CUMHURİYET'İN 80. YILI ARMAĞANI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 15

(1923)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 15

(1923)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün
Bütün Eserleri

Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti. Adına Sahibi
İsmet Öğütücü

Genel Yönetmen
Şule Perinçek

Redaksiyon
Prof. Dr. Nejat Kaymaz, Yücel Demirel, Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner, Kurtuluş Güran

Ankara Temsilciliği
Kemal Şenoğlu

Arşiv-Araştırma
Derya Çağlar, Ercan Dolapçı, Hüseyin Gültekin, Musa Sarıkaya, Gökçe Şenoğlu, Hâdiye Yılmaz

Çevrimyazı
Ercüment Hüsnü Baki, Ahmet Hezarfen, Sadık Perinçek

Sayfa Düzeni ve Dizgi
Güler Kızılelma

Kapak Tasarımı
Emre Şenoğlu, Sistem Ofset

Montaj
Analiz

Baskı
Analiz Basım Yayın

Cilt
Cansın Mücellit

Satış ve Pazarlama
Şinasi Gökçe, Sevgi Sivaslı

Dağıtım
Mesut Barış, Fetih Kişioğlu

Abone
Gülsün Kaygısız Gökçe

Muhasebe
Saniye Yalçın
© 2005
Bu eserin yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.nindir
Birinci Basım: Şubat 2005
Kaynak Yayınları: 408
ISBN: 975-343-235-6 (Tk. No)
975-343-412-X (15. Cilt)

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12/3-4 34430 Galatasaray-İstanbul
Telefon: (0212) 252 21 56 - 252 21 99 - 292 21 08 Faks: 249 28 92
Ankara: (0312) 231 56 64 Web: www.kaynakyayinlari.com
E. Posta: iletisim@kaynakyayinlari.com
suleperincek@ataturkuneserleri.com

Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

M. Türker Acaroğlu

Prof. Dr. Feroz Ahmad

Prof. Dr. Sina Akşin

Talip Apaydın

Prof. Dr. Zeki Arıkan

Prof. Dr. İlhan Arsel

Ercüment Hüsnü Baki*

Nejat Birdoğan*

Em. Kur. Alb. Dr. Orhan Coşkun

Muazzez İlmiye Çığ

Ali Dündar

Erol Şadi Erdinç

Yrd. Doç. Dr. İsmet Görgülü

Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu

Ahmet Hezarfen

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı

Suphi Karaman*

Prof. Dr. Nejat Kaymaz

Em. Tümg. Turhan Olcaytu*

Emin Özdemir

Sadık Perinçek*

Dr. Doğu Perinçek

Prof. Dr. Tülin Sağlamtunç

Zeki Sarıhan

Prof. Dr. Taner Timur

Prof. Dr. Şerafettin Turan

Gürbüz Tüfekçi

Memet Türkkan

* Sadık Perinçek'i 13 Eylül'2000, Nejat Birdoğan'ı 4 Mayıs 2001, Ercüment Hüsnü Baki'yi 23 Aralık 2001, Em. Tümg. Turhan Olcaytu'yu 25 Ağustos 2003, Suphi Karaman'ı 15 Nisan 2004 tarihinde kaybettik.

Bu Cilde Katkıda Bulunanlar

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

Tevfik Akgün, Yılmaz Akkılıç, Doç. Dr. Yavuz Aslan, Orhan Balcı, Jeanine Cali, S. Kayıhan Cönger, Zeynep Çalışkan, Ertuğrul Danık, Prof. Dr. Tülay Duran, Yılmaz Gruda, Nevzat Kaya, Alp Kuran, Mustafa Onar, Muzaffer Ökek, Prof. Dr. Ertuğrul Zekai Ökte, Mehmet Perinçek, Dr. Baki Satış, Enis User, Hikmet Yavuzyiğit.

Adana Atatürk Müzesi, Adana İl Halk Kütüphanesi, Adana İl Kültür Müdürlüğü, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Amasya İl Halk Kütüphanesi, Anıtkabir Derneği, Ankara İl Halk Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphane ve Arşivi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi Uzmanları, Antalya İl Kültür Müdürlüğü, Antalya İl Halk Kütüphanesi, Arma Yayınları, Atatürk Araştırma Merkezi Kütüphanesi, Aziz Berker Kütüphanesi, Basın Müzesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bostancı Kırtasiye çalışanları, Bursa Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, Çukurova Üniversitesi Kütüphane Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, Erciyes Üniversitesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Fethiye İl Halk Kütüphanesi, Galatasaray Lisesi Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi, Harp Akademileri Komutanlığı Kütüphanesi, İş Bankası Yayınları, Hatay İl Halk Kütüphanesi, Havza Kaymakamlığı, Isparta Müzesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı, İstanbul İl Halk Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İzmir Kent Müzesi, İzmir Milli Kütüphane, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Konya Mevlana Müzesi, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Müdürlüğü Arşivi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Law Library of USA Congress, Milli Kütüphane, Mülkiyeliler Birliği, Rusya Devlet Kütüphanesi, Rusya Tarihi Yayınlar Kütüphanesi, Samsun İl Halk Kütüphanesi, Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi, Serial and Government Publications Division Library of USA Congress, Sosyo-Politik Tarih Rusya Devlet Arşivi (RGASPİ), Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Süleymaniye Kütüphanesi, Tarihi Yayınlar Rusya Devlet Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Kütüphanesi, TC Başbakanlık Enformasyon Genel Müdürlüğü Kütüphanesi, TC Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Arşiv Hizmetleri Şube Müdürlüğü, TC Dışişleri Bakanlığı Arşiv ve Ulaştırma Daire Başkanlığı, Tokat İl Halk Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu Arşivi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Arşivi, Yeni Adana Gazetesi.

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 15

(23 Ocak 1923 - 30 Haziran 1923)

İÇİNDEKİLER

ŞUNUŞ 17

Amerikan Milletine Beyanname ve *The New York Herald* Gazetesi Muhabiriyle Mülakat (23 Ocak 1923) 19

İstanbul'da Adnan Beyefendi'ye (23 Ocak 1923) 25

Lozan Müzakereleri Hakkında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye (28 Ocak 1923) 26

Edirne Bulgaristan Başkonsolosu T. Markov'la Görüşme (28 Ocak-1 Şubat 1923) 27

Rauf Bey'in Tebrik Mesajına Cevap (29 Ocak 1923) 35

Lozan'daki Fransız Delegelerinin Tavrı Hakkında Poincaré'ye (29 Ocak 1923) 36

Yeni Seçilen Müdafaai Hukuk Grubu Heyeti İdaresi Reisi'ne ve Üyelerine Tebrik Telgrafı (29 Ocak 1923) 38

Harici ve Dahili Siyaset Hakkında *Anadolu* Gazetesine Beyanat (30 Ocak 1923) 39

Harici ve Dahili Siyaset Hakkında *Şark* Gazetesine Beyanat (30 Ocak 1923) 41

Lozan Konferansı Hakkında İzmir Gazetecilerinin Sorularına Cevaplar (30 Ocak 1923) 44

Füreya Hanım'ın Hatıra Defterine Not (30 Ocak 1923) 46

İttihatçılar Hakkında İstanbul'da Adnan Beyefendi'ye (31 Ocak 1923) 47

Lozan Müzakerelerinin Kesilme İhtimali Hakkında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye (1 Şubat 1923) 48

İzmir'de Halka Nutuk (2 Şubat 1923) 50

İncir Hanı Yetkililerine Teşekkür (2/3 Şubat 1923) 104

Adliye Vekili Rifat Beyefendi'ye (3 Şubat 1923) 105

Cemiyete Yapılacak Yardım Hakkında Muhacirin Cemiyeti Merkezi Umumisi'ne (4 Şubat 1923) 106

Halife Abdülmecit'in Tebrik Yazısına Cevap (5 Şubat 1923) 107

Akhisar'a Giderken Çiftlik Halkına Nutuk (5 Şubat 1923) 108

Akhisar'da Konuşma (5 Şubat 1923) 109
Akhisar Türk Ocağı'nda Nutuk (5 Şubat 1923) 111
Kırkağaç, Soma ve Balıkesir'de Halkla Konuşmalar (6 Şubat 1923) 113
Rusya Şûralar Cumhuriyeti Türkiya Salahiyettar Temsilcisi
Aralof'un Tebrikine Cevap (6 Şubat 1923) 116
Balıkesir'de Halkla Konuşma (7 Şubat 1923) 117
İsmet Paşa'nın Hareket Gününün Bildirilmesi Hakkında
İstanbul'da Adnan Beyefendi'ye (7 Şubat 1923) 122
Köşkteki İnşaat İşindeki Yolsuzluk Hakkında
Riyaset Kalemi Mahsus Müdüriyeti'ne (8 Şubat 1923) 123
Kendisiyle Görüşmek Hususunda İsmet Paşa'ya (11 Şubat 1923) 124
Kayseri'de Türk Ortodoksları Serpiskoposu
Prokupyos Efendi'ye Teşekkür (11 Şubat 1923) 125
Rusların Vaat Ettiği Harp Levazımı Hakkında
İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye (12 Şubat 1923) 126
Dahiliye Vekili Fethi Beyefendi'ye (12 Şubat 1923) 127
Azerbaycan Sefiri İbrahim Abilov Beyefendi'ye (12 Şubat 1923) 128
Sanatlar Mektebi'nde Konuşma (13 Şubat 1923) 129
İzmir Sanatlar Mektebi Hatıra Defterine Yazılan Yazı (13 Şubat 1923) 130
İsmet Paşa'ya (13 Şubat 1923) 131
İsmet Paşa'nın Aleyhine Cereyan Hakkında
İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye (13 Şubat 1923) 132
Halk Fırkası'nın Teşkili Hakkında
Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey'e (13 Şubat 1923) 133
Halk Fırkası'nın Teşkili Hakkında
Saruhan Mebusu Reşad Beyefendi'ye (13 Şubat 1923) 134
Yeni Mektep Mecmuasına Teşekkür (15 Şubat 1923) 135
Hindistan Hilafet Komitesi Reisi Çotani'ye Teşekkür (15 Şubat 1923) 136
İktisat Kongresi'nin Ertelendiği Hakkında
Azerbaycan Sefiri İbrahim Abilov Beyefendi'ye (15 Şubat 1923) 137
İzmir İktisat Kongresi'ni Açış Nutku (17 Şubat 1923) 138
Eskişehir'de Halka Konuşma (19 Şubat 1923) 149
Lozan Konferansı Hakkında *Le Temps* Muhabirine Beyanat (20 Şubat 1923) 151
Azerbaycan Sefiri İbrahim Abilov Bey İle
Tamara Hanım'a Geçmiş Olsun Telgrafı (21 Şubat 1923) 153
Hilali Ahmer Kongresi Hakkında
Kastamonu Valisi Süleyman Necmi Beyefendi'ye (22 Şubat 1923) 154
İbrahim Abilov Bey'in Ölümü Üzerine
Eşi Tamara Hanımefendi'ye (23 Şubat 1923) 155

Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Kesilen Lozan Konferansı'nın Tekrar Açılması Halinde
İzlenecek Strateji Hakkında (27 Şubat 1923) 156
Meclis'in Dördüncü Toplantı Yılını Açış Konuşması (1 Mart 1923) 161
Halife'ye Teşekkür (1 Mart 1923) 185
İstanbul Türk İzciler Ocağı'nın Başbuğluğu Hakkında
İstanbul Vilayeti'ne (1 Mart 1923) 186
Saadet Hanımefendi'nin Gönderdiği Hediyeye Teşekkür (3 Mart 1923) 187
Barış ve Müzakereler Hakkında Yabancı Muhabirlere Demeç (4 Mart 1923) 188
Lozan ve Yeni Türk Anayasası Hakkında
Daily Mail Gazetesi Muhabiri Ward Price'a Demeç (4 Mart 1923) 189
Konya'da Canişini Hz. Mevlânâ Konya Mebusu
Halim Efendi'ye Teşekkür (5 Mart 1923) 193
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Lozan Konferansı'ndaki Barış Teklifleri ve
İcra Vekilleri Heyeti'ne Güvenoyu Önergesi Hakkında (6 Mart 1923) 194
Fikriye Hanım'ın Ankara'ya Gönderilmemesi Hakkında
Adnan Beyefendi'ye (6 Mart 1923) 199
Yeni Seçilen Riyaset Divanı Heyeti Hakkında
Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Ankara Mebusu Ali Fuad Paşa'ya (8 Mart 1923) 200
Şehit Çocuklarına Yapılan Yardım Hakkında
Türk Teâvün Cemiyeti'ne (12 Mart 1923) 201
Adana Türkocağı'nda Ferid Celâl (Güven) Bey'in
Nutkuna Cevap (15 Mart 1923) 202
Adana Türk Ocağı Hatıra Defterine Yazılanlar (15 Mart 1923) 205
Adana'da Belediye Reisi Ali Münif Bey'in Nutkuna Cevap (15 Mart 1923) 206
Adana İzcilerine Nutuk (16 Mart 1923) 208
Adana Çiftçileriyle Söyleşi (16 Mart 1923) 209
Adana Esnaf Cemiyeti Üyelerine Nutuk (16 Mart 1923) 217
Dersaadet'te *İkdam* Yazarı Yakup Kadri Beyefendi'ye (16 Mart 1923) 220
Mersin'de Halka Nutuk (17 Mart 1923) 222
Suriye'nin Geleceği Hakkında
Mersin'de Suriyeli Müslümanlara (17 Mart 1923) 224
Tarsus'ta Çiftçilere Nutuk (18 Mart 1923) 226
Tarsus Gençler Yurdu'nda Nutuk (18 Mart 1923) 229
Tarsus Türk Ocağı Hatıra Defterine Yazı (18/19 Mart 1923) 230
Osmaniye'de Bekleyen Heyetlere (19 Mart 1923) 231
Karaman İstasyonunda Halkla Konuşma (20 Mart 1923) 232

Konya Esnaf ve Tüccarlarına Nutuk (20 Mart 1923) 233
Konya Türk Ocağı'nda Nutuk (20 Mart 1923) 236
Konya Türk Ocağı Hatıra Defteri'ne Yazı (20 Mart 1923) 243
Konya Hilali Ahmer Kadınlar Şubesi'nin Çayında Nutuk (21 Mart 1923) 244
Darülhilafetülâliye Medresesi'ni Ziyaret (22 Mart 1923) 250
Konya Sultani Mektebi'nde Nutuk (22 Mart 1923) 253
Afyonkarahisar Halkına Nutuk (23 Mart 1923) 256
Afyonkarahisar Türk Ocağı'nda Nutuk (23 Mart 1923) 258
Afyonkarahisar Türk Ocağı Hatıra Defterine Yazı (23 Mart 1923) 260
Afyonkarahisar Belediye Heyetine Nutuk (23 Mart 1923) 261
Kütahya Sultanisi'nde Öğretmenlere Nutuk (24 Mart 1923) 264
Nurettin Paşa Hakkında
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya (24 Mart 1923) 266
Bir Atama Hakkında
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya (24 Mart 1923) 267
Eski Elazığ Valisi Ali Galip Bey Hakkında Dahiliye Vekâleti'ne (24 Mart 1923) 268
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Münferit Maddesinin İlgası ve
Seçimlerin Yenilenmesi Kararı Hakkında (1 Nisan 1923) 269
Seçimler Hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne (1 Nisan 1923) 271
Ali Şükrü'nün Cenazesi Hakkında Heyeti Vekile Riyaseti'ne (Nisan 1923) 272
Çete Faaliyetleri Hakkında
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne Dahiliye Vekâleti'ne (5 Nisan 1923) 273
Ordu Aleyhine Faaliyetler Hakkında Heyeti Vekile Riyaseti'ne (5 Nisan 1923) 274
Adana'da İstihbarat Teşkilatı Kurulması Hakkında
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (5 Nisan 1923) 275
Lenin'in Sağlık Durumu Hakkında Kalinin'e (7 Nisan 1923) 276
İstanbul Darülmuallimini'nin 77. Yıldönümü Dolayısıyla
İdare, Öğretim Heyeti ve Öğrencilere (8 Nisan 1923) 277
Seçim Hakkında Beyanname (8 Nisan 1923) 278
Seçim Çalışmalarına Çağrı (8 Nisan 1923) 281
İkinci Seçmenler Hakkında
Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'ne (9 Nisan 1923) 283
Seçimler Hakkında *Vatan* Muhabirine Demeç (10 Nisan 1923) 284
Ali İhsan Paşa'nın Faaliyetleri Hakkında
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (10 Nisan 1923) 286
Yeni Seçim Dolayısıyla İstanbul Ahalisine Beyanname (11 Nisan 1923) 287
Mardin Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine ve
Belediye Riyasetlerine (11 Nisan 1923) 289

İttihat ve Terakki Fırkası Hakkında
Anadolu Ajansı Muhabirine Demeç (14 Nisan 1923) 290
Fâlih Rıfkı ve Yakup Kadrî Beylere (15 Nisan 1923) 291
Ramazan Ayı Dolayısıyla Orduya Beyanname (16 Nisan 1923) 293
Konya Müdafaai Hukuk Cemiyeti Riyaseti'ne Teşekkür (16 Nisan 1923) 294
Aydın Mebusu Esad Efendi'ye Verilen İtimatname (17 Nisan 1923) 295
Afyonkarahisar Maarif Müdürü Şakir Beyefendi'ye (19 Nisan 1923) 296
Macaristan Darülfünun ve Mekatibi Âliye Talibîn ve
Talibat Derneği'ne Teşekkür (19 Nisan 1923) 297
İzmir Mebus Adaylığı Hakkında İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Müftü Rahmetullah Efendi'ye (20 Nisan 1923) 298
Trabzon'da Eski Müdafaai Hukuk Reisi
Murathanzade Ziya Beyefendi İle Arkadaşlarına (21 Nisan 1923) 299
Yeni Seçim Dolayısıyla Trabzon Ahalisine Beyanname (21 Nisan 1923) 301
İmam Yahya'nın Mektupları Hakkında
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne (22 Nisan 1923) 303
23 Nisan Milli Bayramı Hakkında Beyanname (22 Nisan 1923) 304
Bursa'da Açılacak Sergi Hakkında
4. Kolordu Kumandanı Kemaleddin Sami Paşa'ya (23 Nisan 1923) 305
Müdafaai Hukuk'un Eksiklerinin Giderilmesi Hakkında
Trabzon'da Murathanzadc Ziya Bey İle Arkadaşlarına (24 Nisan 1923) 306
23 Nisan Milli Bayramı Dolayısıyla Ordulara
Tebrik Telgrafı (25 Nisan 1923) 307
Seçim Çalışmaları Hakkında Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Müteşebbise Riyaseti'ne (26 Nisan 1923) 308
Yeni Müteşebbis Heyet Hakkında Maçka Belediye Reisi Besim vc
Müdafaai Hukuk Reisi Kâni Beylerle Arkadaşlarına (26 Nisan 1923) 309
Evkaf İşleri Hakkında
İstanbul Evkafı İslamiye Mütevelliler Cemiyeti'ne (26 Nisan 1923) 310
Cemiyeti Sufiye'ye (27 Nisan 1923) 311
23 Nisan Bayramı Hakkında
İstanbul Valisi Haydar Beyefendi'ye (28 Nisan 1923) 312
Lâzistan Hemşeriliğinin Kabulü Hakkında Rize Liva İdare Meclisi Üyelerinden
Hasan Bey İle Arkadaşlarına (29 Nisan 1923) 313
Kâzım Karabekir'in Tezkeresine Düşülen Not (30 Nisan 1923) 314
Afyon Karahisarı Belediye Reisi Halil Bey İle
Arkadaşlarına Teşekkür (2 Mayıs 1923) 315
Ermeni Heyeti Hakkında Dersaadet'te Adnan Beyefendi'ye (3 Mayıs 1923) 316

Polathane Müdafaai Hukuk Heyeti Müteşebbise Reisi
Lermizade Ömer Fevzi Bey ve Arkadaşlarına Tebrik Yazısı (3 Mayıs 1923) 317
Yeniden Açılan İstanbul Türk Ocağı'na Teşekkür (6 Mayıs 1923) 318
Anadolu İhtilal Komitesi Hakkında
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya (7 Mayıs 1923) 319
World News Muhabiri İle Mülakat (7 Mayıs 1923) 320
Niğde İş Ocağı Hakkında Maarif Vekâleti'ne (8 Mayıs 1923) 322
Muhtelif Mahallerden Doğrudan Doğruya
Emrime Gönderilen Meblağlar (8 Mayıs 1923) 323
Bir Vesikanın Gönderilmesi Hakkında
İzmir'de Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa'ya (10 Mayıs 1923) 325
Ermeni Heyeti Hakkında Dersaadet'te Adnan Beyefendi'ye (14 Mayıs 1923) 326
Orduya Bayram Tebriki (16 Mayıs 1923) 327
Bayram Tebriki Hakkında Müdafaai Hukuk ve
Belediye Heyetlerine (16 Mayıs 1923) 328
İstanbul'da Karahisar Mebusu Ali Beyefendi Vasıtasıyla İnşaat, Tarik, Irgat,
Rençber, Amele Cemiyeti Heyeti İdaresi'ne (16 Mayıs 1923) 329
Bayram Tebriki Hakkında
Çeşitli Kişi ve Kurumlara Telgraf (18 Mayıs 1923) 330
Mebus Adaylığından Çekilmesi Üzerine
Nazilli'de İzmir Mebusu Hacı Süleyman Efendi'ye (20 Mayıs 1923) 331
Mebus Adayları Hakkında
Çanakkale Müdafaai Hukuk Heyeti'ne (21 Mayıs 1923) 332
İstanbul Darülfünun Birliği'ne Teşekkür (23 Mayıs 1923) 333
Miralay Süleyman Sabri Bey'in Davası Hakkında
Ankara'da Doğu Cephesi Kumandanı
Kâzım Karabekir Paşa'ya (24 Mayıs 1923) 334
Lozan Müzakereleri Hakkında İsmet Paşa'ya (25 Mayıs 1923) 335
Lozan Müzakereleri Hakkında İsmet Paşa'ya (25 Mayıs 1923) 336
Lozan Müzakereleri Hakkında İsmet Paşa'ya (25 Mayıs 1923) 339
İstifası Hakkında Moytapzade Rifat Bey'e (Mayıs 1923) 340
Lozan Müzakerelerinden Çekilmemesi Hakkında
İsmet Paşa'ya (26 Mayıs 1923) 341
Tezhip Muallimi Tahir Efendi Hakkında Maarif Vekâleti'ne (26 Mayıs 1923) 342
Medresetü'l-Hattatin Tezhip Muallimi
Tahir Beyefendi'ye Teşekkür (26 Mayıs 1923) 343
Lozan Müzakereleri Hakkında İsmet Paşa'ya (27 Mayıs 1923) 344
İsmet Paşa'ya (27 Mayıs 1923) 346

Lozan Müzakereleri Hakkında
Eskişehir'de Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya (27 Mayıs 1923) 347
Niğde İş Ocağı'na Bağış Hakkında Maarif Vekâleti'ne (28 Mayıs 1923) 348
Barış Meselelerinin Halli Hakkında İsmet Paşa'ya (29 Mayıs 1923) 349
Zamir Bey Hakkında (31 Mayıs 1923) 350
Düyunu Umumiye Faizlerinin Ödenmesi Hakkında
Lozan'da İsmet Paşa'ya (1/2 Haziran 1923) 351
Mebus Seçimleri Hakkında Bütün Müdafaai Hukuk ve
Belediye Teşkilatıyla Ahali Sınıflarına Tamim (2 Haziran 1923) 352
Borçların Ödenmesi Hakkında Lozan'da İsmet Paşa'ya (3 Haziran 1923) 353
Hint Müslümanları Talebe İttihadı'na Teşekkür Hakkında
Hariciye Vekâleti'ne (4 Haziran 1923) 354
Seçimler Hakkında Bütün Livaların İkinci Seçmenlerine Müdafaai Hukuk ve
Belediye Teşkilatlarına Beyanname (6 Haziran 1923) 355
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti ve
Halk Fırkası'nın Seçim Faaliyeti Hakkında Tamim (7 Haziran 1923) 356
Mebus Adayları Hakkında Afyonkarahisar Müdafaai Hukuk ve
Belediye Riyasetlerine (7 Haziran 1923) 357
Ankara Ziraat Mıntıka Mektebi Hatıra Defterine Yazı (9 Haziran 1923) 358
Safranbolu Belediyesi ve
Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ne Teşekkür (9 Haziran 1923) 360
Kastamonu Müdafaai Hukuk Reisi
Nuri Beyefendi'ye Teşekkür (10 Haziran 1923) 361
Kütahya Meydan Mahallesi İkinci Seçmenlerinden
Hacı İbiş Ağazade Salih Efendi'ye (10 Haziran 1923) 362
İzmir'de Fahrettin Paşa'ya (11 Haziran 1923) 363
Sinop Mebus Adaylığı Hakkında
Eski Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi'ye (11 Haziran 1923) 364
Seçim Sonuçları Dolayısıyla
Karahisarısahib Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne Teşekkür (11 Haziran 1923) 365
İzmir'de Mütekaidini Zabitan Teavün Cemiyeti'ne (12 Haziran 1923) 366
Gönderilen Para Hakkında
Niğde'de İş Ocağı Heyeti İdaresi Reisi Fahreddin
Belediye Reisi Müfid ve
Müdafaai Hukuk Reisi Rasim Beyefendilere (12 Haziran 1923) 367
İkinci Seçmen Seçimleri Dolayısıyla Dersaadet'te Adalar Belediye ve
Müdafaai Hukuk Riyasetlerine Teşekkür (12 Haziran 1923) 368
Hint Hilafet Komitesi'ne Cevap Verilmesi Hakkında
Hilali Ahmer Cemiyeti Ankara Temsilciliği'ne (16 Haziran 1923) 369

Mebus Adaylığından Çekilmesi Üzerine Tekfurdağı Müdafaai Hukuk Reisi Hüseyin Ruhi Beyefendi'ye (16 Haziran 1923) 370
Mektebi Harbiye Konuşması (17 Haziran 1923) 371
İstanbul Hemşeriliği Hakkında İstanbul Şehremaneti'ne (18 Haziran 1923) 374
General Markof Hakkında Adnan Bey'e Cevap (19 Haziran 1923) 376
İkinci Seçmen Seçimleri Hakkında Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti İstanbul Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne (19 Haziran 1923) 377
Gönderilen Yardım Dolayısıyla Réunion Adası İslam Cemaatine Teşekkür (19 Haziran 1923) 378
Rum Cemaati'nin Telgrafı Hakkında Karahisar Mebusu Ali Beyefendi'ye (20 Haziran 1923) 379
Mebus Adayları Hakkında İstanbul Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi'ne (20 Haziran 1923) 380
Mebus Adayları Hakkında Kars Livasına (21 Haziran 1923) 382
Seçimler Hakkında İstanbul Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne (21 Haziran 1923) 383
Suriye Sınırındaki Yığınak Hakkında Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (21 Haziran 1923) 384
İkinci Seçmen Seçimleri Üzerine Beyoğlu Dairei Belediye Reisi Ercüment Ekrem Bey'e Teşekkür (23 Haziran 1923) 385
Rus Sosyalist Federatif Şûralar Cumhuriyeti Sefiri Suriç'in Nutkuna Cevap (23 Haziran 1923) 386
Mebus Adayları Hakkında Edirne Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne (23 Haziran 1923) 388
Verilen Fahri Müderrislik Unvanı Üzerine Türkiya Darülfünunu Edebiyat Medresesi Meclisi Müderrisini Riyaseti'ne (25 Haziran 1923) 389
Saruhan Mebus Adaylığı Hakkında Yakup Kadri Beyefendi'ye (25 Haziran 1923) 390
Mebus Adayları Hakkında Bolu Livası Belediye Riyaseti'ne (26 Haziran 1923) 391
Lozan'daki Mesaisini Sürdürmesi Hakkında İsmet Paşa'ya (26 Haziran 1923) 392
Sivrihisâriyân Biraderler Hakkında İsmet Paşa'ya (30 Haziran 1923) 393
Emrine Verilen Para Hakkında Matbuat ve İstihbarat Müdiri Umumisi Ağaoğlu Ahmed Beyefendi'ye (30 Haziran 1923) 394
Gönderilen Paranın *Yenigün*'e Verilmesi Hakkında Ahmed Beyefendi'ye (30 Haziran 1923) 395
İstanbul Seçim Sonuçları Üzerine Afyon Karahisarı Mebusu Ali Bey ve Şehremaneti'ne (30 Haziran 1923) 396
DİZİN 397

SUNUŞ

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye halkının ulusal demokratik devriminin önderidir. O'nun hayatı, daha 1908 Devrimi öncesinden 1938'de hayata göz yummasına kadar toplumumuzun devrim süreçleriyle iç içedir.

Atatürk, çağımızın iki büyük devrim dinamiğinden birini oluşturan Mazlumlar Dünyası'nın başarıya ulaşan ilk devrimine önderlik etmiştir. Bu nedenle, O'nun başında bulunduğu eylem, yalnız ulusal tarihimize damgasını vurmakla kalmamış, insanlık tarihinin yaratılmasına da önemli katkıda bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı'mızın ve Cumhuriyet Devrimi'mizin, bir bütün olarak, bütün dünyada Kemalist Devrim diye bilinmesi, başka deyişle O'nun adıyla anılması doğaldır.

Bu gerçekler ışığında, Atatürk'ü bilmek ve anlamak, 20. yüzyıl Türkiye'sini ve dünyasını inceleme ve açıklama çabasının bir gereğidir. Oysa O'nun önderliğindeki büyük devrimci eylemi ateşleyen ve yönlendiren düşünce birikiminin belgeleri, çeşitli kitap, dergi, gazete, yayın ve arşivlere dağılmıştır. Bu nedenlerle, araştırmacılar ve ilgililer, Türkiye Devrimi'ni bütün yönleri ve derinliğiyle inceleme ve açıklama olanağından yoksundur.

Atatürk'ü kaybetmemizden bu yana 60 yıl geçtiği halde, yazı ve konuşmalarını, bir arada ve asıllarına uygun olarak yayımlama görevi, ne yazık ki, bugünlere kalmıştır.

Kaynak Yayınları, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni yayımlama görevini üstlenmekle tarifsiz bir onur duymaktadır ve yaptığı işin bilincindedir.

Kuvvet kaynağımız, Türkiye halkının devrimci pratiğini özetleyen bu büyük birikimi, önümüzdeki devrimci atılımların enerji kaynağına dönüştürme iradesidir. Biricik güvencemiz ise, Türkiye devriminin yaratıcısı ve sahibi olan Türkiye halkıdır ve onun aydın birikimidir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, yalnız bir derleme ve özgün metinlere göre düzeltme çalışması sınırları içinde kalmamış, bir araştırma ve keşif faaliyeti boyutlarına ulaşmıştır. Kaynak Yayınları, Atatürk'e ait ülkemiz ve yabancı ülkeler arşivlerinde gizlenen belgelere ulaşmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış ve özel bir çalışma yürütmüştür. Bu çabalarımızın ürünlerini toplamaktayız. Özellikle Türkiye ve eski Sovyetler Birliği arşivlerinde bulduğumuz, yüzlerce yeni belge, yazı, mektup, demeç, tutanak, görüşme ve konuşma, Türkiye devrim tarihinin bazı aşamalarını yeniden yazmayı gerektiren bilgileri ve kanıtları içermektedir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni yayımlama görevi, kuşkusuz ancak Türkiye devrim tarihine ve Atatürk araştırmalarına emek vermiş aydın ve uzman birikimiyle başarılabilirdi. Bu anlayışla oluşturulan Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu, araştırmaların yürütülmesinde ve eserin oluşturulmasında izlenecek yöntemleri tartışmış ve anlayış birliğine varmıştır. Buna göre:

- Bu çalışmayla, Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün metinler ve belgeler bir araya getirilecektir.
- *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde, yalnız Atatürk'e ait olduğu kanıtlanmış olan metinler yer alacaktır. Hatıralardaki aktarmalar, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ne konmayacaktır.

• Hataların ve tahrifatların düzeltilmesi yanında, eksiklerin giderilmesi için, yayımlanmış metinler, asılları ve özgün belgelerle karşılaştırılacaktır.

• Belgenin kaynağı, konuşmanın nerede, hangi tarihte yapıldığı gibi nesnel bilgiler, yorumsuz olarak verilecektir.

• Metinler, eserde tarih sırasına göre yer alacaktır. Çünkü, Atatürk'ün görüşleri, tarihsel akış içinde anlamlıdır.

• Eser, günümüz Türkçesiyle yayımlanacaktır. Dildeki tarihi hava korunurken, artık anlaşılmayan sözcük ve deyimlerin yerine bugünkü karşılıkları konulacaktır.

Bu çerçevede binlerce kitap, gazete, dergi ve belge taranmış, incelenmiş, yayımlanmış metinlerle karşılaştırılmış; eski yazı metinler Latin harfli Türkçe yazıya yeniden aktarılmış; Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve diğer yabancı dillerden metinler, yeniden çevrilmiştir. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde yer alan bütün metinler ve tarihleri, belgelerin asıllarına ya da ilk kaynaklarına başvurularak teker teker incelenmiş, araştırılmış, karşılaştırılmış ve defalarca kontrol edilmiştir. Yüzlerce yanlış okuma, çeviri ve tarih hataları saptanıp giderilmiştir.

Metinler 40 yaş aydın kuşağının Türkçesi temel alınarak, tarihi dokusu bozulmadan sadeleştirildi.

Dipnotlarda, metinlerin daha önce yer aldığı kaynaklar ile belgelerin bulunduğu arşiv belirtilmiştir.

Rumi tarihlerin yanında miladi karşılıkları gösterilmiştir.

Öğle vaktini esas alan 12 saat sistemi korunmuştur. Örneğin; "saat 2 sonra'da". "saat 14'te"; "saat 6 evvel'de", "saat 06'da" anlamındadır.

Kişi ve yer adlarının yazılışına müdahale edilmemiş, farklılıklar korunmuştur. ("Saip, Sâip, Saib", "Saffet, Safvet" ya da "Kanlı sırt, Kanlısırt" gibi.)

Sonunda "Y.N." (Yayımlayanın Notu) imzası bulunan notlar Kaynak Yayınları tarafından konulmuştur.

Böylesine ağır ve yorucu olan bu çalışma sırasında, Danışma Kurulu'nun yanında çok sayıda uzman araştırmacı, arşivci, çevirmen ve redaktör görev almaktadır. Hepsinin adını burada anmamıza sayfalarımız yetmez. Değerli katkıları için kendilerine ne kadar teşekkür edilse azdır.

***

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni en başta O'nun önderliğinde Türkiye Devrimi'ni gerçekleştiren Türkiye halkına, Birinci Dünya Savaşı'nın, özellikle Çanakkale Direnişi'mizin, Kurtuluş Savaşı'mızın silahlı kuvvetlerine, şehit ve gazilerine, Cumhuriyet Devrimi'mizin Aydınlanma savaşçılarına, Devrim şehitlerine, Kubilay'lara, "Cumhuriyet bize emanet" diyen devrim gençliğine, ulusal demokratik devrimimizi tamamlamak için mücadele eden emekçi ve aydınlarımıza borçluyuz. Bu büyük eserin gerçek yaratıcıları, başta Atatürk, onlardır.

20. yüzyılın devrimci yükselişinde, Ezilen Dünya'nın ayağa kalkışını ateşleyen ve 21. yüzyılın büyük devrimci atılımlarına olağanüstü katkılarda bulunacak olan Türkiye halkına ve aydınlarına, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni, Cumhuriyet'in 75. yılı armağanı olarak, derin saygı ve bağlılıkla sunuyoruz.

Ekim 1998
KAYNAK YAYINLARI

AMERİKAN MİLLETİNE BEYANNAME VE *THE NEW YORK HERALD* GAZETESİ MUHABİRİYLE MÜLAKAT*

(23 OCAK 1923)[1]

Mustafa Kemal - Yakındoğu'daki Vaziyet

Bay Owen - Sayın Başkan, Senato'nun dikkatini Türkiye'nin lideri Mustafa Kemal'in Amerikan milletine yaptığı dikkate değer hitabeye çekmek isterim. Onu okuyarak Senato'nun zamanını almak istemem; ancak bu, her senatörün ve üyenin görmesi lazım gelen bir hitabedir. Karşınızda Türk olmasına rağmen Amerikan lisanını konuşan, yüksek tahsil görmüş, dünya milletlerinin tarihi hususunda bilgili, Türk milliyetperverlerinin maksatlarını ve neyi başarmaya çalıştıklarını salahiyetle ilan eden biri var. Dinlenmeyi hak etmektedir. İlan ettiği esas olarak, tıpkı bizim ecdadımızın bu Cumhuriyeti kurduğu gibi, Türklerin de kendi hayatlarını kendi usulleri dahilinde geliştirebilmek için haricin tahakkümünden kurtulmak maksadıyla mücadele ettikleridir. Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına mazhar olmasına Amerikan milletinin de taraftar olduğuna ve her ne suretle olursa olsun Müttefiklerin veya dünyadaki herhangi bir milletin Türkiye'yi istila ettiğini ve siyasi bağımsızlığından mahrum eylediğini görmek istemediğine inanıyorum. Mustafa Kemal'in bu hitapnamesinin ve bununla alakalı mülakatın okunmadan zabıt ceridesinde basılmasını talep ediyorum.

Başkan Yardımcısı: İtiraz eden var mı? İtiraz eden bulunmadığından teklif edildiği şekilde basılması kabul edilmiştir.

[...]

* *Amerika Birleşik Devletleri 67. Kongre 4. Oturum Toplantı Tutanakları ve Tartışmalar*, c.64, 3. Bölüm, 23 Ocak 1923 - 7 Şubat 1923, Hükümet Basımevi, Washington, 1923, s.2487-2488. Ayrıca bkz. *The New York Herald*, 25 Ocak 1923, s.4; *İleri*, 6 Şubat 1923, Numara: 1799, s.1-2. Beyanname için bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 22 Mart 1923, Numara: 770, s.1; İsmail Arar, "Atatürk'ün Amerikan Milletine Seslenişi", *Belleten*, sayı 178, Nisan 1981, s.111; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s.368-369. İngilizce metinler Şule Perinçek ve Zeynep Çalışkan tarafından Türkçeye çevrilmiş, *İleri*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
New York Herald'da, mülakatın yalnız bir bölümü yayımlanmıştır. Mülakatın tamamı ise 26 Ocak 1923'te Amerika Birleşik Devletleri 67. Kongre 4. Oturum Toplantı Tutanakları zaptına geçirilmiştir. Bu tarih, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri* ve *Belleten*'de yanlışlıkla 26 Şubat 1923 olarak verilmiştir. (Y.N.)

1 Mülakat, *New York Herald*'da, "Ankara, 23 Ocak" kaydıyla yayımlanmıştır. (Y.N.)

"Büyük Amerikan milletine:

Siz zulüm ve istibdadı kendi vatanınızdan uzaklaştırdınız. Siz uzun ve kanlı bir mücadeleden sonra kendi hürriyet ve bağımsızlığınızı elde ederek, halk hâkimiyetine dayalı demokratik bir devlet ve kuvvetli bir medeniyet tesis ettiniz.

Bugün yerkürenin diğer tarafında bir millet var ki, o da aynı hürriyet, aynı bağımsızlık ve aynı demokrasi uğrunda mücadele ediyor, kan döküyor. Bu mefkûrenin saflığına ve ulviyetine karşı gözlerinizi yanıltmak istiyorlar. Bu propagandayı yapanlar, ya birtakım cahil mutaassıplar veyahut yeni kazandığımız hürriyeti imha ve ondan mahrum etmek isteyen gizli ve aşikâr düşmanlarımızın icra aletidirler. Yalanlara ve iftiralara inanmayınız.

Hürriyet ve bağımsızlık uğrunda harp eden ve tıpkı sizler gibi dünyada ilerleme ve adalet etkeni olmak için samimi bir surette mücadelede bulunan Türk halkına kalbinizi açık bulundurunuz."

(Telif hakkı, 1923, The New York Herald'dan)

(Hususi telgraf vasıtasıyla)

Ankara, 24 Ocak - Kendi ülkesinin George Washington'u olarak tarihe geçmek, yeniden doğan Türkiye'nin milli kahramanı Mustafa Kemal Paşa'nın mizacını en iyi tasvir eden kendine mahsus arzusudur. Kemal'in "tarihte en çok takdir ettiğiniz büyük şahsiyet kimdir" sorusuna kendiliğinden verdiği cevap şudur: "Ülkesine zulmeden yabancı müstebitleri kovarak ülkesinin bağımsızlığını kazanan, en başta gelen asri hürriyet öncüsü büyük George Washington, misal olarak bana ilham veren ve beni en derinden etkileyen zattır."

[...]

Gerçekten büyük bütün insanlar gibi Mustafa Kemal müfrit biri değildir. Rus Bolşevik liderleriyle onun arasında hiçbir zihniyet münasebeti yok. Görüşleri makul ve bunları makul bir şekilde ifade ediyor. Bu yüzden bir şeyin yapılabileceğini söylediğinde, bunun ölçüsüz bir hayal olmadığını, hakikat olabileceğini hissedersiniz. Haksız olduğuna inandığı bir hususu kaydederken bile, kendisi bizzat haksızlık etmekten sakınmaya çalışıyor. Amerikan milletine hitabesini açık ve kesin bir şekilde söylerken Amerika'nın Yakındoğu'daki buhrana karşı tavrını tenkit etti; fakat bunun sadece Amerika'nın hatası olmadığına inandığını ve bunun kendi vatandaşları arasında öfkeden çok hayrete sebep olduğunu ifade ederek tenkidini yumuşattı.

Özgürlükleri İçin Savaşıyorlar

"Öyle görülüyor ki, Amerikalılar, Türk milletinin uzun yıllar önce kaybettiği hürriyetini tekrardan kazanmak için icra eylediği fedakârlıkları, geçirdiği sıkıntıları idrak etmiyor. Aksi takdirde Birleşik Devletler Hükümeti ve matbuatı, Yakındoğu'daki vakalar hakkında hüküm verirken, eminim ki, daha adil olurdu. Tıpkı Amerikalıların 150 yıl önce mücadele ettiği gibi, Türk halkı da yabancı tahakkümü ve istismarından

kurtulmak için mücadele ediyor; zira Türkiye geçen asırda büyük Avrupa devletlerinin müstemlekesi haline getirilmişti.

Fakat, Amerikan halkının, Türklerin bugünkü mücadelesi ile Amerikan müstemleke ahalisinin bağımsızlık savaşı arasındaki benzerliğin farkına varmasına müsaade edilmiyor.

Yabancı propaganda, cahilce taassup ve peşin hüküm, Amerika'nın gözlerini gerçekler konusunda yanıltıyor. Eğer yabancı ajanlar tarafından yayılan sinsi yalanlara ehemmiyet vermeden gözlerini açsalar, Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi'nde ölümsüz ifadesini bulan aynı hakların ele geçirilmesi için bir düşmanlar dünyası karşısında bütün her şeyini tehlikeye atan kahraman insanları görürler."

[...]

Anadolu'nun çorak yaylaları üzerinden Doğu için yeni bir devrin doğduğunun en inandırıcı delili, bütün rütbelerden ordu mensupları, vekiller, yüksek ve küçük dereceli hükümet memurları dahil Ankara'da herkes tarafından sergilenen kifayet ve vazifeye karşı gösterilen titiz dikkattir. Elli yıldır Doğu'ya, Batı medeniyeti kisvesiyle gelen bozucu tesirlerden uzaklaşarak Küçük Asya'da olduğu gibi, burada da, kendine has, neredeyse ölümüne bir mücadelenin fedakârlıkları ve zorlukları arasında, yeni bir insan nesli gelişti. Bu insanın cesareti, dürüstlüğü ve kendinden feragati Doğu'nun Rönesansının artık içi boş bir hayal olmadığı inancını haklı çıkarmaktadır. Kemal'in bugün dünyada fiilen en demokratik rejim olan Türkiye'nin inşasındaki planını anlayabilmek için, Doğu zihniyetinin uğradığı bu temel değişikliği idrak etmek lazımdır. Anadolu'daki milliyetçi hareketten önce bu, delilik sayılabilirdi.

Kemal, şöyle açıkladı: "Türkiye'nin gelecekteki hükümet şekli kelimenin tam manasıyla demokratik olacaktır. Hâkimiyet hakkı halka tanınacak ve halk tarafından seçilen üyelerden meydana gelen Milli Meclis tarafından tatbik edilecektir. Milli Meclis kendi iradesini, üyeleri arasından seçtiği heyeti vekile vasıtasıyla nöbetleşe icra edecektir."

Başkan Olmayacak

Türkiye'deki sistem Amerika ve İsviçre'nin cumhuriyetçi idare şekillerinden şu şekilde farklıdır ki, başkan yoktur. Milli Meclis'in başkanı olmasına rağmen Mustafa Kemal'in kendisi, hâkim şahsiyetinde var olanın ötesinde hiçbir özel iradeye sahip değildir.

Kemal şöyle devam etti: "Türk milleti bir asırdan fazla bir zamandan beri, bunun gibi demokratik temeller üzerinde kendi hükümetini tesis etmek için dehşetli çalışmaktadır. 19. asırda Batılı devletlerin başardığı ilmi ve siyasi ilerlemeyi özümlemeye çalıştı. Türk aydınları, Avrupa'dan mütehassıslar getirerek ıslahat icrasına teşebbüs eylediler. Bu gaye için hayatını feda eden aydın Türk evladı az değildir.

Fakat, Avrupa diplomasisi, Türk milletinin ilerleme yoluna sayısız engel çıkardı; Türkiye'nin Avrupa'nın istismar ve tahakküm boyunduruğunu reddedebileceğinden korkarak, onun kuvvetle ve muvaffakiyetle gelişmesini geciktirmek ve engellemek için

bütün kuvvetini sarf etti. Bununla beraber, Türkiye'deki uyanışı ve ıslahatı ifade eden her şeye karşı Avrupa'nın bu bencil husumeti, Türk milletinin son ifadesini Ankara'da bulan şiddetli hürriyet arzusunu alevlendirdiği için, hedeflenenden başka yere vardı.

Bugün muzaffer Türkiye, bütün medeni milletlerin sahip olduğu siyasi ve iktisadi hürriyetleri kimseden müsaade talep etmeksizin kendisi kazanmıştır."

Türkiye'nin Kültürlü Geleceği

Muhabir. Ankara'daki vatanperverleri ve bütün Doğulu milliyetperverleri dikkate değer derecede harekete geçiren bir meselede Kemal'in fikrini öğrenmek merakındaydı. Türkler veya diğer Doğu halkları kurtuluşu, Batı uygarlığının özümlenmesinde mi aramalılar, yoksa daha ziyade buna kendilerini mesafeli tutup kendi eski kültür temelleri üzerinde kendilerine ait bir medeniyet mi yaratmaya çalışmalılar? Cevabı, her zamanki gibi onun dengeli anlayışının itidaline has bir mahiyetteydi.

"En ciddi emelim, Türkiye'nin kendi milli kültürü ile uygun düştüğü derecede Batı medeniyetinden ve Batı ilmi ve ticari ilerlemesinden faydalanmasıdır. Avrupa'daki siyasi emellerin ardı arkası kesilmeyen çatışmalarının, Türkleri en büyük oldukları zamanda bütün kuvvetlerini savaşa hasretmek zorunda bırakması ve daha sonra Türkiye'yi itaat altında tutmak isteyen Avrupa devlet adamlarının entrikaları eski Türk uygarlığının ilerlemesini engelledi. Fakat, şimdi bu engeller bir bir ortadan kaldırılıyor ve Türkiye, Batı'nın asri medeniyetinde en kıymetli ne varsa kabul ederek kendi eski kültürünü mükemmelleştirmek konusunda hür olacak."

Yeni Türkiye'nin inşasında Amerikalıların yardıma çağrılması konusunda herhangi bir ihtimal olup olmadığı sorusuna Kemal şöyle cevap verdi:

"Amerikalı mütehassısların yardımını memnuniyetle karşılarız. Bilhassa iki ülke arasında yakın ticari münasebetlerin tesis olması neticesinde, Türklerin Amerikan ticaret usulünü öğrenebileceklerini ümit ediyorum. Amerikan ticareti için, Türkiye'de daima tam bir himaye temin edilecektir."

Mustafa Kemal, Türk milletinin geçmişteki büyüklüğüne tekrar kavuşmak için verdiği çabaların Amerika tarafından takdir edilmesindeki başta gelen engelin Türkiye'deki Hıristiyan azınlıkların vaziyetinin olduğunun tamamen farkında. İhtilalkârane faaliyetlerden kaçındıkları ve Türkiye'nin kanunlarına itaat ettikleri sürece Hıristiyan vatandaşların Müslümanların sahip olduğu haklara ve himayeye aynen sahip olacağının resmi teminatını hiç tereddüt etmeden ifade etti.

Hıristiyanlara Ayrıcalık Yok

"Türkiye'deki tüm Hıristiyanlar, Müslümanlarla eşit hukuk ve himayeye sahip olacaklardır. İnançlarından dolayı baskı görmeyecekleri konusunda emniyet altında olacaklardır. Ancak hiçbir Hıristiyan azınlığına, Müslüman çoğunluğun haklarını

aşan imtiyazlar bir daha tanınmayacaktır. Türklerin bugüne kadar yaptığı en büyük hata, asırlar önce, hiçbir milletin yabancılara vermeyi asla hayal edemeyeceği imtiyazları ve müsamahayı Türk hâkimiyetine giren Hıristiyanlara ihsan etmesi olmuştur.

Türkler, idealist bakış açısından büyük faziletler olan, diğer halkların haklarına derin hürmet ve hürriyet aşkı ile hareket ettiler. Fakat, fiiliyatta felakete uğradılar. Türk imparatorluğunun çöküşü ve bedbahtlığı, yabancılara ihtiyatsız şekilde imtiyazlı muamelc yapılmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye, sınırları içindeki yabancılara gelecekte başka hiçbir hak tanımamaya, lakin diğer medeni memleketlerde yabancıların nail olduğu hakları muhafaza etmeye kararlıdır. Ülkemizde yabancılar tarafından tesis edilmiş mekteplere ve ilmi kuruluşlara da aynısı tatbik edilecektir. Eğitim programlarında Türkiyc tarihini, coğrafyasını ve dilini öğretmek, bizim denetim ve teftişimizi kabul etmek de dahil olmak üzere kanunlarımıza riayet ettikleri müddctçe tam himayeyc mazhar olacaklardır."

[...]

Ankara, Doğu milliyetçi faaliyetlerinin önemli bir merkezi. Sürekli olarak Afgan, Arap, Mısırlı ve Hint heyetler geliyor ve etraf Panislamizm meselesi, Doğu'nun Batı'ya karşı büyük bir bağımsızlık savaşı tehdidiyle dolu. Fakat, bu belirsiz ihtimallere dair sorular Mustafa Kemal'den ilk defa diplomatik bir cevap gelmesine yol açtı:

Muammalı beyanı şöyleydi: "Eğer Woodrow Wilson tarafından tespit edilen kendi kaderini tayin prensibi kabul edilirse, çok aşikârdır ki, Türkiye'nin bütün Müslüman halkların hür ve bağımsız olmasını görmeyi arzu etmemesi imkânsızdır." *Aynı şekilde Türk-Rus ilişkilerine dair bütün söyleyeceği şuydu:* "Türkiye ile Rusya arasında ilişkilerin gelecckte de, bugüne kadar olduğu gibi dostça olmaması için hiçbir sebep yok."

[...]

İçki Yasağı Değişti

Mustafa Kemal, Enver Paşa'nın müstebit ve bozuk idaresi altında geçen felaket günlerinde büfesini donattığı yeşil, sarı, pembe likörleriyle meşhurdu; fakat bugün Milli Meclis tarafından verilen içki yasağı kararının en samimi savunucusu. Amerika'nın tecrübelerinin azmiyle şunu belirtti:

"Türkler yaratılış itibariyle içki içme alışkanlığı olan bir millet değildir, bu yüzden Türkiye'de içki yasağını tatbik etmek hiçbir zorluk çıkarmaz."

[...]

Toplumda kadının rolü hakkındaki anlayışı, geleneksel Türk görüşleri ile tabanı tabana zıt. Hakikaten hızla ortadan kalkan harem peçelerinin hiçbirine müsaade etmeyecek. Bu konuda beyanı kesin:

"Bugün Türkiyc'nin karşı karşıya olduğu en önemli meselelerden biri, kadın vc erkek arasında kanuni ve toplumsal tam eşitliği temin etmektir. Kadınlarımız, bağımsızlık savaşı sırasında cesaret ve fedakârlığın en üstün vasıflarını sergilediler. Eğitim

almaya ve öğrenmeye çok istekliler ve hatta bazıları şimdiden ilim ve edebiyat sahalarında muvaffakiyetler kazanıyor. Kadınlar da artık Anadolu'nun her tarafında pek çok sanayi müesseselerinde çalışıyor. Kadının zorla köşeye çekilmesinin aile yaşamını mahvettiği yerde hiçbir ilerleme mümkün değildir."

Mustafa Kemal, Dünya Savaşı'ndan beri Batı dünyasına hâkim olan barış taraftarı hareketlerden açıkça şüphe ediyor.

"Silahsızlanma ve daimi barış, ancak ve ancak büyük devletlerin devlet adamlarının büyük ve küçük bütün milletlerin bağımsızlık ve gelişme haklarına eşit surette sahip olduklarını kabul etmeyi öğrendikleri zaman mümkün olacak."

[...]
Daha çok sivil kıyafetler içinde görünen bu muzaffer general, mülakatı bitirirken şunları belirtti:

"Hayatımın en bahtiyar anı, Yunan ordularını Afyonkarahisar ve Dumlupınar Meydan Muharebeleri'nde imha ettiğim ve memleketimin kurtulduğunu bildiğim andı. Ordumuz bugün o zamankinden daha da kuvvetlidir ve ihtiyaç olduğu takdirde tekrar vazife yapmaya hazırdır. Türk halkı hürriyetine öyle bir ihtirasla bağlıdır ki, onu himaye etmek üzere her türlü fedakârlığı yapmaya hazırlıklıdır. Türk halkının en iyi vasıfları, verdiği sözlere sadakati, arkadaşlarına olan vefası ve memleketinin bağımsızlığına olan sarsılmaz düşkünlüğüdür."

İSTANBUL'DA ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(23 OCAK 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Şifre
159

Ankara
23.1.339 [1923][1]

İstanbul'da Adnan Beyefendi'ye

Yunus Nadi Bey, İstanbul'daki üç gruptan teklif edilen yedişer isimli listelerini bana gönderdi. Bu zevatın isimleri hizasında hüviyetlerine dair izahat mevcut değildir. Bununla beraber, gerekli izahat olsa bile şahıslarını ve akidelerini tanımamaklığım mümkündür. Dolayısıyla bu zevattan zatıâlilerince hangilerinin maksadımıza daha ziyade hizmet eder ve seçilmeye layık olduğunun incelenerek süratle bildirilmesini rica ederim. İstanbul'daki gruplar arasındaki malum karışıklığa bir an evvel nihayet vermek üzere bu hususiaki cevabınızı bekliyorum, Efendim.

Başkumandan
M. Kemal

23.1.39 [1923]
Başkumandanlık
3 numara ile kapatılmıştır.

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: 3, D: 14, F: 24-4'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 Anteti ve tarihi matbu olan belgenin yılı "338" (1922) olarak basılıdır. Doğrusu "339" (1923) olmalıdır. (Y.N.)

LOZAN MÜZAKERELERİ HAKKINDA İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(28 OCAK 1923)

Tel.
No: 345, 346

28.1.39 [1923]

Bütün bildirilenlerden çıkarılan en mühim nokta, İngilizlerin ve Fransızların barış yapmak istememeleri ve meseleleri son malum olan zemine girdikten sonra darılarak belirsiz bir zaman için mevcut vaziyetin muhafazasını ve zaman ile mevcut vaziyete alışmamızı temin etmek olduğu anlaşılıyor. Mesele yalnız Musul sınırının tespitinde özel bir prensip kabul etmekten ibaret bulunsaydı ve diğer meselelerde ciddi ve samimi olsalardı, derdim ki, mütevazı olalım. Bu kanıtlanmış zannettiğim nokta üzerinde İsmet Paşa'nın yeni ve ciddi bir inceleme yapması ve buna göre Heyeti Vekile'nin meseleyi değerlendirmesi, son karar verilmeden evvel elzemdir. Anlaşıldığına göre birçok meselelerin ulaştırılabileceği son netice bugün için mühim değişikliğe uğratılmayacaktır.

No: 346

Kabul etmekle maruz bulunacağımız zararlarla askeri faaliyete geçmekle elde edeceğimiz neticeleri çok dikkatle karşılaştırmak mecburiyetindeyiz. Her halde kararımız olumlu olmaya mahkûm ise, bunu mutlaka konferans tatil edilmeden ve İsmet Paşa dönmeden vermek lazımdır. İsmet Paşa'nın dönmesi halinde verilecek tek bir karar vardır; o da askeri faaliyete geçmektir. Bugünkü Heyeti Vekile müzakeresini ve Meclis'le hasbıhalden sonra ortaya çıkan görüşleri ve İsmet Paşa'dan talep eyleyeceğiniz son raporu öğrenince daha kati fikirler arz edeceğim. 28.1.39 [1923]

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s.466.
Belge, kaynakta "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

EDİRNE BULGARİSTAN BAŞKONSOLOSU T. MARKOV'LA GÖRÜŞME*
(28 OCAK-1 ŞUBAT 1923)

Bulgaristan Başkonsolosluğu
Özel
Gizli

Edirne
08 Şubat 1923

Sayın Başbakan

Geçen sene 27 Aralık'ta özel hizmet raporu vermek için Sofya'da bulunduğumda Adliye Bakanı olan ve Dışişleri ve Dinişleri Bakanlığı'nda yardımcınız P. Yanev beni gizli bir misyon ile görevlendirdi ve Ankara'ya giderek Türkiye ile bir iyi komşuluk uzlaşmasının zeminini araştırmanın yanı sıra Bulgaristan'ı yakından ilgilendiren bazı meselelerin halledilmesi imkânı olup olmadığını araştırmamı istedi.

Geçen senenin 29 Aralık'ında Edirne'deki görevimin başına döndüm ve 9 Ocak'ta İstanbul'a gitmek üzere yola çıktım. Buradan gizlice Ankara'ya gidecektim. Ankara'dan izin almaksızın şehre girmek kesinlikle yasak olduğundan, İstanbul'da Ankara hükümetinin üyesi olan Adnan Bey'in yardımına başvurmam gerekti. Fakat onunla ancak 13 Ocak'ta görüşebildim. Adnan Bey ile kısa ziyaretimde iki devletin münasebetlerini ilgilendiren bazı meselelerin halli ile Dışişleri Bakanlığı tarafından görevlendirildiğimden söz ettim ve bunlardan dolayı Ankara'ya girişimi temin etmesini rica ettim. Adnan Bey not alarak Ankara'ya şifreli telgrafname göndereceğini ve iki gün içinde cevabın gelmesini beklediğini, geldiği zaman da bana bildireceğini söyledi. 17 Ocak'a kadar hiçbir haber alamadığımdan, Adnan Bey'in dairesine tekrar gittim. Fakat burada öğrendiğime göre, Adnan Bey, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye İzmit'e gitmişti. Adnan Bey'in yardımcısı Hikmet Bey'den, Ankara'dan gelen cevabın benim Adnan Bey'in kendisiyle görüşmeler yapmam yönünde olduğunu öğrendim. Doğrudan Ankara hükümeti ile bağlantı kurmak, misyonumun temel noktası olduğunu ve alınan cevabın bana verilen talimatlara ters düştüğünü söyledim. Hikmet Bey'in dediğine göre ise, Adnan Bey hükümetin bir üyesi imiş ve daha önce Dışişleri Bakanı olduğundan, onunla yapılan görüşmelerin hükümet ile yapılmış olduğu sa-

* TsDA, F. 176K, op. 4, a.e. 2976, L. 2-16'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, s.227-245, 753-767. Bulgarca belge Ahmet Hezarfen tarafından Türkçeye çevrilmiştir

yılmakta imiş. Ben ise verilen talimatları göz önünde bulundurarak, hükümet üyeleri ile müzakerelerde bulunmak isteğimi tekrar öne sürdüm ve Mustafa Kemal Paşa'ya misyonumu açıklamak üzere İzmit'e gitmek arzumu belirttim. Hikmet Bey ise bu arzumu telgraf ile hemen ulaştıracağını ve cevabı bana bildireceğini söyledi.

21'de Adnan Bey'in dairesine gittim ve kendisi Mustafa Kemal Paşa'nın beni İzmir'de 24 Ocak'ta bekleyeceğini söyledi. Hikmet Bey yabancı ad altında ve Türk vatandaşı olarak yolculuk yapabilmem için tezkere sözü verdi ki, kısa zaman zarfında tezkere elime geçti. Fakat İzmir'e vapur olmaması dolayısıyla 25 Ocak'ta ancak yola çıkabildim ve 26 Ocak'ta İzmir'e vardım.

27 Ocak'ta şehrin 6 km dışında Göztepe semtinde yaşayan Mustafa Kemal Paşa'ya ilk ziyaretimi yaptım. Ziyaret çok kısa sürdü. Kemal Paşa çok meşguldü ve bu yüzden bana daha müsait olduğu bir zamana, yani 28 Ocak saat 3.30'a randevu verdi. İkindiden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın evine gittim ve iki saat süren bir konuşmaya hemen başladık. Genel hatlarıyla bu konuşmada şunlardan bahsedildi.

Mustafa Kemal Paşa'nın ilgisini uyandırmak üzere Türkiye ve Türkler hakkındaki geçmiş misyonum ile ilgili bilgiler verdim ve Türkiye ile Türklere karşı sempatilerimin tesadüfen ortaya çıkan geçici izlenimlerden doğan duygular olmadığını, fakat altı yıl kadar bulunduğum Türkiye ve Türkler hakkında 25 yıl sürekli araştırmamın neticesi olduğunu söyledim. İki üç yıl önce Türkiye'nin en kritik günlerini yaşadığı sırada, Türkiye ve haklı davasının savunmasına ilişkin yaptığım genel konuşmalar ve yazdığım makaleleri de belirttim. Bir diplomat olarak değil, fakat cesur ve açık bir şekilde düşünce ve kanaatlerini ortaya koyan bir asker gibi konuşacağımı ifade ettim. Sonra, gelecekte iki komşu milletin arasındaki ilişkilerin hangi temeller üzerinde oturtulacağı hakkında şahsi görüşlerimi dile getirdim.

1. Uzun süren müşterek tarihi geçmişin yanı sıra atalarımızın kökeni bakımından da ortaklık bulunmaktadır. Bu da, iki millet arasında diğer komşularımızda nadir rastlanan nitelikler olan ciddiyet, aydınlık, sakinlik, çalışkanlık, yiğitlik ve saflık vb. karakteristik özelliklerdir.

2. Müşterek kader ve ıstıraplar, müşterek düşmanlar, müşterek ekonomik ve siyasi menfaatları ve müşterek düşmanlarımıza karşı müşterek savunma gereği.

İki devlet arasında uzun süreli barışı sağlayacak ve daha güzel bir gelecek temin edecek ciddi, samimi ve daimi bir Türk-Bulgar uzlaşmasına gerekli olan fevkalade doğal malzemeyi teşkil eden unsurlar bunlardır.

Bu tezimi ispatlamak üzere, bir zamanki Balkan eyaletlerinden yalnız Bulgaristan'daki Türklerin, bütün sivil ve siyasi haklardan yararlanarak burada yaşamaya devam ettiklerini, mükemmel bir şekilde tertip edilmiş okullara ve dini müesseselerine sahip olduklarını, imrenilir ölçüde refah düzeyleri bulunduğunu, Bulgarlar ile dostane ve samimi yaşadıklarını, genel olarak vatanlarında tamamıyla mutlu oldukları gerçeğini belirttim. Ayrıca bugünkü hükümetin yeni pedagoji okulları açarak, Şumnu'da bir yüksek dini okul (Mektebi Nüvvab) kurarak, tüm okulları 50-100 dekar ile topraklandırarak ve 4 milyon levaya kadar mali yardımını artırarak, Türklerin dini-eğitim

davalarında katkıda bulunduğunu da ifade ettim. Makedonya sorununun Türkiye'nin elinden çıkmasından sonra, iki devlet arasında uzlaşmaya varılamayacak bir sorun kalmadığını belirttim. Tam aksine, iki devlet arasında samimi bir anlaşma, Makedonya ve Kuzey Arnavutluk'taki Türkler ve Bulgarlara manevi destek sağlayacaktır. "Bir Makedon olarak biliyorsunuz ki, müşterek kötü akıbetin eziyeti altında buradaki Türkler ve Bulgarlar siyasi bağımsızlıklarını kazanmak üzere beraber hareket etmişlerdir."

Bulgaristan'ın İstanbul'u, Türkiye'nin de Balkanlar'ı fethetmeyi hedeflediği yönünde düşmanlarımızın öne sürdükleri dedikodular manasız olduklarından, iki milletin idarecileri üzerinde hiçbir tesir yaratmamaları gerekmektedir. Tam aksine iki devlet coğrafi durumları dolayısıyla birbirlerini tamamlamaktadırlar. Tanrı, Bulgarlara yarımadada klasik bir mevzi olan Balkanlar'ın hâkimiyetini vermiştir ki, bu onları Balkanlar'da bir etken ve İstanbul'u batıdan en güvenilir savunucusu haline getirmiştir. Türkler İstanbul'a asırlardan beri hâkimdirler. Onlar için bu şehir muazzam bir hazine, bizim için ise birinci dereceden önemli bir ekonomik merkezdir. Bulgar kavminin Balkanlar'da hâkimiyeti sürdükçe onlar, İstanbul'un hakiki müdafaası ellerindedir. Bununla birlikte, Türkler İstanbul'a hâkim oldukları müddetçe, Bulgarlar bu büyük şehrin tüm ekonomik nimetlerinden fazlasıyla faydalanabileceklerdir.

Yukarıdaki görüşlerden yola çıkarak Dışişleri Bakanı'mız yanınıza gelmemi ve sizin ve meslektaşlarınızın söz konusu görüşleri ne derece benimsediğinizi ve bunun yanı sıra normal resmi ya da yarıresmi diplomatik ilişkilerin tekrar kurulmasına gerekli koşulların olgunlaşıp olgunlaşmadığı ile ilgili zemini incelemekle görevlendirildim.

Ayrıca bir Türk-Bulgar anlaşmasının tanzimi ile ilgili Bulgar hükümetinin öne süreceği koşullar hakkında bakandan belirli bir talimat almadığımı söyledim. Ancak Bulgaristan'ın ihtiyaçlarını bildiğim ölçüde, Bulgar hükümetinin halledilmesini isteyeceği şu meseleleri ortaya koyacağını tahmin ediyorum:

1. Batı Trakya meselesi: Bulgaristan için hayati önem taşıyan bu meselenin yanı sıra, bildiğiniz gibi, Bulgaristan'da Neuilly Antlaşması'nın ağır mali yükünü diğer vatandaşlar ile orantılı bir şekilde üzerinde taşıyan 800 000 Türk yaşamaktadır. Batı Trakya'nın elden çıkması, bu yükten daha erken ve adım adım kurtulmamızı engellemiştir. Ayrıca 300 000 civarında Pomak ve Bulgar, Batı Trakya'da yeni sınırdan acımasızca ve yakından etkilenmiştir. Oluşturulan sınır bu bölgedeki asırlık ekonomik rejimi ihlal etmiştir ki, bu rejim tabiatın topografik karakteri dolayısıyla meydana gelmiştir ve suni bir şekilde değiştirilmesi ahaliyi felaket ile karşı karşıya bırakacaktır. Bu sebeple, hükümet ve bütün halkımız, Batı Trakya'nın Bulgaristan'ın en önemli meselesi olduğunu düşünmekte ve uğruna bütün tehlikeleri göze almaktadır. Bu sebeple Ege Denizi'ne çıkışımızı engelleyecek herkes düşmanımız sayılacaktır. Bulgar hükümetinin Türkiye'den daimi diplomatik destek isteyeceğini tahmin ediyorum.

2. Ekonomik mesele: Her halkın refahı, gücü ve ilerleyişi ekonomik gelişmesine tamamıyla bağlıdır. Dış ticaretimizin özellikleri bakımından yalnız kurtuluştan[1] beri değil, fakat birçok asırlar öncesinden İstanbul ve Anadolu'nun coğrafi konumları do-

1 Bulgaristan'ın Osmanlı hâkimiyetinden kopması kastediliyor. (Y.N.)

layısıyla, doğal pazarımızdırlar. Hükümetimizin bu konuyla ilgili olarak karşılıklı en serbest ticari ilişkilerin kurulmasını talep edeceğini tahmin ediyorum. Şahsen, bir gün aramızdaki gümrük sınırının tamamen ortadan kaldırılacağını ve böylece her Türkün Tuna'ya kadar serbest bir şekilde ticaret yapabileceği gibi, her Bulgarın da Bağdat'a kadar gümrüksüz ticaret yapabileceğini düşünüyorum. İki halk arasında ideal ticari ilişkilere örnek teşkil eden bu durum, refahı sağlayacaktır.

3. Göçmenler meselesi: Bildiğiniz üzere, Bulgaristan'da, Makedonya, Batı ve Doğu Trakya, Dobruca ve Sırbistan tarafından ele geçirilen batıdan gelen göçmenler bulunmaktadır. Göçmenler, bu bölge için olduğu gibi, Bulgaristan için de büyük bir felaket teşkil etmektedir. Hükümet, kaynakları müsaade ettiği ölçüde cömertçe davranarak, yerleştirilmeleri için çaba harcadı. Hatta, büyük toprak sahiplerinden topraklar müsadere ederek, topraksızlara dağıttı. Ancak ihtiyaç, elde bulunanlardan fazla idi. Türkiye'nin yalnız Trakya göçmenlerinin bir kısmını almayı kabul etmesi öncelikli arzumuzdur. Doğu Trakya yarı çöl bir bölgedir. Burada az sayıdaki soydaşınız az sayıdaki istisnalar dışında hayvan ve çalışma aletlerinden mahrumdur. Mükemmel Bulgar çiftçilerinin hayvanları ile birlikte evlerine dönmesi ülkeye hayat verecek ve devletinize yarar sağlayacaktır. Bizden değerli işçileri alacaksınız ki, bunları normal şartlarda size vermemiz olanaksızdır. Bulgaristan, topraklarında bulunan 800 000 Türk'ten korkmadığı halde 10 000 kadar Bulgar'ın Türkiye için tehlike arz ettiğini düşünmek gülünçtür. Bu mesele Bulgaristan için son derece tatsız bir hale gelmiştir ve hükümetimizin halledilmesinde ısrar edeceğinden eminim.

4. Ekzarhlık[1] *meselesi: Jön Türk hükümeti, Harbi Umumi'ye değin ve savaş esnasında, ciddi sebeplere dayanmaksızın, İstanbul'daki Ekzarhlığın otoritesini büyük ölçüde sarstı. Ekzarh, bütün Bulgarların manevi reisidir. Ancak Bulgaristan için önemi azdır. Çünkü hakikatte Bulgaristan'da kilise Sinot'tan (Ruhani Meclisi) bağımsız olarak idare edilmektedir. Bulgaristan dışındaki Bulgarların gözünde Ekzarh farklı bir anlam ifade etmektedir. Bildiğiniz üzere, Türkiye sınırları içerisinde az sayıda Bulgar kalmıştır. Bu Bulgarlar üzerinde, Ekzarh'ın büyük nüfuzu olduğunu farz edersek, bu durumun Türkiye için kesinlikle tehlike oluşturmadığı açıktır. Ekzarh'ın merkezi, cemaatin büyük bir çoğunluğunun bulunduğu Bulgaristan'da bulunması haklı bir husustur. Ancak bu durumda Ekzarh, Bulgaristan dışındaki Bulgarların savunmasına ilişkin hak ve imkânından mahrum kalacaktır. Esasen, Ekzarh, Makedonya'daki Bulgarlar için en büyük önemi arz etmektedir. Sözünü ettiğim gibi burada Bulgar ve Türkler bağımsızlıkları için hep beraber mücadele ediyorlar. İnsanlık adına, Ekzarh'ın otoritesi artırılırsa ve halife ile beraber Makedonya'daki azınlıkları enerjik bir şekilde himaye ederlerse, siz de takdir edersiniz ki, bu, buradaki mücadelecilerimiz için büyük bir moral desteği olacaktır. Size o kadar kötülük yapan ve gelecekte de yapacak olan Yunan Patriği İstanbul'da kalıyorsa; yüksek memurunuz ve Patriğin karşısında bir denge unsuru rolünü oynayan Ekzarh'ın otoritesini artırmanız zaruridir. Ekzarhlık meselesi hükümetimizi ilgilendirmektedir ve bundan dolayı*

1 Ekzarh (Fr. Exarque): Bulgar kilisesinin ruhani reisi; Ortodoks kilisesinde yüksek rütbeli piskopos. (Y.N.)

çözüme kavuşturulmasını isteyecektir. Şahsi görüşüme göre muhtemel bir karşılıklı uzlaşmada hükümetimizin düzenlemek isteyeceği meseleler bunlardır. Şahsi bilgilerim doğrultusunda, size bildirmeyi borç bilirim ki, Bulgaristan'ın diğer komşularına hiçbir politik taahhüdü yoktur ve düşünülebileceği gibi silahlı kuvvetlerimizin mukavemeti kırılmamıştır. Aksine, Neuilly Antlaşması'nın acımasız hükümlerine karşı yükselen hiddetin tesiri ile halkın ve ordunun ruhu yükselmiştir. Bulgaristan bu durumu, üzerine aldığı yükümlülüklerin yerine getirmesine ilişkin verdiği delillere borçludur. Ancak, hakları ve hayati menfaatları en acımasız bir şekilde itibara alınmamaktadır. Bu durum, bütün halk tarafından idrak ve hissedilmektedir ki, halk hür ve layık bir yaşam için mücadelesinden kesinlikle vazgeçmemiştir.

Kemal Paşa sabırla ve sözümü kesmeden sonuna kadar beni dinledi ve aynı şekilde sakince konuşmaya başladı. Cevabı özetle şöyledir:

Yalnız benim tarafımdan değil, fakat meslektaşlarınız ve birçok Türk tarafından da çalışmanız, sempatiniz, bilhassa geçirdiğimiz kritik anlarda Türk davasını müdafaanız bilinmektedir. Bu ilk vazife ile sizin vazifelendirilmenizden dolayı sevinçliyim ve tamamıyla muvaffak olacağınıza inanıyorum. Bir asker gibi cesur ve açık konuştunuz. Size aynı surette ve samimi bir cevap vereceğim ki, eski diplomatların kurnazlıkları çok çabuk açığa çıktığından dolayı, her zaman zararlı oldukları kanaatindeyim.

Bahsettiğiniz tüm meseleler hakkında sırasıyla cevap veremeyeceğim, ancak idrak ettiklerim hakkında konuşacağım.

Her şeyden önce belirtmeliyim ki, hislerini bildiğimiz ve meziyetlerine yüksek değer verdiğimiz Bulgar halkına karşı bizde de büyük sempati duyulmaktadır. Şahsen benim askeri ataşe olarak Sofya'da bir yıllık kalışımda güzel hatıralarım vardır ve hâlâ burada tanıştığım bazı iyi aileler ile mektuplaşıyorum. Trakya'dan Bulgar topraklarına geçmek zorunda kalan göçmenlerimize gösterilen sıcak karşılayışı ve Bulgaristan'daki Türklerin sahip oldukları serbestliği biliyoruz.

Bildiğiniz gibi, devlet yapımız dolayısıyla bütün kanun yapma ve icra kuvvetimiz Millet Meclisi'nde toplanmıştır. İcra kuvvetinin üyeleri olarak bu Meclis'in hükümetini oluşturan vekilleri vardır ve bu hükümetin reisi benim. Sizinle konuştuklarımı şahsi görüşüm olarak kabul etmelisiniz, meslektaşlarım ile müzakere edilmeden hükümet görüşü olarak kabul etmemelisiniz. Bu girişten sonra, ileri sürdüğünüz meselelere geçiyorum.

Normal diplomatik münasebetlerin kurulması konusunda, tamamıyla resmi ya da yarıresmi olarak kurulmaları için hiçbir engelin olmadığını düşünüyorum. Bu halde inisiyatif hükümetinize aittir. Çünkü yarıresmi temsilcim Cevad Bey'i göndermiştim. Fakat İtilaf devletlerinin baskısı ile hükümetiniz Sofya'yı terk etmesini istemek zorunda kalmıştı. Bundan dolayı girişimin bu kez sizin hükümetiniz tarafından gerçekleştirilmesinin uygun olacağını düşünüyorum. Bulgaristan'ın Türkiye hakkında mademki işgalci niyetleri yok, uzlaşmak kolay olacaktır. Balkanlar'da dost bir halka ihtiyacımız var ve Bulgar halkı, coğrafyası, siyaseti ve ekonomisiyle ihtiyaçlarımıza en uygun olanıdır. İki halk arasındaki dostluk bizi de, sizi de daha güçlü ve daha bağımsız kılacaktır. Ortaya koyduğunuz ve tahmininize göre hükümetinizin hallini isteyeceği meseleler yerindedir ve tarafımızca da kolay kabul olunabilirler. Sizin olduğu

gibi, bizim de iyi ticari ilişkilere ihtiyacımız vardır ve bunlar öyle bir dereceye getirilmeli ki, sizin de ifade ettiğiniz gibi, bir gün iki devlet arasındaki gümrük sınırının ortadan kaldırıldığını görebilelim.

Batı Trakya meselesine gelince, size söylemeliyim ki, "Misakı Milli" sınırları içerisinde yer almasına rağmen, bu bölgeyi hiçbir zaman ciddi olarak ele geçirmeyi düşünmedik. Şahsi kanaatime göre, Türkiye bu bölgeyi ele geçirirse daha güçlü değil, daha zayıf olacaktır.[1] Sizin için bu mesele farklı anlam ifade etmektedir. Batı Trakya'nın Bulgaristan için hayati bir mesele olduğunu kabul ediyorum ve bundan dolayı da destek vermeye hazırız. Aynı şekilde diğer meselelerin Bulgaristan'ın istekleri doğrultusunda hallinde tarafımızdan herhangi bir engel ile karşılaşılmayacağını düşünüyorum. Fakat yine tekrar ediyorum, bunlar benim şahsi görüşlerimdir. Meselelerin kati halli, konuşmamızı şifreli telgrafname ile bildireceğim meslektaşlarımın rızasına bağlıdır. Hükümetinize bildirdikten sonra ve hükümet diplomatik ilişkilerin düzenlenmesi fikrini ve ilgisini çeken bütün diğer meseleleri benimsedikten sonra, inisiyatifi ele almakla kalmayıp, bu maksada yönelik ilgili kişiyi göndersin ve ticari münasebetlerimizi şekillendirecek mütehassısları da tayin etsin. İfade ettiğiniz meselelerin hallinde bütün desteğim arkanızda olacaktır.

Bu genel sözlerle Kemal Paşa siyasi meseleler hakkında konuşmasını bitirdi. Sohbetimiz sonra daha genel ve samimi bir hava içerisinde devam etti. Ekonomik meselelerin oldukça ilgisini çektiğini bildiğimden, hazırlıklarını dikkatle takip ettiğim ve bu ayın on beşinde[2] İzmir'de yapılacak iktisat kongresi girişimini övdüm. Ekonomik bakımdan ülkenin çok kötü durumda olduğunu söyledi. Yunanlıların yapmış oldukları büyük tahriplerin yanı sıra, halkın ekonomik gelişmesi az düşünülmüş ve bu konuda çalışılmamıştır. İç Anadolu'da halk sefalet içinde ve umutsuzdur. Bu arada cahillikten yakındı ve halkın gelişmesi ve medeniyet yoluna girmesi için aydınların fazla ve daimi çabaları gerektiğini ifade etti.

Bizdeki ekonomik meseleler ile canlı bir şekilde ilgilendiğimi ve bu meselelerden bazıları hakkında askeri kulüpte konferans verdiğimi ve dergilerimizde makaleler yazdığımı ima ettim. Bu sözlerim Kemal Paşa'nın oldukça dikkatini çekti ve şöyle dedi: "İki halkın müşterek şartları olduğu gibi, ekonomik bünyeleri de birbirlerine çok benziyor." *Bundan dolayı araştırmamın bir özetini Edirne'ye döndükten sonra ayrıca Türkçe çevirisini yaptırarak hemen tamamını vermemi rica etti. Özel konuşmamızdan en mühim noktalar bunlardı. Araştırmamdan bir özet vermeme ilişkin Kemal Paşa'nın bu isteği, onunla üçüncü kez karşılaşma imkânını veriyordu. Bu yüzden 31 Ocak'ta tüm gün çalıştım ve "Bulgaristan'ın Ekonomik Durumu ve Köy Ekonomisi" adlı makalelerimden oldukça ayrıntılı bir inceleme tanzim ettim.*

Kemal Paşa, 31 Ocak'ta[3] *çok samimi bir muhitte oturduğu evin sahibinin kızı ile nikâh kıydı. Ev sahibi olan Uşakîzade Muammer Bey çok ciddi, zengin, okumuş ve*

1 Benzer görüşler için bkz. "İstanbul'dan Gazetecilerle İzmit Kasrı'nda Mülakat" (16/17 Ocak 1923), *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.14, s.267-268. (Y.N.)

2 Söz konusu İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat 1923 günü toplanmıştır. (Y.N.)

3 Belgede "31 Ocak'ta" denilmiş. Ancak, Mustafa Kemal Paşa, Lâtife Hanım ile 29 Ocak 1923'te evlenmiştir. (Y.N.)

tamamıyla Avrupa kültürlü bir şahıstır ki, bu, muazzam kütüphanesindeki kitaplarından da belli oluyordu. Daha ilk buluşmamızda Kemal Paşa, aileyi ve çocuklarının Avrupa terbiyesini övdü. Son buluşmamızda genç nişanlısını da takdim etti.

1 Şubat'ta, 20 dakika süren üçüncü buluşmamız gerçekleşti. Araştırmalarımla notlarımı teslim ettim. Kemal Paşa, vazifem hakkında Ankara'ya yazdığını ve ayrıca bugün İsmet Paşa'ya Lozan'a telgraf çekeceğini söyledi.

Yanlış anlaşılmasın ya da kendini beğenmişlik olarak görülmesin, şunu bildirmeyi borç bilmekteyim ki, Kemal Paşa bana şöyle dedi: "Hükümetinizin müzakereler yapmayı düşünmesi halinde, sizi Ankara'da tanınmış biri olarak görevlendirmesi uygun olacaktır. Şahsi desteğime kesinlikle söz veriyorum."

Kemal Paşa'ya Lozan Konferansı hakkında ne düşündüğünü sordum. Lozan'da Türkiye'ye yüklenilmek istenilen ekonomik yükümlülüklerin kabul edilemez olması sebebiyle, işlerin iyi gitmediğini ve bir barışın yapılmasının zorlaştığını bir şekilde söyledi. Ben de ılımlı olmalarını, uyuşmalarını, fakat ne pahasına olursa olsun savaştan kaçınmaları ile ilgili samimi bir tavsiyede bulundum. Ulaşılan başarının beklenmedik ölçüde büyük olduğu ve daha ilerideki başarılar için tamamıyla yeterli olduğunu söyledim. Savaş ile birçok şey kazanılabilir. Fakat aynı zamanda fazla belirsizlik ve alınması gerekmeyen büyük tehlike vardır. Birkaç kez şu cümleyi tekrar ettim: "Savaştan kaçının, halkınıza dinlenme imkânı verin ve iç meselelerinizi halledin."

Kemal Paşa sözlerimden oldukça etkilendi. Sinirli bir şekilde sordu: "İstedikleri imtiyazları nasıl kabul edebiliriz?" *Kemal Paşa uzun bir süre düşünceli kaldı. Derin gözleri, çatık kaşlarıyla örtülmüştü. Bu büyük Türk yurtseverinin yüzü, şu an ruhunu daraltan ağır meselelerin hakiki aynası olmuştu. Savaş ve barış hakkında kararsızlığını idrak ederek "halkınızın kaderinin sizin elinizde olduğunu unutmayınız" diye ilave ettim. Sonunda sinirli bir şekilde* "göreceğiz" *dedi ve böylece son buluşmamız sona erdi*

Uzun zamandan beri dostluk ilişkileri içerisinde bulunduğum Kâzım Karabekir Paşa, Kemal Paşa'nın nikâlı şahitlerinden biri idi. Ordu'da en zeki subaylar içinde olduğu hakkında çok iyi referanslar duydum. Kafkas ordusunun başkumandanı olarak Kuzeydoğu Anadolu'daki askeri, idari ve eğitim faaliyetleri örnek olarak gösterilmektedir. Kafkas sınırında ortaya çıkan yeni devletler ile anlaşmazlıkların giderilmesinde siyasi hizmetleri de önemle belirtilmektedir. Birçok kimse tarafından Kemal Paşa'nın muhtemel vekili olarak görülmektedir.

Kemal Paşa'nın nikâhı sırasında, Kâzım Karabekir Paşa İzmir'de bulunduğunu öğrenmiş ve bu ayın ikisinde yaşadığı Bornova'ya (İzmir'den 12 km mesafede bir şehir) götürmek üzere otomobilini sabah otele gönderdi. Edirne Mebusu'dur ve Kemal Paşa'ya Anadolu gezisinde refakat eder. İzmir'deki İktisat Kongresi'ne Yozgat'tan delege olarak seçilmiştir. Kâzım Karabekir Paşa'nın kabulü daha samimi idi. İki halk arasında gelecekteki münasebetlerin nasıl olması gerektiği konusunda uzunca konuştuk; görüşlerimi tamamen benimsediğini ve daha 1912'de Edirne'de askeri bir toplantıda yaptığı bir konuşmada, Türklerin ve Bulgarların kurtuluşunun samimi uzlaşmalarında olduğu fikrini ortaya attığını söyledi. Kâzım Karabekir Paşa'ya, savaş konusundaki düşüncelerimi dile getirdim. Aynı tesir meydana geldi ve Kemal Paşa ile bu konuda konuşup konuşmadığım sorusundan Kâzım Karabekir Paşa'nın barışın yapılmasına daha meyilli olduğu izlenimini edindim.

Kâzım Karabekir Paşa'da öğleden sonra bir buçuğa kadar kaldım. Beraberce şehre döndük ve aynı gün 2 Şubat saat 4'te ikindiden sonra vapurla İstanbul'a hareket ettim ve 4 Şubat'ta İstanbul'a ulaştım. 5 Şubat'ta da İstanbul'dan hareket ettim ve aynı günün akşamı Edirne'ye vardım.

Aynı ayın 6, 7 ve 8'inde Edirne'deki işimi bitirdim ve Sayın Bakan P. Yanev'in sözlü talimatları doğrultusunda 8 Şubat günü hareket ettim ve bugün 9 Şubat, sözlü olarak rapor vermek üzere Sofya'ya vardım.

Sonuç olarak, seyahat sırasında ve özellikle de İstanbul'da bütün meslek ve zanaatlardan birçok aydın Türk ile karşılaştığımı ve konuştuğumu ekleyeceğim. İyi bir karşılıklı anlaşma için hazır ve müsait oldukları izlenimini edindim. Lozan'da büyük imtiyaz ve tavizler vermek zorunda bulunan Türklerin bu ruhsal anında, önemsemedikleri, fakat tarafımızca önemsiz sayılmayacak isteklerimizi en kolay şekilde kabul ettirebiliriz. Bundan dolayı Sayın Başbakan'ım, mütevazı görüşümü ifade etmek isterim ki, daha önemli sebepler engel teşkil etmiyorsa, bu ruhsal anın Türkler ile "askıdaki meselelerin" düzenlenmesine yönelik olarak kullanılması yararlı olabilir. Üstelik bu meselelerin büyük bir kısmı, hiç kimse tarafından kötü gözle bakılmayacak, açık bir şekilde beyan edilebilecek hususstandır. Türkler ile uzlaşmamız konusunda şahsi görüşümü Kemal Paşa ile yukarıda sunduğum konuşmada ifade etmiştim.

Sayın Başbakan, en içten saygılarımın kabulünü arz ederim.

Başkonsolos
Markov

RAUF BEY'İN TEBRİK MESAJINA CEVAP*

(29 OCAK 1923)

Rauf'çuğum, güzel kalbinin yüce tecellileri seni sevenler için ne kadar samimiyet hissi müjdecisidir.

Lâtîfe Mustafa Kemal - M. Kemal - Uşakîzade Muammer - Uşakîzade Adviye - Uşakîzade Vecihe - Uşakîzade Rukiyye - Uşakîzade Ömer - Seryaver Salih - Yaver Cevad Abbas.

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söyleyemedikleri İle Rauf Orbay*, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1965, s.78; fotokopisiyle birlikte aktaran: Cemal Kutay, *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Rauf Orbay (1881-1964)*, c.5, Kazancı Matbaası, 1992, s.742-743. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belge, *Osmanlıdan Cumhuriyete...*'de şu açıklamayla yer almış: "Nikâhın kıyıldığı 29 Ocak 1923 gecesi, İzmir Göztepe'deki Uşakîzadelerin köşkünde sadece aile fertleriyle Mustafa Kemal'in iki yaveri vardı. Rauf'un şahsı ve hükümet adına kutlama mesajı bu sırada geldi. Her zamanki gibi gönülden, tertemiz duygularla örülü satırları Latife Hanım'a tekrar okuttu ve bir kartpostala yanda gördüğünüz metni el yazısı ile yazarak, sofrada olanların imzalarıyla Rauf'a gönderdi. Hayatının o müstesna gecesindeki duyguları şöyleydi:" (Y.N.)

LOZAN'DAKİ FRANSIZ DELEGELERİNİN TAVRI HAKKINDA POINCARÉ'YE*

(29 OCAK 1923)[1]

İzmir

Hariciye Vekâleti'ne

1. Monsieur Poincaré'ye cevap olarak yazdığım telgrafname ikinci maddededir. Bunun Fransızcaya tercüme edilerek tarafı samilerinden çektirilmesini ve bildirilmesini rica ederim.

Mustafa Kemal

2. Telgrafnamedir:

Barış müzakerelerinin son safhalara dahil olduğunu ve bazı imtiyazların kabulünü temin için mesai sarf eylemekliğimi tavsiye eden telgrafınızı aldım. Türkiya tam bağımsızlığının katiyetle gerektirdiği hayati noktaların temin edildiğini gördüğü anda bütün samimiyetle hususunu arzu eylediği barışa dahil olmakta katiyen tereddüt etmeyecektir. Şahsımın, hükümetin, Meclis'in ve bütün milletin her suretle emniyet ve itibarına mazhar bulunan delege heyetimizin esas talimatı bu asli noktayı ihtiva ettiği gibi, söz konusu heyet kendisi bu hakikatin idrakindedir. Dolayısıyla delege heyetimizin tasvip ve hükümete ve Meclis'e arz edeceği barış şartlarının kabul ve tasdiki hususunda en ciddi ve samimi faaliyetimi sarf edeceğime katiyen itimat buyurmanızı hassaten rica ederim. Bu vesileden istifade ederek benim öğrendiğim ve düşünülmeye değer görülmek mahiyetinde bulunan bazı noktaları zatı asilanelerinin nazarı dikkatine koymayı bütün medeniyet cihanının beklediği barışın tesisinde büyük fayda ve sürati icap ettireceği zannındayım. Doğu'da ciddi ve haklı bir barışı temin için Türkiya'nın ne kadar samimi çalıştığı önünde sonunda cihanca malum olmuştur. Türkiya'nın barışı geciktirmekten hiç faydası yoktur. Türkiya ehemmiyetli olmayan sebeplerden ve vesilelerden dolayı barışı askıya alacak ve erteleyecek kadar gafletle değildir. Ancak olumlu bir neticeye ulaşabilmek için katlanılacak fedakârlıkların yalnız Türkiya'ya yüklenmesini hedefleyen görüş ve zihniyetin tarafı asilanelerinden de

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.484-487. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Eski yazı belgede tarih bulunmamaktadır. Belge kaynakta şu açıklamayla yayımlanmıştır: "TBMM Reisi Mustafa Kemal tarafından Fransa için bazı imtiyazlar talep eden Başvekil M. Poincaré'ye İzmir'den gönderilmiş olan 29 Ocak 1923 tarihli telgraf." (Y.N.)

makul ve haklı görülmeyeceğine şüphe etmem. Musul'un mukadderatını tayinde halkoyuna müracaat gibi Türkiya'ca kabul edilebilecek en büyük bir fedakârlığın bile reddolunması ve Yunan ordusu tarafından sebepsiz yakılan ve tahrip edilen memleketimizin bu faciaların müsebbiplerine tamir ettirilmesi, insanlığı gelecekte bu gibi kanlı suikastlardan korumak bakımından mühim olduğu halde, bu felaketin ne demek olduğunu bizzat tecrübe eden Fransız milletinin delegeleri bu talebimizi desteklecek yerde yeniden Türkiya'dan mali taleplerde bulunmaları, kısacası Ankara Anlaşması'nda delege heyetimiz her hal ve hareketi ile sadakatimizi gösterirken, Fransa delege heyetinden beklemekte haklı olduğumuz maddi muafiyet yerine daima müşkülat ve aleyhimizde olan görüşlere destekle karşılık verilmesi, beni ve Fransız dostluğunu kıymetli bilen bütün milletimizi izah edilemez hayretlere düşürmektedir.

Türk milletinin hayat ve bağımsızlık vasıtalarını temin için mesai sarfında ne kadar haklı ve meşru olduğunu en iyi takdir etmiş olduğuna inandığım zatı necibanelerinin Lozan'daki delege heyetinizi yeni talimatınızla aydınlatmak suretiyle Sulh Konferansı üzerinde pek mühim ve tesirli olduğunu katiyetle bildiğim nüfuz ve kudretinizi kullanmaktan geri kalmayacağınızı ümit ediyorum.

Mustafa Kemal

YENİ SEÇİLEN MÜDAFAAİ HUKUK GRUBU HEYETİ İDARESİ REİSİ'NE VE ÜYELERİNE TEBRİK TELGRAFI*

(29 OCAK 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Telgraf

Ankara
29.1.339 [1923]

Ankara'da Müdafaai Hukuk Grubu Heyeti İdaresi Reisi'ne ve Muhterem Üyelerine

Milletçe takip ve muhafaza ettiğimiz akide ve esaslara en ziyade bağlı kıymetli arkadaşlarımın grup heyeti idaresine seçilerek dahil olduklarını görmekle fevkalade sevinçli ve müsterihim.

Milletin fedakâr azmi sayesinde kazanılan hâkimiyetinin hiçbir kayıt ve şartla sınırlanmasına razı olmamayı vatani bir vecibe ve esas akide kabul eden yüksek heyetinizi büyük bir muhabbetle tebrik ve milli menfaata hizmet eden işlerde muvaffak olmanızı temenni ederim.

Başkumandan
Gazi
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 23'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

HARİCİ VE DAHİLİ SİYASET HAKKINDA *ANADOLU* GAZETESİNE BEYANAT*

(30 OCAK 1923)

İzmir: 31 (AA) – Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir'de yayımlanan Anadolu, Ahenk, Sadayı Hak, Şark ve Yeni Turan gazetelerinin başyazarlarını ayrı ayrı huzurlarına kabul buyurarak dahili ve harici siyasetimiz hakkında yazarlar tarafından sorulan sorulara cevap vermişlerdir. Adı geçen, Anadolu gazetesine vaki olan beyanatında Lozan Konferansı'nın son günlerde nahoş bir safhaya girdiğinden bahisle demişlerdir ki:

İtilaf devletlerinin henüz Türkiya'nın ve Türkiya halkının mevcudiyetinin ve gelişmesinin katiyen zaruri kıldığı şartları kabul ve tasdik edici bir zihniyete gelmedikleri anlaşılıyor. Bütün medeni milletler ve memleketler için hiçbir vakit söz konusu edilemeyecek olan birtakım bağımsızlığı ihlal eden talepleri Türkiya için caiz görmekte olan İtilaf devletlerinin gösterdiği inat ve ısrar bütün cihanın hayret ve şaşkınlık ile karşılayabileceği mahiyettedir.

Türkiya menfaatlarının aleyhinde harekette Fransız ve İtalyan delege heyetleri, İngiliz delege heyetleriyle adeta müsabaka ediyor gibidir. Türkiya, tam bağımsızlığını temin edecek bir barış ister. Bu, emin görülmedikçe, medeniyet cihanının insani hissine ve memleket ve milletimizin kuvvet ve kudretine dayanarak insanca yaşayabilmek için muhtaç olduğumuz hayat ve bağımsızlık vasıtalarını temin edinceye kadar, başladığımız işte devam olunacaktır. Milletin ciddi kararı budur. Milletimizin bu kararını mutlaka tatbik için her türlü tedbirler zaten emniyetle alınmış bulunuyor.

Ondan sonra halk ile temaslarından hasıl olan intibalara ve Halk Fırkası'na sözü getirerek buyurmuşlardır ki:

Seyahat ettiğim yerlerde halkın çok samimi ve kalbi tezahüratına şahit oldum. Bundan fevkalade duyguluyum. Birkaç gün kalmak fırsatına sahip olduğum yerlerde doğrudan doğruya halk ile hasbıhallerde bulundum. Ve tamamen anladım ki, halkımız çok uyanmıştır ve teyakkuz halindedir. Bir devlet tam bağımsızlığına ve bir mil-

* *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Şubat 1923, No: 729, s.1; *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı, İstihbarat Matbaası, Ankara, 1923, s.67-70; Mustafa Kemal Paşa'nın cevabının ilk iki paragrafı için ayrıca bkz. *Vakit*, 1 Şubat 1923, No: 1847, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.81-83; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1954, s.60. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *İzmir Yollarında* ve *Vakit*'tekiler ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

let kayıtsız şartsız hâkimiyetine malik ve sahip bulunmadıkça o devlet ve millet için hayat, refah ve şeref olamayacağını takdir eden milletimiz, bu gerekleri temin etmedikçe yaşamak mümkün olamayacağına kani olmuştur. Milletimizin bütün hakikatleri anlamakta gösterdiği rüşt ve kabiliyet iftihara değerdir. Artık bu milleti esir ve bu memleketi sömürge veya malikâne yapmak hevesinde bulunanların ne büyük gaflette oldukları anlaşılır. Memleketin hakiki emellerine ve ihtiyaçlarına tamamen uygun bir barış yapmak imkânı hasıl olduktan sonra, geçmiş zayiatı az zamanda sürat ve emniyetle telafi etmek mecburiyetindeyiz. Bilhassa iktisat ve irfan mesaisinde çok büyük azim ve gayret lazımdır. Bu mesaiyi esaslı umdelere dayandırmak ve doğru istikametlerde devamlı kılabilmek için bütün milletin emek ve gayretini ahenkli ve verimli kılmak maksadıyla barıştan sonra Halk Fırkası namı altında siyasi bir teşekküle lüzum olduğu kanaatindeyim. Bence bizim milletimiz yekdiğerinden çok farklı menfaatlar takip edecek ve bu itibarla yekdiğeriyle mücadele halinde bulunagelen muhtelif sınıflara sahip değildir. Mevcut sınıflar yekdiğerinin lazım ve melzumu[1] mahiyetindedir. Dolayısıyla Halk Fırkası bütün sınıfların hukukunu ve ilerleme ve saadetin vasıtalarını temine meşguliyetini hasredebilir. İzmir'de halk ile genel bir sohbet yapmaya fırsat bulursam, bu konuda daha ziyade tafsilat veririm.

Bir yazarın milli hâkimiyetin kayıt altına alınıp alınamayacağı hakkındaki sorusuna cevaben de, Paşa Hazretleri, hâkimiyetimizin kayıt altına alınamayacağını beyandan sonra demişlerdir ki:

Teşkilatı Esasiye Kanunumuz esasen buna kefildir. O kanun ki, alelade şunun ve bunun koyduğu bir kanun, bir nüsha olmayıp, yazılmadan evvel bir milletin fiilleri ve hareketleriyle ve bunların neticeleriyle ifade ve tespit olunduktan sonra üç buçuk seneyi aşkın bir zamandan beri muvaffakiyetle tatbik edilmekte olan bir kanundur. Bu kanunun esas maddelerini ihlal eden herhangi bir makama hak ve salahiyet vermek mümkün değildir. Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesi icabınca hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.

Milletimiz için hiçbir noktasının her ne şekil ve manada olursa olsun değiştirilmesine müsaade edilmek imkânı yoktur. Bu düstur milletçe Kur'an nasları mertebesinde mühimdir. Çünkü Kur'an nasları dahi bunu teyit etmektedir.

Bunu müteakip yazar, Paşa Hazretleri'nden yeni seçimlerin ne vakit yapılacağını sormuş ve adı geçen şu cevabı vermişlerdir:

Barış yapmaya İtilaf devletleri mani olmazlarsa, barış şartları Meclis'çe tasdik olunduktan sonra üstlendiği ve büyük şeref ve muvaffakiyetle yapagelmekte bulunduğu tarihi vazifesini tamamlamış olacaktır. Bu takdirde milli gayenin elde edilmesine kadar Meclis'in toplantı halinde bulunmasını gerektiren geçici kanun maddesinin icabı yapılacaktır.

1 Lazım ve melzum: Biri olunca öbürünün de olması şart olan. (Y.N.)

HARİCİ VE DAHİLİ SİYASET HAKKINDA *ŞARK* GAZETESİNE BEYANAT*

(30 OCAK 1923)[1]

Dün akşam Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, beni kadim bir aşina, pek eski bir dert ortağı duygusuyla kabul buyurmak lütfunda bulundular. Paşa'nın tabiat ve mizacı halkçı, demokratik olduğunu bilmesem, gerek kendilerinin ve gerek muhterem eşlerinin aşırı tevazularını hakkımda bir istisna, özel bir teveccüh gibi kabul ederdim. Ben millet reisini yirmi beş sene evvel ilk defa Selanik'te tanıdım. Birkaç senede bir kere talih bizi görüştürdü, siyasi hislerimizdeki mutabakat yahut Paşa hakkındaki aşırı bağlılığım, beni daima onun tedbirlerinin hayranı, insaniyetinin tutkunu kılmıştı. Son mülakatımız dokuz sene evvel Sofya'da vaki olmuştu. Orada Paşa'nın emriyle bazı vazifeler yapmıştım. Bu dâhinin kavrayışı ve emirlerindeki isabet ve Harbi Umumi'yi vukuundan evvel keşfetmesi dahi beni bir kat daha kendine bağlı kılmıştı.

Nitekim Anadolu siyasetine şahsi iktidarım, mali vukufum yettiği kadar olan bazı hizmetlerimin saikinin biri vatan sevgim diğeri de Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin şahsına olan hürmetkârane bağlılığım idi.

İşte İzmir'i son teşriflerinden beri ben Paşa'nın huzuruna üçüncü defa olarak bu hissiyatla çıktım. Kendi taraflarından aynı teveccüh ve tevazu ile iltifata mazhar oldum.

Diğer gazeteci arkadaşlar gibi kabule nail olmazdan evvel sorularımı tertip etmiş, evrakım koltuğumda olarak huzura girdiğim için muhterem Kumandan beni gazeteci sıfatıyla kabul ettiklerini de ilave buyurmuş oldukları için sözü uzatmadan mülakatımız şu surette cereyan etmişti:

-Milletin susadığı barış ne derece yakındır, müzakerelerin kesilmesi ve harp ihtimali var mıdır?

-Barış müzakerelerinin devamı yahut makul bir cereyana sokulması yarınki *(dünkü)* Çarşamba günü anlaşılacaktır.

Resmi malumatımıza göre, İtilaf devletleri şimdiye kadar cereyan eden müzakereler neticesini barış projesi olarak delege heyetimize vereceklerdir. Malumumuz olan bu neticelerin her halde elde edilmesi için senelerden beri milletin bu kadar kan dökerek sonsuz fedakârlıklarla çalıştığı tam bağımsızlığı ihlal eder görülüyor. Kesinti muhtemeldir.

* *Şark*, 2 Şubat 1923, No: 1345'teki eski yazı metin Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta beyanatın tarihi belirtilmemektedir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın "Barış müzakerelerinin devamı yahut makul bir cereyana ithali yarınki Çarşamba günü anlaşılacaktır" ifadesinden, mülakatın 30 Ocak 1923 Salı günü yapıldığı anlaşılmaktadır. (Y.N.)

-Kesinti vukuunda alınacak vaziyet ne olabilir?

-Hükümet milli gayenin elde edilmesi ve temininden ibaret olan vazifesini tamamlamak ve neticelendirmek için lüzum göreceği, mecbur edileceği her tür tedbirleri pervasız tatbik edecektir.

-Harp muhtemel mi?

-Diplomasinin âciz kaldığı yerde tabiatıyla askeri faaliyet başlar.

-Bir harp vukuunda bu askeri harekâta Balkan hükümetlerinin dahi iştiraki ihtimali var mıdır?

-Askeri harekâta Balkan hükümetlerinin iştiraki hakkında tabii bir şey diyemem. Fakat mantığın ifadesi şudur ki, Yugoslavya ve Bulgaristan'ın hissiyatı, menfaatları aleyhinde kuvvet ve kudreti olmadığı halde hayali ve serseriyane harekâtın faili olmak isteyecek veya şimdiye kadar olduğu gibi şunun veya bunun emellerini elde etmesine alet kılınacak Yunanistan'a karşı Bulgaristan'ın ve Yugoslavya'nın ilelebet sakin ve sessiz kalması mümkün değildir. Meğerki bu devletlerin menfaatları temin olunsun. Bu takdirde rolör[1] olmak isteyen Yunanistan aleyhine meselelerin halline mecbur kalırlar.

-Bulgaristan'la bir ittifakımız var mı?

Paşa burada durdu. Gülümsedi ve cevap vermezden evvel bana şunu sordu.

-Bunu anlamak merakı ne gibi bir histen doğmaktadır?

-Çünkü Sırplar, Türklerle Bulgarlar arasında bir ittifak mevcut olduğunu iddia ediyorlar.

-Böyle bir iddia doğru değildir.

-Makedonya muhtariyeti taraftarı mıyız?

-Efendim... Zannediyorum ki, Türkiya devletinin bu açıdan siyasetini anlamak arzu buyuruyorsunuz. Yeni Türkiya devletinin siyasetinde böyle bir gaye söz konusu olamaz. Onun makul ve mantıki olarak takip ettiği ve edeceği siyasetin asli ruhu, milli sınırı dahilinde, tam bağımsızlık ile yaşamayı temine yöneliktir.

-Rusya ile münasebetimizin derecesi hakkında bir özet lütuf buyurulur mu?

-Rusya ile Türkiya arasında samimi ve ciddi bir dostluk vardır. Bu dostluk her gün birçok vasıtalar ve meseleler ile sağlamlaştırılmaktadır.

1 Roleur (Fransızca): Rol sahibi. (Y.N.)

-Afgan, Buhara, Hive, Azerbaycan hükümetleriyle olan münasebetlerimizin mahiyeti?

-Afganistan'la esaslı bir antlaşma yapmıştık. Son günlerde Afgan Emiri Hazretleri tarafından imza olundu ve Ankara'ya gönderildi. Kafkas Federasyon hükümetleri ile de dostluğumuz kuvvetlidir. Hatta bizde sefirleri vardır.

-İran ile bir antlaşmamız var mı, münasebetimiz ne derecededir?

-İran devletiyle henüz bir antlaşma yapmadık. Fakat münasebetimiz çok samimi ve ciddidir. Sefaret heyetimiz yakında ulaşacak. Mevcut dostane münasebetler bu suretle daha geniş cereyanlar alabilecektir.

-İktisadi ahvalimiz için neler düşünülüyor?

-Bu konuda birçok teşebbüsler var. Bunların ziyadesini biliyorsunuz. İnşallah barışın temini imkânına sahip olduktan sonra teşkili tasavvur olunan Halk Fırkası'nın programında bütün buna dair izah olunmuş görüşler bulacaksınız. Şimdiden herkesin her zaman söyleyegelmekte olduğu genel görüşün kıymeti olamayacağı fikrindeyim.

-Genel vaziyetimiz hakkında birkaç söz lütuf buyururlar mı?

-Memleket ve milletin genel hal ve vaziyeti çok kuvvetli ümitler verebilecek mahiyettedir. Millet hayatının ve bağımsızlığının ve hakimiyetinin gerektirdiği şartların ne olduğunu çok güzel anlamıştır. Ve bu şartları sağlamak ve temin etmek için bütün azim ve imanıyla her türlü fedakârlığa katlanmaya hazırdır. Bütün gözlemlerim ve incelemelerim bu kanaati teyit etmektedir.

"Barış istiyorum" dediği zaman bilmelidir ki, bağımsızlık ve hâkimiyetin kati şartlarının teminini istiyorum, demektir. Milletimiz için barışın başka mana ve işareti yoktur. Şimdiye kadar dayanışma içinde gösterdiği gayret ve bunun fiili neticeleri hakiki milli arzunun elbette tecelli edeceğine kuvvetli ve emniyet verici delildir.

Başkumandan'ımızı fazla rahatsız etmekten sakınarak mülakatı bu kadarla keserek kendilerine ve muhterem eşlerine veda ederken her ikisinin de gözlerinde aynı teveccüh şulelerinin parladığını gördüm. Yahut öyle olmasını istediğim için bana o suretle göründü. Özetle, bu iki muhterem, muazzez ve hatta mukaddes simadan pek haz duydum.

Halil Zeki

LOZAN KONFERANSI HAKKINDA İZMİR GAZETECİLERİNİN SORULARINA CEVAPLAR*

(30 OCAK 1923)

Özel muhabirimizden aldığımız mektuptur:

Başkumandan'ımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri dün akşam (30 Kânunusani [30 Ocak] Salı akşamı) saat yedide kayınpederleri Uşakîzâde Muammer Beyefendi'nin hanelerinde İzmir gazetecilerini kabul buyurarak gazetecilerle uzun boylu hasbıhalde bulunmuşlardır.

Gazeteciler birlikte Paşa Hazretleri'nden aşağıdaki sorulara cevap vermesi lütfunda bulunmalarını temenni eylemişlerdir:

-Herkesin endişe ile alakadar olduğu Lozan Konferansı'nın kesintiye uğraması ihtimali var mıdır? Ve kesintiden ne gibi neticeler doğabilir, devletlilerinin bu konudaki fikirleri?

-Biz de Lozan Konferansı'nı dikkatle takip ediyoruz. Çünkü biliyorsunuz, konferansa davet olunduğumuz zaman ordularımız bütün cihanı hayrete ve takdire mecbur edecek çok parlak ve çok kati bir zaferin etkeni bulunuyordu. Askeri harekâtımızı erteleyebilecek karşımızda hiçbir mani kalmamıştı. Buna rağmen İtilaf devletlerinin iyi niyetine ve tekliflerinin samimiyetine inanarak, ordularımızı durdurarak pek insani hislerle delege heyetimizi Lozan'a gönderdik. Bizim bu harekâtımızı eleştiren dostlarımıza İtilaf devletlerinin artık iyi niyetlerine emniyet edilebileceği kanaatini beyan ettik. Ne yazık ki, bütün samimiyetimize ve ciddiyetimize rağmen bugüne kadar uzayıp gelen konferansın son safhası, henüz[1] İtilaf devletlerinin zihniyetinde değişiklik olmadığını, hâlâ eski Osmanlı devletini boğazlayan ve milletimiz için en şiddetli ve en kahredici bir uyanış darbesi olan eski tavır ve harekâtı başka şekil ve surette yeni Türkiya devletine kabul ettirmek istiyorlar. Son dakikaya kadar İtilaf devletlerinin hakkı ve hakikati teslim etmelerini beklemekle beraber, bütün medeniyet cihanının samimi eğiliminc rağmen harbi devam ettirmek mesuliyetinden çekinmezlerse,[2] hükümetimiz, vatan ve millete karşı taahhüt eylediği vazifeyi iyi tamamlayabilmek için girişmeye mecbur olduğu tedbirleri düşünmekten ve almaktan bir an geri kalmamıştır.

* *Akşam*, 6 Şubat 1923, No. 1572, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.58-59. *Akşam*'daki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*'te yanlışlıkla "hakkında". (Y.N.)

2 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*'te burada "bilmeli ki" sözcüğü eklenmiş. (Y.N.)

Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti ricali eski Babıâli ricali ile mukayese edilmek istenilirse ve bundan çıkacak neticelere göre hareket olunursa, bu hareket tarzının mutlaka hatalı olacağına, şimdiye kadar bütün dünyanın şahit olduğu vakalar ve hadiseler en yakın ve bariz delillerdir. Yeni Türkiya ricali miskin ve vehimli değildir. Kendini bildiği kadar muhataplarını da bilir. Kendi yapacağını takdir ettiği kadar muhataplarının da yapabileceğini nazarı dikkate alır.

-Cemiyeti Akvâm'ın[1] *Paris'te toplanacağı söyleniyor. Eğer Cemiyeti Akvam Musul hakkındaki Sen Remo kararını değiştirmezse hükümetimiz ne yapmak niyetindedir?*

-Musul vilayeti Türkiya devletinin milli sınırı dahilindedir, buralarını anavatandan koparıp şuna buna hediye etmek hakkı kimseye ait olamaz. Cemiyeti Akvam ile bu meselenin münasebeti yoktur.

-Öteden beri milli harekâtı, Fransa Hariciye Nezareti'nin yarıresmi yayın organı olan Tan[2] *ve daha bazı Fransız gazeteleri destekledikleri halde, Lozan'da Fransız delege heyetinin meşru taleplerimizin kabul edilmemesi hususunda gösterdiği çelişkili hareketler hakkında ne düşünüyorsunuz?*

-Hakikaten Fransız delege heyetinin tavır ve hareketine bakılırsa bu heyetin Fransız milletinin fikirlerinin ve hislerinin tercümanı olmadığı zannedilir. Bunun sebebini bulmak güç değildir. Hatta kolaylıkla herkes tahmin edebilir. İtiraf etmek lazımdır ki, biz Fransız delege heyetinden bu yolda bir hareket beklemezdik.

-İtilaf devletleri müzakereleri keserlerse askeri faaliyet olur mu? Yoksa diplomatik vasıtalar ile bir hal çaresi aramakla mı vakit geçirilir?

-Uzun müddet atalette kalmayı gerektirecek olan diplomasi yolu şimdiye kadar tecrübe edilmiş olduğuna göre hiçbir semere vaat etmez.

İzmir gazetecileri Gazi Reis'imize teşekkür arzıyla nezdlerinden ayrılmışlardır.

1 Cemiyeti Akvam: Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin eski adı. (Y.N.)
2 *Le Temps*. (Y.N.)

FÜREYA HANIM'IN HATIRA DEFTERİNE NOT*

(30 OCAK 1923)

Füreya Hanım, millete yapacağın vazife mühimdir. Bunu bir an hatırından çıkarma! Ona göre çalış. Hazırlan!

M. Kemal
Lâtife Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Ayşe Kulin, *Füreya*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.82. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Kaynaktaki açıklamaya göre, Mustafa Kemal Paşa Lâtife Hanım'la birlikte, evlendiklerinin ertesi günü (evlenme tarihi 29 Ocak'tır), akşam yemeğine davetli olarak Karşıyaka'da bulunan Emin Paşa'nın evine giderler. Yemekten sonra Emin Paşa'nın kızı Füreya Hanım'dan keman çalması istenir. Mustafa Kemal Paşa'nın da ısrarı üzerine kemanını alıp gelen Füreya Hanım'la Paşa arasında şu konuşma geçer:

> '"Ne çalayım?' diye sordu misafirlerine.
> 'Ne istersek çalabilir misiniz?' dedi Mustafa Kemal.
> 'Denerim.'
> 'Bach çalın.'
> 'Hangi konçertosunu?'
> 'Bu kız beni aşıyor Lâtife' dedi Mustafa Kemal yanında oturan eşine, 'Ne çalsın?'
> 'İki keman konçertosundan çalabilir misin?'
> 'Denerim efendim.'"

Füreya Hanım, keman çaldıktan sonra, Paşa'dan hatıra defterine bir şeyler yazmasını ister. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa deftere yukarıdaki satırları yazar. Bkz. aynı eser, s.81-82. (Y.N.)

İTTİHATÇILAR HAKKINDA İSTANBUL'DA ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(31 OCAK 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

İzmir
31.1.339 [1923]

İstanbul'da Adnan Beyefendi'ye

İstanbul'da İttihat ve Terakki namına hareket eden bazı şahısların kendileri iktidar mevkiine geçtikleri halde İngiliz politikasını takip edeceklerini ötede beride söylemekte oldukları yine İngiliz çevrelerinden alınan malumata atfen İstanbul'dan bildirilmektedir. Keyfiyetin Kemal Bey'den[1] sorulması ve bu konudaki malumat ve görüşünüzün ilaveten bildirilmesini rica ederim.

M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 14'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Erol Şadi Erdinç tarafından Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ne verilmiştir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinden, eski iaşe nazırı Kara Kemal. 1926'da İzmir Suikastı davasında gıyabında idama mahkûm oldu. Bir süre sonra İstanbul'da yakalanacağını anlayarak intihar etti. (Y.N.)

LOZAN MÜZAKERELERİNİN KESİLME İHTİMALİ HAKKINDA İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(1 ŞUBAT 1923)

1 Şubat 39 [1923]

No: 363

İsmet Paşa Hazretleri'ne

Madde 1: Kesilme halinde ordunun alacağı ve takip eyleyeceği hareket hattı hakkında vaki olan soruma cevaben İzmir'den Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan aldığım telgrafname aynen ikinci maddededir. Görüşünüzün acilen bildirilmesini rica ederim.

Madde 2: İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye:

Konferans'ın kesilmesi halinde askeri harekâta başlanıp başlanamayacağı meselesini şu suretle değerlendiriyorum: Fevzi ve Kâzım Karabekir Paşalar bu görüşüme iştirak ediyorlar. Konferans iki şekilde tatil edilebilir.

I. Düşmanlar "kısa" bir proje teklif ederler ve bunu reddettiğimiz takdirde konferansın son bulacağını bildirirler.

* Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı (1922-1923)*, c.1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s.470-471. Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki telgrafı, İsmet Paşa'nın Lozan'dan Ankara'da bulunan Hüseyin Rauf Bey'e, onun da İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği şu telgraf üzerinedir:

"No: 300
31 Kânunusani 39 [31 Ocak 1923] çekilmesi
1 Şubat 39 [1923] gelişi

İcra Vekilleri Riyaseti'ne

Önümüzdeki dört gün zarfında Müttefiklerin tekliflerine cevap verilmesi kararlaştırılmıştır. Muallak meseleleri diğerleriyle birleştirerek barışa varabilmek için Musul meselesinde İngiltere ile bir anlaşma zemini bulmak esas ve zaruret halinde bulunuyor.
Anlaşma zemini ancak ya barıştan sonra bir sene zarfında Musul meselesini Türkiye-İngiltere arasında halletmek yahut Cemiyeti Akvam hakemliğini kabul etmek yahut bir diğer hakem kabul eylemek gibi üç şekil halinde görülüyor. Biz birinci şıkkı tercih ediyoruz. Bunun ve katî zaruret halinde diğerlerinin de kabul edilip edilmeyeceğinin belirlenen vaktinden evvel bildirilmesi.

Delege Rıza Nur Delege Hasan

İsmet"

Bkz. aynı eser, s.469-470.
Sinop Mebusu Rıza Nur ve Trabzon Mebusu Hasan (Saka) Beyler, Lozan Konferansı'nda İsmet Paşa'nın başkanlık ettiği Türk heyeti içinde yer alıyorlardı. (Y.N.)

II. Düşmanlar yine bize bir proje verirler ve bizden karşı bir proje beklediklerini hissettirirler. Bu halde konferans tatil edilmiş değil, ertelenmiş olur.

Birinci ihtimale göre askeri harekâta girişmek tabii ve elzemdir ve o yolda hareket edilecektir.

İkinci hale göre askeri harekâta başlama meselesi "tahammül" manasını ihtiva eder. Düşmanlarımızın mesuliyeti bize yüklemek için bu şıkkı seçmeleri galip, ziyadesiyle. Buna karşı alınacak karar vaziyetin biraz daha gelişmesine bağlıdır.

Bir üçüncü şık daha vardır. Konferans şu veya bu şekilde tatil edilip de İngilizler 16 Mart hadisesine benzer bir vaziyet ortaya çıkarırlarsa, bu da mühim bir harp sebebi olur. İsmet Paşa'nın hariçte kalmaması pek mühim ve lazım olduğundan, bütün bu ihtimaller tafsilatlı olarak kendisine bildirilmeli ve askeri harekâta başlamazdan evvel diplomatik bir vesile ile ayrılmasını ve dönmesini temin edecek sebepler ve vasıtalar şimdiden hazırlanmalıdır. Başkumandan Mustafa Kemal.[1]

Hüseyin Rauf

1 Telgrafın ikinci maddesinde yazılanlar Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya ait. (Y.N.)

İZMİR'DE HALKA NUTUK*

(2 ŞUBAT 1923)

İzmir İktisat Kongresi'ne tahsis edilen İkinci Kordon'daki dairede
2.2.339 [1923] Cuma
Başlama: 2.30 sonra

Mustafa Kemal Paşa:

Muhterem İzmir halkı, aziz hemşerilerim,

Sizi böyle yakından yüz yüze selamlamak benim için çok büyük bir bahtiyarlıktır. Bundan beş altı ay evvel muzaffer ordumuzun içinde buraya geldiğim zaman olduğu gibi, bu defa gelişimde de bütün halkın hakkımda göstermiş olduğu samimi tezahürat cidden bende derin hisler vücuda getirmiştir. Mümkün olsaydı bütün hemşerilerimi bir arada görerek teşekkür hislerimi arz etmek isterdim. Fakat buna maddi imkân bulunamadığı için bugün burada hazır bulunanlara, genele ait olan teşekkürlerimi de takdim ediyorum. Hakiki, samimi ve vicdani olarak...

Hanımlar, efendiler,

İzmir, kırk beş asırlık bir ecdat yurdudur. Bu kadar derin bir tarihe sahip olan İzmir, aynı zamanda coğrafi mevkii itibariyle, iktisadi ve siyasi bakımlardan da çok büyük ehemmiyet taşımaktadır. Bunun için, bütün memleketi ve bütün milleti[1] mahvetmek isteyen düşmanların ilk bakışları bu kıymetli, bu tarihi, bu ehemmiyetli şehre ve bunun civarına çevrildi. Hakikaten düşmanlarımız bu güzel beldeyi çiğnediler ve daha doğusuna da geçmişlerdir. Bu hareket yalnız İzmir'e darbe vurmakla kalmadı: bütün milletin kalbine, vicdanına hançer sapladı. Bu itibarla İzmir, bütün memleketi mahvetmek için, bütün milletin heyecanlarını doğurmak için adeta bir parola olmuş-

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 9286'da bulunan 97 sayfalık eski yazı zaptın fotokopisi *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* yöneticileri Ertuğrul Zekâi Ökte ve Tülây Duran tarafından Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ne verilmiştir. Sadeleştirilmiş metni için bkz. "Gazi Mustafa Kemal Halka Kurtuluşu, Zaferi ve Geleceğin Türkiyesini Anlatıyor", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Yayına Hazırlayan: Suphi Menteş. Temmuz 1973-Eylül 1973 arası yazı dizisi, sayı 70-71-72; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s.155-225. Konuşmanın özeti için bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 5 Şubat 1923, Numara: 731, s.1-2; *Tanin*, 5 Şubat 1923, Numara: 115, s.4; *Vakit*, 3 Şubat 1923, Numara: 1849; *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, Matbuat Müdiriyeti Umumiyesi, İstihbarat Matbaası, Ankara, 1923, s.71-85. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.83-91. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı metin Musa Sarıkaya, gazetelerdeki metinler ise Ahmet Hezarfen ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

Eski yazı zabıt ile gazetelerde yer alan özet metinler arasındaki farklar dipnotlarda belirtilmiştir. (Y.N.)

1 Eski yazı zabıttaki "bütün memleketi ve bütün milleti" sözcükleri yerine, diğer kaynaklarda "Türkiye'yi". (Y.N.)

tur. Düşmanlar, İzmir'e baskı yaparken, bütün milletin vicdanı sızlıyordu. Düşmanların bu hareketi bütün milletin kalbinde, vicdanında derin bir yara, kanlı bir yara vücuda getirmişti. Ve bütün kalplerin bu elemleri, bu kederleri, bütün bu acıları ifade etmek için söylediği şey, İzmir idi. Kulaklar daima ah İzmir, ah İzmir diye dolardı. Şüphe yok, muhtelif bakımlardan çok ehemmiyetli olan bu İzmir, aynı zamanda gönül alıcı olan bu İzmir, elbette düşmana bırakılamazdı ve nitekim bırakılmadı. Bugün böyle bir günde, mesut bir günde hemşerilerimle karşı karşıya bulunmak saadetini tekrar ediyorum ve saadeti daima kalbimde muhafaza edeceğim.

Hanımlar, efendiler,

Ben burada, sizin karşınızda hazırlanmış bir nutuk yapmak için bulunmuyorum. Aynı zamanda size uzun veya kısa, hazır bir konferans vermek için de bulunmuyorum. Benim sizinle bulunmaktan maksadım, doğrudan doğruya halkça, kardeşçe hasbıhalde bulunmaktır. Yalnız benim değil, sizin dahi söylemenizi arzu ediyorum. Dolayısıyla bu tarzda görüşeceğiz. Diğer bir noktayı da arz edeyim. Bu dakikadaki muhatabınız, Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi değildir veya Başkumandan değildir; sadece bir mebus Mustafa Kemal'dir *(alkışlar)* ve sizi çok seven hemşeriniz Mustafa Kemal'dir. *(Alkışlar.)* Şimdi sözü size terk ediyorum: Benden ne öğrenmek istiyorsanız, ne sormak istiyorsanız, çok istirham ederim büyük bir cesaret ve serbestlikle sorunuz. Ben de elimden geldiğince sizi tatmin etmeye uğraşacağım.

Eski Matbuatı Dahiliye Müdürü Fazlı Necip Bey: Bütün vatandaşlar namına zatıâlilerin bir soru sormak istiyorum. Fakat sorumun hakkıyla dehşetini ve büyüklüğünü ve ehemmiyetini vatandaşlarıma takdir ettirmek için kısaca birkaç söz söylememe müsaade ediniz. Siz, Büyük Millet Meclisi ve yüce ordumuz bize büyük bir muzafferiyet kazandırdınız. Temiz vatan toprağını kurtardınız ve temizlediniz, vatanı kurtardınız. Bize bağımsızlığımızı, hürriyetimizi, saadetimizi iade ettiniz. Bundan dolayı söz söylemeyi fazla görüyorum. Çünkü bunu bütün millet takdir etti ve alkışladı. Fakat Paşa Hazretleri, bundan daha mühim bir vazife yapmakla büyük bir muvaffakiyet elde ettiniz ki, siz ve Büyük Millet Meclisi, o da milletin tam bağımsızlığını, hâkimiyetini, halkın hükümetini elde etmek meselesidir. Vatan tehlikede olursa, gelecekte yine bütün millet bir birlik cephesi teşkil ederek onu müdafaa için silaha sarılır, kuvvet ile müdafaa eder.

Fakat Paşa Hazretleri, tam bağımsızlığını elde ettiğimiz halk hükümeti mazhariyetini müdafaa ve devam ettirebilmek için henüz kâfi teşkilatımız yoktur. Bu teşkilat olmamak yüzünden, korkarım ki, tehlikeli bir vaziyetteyiz. Çünkü Paşa Hazretleri bendeniz, İstanbul'da eski nazırlardan, eski paşalardan, büyük ricalden, servet sahiplerinden birçok zevat ile temas ettim ve biraz gürültücü bir adam olduğum için herkesle münakaşa ettim. Bana korku verecek şeyler söylediler, itirazlar ettiler. "Milli hâkimiyet yalnız Meclisi Mebusan'ın tekeline geçti. Onun üstünde bir saltanat, bir padişah, bir hükümet kalmadı. Onları kim mesul edecek" dediler.

Efendiler, biz eğer milletin hâkimiyetini tanımıyorsak, bilmiyorsak, onu millet mesul edecek, ona milletin hâkimiyeti kâfi gelir diyebilirdik. Sonra ikinci bir itiraz yapıyorlardı; diyorlardı ki "Meclisi Mebusan'ın teşkil ettiği kabinede bağımsız bir nazır, bütün Avrupa'da oldukları gibi olmadığı için, her birini Meclisi Mebusan ayrı ayrı teşkil ediyor; bundan dolayı bir mesuliyet yoktur. Her birisi birlik ve aynı fikirde de-

ğildirler." Sonra bizim gelenek ve inanışlarımıza da dokunarak bizi tahrik etmek istiyorlar, korkutuyorlar. Paşa Hazretleri, bu tafsilatı yapmaktan maksadım, bizim teşkilatımıza karşı bir teşkilat yoksa bile itirazlara hazırlanmış memnun olmayanlar kitleleri vardır ki, sizin bulduğunuz yeni halk hükümeti, ki kaynağından çıkan ve bütün memleketimizi bütün arazimizi sulayabilecek olan suyu yalnız kendi tarlalarına akıttırmak istiyorlar. Buna karşı vatanın ve memleketin bağımsızlığı, daimi milli hâkimiyet ile, halk hükümeti ile devam ettirebilmek için bize ne öğreteceksiniz, ne telkin edeceksiniz. Bu vatan aşkıyla, elimizdeki kıymetli ve nimetli hükümeti nasıl devam ettirelim. Vatandaşlarımın nazarı dikkatlerine şunu da arz ederim:

Hanımlar, efendiler,

Birkaç sene evvel bir hükümdarın huzuruna değil, Babıâli'de bir nazırın huzuruna çıkmak için bin türlü müşküllere maruz kalırdık. Bugün ise vatanın en büyük yüce siması olan Mustafa Kemal Paşa'ya karşı (yaşasın sesleri, şiddetli alkışlar) benim gibi âciz bir millet ferdi, "Paşa, bu hükümet senin değildir bu hükümet bizim hükümetimiz, halkın hükümetidir" diyebiliyoruz. (Şiddetli alkışlar.) İşte bu mazhariyetimizi ve bu saadetimizi müdafaa ve muhafaza için bize akıl öğretiniz. Yarın seçim olacak; seçimlerimizde açık gözle hareket ederek ne yapmak lazım gelecektir bize öğretiniz.

Gazi Mustafa Kemal Paşa: Teşekkür ederim efendim. Başka efendim.

Hazır olanlardan bir şahıs: İslamın kurtarıcısı; müsaadei devletleri olursa bendeleri de memleketimin ve devletin mukadderatıyla alakadar olan bir noktadaki müşkülümün hallini zatı devletlerinden rica ediyorum. Yüce reis, bütün cihanın tasdik ettiği üzere, benimle birlikte değerli hazır bulunanlar ve hatta bütün dünya, büyük bir hürmetle itiraf etmektedir ki, zalim idarenin desteği ve yardımı ile memlekete girerek bu zavallı, masum milletin ellerine kelepçe, ayağına pranga vuran zalim düşmanlarımızı, siz ve zatı devletlerine destek olan arkadaşlarınız ezdi, kırdı. Millete bağımsızlık vaat ederek ve yol gösterici ve rehber olarak bunu da temin etti. 600 seneden beri türlü, bin türlü, hususi ve keyfi idaresiyle milleti oyuncak eden, esir eden ferdi saltanatı yıktı. Milli hâkimiyeti ilan etti. Mukadderatını millet eline aldı ve kendi mukadderatını temsilcisi olan mebuslarına verdi. Bunu da özel kanun ile tespit etti. Yarının gençliği bu muzaffer, yüce günün geleceğinden korkmakta ve tereddüttedir. Bu millete varlıklar bahşeden, köylüleri karşısına alıp büyük bir tevazu ile her türlü ihtiyaçlarını ve yaralarını dinlemek için lütfen teşrif buyuran yüce Gazi'den, bütün köylü rica ve istirham eder ki, bu milli saltanatın ebediyen bekasını temin edecek yollar ve bunlara ait hususlar tespit olunsun.

Paşa Hazretleri, Meşrutiyet'in ilanından beri kurulan meclislerimizi biliyoruz ve görüyoruz. Devletlilerince malumdur ki, halkımız cahildir ve masumdur. Bu cehalet ve masumiyetin neticesidir ki, memlekete dün mebus sıfatıyla o millet kürsüsünden hitap eden Mustafa Sabri ve emsali bugün büyük felaketler getirmiştir. Yarını kim temin edecek ki, Mustafa Sabri veyahut o mayadaki adamlar memlekete girmesin; gençlik bunda bütün ruhuyla, bütün mevcudiyetiyle tereddüttedir. Çünkü usul olduğu üzere seçimlerimiz iki şekil üzerine cereyan etmektedir. Birincisi, zaruri olarak hükümetin müdahalesi, ikincisi birtakım hırslı şöhretlerin propaganda ve teşviki, üçüncü-

sü ve emsalinin propaganda ve yalanları ile teşvikleri ile oyuna sahip olmayan halkın oyunu suiistimal ile... Hükümet, seçimlere müdahale etmiş olursa, özel kanun icabınca halkın şahsi hürriyetine tecavüz etmiş olacak ki, bu doğru olmuyor. Müdahale etmeyecek olursa, zavallı halk kendi hürriyetine, kendi oyuna sahip olmadığından, birtakımlarının elinde oyuncak oluyor ve yarın bu millete verdiğiniz bu varlığı belki herhangi bir Loyd Corc'un[1] *ve bu gibi utanmayacak şahsiyetlerin eline verecektir ki, buna da bu milletin tahammülü kalmamıştır. Yarına, bir ikinci Mustafa Kemal bulacağında tereddüttedir. (Alkışlar.)*

İkincisi Paşa Hazretleri, zatı devletleri her zaman büyük bir tevazu ile söylemektesiniz ki, bu milletin altı yüz seneden refah ve saadeti ve bağımsızlığı namına her türlü işkenceye, eza ve cefaya katlanan bir sınıf halk var, o da bugün belki kimsenin bakmadığı, aramadığı, sormadığı, bu zamana kadar hallerini araştırmadığı subaylar ve memurlardır.

Paşa Hazretleri, bu millete bu bağımsızlığı temin için, zatı devletlerinin yol göstermesine ve ikazına evvelce koşan ve ondan sonra bugüne kadar vazifesini yapan, kolunu bacağını, her şeyini, bütün mevcudiyetini vermekle vazifesini yapan bu subaylar hâlâ müreffeh değildir. Buna rağmen subaylar –bütün millet bilmelidir ki– bu milletin kanıyla çizdiği Misakı Milli'sini elde edinceye kadar –millet on para dahi vermese– üstündeki eşyasını satarak milli gayenin tecellisine değin, büyük Başkumandan'ının bir işareti üzerine daima fedakârlığa hazırdır. (Yaşasın sesleri, alkışlar.) Yalnız fedakârlığına karşı ölçü ve miyar ve mikyas kabul etmeyen bu subaylar, yarın kendisi gibi evladını da süründürmek, sefil etmek, ailesini perişan etmek istemiyor. Evladını subay yapmakta, memur yapmakta, fedakârlık dersleri vermekte tereddütlüdür. Bunun da tatmin ve teminini zatı devletlerinden rica ederim Paşa Hazretleri. (Alkışlar.)

Gazi Mustafa Kemal Paşa: Müsaade eder misiniz, bir şey arz edeyim. Kestirme sorular sorarsanız zamandan kazanmış oluruz.

Sanatkârlardan İbrahim Hakkı Efendi: Müsaade ederseniz bendeniz de birkaç kelime arz edeyim. Bendeniz aslen İzmirli Niyazi Efendi'nin oğluyum. Pederim sarraftır, pederimin vefatı üzerine küçük yaştan beri çektiğim işkenceler neticesinde debagat[2] *sanatında muvaffak oldum. Avrupa derilerine benzer olmak üzere deri çıkarıyorum. Sonra Bursa'da imalathanede bulundum, Paşa Hazretleri... Onun üzerine rahatsız olarak bir ay hava değişimi için buraya geldim. Düşüncelerimle birkaç sanat daha hazırladım ve bu sanatlardan da istifade etmek istiyorum. Mesela bizim memleketimizde çıkmayan bir sanat, ben bu sanatlardan da istifade edebilir miyim. Mesela bir tebeşir, mesela bir boya... Sonra tabii ben fakirim. Yalnız bu sanatları meydana getirmekle memlekete karşı hizmet etmiş olurum zannediyorum. Tabii aynı zamanda benim de geleceğim temin olunur değil mi, Paşa Hazretleri?.. Herkes yapabileceği işleri çıkarmakla milletine büyük hizmet etmiş olur zannediyorum. Yüksek sayenizde ümit ediyorum ki, her bir sanat, her bir şey ilerleyecektir. Sanatkârlar da müreffeh olacaktır.*

1 Lloyd George. (Y.N.)
2 Derinin tabaklanması, sepicilik. (Y.N.)

Gümrük memurlarından bir efendi: Lozan Konferansı'nda delege heyetimizin Boğazlar hakkında kabul ettiği şekil bağımsızlığımıza tamamen kefil midir? Birinci sorum bu. İkincisi, Rusya ile bugün münasebetimiz nedir ve ileride nasıl olacaktır? Biz, Rusların vaziyeti hakkında tereddütlüyüz. Ruslarla İngilizler arasında kalmış olan bizler ne gibi bir yol takip edeceğiz?

Gazi Mustafa Kemal Paşa: Nasıl efendim?

Gümrük memurlarından efendi devamla: Bugün biz Ruslarla İngilizler arasında kalmışız. Bu yollardan hangisini takip edeceğiz? Sonra en ziyade bizi taciz eden şey, seçim projesinin değiştirilmesini ortaya süren Millet Meclisi'ndeki iki numaralı Müdafaai Hukuk Grubu'dur. Bu, bizim kalplerimizi vaktiyle tırmaladı ve protestolar gönderdik. Bu muhalif grubun vaziyeti nedir? Bu hususta bizi aydınlatmanızı rica ediyorum, Paşa Hazretleri. (Alkışlar.)

Kız Sultani Müdiresi Hanım: Bu muazzam inkılapta kadınlığın hareket hattı nasıl olmalıdır?

Maarif Müdürü Vasıf Bey: Paşa Hazretleri, lütfen müsaade buyurursanız gerek bendenizin beynimi az çok tereddüte sevk eden ve gerekse temas ettiğim arkadaşların beynini işgal ettiğini zannettiğim birkaç soruyu soracağım. Vahdettin'in firarı üzerine malumu devletleriniz, Osmanlı İmparatorluğu'nun öldüğü ilan edilmişti. O imparatorluk tamamen öldü mü? O imparatorluğu teşkil eden saray ve o sarayın etrafındaki menfaatperestler zümresi ve o zümrenin menfaatını temin etmek için dini alet kabul eden zümre tamamen yıkıldı mı? Ve yeni hükümet bu zümreleri yıkacak mıdır? Sonra Paşa Hazretleri, Osmanlı İmparatorluğu yaşarken herkeste genel bir kanaat vardı; padişaha karşı silah atmak değil, padişahın sözünü söylerken titrememek belki bir günah idi. Görüyorsunuz ki, üç seneden beri Anadolu halkı ve köylüsü, padişahın hilafet ordusu diye gönderdiği kuvvetlere silahla karşı koydu. Ruhlarda ve fikirlerde husule gelen bu değişikliğin sebebi nedir? Bu sebepler, doğrudan doğruya milletin ruhundan doğan, Türk milletinin seciyesinden doğan hakiki bir ihtiyacın mahsulü müdür? Yoksa birkaç ferdin tesiriyle meydana gelmiş bir hareket midir?

Üçüncü sorum Paşa Hazretleri, üç buçuk sene evvel İzmir'in işgaliyle başlayan ve 16 Mart'ta İslanbul'un işgaliyle neticelenen genel hücum karşısında Ankara'da doğan hükümet nasıl doğmuştur? İstanbul'da hükümet ve padişah varken ve altı yüz seneden beri Anadolu'daki halk İstanbul'a dönük olmaya alışmış iken nasıl olarak Paşa Hazretleri, Ankara'da bu kadar kudretli ve heybetli ve bu kadar cihanı hayretlere boğan bir hükümet doğmuştur? Bunun hakiki sebepleri nedir? Az çok ve hiç şüphesiz kaniiz ki, milletin ruhundan doğan kanaatlerin mahsulüdür. Bununla beraber, lütfen bizi bu hususta biraz aydınlatınız.

Hazır olanlardan bir şahıs: Paşa Hazretleri, iktisat bakımından bendeniz de birkaç söz söyleyeceğim... Millet Meclisi'nde son zamanlarda yüzde 15 vergi zammıyla hariçten ithali yasaklanan eşyanın getirilmesine müsaade meselesi müzakere olunu-

yor. Bu nasıl olur? Eğer memlekete, yasaklanan eşya ithal olunacak olursa, bittabi mevcut hiçbir şey revaç bulamayacaktır. Biz keçe giymeliyiz, kendi malımızı kullanmalıyız. Bu takdirde harici maddeler ile rekabet edebiliriz.

Mesela zatı devletlerine arz edeyim: Pederi âcizanem Isparta'da 322 [1906] senesinde bir gülyağı fabrikası açmıştı. Bu gülyağı fabrikası, 325'te [1909] şehir haricinde sekiz tane oldu. Isparta'da birçok halı fabrikaları da açılmıştı. Son zamanlarda hükümetin yardımı ile yalnız ...zadeler denmekle tanınmış olan bir Ispartalının fabrikası varlığını sürdürüyor. Dolayısıyla memlekete ithali yasak olan lüks eşyanın katiyen ithal edilmemesini rica ederim. (Alkışlar.)

Darülmuallimin muallimlerinden Hikmet Bey: Paşa Hazretleri, biz muallimler geleceğin mektepler tarafından doğurulacağına kaniiz. Eğer padişah hükümeti yıkıldıysa ve onun yerine halkın hakkına dayanan bir hükümet kurulmuş ise, hâlâ padişah ve saltanata dayanan ve onu aynen tatbik eden mektepler niçin devam ediyor? Milli eğitimin yetiştireceği heykel nedir? Türkiya nasıl bir çocuk istiyor? Maddesi, maneviyatı nasıl olacaktır? Yani milli eğitimin unsurları nedir? Acaba şimdiye kadar ortaya sürülen birtakım teoriler, yani kültür meselesi, hars meselesi ne demektir? Milli kültür zeminiyle orantılı bir kültür ne demektir? Acaba halk hükümeti hâlâ padişah hükümetinin prensiplerini, onun sevgisini, onun aşkını hâlâ mekteplerde aşılayan programları devam ettirecek midir? Bilhassa milli eğitimin yetiştirmekte olduğu ve yetiştirmek istediği Türk çocuğunun maddesi ve ruhu ne olacaktır? Bunun hakkında izahat istiyoruz. (Alkışlar.)

Darülmuallimin muallimlerinden Hasan Âli Bey: Bendeniz de arkadaşım Hikmet Bey'in sorusuna küçük bir nokta ilave etmek istiyorum. Gelecekteki irfan hayatımızda medresenin mevkii ne olacaktır? Bugün fosil mevkiinde bulunan medreselerin irfan hayatı bundan sonra nasıl olacaktır? Zatıâlileri bu hususta ne düşünüyor, bunu öğrenmek istiyorum. (Alkışlar.)

Muallime Melâhat Hanım: Paşa Hazretleri, en büyük bir inkılabı yapan ve pek çok kadın muallimlere ihtiyacı olan bu memlekette, muallimelere olan ihtiyaçlarımızı temin etmek için ne gibi bir prensip ve nasıl tedbirler düşünülüyor. Lütfen izah buyurulur mu? (Alkışlar.)

Sâdayı Hak Gazetesi Yazarlarından Sırrı Bey: Kadınların seçimlere ve siyasi hayata karışmaları taraftarı mısınız? Bu hususta ne düşünüyorsunuz, bunu anlamak istiyorum...

Hazır bulunanlardan bir efendi: Paşam, bendeniz Aydın Demiryolu Kumpanyası'ndayım. Her memlekette azami tesir yapan şey, nakliye vasıtalarıdır. Bilhassa askerlikte ve her şeyde... Dolayısıyla memleketimizde azami faydalarla açılan şirketler, pek yersiz imtiyazlara sahip olan şirketler hâlâ devam etmektedir ve bunların devam etmemesi için ne düşünüyorsunuz? (Alkışlar.)

Hazır bulunanlardan bir zat: Paşa Hazretleri, zatı devletlerince teşkil edilecek olan Halk Fırkası'nın maarif siyaseti ne olacaktır?

Hazır olanlardan bir Musevi: Paşa Hazretleri, Türkiya'nın felaketlerine ortak, saadetleriyle mesut olan Museviler hakkındaki fikirleri?

Ahenk Gazetesi Başyazarı Şevki Bey: Paşa Hazretleri, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesinde "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" "İdare usulü halkın mukadderatını bizzat idare etmesi esasına dayanır" deniyor. Bugün mevcut olan idare, hiç şüphesiz eski idare usulü sistemidir. Belediye, Müdafaai Hukuk ve daha diğer birçok seçimlerde eski idare usulüne uyularak seçim ler icra edilmektedir ve seçimlerde birtakım zümre tahakkümü meydana getirilmektedir. Bunun giderilmesi için ne düşünülüyor?

Darülmuallimat Edebiyat Muallimesi Nuriye Hanım: Paşa Hazretleri, Türk kadınlığının ruhundaki büyük sızıyı açmak istiyorum. Türk kadınlığı, içinde öyle bir sızı, öyle bir yara ve elem saklıyor ki, gizliyor ki, bunu ancak şimdi açabiliyoruz, muhterem Paşa.

Bu kadar büyük inkılaba sebep olan büyük ve muhterem şahsiyetleri yetiştiren analar, doğuran analar veyahut kardeşlerini her zaman için sınır boylarına gönderen kadınlar, her zaman için öteden beri sefil bir haldedir. Onların erkekler gibi hür, muhterem ve temiz bir hakkı, onların da erkekler gibi hür ve mukaddes bir hakkı olmayacak mıdır? (Alkışlar.)

Hazır bulunanlardan bir efendi: İzmit'te irat buyurulan nutku devletlerinde milletin terhis edilecek subaylara pek parlak bir gelecek hazırladığını vaat buyurdunuz. Terhis edilecek subaylar bundan tamamıyla memnun oldular. Fakat Paşa Hazretleri ordunun bir de milis namıyla birkaç yüz kişilik subayları vardır. Onlar terhis edileli aylar geçtiği halde durumlarının iyileştirilmesi vasıtaları hazırlanmamıştır; hiçbir şeyleri düşünülmemiştir; yahut düşünüldüğü hissettirilmemiştir. Bunlar için ne düşündüğünüzü sorabilir miyim?

Edirne Eski Maarif Müdürü İzmirli Rahmi Bey: Zatı devletlerine bir şey soracağım. Malumu devletleri, bir milletin, bir devletin esas bünyesi köylülerdir. Milli çoğunluğu teşkil ve temsil eden köylülerdir. Şehirleri besleyen köylülerdir. Ordunun yüzde seksenini teşkil eden, köylülerdir. Harp cephelerinde vücutlarını kanlı düşmanlara hedef eden köylülerdir. (Yaşa sesleri, alkışlar.) Memleketi, şehirlileri besleyen köylülerdir. Bu zavallı, masum ve irfanen geri olan unsur için Millet Meclisi'mizde ne düşünülüyor? Bu unsuru çok geri görüyorum, Paşa Hazretleri. Çok zavallı görüyorum, Paşa Hazretleri. Bu unsur kuvvetlendirilmezse, durumu iyileştirilmezse hayat yoktur, Paşa Hazretleri. Bu unsur masumdur. Bunu irfanen yükseltelim. Yükseltmek için ne icap ediyorsa yapılmasını, temsil buyurduğunuz Milli Meclis namına arz ve istirham ediyorum Paşa Hazretleri. (Sürekli alkışlar.)

Gazi Mustafa Kemal Paşa: Münasip görürseniz, evvela şimdiye kadar sorduğunuz sorulara cevap vereyim. Zamana göre, icap ederse başka sorular da sorabilirsiniz. *(Hay hay sesleri.)* Arkadaşlar, bütün sorduğunuz sorulara, sizi endişelendiren noktalara, genel kadrolar içinde cevap vermeye çalışacağım ve muvaffak olursam çok büyük memnuniyet hissedeceğim.

Efendiler, bilirsiniz ki hayat demek, mücadele demektir, çarpışma demektir. Hayatta muvaffakiyet, mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da, kuvvete, kudrete dayanan bir keyfiyettir. İnsanların bütün meşgul olduğu meseleler, bütün maruz kaldığı tehlikeler ve bütün elde ettiği muvaffakiyetler, genel bir mücadelenin dalgaları tarafından doğurulagelmiştir. Herkesçe malumdur ki, insanlığın bizce malum olan çarpışması, Doğu kavimlerinin Batı kavimleri üzerine hücumuyla, taarruzuyla başlar.

Hanımlar, Efendiler,

Doğu kavimlerinden bahsettiğim zaman, bunların başında ve en kuvvetlisinin Türk unsuru olduğunu hepimiz bilmeliyiz. *(Yaşasın Türkler sesleri, alkışlar.)*

Bütün Avrupa'yı baştan başa çiğneyen ve Paris'e kadar giden, Türklerdir. *(Alkışlar.)* Fakat her taarruza karşı, daima mukabil taarruz düşünmek lazımdır. Bunu, asker olanlar çok iyi bilir. Vuku bulan taarruza karşı, mukabil taarruz düşünmeden harekat edenlerin akıbeti, mutlaka mağlup olmaktır, hezimete uğramaktır, yok olmaktır.

Türklerin İslamdan evvel ve İslamdan sonraki taarruzlarını inceleyebiliriz ve bu takdirde Türk ve İslam taarruzundan bahsedebiliriz. Türkler bilhassa İslam olduktan sonra Avrupa'nın içine yine yeni taarruzlar yapmışlardır. Ondan evvel İslam olarak İslamiyet namına Batı'ya taarruz eden, Avrupa'ya taarruz eden, –biliyorsunuz– Araplardır. Fakat Batı âlemi bütün bu muvaffakiyetler ve darbeler karşısında mukabil taarruza geçmek kati lüzumunu hissetti ve mukabil taarruza başladı. Evvela Araplara vuku bulan bu mukabil taarruz, Endülüs'te acı ve felaket yaratan bir mağlubiyetle başladı. Fakat orada bitmedi. Bütün İslam âlemi, Afrika kuzeyinde takip oluna oluna bugüne kadar geldi. Takip devam etti ve Osmanlı Türklerine intikal etti.

Biliyorsunuz ki, Selçuki devletinin beylerinden biri olan Osman Gazi, kendi namına bir devlet teşkil etti. Bu noktadan başlayan Osmanlı devleti, Selçuki tacı ve tahtına konduktan sonra, İstanbul'u dahi zapt ederek Doğu Roma İmparatorluğu'nun tacını dahi başına koydu ve altı yedi asır dünya yüzünde mevcut oldu. Sorduğunuz sorulara temas edebilmek için bu Osmanlı tarihinin bazı noktalarını hep beraber hatırlamayı teklif edeceğim. Osmanlı devleti, yaklaşık dört sene evvel yok oldu, tarihe intikal etti. Ondan evvel mevcut olan Selçuki devleti de, Türk ve İslam olan Selçuki devleti de tıpkı Osmanlı devleti gibi mahvoldu, yok oldu, tarihe geçti.

Efendiler, hanımlar,

Bunun sebeplerini izah edebilmek için bu devletlerin bilhassa Osmanlı devletinin takip etmek istediği genel siyaseti hatırlatmak istiyorum. Denilebilir ki, Osmanlı devletinin, devlet siyaseti olarak, millet siyaseti olarak, halk siyaseti olarak, belli, açık bir siyaseti mevcut değildi. Devletin başına geçen hükümdarlar, kendi arzularına, heveslerine göre bir nevi siyaset icat ederlerdi ve o siyasetin peşinden bütün milleti sürükler, götürürlerdi. Malumdur ki, harici siyasetin muvaffak olabilmesi için onun dayandığı bir dahili teşkilat olmak lazım gelir. Dahili siyaset, dahili teşkilat kuvvetli olmazsa, takip olunan harici siyasetlerin bütün muvaffakiyetleri, zaferleri geçicidir, derhal sönmeye mahkûmdur.

Osmanlı devletinde gözc çarpan bir iki siyaset vardır. Mesela, Fatih'in siyasetini clc alalım; Fatih, nc olursa olsun Batı Roma'yı idaresi altına almak, büyük bir imparatorluk vücuda getirmek istiyordu. Bütün mesaisini bu istikamete sevk etmişti. Asli unsur olan Türkü, yalnız bu gayenin elde edilmesi için istihdam etmişti. Böyle bir siyasetin dayandığı teşkilat ne idi? Bittabi asli unsur ile yetinmek ve asli unsuru içine alan teşkilat ile yetinmek mümkün olamazdı. Bu sebeple Fatih, fethettiği bütün memleket ahalisinden istifade etmek istedi. Fakat onlar, kendi unsuru olmadığından, bittabi kendi unsuruna ait olabilecck hususlardan başka şeyleri onlara tatbik etmek lazım gelirdi. Her zapt olunan yerde başlı başına ve fakat ayrı ayrı birtakım mevcudiyetler yerinde bırakılmıştı. Fakat yerinde bırakılan bu mevcudiyetler adeta bütün o imparatorluk içinde bir gün intikam almak fırsatını bekleyen ayrı ayrı bir hükümet halinde idi. Nitekim fırsat çıktığında hiçbirisi istifade etmekten geri kalmadı.

Mesela diğer bir Osmanlı imparatorunun siyasetini nazarı dikkate alalım. Mesela, Selim'in siyasetini nazarı dikkate alalım. O ise bütün İslam âlemini bir noktada birleştirerek sevk ve idare etmeyi düşündü vc bunun neticesi olarak Suriye'yi zapt etti, Mısır'ı zapt etti ve Mısır'daki halifenin sıfatını da kendi şahsına ilave etti.

Fakat bundan sonra diğer bir Osmanlı hükümdarının siyasetini arayalım. Belki ikisini birden yapmak istemiştir: Hcm Batı'yı zapt etmek, Viyana'ya kadar gitmek, Viyana'da mesela bir Osmanlı valisi bulundurmak; diğer taraftan da bütün İslam âlemini birleştirmek... Böyle gayet geniş, büyük, sultanlara ve hükümdarlara yakışır bir siyaset...

Arkadaşlar, bu siyaset, Türk unsurunun hayatının, toplum yapısının, saadetinin gerektirdiği bir siyaset değildir. Bu, yalnız bu milletin her nasılsa başına geçmiş ve onu nasılsa tahakkümü altına almış bir şahsın, kendi ihtirasını tatmin için tatbik ettiği bir siyaset idi. Onun için şahıslar değiştikçe, şahıslar söndükçe bu siyaset de sönmüştür. Ancak değişken ve kararsız olan bu siyaset karşısında millet her birini ayrı ayrı elde etmeye çalışarak, kendi kuvvetini, kendi kudretini, her şeyini vermiş ve kendi hayatı ile ve kendi evi ile meşgul olmaya vakit bulamamıştır. Bu izahattan çıkan noktalar şudur:

Bir unsur için, bir millet için takip olunabilecek siyaset ne olmalıdır? Kendimizi clc alalım: Biz dini bir siyaset takip edebiliriz. Biz milli bir siyaset takip edebiliriz. Vcyahut hcm milli ve hem de dini bir siyaset takip edebiliriz. Dini siyaset takip edelim dediğimiz zaman, herkesçe malum olan ifadesiyle söylemek lazım gelirse, İslam birliği siyaseti demektir.

Genel olarak milli bir siyasetten bahsettiğimiz zaman Turani bir siyaset demektir, veyahut her ikisi... Her İslam için, bütün Müslümanların bir noktada birleşmesi ve hep beraber çalışarak kuvvetli olması, mesut olması, muhakkak arzu edilir. Fakat dünyada elde edilemez olan hedeflere yürümek, insanları çok aldatmıştır, çok aldatır. İnsanlar parlak olan siyasetlere doğru mutlaka yürümek ve oraya ulaşmak ister. Çünkü parlak olan şeyler caziptir. Bu dediğim nokta da parlaktır, caziptir. Fakat hayat hayallere dayanamaz; hayat maddiyata dayanır. Herhangi bir millet hayatını muhafaza için, hayat vasıtalarını elde etmek ve düzenlemek için adım attığı zaman seçtiği hedef hayali olursa elbette muvaffak olamaz. Bu, asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların, belki çok acı, çok kanlı hadiseler ile ve belki çok büyük felakctlerle bulmuş olduğu bir ncticedir. Büyük bir ccsaretle söylüyorum ki, dünyanın bugünkü genel şartlarına vc asrın, insanların kafasında yapmış olduğu bugünkü değ-

şikliklere göre, bütün İslam âleminin şimdiye kadar vehmedildiği gibi bir noktadan sevk ve idaresine maddi imkân yoktur ve olamaz. *(Alkışlar.)* Bunu bu kadar kuvvetli söyleyebilmek için çok şey bilmeye, çok şey düşünmeye, çok şey hatırlamaya hacet yoktur. Çünkü bu olmamıştır ve olamayacaktır, dediğim zaman bu benim ifadem değildir; tarihin ifadesidir, vakaların ve hadiselerin ifadesidir; en nihayet ilmin, aklın, mantığın ifadesidir. Arkadaşlar, bin üç yüz şu kadar seneden beri bu teori, nerede ve ne vakit tatbik kabiliyeti bulabilmiştir?

Pekâlâ biliyorsunuz ki, daha Cenabı Peygamber'in irtihalinin ertesi günü derhal herkes, hatta her ufak kabile başka başka şeyler düşünmeye başladılar. Ve bilhassa İslam memleketleri genişledikten sonra, Suriye'de yaşayanlar başka, Irak'ta, Mısır'da yaşayanlar başka ve her yerde yaşayanlar başka başka düşünmek mecburiyetindeydiler ve öyle düşündüler. Fakat mutlaka hepsini bir noktada toplamak isteyenler, daima aynı histe, aynı dini histe bulunan insanları yekdiğerine çarpıştırarak yekdiğerini öldürtmekten başka ve sonu gelmeksizin kan döktürmekten başka hiçbir netice alamamışlardır. Hadisenin ve tarihin ifade ettiği bu şeyi, arz ettiğim gibi ilim ve fen de kabul etmez. Bugün başka başka muhitlerde yaşayan insanlara ve o muhitlerin vermiş olduğu zihniyete ve mizaçlara vesaireye bakılırsa, bütün bu muhtelif cinsteki insanların her halde aynı suretle sevk ve idaresinin mümkün olduğunu tasavvur etmek, hakikaten fenni gerçekleri reddetmek demektir ki, buna da imkân yoktur. O halde kendimiz için bir siyaset tasavvur edildiği zaman –ki, buna bir arkadaşımın sorusundan ilham aldım– gelecekte nasıl bir siyaseti takip edeceğiz? Gelecekte takip edeceğimiz siyaseti tespit için ben açıklıkla arz ediyorum:

Hiçbir vakitte böyle bir siyaset hatırıma gelemez. Çünkü böyle bir siyaset tatbik edilemez. Ve böyle bir siyasi istikameti takibe girişmiş olanların hepsi bizzat kahrolmuştur ve muvaffak etmek istedikleri insan kitlesini mutlaka felakete sevk etmişlerdir. *(Alkışlar.)* Geniş ve kapsamlı, yani Turani bir milli siyaset efendiler (bir özür dilemek mecburiyetindeyim, efendiler dediğim zaman beyefendiler ve hanımefendiler demektir). *(Alkışlar.)*

Türkler aynı kaynaktan doğmuşlardır. Fakat bütün dünya yüzünde, dünyanın muhtelif kıtalarında vatan sahibi olmuşlardır. Dolayısıyla bu kadar geniş bir sahada bulunan muhtelif Türk parçalarını aynı zihniyetle, yani eski zihniyetle bir noktada birleştirerek idare etmek dahi tatbik kabiliyetine sahip olmayan bir teoridir. Böyle bir teoriyi tatbik mevkiine koymak isteyenler, şimdiye kadar muvaffak olamamışlardır. Bu iki istikamet hakkında değerlendirmeler olumsuz olunca, tatbik kabiliyeti olan üçüncü bir istikamete gözümüzü çevirmek lazımdır. O da şudur:

Her insan kitlesinin, makul olan, mantıki olan bir sınır dahilinde tamamen bağımsız, yani haricin manen ve maddeten her türlü tecavüzlerinden korunmuş olarak, müreffeh ve mesut olmak için çalışmayı temin edecek bir istikamet tespit etmesi meselesi...

Efendiler, bu siyasetin içinde hem dini siyaset vardır, hem de milli siyaset vardır. Dolayısıyla biz, karma ve fakat tatbik kabiliyeti olan, makul bir siyaset takip etmiş olmalıyız. Eğer İslamlardan, Kur'an'ı yüceltmek dini bir vazife olarak talep olunuyorsa, hiç şüphe yok ki, Müslümanlar ne kadar kuvvetli, kudretli ve fakat bütün bu kudret ve kuvvet ne kadar akılca yüksek olursa, ilimen, fennen gelişmiş bulunursa, bu tabi Kur'an'ı yüceltmeyi o kadar çok iyi yapmasını bilir ve Allah ancak bu mesai tar-

zından daha çok memnun olabilir. Bütün Müslümanlara da ne yapmak lazım geleceğine dair kuvvetli ve maddi bir misal gösterilmiş olur.

Efendiler, Dünya yüzünde mevcut bütün İslam âlemini bir an için gözden geçirelim: Hepsinin ne halde bulunduğunu zannederim ki, içimizde bilmeyen bir fert yoktur. Hepsi esirdir, sefildir ve hakiki refah ve saadetten yoksundur. Bugün dünyada bağımsızım diyen İran devleti veya Afgan devleti dahi hakiki saadetten çok uzaktır.

Bir Osmanlı devleti vardı. O da en nihayet yok olmaya mahkûm oldu. Ne için? Çünkü millet kendi hayatıyla ve kendi eviyle hiçbir vakit meşgul olmadı; daima hayali birtakım hedeflere karşı sürüklendi ve kendi kendini sürükledi, en nihayet bu hal ve vaziyete düştü.

Efendiler, insanlar kendiliğinden bu gibi hareketlerin faili olamaz, olmak istemez. Çünkü itiraf etmek lazımdır ki, insanlar her şeyden evvel, evvela kendi menfaatını düşünür. Kendi hayat vasıtalarını, kendi refah ve saadet vasıtalarını temin etmemiş olan bir insanın başkalarının hayatıyla alakadar olmasını kabul etmek o kadar mantıki değildir. İnsanların böyle düşünmesi de pek meşru ve caizdir. Yalnız meşru ve caiz olmayan, reddedilen şey, menfaatını diğerlerinin menfaatından fazla düşünmesidir. Bu, makul seviyede oldukça caizdir. O halde bütün bu İslam âlemini yok olmaya ve sefalete ve rezalete sevk eden sebepleri ve etkenleri inceleyecek ve tahlil edecek olursanız, mutlaka kendi arzuları değildir. Fakat kendi hayat vasıtalarını temin ettikten sonra ve bunun pek çok üzerine çıktıktan sonra birçok insanların, kayıtsız şartsız, düşünmeksizin ve irdelemeksizin kendi arzusuna, kendi emeline tabi olduğunu gören birtakım insanların fiilleri ve hareketleridir. Hakikaten gerek Osmanlı devletinin ve gerekse Selçuk devletinin ve gerek ondan evvel gelmiş olan Türk ve İslam devletlerinin idare tarzlarını inceleyecek veya hatırlayacak olursanız, görürüz ki, mahiyeti itibariyle dediğim şekildedir. Yani millet kendi arzu ve emeli için değil, fakat başkalarının arzu ve emeli için hareket etmektedir.

Efendiler, biliyorsunuz ki, insanlarda bir arzu, bir eğilim, bir irade vardır. Her insanda bu vardır ve bu manevi bir şeydir. O iradenin tatbik vasıtası olan diğer bir şey daha vardır ki, ona da hâkimiyet derler. İnsanlar iradesine sahip olabilmek için, iradesi doğrultusunda hareket edebilmek ve çalışabilmek için mutlaka hâkimiyetine sahip olmak mecburiyetindedir. Eğer hâkimiyeti başkasına gasp ettirmiş ise, iradesinin tatbik vasıtası elinde değildir. Ona kim sahip olmuş, artık diğerlerinin hâkimiyetleri ellerinde değildir. Hepsinin iradesine sahip olanın iradesi, umumun iradesi yerine geçer. Dolayısıyla bütün görüşleri bir noktada özetlemek lazım gelirse, mahv ve yok olduğunu, sefil olduğunu gördüğümüz bu toplumların, mahv ve yok olma sebepleri, kendi iradelerine sahip olmamış bulunmalarıdır. Onun başkaları tarafından gasp edilmiş olması veya başkalarına terk edilmiş ve bırakılmış olmasıdır. Bir toplum, bir devlet müessesesi, bu hatadan yakasını kurtarmaksızın, herhangi bir şekilde tesis olunursa olunsun, her halde netice itibariyle felakete mahkûmdur. Biliyorsunuz ki, Osmanlı devleti saltanat devresini, haşmetini, debdebesini yaşadıktan sonra düşmeye başladı. Bu düşüş birçok darbelere göğüs germeyi gerektirdi ve saldırıların neticesinde zaman zaman uyanışlar hasıl oldu. Zaman zaman bu felaketin önüne geçilmek için çareler düşünüldü; memlekette birçok iyileştirmek yapmak fikirleri hayal edildi ve buna teşebbüs edenler de bulundu. Mesela III. Mustafa zamanında ilk defa olmak

üzere Avrupakâri bir iyileştirme nazarı dikkate alındı. Fakat o muvaffak olamadı. Ondan sonrakiler de çalıştılar, tam olarak hiçbir vakitte muvaffakiyet hasıl olamadı. En nihayet meşrutiyeti elde etmek için yapılan inkılapta dahi muvaffakiyet hasıl olamadı. Neden? Çünkü, hâkimiyetini daima ve kayıtsız şartsız milletin elinde bulunduran bir şekil değil, fakat ya tamamen bir adamın elinde veya birkaç kişinin elinde bulundurmaktan başka bir hükümet şekline girişilmemişti.

Efendiler, Osmanlı devleti tarihe karıştı. Ondan evvelki devletler de tarihe karıştı. Fakat gerek o devletleri ve gerek Osmanlı devletini tesis eden asli unsur, hayatını muhafaza etti; daima hayatını muhafaza etti. *(Alkışlar.)* Çünkü, asli unsurun, milletin, gerçekte kendisini sevk ve idare eden hükümet tarzıyla, hükümet heyetiyle, hükümet şekliyle kati alakası yoktu. Dolayısıyla bunların tamamı mahkûm oldukları gibi son bulmuşlardır. Ancak asli unsurun bir zararı vardır ki, o da böyle birtakım hareketlerin faili olmakla kendini düşünememeye mahkûm kalmasıdır. Bittabi bu zarar, çok büyük bir zarardır.

Nihayet Harbi Umumi içinde milletimizde büyük bir teyakkuz ve uyanış belirmeye başladı. Harbi Umumi'ye girerken ne olacağı belli değildi. Fakat çok büyük vaatler vardı. Az zamanda çok büyük ve parlak zaferlere nail olacağız zannediliyordu. Bunu böyle zannedenler, bu zanlarını millete kabul ettirmek için çok çalışıyorlardı. Mesela, altı ay dört ay kadar kısa bir zaman zarfında bütün bu meselelerin halledilip neticelendirilebileceği kanaati hemen hemen umumiydi. Ben ordu kumandanlıklarından birinde bulunduğum zaman ordunun açlığa ve sefalete mahkûm olduğunu gördüm. Bunu telafi ettirebilmek için icap edenlere danıştığım zaman bana dediler ki. gerçi biz çok para vaat ettik, çok erzak vaat ettik, ama müddetin bu kadar uzayacağını bilmediğimizden vaat ettik. Yoksa müddetin bu kadar, bir sene, iki sene, üç sene, dört beş sene uzayacağını bilseydik, biz derdik ki, bu mümkün değildir. Fakat efendiler, bunu demek isteselerdi de diyemezlerdi. Çünkü, öyle bir hükümet şekli, öyle bir idare tarzı vardı ki, hiç kimsenin o idareye karşı söz hakkı yoktu. Millet girdiği badirenin mahiyetini anlayamazdı, anlayamamakta da mazurdu. Fakat ne vakit ki, ordular, kendi memleketimizi, anavatanı, kendi evlerimizi muhafazada gevşeklik göstcrip de Galiçya'da, Romanya'da, Makedonya'da, İran'da, Turı Sina çöllerinde erimeye başladı, o zaman uyanış hasıl oldu. Nihayet umumi mağlubiyet oldu ve bir mütareke yapıldı. Belki bu mütareke ile bir dereceye kadar memleketin menfaatları ve milletin şeref ve haysiyeti temin olunabilirdi. Yalnız artık Osmanlı devleti ve bu devleti teşkil eden millet, taarruz edenler gözünde her türlü insani haklardan yoksun görülüyordu. Bunlara karşı verilen sözü tutmamak, hiçbir şeyi icap ettirmeyebilirdi. Çünkü muhatapları gerçekte bir millet değildi. Belki o milletin başında ve o milleti her suretle sevk ve idare edebilir mahiyette birtakım insanlardan ibaretti. Yalnız o insanları elde etmek veyahut yalnız o insanlar üzerinde etkili olmak, hâkim olmak, memleketimiz ve milletimiz üzerinde arzu edilen baskıları yapmaya kâfi gelebilirdi. Hepimizce malumdur ki, İtilaf devletleri bu mütarekename hükümlerine katiyen riayet etmeye lüzum görmediler. İstanbul'u, Kilikya'yı ve her tarafı işgal ettiler. Ve aynı zamanda bu güzel İzmir'i de işgal ettiler. İstanbul'da ismen bir halife ve padişah ve bunun etrafında yine ismen bir hükümet muhafaza edildi ve bunu muhafaza için çok çalıştılar. Çünkü, bunları muhafaza etmek kendi menfaatları icabı idi. Birçok acı va-

kalar karşısında ve zaten Harbi Umumi'nin üst üste darbeleriyle etkilenmiş olan, uyanmış olan millet ve bu milletin içinde birçok izan sahibi, çok acı düşünceler karşısında kaldılar. İki hareket tarzı vardı. Birisi yapacak hiçbir şey kalmamış olduğuna kanaat etmek; ikincisi yapacak hiçbir şey yoktur, tek bir şey kalmıştır, o da ölmek... Fakat hiç olmazsa vatan hissiyle, millet hissiyle, insanlık his ve şerefiyle ölmek... İnsan gibi ölmek, namuskârane ölmek ve bunu tercih etmek vardı. Yahut düşmanlara, bütün İslam âlemini zincirle bağlayan ve ayakları ile çiğneyen insanlara boynumuzu uzatmak vardı. Bittabi bizim milletimiz, böyle ağır bir sefalet ve felakete boyun eğemezdi, uzatamazdı. Bizim umumi felaketimiz hiçbir zamanda, hiçbir vakitte milletimizin izzet hislerinden yoksun bulunmuş olması neticesi değildir. Belki milleti izzet hissinden uzak tutmak isteyenlerin yapmış oldukları sahtekârane hareketlerin neticesi idi. *(Alkışlar.)* Çok tabii olarak milletin verebileceği karar, artık dünya yüzünde yaşayacak yüzümüz kalmamıştır, mezara gömülmelidir. Efendiler, bir insan ve insanlardan meydana gelen herhangi bir toplum ölmeye karar verirse yaşamak için, mutlaka yaşar. *(Alkışlar.)* Fakat ölmemeye çalışanlar ve ölümden kaçanlar yaşamak için, mutlaka ölürler. Ölümün yalnız maddi olması söz konusu değildir, manen dahi ölünür...

Bütün vicdan sahipleri, izan sahipleri, verilmiş olan, tabii olarak verilmesi lazım gelen bu kararı nasıl tatbik edeceğini düşünmekle meşgul oluyordu. Ben o sıralarda İstanbul'a gelmiştim. Ondan daha evvel Adana'da bulunuyordum, Yıldırım Orduları kumandanı olarak.

Müsaade buyurursanız, bir noktayla sınırlı olmak üzere kendimden bahsedeceğim. Ben, genel vaziyetin felaket uçurumuna yaklaşmış olduğunu gördüm, daha çoktan görmüştüm. Yapılan anlaşma veya mütarekename ile de hiçbir şeyin temin edilmemiş olduğunu ve edilemeyeceğini dahi gördüm. Sonradan yapılacak olan şeyin bir an evvel yapılmasından başka bir çare olmadığında da tam kanaate vardım. Ve bunun için o zaman hilafet ve saltanat tahtında oturan zata doğrudan doğruya bir şey yazdım ve dedim ki, filan ve filan adamlardan meydana gelen bir hükümet heyeti yapınız ve beni dedim o hükümetin içinde başkumandan yapınız. Ve isimlerini saydığım insanların da her birine ayrı ayrı yazdım: mutlaka bu padişahla konuşunuz, dediğim şekilde bir hükümet heyeti yapınız ve beni de çağırınız. Bana başkumandanlık sıfatını veriniz. Bu zavallı insanlar, bu hasis ruhlu insanlar, zannettiler ki, ben hakikaten bir başkumandanlık istiyorum. Yalnız böyle kuru bir unvanı almak arzusundayım.

Arkadaşlar, ben böyle bir unvan için o makamı istemiyordum. Ben o makamı yıkmak için oraya gitmek istiyordum. *(Alkışlar, bravo sesleri.)* Hakikaten benim gördüğüm manzarayı gördükten sonra yapılacak şey, derhal bütün kuvvetimizi, bütün harp vasıtalarımızı, bütün servet kaynaklarımızı –ki İstanbul'da toplanmıştı– bunların tamamını bir an evvel Anadolu'ya atmak ve derhal hükümeti Anadolu'ya nakletmek ve mütarekename hükümlerine muhalif vuku bulan en ufak bir harekete karşı derhal kuvvet kullanmak lazım geliyordu. Ve ben onu yapmak istiyordum. Nitekim mütarekeyi mütekip ben Halep ve Katma arasında, ordumuzun süngüleriyle çizmiş olduğu hattı geçmek isteyen İngilizlere karşı derhal süngü ile karşı koymakta tereddüt göstermedim. Ve nitekim İskenderun Körfezi'ne yaklaşmak isteyen düşman donanmasına ateş ettim. Benim bu harekâtım İstanbul'da benim dediğim kişilerin yapmış olduğu heyette tereddüt ve heyecan hasıl etti. Benim bu müracaatıma şu yolda bir cevap

verildi: Denildi ki, inşallah barıştan sonra arkadaşlığımız Allah'ın lütfundan beklenir. Bunu söyleyen zavallı insan, artık barışın yakında vukuuna kanaat etmiş bir insandı. Ben de cevap vermekte tereddüt etmedim ve dedim ki, sizin hayal ettiğiniz barış çok uzaktır. Ve sizin bu hal ve vaziyetinizle böyle bir barış temin edilemez. Çok korkarım ki, çok nefis sandalyenizin düşman tesiri altında olduğunu bizzat göreceksiniz. Hakikaten çok geçmedi, öyle oldu.

Ve işte bunu müteakip idi ki, artık benim İstanbul'a gitmemde bir beis kalmadı. Orada da birçok zevat ile aynı derdi dertleştik. Fakat artık İstanbul öyle bir mahal olmuştu ki, orada bizim ruhlarımız, vicdanlarımız, arzularımız, hislerimiz faaliyete geçemezdi. Artık İstanbul, fiilen ve maddeten esir olmuştu. Düşman süngüleri her köşede ve bütün bakışları tehdit ediyordu. Düşman donanmalarının topları sağa ve sola, bütün memleketin köşelerine doğrultulmuştu. Herkes mahkûm idi. Herkes içinde padişahı ve onun etrafında hükümetim diyen insanların hepsi mahkûm idi. Herkes ve herkes mahkûm idi.

Ancak teessüf edilecek ve üzülünecek ve lanetlenecek bir şey varsa, bu adamlar bu rezil vaziyeti hissetmiyorlardı; hissetmeyen, padişah ve halife olan zattı, onun etrafındaki menfaatperestlerdi. *(Kahrolsunlar sesleri.)* İşte onun için artık orada yapılacak bir şey yoktu. Yapılacak şey, mutlaka anavatanın içerisine girmek ve milletin sinesine, kucağına atılmak ve onlarla hemhal ve hemdert olarak en son kararının alınmasına girişmekle mümkün olacaktı.

Tam İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal olunduğu gün idi ki, ben İstanbul'dan ayrılabilecek sebepleri temin etmiş bulunuyordum. Hakikaten ertesi gün İstanbul'dan dümeni kırık, pusulası olmayan bir vapura girdik ve uzaklaştık. O zaman benim gördüğüm vaziyet şu idi: Trakya'da ve Batı Trakya'da faaliyette bulunan cemiyetler vardı. Doğu Trakya, Batı Trakya Cemiyetleri vardı. Burada Reddi İlhak Cemiyeti kurulmuştu. Erzurum'da Müdafaai Hukuk falan diye bir cemiyet kurulmuştu. Trakya'da, Diyarbekir'de başka başka cemiyetler kurulmuştu. Bazı yerlerde isimsiz teşkilatlar vardı.

Efendim, Selçuki devleti yok olduğu zaman biliyorsunuz ki, Selçuki saltanatının kapsadığı arazide birtakım ufak ufak hükümetler veya beylikler meydana gelmişti. On şu kadar... Bu defa böyle teşkilatlanmış hükümetler değil, fakat böyle teşekküller vücuda gelmişti. İtiraf etmek lazımdır ki, bu teşekküllerin hepsi, vatanın tamamını kurtarmak ve milleti uğradığı bu felaketten kurtarabilmek noktasına yönelik idi. Fakat her halde birtakım farklar vardı. Ve yine denilebilir ki, bazı yerlerde, bazı cemiyetler artık bütün vatanın maruz kaldığı tehlikeden, felaketten kurtarılmasına maddi imkân kalmamıştır, parçalanacaktır. O parçalar içinde kalacak her insan kitlesinin de akıbeti vahimdir. Onun için hiç olmazsa kendi hayatımıza, muhitimize mesai hasredelim. Zira diğerlerine zaten yardıma imkân yoktur zihniyetinde idiler. Ve bu zihniyete kapılanların bazılarını da biliyorum. Bütün imdatları yine düşmanlarda aramak istiyorlardı. Böyle meseleler için Papaz Fru ile görüşen vardı.

Hatırımdadır, ilk yaptığım iş, derhal ordu ileri gelenleriyle ve mülki yöneticiler ile şifreli bir temas oldu. Onlara gayet açık olarak memleketin ve milletin son yok olma tehlikesine maruz bulunduğunu ifade ettim. Ve dedim ki, buna yegâne çare birleşmektedir, kuvvet birleşmektedir. Ayrı ayrı kurtuluş çaresini arayanların daha evvel yok olmaya mahkûm olacaklarını kabul etmek lazımdır.

Teşekküre değerdir ki, ordumuz, kahraman evlatlarınızdan meydana gelmiş olan ordumuz ve onların başında bulunan çok kıymetli subaylar ve kumandanlarımız zaten bu hakikati idrak etmiş bulunuyorlardı. Zaten bunun icabına girişmiş bulunuyorlardı. Dolayısıyla böyle bir davete büyük bir samimiyetle, büyük kalp ve vicdan eğilimiyle girişiler. Mülki amirlerden tereddüt edenlere tesadüf ettim. Fakat onların da çoğunluğu çok namuskâr çıkmıştır. Fakat ben en çok ehemmiyeti doğrudan doğruya halkın kendisinde arıyordum. En büyük kuvvet kaynağının orası olduğu kanaatinde idim. Orduyu yapacak olan o idi. Her türlü kuvveti yapacak olan o idi. Bu genel manzara karşısında en çok faal ve teşkilatlanmış olan, hedefi çok doğru görmüş olan teşekkül, burada meydana gelmiş olan teşekküldür. Reddi İlhak'ın hedefi hakikaten çok isabetle seçilmişti. Ve kendileriyle temasa geldiğim zaman, haberleşerek, bu teşkilatlanmayı daha ziyade geliştirmek için daha fazla ve daha geniş ölçüde teşebbüs almak emri verdim. Doğuda dahi, Erzurum'da dahi vaki olan teşebbüste ciddiyet vardı. Onlar da başlı başına bir kongre yapmak için icap eden hazırlıkları temin ile meşguldüler. Fakat benim düşündüğüm, arz ettiğim gibi, bütün bunları bir noktada birleştirmek olduğu için ben de Sivas Kongresi'ni düşündüm. Bu arz ettiğim karar Amasya'da verilmiştir. Ve bunu müteakiben derhal Erzurum Kongresi'nde bizzat bulunmak üzere hareket ettim. Ben doğuya hareket ederken –belki işitmişsinizdir– bir taraftan da İstanbul'a davet ediliyordum ve diğer taraftan da o zaman Dahiliye Nezareti makamında bulunan bir zatın genel tebligatı ile tutuklanmak için takibatta bulunuyordum. İhtimal ki, bu sözlerim içinde bir arkadaşımızın arzu ettiği cevaplar çıkacaktır.

Erzurum Kongresi'nde bariz olarak ifade edilmiş iki kelime vardı. O kelimeler bağımsızlık ve hâkimiyet kelimeleridir. *(Alkışlar.)* Sivas Kongresi'nde –ki beş gün devam etmiştir– müzakereler çok büyük heyecanlar içinde ve biraz da tehlikeye maruz olarak geçmiştir. Çünkü İstanbul hükümeti, padişah ve halife olan zat, bendeganından olan birtakım insanlara Sivas'ı basmak ve orada toplananları asmak için emir vermiştir. Biz bir taraftan Kongre müzakerelerini başarmaya çalışırken diğer taraftan da hakikaten şurada burada, kuzeyde ve güneyde toplanan olumsuz kuvvetlerin ve üzerimize gelmekte olan hücumların def ve reddi için tedbirler almak mecburiyetinde bırakıldık. Fakat millet gerçekte bizim tarafımızda mütehassis bulunuyordu.

Fakat eski idarenin ve eski idare amirlerinin emri altında bulunmaya, emirlerini infaza o kadar çok alışmış bulunuyorlardı ki, bir taraftan da o emirlerin tatbikinde etken olmaktan kendilerini alamayanlar vardı. Bir taraftan bu tehlikeler bertaraf edilirken, diğer taraftan telaffuz edilmiş olan bağımsızlık ve hâkimiyet Sivas Kongresi'nde dahi umumi olarak tekrar edilmiştir, teyit edilmiştir ve tespit edilmiştir. Artık anlaşılıyordu ki, tam bağımsızlık olmayınca bu harici düşmanların hücumlarından memleket ve milleti korumak imkânı yoktur. Ve yine ortaya çıkmıştı ki, millet hâkimiyetine sahip olmadıkça kurtuluş yoktur. Bütün harici hücumları men edebilmek için dahilen hâkim olmak lazımdı. Yani hâkimiyeti bizzat millet eline alması icap ediyordu. Yalnız hepimiz, itiraf etmek lazımdır ki, hâkimiyetin nasıl alınacağını bilmiyordu. Veyahut bilenlerimiz bile hatta telaffuza cesaret edemiyordu. Çünkü asırların ve asırların beyinlerimiz üzerinde yaptığı baskılar o kadar fena izler bırakmıştı ki, bütün bu izleri silmek, yeniden bir beyaz levha yapıp onun üzerine yeni izler koymak o kadar kolay değildi. Ve zannettik ki, İstanbul'dan bertaraf edilmiş olan mebusları tekrar

toplarsak ve yine bir hükümdarın elinde icra kuvvetini bırakırsak maksadı temine kâfi gelecektir. Yalnız o zaman benim düşünebildiğim bir şey vardı ki, o da hiç olmazsa bu meclis, fiilen işgal altında bulunan, kuşatma ve esaret altında bulunan İstanbul'da toplanmasaydı, Anadolu'nun herhangi bir yerinde toplansın. Ve o zaman bilmem ne nazırı olan bir zat, Amasya'da benimle buluştu ve kendisiyle bilhassa bu noktayı münakaşa ettim. Ve kendisi aklen ve vicdanen buna kani olduğunu ve İstanbul'a döndüğünde bunu arkadaşlarına kabul ettirmeye çalışacağını ve kabul ettiremediği takdirde kendi vicdanına aykırı hareket etmeyi namusa aykırı kabul ettiğinden, istifa edeceğini dahi söylemişti. Fakat ne teklifini kabul ettirdi ve ne de istifa etti. Neticede bu teşebbüsümüzde muvaffak olamadık. Seçilecek yeni mebusların İstanbul'a gitmesi zaruri oldu. Çünkü hiçbir kimse veyahut çoğunluk, bir Meclisi Mebusanı, bir milletin vekillerinden meydan gelen bir milli heyeti, İstanbul'u hatta maddeten işgal etmiş bulunanların taarruza hedef tutacaklarını tahmin edemiyorlardı. İnsanlığın, hakkın küçük düşürüleceğini tahmin edemiyorlardı. Yalnız bir şeyde aldanıyorlardı.

Hakikaten düşmanımız yalnız hariçte bulunmuş olsaydı veyahut hariçten gelmiş olanlardan meydana gelmiş olsaydı, belki bu tahmin isabet edebilirdi.

Fakat efendiler, ne yazık ki, en büyük düşmanımız, asırlardan beri bu milletin başında taç taşımış olan insanın kendisiydi. *(Alkışlar.)* İşte onun yardımı ile tasavvur edilemeyen canavarca hareket tatbik olunmuştur. Biliyorsunuz ki, ben de aynı Meclisi Mebusan'a gitmek için Erzurum'dan mebus olarak seçilmiştim. Fakat bu felaketin her halde vaki olacağına kani idim. Onun için tercih ettim, zaman kazanayım ve Anadolu içinde kalayım. Dolayısıyla İstanbul'a gitmedim. Benim İstanbul'a gitmememi arzu eden iki unsur vardı. Hakiki ve samimi olarak arzu eden iki cins zihniyet vardı. Birisi İstanbul'da ismen hükümet süren insanlar... Onlar benim İstanbul'a gitmemi ve Meclisi Mebusan içinde bulunmamı arzu etmiyorlardı. İkinci zihniyet doğrudan doğruya hakiki ırktaşlarım ve dindaşlarım idi. Bunlar da benim İstanbul'a gitmemi istemiyorlardı. Mevcudiyetimi heba ettirmemek için...

Fakat benim, uzaktan yaptığım ve yapabileceğim iki şey vardı. Birisi İstanbul'a gitmeden evvel mebusların bir defa Ankara'ya uğramalarını rica etmiştim. Maksadım onlarla İstanbul'da yapılacak hususlar hakkında fikir alışverişinde bulunmaktı. Birçok mebuslar geldiler ve kendileriyle fikir alışverişinde bulunduk ve bunun neticesinde "Misakı Milli" denilen düsturun esaslarını tespit ettik ve gidenlerin eline verdik. *(Yaşasın sesleri, alkışlar.)* Daha sonra Meclisi Mebusan'da giymiş olduğu kisve son şekildir. Ve hepimizin muhteviyatını bütün mevcudiyetimizle müdafaa karar verdiğimiz şekildir. Müsaade ederseniz bir şey daha size ifşa etmiş olayım.

Ben arkadaşlardan bir şey daha rica ettim. Dedim ki, beni Meclisi Mebusan reisi seçesiniz. Ben oraya gelmeyeceğim. Ve fakat beni mutlaka Meclisi Mebusan reisi seçesiniz dedim. Ve sebebini size söyleyeyim, siz oradan kovulacaksınız, dağılacaksınız, perişan edileceksiniz. Bu takdirde ben burada bir meclis yapabileyim ve bunu meşru olarak yapabilmem için üzerimde Meclisi Mebusan reisliği sıfatının bulunması lazım gelir. *(Alkışlar.)* Bazı zavallı insanlar bunu yanlış yorumlamışlardır. Bunu adeta bir izzetinefis meselesi yapmışlardır. İstanbul'da bir meclis halinde toplandıktan sonra ve meclis kürsüsünden böyle alabildiğine nutuk verebilmek cesaretini kendilerinde gördüklerini zannettikten sonra demişlerdir ki, biz adam değil miyiz, ayıp

değil mi bize ki, buraya gelmemiş olan insanı reis seçelim. Bu bizim için bir alçalmadır, kabul etmeyiz. Ve bittabi onların dediği oldu.

Arkadaşlar, İstanbul'da meclis taarruza uğradığı gün memleketin genel manzarasını hep beraber görmek istersek gözlerimize çarpan şudur: İzmir'e çıkarılmış olan Yunan ordusu, Reddi İlhak Cemiyeti'nin vatanperverane rehberliğiyle vücuda getirilmiş olan bir cephenin karşısında bulundu. Diğer taraftan halife ve padişah orduları da memleketin şurasına burasına çıkarılmış, Ankara'yı taarruz hedefi seçmiş bulunuyordu. Bu halife kuvvetlerinden başka memleketin her tarafında İngiliz hafiyeleri ile beraber elinde fetvayı şerif bulunan halife ve padişahın memurları, casusları dolaşıyordu. Ve yine bunlar milletimizi mahvetmek ve fakt mahvedebilmek için en kuvvetli silah da saptırabilmek, aldatabilmek ve ayaklandırabilmek için... Ben çok mahzun bir halde İstanbul'da bulunan, İstanbul'da toplanmış olan ve dağılmış olan, hakarete uğratılmış olan insanları uzaktan gözlüyordum. Fakat onların bir araya gelmesi ve tekrar iş görebilecek kabiliyet göstermeleri biraz müşkül görünüyordu; hatta imkânsız görünüyordu. Düşünüyordum; şahsımda hiçbir kanuni salahiyet yoktu. Tavsiye ettiğim sıfatı vermemişlerdi. Fakat memleketi ve milleti o kadar çökmüş bir halde gördüm ki, bu manzara karşısında mutlaka hareket etmek lazımdı ve öyle yaptım. *(Alkışlar.)* Çünkü bu hareketimin bütün ordu tarafından ve bütün vatanperver olan, yüksek kalp ve vicdanı olan milletimiz tarafından zaten talep edilmekte olan, beklenilmekte olan bir şey olduğuna kani olmuştum. Vuku bulan teşebbüsüm, derhal milleti yeniden ve geniş salahiyetlerle vekil seçmeye davet etmek oldu. Ve millet bu davete büyük bir aciliyetle derhal icabet etti. Daha geniş sıfat ve salahiyetle seçtiği mebuslarını Ankara'ya gönderdi.

Bir taraftan bu seçilen mebuslar Ankara'ya gelirken diğer taraftan da halife ve padişahın irtica kuvvetleri Ankara'ya doğru yürüyordu. Nihayet bir gün bütün mebusların toplanmasını beklemeye mahal olmadığı kanaatiyle meclisi açarken, bu isyan ve rüşvet ordusu, bu irtica ve bu hilafet ve padişah ordusu da Ankara'nın sekiz saat mesafesindeki Ayaş'a gelmiş bulunuyordu. *(Kahrolsunlar sesleri.)* Felaket on kere, bin kere büyüktü. Çünkü vatanı müdafaa edebilmek için, vatana kirli ayaklarını sokmuş düşmanı def edebilmek için muhtaç olduğumuz askeri kuvvet çok eksikti, yoktu. Çünkü hükümdar ve adamları düşmanlara, ordunun silahlarını, toplarını, cephanesini ve her şeyi vermişti. Felaket çok büyüktü. Zira bu canice hareketi yapanlar bununla yetinmemişlerdi. Milletin vicdanına, kafasına girerek kendi kendini boğazlatmaya yol açan bir zemin hazırlamışlardı.

Memleketin her tarafında ihtilaller oluyor, kanlar akıyordu. Ne için? Bir kısım halk vatanının ve hayatının tehlikeye girdiğini görüyor ve bu tehlikeyi hazırlayan düşmanlara karşı vaziyet almak istiyordu. Diğer bir kısım halk, hayır, memleketimizi düşmanlara çiğneteceksiniz, izzetimizi, şerefimizi, namusumuzu, her şeyimizi düşmanlara karşı açık bırakacaksınız diye uğraşmaya geliyordu. Birisini sevk eden, milletin taç ve tahtla sevinçli ve mesut ettiği, debdebe ve zenginlik içinde yaşattığı bir zat idi.

Arkadaşlar, başında taç taşıyan insanlar, tahtında oturmak sevdasını irsen duymuş olan insanlar, şüphe yok ki, hâkim olduğu memleketin mamur olduğunu ister. Ve o memleketin çok zengin olduğunu ister; çünkü servet ne kadar çok olursa, kendi tacına ve kendi tahtına o kadar çok mücehverler ilave edecek kaynağa sahip olur. Yalnız bunun için ister. Yalnız bir şartla, o da mutlaka o tahta oturacaktır ve o tacı başında

tutacaktır. Bu tahtın ve bu tacın herhangi bir şekil ve surette en ufak bir tehlikeye maruz olduğunu gördüğü zaman, onu bertaraf edebilmek için her türlü fedakârlığı yapar. Çünkü kendi şahsına ait değildir. O memlekete ve o millete aittir. Halbuki bu taç ve tahtın tehlikeye maruz olamaması, hükmettiği insanların akıldan, ferasetten, ilimden, görmekten mahrum bulunmasıyla mümkündür. Yoksa kafasını ilimle, fenle bezemiş, insanlığın ne demek olduğunu idrak etmiş olan fertlerden meydana gelmiş bir toplumun hiçbir vakitte böyle bir taç ve taht sahiplerine hizmetkârlık etmesine imkân yoktur. *(Alkışlar.)* İşte o zaman son Osmanlı padişahı ve halife yalnız çok mundar olan o taç ve tahtını muhafaza edebilmek için en tehlikeli düşmanlarla el ele vermiş ve onların yapamayacağı, onların tesis edemeyeceği kuvvetleri tesis etmişti. Yani milletin doğrudan doğruya vicdanını harekete getirecek kuvvetleri düşmanlara vermişti. Hepiniz bilirsiniz ki, bu güzel memleketi çiğneyen ve burasını çiğnedikten sonra doğuya doğru zehirli hançerlerini saplayan Yunan ordusunun elinde, bu memleketi mahvetmek için ferman vardı, fetva vardı.

Her gün muharebe saflarımızın semasında düşman tayyareleri bu fetvaları ve bu fermanları atıyor ve diyordu ki, biz padişahınız ve halifeniz tarafından memuren geliyoruz. Ve biz onun askeriyiz ve onun askeri idi. Zavallı millet bu kadar hain ve bu kadar zararlı olan bu mahlukun mahiyetini anlamakta çok tereddütlü idi. Mazur yahut mazur değil, onun için bir şey diyemem, fakat tereddütlü idi. Ve halkın fikir ve hislerindeki bu tereddüt, teşebbüs erbabında dahi ihtiyatlı şekilde hareket mecburiyetini doğuruyordu.

Arkadaşlar, asırlardan beri miras alınagelen zihniyetleri, âdetleri ve ananeleri kökünden çıkarıp atabilmek için, itiraf etmelidir ki, kolay bir şey değildir; müşkül bir meseledir. Mesela, ben kendimden bahsedeyim. Benim merhum anam beni terbiye ederken bana derdi ki, padişahta ve halifede yedi evliya kuvveti var. Ben zaten evliyanın ne olduğunu, büyük ve üzeri yeşil örtülü birtakım mezarlara bakaraktan çıkarmak istiyordum. Her halde büyük bir şey, manevi, semavi bir şey gibi hatırıma gelirdi. Ve bunun yedi tanesinin kuvvetine sahip olan insan ne olacaktı? Müthiş bir şey! Ve böyle bir büyüklük korkusunun ve büyüklük timsalinin hakkında söz söylemek de günahtır. Annemin de bana vermiş olduğu terbiye bu idi. Ve hiç şüphe etmem ki, çoğumuzun aldığı terbiye budur. Annemin de kahabati yoktur. Çünkü ona da annesi aynı terbiyeyi vermiş. Onun da kabahati yoktur; ona da annesi aynı terbiyeyi vermiştir. Arzu ederseniz hanımefendiler, bu noktada sorduğunuz soruya cevap vereceğim.

Arkadaşlar, Yaradan, insanları iki cins olarak yaratmıştır. Fakat bu cinsleri yekdiğerinin lazımı ve melzumu[1] olmak üzere yaratmıştır. Bunlar ayrı ayrı hiçbir şey değildir. Fakat birlik halinde bir şeydir; çok büyük bir şeydir. Bütün insanlığın devam edebilmesinin kaynağıdır. Hazreti Âdem ile Hazreti Havva'nın nasıl yaratıldığına dair olan teoriler birbirine uymaz. Ben onlardan bahsetmek istemem. Yalnız, herhangi bir başlangıç kabul edildikten sonraki insanlık safhalarında her ne görürseniz kadının eseridir. Ben annemden aldığım terbiye ile belki hayatımın çok senelerini evham içinde geçirdim. O vehmedilen makama karşı, vehmedilen şahsa karşı çok ibadet ettim, çok dua ettim. Eğer annem bana böyle yanlış bir terbiye vermemiş olsaydı, bel-

1 Lazım ve melzum: Biri olunca öbürünün de olması şart olan. (Y.N.)

ki çok zaman evvel başka türlü de düşünürdüm ve benim gibi herkes de başka türlü düşünürdü ve bu felaketlere uğramazdık.

Arkadaşlar, bu birlik teşkil eden mevcudiyet hakikatte birtakım vasıfların ve şartların mevcudiyetini gerektirir ve karşılıklı olmasını gerektirir. Eğer bu mevcut olmazsa, belki birlik vardır ama bir taraflı vardır. İki şahıs arasında yapılacak olan bir mukayese, iki cinsten meydana gelen bir toplum için de aynen vakidir. Daha açık söyleyeyim; bir toplum, yalnız bu iki cinsten birinin insani icapları, asri icapları almasıyla yetinirse, bu toplum yarıdan daha aşağı bir zaaf içindedir. Tam yarıda da değil, yarıdan daha aşağı bir zaaf içindedir. Toplumun kuvvetli olabilmesi, zayıf olmaması bu iki unsurun çok kuvvetli kaynaşmasıyla mümkündür. Bu itibarla herhangi bir millet cidden ilerlemek, medenileşmek ve gelişmek isterse, bu arz ettiğim noktayı elif olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Çok kati ifade ederim ki, şimdiye kadar bizim milletimizin giriştiği mesaide muvaffak olamaması, bu arz ettiğim noktadaki kuşurdan kaynaklanmaktadır. *(Alkışlar.)*

Arkadaşlar, insanlar dünyada muktedir[1] olduğu kadar yaşamak için bulunuyorlar; yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek yükselmek demektir. Dolayısıyla bir toplumun bir uzvu faaliyette bulunursa ve diğer uzvu atıl kalırsa, o mevcudiyet tam olarak hayatta değildir. Büyük kısmı felç olmuş demektir ve böyle felçli bir toplumu mutlaka ilerlemeye, medenileşmeye sevk edeceğim diye çalışanlar çok beyhude bir coşkun çaba içindedirler. Hayatta çalışmak ve muvaffak olabilmek için ne kadar vasıtalar varsa, ne kadar şartlar varsa bunların tamamını kabul etmek lazımdır. Dolayısıyla ilim lazım, fen lazım ve bu ilimle fennin talep ettiği mesai lazım. Bunların tamamını ve aynı derecede olmak üzere hem erkeklerin ve hem kadınların yapması lazımdır. *(Alkışlar.)* Malumdur ki, bir toplumu teşkil eden fertlerin bir genel ve müşterek bir vazifesi vardır, bir de özel vazife ve tasavvuru vardır. Herkes doktor olmaz, herkes çiftçi olmaz, herkes sanatkâr olmaz. İşbölümü lazımdır. Bu genel işbölümü arasında –ki, bunlara özel vazife dersek– kadınların kendilerine ait özel vazifeleri de vardır. Fakat bu demek değildir ki, kadınlar bütün hayati mevcudiyetlerini yalnız bu sınırlı olan özel vazife içinde görecek. Hayır, hem onu yapacak ve hem de toplumun gelişmesi, refahı, saadeti için lazım gelen genel ve müşterek vazifeye dahil olacaktır. *(Alkışlar.)*

Efendiler, kadınların özel vazifesinin de genel olarak özel vazifelerden bir farkı vardır, esaslı bir farkı vardır. Bu kelimeden zannolunmasın ki, bir kadının özel vazifeleri demek ev vazifeleri demektir. Ev vazifeleri demek, o vazifelerin en ufak, en teferruatlı kısmındandır. Fakat kadının en mühim vazifesi validelik vazifesidir. Bir milletin ilk mektebi kadının kucağıdır.

Arkadaşlar, insan yetiştirmekte ilk talim ve terbiyenin ne kadar mühim olduğunu takdir etmeyen hiçbir asri fert yoktur. İlk terbiyenin mükemmel olmamasının, ilk terbiyenin fena verilmesinin, yanlış verilmesinin doğuracağı sakıncalar, hiç verilmemesinden daha çoktur ve daha çoktur. Çok arzu edilir ki, böyle yanlış bir terbiye yerine, saf ve samimi kalabilmesi için hiç terbiye almasınlar. Halbuki, buna imkân yoktur. Ana, kucağında taşıdığı çocuğa söylediği her kelime ile bir ders vermektedir. Çocuklar, analarının her hareket tarzından bir ders almaktadırlar. Ve öyle dersler ki, bu-

1 Eski yazı zabıttaki "muktedir" sözcüğü diğer kaynaklarda "mukadder" şeklinde. (Y.N.)

gün dimağlarımızı yoklayalım, hâlâ yerleri vardır. En yanlışının yeri en derindir. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir.[1] Dolayısıyla, kuvvetli millet yapmak istiyoruz, insan yapmak istiyoruz, her şeyi istiyoruz. Bunları kim yapacak? Milletin fertleri. Kim yapacak bunları? Farz edelim ki, erkekler yapacaktır. O halde erkeklerin nasıl yetişmesi lazımdır? Ve ne için yetişmesi lazımdır? Ve ne yapacaktır? Bir defa bunları kadının bilmesi lazımdır. Halbuki kadının bunu bilebilmesi kolaylıkla kendi kendine hasıl olur. İlim mertebesinde değildir. Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir.[2] Bu itibarla kadınlar âlim olacaktır; fen sahibi olacaktır. Erkeklerin geçebileceği bütün tahsil derecelerinden geçecektir. Sonra kadınlar, toplumsal hayatta erkeklerle beraber yürüyecektir. Ve daima birbirinin yardımcısı ve destekçisi olacaktır. Ve acaba bizim milletimizde böyle değil midir? Ve bizim milletimizde böyle olmaması için ne mâni vardır?

Efendiler, affedersiniz, bir noktayı izah için biraz duracağım. "Efendiler" dediğim zaman, hanımefendiler ve beyefendiler demektir. Kolaylık için ve hanımlarla efendilerin tam birliğini ifade etmek için bu hitap tarzını münasip gördüm.[3]

Daima öne sürülen bir şey vardır ki, o da din engellemesidir. Bilhassa Batılılar. bilhassa bu milleti mahvetmek isteyen o koyu düşmanlar, bizi daima her işimizi dinin tesiri altında yapmış olmakla ve böyle yapışların da mutlaka neticesiz hedeflere varacağını iddia etmekle itham etmektedirler.

Halbuki arkadaşlar, bunda büyük bir hata vardır. Çünkü bizim dinimiz hiçbir vakit böyle bir şey talep etmez. Tabii içimizde bulunan hoca efendiler çok iyi bilirler ki, Allah'ın emrettiği emri, Müslim ve Müslimenin –evli kadınlar da beraber olarak– her türlü ilim ve irfanı kazanmasıdır. Dinin emrettiği budur. Yine hepimiz biliriz ki, bu ilim ve irfanı aramaya mecburuz. Nerede bulunursa bulunsun oraya gitmek, onu bulmak, almak, donanmak dini mecburiyetindeyiz. Daha evvel derim ki, Allah'ın emri, Müslimin ve Müslimenin aynı derecede ilmen, fazileten ve her bakımdan olgunlaşmasıdır. İkinci şey, yani Kur'an ile hatırlatmak istiyorum ki, bu nerede ise oraya kadar gidecektir. Kim? Hepsi gidecektir, kadın da gidecektir, erkek de gidecektir. Dolayısıyla dinin böyle bir engellemesi yoktur.

Sonra tarihin başından, din tarihimizin, milli tarihimizin başlangıcından bugüne kadar bütün safhalarını incelersek, görürüz ki, ne İslam ve ne de Türk tarihinde bugün nazarı dikkati çeken ve bugün bertaraf etmek için bin türlü kayıtlarla bağlı olduğumuzu zannettiğimiz şeyler yoktu. *(Alkışlar.)* Diğer bir yerde de bu konuda söz söylerken arz etmiştim ki, Türk toplumsal hayatında kadınlar daima ilmen, irfanen, fazileten ve fiilen erkeklerden bir zerre geriye kalmamıştır. Belki daha ileri gitmişlerdir.[4] İleriye gidenler pek çoktur. Ve din tarihimizde de görürüz ki, aynıdır. Kadınlar daima erkeklerle beraber çalışmışlar, beraber yürümüşlerdir. Beraber muvaffak olmuşlar veyahut beraber muvaffakiyetsizliğe uğramışlardır. Bugün baştan nihayete kadar memleketi ve milleti inceleyelim. Nasıldır? Milli tarihimizin, dini hadiselerimizin ve ilahi emirlerin emretti-

1 Eski yazı zabıtta bu cümle yoktur. (Y.N.)
2 Eski yazı zabıtta bu cümle yoktur. (Y.N.)
3 Eski yazı zabıtta bu paragraf yoktur. (Y.N.)
4 Eski yazı zabıtta bu cümle yoktur. (Y.N.)

ği, caiz gördüğü tarzda mıdır? Yoksa başka bir şekilde midir? Ben zannediyorum ki, bu genel manzara üzerinde gözlerimizi gezdirdiğimiz zaman açıkça görülen iki safha vardır. Birincisi, tarlalarda sabanına yapışmış olan kadınlar, çocuğunu merkebine bindirmiş arkasından takip eden ve pazara giden kadınlardır. Ve pazarda hepiniz ve ben de gözümle gördüm ki, kızı, anası, babası, çocuğu ve kocası oturmuştur, pazar meydanında terazi elinde olarak anasının, babasının getirdiği şeyi satar. Ve ben öylesine tesadüf ettim ki, kocasından daha güzel hesap yapar. Satıyor, aldığı parayı çocuğu veya babası hesap edemez de o köylü kadın parmağıyla o neticeyi daha güzel bulur.

Ben fırsat buldukça köyleri dolaştım. Kendimin ne olduğunu gizleyerek birdenbire dahil olduğum evler vardır. Böyle girdiğim zaman çoğunlukla kadınlar tarafından karşılanmışımdır. Mesela hatırıma şimdi gelen bir misali arz edeyim. Akşehir civarında bir gün çok yağmur yağıyordu ve çok soğuk vardı. Herkes bir tarafa sinmişti. Böyle bir günde otomobile bindim ve civar köylerden birine girdim, indim ve yayan yürüyerek bir kapıyı vurdum. Bir genç kız çıktı. "Hemşire" dedim, "çok soğuk ve yağmur var, beni kabul eder misiniz?" dedim. "Buyurun" dendi. Evvela beni bir odaya koydular ve yeniden ateş yakmaya çalışıyorlardı. Fakat gördüler ki, bu ateş yanıncaya kadar zaman geçecektir. Birisi dedi ki, "bizim kendi odamız vardır. Orada ateş yanıyor, oraya gelmez misiniz?" "Pekâlâ" dedim; kendilerinin ocağı tüten bir odalarına girdik. Oturdular, derken komşudan bir hanım daha geldi. Beş on tane kadın, genç ve ihtiyar olmak üzere geldiler, oturdular. Ondan sonra bir erkek geldi, bir daha geldi, oturdu. Ve konuştum. Birisi dedi ki sana sütlü kahve yapayım dedi. Teşekkür ettim. Bana sütlü kahve yaptı ve konuşurken, arkadaşlar, bana en çok soruyu soran kadınlardı. Askeri sordular –askerden bazısının çıplak olduğu dikkati çekmiş–, düşmanın halini, en mühim düşmanın hangisi olduğunu sordular.[1] Kocası falan ve falan yerde bulunan kadın vardı; aldığı mektupta çok dikkat çekici noktalar gördüğünü bana söyledi. Dolayısıyla hiçbir telaşa lüzum görmeksizin, mükemmelen ve insanca, bu kadınlar orada benimle ve arkadaşlarımla görüştü. Ondan sonra benim ne olduğumu anladılar. Biraz telaş ettiler ve söyledikleri şeylerden kendilerine bir zarar geleceğini zannederek korktular. Çünkü şimdiye kadar resmi bir adamla açıkça konuşmayı büyük bir kabahat kabul etmişlerdi.[2] Neyse, demek ki tabii halde benimle temasa gelseydiler telaşlanacak bir şey görünmüyordu. Biraz sonra büyük bir ağırlık kafalarında baskı yaptı. İhtimal ki, o güzel hareketlerinden dolayı kendilerini hatalı göreceğimi zannettiler. Zira babaları, anaları, silsilesi ona onu öğretmiştir. O halde baştan nihayete kadar çoğunluk, kadınların çoğu toplumsal hayatta beraberdir, mesai hayatında beraberdir. İlim ve irfan hayatında beraberdir efendiler... Çünkü hangi köyde bütün erkekler okumuştur da kadınlar cahil kalmıştır. Hayır, eğer bir köyde bir tane ve iki tane okumuş erkek varsa mutlaka bir tane ve iki tane okumuş kadına tesadüf edersiniz.

Eğer cehalet varsa bu geneldir; yalnız kadınlarımıza ait değildir, erkeklerimizi de kapsamaktadır. Yalnız büyük şehirlerimizde ve kasabalarda bu izah ettiğim hayattan

1 Eski yazı zabıtta "düşmanın halini, en mühim düşmanın hangisi olduğunu sordular" sözcükleri yoktur. (Y.N.)

2 "Ve söyledikleri şeylerden..." sözcüklerinden buraya kadarki kısım eski yazı zabıtta yoktur. (Y.N.)

ayrılan, bununla çelişen bazı manzaralara tesadüf ediyoruz. Diğer bir manzaraya da tesadüf ederiz. Fakat belki bizim gözlerimiz bu manzarayı görmemiştir. Belki kitaplarda ve romanlarda okumuştur; daha çok Batı romanlarında okumuştur; o da kafes romanı. Ben zannediyorum ki, bu millete ve bu memlekete –hepinizce malum olduğu gibi– nereden geldiği, şuradan ve buradan geldiği muhakkaktır. Şuradan ve buradan intikal etmiş olan bu yanlış âdet –ki ne din, ne hayat ve ne tabiat bunu kabul eder ve ne de Allah emretmiştir– bu kötü halleri Batı'nın süslü romanlarına süslü bir tarzda geçirenler yine saraylardır. Çünkü saraylar hakikaten yukarıdan aşağı düpedüz bir kafesle ayrılmış birtakım mahluklarla doludur. Kasabalarda ve şehirlerde yabancıların nazarı dikkatini çeken mühim manzara ve ifade olunan mühim hal, hepimizce malumdur ki, daha çok tesettür şekli üzerinde toplanıyor. Bu tesettür şekline bakanlar hükmediyorlar ki, kadın evinden başka bir yer görmez ve göremez. Çünkü sokağa çıktığı zaman bile gözü ve her tarafı kapalı olmaya mahkûmdur. Efendiler, bu tesettür şekli dahi din icabı değildir. Hatta o kadar değildir ki, gayri meşrudur. Din icabı olan tesettürü ifade etmek lazım gelirse, kısaca diyebiliriz ki, tesettür kadınlara külfet vermeyecek ve adaba muhalif olmayacak basit şekilde olmalıdır. Bu dediğim ifade ile hasıl olacak olan tesettür şeklinin belki Batı âlemindeki tesettür şeklinden az çok farkı olabilir. Fakat meselenin mühim noktası her hususta benzememek de değildir ve böyle bir şey aramaya da mecburiyetimiz yoktur. Yeter ki, tesettür şekli kadını hayattan, faaliyetten ve insanlıktan tecrit edecek, gayri meşru aşırı mertebeye gelmiş olmasın.

Kadınlarımızın, İslam kadınlarının ve Türk kadınlarının ilimde ve fazilette ve faaliyette çok ileri gitmiş olduklarını tarih bize söylemektedir. Benim bugün burada yaptığımı çok arzu ederim ki, hanım arkadaşlarımızdan birisi yapsın ve hanımlarımız bunu yapar. Hiçbir şer'i mâni ve tabii mâni yoktur ve olmamalıdır. *(Sürekli alkışlar.)*

Efendim, yeri gelmişken söyledim, asıl silsileye devam edeceğim. Müsaade buyurursanız, bu noktaya ait son sözlerimi şu suretle ifade edeyim: Adam olmak istiyoruz. Bizi adam edebilecek analarımız olmak lazım gelirdi. Edebildikleri kadar etmişlerdir. Fakat bugünkü seviyemiz, bugünkü esas icaplara ve ihtiyaçlara,[1] asırların geçmesiyle bizi maruz bıraktığı zayiatı telafiye kâfi değildir. Başka zihniyette, başka fikirde, başka olgunlukta insanlar lazımdır. Bunları bize yaratacak olanlar, bugünden sonra yetişecek validelerdir. *(Alkışlar.)*

Memleket, millet, bağımsızlık, hâkimiyet, şeref, her ne telaffuz ediyorsak, her güzel şey yalnız ve ancak kadınlarımızın feyzi ve irfanı sayesinde hasıl olacaktır. *(Alkışlar.)* Dolayısıyla hanımefendi, bundan sonra yeni Türkiya devletinin takip edeceği programın esas noktasını bu maruzatımın özü teşkil etmesi lazımdır ve inşallah teşkil edecektir.

Zannediyorum ki, Ankara'da Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin toplanması için yaptığımız teşebbüslerden bahsediliyordu. Ve biz bu teşebbüslerle meşgul iken memleketin genel halinin, genel manzarasının neden ibaret olduğunu özetliyorduk ve onun içinden düşmanlarımızı tahlil ederken temas ettiğim bir nokta münasebetiyle kadınlığa intikal ettim.

1 "Bugünkü esas icaplara ve ihtiyaçlara" sözcüklerinin aslı olan "bugünkü icabat ve ihtiyacatı esasiyeye" sözcükleri eski yazı zabıtta yoktur. (Y.N.)

Beni bu meseleye intikalde manevi yol göstericilikte bulunan da validem oldu, merhum validem oldu. Şimdi arz ettiğim gibi, halife ve padişah kuvvetleri Ayaş'a kadar geldiği bir sırada ve bir şey daha itiraf etmek gerekirse herkesin çok heyecanlı olduğu bir günde Ankara'da milletvekilleri toplandı. Şimdi burada toplu olduğumuz gibi... Ve bir karar verdi; o karar benim teklif ettiğim projeyi oybirliği ile kabul etmiş olmakla tayin olundu. O proje muhteviyatı, daha sonra Teşkilatı Esasiye Kanunu şeklinde tespit edildi, ilan edildi.

Arkadaşlar, yeni Türkiya devletini idare eden Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetini bence artık izaha hacet kalmamıştır. Ancak milletimizin belki ifade edemediği ve fakat böyle el ele temas ederekten tuttuğu ve sahip olduğu hükümetinizin mahiyetini henüz tanımayan düşmanlar vardır veyahut tanımamak isteyen düşmanlar vardır. Onun için biz bu düşmanlarımızı dahil olduğumuz bu mesut ve çok şey vaat eden istikametteki isabete ikna edebilmek için çok söylemeyi, bundan çok bahsetmeyi, genel bir milli vazife olarak görmeliyiz. Şimdiye kadar mevcut kitapları okuyanlar bilirler ki ve okumayanlar dahi fiilen tanımakla bilirler ki, insanlar birtakım hükümetler teşkil etmişlerdir ve teşkil ederler.

Efendiler, hükümet teşkil etmekten maksat, bir toplumun mevcudiyetini muhafaza etmek ve o toplumu manen ve maddeten müreffeh ve mesut etmektir. Toplumda insanlar bu iki şey için hükümet teşkil etmek zarureti karşısındadırlar. Hükümet toplumsal bir ihtiyacın zaruretidir. Ve onun gerektirdiği bir şey vardır. Muhtelif şekil ve mahiyette birtakım hükümetler vardır. Bildiklerimizi beraber hatırlayalım: mutlakiyet hükümeti vardır, meşrutiyet hükümeti vardır, cumhuriyet hükümeti vardır. Bugün dünya üzerinde gördüğümüz şekillerdir. Fakat bütün bu isimleri iki sınıf ile ifade edebiliriz. Şahsi saltanat vardır veyahut meşruti saltanat vardır. Ben bu ifade tarzımla cumhuriyetle meşruti saltanat arasında çok ufak bir fark gördüm. Bence saltanat, cumhuriyet şeklinde belirli zaman için değişmez salahiyetlere sahip geçici bir sultan vardır. Diğerinde ise ömrü oldukça sultanlık eden ve öldükten sonra da evladına vehayut akraba ve yakınlarına miras olarak kalan sultanlık vardır. Ve ister meşruti saltanat olsun, ister cumhuriyet olsun, bunların dayandığı mahiyet, biliyoruz ki, parlamenter denilen bir şeydir. Yani kuvvetler dengesi esaslarına dayalı bir şekildir. Veyahut kuvvetler ayrılığıdır. Diğeri ise malumdur.[1] Bir adamın, bütün bir millete hâkimlik etmesi, müstebitlik etmesi, bütün bir memleketi malikâne kabul etmesi ve milleti de kendi emrine kayıtsız şartsız tabi bir köle sürüsü olarak görmesidir.

Efendiler, Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti bu saydığımız hükümet şekillerinden hiçbirisine benzemez. Çünkü arz ettiğim gibi, onların dayandığı esas, kuvvetler ayrılığı, kuvvetler dengesidir. Halbuki bizim hükümetimiz kuvvetler birliği esasına göre kurulmuş bir hükümettir. Bu şekil ve mahiyette hükümet, denilebilir ki, bugün mevcut değildir. Ancak mevcut olmayan bir şey, hiç vücut bulmamış bir şey de yapmış değiliz. İnsanlık tarihi incelenirse görülür ki, aynı mahiyette kurulmuş ve faaliyette bulunmuş hükümet vardı. Ancak arada tamamen farksızdır denilemez. Kuvvetler birliği esasına göre kurulmuş olan hükümetimizin menfaatlarını ve faydalarını izah için, arzu

1 Eski yazı zabıtta, "Ve ister meşruti saltanat olsun..." sözcüklerinden buraya kadarki dört cümlenin üstü çizilmiştir. (Y.N.)

ederseniz hep beraber, kuvvetler dengesi esasına göre yapılmış ve mevcut olan hükümetlerle ufak bir mukayese yapayım. Biliyorsunuz ki, bu kuvvetler dengesi teorisi esasen Monteskiyö[1] tarafından ortaya konulmuş bir teoridir. Monteskiyö bu teorisini yaparken dünyada mevcut modellerden birisini aramıştır ve onu İngiltere'de bulmuştur. İngiltere'de ve her yerde krallar vardı. Krallar herkesçe malum olduğu üzere, aynı zamanda Allah tarafından dahi kuvvetlere sahip tasavvur olunurdu. Kralların, hükümdarların, imparatorların şahıslarında mevcut tasavvur edilen icra kuvvetinin geri alınmasına zihinler bile meyledemeyecek kadar kökleşmiş bir halde bulunuyordu. O zamanın bütün filozofları, bütün kanun koyucu olan insanları, bütün zekâları, insanlığın selamet ve saadeti için teoriler düşündükleri zaman, usul düşündükleri zaman, değişmez ve değiştirilemez gibi gördükleri noktalara taarruz etmekten korkuyorlardı. Dolayısıyla Monteskiyö değişmez, sabit bir karar kabul etmişti. Bu esas noktadan yürüyerek şimdi bu kralın idare ettiği, kendi hüküm ve istibdadı altında idare ettiği milleti hakiki saadete sevk edebilmek için ne yapmak imkânı vardı. Fakat bunu düşünürken Monteskiyö dahi biliyordu ki, bu ancak ve ancak milletin hâkimiyetini millete vermekle mümkün olur. Fakat buna imkân tasavvur edemediğinden dolayı, bu milli hâkimiyet –ki kralın elindedir– bunun hiç olmazsa bir parçasını millete verelim; kısımlara ayıralım, kral istediği gibi hareket edemesin. Az çok milletin arzu, emel ve hâkimiyeti de kralın hareketleri üzerinde tesirli olsun ve bu surette zarar yarıya insin. İşte kuvvetler dengesi teorisinin esasını koyan Monteskiyö'nün zihniyeti bu idi arkadaşlar.

Bu teori ile bir icra heyeti –ki reisi hükümdardır– ve bir mebuslar meclisi –ki vazifesi kanun yapmaktır– sonra Fransız milleti, insanlığını, benliğini temin edebilmek için yaptığı genel mücadelesinde muvaffak olduğunu zannetti. Ve bu muvaffakiyetini muhafaza etmek ve devam ettirebilmek için Monteskiyö teorisine kendi millet ve memleketinde tatbik mahalli aradı. Yalnız orada kuvvetin ikiye ayrılması kâfi görülmedi. Bir bağımsız kuvvet daha icat olundu: Adli kuvvet...

Müsaade ederseniz beş dakika teneffüs edelim.

Efendiler, insanlık daima, daima birtakım zorbaların karşısında kalmıştır. İnsanlık bütün mevcudiyetini daima bu zorbaların elinden kurtulmak için sarf etmiştir. Bu zorbalar bir milletin hâkimiyetini gasp etmiş olan insanlardır. İnsanlık bazen zorbaları yıkmış, parçalamış, asmış ve kesmiştir. Fakat ne yazık ki, kurtulmuş farz edildiği noktada tekrar aldatılmıştır. Ve böyle bir gaflet, bu zavallı insanlığı daima böyle birtakım zorbaların böyle birtakım esiri olarak yaşatmaktan geri kalmamıştır. Fakat insanlık da hiçbir an bu mesai istikametinde durmuş değildir. Demin ifade ettiğim teorinin konulduğu gün, insanlığın en sevinçli günüdür. Çünkü zorbaların elinden hâkimiyetini hiç olmazsa kısmen kurtarmış bulunuyorlardı. *(Alkışlar.)* Ümit verici olan bu teori birçok zaman, zamanımıza kadar rağbet bulmuştu.

Jan Jak Ruso'nun[2] yazdığı kitaplar da bilhassa bu teori üzerinedir. Fakat bu teorinin vaat ettiği saadet, insanlığın arzu ettiği saadet değildir. Dolayısıyla mücadele devam ediyordu.

Biliyorsunuz ki, Amerika, bu teoriye dayanarak kurulmuş en büyük devletlerden birisidir. Fakat bu teorinin, bu kadar parlak olan bu teorinin Amerika'nın hayat ve in-

1 Montesqieu. (Y.N.)
2 Jean Jacques Rousseau. (Y.N.)

sani ihtiyaçlarına tekabül edemediğini anlamak isterseniz daha dün Reisicumhur olan Vilson'un[1] en son kitaplarını okuyunuz. Bu zat diyor ki, bu kâfi değildir. Kuvvetler dengesi olamaz ve yoktur. Kuvvetler ayrılığı esasen yanlıştır. Dolayısıyla kuvvetlerin birleştirilmesi lazımdır. Fransa'da da bu istikamette kafa yoranlar vardır. Her yerde vardır. Dolayısıyla milli hâkimiyeti kayıtsız şartsız milletin uhdesine vermek için bütün zekâ sahipleri, emin olabilirsiniz ki, çalışmaktadır. İnsanlığın kurtuluşunu ebedi saadet bilen herkes bu eski teorinin çürüdüğüne kani olmuştur. Ancak yeni bir şekil bulmak için uğraşıyor...

Efendiler, sizi ve bütün milleti tebrik ederim ki, hakiki insanların, hakiki vicdanların, yüksek zekâların arayıp henüz bulamadığı şekil ve mahiyeti bu millet bulmuştur. *(Bravo sesleri, şiddetli alkışlar.)* Bu son sözü izah için devletimizin Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerini hep beraber gözden geçirelim. Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesi hatırımdadır, söyleyeceğim, fakat hepinizin hatırında olmalıdır. Bütün milletin hafızasında olmalıdır. Çünkü bu devleti kuran bir kanundur ve bu milleti Cenabı Hakkın izniyle mutlaka saadete ulaştıracak olan bir kanundur. Bunun için bütün millet fertlerimizin bu kanunu baştan sona kadar Kur'an ayetleri gibi bilmesi lazımdır. Bu kanunun maddeleri yalnız bizler için değil yeni okuyup yazmaya başlayan çocuklarımızın dahi alfabeyi öğrenmeden evvel beyinlerine işlenecek bir kanundur. Çünkü bizim kurtuluşumuzu temin eden bir kanundur; bir düsturdur. Bu kanunun birinci maddesi, iki fıkradan meydana gelmektedir. Birincisi, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. *(Sürekli alkışlar.)*

Arkadaşlar, hâkimiyet kayıtsız şartsız daima ve daima milletin uhdesinde kalacaktır. *(Alkışlar.)* Milletin hâkimiyeti asırlarca devam eden felaketlerden, facialardan, rezaletlerden sonra başı sonsuz darbeler altında ezile ezile hurdahaş olduktan sonra idrak ettiği benliğini kullanarak, fakat çok müşkülatla elde edilebilmiştir. Bu kadar fedakârlıkla ve bilhassa bu kadar büyük teyakkuz ve uyanıştan sonra eline geçirmiş olduğu bu milli hâkimiyettir ki, demin bir arkadaşımızın sorduğu saltanatı yıkmıştır, saltanatı yıkmıştır arkadaşlar. *(Alkışlar.)* Saltanatın yıkıldığına bu milletin hiçbir ferdinin artık şüphe etmemesi lazımdır. *(Şiddetli alkışlar.)* Çünkü arkadaşlar, bunu telaffuz ettiğimiz bu dakikada pekâlâ biliyoruz ki, saltanatı yıkmış olan yalnız bu kitabın yaprakları değildir. Bu söylediğimiz şeyler bu kitabın içinde yazı halinde vücuda gelmeden evvel milletin vicdanında, ruhunda ve azminde tecelli etmiştir. *(Yaşasın millet sesleri, alkışlar.)* Ve millet, hakiki olan ihtiyacının bunu elde etmekte olduğunu anladıktan sonra, buna da muvaffak olabilmek için, ne olursa olsun, başında baykuş gibi daima duran bir mevcudiyeti esasından, bütün temelleriyle, bütün asırların yerin dibine soktuğu temellerin son taşını çıkarıp havaya atmak suretiyle yapmıştır. *(Bravo sesleri, alkışlar.)*

Dolayısıyla artık bundan sonra saltanat yıkılmış mıdır, yıkılacak mıdır gibi birtakım tereddütlü kafalar var mıdır diye tereddüt ve şüphe içinde bulunan kafalar bu milletin üç dört seneden beri bu düstura, bu hâkimiyet düsturuna dayanarak yapmış olduğu bütün fedakârlık safhalarını bir an için gözünün önünden geçirirse emin olur, müsterih olur. Ben de bundan eminim. *(Alkışlar.)*

1 Wilson. (Y.N.)

Bana asıl büyük emniyeti veren, yapılmış olan şeyler değildir; yapılması lazım olan şeylerdir ve o şeyleri yapacağımıza olan emniyetimdir. Efendiler, biliyorsunuz ki, her yeni şey, güzel şey, iyi şey karşısında mutlaka fena bir şey çıkar. İnsanlık hayatının hususi bir tecellisidir bu. Akis vardır ve ona dahi karşı akis vardır; tesir vardır, akis vardır. Bu itibarla tereddüde sebep olan noktayı beraber ifade edelim. Fakat ona karşı yapacağımız şeyleri bir defa burada tekrar edelim. Hiç şüphe yok ki, milletimizin hâkimiyetini bir şahısta veyahut çok sınırlı sayıdaki şahısların elinde tutmaktan menfaat bekleyen insanlar veyahut cahil ve gafil insanlar vardır. Zira hükümdarlar kendilerini mutlaka vehmedilmiş bir kuvvetin temsilcisi tanırlar. Bundan, böyle tanınmaktan zevk alırlar. Fakat bir adamın kendi kendini böyle tanıması hiçbir kuvvete, hiçbir tesire sahip değildir. Ancak etrafında bulunan menfaatperestler bu ifadeyi, bu arzuyu terennüm ederler, zevkle terennüm ederler. Ve bilhassa din kisvesine büründürerek ortaya atarlar, atmışlardır daima. İşte bu yaygın terennümlere karşı istibdat altında bulunan, tahakküm altında bulunan milletin kulakları da hep bu terennümlerle dolar. Oraya başka bir ses girmez ve giremez. Ve neticede öyle bir hal olur ki, herkes, toplumun her ferdi, o padişahın, o hükümdarın ve etrafındakilerin telaffuz ve ifade ettiklerini hakikatin ta kendisi kabul eder, din icabı kabul eder, mevcudiyetin icabı kabul eder. İşte bu anlayış devam ettikçe hakikaten başka bir şey yapmanın imkânı güç bulunabilir. Fakat bir defa o imkân hasıl olduktan sonra, denilemez ki bu imkânı elde eden çoğunluğun içinde memnun olmayanlar yoktur.

Daima bu güzel şeylerden kendi fenalığı itibariyle faydalanamayacağını düşünenler mutlaka hoşlanmazlar. Ve işte böyleleri birtakım teşebbüslerde bulunabilirler. Bu gibilere –malum– mürteci derler. Ve hareketlerine de irtica derler. Fakat çok yakın tarihi safhalarımızı de düşünürsek –ki bunu düşünmek faydalıdır; zira en ücra köşede bulunan bir köylümüz dahi bu vakalara el ile temas etmiştir– birçok misallere tesadüf ederiz. Fakat buna bütün cihan kani olmalıdır ki, milletimizi bu gibi telkinlerle saptırmanın ve aldatmanın imkânı kalmamıştır.[1] Yakın felaketlerin sebepleri nedir? Ve bu tahlil olunmuştur ki bugünkü netice hasıl olmuştur. Buna nazaran kabul etmek lazımdır ki, bundan sonra bu milleti fetva ile yahut şu veya bu tefsir ile irticaya sevk edecek insanların bu millet içinde yeri yoktur; vardır, fakat o da ancak zindanlardır. *(Bravo sesleri, alkışlar.)* Ben korkmadan ve çekinmeden ve tam bir katiyetle ifade ediyorum ki, milli hâkimiyetin değiştirilmesi ve yorumlanması değil, fakat bir kelimesinin, bir noktasının bile şöyle veya böyle olmasını talep edenler, benim gözümde en koyu mürtecidir. Ve böyle adamlara karşı yapılacak şey, –bu hâkimiyeti almak için bu milletin yaptığı fedakârlığın icabıdır– bunları parça parça etmektir. *(Alkışlar.)*

Efendiler, artık yetişir, bu milletin çektiği felaketler çoktur. Bu millete acımak lazımdır. Bu milleti şunun veya bunun menfaatı için şu ve şu istikametlere, karanlıklara sevk etmek ayıptır, rezalettir, günahtır. Bunu artık yaptıramayacağız. *(Bravo sesleri, alkışlar.)*

1 "Birçok misallere tesadüf ederiz..." sözcüklerinden buraya kadarki sözcükler eski yazı zabıtta yoktur. (Y.N.)

Arkadaşlar, birinci maddenin ikinci fıkrası, görürüz ki, "idare usulü halkın doğrudan doğruya kaderini bizzat ve bilfiil idare etmesi usulüne[1] dayalıdır". Hakikaten hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete aidiyetini temin için, milletin uhdesinde dokunulmazlığını temin için yegâne çare, idarenin halkın elinde bulunmasına bağlıdır. Şuna ve buna havale olunan idare, akıbeti malumumuz olmuştur. Ve daima öyle olmaya mahkûmdur. Fakat bu ifadeden anlaşılmasın ki, vaktiyle eski Yunanistan'daki küçük hükümetlerde olduğu gibi veyahut Roma'da olduğu gibi bütün memleket halkı zaman zaman bir araya gelecektir ve bütün memleket ihtiyaçlarını ve hayati ihtiyaçları orada hep beraber düşüneceklerdir ve kararlarını verip talimatını yapacaklardır; böyle olmuştur çünkü. Bittabi bütün memleket halkının günlük ihtiyaçlarını terk edip bir araya gelmesine esasen maddi imkân varsa bile müşkülat çoktur ve fakat esasen buna ihtiyaç da yoktur. Ancak sınırlı sayıda olmak şartıyla ve daimi olmamak şartıyla her bakımdan emniyet ve itimat ettikleri vekillerini bir arada toplarlar ve bütün arzu, emel ve iradelerini o vasıta ile tatbik ettirirlerse bu fıkranın maksadı hasıl olmuş olur. Yalnız bir merkezde, böyle bir heyetin toplanması da kâfi değildir.

Memleketin taksim olunduğu seçim daireleri dahi aynı idare tarzına tabi olmalıdır. Teşkilatı Esasiye Kanunu'ndan sonra Vilayat Kanunu ve Nevahi Kanunu iyi tatbik edildiği zaman, bu dediğimiz bakış açısı ve bu teori, memlekette tamamen tatbik kabiliyetini bulmuş olur. Şimdi meclis, hem kanun yapma ve hem de icra kuvvetine sahip olmakla kuvvetler birliği teorisini tatbik etmiş oluyor. Bu mahiyette bulunan hükümetimiz, emin olabiliriz ki, herhangi bir istikamette, herhangi bir bakımdan düşünülürse düşünülsün, muhakeme edilirse edilsin, mevcut olmuş ve mevcut olan hükümet şekillerinin hepsine tercih edilir. *(Alkışlar.)* Asıl tercih sebebi, daima ve daima beynimizin en kuvvetli noktasında, en kuvvetli olarak muhafaza etmeye mecbur olduğumuz milli hâkimiyetin korunmuşluğunu temin ettiği içindir. Aynı zamanda bu hükümet şekli, insanlığın, toplumun muhtaç olduğu refah ve saadet vasıtalarını en iyi arayan ve bulan bir şekildir. Aynı zamanda biz elhamdülillah Müslümanız, dinin hakiki esaslarını incelediğimiz zaman onun bize ifade edebileceği şekil, yalnız ve yalnız bu hükümet şeklidir. İsterseniz bu noktada ufak bir izah yapayım.

Biliyorsunuz ki, şer'i esaslarda, ilahi emirlerde hükümet şekli yoktur. Şu veya bu şekil ifade edilmiş değildir, yoktur. Yalnız hükümetin nasıl olması lazım geleceğine dair esaslar ifade olunmuştur. Bu esasların biri de şûradır, meclistir. Hükümet mutlaka meclis halinde olmak lazımdır. O kadar ki, bizzat Cenabı Peygamber şûrasız muamele yapamazdı, Allah tarafından men edilmişti. İkinci esas adalettir. Şûra, adaletle hükmünü icra eder. Adaletten yoksun bir hükümet şekli kınanmıştır.

Üçüncü bir esas vardır: Ulü'l-emre[2] itaat etmek. Ne yazık ki, bu güzel hakikati, çok fena insanlar, yine din kisvesi altında çok kötü yorumlamışlardır. Ve herkese tanıtmaya çalışmışlardır ki, emir demek, amir demek, sultan demektir, padişah demektir; böyle başa geçen bir canavar demektir. Ve böyle bir canavara ne olursa olsun mutlaka itaat etmek lazımdır. Müstebit olsun, rezil olsun, itaat edeceksin.

1 Eski yazı zabıtta "usulüne". Doğrusu "esasına" olmalıdır. Bkz. "Teşkilatı Esasiye Kanunu", *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, c.10, s.302. (Y.N.)

2 Ulü'l-emir: Kanun koyucu. (Y.N.)

Tarihi bilenler çok iyi bilirler ki, hakikaten müstebit olan hükümetlere ve hükümdarlara, meşrudur diyen ulema vardır. *(Kahrolsunlar sesleri.)* Ve ancak böyle ulemanın tefsirleriyle ve fetvalarıyladır ki, Emevi halifeleri zamanında zalim bir saltanat... Bu noktadan görüyorsunuz ki, bizim hükümetimizin mahiyetinde bütün şartlar mevcuttur. Şunu da ikmal edeyim: Ulü'l-emirden maksat, bir adam değildir, belki çok adamlardır, çok adamlar olabilir ve onlar da zorbalıkla emredenler değildir; ilim ile, fazilet ile üstün olan insanlardır. *(Alkışlar.)* Hakikaten akıllı ve anlayışlı olanlar için çok faydalı bir şeydir, şu veya bu işte, o işlerde mütehassıs olan, engin bilgisi olan insanların sözlerine itaat. Çünkü böyle bir itaat iyiliği getirir; saadeti ve refahı getirir. Dolayısıyla millet her bakımdan kendi menfaatlarını muhafaza edecek olan ve bu menfaatları muhafaza etmek için lazım gelen vasıflara ve meziyetlere sahip bulunduğunu kabul ederek seçtiği insanlardan, vekillerden meydana gelen bir şûraya sahip olursa ve bu şûra adalet üzere hareket ederse, işte Allah'ın ve Kur'an'ın talep ettiği hükümet odur.

Çok iftihara değerdir ki, milletimiz ancak 1300 sene sonra Kur'an'ın bu hakikatini fiil halinde göstermiş oldu. *(Alkışlar.)*

Arkadaşlar, artık bütün cihan görmeye ve anlamaya mecburdur ki, Osmanlı İmparatorluğu tıpkı Selçuki İmparatorluğu gibi tarihe karışmıştır. Ancak milletimiz, varlığına dayanarak ve bu varlığını sonsuz muvaffakiyetler ile dolu olan, üç sençye, dört seneye sığdırılamayacak kadar parlak ve geniş bir muvaffakiyete sahip olan milletimiz, yeniden bir devlet vücuda getirmiştir ki, adına "Türkiya devleti" derler. *(Sürekli alkışlar.)* Türkiya devleti, Türkiya Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti[1] tarafından idare olunur. Ve bu meclis, kanun yapma ve icra salahiyetlerine sahiptir; milletin ve memleketin yegâne olarak hakiki temsilcisi odur. Bunun hükümetine de Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti denir.

Dolayısıyla Osmanlı devleti ne yazık ki ölmüştür. Babıâli hükümeti ne yazık ki ölmüştür. Affedersiniz, hata ettim! "Ne yazık ki" demeyecektim, iftiharla söylüyorum ki ölmüştür. Çünkü o ölmeseydi milleti öldürecekti. *(Alkışlar.)* Sonra İstanbul'da ikide birde rezil edilen, hakarete uğratılan, kovulan Meclisi Mebusan yoktur, ölmüştür. *(Alkışlar.)* Böyle her hakaret gördükçe, her hakarete tahammül gösterdikçe, milletin de hakikaten hakarete layık olduğunu ve hakarete tahammül etmekte olduğunu ispattan başka bir şeye yaramayan o Meclisi Mebusan ölmüştür ve ölmeye mahkûmdur. *(Alkışlar.)* Onun yerine Meclisi Mebusan namı değil Türkiya Büyük Millet Meclisi geçmiştir. *(Yaşasın sesleri, alkışlar.)*

Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun maddelerini zihnen takip ediyorum. Türkiya Büyük Millet Meclisi iki sene vazife yapar. Her iki senede bir defa yeniden seçilir. Bu zaman meselesi münakaşa olunabilir bir meseledir. Denilebilir ki, çok ve devamlı bir iş yapabilmek için toplantı ve oturum müddeti fazla olmalıdır. Fakat bizim çok korktuğumuz ve daima korkmakla hayatımızı kurtaracağımız bir şey vardır ki, herhangi bir şahsın, herhangi bir heyetin dahi istibdadı altında kalmaktır. Çünkü efendiler, şahıslar gibi meclisler de müstebit olur. Ve meclislerin istibdadı, şahısların istibdadından daha tehlikelidir. Dolayısıyla uzun müddet iktidara sahip olmak üzere toplantı halinde kalacak olan mebuslar, yavaş yavaş kendilerini seçen milletin arzusundan, emel-

1 "Ve onun hükümeti" sözcükleri eski yazı zabıtta yoktur. (Y.N.)

lerinden, hislerinden ve fikirlerinden uzak kalır, arada bir ayrılık olur. Bir gün bakarsınız ki, millet başka türlü çalışıyor, milli emeller başkadır.

Halbuki üç sene ve beş sene meclisin içinde kapanmış olan insanlar adeta devletle alakadar değilmiş, milletle alakasızmış gibi başka türlü düşünüyor. Ve bunları milletin nam ve hesabına kaydetmek isterler ve edebilirler. Onun için, bilhassa bizim gibi canı yanmış olan bir milletin meclisi dahi her ihtimale karşı müddeti çok olmamalıdır. Bu bakımdan ne kadar az olursa bittabi bizim için o kadar arzu edilir. Eğer memleketimiz seri vasıtalara sahip olsaydı, şimendiferleriyle üç beş günde toplanabilmek ihtimali olsaydı, meclis her sene değişmeli idi. Hatta denilebilirdi ki, altı ayda değişmelidir. Ta ki millet anlasın ki, millet hâkimiyetini vermemek için ve herhangi şekil ve surette vermemek için, kaptırmamak için bütün vasıflarını, bütün dikkat ve uyanıklığını temin edebilmiştir. Bu emniyeti temin edinceye kadar çok kıskanç davranacağız. Onun için müddet iki sene kabul edilmiştir. Bu, bu değerlendirmelerden dolayı uygun görülmelidir.

Bir de esaslı bir nokta vardır. Meclisin yalnız toplantı zamanı tayin olunmuştur. Fakat vekillerin gelmesi hiç kimsenin, hiçbir makamın davetine bağlı değildir. Millet, vekillerini seçmiştir. Onlar kendiliklerinden gelirler, meclise girerler ve tayin olunan zamanda işlerine başlarlar. Çünkü biliyorsunuz ki, efendiler, Osmanlı hükümeti zamanında Meclisi Mebusan'ın toplanabilmesi, hükümetin emriyle ve daveti ile vuku bulurdu. O müstebit hükümetlerin elinde bu vesile bulundukça çok zamanlar bu müddet tehir olunmuştur. Ve hiç davet vuku bulmaması dahi vakidir. Bu kanun maddelerinden birisi belki nazarı dikkatinizi çekmiştir. Meclise verilmiş olan vazifeleri sayıyor. Mesela, şer'i hükümlerin uygulanması, harp yapmak, barış yapmak ve şunu bunu yapmak gibi esas haklar meclise aittir deniliyor. Esasen icra ve kanun yapma salahiyetine sahip olan ve millet ve memleketin tam bağımsızlığını ve kayıtsız şartsız hâkimiyetini milletin uhdesinde tutmaktan ibaret olan umdeyi düstur olarak ortaya attıktan sonra memleketi mamur, milleti mesut ve müreffeh etmekten ibaret olan vazifeleri yapmak için ayrıca değişikliklerde bulunmak, Meclis için lüzumsuzdur ve hakikaten lüzumsuzdur. Ancak biliyorsunuz ki, Osmanlı meşruti saltanatındaki Kanunu Esasi'nin salahiyetlere ait olan maddeleri doğrudan doğruya milletin meşru hakkı olan, tabii hakkı olan bütün vazifeleri hükümdarlara ve halifelere vermişti. Artık millete ve cihana ve o gibi adamlara bariz bir surette anlatmak lazım gelir ki, bu vazifeler, bu haklar asla kimseye verilemez. Çünkü milletin hakkıdır; çünkü milletin hayatıdır, şerefidir, namusudur, haysiyetidir. *(Alkışlar.)* Bu faziletlerden ayrılmaya rıza gösteren bir milletin artık bugün bu asırda insanlık cemiyeti içinde mevkii yoktur arkadaşlar.

Böyle bir toplum, bu insanlık cemiyeti içinde mutlaka yüzüne tükürülmekten başka bir şekil ve mevcudiyet gösteremeyecektir. Dolayısıyla bizim milletimiz, böyle aşağılık bir millet olmak tenezzülünde bulunamaz. *(Alkışlar.)* Arkadaşlar, millet ve memleket için yapılması lazım gelen bütün işler, kanun yapmak, kanuna göre şunu ve bunu icra etmek, her ne lazım gelirse bütün bu vazifelerin yapıldığı yer, Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin içidir, kendisidir. Ancak bu tam bağımsızlık ve milli hâkimiyetin korunmuşluğu için konulmuş kati bir esastır.

Fakat bu yol, bir meclis ne kadar büyük olursa milli hâkimiyeti o kadar çok temsil eder. Böyle bir meclisin yapılması tabii olan ve konulmuş kanunların dahilinde bulunan işlerle dahi meşgul olması esasen lüzumsuzdur. Dolayısıyla icra vazifeleri hakkın-

da bir hadden sonrası için, yine kendi içinden seçtiği bir heyeti vazifelendirmektir ki, ona biz heyeti vekile diyoruz. Heyeti vekile arkadaşlar, bir kabine değildir arkadaşlar.

Heyeti vekile, başlı başına bir mevcudiyet değildir. Heyeti vekile, genel kurulun içinde ve onun temasında bir şeydir. Bu heyeti vekile, ancak genel kuruldan almış olduğu talimat dairesinde hareketle mükelleftir. Bunun haricine çıkamaz. Tereddüt ettiği noktada derhal genel kurula müracaat etmek ve alacağı yeni talimata göre hareket etmek mecburiyetindedir. Zaman zaman kulağımıza gelmiştir ki, kabine şekil ve mahiyeti daha faydalı olabilir. O da icraat sureti bakımındandır. Yani bir adam seçilsin ve o heyeti vekile reisi olsun... Hatırıma bir şey geldi. Onu hatırlatayım: Vekil demek, nazırın vekili demek değildir. Nazırın manası yoktur veyahut nazırın manası vardır. Eski müstebitlerin nezaretçisi olmak üzere... Dolayısıyla vekil doğrudan doğruya kastolunan manayı ifade eder. Onun için heyeti vekile reisi gibi bir adam seçilsin ve o kendi arkadaşlarını seçsin, itimat alsın. Özetle, kabine şeklinde daha çok dayanışma halinde bir vaziyet olur ve daha çok çalışılır deniyor. Halbuki bu saydığımız olunca ve heyeti vekile meclisten çıkacak olan düstura göre, talimata göre, görüşlere göre, kanunlara göre hareket etmek mecburiyetinde olunca, dayanışmayı o küçük heyetin içinde değil, belki meclisin içinde aramak ve orada temin etmek lazım gelir. Diğer bir şey hatırıma geldi. Bir bakıma bu tarz hükümet başsız bir şeydir. Ve denge böyle olunca nasıl olacak? Halbuki başsız değildir ve dengesiz de değildir. Başsız değildir, çünkü, meclisin müddeti kadar hayatı olan bir başa sahiptir. Bir reise sahiptir. Yalnız bu reisin, değişmez hükümdar gibi veyahut bir reisicumhur gibi salahiyetleri yoktur. Ve bizim memleketimiz, milletimiz için en uygun olan budur. Eğer o baş diye seçeceğimiz adama, hatta belirli ve sınırlı zamanda dahi olsa, değiştiremeyeceğimiz birtakım salahiyetler verirsek, bizim vaziyetimiz çok naziktir. Ufak bir zamanda, ufak bir tedbirle yine felaket mevkiine getirebilir. Dolayısıyla reisin vazifesi yalnız o makamı temsil etmekten ibaret olacaktır. Bütün hak, bütün salahiyet, milletin ve milletin vekillerinden meydana gelen bir topluluğun olacaktır. Bir şahsın olmayacaktır ve olmamalıdır. *(Alkışlar.)*

Dengeye gelince: Yine Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda bir madde görürüz ki, o maddede üç mevcudiyet söz konusudur. Meclisten bahsolunuyor ve meclisin seçtiği bir riyaset makamından bahsolunuyor ve yine meclisin seçtiği vekillerden meydana gelen bir heyeti vekileden bahsolunuyor. Ve bunlar arasında şöyle bir münasebet vardır: Meclis reisi meclisin kanunlarına imza koyar. Bu demek değildir ki, reis, meclisin çıkardığı kanunları tasdik eder. Yani meclis reisinin tasdik işareti olmadan o kanun katiyet kazanamaz fikri katiyen hatıra gelmemelidir. Böyle bir şey yoktur. Meclis kanunu yapar ve yaptım dediği gün kanun olmuştur. Reisin oraya imza koyması, meclisçe muamelesinin tamam olmuş olmasından başka bir şeye işaret etmez. Çünkü meclisin yapacağı kanunun tasdiki sıfatını bir adama vermek demek, milli hâkimiyeti kökünden yıkmak demektir. Zaten padişahların ve halifelerin şimdiye kadar sahip olduğu en müthiş ve tehlikeli hak ne idi? Kanunları tasdik etmekti. Bizim usulümüzde ise hiç kimsenin meclisten çıkan kanunu tasdik etmeye salahiyeti yoktur; tasdik etmezse bir şey olmaz. Çünkü o sadece bir işaretten ibarettir. Yine o maddede bir hak görürüz ki, meclis reisi, heyeti vekile kararlarını tasdik eder; birisinde imza koyar, heyeti vekileninkini de tasdik eder. Bu da münakaşaya açık olan bir ifadedir. Yani meclis reisi, heyeti vekile kararlarını tasdik ettikçe heyeti vekilenin mesuliyeti kalkmış olabilir. Ha-

yır efendiler, meclis reisi, heyeti vekilenin mesuliyetine iştirak etmez. Meclis reisinin heyeti vekile kararlarına imza koyması iki bakımdan lüzumludur.

Birincisi, heyeti vekile, genel kurulun mahiyetinden başka bir mahiyete sahip değildir. Heyeti vekile, arz ve izah ettiğim gibi, birtakım esaslı noktalara daima riayetkâr olarak icrai teferruatta salahiyete sahiptir. O esaslı noktalar şunlardır: Heyeti vekile, devletin ve milletin tam bağımsızlığını ihlal edebilecek bir karar alamaz. Heyeti vekile, milli hâkimiyete zarar verecek herhangi bir karar alamaz. Heyeti vekile, genel kurulun vermiş olduğu talimata muhalif bir karar alamaz. O halde koskoca bir Meclis, on kişilik bir heyeti vekile seçti. Bu on kişi bir gün bu dediğim noktalara muhalif olarak bir karar alsa ve bu kararı tatbik etse ve bu tatbikin neticesinde de biz görsek ki hâkimiyetimiz kaybolmuş, tam bağımsızlığımız şu noktada yaralanmıştır, bunu anlarız. Belki tedbir alınmasına da teşebbüs ederiz. Fakat Bağdat harap olduktan sonra...

Dolayısıyla meclis ve milli hâkimiyet, bu zevatın her hareketini kontrol etmek ve teftiş altında bulundurmak mecburiyetindedir. İşte bu itibarla, meclis reisi heyeti vekilenin bütün kararlarını görecek ve tasdik edecektir. Bunun tasdiki demek, tam bağımsızlığa muhalif ve milli hâkimiyete aykırı bir şey değildir; kanun dairesindedir demek için bunu teftiş etmektir. Pekiyi... Heyeti vekilenin herhangi bir kararını meclis reisi tasdik etmezse karar olmaz mı? Hayır... Böyle bir şey yoktur. Tasdik etmediği bir noktayı, bu dediğim esasa muhalif gördüğünden dolayı tasdik etmemiştir. Ama meclis reisinin de hatası ve aldandığı nokta olabilir. O halde böyle tartışmalı olan bir nokta derhal meclise arz olunur. Meclis ne karar verirse heyeti vekile öyle hareket eder. Meclis reisi isabet etmemiştir. Hatta etmiştir zannetmiştir. Fakat zan dahi olsa çok kıskanç olan noktalar için bu kadarcık isabetsizliğin –mademki düzeltilmesi mümkündür– caiz görülmesi icap eder. Bu itibarla meclis reisi aynı zamanda heyeti vekilenin de tabii reisidir. İşitmişsinizdir ki, hem meclis reisi ve hem heyeti vekile reisi nasıl olur. Yani bir şahsiyet iki makamın nasıl reisi olur? Dolayısıyla heyeti vekile reisini başlı başına serbest bırakalım. Meclis reisinin bunlarla hiçbir alaka ve münasebeti olmasın. Bu takdirde karşımızda bir heyet kabul ederiz ve onu istediğimiz gibi hırpalar, eleştirir, mesul ederiz. Efendiler, bu da olamaz. Çünkü, bu zihniyet eski şekillere alışmış olan zihniyetlerden başka bir şey değildir. O zaman bir meclis olursa, başında bir reis; bir heyeti vekile olursa, başında bir reis; yekdiğerinden ayrı iki parça halinde kalır. Mutlaka bu iki parçayı bir noktada birleştirmek lazımdır. Pekâlâ, o halde başka bir reis seçelim. Bu iki reisten başka bir reis seçelim. Seçelim... Fakat bu kimin reisidir? İcra kuvvetinin reisi midir? Evet dersek, o vakit bir hükümdar yaratmış oluruz ve bu hükümdarla heyeti vekile alakadar olur ve bunun karşısında da milletle alakadar meclistir. Hayır öyle olmasın... Meclisin reisi mi? Evet veyahut hayır... Şimdi incelenirse mademki heyeti vekile vekiller heyetinden başka bir mahiyettedir, mademki meclis hem kanun yapma ve hem icra salahiyetine sahip bir meclistir, o halde her ikisinin reisi olmak üzere bir makam lazımdır. Zira, bu makamları, kanun yapma ve icra makamlarını ayırdığımız zaman meclisin mahiyetini de değiştirmiş ve bozmuş oluruz. Onun için her ikisinin üzerinde bir reis lazımdır. Fakat arz ettiğim gibi, ne reisicumhurdur, ne hükümdardır; esasen hiçbir salahiyeti yoktur. Bir bakımdan meclisin muamelesinin son bulduğunu işaret eden bir adamdır. Diğer taraftan meclisin görüşüne göre hareket edip etmediğini kontrol eder.

Heyeti vekilenin kontrolörüdür. Bununla beraber, bu şeklin yapmış olduğu birlik, bir baş tasavvur ettirir ki, o baş şu adamın bu adamın başı değildir. Belki o baş, o meclisin manevi şahsiyetinin başıdır. Belki o baş, bütün milletin manevi mevcudiyetinin başıdır. İşte bizim muhtaç olduğumuz baş, arkadaşlar, böyle bir baştır ve biz öyle bir başa sahibiz ve biz o başa daima hürmet edeceğiz. *(Alkışlar.)* Yalnız hiçbir kötü yorumlamaya mahal kalmaması için şunu da ilave edeyim ki, sakın manevi olduğunu iddia eden, ilahi ve semavi olduğunu iddia eden şahısların başıyla bir münasebet ve bir benzerlik bulmayasınız. Bu, hakiki riyasettir; öteki sahte bir baştır. *(Alkışlar.)*

Arkadaşlar, mümkün olabildiği kadar hükümet şeklimiz ve mahiyetimiz hakkında izahatta bulundum. Bittabii bunun üzerinde daha çok söz söylenebilir. Fakat bunu şimdilik o kadar lüzumlu saymıyorum. Muhataplarım zaten bu meseleleri benim kadar idrak etmişlerdir ve benden daha çok bu hususta donanmışlardır. Yalnız bir fikirle şu bahsi tamamlayalım. Bu şekil ve mahiyetin diğer mevcut olan şekiller ve mahiyetlerle mukayesesi neticesinde demek istiyorum ki, bu hükümet iyidir. Fakat benim bu sözüm o kadar ilmi değildir. Zira, hangi hükümet iyidir, sorusu sorulsa bunun cevabı yoktur. Hangi hükümet iyidir? Her hükümet iyidir ve her hükümet fenadır. Dolayısıyla bu ve şu toplumun teşkil ettiği bir hükümetin, bir devletin iyi veya fena olduğuna dair bir hüküm verebilmek için, hükümet teşkilinden kastedilen hususlar ne ise onu inceleyelim. Demin yeri gelmişken arz etmiştim ki, bir toplumun hükümet yapmaktaki gayesi, mevcudiyetini muhafaza etmektir, refah ve saadeti temindir. Şimdi bilhassa Türklerin şimdiye kadar tesis etmiş oldukları hükümetleri bu bakımdan inceleyelim.

Mesela, Babıâli hükümetini ele alalım. Ne lazımdı? Milletin mevcudiyetini muhafaza etmiş midir? Zannederim bunun cevabını vermek için kimse bir an tereddüt etmez. Osmanlı devleti ve Babıâli hükümeti meşrutiyet usulü ile beraber bu milletin mevcudiyetini muhafaza etmiş midir? Hayır... Bir şey yapmıştır: Bu milleti mezara kadar getirmiş ve bir de tekme vurmuştur. O halde milletin refah ve saadetini elde edebilmiş midir? Zannederim ki, bunun cevabını da vermekte, çok kafa yormayacağız. Zira İzmir'den Erzurum'a kadar, Karadeniz'den Irak ve Suriye vahalarına kadar görmüş olanlar, gözlerinin şahadetiyle ve görmemiş olanlar çok kolaylıkla öğrenebilirler ki, memleketimiz baştan nihayete kadar harabezardır. İnsanların yaşayabileceği bir tek şehre sahip değildir. Arkadaşlar, köyler çerden çöpten, samandan yapılmış birtakım fena yerlerdir. İnsanların yaşayamayacağı yerlerdir. Diğer taraftan yolumuz yoktur, bir şeyimiz yoktur. Bir de millet cahildir, fakirdir, sefildir. Neticesi bu... O hükümet şeklinin, o hükümet mahiyetinin verdiği netice budur. O halde ilmen ve mantıken hükmetmek lazımdır ki, o şekil ve mahiyet, bu milletin toplumsal mevcudiyetine, mevcudiyetinin ihtiyaçlarına uygun düşmemiş olan bir şeydir. Eğer uygun düşseydi, netice böyle olmayacaktı. Bugünkü hükümetin mahiyetine bakalım.

Millet, azami felaketin çukuruna girildiği dakikada teşekkül etmiştir ve aradan henüz üç buçuk sene geçmiştir. Bu müddet zarfındaki faaliyeti, milletin mevcudiyetini muhafaza etmiş mi? Zannederim ki, olumlu cevap vermek mecburiyetindeyiz. Değil yalnız milletin mevcudiyetini muhafaza, milleti ölümden, felaketten kurtarmış ve o kadar parlak bir tecelli vermiştir ki, o mevcudiyetin tecellisinden, tezahüründen, bütün dünya hayretlere düşmüştür. *(Bravo sesleri, alkışlar.)* Pekâlâ, milleti müreffeh ve mesut edebilmiş midir? Bunun cevabını vermekte eğer insaflı olmak istersek müşkü-

lata düşmeyiz. Şüphe yoktur ki, asırların tahrip ettiği bir memleketi üç buçuk senede imar etmek imkânı yoktur. Asırların felaketzede kıldığı bir milleti, fakir düşürdüğü bir milleti, esasen hiçbir vaka olmamış olsaydı dahi üç buçuk senede zengin etmek kolay bir şey değildir. Yalnız milleti mesut ve müreffeh edebilmek için temin edilebilmesi lazım gelen hakiki vasıtaları temin etmiştir. Ve bu, hiç şüphe yok millete çok şey vaat etmektedir. Ve bu vaatler o kadar kuvvetli, o kadar emniyet ve güven vericidir ki, bunda hiç kimsenin tereddüde düşmemesini bilhassa tavsiye ederim. *(Alkışlar.)*

İşte Türkiya devleti, Türkiya Büyük Millet Meclisi ve hükümetinin nasıl teşekkül ettiğini ifade etmeye çalıştım. Arzu ederseniz o noktadan bugüne kadar gelelim ve bu suretle de beyefendinin sorusuna ait cevabı tamamlamaya çalışayım. Hükümetimiz, teşekkül ettiği gün, çok güzel fikirlere ve bu güzel fikirlerin uygulamaya konulması için çok vicdani teşebbüslere girişilmiş olmakla beraber, vaziyetin maruz kıldığı imkânsızlığın da büyüklüğü önünde düşünmemek imkânsızdır...

İzmir ve civarında bekleme halinde bulunan Yunan ordusu doğuya doğru adımlarını uzattı. Vaka malumunuzdur. Memleket dahilinde halife ve padişahın adamları ve kuvvetleri zavallı halkımızı birer birer yoldan çıkardılar ve kandırdılar ve ayaklandılar. Dolayısıyla Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti, bütün düşmanların donatmasıyla, takviyesiyle, teşvikiyle memleketimizi istilaya saldırılan canavarları durdurmak için tedbir düşünmeye mahkûm idi. Diğer taraftan da asıl kendi hayatlarını, kendi refah ve saadetlerini kurtarmak istediği kendi ırktaşlarına, dindaşlarına karşı ayaklananları hakikate döndürebilmek için bir tedbir ve kuvvet kullanmak mecburiyetinde bulunuyordu. Hiç şüphe yok ki, düşmanlarımız milletin aldığı teşebbüsün mahiyetindeki geniş yol göstericiliği, kuvveti, kapsamı gördüler. Ve milleti mutlaka öldürmekten ibaret olan kasıtlarını temin edebilmek için olan tedbirlere ve bu icra edilmiş şekle bir an evvel son vermek icap ediyordu. Çünkü her geçen gün, bu memleket ve milletin hayatını ve kuvvetini yaratacak idi. Ve her geçen gün, onların suikastlarına bir perde çekmek suretiyle kendi kuvvetini gösterecekti. Onun için çok acele etmek lazım gelirdi. Düşmanlarımız bu acelcilikte kusur etmediler. Dolayısıyla bu devletin, Türkiya devletinin ve hükümetinin hazırladığı bütün şeyler yeni yeni darbelerle yıkılmak istenildi. Ben bu vakaları burada saymayacağım. Çünkü hepsini bilirsiniz ve netice itibariyle bunları saymak lazım geliyor. Bu hükümetin mahiyeti o kadar bereketlidir ve başından, ilk gününden itibaren o kadar bereketli olmuştur ki, asırların hücumları karşısında âcizlik gösteren eski Osmanlı İmparatorluğu'na karşılık, onun aciz ve miskinliğine karşılık büyük bir kahramanlık göstermekte asla kusur etmedi. *(Alkışlar.)*

Bana bu milletin içinde senelerce bulunmuş, bu milletin parası ile ekmeği ile yetişmiş, en büyük makamlarına çıkmış, dünyaya şöhret salmış en büyük adamlarından birisi demişti ki, efendi, senin maksadın, zaten harap olmuş memleketimizi nihayetine kadar harap mı ettirmektir? Dolayısıyla bugünün akıl ve mantığının kabul ettirdiği şey, düşmanlarımızın dediğini kabul edelim. Bunun neticesinde bağımsızlığımız elden gidecektir; fakat zarar yok... Dünyada bağımsızlığından mahrum edilmiş ve fakat bir zaman sonra tekrar çalışa çalışa bağımsızlığa mazhar olmuş milletler vardır. Ne yapalım, mukadder imiş... Bir defa bunu teslim edelim, sonra elde etmeyi düşünelim.

Ben bu zatın ismini size söylesem hayretlere düşersiniz. Ancak zamanı gelecek, bütün vakalar ve bütün sebepler söylenecektir. Ve belki söylenmek lazımdır ki, mil-

letimiz artık şu büyük, şu küçük, şu ortanca adammış gibi birtakım vesveselerle kendi kendini kandırmasın. Emin olasınız ki efendiler, bizi, milleti daima aldatanlar, büyük tanıdığımız ve fakat çok küçük olan heriflerdir. *(Alkışlar.)* Ben onlara şu cevabı vermiştim: Orta yerde namustan, şereften, bağımsızlıktan ve hâkimiyetten yüz çevirmeyi gerektiren bir miskinlik vardır, bir alçaklık vardır. Fakat efendiler, bu miskinlik ve bu alçaklık, bu asil ve ulvi milletin kalbinde değil, senin kalbinde ve senin habis beynindedir... *(Yaşa sesleri, alkışlar.)* Dolayısıyla benim anladığıma, gördüğüme ve katiyen hükmettiğime göre bu millet karar vermiştir. Ya namusuyla yaşayacaktır veyahut bütün memleket yansın, yıkılsın, harap edilsin, yine bu devam edecektir. Bu memleketin en son tepesine çıkacağız. Ve orada taş taş üstünde kalmayıncaya kadar uğraşacağız ve en son orada öleceğiz. Ancak ondan sonradır ki, düşmanlar bu memlekete sahip olabilirler. *(Şiddetli ve sürekli alkışlar.)* Cenabı Hakka çok şükrederim ki, bu kanaatlerimde ve bu kanaatlerimi açıkça izah eden ifadelerimin hiçbirinde aldanmadım; hadiseler, vakalar, sözlerimi ve kanaatlerimi teyit etti. Fakat teyit olunan, benim kanaatlerim ve benim his ve fikirlerim değildir; zaten millette mevcut olan his idi, fikir idi, kanaat idi. Noksan olan, billurlaşmamış olmasından başka bir şey değildi. Nihayet millet, birçok zahmetlere, meşakkatlere ve yoksulluklara rağmen, bütün bir düşman dünyasına karşı asaletiyle, soyluluğuyla, insanlığıyla ve yaratılışındaki kudretiyle orantılı bir misal gösterdi. *(Alkışlar.)* Bu memleketi çiğnemek için ve bu milleti esir etmek için gelen düşman ordularını en son kıtasına kadar, en son birliğine kadar tamamen mahvetti ve bu topraklara gömdü. *(Alkışlar.)* Milletimiz öz ve kahraman evlatlarından meydana gelen ordularının muvaffakiyetleriyle, parlak zaferleriyle ve hiçbir milletin tarihinde bir misli görülmemiş olan hareketleriyle iftihar edebilir. *(Alkışlar.)* Fakat, milletimiz daha başka bir şeyle de iftihara hak sahibidir. O da, insanlığıyla, barışa olan kati eğilimiyledir ki, bunu da milletimiz ispat etmiştir. Hakikaten, muzaffer ordularımızın hiçbir hareketini, hiçbir şekil ve surette bir an durdurmaya maddi imkân mevcut olmadığı bir dakikada bize dediler ki, milli emellerinizi ve tabii haklarınızı ve şimdiye kadar sizden esirgediğimiz ve vermediğimiz ve vermek istemediğimiz şeyleri size vereceğiz... Bunun için kavga etmeye hacet yoktur, buyurun barış masasına dediler. İşte bu teklife karşı bütün millet ve bütün meclis ve hükümetiniz, samimiyetini kullanarak rıza gösterdi. Ve derhal muzaffer ordularımız durduruldu ve bekleme haline geçirildi. Ve delege heyetimiz Lozan'a gönderildi. Efendiler, Lozan Konferansı'nın iki aydan beri devam eden müzakerelerinin neticeleri gazetelerle yayımlamaktadır. Hatta en son malumat bile gazetelerinize intikal etmiş gibidir. Onun için aynı şeyleri tekrar etmekten kaçınacağım. Yalnız, son günlerin tecellileri bütün millet ve memlekette olumsuza daha çok meyilli değerlendirmeler doğurduğu için birkaç söz söylemek lüzumlu olacaktır. Bir iki noktaya dair arkadaşlarımızın soruları da vardır.

Arz ettiğim gibi biz, büyük bir iyi niyetle barış ve sükûnun bir an evvel geri gelmesini temin hususundaki ciddi arzumuzla konferansa gittik. Bu arzularımız ciddiydi ve bunun delili barizdir. Çünkü biz memleketimizi imar etmek istiyoruz. Bu, çok çalışmayı gerektirmektedir. Ve biz milletimizi mesut ve zengin yapmak istiyoruz. Hiç şüphesiz, bunun için çok çalışmak lazımdır. Harabeye dönmüş olan memleketler ve bu harebelerin sakinlerinden ibaret olan fakir milletimizle, itiraf edelim ki, bu asırda yaşanamaz. Halbuki, biz yaşamak istiyoruz ve yaşamaya hakkımız, kudretimiz vardır.

O halde bütün bu şartları unutarak serserilik yapacak kadar muhakemesiz ve mantıksız da değiliz. Böyle olmadığımızı da dört senelik harekât ile ve bunun neticeleri olan hadiseler ile bütün cihana karşı ispat ettik. Eğer biz harp ettiysek, bu, harp etmiş olmak için değil, fakat hayatımızı ve hayat vasıtalarımızı kurtarmak içindi. Ve bunun için mecbur idik, mecburuz ve mecbur ederlerse devam ederiz. *(Yaşa sesleri, alkışlar.)*

Halbuki arkadaşlar, muhataplarımızda aynı samimiyeti bulmadık. Bizim zihniyetimizle muhataplarımızın zihniyeti arasında büyük farklar zaten mevcut idi. Fakat gördük ki, onlar henüz ortadan kalkmamıştır. Aramızda esaslı farklar vardır. Ve bu, dün ve bugün tamamıyla ortaya çıkmış bulunuyor. Efendiler, babalarınızdan, dedelerinizden, her tanıdığınızdan işittiğiniz ve kitaplarda okuduğunuz ve ismine de Şark meselesi denilen bir şey vardır. Bu Şark meselesi, belki başlangıçta yaptığım bazı safhalarla intikal temin olunur bir teoridir. Fakat bütün o kapsamlı manalardan gözümüzü ayırarak bugünkü değil, dünkü vaziyete gelecek olursak, doğrudan doğruya anlaşılması lazım gelen şey, Osmanlı devletinin yıkılması, tarihten, coğrafyadan, haritadan çıkarılması, silinmesi için Batı'nın duyduğu şiddetli arzu idi. Ve çünkü Batı öyle bir zihniyet hasıl etmişti ki, Osmanlı devletini yıkmakla, Osmanlı devletini vücuda getiren asli unsur da kendiliğinden yıkılmış olacaktır. Tabii çok esaslı olarak aldandıkları bir şeydi. Ancak birincisinde muvaffak oldu; Osmanlı devletini yıktı ve tarihe geçirdi. Fakat ikincisinde muvaffak olamadı, olamaz ve olamayacaktır. *(Alkışlar.)* Ancak bunda da gafildirler. Zira bu Şark meselesi namı altında Osmanlı devletini ve Türk unsurunu, devletler yapan, büyük imparatorluklar yaratmak kuvvet ve kudretinde bulunan Türk milletini mutlaka mahvetmek hususunda mevcut kanaat pek derindir. Bugünkü Avrupa diplomatlarının kafalarında hasıl olmuş bir görüş değildir. Bundan evvel, çok ve çok evvelkileri zamanında yerleşmiştir.

Bu, adeta babadan evlada irsen intikal eden bir zihniyet, bir âdet, bir anane olmuştur. Onun için Batı'nın bu ananeden vazgeçmesi, bu miras alınmış zihniyeti değiştirmesi, bozması, itiraf etmek lazım gelir ki, o kadar kolaylıkla mümkün olmamıştır ve olmayacaktır. Batı, hâlâ bir hakikati görmek ve itiraf etmek istemiyor: O da eski Osmanlı devletinin mahv ve yıkılmış olduğunu ve yeni Türkiya devletinin ortaya çıktığını. Ve öyle bir Türkiya ki, kendi aslına mahsus olan tazeliğiyle, imanıyla, azmi ve kudretiyle meydana çıkmıştır. Ve bütün bu vasıflarını şimdiye kadar kendine zulmedenlere, gadredenlere karşı intikamını alabilmek için kullanacaktır. *(Alkışlar.)*

Arkadaşlar, intikamdan bahsettiğim zaman zannolunmasın ki, Osmanlı devletinin muhtelif devirlerinde olduğu gibi, şuraya buraya hücumlar yaparak, uzun hareketler yaparak, birtakım insanların, birtakım milletlerin memleketlerine ve menfaatlarına tecavüz etmek suretiyle intikam alacağız. Hayır!.. Yeni Türkiya'nın ve hükümetinin ve bunu yaratan, yapan milletin bugünkü mefkûresi o değildir. Yalnız intikamını zalimlerin zulmünü yıkıncaya kadar kalp ve vicdanından çıkarmayacaktır. *(Alkışlar.)* Bu cihan bizim kalp ve vicdanımızda düşmanlık hissi bırakmak istemiyorsa, bizim hakkımızdaki, kalp ve vicdanındaki zulmü çıkarsın. Zulüm hissi baki kaldıkça, intikam hissi devam edecektir. *(Alkışlar.)*

Güzel bir şairimizin söylediği güzel bir şey vardır ki, içimizde bilenler vardır:

Garbın cebîni zalimi,[1] affetmedim seni,
Türküm ve Müslümanım kalsam da bir kişi.[2]

İşte efendiler, bir kişi kalsa bile, mutlaka düşmanlarımızın kalbinden zulmü çıkaracağız. Ve o zaman diyeceğiz ki, kalbimizde intikam kalmamıştır. Düsturumuz bu olacaktır. *(Alkışlar.)* İzah ettiğim gibi, muhalif zihniyette bulunan heyetler karşı karşıya geldi. Görünürde çok nazik, fakat hakikatte aynı zihniyetin mahsulleri tecelli ediyor. Biz Misakı Milli ile tespit ettiğimiz zaruri şartları elde etmeye mecburuz. Müzakereler o halde cereyan ederken bu esaslardan hangileri, ne dereceye kadar temin edilmiştir, inceleyebiliriz. Mesela Misakı Milli'nin birinci maddesini hatırlarsanız, bu madde arazi ve sınır meselesidir. Halbuki, bugünkü neticeye göre henüz muhataplarımız bugünkü milli sınırlarımız dahilinde bulunan memleketimizin kısımlarını bize vermek istemiyorlar. Mesela, Musul ve Musul'un güneyindeki kıtayı bizim elimizden, bizim anayurdumuzdan gasp etmek istiyorlar. Aramızdaki anlaşmazlık, biz bu noktayı hallederken, bunu bir vatan meselesi, bir memleket meselesi olarak düşünüyoruz; onlar ise bir petrol meselesi olarak değerlendiriyorlar. Zihniyetteki fark bundan ibarettir. Petrolü alabilmek için bir milleti evinden kovmak istiyorlar. Bir milletin evinin bir köşesini ne olursa olsun işgal etmek istiyorlar. Aynı zamanda o köşede bu topluma örfen, hissen, dinen bağlı bir insan kitlesi vardır. Hayır, onları da esir edeceğiz diyorlar. Biz diyoruz ki, sizlere bir fedakârlık yapalım. Bu evin sahipleri bizim bütün evimizin sahipleridir ve bu ev bizim evimizin kısımlarındandır; bunu sakinlerinden soralım.

Hayır, soramayız; zira onlar adam değildir, diyorlar.

Efendiler, İngilizler, en hasis maksatlarını temin edebilmek için dünyanın en alçak hislerini ortaya koymaktan bir an ayrılmıyorlar ve kaçınmıyorlar. *(Kahrolsun sesleri.)* Sonra, Misakı Milli'nin en mühim maddelerinden birisi, biliyorsunuz ki, kapitülasyonlar meselesidir. Gerçi mali kapitülasyonlar kaldırılmıştır diye bir telaffuz var. Fakat bu kaldırılmış olmakla beraber önümüze bir sıra mali meseleler koyuyorlar ve her birinin sonunda yine kapitülasyon var. Demin bir arkadaşımız dedi ki, gümrüklere yüzde şu kadar bilmem ne koyuyor. Halbuki şu veya bu eşya girmeyecektir diye kanun varken bunu bozmak için diğer bir kanun yapılıyor. Efendiler, ben de o arkadaşım ile hemfikir olarak düşünebilirim ki, memleketin serveti lüzumsuz yere harice çıkmasın. Bunu temin eden şey, hariçten dahile girecek olan eşyaya gümrükler koymakla temin olunur. Dolayısıyla devlet bu hususta serbest olmazsa, hariçten girecek mal üzerinde tesirli olmazsa ve koyacağı gümrük vergisinde serbest olmazsa, bu mesele, kapitülasyon ruhundan hariç sayılabilir mi? Tabii hayır... İşte muhataplarımız bu ve bu gibi noktalarda bizi hâlâ kendi arzularına boyun eğdirmek için zorlamada bulunuyorlar. O arkadaşa cevaben diyorum ki, arkadaş, bu dediğiniz mesele en mühim bir meseledir. Şöyle veya böyle olsun demekte, milletin ve onun temsilcisi olan meclis ve hükümetinin bağımsız olması lazım gelir; tam bağımsız halde bulunmak lazım gelir.

Tam bağımsızlık halinde bulunduktan sonra olumlu veya olumsuz, faydalı veya zararlı olan şeyler hakkında hata edilirse onların düzeltilmesi kolaydır. Fakat yeter ki ha-

1 Cebîni zalim: Korkak zalim. (Y.N.)

2 Aynı dize "Konya Türk Ocağı'nda Nutuk" başlıklı, 20 Mart 1923 tarihli konuşmada "Türküm ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi" şeklinde. Bkz. elinizdeki ciltte, s.240. (Y.N.)

riç bize bunu emretmesin. Hariç bunu şimdiye kadar emrediyordu. Ve hâlâ da emretmek istiyor ve bu emri bize kabul ettirecek barış yapmak istiyorlar. Bizim milletimiz ve hepimiz samimi olarak barış istiyoruz. Fakat barıştan bahsolunduğu zaman her halde hakiki hayat vasıtalarımızı istiyoruz, bunu temin etmek istiyoruz demektir. Barışın manası bizce budur. Yoksa hayat ve bağımsızlık vasıtalarından mahrum olan bir şekle biz barış diyemeyiz. Şimdiye kadar çok aldatılmışızdır ve böyle laflarla aldatılmışızdır. Fakat bundan böyle hiçbir şekil ve surette aldanmamaya karar verdik ve aldanmayacağız.

Sonra adli kapitülasyonlar: Adli kapitülasyonlarda karma mahkeme adı altında yine adli kapitülasyonları bize kabul ettirmek istiyorlar. Memlekette yargı hakkından mahrum olmak veyahut yargı hakkında kayıtlanmış olmak, tam bağımsızlık ile bağdaştırılamaz. Sonra efendiler, mesela harpten ve harp tedbirlerinden doğmuş zararlara karşılık bizden 15 milyon altın lira tazminat istiyorlar. Buna karşılık, bütün memleketimizin Yunanlılar tarafından uğratıldığı harabiyet malumdur. Bizce malum olduğu gibi kendilerince de malumdur. Biz bu harabiyeti mamuriyete çevirebilmek için bugün kâfi paraya sahip değiliz. Dolayısıyla harap edenlerden elbette tazminat almak lazımdır. Halbuki biz istediğimiz zaman vermeyiz diyorlar ve vermeyeceğiz diyorlar. Fakat buna karşılık bize, utanmadan 15 milyon lira vereceksiniz diyorlar ve bunu altın olarak vereceksiniz diyorlar. Bizim hakkımızı ise vermiyor ve verdirmiyorlar. Halbuki, insanlığa, medeniyete karşı haşin olacak derecede kirlenmiş olan bu hareket tarzının her halde cezası olarak verilmek lazımdır. Eğer bu muhataplarımız, zerre kadar insanlıkla, hak ile alakadar iseler, memleketimizde kötülük yapan canilerin cezası verilmelidir ki, insanlık için bir nümune ve bir ders olsun. İtilaf devletleri böyle bir dersin verilmesine engel oluyorlar.

Boğazlar'dan bahsolundu. Boğazlar, malumu âlinizdir ki, Misakı Milli'de başlı başına bir madde halinde ifade olunur. Talep ettiğimiz, İstanbul'un ve Marmara'nın emniyeti korunmuş kalmak şartıyla Boğazlar'ı açık bulundurmaktır. Şimdiye kadar cereyan eden müzakereler neticesinde ifade olunan en son şekiller dahi bu noktayı temin edecek mahiyette değildir. Ve henüz kabul edilmiş değildir.

Arkadaşlar, bilhassa bu noktada dahi aramızda en büyük fark ve uyuşmazlık onların kontrol fikrini ihtiva eden tedbirlerdir. Yalnız halledildiği bildirilen bir mesele varsa, o da esirler ve ahali mübadeleleri mukavelelerinden ibarettir. Esirler ve ahali mübadeleleri mukavelelerini Yunanlılarla bizim delegelerimiz imza etmiş oluyorlar. Ve bu suretle Misakı Millimizdeki azınlık meselesi kısmen halledilmiş bulunuyor. Çünkü bu suretle de kısmen aleyhimizde halledilmek istenilmiştir. Bu verdiğim izahatın hasıl edeceği fikir ve hisse göre yorumlanma kabiliyeti olan bir proje son günlerde delege heyetimize verilmiştir. Delege heyetimiz bu projeye karşı mukabil bir proje ortaya koyacaktır. Yalnız şimdiden söyleyebilirim ki, İtilaf devletlerinin bu kadar müzakerelerden ve münakaşalardan sonra vermiş oldukları barış projesi muhteviyatı, tam bağımsızlık isteyen milletimiz için hiçbir vakitte kabule değer görülemez. *(Alkışlar.)*

Arkadaşlar, barış istiyoruz, fakat dediğim gibi tam bağımsızlık istiyoruz. Barışın manası budur. Bunu istemeye hakkımız vardır ve kudretimiz vardır. *(Alkışlar.)* Arkadaşlar, on sene sonra, yirmi sene sonra, elli sene sonra ölmektense, ve yine şimdiye kadar olduğu gibi sefil ve aşağılık bir derekeye indirildikten sonra ölmektense, hiç

korkmayınız, kalp ve vicdanınız açık olarak bugün ölelim ve tarih bizi böyle yazsın. *(Bravo sesleri, sürekli alkışlar.)*

Arkadaşlar, bu bahse ara verebilmek için diğer bir arkadaşımızın dahi sorusuna cevap vermek lazımdır; o da Rusya ile vaziyetimiz, münasebetimiz nedir vesaire?

Efendiler, Rusya ile bugün mevcut olan genel münasebetimiz tamamen dostanedir ve samimidir. Bu samimiyetin bozulduğuna veyahut esasen mevcut bulunmadığına dair şayialar yok değildir. Fakat bunların hiçbirisinin aslı esası yoktur. Çünkü Türkiya ile Rusya'nın münasebetleri zaman zaman hasıl olan, değişen, sönen hislere dayanmamaktadır. Hakiki düşüncelere, hakiki görüşlere ve tabii sebeplere dayanmaktadır. Ve bu sebepler ve şartlar o kadar tabii ve kuvvetlidir ki, ne Türkiya'da ve ne de Rusya'da şahsi siyasetler yapmak isteyenler –ki bu siyasetleri ve bu esasları ihlale yönelik olan siyasetler demek istiyorum– katiyen muvaffak olamaz. Ve nitekim buna teşebbüs edenler olmuştur. Bu gibi hususi ve sınırlı teşebbüsler daima sönmeye ve bertaraf edilmeye mahkûmdur. Çünkü iki milletin görüş ve kanaatlerinin neticeleri yekdiğerine temas halindedir. Bu neticelerin temasını esasen o neticelerin içinde cüziyat kabilinden olan hususi görüşler ihlal edemez.

Türkiya ile Rusya arasındaki münasebetler her gün daha ziyade esaslaşmaktadır ve daha çok esaslaşacaktır. Arkadaşımızın sorusundan ufak bir endişe duydum. İhtimal yanılmıyorum, endişe şu noktada görüldü: Yani Rusya ile dostluğumuz yok ise veya bozdurulursa; diğer taraftan da İngiltere'nin takip ettiği görüş bilinmektedir. Bunun üzerine böyle bir vaziyet içinde biz ne yapabiliriz, ne olacağız?

Arkadaş ve arkadaşlar, sizi temin ederim ki, hiç korkmayınız. Biz bütün dostluğumuz ile beraber, Rusya'ya dayanarak yürüyen bir millet değiliz. Başlı başına yürüyen bir milletiz. Kati olarak arz ediyorum ki, bu millet, İngiltere'den korkmaz efendiler! Eğer İngiltere bu milleti korkutmakla şu veya bu istikamete döndürmeye çalışmak hevesinde ise –ki bugüne kadar öyle idi– bundan çabuk dönsün, lazımdır. Çünkü takip etmek istediği istikamete kendisi bizzat dahil olmuştur. *(Yaşasın sesleri alkışlar.)* Milletimiz namusludur. Namuslu muhataplar ister. *(Yaşa sesleri ve alkışlar.)*

Genel siyasi vaziyeti tamamlamak için belki hatırınıza gelir, Fransızlarla ne haldeyiz? İtalyanlarla ne haldeyiz? Diğerleri ile ne haldeyiz? Kısa cevaplarla arz edeyim. Fransızlarla malum bir anlaşmamız vardır. Fakat Fransızlar da Lozan Konferansı'nda İngilizlerle beraber ve hem de tamamen beraber olarak yürümüştür ve yürümektedir efendiler. Bilhassa kapitülasyonlar meselesinde onlardan daha ileri gitmişlerdir. *(Kahrolsunlar.)* İtalyanlar da öyledir. Kapitülasyonlarda en son ısrar edenler İtalyanlar olmuşlardır. Dolayısıyla henüz açık bir şey ifade etmek istemiyorum. İnşallah ümit etmek istiyorum ki, yakında bu olumsuz gördüğümüz zihniyetleri değişir ve hakikaten insan gibi düşünürler. Hak nedir? Adalet nedir? Takdir ederler. Karşımızda korkutmakla, aldatmakla yürüyen değil, bilakis, namusluca muhatap bulunmakla iş hallolunur bir millet olduğunu takdir ederler. *(Alkışlar.)* Arkadaşlar, barışı elde edebilmek için, fakat daima benim dediğim manada, çünkü bunu kötüye yoranlar vardır.

Zannediyorlar ki, bizim milletimiz bezgin bir hale gelmiştir; her ne olursa olsun barış yapmak istiyor. Güya hükümet heyeti veya oradaki delegelerimiz, milletin hakiki arzusu hilafında olmak üzere, şöyle böyle şeylerle uğraşıyorlar... Hayır öyle değildir. Siz milletsiniz ve söyleyiniz, çok ciddi olarak söyleyiniz. Bu sebepler ve şart-

lar dahilinde barışı kabul eder misiniz? *(Hayır sesleri.)* Bittabi hükümet bütün imkânlara başvuracaktır. Hiçbir vakitte lüzumsuz harbe girmek istemeyecektir. Bir gün işitirseniz ki harp hareketi başlamıştır, bilesiniz ki, bunun yegâne, hakiki ve kati mesulleri muhataplarımızdır. Biz hiçbir vakitte o mesuliyetin sahibi olmayacağız. Perdesi, şekli, rengi ne olursa olsun, mutlaka mesul onlardır. Esasen şimdiye kadar da onlardı, ve olursa yine onlar olabilir.

Arkadaşlar, bu millet ve ordusu, esasen Misakı Milli muhteviyatını kuvvetiyle ve teşebbüslerindeki muvaffakiyetleriyle maddeten elde etmiştir. Bundan sonra söz konusu olan şey, bizi imha etmek isteyenlerle iyi münasebetlere girmektir ki, o münasebetler bizim kadar onlar için faydalıdır. Er geç o da olacaktır. Mutlaka barış olacaktır.

Arkadaşlar, artık medeniyet dünyasının, insaniyet dünyasının bu kadar nefretlerle dolu fikirlerin etkeni olmasına ihtimal veremiyorum. Ve hakikaten görülüyor ki, bütün memleketlerin halkları, hatta İngiliz milleti samimi olarak barış istiyor. Ancak bu milletlerin hakiki arzularının hasıl olamaması, o milletleri sevk ve idare eden ve o milletleri temsil eden insanların o milletlerle aynı kanaatte, fikirde, histe ve görüşte bulunmamalarındandır. Yani milletlerinin hakiki arzularının tercümanı bulunmamalarındandır. Fakat böyle bir şekil ilelebet devam edemez. Milletler, hakikatlerin icap ettirdiği hareket hattını siyaset yolunu kendi adamlarına kendi siyasi ricaline takip ettirecektir.

Belki, Balkanlar vaziyeti de hatırınıza gelebilir. Biliyorsunuz ki, Balkanlar dahilinde mevcut hükümetlerden biri müstesna olmak üzere –Yunanlılar müstesna olmak üzere– Yugoslavya ile, Romanya ve Bulgaristan ile alışverişimiz yoktur. Bizce temenni olunur ki, onlarla dost olalım. Onlar bizimle dost olsunlar. Türkiya'nın dostluğu onlar için çok faydalıdır. Ve bu memleketlerde Türkiya'nın dostluğunun kıymetini takdir edenler vardır. Fakat gariptir, her yerde olduğu gibi, güzel ve büyük hakikatler ve kanaatler, biraz müşkülat göğüslenmedikçe tatbik sahası bulamıyorlar. Balkan hükümetlerinin fiilen düşmanımız olanlarla birleşip aleyhimizde tasavvur ve harekâtta bulunabilmeleri de bazılarının hatırına gelebilir. Bundan da katiyen endişe etmeyiniz. Esasen buna çalışanlar olsa bile muvaffak olmaları güçtür. Eğer muvaffak olurlarsa, bu muvaffakiyet rolör[1] olanlara, yani fail olanlara ait kalır. Fakat buna rıza gösterenlerin nihayete kadar zarar göreceklerine hiç şüphe edilmesin. *(Alkışlar.)* Esasen böyle tasavvurun fiile dönüşmesi bizim üzerimizde asla ve asla hiçbir tesir yapamaz. *(Alkışlar.)* Bizim hedefimiz gayet açıktır. Ve bizi oraya ulaştıracağına emin olduğumuz istikamet, çok doğru ve haklıdır. Biz ne olursa olsun o istikameti takip edeceğiz. Ve mutlaka o hedefe ulaşacağız. *(Alkışlar.)*

Arkadaşlar, diyorum ki, maddeten muvaffak olduk. Usulen ve resmen muvaffakiyetimiz mutlaka ifade olunacak... Fakat nede muvaffak olduk? Neye muvaffak olduk? Eğer bütün bu mesai ve fedakârlık ve azim, insan gibi yaşamak için ise hiçbir mana ifade etmez. Kabul etmek lazımdır ki, asıl kurtuluşa ulaşmak, mücadeleyi tatil etmekle değil, ilelebet mücadeleyi devam ettirmekle mümkün olacaktır.

İçinizde zan ve farz eden bulunmasın ki, harp ve düşmanca hareketler son bulunca işler bitmiştir. Hayır...

1 Roleur (Fransızca): Rol sahibi. (Y.N.)

Asıl hakiki mücadele ve belki daha güç mücadeleler o zaman başlayacak. Ve bu suretle muvaffak olmak, hakiki kurtuluşu temin edecektir. Arkadaşlar, geleceğe ait mücadele safhaları çoktur ve geniştir. Bütün bu çok ve geniş kelimeleriyle ifade etmek istediğim şey, aslında bir kelimeye dahi ifade edilebilir. Millet fakirdir; millet zengin olmak mecburiyetindedir. Milletin zengin olması demek, her türlü meseleleri halletmiş olması demektir. *(Alkışlar.)*

Efendiler, biliyorsunuz ki, bizde bir kanaat teorisi vardır. Kanaatkâr olmak teorisi vardır. Bu çok yanlıştır. Bu teori, aslında, olduğu mana ve özden çok çıkarılmıştır. Kastedilen, anlaşılan ile bağdaşmaz. Kanaatkâr olmak demek, fakir olmak, az şey ile yetinmek demek değildir. Bunu bir tarafa bırakalım. Diğer taraftan bunu çürüten bir şey daha vardır. Bir millet insanları çok çalışmaya mecburdur. Ne için çalışacak? Gaye, hayatın gerektirdiği her şeyi tedarik etmek ve en iyi tarzda tedarik etmektir. Bu ise zengin olmayı hedeflemekle mümkündür. Bir insan ve bir toplum zengin olacağım dediği zaman, ne kadar çok şey lazım olduğunu görerek ve onların her birini ayrı ayrı tedarik ederek en son bir vaziyete, mükemmel bir vaziyete ulaştırmak mecburiyetindedir. Bunu şiar edinelim. Milletimizi zengin etmek lazımdır; kuvvetli kılmak için. Zengin olan muvaffaktır. Bu millet, muvaffak olmak istiyorsa zengin olacaktır. Kanaatkârlıktan bahseden insanların –ki hepimizin kulağına gelen– yorum tarzlarının yanlış olduğunu avazımız çıktığı kadar bağıralım. Çünkü böyle hareket etmezsek, çünkü o miskince tasavvurların tatbikatına koyulursak, o zaman en miskin vaziyette kalırız. Ve bu kadar miskin vaziyette kalan insanlar da, âli insanlardan meydana gelen toplumlar karşısında yalnız uşak olmaya mahkûm kalır.

Efendiler, bizim milletimiz böyle fakir değildi, bizim memleketimiz böyle harabe halinde değildi. Bilakis, mamur idi ve milletimiz çok zengin idi. O halde zengin olabilmek için bizi fakirliğe, sefalete sevk etmiş olan sebeplerin ne olduğunu düşünelim ve onlardan kurtulmaya bakalım. Bir arkadaşımızın sorusuna cevap vermek için şu başlangıcı yaptım ve çok ehemmiyet vermek istedim; o da bir sanatkâr arkadaşımızın. Şurada ve burada sanatla meşgul olmuş ve fazla gayret göstermiş, çok öğrenmiş... Acaba bundan sonra memleketimizde mevcut olmayan sanatlarla da meşgul olabilecek midir? Ve neticede sanatkârlar mesut ve müreffeh olacak mıdır?

Arkadaş! Sanatkârların müreffeh ve mesut olmaması yüzündendir ki, bu millet, bu fakru zarurete düşmüştür. Hakikaten, sanat ve sanat müesseseleri başlı başına bir milleti zengin eden veya fakir eden, bir memleketi mamur eden veya harap hale sokan bir meseledir. Ve bizim fakru zaruret sebeplerimizden dahi bu arz ettiğim meseleyi başlı başına görebilirsiniz. Biliyorsunuz ki, bizim memleketimizde sanatlar söz konusu olduğu zamanda hatıra gelen şey, tezgâhlardır ve çok ufak şeylerdir. Biz her şeyi evlerdeki, köylerdeki, şurada ve buradaki tezgâhlarda yapmışızdır ve hâlâ yapıyoruz. Ve halbuki, buna karşılık Avrupa'da ve medeni dünyada büyük sanat merkezleri görünmüştür. O kadar ki, bizim ufak tezgâhlarımızın, ufak sanat evlerimizin vücuda getirmiş olduğu mahsul, bu azametli sanat müesseseleri karşısında ölmeye mahkûm kaldı. Ve dolayısıyla rekabet edemeyecek bir hale gelmiştir. Paralarımız da bu suretle harice gitmiştir. Diğer taraftan sanatlarımız da çürümüştür, mahvolmuştur. Dolayısıyla zengin olabilmek için mutlaka sanatlarımızı ilerletmek, genişletmek mecburiyetindeyiz. Buna muvaffak olabilmek için sanatkârlarımızı çok iyi yetiştir-

mek ve çok yetiştirmek ve onları başımız üstünde tutmak lazımdır. Sanatkâra sahip olmayan bir millet en büyük uzvundan mahrum kalır. Onun için hiç merak buyurmayın, şimdiye kadar çalıştığınız çok büyük bir mesaidir. Memleketin en mesutlarından biri olacaksınız. Daha bizi fakru zarurete sevk eden sebepleri arayalım; mühim olarak şu hatıra gelebilir: Bizim için çok debdebeli olan taarruzlarımızdan sonra karşı taarruza uğranıldığını arz etmiştim. Ve bunun neticesi olarak asırlardan beri terk etmekte olduğumuz memleketler dahilinde bir genel göç vakidir. Dolayısıyla asli unsur, terk ettiği yerlerde sabit mallarını bir defa mahvolmaya mahkûm bırakıyor ve göç hali dolayısıyla naklolunabilecek mallarını da mahvediyordu. Bu da milletin genel servetinde büyük yekûn teşkil etmiştir ve milletin serveti böylelikle heba olmuştur. Böyle göçe mahkûm edilen ırktaşlarımız vaktiyle bir daire dahilinde yoğunlaşmış bir halde bulunsalar ve hayati mesailerini orada sarf etselerdi, bu felakete ve bu fakirliğe düşmeyeceklerdi. Diğer bir sebep, millet kendi işi ile iştigal edeceği yerde, birtakım fatihlerin peşinde dolaştırılmıştır. Bu itibarla fetihleri yapmak için memleketimizde çalışan eller, kollar azalmıştır. Ve hariçte ölüp gelmemek yüzünden daima noksana mahkûm kalmıştır. Ve bu harekâtı yapabilmek için memlekete ve memlekete tin içine sarf edilmek lazım gelen birçok paralar heba edilmiştir.

Diğer bir meselc, bizim memleketimiz Doğu'nun ve Batı'nın arasındadır. Ve bir zamanlar, yani Süveyş Kanalı açılmadan evvel ve oraları bizim elimizde bulunduğu zaman ve de Kafkasya'da şimendiferler yapılmadan evvel bütün Doğu ve Batı arasındaki ticari hatlar memleketimizin dahilinden geçerdi. Bunlar zamanın vasıtalarıyla, kervanlarıyla daima faaliyet halinde bulunuyordu. Biliriz, birçok kervansaraylarımız varmış. 7 000 kişi ve daha ziyade insanları alan kervansaraylar varmış. Dolayısıyla memleketimiz böyle nakliye ve ticaret güzergâhıymış. Ve bu memlekete çok servet temin ediyormuş. Ne vakit ki Kafkasya şimendiferleri yapıldı ve Süveyş Kanalı yapıldı, elimizden gitti. Ulaşım hatları değişti, sürat ve kolaylık kazandı. Biz bunun farkında olmadık. Bekledik ki, Doğu'dan Batı'ya ve Batı'dan Doğu'ya kervanlar gelsin. Fakat kervanlar gelmedi, o kervanların geçtiği yollar harap oldu ve kervansaraylar harap ve türap oldu. Ağzımız havaya açık olarak kaldık. Ve neticede millet parasız ve sefil kaldı.

Diğer bir nokta daha... ve belki bu nokta ile bir arkadaşımıza cevap vereceğiz. Şimendiferlerden bahsetmişlerdi. Efendiler, memleketi fakru zarurete mahkûm eden en mühim sebeplerden birisi de asrın icap ettirdiği nakliye vasıtalarından mahrumiyetimizdir. Yani şimendiferden mahrumiyetimizdir. Yollarda işleyen otomobillerden mahrumiyetimizdir. Sahillerimizde işleyen ve harice gidip gelebilecek vapurlardan mahrumiyetimizdir. Yollarımız yoktur, şimendiferlerimiz yoktur, gemilerimiz yoktur. Ne vardır? Develer vardır, kağnılar vardır ve merkepler vardır. Ve bunlarla istiyoruz ki, bütün medeni dünyaya karşı mevcudiyetimizi muhafaza edelim ve istiyoruz ki, bunlarla medeni dünyanın mesaisiyle müsabaka edelim. Buna imkân var mıdır? Yoktur efendiler!

İzmir'de her gün Amerikalılara un için kaç para veriyorsunuz, biliyor musunuz?

Vali Abdülhalik Bey: Üç bin lira.

Başkumandan: Bu, günde üç bin lira. Bunu ayda ve senede olarak hesap edersenız, göreceksiniz ki, 1.5 milyon lira yalnız İzmir'imiz Amerika'ya veriyor. Ne için?

Ekmek yapmak için! Efendiler, bakınız Konya bir hazinedir. Ve hazine olan çok yerlerimiz vardır. Her yerimiz hazinedir. Fakat mümkün müdür ki, bir livanın mahsulünü diğer bir livaya nakilde müşkülata uğramayalım. Çünkü yol yoktur ve seri vasıtalar yoktur. Amerika ile memleketimiz içinde müsabaka edemiyoruz. Amerika, İzmir'e Konya'dan daha yakındır. Niçin? Çünkü asri, fenni vasıtaları vardır.

Efendiler, asrın mevcutları ile mücadele edebilmek kabiliyeti ve bu mücadelede muvaffak olabilmek kabiliyeti, en son medeniyet ve gelişmişlik derecesine ulaşmaya karar vermekle mümkündür. Ordumuz muvaffaktır. Çünkü ordumuzu teşkil eden milletin evlatları öyle bir unsurun mahsulüdür ki, ezeli asırlardan beri ruhu, bütün benliğiyle askerdir ve kahramandır. Fakat muvaffak olabilmesi için bu koskoca kahramanlık hiçbir vakitte kâfi gelmezdi. Muvaffak olmuş isek, hiç şüphe etmeyiniz ki, ordumuzun elindeki tüfek düşmanımız elindeki tüfekten aşağı değildir; top, mitralyöz aşağı değildir; talim ve terbiye aşağı değildir. Bunların hepsinde yüksek olduktan sonra muvaffak olduk. Dolayısıyla memlekette muvaffak olabilmek için her hususta ordu gibi olgunluk derecesine ve bunun üstüne çıkmak gerektir. Ordudaki olgunluk derecesi ne ile olmuştur? Şüphe yok ki, fenni ve asri vasıtaları tamamen almakla ve hakkıyla tatbik etmekle. Dolayısıyla ziraatte muvaffak olmak istiyorsak, ticarette muvaffak olmak istiyorsak, sanayide muvaffak olmak istiyorsak, onlar ne yapmaktadır, ne gibi vasıtalara müracaat etmektedir, derhal onları alacağız ve tatbik edeceğiz.

Arkadaşlar, bizim memleketimiz bir ziraat memleketidir. Dünyanın en güzel ve en mükemmel ziraat memleketidir. Fakat bizim memleketimiz sadece bir ziraat memleketi olmakla kalmaz. Baştan nihayete kadar keşfedilmemiş ve istifade edilmemeye mahkûm maden hazineleri ile doludur. Bunların hepsini açmak, işletmek, para yapmak lazımdır. Baştan nihayete kadar dünyanın en güzel yetiştiği kabiliyette araziye sahibiz. Fakat biliyorsunuz ki, ormanlarımız terk edilmiş bir halde, senelerden ve asırlardan beri mahvedilmeye, yakılmaya, berbat edilmeye mahkûmdur. Şüphe yok, bütün bunları istifade edilir hale koymak lazımdır. Fakat en büyük kabiliyetimizi azami derecede süratle geliştirmek icap eder. O da ziraat meseleleridir. Ve zaten millet bununla meşgul olmaktadır. Bunda şimdiye kadar yapılagelmekte olan usullerle bir netice almanın imkânı yoktur. Azami netice alabilmek için, esasen muhtaç olduğumuz noktaları araştırmalı, bulmalı ve tatbik etmelidir. Bir kere insan bulmak lazımdır. Biliyorsunuz ki, bizim memleketimiz Almanya'dan iki kere büyüktür. Almanya'nın iki mislidir. Halbuki Almanya'nın belki, yetmiş-seksen milyon nüfusu vardır. Bizim sekiz milyon nüfusumuz vardır. Seksen milyon nüfusa sahip olan bir memleketin iki mislinde sekiz milyon nüfus vardır; yaklaşık. O halde bu koskoca memleketi bu sekiz milyon işleyemez, işletemez. El lazımdır işlemek için. Fakat burada bir noktayı hatırlamak lazımdır. Böyle olmakla beraber, yeni Türkiya devleti eski Osmanlı devletinden, eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha, pek çok kuvvetlidir. Zira, sonsuz ufukları kapsayan büyük imparatorluğun içinde asli unsur kendi evi, tarlası, öküzü ve koyunu ile değil, fakat uzak evlerin bekçiliği ile meşguldü. Beklerdi, beklerdi, en nihayet vücudunu, kemiğini el topraklarında terk ederdi.

Efendiler, Süveyş Kanalı açılalı yaklaşık 45 sene zarfında Anadolu evladından Yemen'e gidip ölenlerin miktarını biliyor musunuz? Bir buçuk milyondur. Bu, kayıtlı bir tarzda tespit olunan miktardır. Buna ekleyiniz. Suriye'yi beklemek için, Irak'ı

beklemek için, Afrika'yı beklemek için vesaire vesaire ve birtakım yerleri beklemek için verdiğiniz, heder ettiğiniz evlatlarınızın miktarını düşününüz. Dolayısıyla şimdi bu bekçilikten kurtulmuş oluyoruz. Ve yoğunlaşmış bir halde kendi topraklarımızın içinde bulunuyoruz ve şüphesiz ki, eskisinden kuvvetliyiz. Fakat bu da kâfi değildir. Zira o kuvvet hakiki bir kuvvet değildir. Eğer öyle olsaydı mevcudiyetini muhafaza eder ve tesirlerini devam ettirebilirdi. Biz daha kuvvetli olmak mecburiyetindeyiz ve olacağız. Fakat bu insanları sekiz milyondan seksen milyona çıkarmak lazımdır ve şüphe yok, bunun için her bakımdan icap eden vasıtalara girişilecektir; sıhhi, iktisadi vesaire... Fakat biz bunu bekleyemeyiz. Bunu beklemekle beraber, insan noksanını, el noksanını başka bir şeyle telafi etmek mecburiyetindeyiz ki, o da fennin bahşetmiş olduğu vasıtalardır. Ve onun adına makine derler. Dolayısıyla on beş kişinin, yüz kişinin yapabileceği fen kuvvetine müracaat etmek mecburiyetindeyiz. Ziraatten bahsettik, sanattan bahsettik, ticarete temas ettik, yollardan konuştuk; zannediyorum ki, bütün bunlara kısa bir tabirle iktisadiyat derler. İktisadiyat demek, bence insanın, toplumun muhtaç olduğu şeyleri temin etmek için ve bunu temin ettikten sonra da insanlığın icabı olarak daha fazlasını da temin edebilmek için yapılması lazım gelen şeylerdir.

Yapılması lazım gelen şeylerin de çok olduğu anlaşılıyor. Yol yapacağız, şimendiferler, limanlar yapacağız. Sonra ziraatimizde tamamen asri ve fenni vasıtalar kullanarak onu yükselteceğiz. Sonra sanatkârlarımızı yetiştireceğiz. Ve onların sanat mahsullerinden istifade edeceğiz. Çok miktarda dünya ile rekabete girebilecek tarzda hareket edeceğiz. Ve çok miktarda, cihanla rekabete girebilecek tarzda hareket edeceğiz. Fakat bu da fabrikalarla olacaktır.

Mesainin mahsulünden hariçle temasla azami ve hakiki istifadeyi temin edebilmek için de araya aracılar koymayacağız. Şimdiye kadar felaket sebeplerinden birisi de, milletimizle hariç arasında yabancıların aracı olmasıdır. Bu aracılığın adına ticaret derler. Bilhassa harici ticarette mühim olan bu şeyin dahili ticarette de ehemmiyeti o kadar büyüktür. Ne yazık ki, harici ticarette nasıl olmuş ise, dahili ticarette de yine milletle diğer bir kısım millet arasına girilmiştir. O halde ticaretimize iyi bir cereyan vermek lazım gelir.

Ve milletin bunu bizzat eline alması ve yükseltmesi lazım gelir. Bütün bu şeyleri idrak etmek ve bunların faydalarını takdir etmek ve bunların icaplarını yapabilmek için bir şey lazımdır; o da bilmektir. İnsanlar, cahil olan insanlar, bu dediğimiz şeylerin hiçbirisini yapmaz. Kabul etmek lazımdır ki, bizim milletimiz şimdiye kadar lüzumu derecesinde cehaleti yok edememiştir. Genel denecek derecede bir cehalet vardır. O halde her şeyden evvel bu genel cehaleti yok etmek lazımdır. Bunu yok etmekle beraber, daha başka şeyler bilmek gerektir. Bu da maarifimize bir şekil, bir faaliyet vermekle mümkün olacaktır.

Bir arkadaşımız sormuştu –muallim beylerden birisi olacaktır–, yani maarifimiz nasıl olacaktır? Efendiler, maarifimiz şöyle olacaktır ve böyle olacaktır diye izahlara girişmek, çoğunlukla insanı hayali bir istikamette beyhude yürütmekten başka hiçbir şeye yaramaz. Çünkü hiçbir şeye yaramamıştır. Geçmişte milletin maarif işlerini üstlenenler, neler yapmıştır? Bir an düşünelim. Hiç şüphe etmem ki, çok parlak programlar yapmışlardır. Çünkü âlim kafalar ve çok fen sahibi insanlar yetiştirmek için işe yarar zannolunan programların tamamını bu memlekette tatbik etmek istemişler-

dir. Bunun neticesi dahi, bu çalışma tarzının neticesi dahi başlı başına bir sebep teşkil eder. Memleketin harabe haline gelmesi için ve memleketin fakir ve cahil kalması için verilen tahsil o mahiyette idi ki, hiçbir işe yaramadığı gibi, bir süs dahi olamıyordu. Ve nihayetinde bir süs olarak alınıyordu. Bu süs olarak alınan ve verilen tahsil memleketin her tarafında aydınlar ve kabiliyetli ve faal insanlar yaratmaktan ziyade, bütün bu gibi kabiliyette bulunan insanları memleketten uzaklaştırmaya yardım etmiştir. Kafasını böyle hayali şeylerle süsleyen insanlar, köyünü, kasabasını, anasını, babasını her yeri unutmuşlar, o süsleri satabilecek parlak yerler aramışlardır.

Onun için maarif nasıl olmalıdır sorusuna bendenizin vereceğim cevap, iktisadiyatın talep edeceği gibi olmalıdır. Yani çalışmak için muhtaç olduğumuz şey nedir? Onu yapabilmek için ne öğreneceğiz. İstiyoruz ki, çiftçiyi yükseltelim. O halde çocuklara o suretle malumat verelim ki ve o surette yetiştirelim ki, bir tarafta mektepte okuduğu şeyin, anasıyla, babasıyla temas ettiği zaman, tarlasına gittiği zaman yapılmakta olduğunu görsün. Yalnız bir farkla; kendisi, anasının ve babasının yapmakta olduğunun eksik olduğunu ve daha iyisinin şöyle ve böyle olacağını mektepte öğrenmiş olsun. Mesela, sanatkâr istiyoruz, kunduracı istiyoruz, terzi istiyoruz, her şeyi istiyoruz. Hayır, bunları öğrenmek lazım değildir ve bunları öğrenmek ziyanlı bir şey değildir, denmiştir. Ve sanatkâr yoktur memleketimizde. O halde mekteplerimizde öyle şeyler öğretelim ki, pabuç nedir, nasıl yapılır, öğrensin. Elbise nedir ve lazım mıdır, nasıl yapılır, öğrensin. Sonra bu kadar sahillerimiz vardır. Birtakım şeyler oluyor. Vapurlar geliyor, gidiyor. Ticaret denilen bir şeyler oluyor. Fakat çocuk onları bilmez ve öğrenmemiştir. O halde öyle bir şey öğretelim ki, bu memlekette en çok lazım olan şeyi öğrenmiş olsun. Şunu demek istiyorum ki, hayat için lazım olan şeyleri muvaffakiyetle ve sürat ve kolaylıkla elde etmekte bilmemiz gereken şeylerin tamamı, maarif programımızı teşkil etsin ve öyle olacaktır. Yani genel cehaleti yok etmeye çalışacağız. Teferruata girişmek istemiyorum. Tabii bunun için gazetelerimize, matbuatımıza büyük cereyan ve faaliyet vermek lazımdır. Fakat bu da kâfi değildir. Bütün hocalar ve hacılar, herkes rast geldiği yerde dindaşlarını, ırktaşlarını aydınlatmayı milli bir vazife bilmelidir. İlk tahsilden itibaren hakiki ihtiyaçları karşılayacak tarz takip olunmalıdır ki, yetişecek olan çocuk yalnız teorik olarak kalmasın. Faaliyet hayatında verimli olsun, faal olsun. Tabii orta tahsilde dahi aynı şeyi takip etmek lazım. Fakat bugünkü medeniyetin gerektirdiği seviyede varlık gösterebilmek için tabii yüksek ve bizim kuvvetimizin icap ettirdiği milliyet derecesinde insanlar yetiştirmek lazım. Yüksek meslek erbabı yetiştirmek lazımdır. Bunlar için icap eden her türlü ilim ve tedris evleri yapılacaktır ve bittabi yapılmalıdır. Bu dediğim şeyler bir maarif programı çizebilir. Fakat ben bu dakikadan itibaren kati olarak şöyle olmalıdır, böyle olmalıdır demek istemiyorum. Biraz sonra bunun sebeplerini izah edeceğim.

Bir de o arkadaşımız kültürden bahsetmişlerdi. Efendiler, bütün bu dediğim şeylerde muvaffak olmak ve muvaffakiyetleri sebatla ve selametle yürütebilmek için kuvvetli seciye sahibi olmalıdır. Bizim kuvvetli seciyemiz tabii milli seciyemizdir. Daima ve daima bu milli seciyemizi yükselterek muhafaza etmek lazımdır. Belki bu ifadeden milliyetperverlik çıkar. O çıkar; ancak bunu diğer vatandaşlarımızın, yani bütün vatandaşlarımızın birbirine karşı kötü yorumlamasına mahal yoktur. Zira Türkiya halkı denildiği zaman, biliyorsunuz ki, mukadderatını birleştirmiş olan ve his-

sen ve dinen birbirine kalplerini bağlamış olan insanlardan meydana gelmiştir. Bunların içinde ırkan muhtelif olanlar vardır. Fakat muhtelif ırkta bulunanlardan birinin diğeri üzerinde onun milliyetini mahvedecek bir davada bulunmasına hacet yoktur. Fakat her biri için ayrı ayrı olduğu gibi, Türkler için de daima sadık kalmak, milli seciyelerini yükseltmek, bütün teşebbüslerinde bu sağlamlığı göstermek lazımdır. *(Alkışlar.)* Bu noktada gevşeklik, büyük felaketlerin etkeni olur. Ve nitekim şimdiye kadar olmuştur. Milliyet hissi, başlı başına bir topluma kuvvet ve sağlamlık kazandıran ve hayat kabiliyetini genişleten bir keyfiyettir. Bunda cahil olan, bunda gafil olan insanlardan meydana gelen bir toplum, bir ırk çürümeye mahkûmdur. Ve böyle bir toplumun içinde zaten lüzumu kadar sağlamlık ve kuvvet olamaz ve böyle bir toplum ve böyle bir millet devlet yapamaz. Açık söyleyelim ki, Türkler bu noktadaki gafletlerinin çok cezalarını görmüştür. Bu gafletin dahi sebebi, bu gafletin dahi müsebbipleri, hırs ve şanını tatmin etmek için milletin hâkimiyetini gasp etmiş olan insanlardır. Mesela Osman Gazi, bir devlet tesis etmiştir, bir kurucudur. Bu itibarla büyük bir tarihi şahsiyettir. Fakat benim gözümde ırkı ve asli unsuru –ki kendisine o devleti yaptıran milleti– mahvetmek için adeta yaratılmış bir insandır. Zira her şeyi unutmuştur. Bir mevcudiyeti kendi ismi içinde boğmak istemiştir. Ve böyle Osmanlı milleti diye tabii olmayan, makul olmayan bir milliyet yaratmak istemiştir. Bunun neticesi ne oldu?

Efendiler, asli unsur bu ismin fedakârlığı altında hakikaten benliğini unuttu. Fakat buna karşılık aynı ismin benliğini unutmadı. Belki her gün ve her gün biraz daha takviye etti. Ve gaflete sapmış olan Türkleri çiğnediler, ezdiler ve kovdular. Ben mektepten erkânıharp yüzbaşısı olarak çıktığım zaman, itiraf ederim ki, böyle bir fikir bende yoktu. Orada bir süvari bölüğü kumandanlığına tayin ettiler; geçici olarak staj yapmak için. Arabistan'da bulundum. Ve oradaki askeri kıtaların çoğu ora halkından meydana gelmişti. İlk defa olmak üzere kışlaya girerken kapısında bekleyen neferlerden birine dedim ki, miralay bey burada mıdır? "Naam seyyidi"[1] dedi. Ben subayım ve karşımdaki neferdi. Benim sözümü anlamıyor ve bana kendi lisanından başka bir lisanla cevap vermek istemedi ve vermedi. Bu ufak vakayı ikinci bir vaka takip etti. Bölüğü teslim aldıktan sonra talimhane meydanında onları yetiştirmek için söz söylüyordum, talim ettiriyordum. Onlar alık alık benim yüzüme bakıyorlardı. En nihayet bir arkadaşım geldi ve dedi ki, onlar senin lisanından anlamazlar, sen Arapça öğren de, bunları öyle öğret. Bu ve bunu takip eden misallerle yavaş yavaş bir şey anlamaya başladım.

Bir şey hatırlatayım. Biliyorsunuz ki, Makedonya'da sürekli mücadeleler oluyordu. Türkler, Bulgarlar, Sırplar vuruşuyorduk. Niçin vuruşuyorduk? Ben o zaman bilmiyordum ve o zaman benim gibi birçokları da bilmiyordu. Ve en çok çarpışanlar, en az biliyordu. Hakikatte onlar, milliyetini göstermek ve mevcudiyetlerini ispat için çalışıyorlardı. Biz de onlara diyorduk ki, canım hepimiz Osmanlıyız, aramızda fark yoktur. Susmadıkları için tepelemeye çalışıyorduk. En nihayet onlar bizi tepelediler ve bizi kovdular.

Onun için vereceğimiz kültür bu noktadan olacaktır. Ve çocuklarımız bileceklerdir ki, milliyetimize ve onun muhafazası için lazım gelen şartlara düşman olanlarla nihayete kadar mücadele edeceğiz. *(Alkışlar.)* Ve çocuklarımızı öyle yetiştireceğiz ki,

1 "Evet efendim" anlamında. (Y.N.)

bu mücadeleye hakikaten kabiliyetli olsunlar. Bu mücadelenin dayandığı her türlü donanıma sahip bulunsun. Ve buna katiyen emin olalım ki, bu suretle donanmış olmayan toplum bugünkü mücadeleye karşı duramaz. *(Alkışlar.)* Bu maarif bahsinde benim söyleyeceğim sözlerin hepsini hepiniz söyleyebilirsiniz. Ve bizim burada hepimizin söyleyeceğimiz sözleri, çok zamandan beri çok insanlar söylemiştir. Onun için sözden ziyade fiilen yapmaya teşebbüs edeceğiz. Ve fiili teşebbüslerimizin neticeleriyle, arzularımızı, maksatlarımızı ve görüşlerimizi ifade ve ispat edeceğiz.

Bilhassa köylüler hakkında çok heyecanlı olarak ve haklı olarak heyecan gösteren arkadaşımızın sözlerine cevaben arz edeyim ki, köylüyü yetiştirmek için böyle sözlerden, kitaplardan ve mekteplerden ziyade, köylünün gözle görebileceği şeyleri vücuda getirmek ve bir an evvel göstermek lazımdır ve onu yapacağız.

Bir de "medreseler ne olacak?" dendi. Müsaade ederseniz bu noktayı da ifade edeyim. Ötedcn beri hepimizin işittiğimiz ve az çok mütehassis olduğumuz bir şey vardır; o da bu gibi meselelere temastan kaçınmamızdır. Ve bu temas, dine tecavüz mahiyetinde anlaşılır. Derhal bir mukavemet ve bir karşı koymaya maruz kalırız. Ne için ve neden dolayı? Medreseler ne olacak,[1] vakıflar ne olacak dersiniz, derhal bir mukavemete maruz kalırsınız. Ne için? Ve bu mukavemeti yapanların ne hak ve salahiyetle bunu yaptıklarını sormak lazımdır. *(Alkışlar.)*

Arkadaşlar, bizim dinimiz İslam dini, en makul, en tabii bir dindir ve ancak bundan dolayıdır ki son dindir ve en mükemmeldir. Tabii olabilmek için makul olması lazımdır. Akla, ferasete, muhakemeye, mantığa, ilme ve fenne, hepsine tamamen uygun olması lazımdır ki, uygundur. O halde bu kadar açık bir hakikati bir defa anladıktan sonra, tekrar anlatabilmek için, İslam toplumsal hayatında[2] özel bir sınıf halinde mevcudiyete hiç kimsenin hakkı yoktur. *(Alkışlar.)* Kendisinde böyle bir hak. bir sıfat görenler, muhakkak asıl şeriat hükümlerine muhalif olarak hareket etmiş olurlar. Çünkü biliyorsunuz ki, bizim dinimizde ruhbanlık yoktur. *(Alkışlar.)* Bizim dinimizde ilmin ve faziletin istisnasız kazanılması vardır, tahsili vardır ve tatbiki vardır ve kimse bundan müstesna tutulmamıştır. Ve kimseye müstesna olarak bu ayrıca verilmiş değildir. Dolayısıyla hepimiz eşit olarak din ne ise, hükümleri ne ise bunların hepsini öğrenmeye mecburuz ve öğreniriz. Dolayısıyla bence söz konusu olacak şey, ayrı ayrı medrese ve ayrı ayrı mektep değildir. Millete dinini, imanını, bütün insani ihtiyaçlarını vermek için bir yer vardır ki, ona mektep derler. İsterseniz medrese diyelim. Fakat ona başka, ötekine başka bir şey demeyelim. Başka bir şey olmaz. Bir tane olur ve o hakiki bir millet yetiştirecektir ve insan yetiştirecektir ve İslam yetiştirecektir. Bu soruyu soran arkadaşımızın fikrine ben de iştirak ediyorum. Hakikaten efendiler, bizim bugünkü medreselerimiz, vaktiyle medreseler yapıldığı zamandaki halinden çok uzaklaşmıştır. Size bir iki misal söyleyeyim.

Benim gördüğüm gibi, siz de her zaman görürsünüz. Mesela Akşehir'de –açıklamak üzere söylüyorum– mektepleri dolaştığım sırada orada mevcut olan en iyi bir medreseye girdim. Ancak benim medreseye yöneldiğim anlaşıldığı sırada çarşıda, pazarda. dükkânda, şurada burada birtakım insanlar, genç adamlar derhal medreseye geldiler.

1 "Medreseler ne olacak" sözcükleri eski yazı zabıtta yoktur. (Y.N.)
2 "İslam toplumsal hayatında" sözcüklerinin aslı olan "İslâm hayatı içtimaiyesinde" sözcükleri eski yazı zabıtta yoktur. (Y.N.)

Bunları kolaylıkla ayırdım. Çünkü kisveleri ulema kisvesi idi; cübbeleri ve sarıkları vardı. Halbuki ben onlardan evvel medreseye girdim ve kapıyı kapattım. Baktım ki medrese bomboştur. Yalnız birkaç efendi, birtakım odalarda çok sefil ve perişan bir halde oturuyorlar. Kimisi fasulye pişiriyordu, kimisi yatıp uyuyordu. Sordum birisine, "ne yapıyorsun burada?" Dedi ki, "Maksud okuyorum". "Ne demektir maksud?" "İsmi mefful" dedi. *(Gülüşmeler.)* Sordum, dedim "burada hoca yok mu? Bir müdür yok mu? Bir intizam yok mu?" "Var" dediler. "Efendim, Müftü buradadır, ders vermekle meşguldür." Dedim bunlar tembel olacaklar, dersten kaçmışlar. Hakikaten Müftü Efendi bir odada talebesine ders veriyordu. Küçük bir oda idi. Talebe yere oturmuş, kendisi de yere oturmuştu. Siyah bir küçük tahtada Arapça birtakım şeyler yazılı idi. Dedim, "ne ile meşgulsünüz?" Dedi ki, "Arapça öğretiyorum". Dedim ki, en az bildiğim bir şeye temas ettim. Fakat zararı yok, dinleyecceğim. Baktım bir şeyler oluyor. Fakat anladım ki çok yanlış ve çok noksan bir şey oluyor. Sordum, Müftü Efendi'ye: "Bu efendi Arapça bilir mi?" "Hepsi bilir" dedi. "Sen bilir misin Arapça" dedim? "Tabii" dedi. "O halde ben size bir şey sorayım ki, siz tercüme ediniz". Gerçi ben Arapça bilmem, fakat Arabistan'da bulunduğum için anladım ki, Müftü Efendi'den daha çok biliyorum Arapçayı. *(Gülüşmeler.)* Baktım, yokladım, bir şey yoktur. "Neden böyledir Müftü Efendi?" dedim. Dedi ki, "bu efendi yeni gelmiştir. Şunları da askerden yeni getirebildik" dedi. Şu ve bu, nihayet bu kadar. "Rica ederim, sen de bilmiyorsun" dedim. "Doğru" dedi. Ve dedim "Rica ederim. Talebe bilirse neyi bilecektir. Yani en nihayet Arapça lisanını öğrenecektir. Bu Arapça lisanını öğrenmek için Suriye'ye, Arabistan'a gönderelim, Arapça öğrensinler. Fakat bütün medreselerimizde anlamayan, anlatamayan kimselerin böyle faydasız şeylerle meşgul olmasına mahal yoktur. Yani bu milletin evlatları bu kadar çok zaman sarf etmeye salahiyettar değildir. Az zamanda çok şey öğrenmek ve çok şey yapmak mecburiyetindeyiz" dedim. Müftü Efendi, "tamamen sizinle hemfikirim" dedi. "Fakat ötedeı beri âdet olmuş, böyle gidiyor" dedi. Ve diğer birçok gördüğüm misallerle anladım ki, bugün medreselerde muhtaç olduğumuz ilimler ve fenler vesaire verilemiyor. Yani yanlış bir program üzerinde çok meşgul olunuyor. Bence bir defa her Müslüman İslami hükümleri bilmeye mecburdur. O halde mekteplerimizde zaten İslami hükümleri öğreteceğiz. Lakin bunun haricinde ve üzerinde nasıl ki doktor, mühendis yetiştiriyor, yüksek meslekler erbabı yetiştiriyorsak, tabii dinimizin bütün hakikatlerini ve felsefesini hakkıyla bilen âlim insanlara ihtiyacımız var. Fakat emin olalım ki, bu insanı medresenin odasından çıkaramayız ve yetiştiremeyiz.

Daha evvel verilecek çok şeyler vardır. İlmin, fennin ve hayatın gerektirdiği çok şeyler vardır. Onların hepsini öğrendikten sonra asıl, dinin esaslı hükümlerine geçmek lazım gelir. Çünkü o zaman ancak insan da öğrenmek kabiliyetine sahip olabilir. Böyle yapılmak lazımdır. Ve böyle yapılmamak yüzünden ne oluyor biliyor musunuz? Demin arz ettiğim gibi, bizim dinimiz tabii bir dindir. Aklın ve her şeyin gördüğü ve keşfettiği şeylere uyar. Fakat onları bilmek için evvelemirde o ilimleri ve fenleri bilmek şartıyla. Onları bildikten sonra, dinin felsefi hükümlerini bilmek şartıyla. Eğer biri diğerinden ayrı olursa biraz müşkülat olur ve yanlış anlama olur. Bir gün bir camide tesadüf ettim. Ulema kisvesi giymiş bir zat vaaz ediyordu. Ve bu vaazı içinde birtakım ejderhalardan bahsediyordu. Yeraltı ejderhalarından bahsediyordu ve denizlerdeki ejderhalardan bahsediyordu ki, bugünkü ilim ve fennin kabul edemeyeceği bir şekilde.

Halbuki ilim ve fen bilindikten sonra belki aynı noktayı izah ve tefsir etmek isteyen insan bir netice çıkarabilir ve o netice herkes tarafından kabule mazhar olabilir. Bu itibarla ben şu fikirdeyim ki, milletimizin, memleketimizin, devletimizin ilim ve irfan merkezleri bir olmalıdır ve bütün memleket evladı, oradan, dinini, ırkını, memleketini, hakiki ihtiyaçlarını, yükselme vasıtalarını öğrenerek kadınlar ve erkekler beraber çıkmalıdır. Ve aynı zamanda dinimizin yükselmesi için, her şeyimizin yükselmesi için, yüksek meslek erbabı sırasında dünyanın en yüksek âlimlerini yetiştirecek tedbirleri göz önüne alalım. Mesela Arapça bilmeyen bir insan bütün din ilimlerini Arapça lisanıyla öğretecek ve nasaraycnsuru... Bilirsiniz ki, bunu hepimiz okuduk ve senelerce okudum, hâlâ öğrenemedim. Ve ben mi öğrenemedim? Medreselerde okuyanlar da çok iyi bildiklerini iddia edemezler. Halbuki maksat yalnız lisan öğrenmek değildir. Belki din ilimlerine ait araştırmalarda bulunabilmek için Arapça bilmek zaruretinden dolayı o lisanı öğrenmiş bulunuyor. Fakat o kitaplar Türkçe bulunsaydı, bence hiç Arapça öğrenmeye ihtiyaç olmayacaktı. Hatta dini araştırmalarda bulunabilmek için Fransızca bilmek lazımdır, İngilizce bilmek lazımdır, Almanca bilmek lazımdır.

Efendiler, değerli ulema! Çok iyi bilelim ki, bizim dinimizi bizden daha çok inceleyen onlardır. Bugün biliyoruz ki, Batı'da dinsizliği kendine meslek yapanlar vardır. Fakat bence, dinsizim diyen mutlaka dindardır. İnsan için dinsiz olmanın imkânı yoktur. Bu bahiste sizi daha çok yormak istemem. Yalnız bu sözü ne için söyledim, arz edeyim.

Dinsiz kimse olamaz. Bu umumiyet içinde şu dinin veya bu dinin tercih edilmesi söz konusu olabilir. Bittabi biz, mensup olduğumuz dinin en çok isabetli ve en mükemmel olduğunu biliyoruz ve imanımız da vardır. Fakat bu iman, aydınlanmak lazım, güzel ve iyi olmak lazımdır ki, hakikaten kuvvetli olabilsin. Yoksa imanı çok zayıf insanlardan sayılırız. O zaman bu milleti, bu memleketi yıkmak için çalışan Şükrü Hoca gibi olabiliriz. *(Alkışlar.)*

Efendiler, memleket ve milletimizi hakiki kurtuluşa ulaştırmak için hepimiz anlıyoruz ki, çok çalışmak lazımdır ve çok şeyler yapmak lazımdır. Ancak bunu nasıl yapabileceğimizi de düşünmek mecburiyetindeyiz. Bu münasebetle sorulmuş olan bir soruya cevap vereceğim. O da, siyasi bir teşekkül veya Halk Fırkası'na ait bir sorudur.

Birkaç ay evvel zannederim, gazetelerle bazı beyanatta bulunmuştum. Demiştim ki:

Barıştan sonra Halk Fırkası namı altında bir siyasi fırka yapmak tasavvurundayım ve bu fırkanın bir programını tespit edebilmek için, bütün millet fertlerinin, ihtisas, ilim ve fen erbabının kendi görüşlerini, fikirlerini bana ulaştırmalarını rica ederim. Ve bu beyanattan sonra hakikaten birçok raporlar, programlar, görüşler gelmektedir. Benim düşündüğüm şey, bütün bu görüşleri topladıktan sonra tasnif etmek ve ondan bir program çıkarmaktır.

Efendiler, ben kendi kendime düşünüp bir program tespit edebilir ve derdim ki, işte benim programım şudur. Dolayısıyla benimle hemfikir olanlar, buyurun beraber çalışalım. Ancak ben böyle yapmak istemedim. Çünkü böyle yapmanın hatalı olduğunu kabul ediyorum. Ben istedim ki, takip olunacak program, benim programım olmasın; falanın ve falanın programı olmasın. Yani herhangi bir şahsın programı olmasın. Çünkü bir şahsın programı, en nihayet kendi şahsını ve kendi şahsıyla alakadar olan, menfaattar olan insanları kapsayabilir. Ben arzu ettim ki, millet kendi programını takip etsin ve ben arzu ettim ki, milletimiz herhangi bir nam altında olursa ol-

sun, şunun ve bunun arkasından gitmesin. Ve yalnız kendi arzu ve iradesinin ve maksadının arkasından gitsin. Bunu temin etmek için mümkün olsaydı bütün vatandaşları bir araya toplamayı ve hiç olmazsa bütün mütehassısları bir araya toplamayı, onlarla büyük bir kongre halinde görüşerek böyle bir program vücuda getirmeyi çok arzu ederdim. Fakat buna maddi imkân tasavvur edemediğim için, bunu adeta yazılı yapmak cihetini tercih ettim. Dolayısıyla o beyanatım yazılı bir kongreyi temin etmek maksadına yönelikti. O program etrafında demiştim ki, bir Halk Fırkası yapacağım.

Arkadaşlar, siyasi fırka telaffuz edildiği zaman kati olarak biliyorum ki, bütün vatandaşlarımız, kardeşlerimiz endişeli bir hisse haklı olarak mağlup oluyorlar. Çünkü şimdiye kadar hiçbir hakiki netice vermediği halde milleti birbirine çarptıran, muhalif gayeler doğuran fırkalar görülmüştür. Veyahut tahakküm eden fırkalar görülmüştür. Çünkü siyasi fırka demek, mevcut olanlara bakılacak olursa veya bakılarak ifade edilmek lazım gelirse, her halde birtakım iktisadi menfaatları, hayati menfaatları temin etmek için çalışan özel teşekküller demektir. Çoğunlukla toplumlarda menfaat genel ve müşterek tasavvur edilmez. Bazı sınıfların menfaatları başka istikamette, bazı sınıfların menfaatları başka başka istikamettedir. Dolayısıyla şu veya bu milletin menfaatını temin etmek için onlara dayanmak, temsil iledir. Onlara dayanan bir fırka bulunabilir. Bunun karşısında kalan ve falan sınıfın menfaatlarını muhafaza için onlara dayanan ve onları temsil eden bir zümre bulunacaktır. Dolayısıyla fırka denildiği zaman bu milletin içinden şu veya bu sınıfı almak, diğer bir sınıfın menfaatı aleyhine çalışmak... Hayır, ben böyle bir fırka yapmak tasavvurunda değilim... Ben böyle bir fikirde değilim, dedim. Çünkü böyle bir fikirde bulunmaya bizim memleketimizde, bizim memleketimizin içinde esasen ihtiyaç yoktur. Zira tahlil edersek görürüz ki, menfaatı yekdiğerine denk sınıflardan meydana gelen bir halktan başka mutahap bulamayız.

Bazı araştırmacı arkadaşlarımızın tahlillerine dayanarak arz edeyim ki, bizim milletimize bakıldığı vakit evvela nazarı dikkate çarpan asli kitle çiftçidir ve çobandır. Diğer bir arkadaşımızın şimdi dediği gibi, yüzde sekseni çiftçidir. O halde Halk Fırkası denildiği zaman bu asli kitle kastedilmektedir.

Yalnız çiftçilerin ve köylülerin haklarını temin için diğer sınıfların aleyhinde olarak mı fırka yapacağız? Hayır... Bu köylünün düşmanı olabilecek olanlar kimlerdir? Çok çiftlikleri, geniş arazisi bulunan insanlardır. Halbuki arkadaşlar, bizim memleketimiz içnde böyle geniş çiftlik ve arazi sahibi olanlar kaç kişidir? Ve acaba mevcut olan geniş arazi ve çiftlik sahipleri derecesinde her köylüye arazi vermek için memleketimizin arazisi kâfi değil midir? Dolayısıyla bizim memleketimizde geniş arazi sahiplerinin başlı başına bir kuvvet, bir sınıf teşkil ederek menfaat takip etmesine imkân yoktur ve onların mevcudiyet ve menfaatları köylüden çok fark etmez. Zira bir insanı köylü mertebesine indirmek değil, köylüleri bunların mertebesine çıkarmak lazımdır. Ben bunları, köylünün, çiftçinin içinde farz ederim.

Sonra tüccar vardır, orta tüccar vardır, bir de zengin tüccarlar vardır. Telaffuz olunduğu zaman yekdiğerine karşı görünür. Halbuki bence öyle değildir. Yüksek tüccar, zengin tüccar dediğimiz zaman memleketimiz içinde kaç tane zengin adam vardır? Kaç tane milyoner gösterebilirsiniz? Kendi sermayesine veyahut bir araya getirilecek olan sermayelere dayanarak bu memlekette kaç fabrika yapılabilir? Kaç liman yapılabilir? Hiçbir şey yapılamaz. Hani zengin zengin dediğiniz adamlar? Emin

olasınız ki, medeni milletlerin orta zenginlerinden de aşağıdır. Dolayısıyla zengin tüccarla orta tüccar birbirinden ayrılmayacak kadar menfaatları müşterek olan bir sınıftır. O da halkın içindedir.

Mesela ameleden bahsedilebilir. Bu memlekette, İstanbul'da, şurada burada olan ameleyi tamamen düşünecek olursak belki yirmi bini geçmez. Bu yirmi bin amelenin, emekçinin tarlada çalışan köylüden ne farkı vardır? Biz amelenin menfaatı hilafına çalışmayı genel menfaatlara muhalif görürüz. Biz fabrikalar yapmak istiyoruz ve daha çok ameleye ihtiyacımız var. Biz eğer amelenin hayat ve saadet vasıtalarını temin edecek tarzda esaslar koymazsak, bu zarar onlara değil, memlekete ve milletin genel refahına aittir. Dolayısıyla bu da bu halkın içindedir.

Sonra efendiler, aydınlar denilen insanlarla ulema denilen insanlar kalır. Bunlar, çiftçi değildir, tüccar değildir, amele değildir. Fakat mevcuttur. Gerek ulema ve gerek aydınlar, genel olarak başlı başına bir menfaat takip edebilecek özel sınıf halinde tasavvur olunabilir mi? Bilakis, ulemanın ve aydınların yapacağı şey, halkın içine girmek, kendilerine öncülük yapmaktır. Bu tahlillerimle göstermek istiyorum ki, bizim milletimiz, baştan nihayete kadar yekdiğerine, yekdiğerinin menfaatına yardımcı ve destek olan sınıflardan başka bir şey değildir. Sanatkârlar da öyledir. O halde öyle bir teşekkül olmalıdır ki, çiftçinin, tüccarın, sanatkârların, amelenin ve bütün milletin menfaatlarını düşünsün. Ve bütün bu menfaatları temin edebilecek esasları koysun, onları uygulamaya koyabilsin. Hatta biz fırka namı kullanmaksızın dahi bu maksadımızı temin edecek bir teşekkül yapabiliriz. Yalnız bizi bundan men eden nedir? Şudur:

Biz tam bağımsızlık ve kayıtsız şartsız hâkimiyet umdelerine dayanan bir program takip edeceğiz. Ve bu programla memleketi mümkün süratle mamur etmek ve milleti mümkün süratle mesut etmek, zengin etmek için ne yapmak lazım gelirse, tereddütsüz, şuna buna bakmaksızın, şu veya bu teoriye bakmaksınız, maddi olarak, hakiki olarak yürümek istiyoruz.

Bu noktada ufak bir itiraf yapmak lazımdır. Bütün bunlara ve hatta esaslara karşı olanların mevcut olmadıklarını kabul edemeyiz. Halbuki, bu karşı olanlar, milletin tamamını bir vasat yapıp da onun üzerinde yürüyemez. Kurtulmak için, bu karşı olanların hepsinin kafasını koparmak lazımdır. Ancak bu millet bu sayede kurtulabilir. Bir şey vardır; mademki bu istikamette yürümeye takatı olmayan insanlar vardır, onları tepelemek ve yürümek lazımdır. Bu kadar azimle yürüyecek bir heyete elbette siyasi bir tavır vermek lazımdır. İşte benim teşekkülünü lazım saydığım Halk Fırkası'nın mahiyeti bundan ibarettir. Bittabi bu, bugün mevcut ve teşekkül etmiş değildir. Bugün mevcut olan bir şekil vardır ki, onun adına, biliyoruz ki, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti derler ve ben bu cemiyetin reisiyim. Bu cemiyet, bütün teşekküllerin, başta arz ettiğim teşekküllerin bir nam altında birleşmesinden hasıl olmuş ve bağımsızlığı, hâkimiyeti kurtarmak için millete yol göstermiş ve tarihi vazifeler yapmış ve yapmakla meşgul bulunmuştur. Ancak bu bir cemiyettir. Bu bir siyasi fırka değildir. Bu cemiyete ayırmaksızın bütün vatandaşlar dahildir. Bütün vatandaşlar bu cemiyette üyedir. Halbuki yapılması tasavvur olunan şey, siyasi bir fırkadır. O halde bu siyasi fırka da bütün milleti kapsar. Yalnız buraya dahil olamayacaklar, dediğim esasları kabul kabiliyetinde bulunmayanlardır. Demek ki, bu genel ve milli olan tarihi vazifeleri yapmakla meşgul olan teşkilat ile beraber bütün milli

teşkilatın el birliği ile çalışarak vücuda getirecekleri müşterek bir fırka olacaktır ki, ben onun ismine Halk Fırkası demeyi münasip görüyorum.

Bu fırka bütün halk sınıflarını mesut etmeyi gaye edineceği gibi, bu sınıflar içinde bir sınıf vardır ki, devlet, millet ve miletin bütün bu mesaisi ancak ona dayanmakla emniyetle yürüyebilir. O sınıf ordudur. Ordumuz, teşekküre ve övülmeye değerdir ki, babalarına ve ecdatlarına layık fiillerin ve harekâtın kahramanı olmakla iftihar etmektedirler. Barış devresine geçtikten sonra da sükûtla geçecek millet işlerinde hiçbir endişeye maruz kalmamamız için bu orduyu şimdiye kadar olduğundan daha mükemmel bir hale getireceğiz. Bu ise ancak ordu mensuplarının refahını, saadetini temin etmekle mümkündür. Hayat kaygısı içinde bulunan insanların... Hayat dediğim zaman, askerler için söz konusu olan muharebede terk edeceği hayat demektir. Bizim askerlerimiz, bizim subay ve kumandanlarımız, vatanı için ve milleti için muharebe meydanlarında tereddüt etmeksizin hayatlarını bırakırlar ve bunu yapmayı ararlar. *(Alkışlar.)* Fakat icap ederse o ölüm gününe yetişebilmek için kat edeceği hayat mesafesi içinde insani ihtiyaçları vardır. O insani ve ailevi ihtiyaçları çok temin olunmalıdır ki, subay ve asker, hatta diğer sınıflara oranla o işlerle en az meşgul olsun. Bunu temin etmek istemeyen bir millet en esaslı bir noktada gevşeklik göstermiş demektir. Halbuki, her hususta hayatına kuvvet ve sağlamlık vermek isteyen ve buna karar vermiş olan milletimiz, elbette subaylarını ve askerlerini ve devlet makinesini işletecek olan bütün memurlarının hayatını en müreffeh bir halde bulundurabilmek için icap eden hususları teminat altına alacaktır. Ve teşkili tasavvur olunan fırkanın programında bu nokta en mühim noktalardan birisini teşkil edecektir.

Bazı milis subaylarının müşkülat içinde olduğunu söyleyen bir arkadaşımız vardı. Bizim ordumuzda milis subayı yoktur. Yalnız bu harekâtın başında fedakârlık, kahramanlık eden birtakım vatansever fedakârlar vardı. Bunlar ya subay idiler veya askerliğe mensup olmadıkları halde, sırf vatanperverane heyecanlarıyla askerlik etmişlerdir. Liyakatleri, kahramanlıkları icabı subaylık vazifesini dahi yapmışlardır. Arkadaşımızın milis subayı dediği bu nevi güzide insanlar olacaktır. Böyle memleket ve milletin en tehlikeli bir anında vatanseverliği azami derecede ortaya koymuş olan insanların hiçbir vakitte mükâfatsız kalmaması ve bilhassa sefalete maruz kalmaması lazımdır.

Ancak bu gibi arkadaşlarımız, ya muntazam olarak teşekkül etmiş olan ordunun içinde askeri vazifesine devam edebilecek bir halde idiler ki, onlar devam ediyorlar veyahut muntazam ordu teşkil olunduktan sonra muntazam subaylar heyeti işi üstlendikten sonra kendilerinin vazifesine nihayet verilmiş, yine ordunun muvaffakiyetleri için ve milletin selameti için lazım gelen insanlardır. Bunların sefalette bırakılmaları için hiç kimse bir şey düşünmüş olamaz. Her halde bunlar bu toplumun içinde ve memleketin içinde hayatını temin edecek iş bulabilirler. Ve ben çoklarını bilirim ki, bulmuşlardır. Fakat hakikaten sefalet halinde bulunanlar varsa, bunun sebeplerini incelemek lazım gelir. Ya unutulmuştur, müracaat etmemiştir veyahut incelenmeye değerdir.

Eğer bu gibi arkadaşlarımız memleket ve millete hizmet etmiş olmaktan dolayı büyük ve büyük mükâfatlar bekliyorlarsa ve bu mükâfat verilememiş ise, o da millet ve memleketin halindendir. Ve ben çok eminim ki, bu arkadaşlarımız hiçbir vakitte böyle hasis ve maddi menfaatı düşünerek vatani vazifelerini yapmış değillerdir.

Arkadaşlar, milletten çok şey talep etmeye hakkımız yoktur. Millete vazife yapmaya mecburuz. Aç kalırsak çalışalım, nasıl yapmak lazım gelirse öyle yapalım. *(Alkışlar.)* Çiftçi olalım, çoban olalım, bakkal olalım efendiler. Ne yaptık sanki bu millete? Herhangi birimiz bu millete ne yaptık? En çok vazife yapmış olanlarımız ne yapmışlardır? Dolayısıyla böyle bir his yoktur ve olmamalıdır. Hizmet eden, vazifesini, namus vazifesini yapmıştır.

Efendiler, Halk Fırkası, demin izah ettiğim gibi, adeta nasıl ki Misakı Milli, tam bağımsızlığımızı elde etmek için ortaya konulmuş bir düstur ise, nasıl ki Teşkilatı Esasiye Kanunu'muz milli hâkimiyeti kayıtsız şartsız milletin elinde saklı bulundurabilmek için konulmuş bir düstur ise, Halk Fırkası'nın programı da milleti bundan sonra mesut edebilmek için ve sınıflarını ayırmaksızın mesut ve müreffeh etmek için ve memleketi mamur etmek için konulacak bir düsturun etrafında toplananlardan teşekkül edecektir. Dolayısıyla hiç kimsenin hatırına gelmesin ki, bu siyasi fırka şu veya bu sınıfın menfaat vasıtası olacaktır. Hayır, Halk Fırkası bütün milletin saadetini elde etmeye mevcudiyetini hasredecek bir siyasi teşekkül olacaktır.

Ben bizzat böyle bir siyasi teşekkülün içinde bulunmak ve başında bulunmakla memlekete en büyük bir vazifeyi yapacağıma kaniim. Devletin başında, hükümetin başında bulunmaktan daha mühim görüyorum böyle bir siyasi teşekkülün başında bulunmayı. Çünkü efendim, bizim milletimizin esaslı olarak bütün bu konuştuğumuz şeyleri yapabilmeye kendini eğilimli kılabilecek bir noksanı vardır. O da siyasi terbiyeden mahrumiyetidir. Millet siyasi terbiye almalıdır. İşte meclis olmadığı zamandaki halimiz ve meclis olduktan sonra da bizi düşündüren manzaraların tamamı, esasen millette siyasi terbiyenin lüzumu kadar oluşamamasından ileri gelmiştir.

Bir arkadaşımız seçimlerden bahsederek hâlâ eskisi gibi mi seçim olacak, buyurdular. Görüyoruz ki, hâlâ aynen eski usul yürürlüktedir, daha çok yürürlükte kalacaktır. Arkadaşlar, o zamana kadar ki bütün millet fertleri sizin düşündüğünüzü düşünecektir. Bu seyahatim esnasında Bursa'ya giderken bir köy kahvehanesine girdim. Köylü ile orada kahve ve sigara içtik. Kendilerine sordum: "Sizin muhtarınız var mıdır?" "Var" dediler. "Nasıl seçersiniz muhtarı?" "Pazarlıkla" dedi. "Hangisi daha az para ile olursa onu seçeriz." "E.. muhtarın seçilmesi lazım değil mi?" "Evet." "Nasıl seçim yaparsınız?" "Köylü toplanırız; birtakım adamlar çıkar, derler ki, ben daha az para ile yaparım. Onun üzerinde ittifak ederiz." Bu bir seçimdir ve muhtar seçiminin böyle olması lazım geleceğine o köylü kanidir. Sebebi, köyün muhtarı olmak, o köyün, o mahallenin uşağı demektir.

Zira hükümet, köyden veyahut mahalleden ne gasp etmek istiyorsa, köye veya mahalleye bütün hükümet vasıtaları ile ne gibi tecavüzler, taarruzlar yapmak istiyorsa, bunları yapabilecek olan, yol gösterecek olan muhtardır. Ve bu itibarla çoğunlukla muhtar çok dayak yer. Ve bu itibarladır ki, köylünün namus ve izzet sahipleri, böyle bir vazifeyi üstlenmek istemeyebilir. Zira bunun karşılığında dayak vardır. Dayaktan hasıl olan acıyı telafi edecek şey de muhtarın köylüyü soymasıdır; diğer soyanlarla beraber. Dolayısıyla kurtulabilmek için iki şey lazımdır. Birisi ve en esaslısı evvela o köylünün muhtarın ne demek olduğunu ve muhtarın niçin seçildiğini bilmesi lazımdır. Ve nasıl seçildiğini bilmesi lazımdır. Bu, siyasi terbiye ile olur. İkincisi hükümetin köylüye ve

muhtara ve muhtar vasıtasıyla köylüye yapılmakta olduğunu bildiğimiz muamelelere son vermek lazımdır. Bugünkü hükümetimizin mahiyeti buna son vermiştir.

Fakat efendiler, itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, henüz Teşkilatı Esasiye'nin dokuz maddesi yapılmıştır. Dokuz maddesi de üç fikirden ibarettir. Bütün bunun manası ve kapsamı memlekette henüz tatbik olunmamıştır. Halk hükümetinden bahsettiğimiz zaman, henüz bir halk hükümetinin memleketin her yerinde tesis olunduğunu söylersek büyük yalancılık etmiş oluruz. O zaman hiçbir şey yapılmamış olduğunu... daha birçok şeyler vardır ki yapılacaktır. Bu manaları bütün açıklığı ve kapsamı ile memleketin içinde tatbik etmek lazımdır. İşte bunun için millete siyasi terbiyeyi vermek lazımdır. Siyasi terbiye vermek için mektepler mi açacağız; siyasi ilimler mi okutalım? İstediğimiz kadar okutalım veya Avrupa'ya gönderelim. İstedikleri kadar okusunlar. Hayır, olmaz! Ben düşünüyorum ki, böyle bir siyasi fırka her seçim dairesinin mebusunu ihtiva edecek olan böyle bir siyasi fırka başlı başına bir mektep halinde tesis olunmalıdır. Birlik ve dayanışma içinde, programı usulü dairesinde ve süratle takibe alışmış bir hale getirilebilir. Ve her seçim dairesinin bu suretle siyasi terbiye alacak olan mebuslarının yol göstericiliği ile kendi seçim dairelerindeki bütün muameleler –bu bakımdan evvela muameleler– iyi hale doğru sevk edilebilir.

Efendiler zannediyorum ki, çok beni dinlemek külfetine katlanıyorsunuz. *(Estağfurullah sesleri.)* Ve daha çok zamanda görüşecek dertlerimiz vardır. Bir defa ile, yüz defa ile birbirimizi tatmin edeceğimizi zannetmem. Onun için çok ve çok görüşmek mecburiyetindeyiz. Her fırsattan istifade ederek açık ve samimi görüşmek mecburiyetindeyiz. Bildiklerimizi, duyduklarımızı, gördüklerimizi çok açık birbirimize anlatmak mecburiyetindeyiz.

Biliyorsunuz ki çoğunlukla böyle siyasi fırkalardan bahsedenler ve siyasi fırka yapmak sevdasında bulunanlar, çok şey yapacaklarını ve yapabileceklerini ve programlarının çok güzel olduğunu, milleti aldatmaktan çekinmeyerek söylerler. Bittabi bizim meslek ve meşrebimiz buna müsait değildir. Biz millete karşı, bilhassa millete karşı çok namuslu kalmak isteriz. Dolayısıyla yapmayı tasavvur ettiğim hususları arz ettiğim vakit, bunları yapabileceğime dair ilmen, fikren, kanaat ve tecrübe ile itimat ettiğim şeyler olduğunu kabul buyurunuz. Demin demiştim ki, şimdiye kadar yapılabilir dediğim şeyler yapılmıştır. Hadiseler bizi yalanlamadı. Bundan sonra da diyorum ki, yapılabilecek şeyler vardır. Ve dediğim şeyler, bu yapılacak şeylerin içindedir. Bunları dahi büyük bir muvaffakiyetle bu millet yapacaktır. *(Alkışlar.)*

Ancak şimdiye kadar bütün teşebbüslerde bizi muvaffak eden hakiki etkeni hiçbir vakitte unutmamak ve onu daima ve daima tekrar etmek lazımdır. O hakiki etken, her şeyin yardımcı ve destekçisi olacak olan milletin kendisidir. Dolayısıyla yapacağız dediğim zaman benim yapacağımı zannetmeyiniz. Milletimizin yapacağını kastediyorum. Bunda kimsenin şüphesi kalmasın. *(Alkışlar.)*

Son iki kelime arz edeyim. Barış istiyoruz. Harbi, barışı temin için yaptık. Mecbur ederlerse yaparız ve yapmaya muktediriz. Fakat böyle bir mecburiyet karşısında bırakmadıkları takdirde, böyle bir mecburiyetten millet kendini azade gördüğü dakikadan itibaren, yeni bir azim ve imanla memleketi, hayatını ve bütün mevcudiyetini en yeni, en zengin kisvelerle süsleyecektir, yüceltecektir. *(Alkışlar, inşallah sesleri.)*

Bu devleti, yeni Türkiya devletini tesis eden bir asli unsur vardır. Ve bu asli unsur ile işbirliği yapmış, talihini birleştirmiş unsurlar dahi vardır. Bu unsurlardan dindaş olanlar da vardır, başka başka din ve mezhepte bulunanlar da vardır. Bu memlekete ve bu devletin hakiki dayanağına daima iyi, âlicenabane hislerle mütehassis olmuş ve fiilleri ve hareketleri daima bu hissiyat dahilinde geçmiş bulunan ırkların aynı dinden olması şart değildir; mesela Musevi vatandaşlarımız gibi. Şüphe yok ki, Musevi vatandaşlarımız hiçbir vakitte bu memlekette olduğundan daha çok refah ve saadete sahip olamazlar. Şimdiye kadar böyle olmuştur. Yeni Türkiya, bu suretle kendilerine daha çok güven verici olur. *(Alkışlar.)* Diğer unsurlar dahi, gayrimüslim unsurlar dahi mübadeleden sonra memleketimizde kalmış olacaklar dahi emin olabilirler ki, şimdiye kadar kapıldıkları teşviklerin ve kışkırtmaların artık bundan sonra hiçbir faydası, tesiri, hükmü olmadığını takdir eder ve tam bir sadakatle bu milletin içinde yaşamaya karar verirlerse, hiçbir vakitte bu millet tarafından kötü muameleye maruz kalmayacaklardır. Ve insaniyetin icap ettirdiği bütün hususların kendileri hakkında tatbik edilmiş olduğunu göreceklerdir. *(Alkışlar.)*

Efendim, çok mühim ve sevgili İzmir'imizin aziz halkıyla, hanımlarıyla, beyleriyle –deminki sözümü tekrar edeyim ve daima kolaylaştıracaktır: Hanım ve beyefendileriyle– vuku bulan bu hasbıhalim bende çok güzel hisler uyandırdı. *(Allah ömürler versin Paşam sesleri.)* Ancak sabrınızı da suiistimal etmiş olmak istemem. Beni dinlemiş olduğunuzdan dolayı çok teşekkür ederim. Ve bundan sonraki milli gayemizi kolaylıkla elde etmekte bana vaat edeceğiniz yardım ve desteği, kuvvetli bir dayanak noktası ve kalp kuvveti veren bir vaat olmak üzere kabul edeceğim ve yüksek heyetinize veda eyleyeceğim. *(Sürekli alkışlar.)*

Bitiş: 9.15 sonra

İNCİR HANI YETKİLİLERİNE TEŞEKKÜR*

(2/3 ŞUBAT 1923)

İncir Hanı'nın geniş salonunda İzmir hemşerilerimle uzun hasbıhalde bulundum. Bu gece 2/3 Şubat 39'da [1923] bu müessesenin böyle bir imkânı bahşettiğinden çok memnun oldum.

M. Kemal

Lâtife Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Yaşar Aksoy, *Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat 1923)*, Maya Matbaacılık Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.70. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ADLİYE VEKİLİ RİFAT BEYEFENDİ'YE*

(3 ŞUBAT 1923)

Lâtife ile beraber tebriklerinize teşekkür ederiz, Efendim.[1]

* *Kurtuluş Savaşı'nda Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalıka'nın Anıları*, Yayına Hazırlayan-Yorumlayan: Hurşit Çalıka, İstanbul, 1992, s.144.

1 Kaynakta "Belge: 'Başkumandan Gazi Mustafa Kemal' imzasıyla 'Adliye Vekili Rifat Beyefendi'ye' gönderilen 3 Şubat 1923 tarih ve 1/86 sayılı şifre mesajı:" açıklaması yapılmış. (Y.N.)

CEMİYETE YAPILACAK YARDIM HAKKINDA MUHACİRİN CEMİYETİ MERKEZİ UMUMİSİ'NE*

(4 ŞUBAT 1923)

Gazi Paşa Hazretleri Muhacirin[1] Cemiyeti Merkezi Umumisi'nin Muhacirin Cemiyeti'nin fahri riyasetlerini lütfen kabul buyurmaları hususundaki bütün muhacirlerin hissiyatına tercüman olan rica ve istirhamlarını yerine getirmişler ve Cemiyet Merkezi Umumisi'ne aşağıdaki mektubu göndermişlerdir:[2]

Muhacirin Cemiyeti Merkezi Umumisi'ne

Devamlı harp ve istila yüzünden harap olan memleketimizi imar ve bilhassa azalan nüfusunu artırmak için ciddi tedbirler alınması en mühim ve vatani bir vazifedir.

Vatanımız daha milyonlarca emekçiyi[3] mesut edecek kadar geniştir. Şüphesiz zulüm ile manen ve maddeten mahvedilmek tehlikesine karşı göç ederek memleketimize iltica eden ırktaş ve dindaşları himaye ve hayat vasıtalarını temin ile iştigal etmek çok yüce ve insani bir hizmettir. Bu kıymetli ve semereli vazifeleri taahhüt eden yüksek heyetinizi büyük bir samimiyetle tebrik ederim.

Cemiyet'e mümkün olan yardımın yapılması ve desteklenmesi lüzumunu Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'ne[4] bildirdim. Yetimlere ve dullara ve cidden yardıma muhtaç olanlara sarf edilmek üzere Muhacirin Cemiyeti Merkezi Umumisi namına bin lira havale etmesini, Ankara'daki Osmanlı Bankası'na yazdım. Arzu ve yazınız üzere Cemiyetiniz fahri riyasetini kabul ettim. Mesainizde muvaffak olmanızı temenni ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Gazi M. Kemal

* *Şark*, 4 Şubat 1923, No: 1345; *Tanin*, 10 Şubat 1923, No: 120, s.2; *Akşam*, 10 Şubat 1923, No: 1576, s.3; *Anadolu'da Yenigün*, 13 Şubat 1923, No: 723, s.3. *Şark*'taki eski yazı metin Prof. Dr. Zeki Arıkan, *Tanin*'deki Kemal Şenoğlu, *Akşam*'daki Musa Sarıkaya, *Anadolu'da Yenigün*'deki ise Hadiye Yılmaz, tarafından okunmuştur.

1 Göçmenler. (Y.N.)

2 İtalik dizilen kısım *Anadolu'da Yenigün*'den alınmıştır. (Y.N.)

3 Belgede "emekçiyi". (Y.N.)

4 Sosyal Yardım Bakanlığı. (Y.N.)

HALİFE ABDÜLMECİT'İN TEBRİK YAZISINA CEVAP*

(5 ŞUBAT 1923)

Halifei Müslimin Abdülmecit Hazretleri'ne

Nikâhımın icrası vesilesiyle hilafetpenahilerinin lütfen esirgenmeyen tebrikleri ve temennileri iftihar ve sevinç sebebi oldu. Bu yüksek iltifattan doğan özel teşekkürlerime ilaveten muazzez vatanımızın saadet ve selamete nail olması ve zatı hilafetpenahilerinin ömürlerinin uzun olması ve afiyetleri duasını dergâhı ilahiye refeylerim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Şubat 1923, No: 723, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.483. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Prof. Zeki Arıkan ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

AKHİSAR'A GİDERKEN ÇİFTLİK HALKINA NUTUK*

(5 ŞUBAT 1923)

Akhisar, 5 Şubat (özel muhabirimizden) – Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle eşleri Latife Mustafa Kemal Hanımefendi ve maiyetleri erkânı, dün gece saat üç buçukta İzmir'den hareket etmişlerdir. Sabahleyin Kapaklı'da halk ile kısa bir sohbette bulunmuşlar ve kurbanlar kesilmiş, mektepler karşılama töreninde hazır bulunmuşlardır.

Saat on birde Çiftlik'e[1] *ulaşan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri askeri kıtaları teftiş etmiş ve Türk askeri, Başkumandan'ının huzurunda üç saat devam eden büyük bir manevra icra eylemiştir. Askerin fevkalade muntazam yürüyüşü, zinde hareketi, Gazi'nin takdirlerine mazhar olmuştur.*

Paşa, Çiftlik hastanesini muhterem eşi Latife Hanımefendi ile birlikte gezmiş, hastaların gönlünü almıştır. Latife Hanımefendi hastalara sigaralar hediye etmiş ve Çiftlik Musevileri de yeni evlenen bu güzide çifte bahtiyarlık temenniyatına ilaveten iki beyaz güvercin hediye etmişlerdir. Köyün Musevileri Kolordu şerefine bir ziyafet çekmişler ve bir Musevinin nutkuna cevaben Gazi Paşa demiştir ki:

Musevilerin hüsnüvefası baki kaldıkça onlara bağrımızda samimi yerler vardır.

Mustafa Kemal Paşa, bugün saat üç buçukta Akhisar'a ulaşmışlardır.

* *İkdam*, 6 Şubat 1923, No: 9301, s.2. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.
1 Kayalıoğlu kasabasının eski adı. (Y.N.)

AKHİSAR'DA KONUŞMA*

(5 ŞUBAT 1923)

Hoca Efendi Hazretleri'nin sözlerinden çok derin, çok ciddi surette mütehassis oldum. Gösterilen hissiyata teşekkür ederim. Cihan bilir ki, memleketimizin bazı kısımları düşmanın zulümlerine ve işkencelerine maruz kaldı. Sizi kurtarmak için ça-

* *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı, İstihbarat Matbaası, Ankara, 1923, s.87-88. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.91-92. *İzmir Yollarında*'daki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

Aynı konuşma *Hâkimiyeti Milliye*'de şu şekilde yer almaktadır:

> "Akhisar: 6 (İmtiyaz Sahibimizden) – Bütün bu seyahat esnasında halkımızın sevgili kurtarıcılarına karşı göstermiş olduğu alaka birbirinden farksız ve birçok günlerden beri buna alıştığımız halde, her yerde başka şekilde halk tarafından gösterilmekte olan özlem bizde her gün yeni intibalar bırakıyor. Akhisar seyahatimiz bütün bu tezahüratın en canlı ve kuvvetli bir safhası oldu. Gazi Paşa Hazretleri sevgili kurtarıcılarını beklemekte olan halkın şiddetli ve hararetli alkışları arasında ordu ve halk tarafından hazırlanan zafer taklarından geçerek yaya olarak kolordu binasına kadar teşrif buyurdular. Paşa Hazretleri güzergâhlarında bulunan erkek ve kadın binlerce halkın arasından geçerken erkeklere nasılsınız arkadaşlar, kadınlara iyi misiniz iltifatında bulundular. Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve eşleri hanımefendinin halk arasından geçmesi halk tarafından saadet duası ve sevinç avazeleriyle karşılanıyordu. Paşa Hazretleri Kolordu karargâhında bir müddet istirahatten sonra belediye dairesini teşrif buyurdular. Belediye dairesindeki subaylar kulübünde icra edilen kabul töreni esnasında ulema namına eski hâkim İsmail Efendi, Paşa Hazretleri'ne hoş geldiniz dedikten sonra [...] demiştir. Başkumandan Paşa Hazretleri cevaben bütün İslam âleminin maruz kaldığı zulüm ve hakaretten bahis buyurduktan sonra:
> "'İslam âleminin maruz kaldığı sefalet ve zilletin tabii sebepleri vardır. İslam âlemi dini hakikat dairesinde Allah'ın emrini yapmış olsaydı, bu akıbetlere maruz kalmazdı. Allah'ın emri çalışmak, çok çalışmaktır. Düşmanlarımız böyle çalışıyor. Biz de onlardan ziyade çalışmaya mecburuz. Çalışmak demek, boşuna yorulmak, terlemek değildir. İlim ve fenden ve her türlü medeni icatlardan her surette istifade ederek çalışmak şarttır. Sizin de anladığınız gibi hakikaten en meşru ve uygun surette teşekkül eden Büyük Millet Meclisi ve hükümeti bu suretle çalışmak sayesinde, görüyorsunuz ki, ne büyük muvaffakiyetler elde etmiştir' buyurmuşlardır. Paşa Hazretleri milli hâkimiyetin korunmasından ve müdafaasından bahis buyurduktan sonra: 'Bizim dinimiz bir milletin hakir ve miskin, alçalmış kalmasını tavsiye etmez. Bilakis izzet ve şerefi her vakit Allah da Peygamber de emrediyor. Her yerde olduğu gibi buradaki temaslarımdan da anlıyorum ki, bu hususta millet tamamıyla gözünü açmıştır ve benliği ve hâkimiyeti üzerinde pek kıskançtır.' Gazi Paşa, bundan sonra hakkında gösterilen alakadan dolayı teşekkür etmiştir. Bu esnada Kırkağaç'tan gelen sekiz kişilik bir heyet Başkumandan Paşa Hazretleri'ne hoş geldiniz diyerek Kırkağaç'a teşrifleri hususunu rica etmişlerdir. Paşa Hazretleri yarın saat dokuzda orada bulunacağını ve halkla yeniden temasta bulunacaklarını vaat buyurmuşlardır. Heyet, Paşa Hazretleri'nin vaatlerinden doğan bir sevinçle teşekkür arz ettiler. Paşa Hazretleri kabul töreni esnasında hazır bulunan çiftçilerle görüşürken ihtiyaçlarının neden ibaret olduğu sorusuna, kendilerinin zirai alet ve edevat ve bunlar için gerekli tamirhaneler ihtiyaçları bulunduğunu söylediler. Gazi Paşa Hazretleri 'inşallah iyi bir barış yapacağız. Bunların hepsini tamamlayacağız. Bundan sonra memleketin ümranından başka işimiz yok. Çok zengin olmak lazım ve olacağız' buyurdular."

Bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Şubat 1923, No: 723, s.1-2. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. (Y.N.)

lışan orduya bütün milletle beraber Akhisar ahalisinin de bir an duadan geri kalmadıklarını biliyorum. Efendiler, yalnız biz zulüm görmedik, bütün İslam ehli, zulüm gördü ve esaret altında kaldı. Düşmanlar bizi esaret zinciri altında bırakmak istediler, fakat milletimizin azim ve hamiyeti bu zincirleri parçaladı, bağımsızlığını elde etti. İslam ehlinin uğradığı zulüm ve sefaletin elbette birçok müsebbipleri vardır. İslam âlemi dini hakikat dairesinde Allah'ın emrini yapmış olsaydı, bu akıbetlere maruz kalmazdı. Allah'ın emri çok çalışmaktır. İtiraf ederim ki, düşmanlarımız çok çalışıyor. Biz de onlardan ziyade çalışmaya mecburuz. Çalışmak demek, boşuna yorulmak, terlemek değildir. Zamanın icaplarına göre ilim ve fen ve her türlü medeni icatlardan azami derecede istifade etmek zaruridir. Hepimiz itirafa mecburuz ki, bu hususta hatalarımız çok büyüktür. Sizin de anladığınız ve şimdi beyan ettiğiniz üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti en meşru ve en uygun bir surette teşekkül etmiştir. Dinimizin talep ettiği çalışmak sayesindedir ki, üç buçuk senelik az bir müddet zarfında pek mühim netice elde edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, pekâlâ bilirsiniz ki, eski Babıâli hükümeti değildir, eski Osmanlı devleti değildir. Onlar artık tarihe karışmıştır. Düşmanlarımız, Osmanlı devletini yıkarak asli unsur olan Türk milletini de imha etmek istiyorlardı. Halbuki Türk milleti yeni bir iman ve kati bir milli azim ile yeni bir devlet kurmuştur. Bu devletin dayandığı esaslar "tam bağımsızlık" ve "kayıtsız şartsız milli hâkimiyet"ten ibarettir. Millet bu hâkimiyetten bir zerresini feda edemeyecektir; gözünü açmıştır. Bizim dinimiz milletimize hakir, miskin ve alçalmış olmayı tavsiye etmez. Bilakis Allah da Peygamber de insanların ve milletlerin izzet ve şerefini muhafaza etmelerini emrediyor. Her yerde olduğu gibi buradaki temastan da anladım ki, millet, hâkimiyetini muhafaza hususunda büyük bir azim ve kudret göstermektedir. Hakikati gören ve anlayan milletimiz elbette bundan sonra candan ve gönülden çalışacak, refah ve saadete nail olacaktır.

AKHİSAR TÜRK OCAĞI'NDA NUTUK*

(5 ŞUBAT 1923)

Akhisar: 5 (AA) – Bu akşam saat yedi buçukta Belediye tarafından Türk Ocağı'nda Başkumandan Paşa Hazretleri şerefine bir ziyafet çekilmiştir. Ziyafette kasabanın aydınları ve ileri gelenleri ile mülki ve askeri erkân ve reisler hazır bulunmuşlardır. Ziyafetin sonlarında Türk Ocağı Reisi Doktor Şemseddin Bey, Paşa Hazretleri'ne hitaben bir nutuk söyleyerek demiştir ki:

[...]

Paşa Hazretleri bu nutka aşağıdaki karşılıkta bulunmuşlardır:

Muhterem efendiler! Beyefendi'nin memleket namına ve Türklük namına söylediği sözlerden fevkalade memnun oldum. Şahsıma ait olan teveccühkâr kelimelere karşı özel olarak teşekkür beyan ederim. Efendiler, dünyada hiçbir millet yoktur ki, büyük veya küçük zulümlere maruz kalmamış olsun. Çünkü her millet yaşamak mecburiyetindedir. Yaşamak için mücahede şarttır. Şimdiye kadar pek çok milletler birçok darbelere maruz kalmışlardır. Bu darbelerin neticesi iki manzara arz eder. Birincisi bu darbeler bir milletin benliğini, mevcudiyetini mahveder. İkincisi, bu darbeler mevcut şekli yıksa bile asli unsuru imha edemez. Bu gibi darbelere maruz kalan bir memlekette ikinci neticenin husule gelebilmesi için o memleketin dayandığı milletin[1] çok kuvvetli olması lazımdır. İşte Türk milleti böyledir. Türk milleti, maruz kaldığı darbeler karşısında mevcudiyetini muhafaza etmiştir. Gerçi hariçten gelen bu darbelerin sonuncusu Osmanlı devletini yıktı, fakat asli unsur olan Türk milletini mahvedemedi. Türk milleti mevcudiyetini devam ettirebilmenin ne gibi sebeplere ve şartlara bağlı olduğunu takdir ederek onları hazırladı ve yeni bir devlet vücuda getirdi. Efendiler, hakikaten Akhisar düşman darbelerinin ilk hedeflerinden birini teşkil etti, fakat bu darbe karşısında dağılmadı. Hemen bir namus cephesi vücuda getirerek mücahedeye fedakârane bir surette devam etti. Bundan dolayı bütün Akhisarlılar milletin takdirine layıktır. Bugün Akhisarlılarla yakından temas etmekliğim vesilesiyle ben de kendilerini tebrik ederim.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Şubat 1923, No: 723, s.2; *Anadolu'da Yenigün*, 7 Şubat 1923, No: 718; *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı, İstihbarat Matbaası, Ankara, 1923, s.90-92. Lozan müzakereleri ile ilgili kısım için bkz. *Vakit*, 6 Şubat 1923, No: 1852, s.3; *İkdam*, 6 Şubat 1923, No: 9301, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.92-94; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.60. *Hâkimiyeti Milliye* ve *İkdam*'daki eski yazı metinler Musa Sarıkaya, *Anadolu'da Yenigün*'deki Hadiye Yılmaz, *İzmir Yollarında ve Vakit*'tekiler ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Hâkimiyeti Milliye*'de "o memleketin ve milletin". (Y.N.)

Paşa Hazretleri, ondan sonra Lozan Konferansı müzakerelerine sözü getirerek demişlerdir ki:

Barışın tesisi lüzumu inkâr edilemez bir hakikattir. Biz bunu samimi olarak takdir etmiş bulunuyoruz. Muhataplarımızdan aynı samimiyeti bekleyerek muzaffer ordularımızı durdurduk ve delege heyetimizi Lozan Konferansı'na gönderdik. Fakat hakikatin tasavvur eylediğimiz gibi tezahürünü görmek henüz mümkün olamadı.

Delege heyetimizden her gün aldığımız malumatın tasavvurlarımızı[1] teyit etmesini beklerken, aksi neticelere şahit oluyoruz. Konferansta gösterdiğimiz[2] bütün sıcak niyetlere, samimiyetlere rağmen, muhataplarımız hâlâ bizi imha etmek, bize bağımsız bir devlet muamelesi yapmamak zihniyetinden uzaklaşmadıklarını göstermektedir.[3] Hâlâ bize bağımsızlığı ihlal eden imtiyazlar kabul ettirmek ısrarında bulunuyorlar ve bu ısrarda ileri gidenlerin İtalyanlar ve bilhassa Fransızlar olduğunu hayretlerle görüyoruz. Nihayet Lozan müzakereleri iktisadi meselelerden dolayı kesintiye uğramıştır. Bunu bittabi gazeteler yazacak ve hepiniz okuyacaksınız. Bundan zerre kadar hayretle düşmemekliğiniz[4] icap eder. Ancak mesuliyeti bize ait olmayan ve olmayacak olan düşmanlıkların safhaları ne olursa olsun, bizim, meşru haklarımızı her suretle temine muvaffak olacağımıza eminiz. Milletin azmi, kuvvet ve kabiliyeti buna kefildir ve yeterlidir.

Müteakiben Belediye tarafından verilen bu ziyafetin Türk Ocağı binasında tertip edilmesindeki isabetten bahis ve elli altmış asırlık muazzam bir tarihe sahip olan Türk milletinin milliyetine ve hürriyetine fevkalade ehemmiyet vermesi lazım geldiğini beyan ile nutuklarına son vermişler ve hazır bulunanlar tarafından şiddetle alkışlanmışlardır.

1 "Tasavvurlarımızı" sözcüğünün aslı olan "tasavvuratımızı" sözcüğü yerine, *İzmir Yollarında*'da "ümitlerimizi". (Y.N.)

2 *İzmir Yollarında* ve *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*'de yanlışlıkla "gördüğümüz". (Y.N.)

3 *Anadolu'da Yenigün*'de "... bizi imha etmek ve bize müstakil bir devlet muamelesi yapmak zihniyetinden uzaklaşmadıklarını göstermektedir"; *İzmir Yollarında*'da "... bizi imha etmek istemekte ve bize müstakil bir devlet muamelesi yapmak niyetinden uzaklaşmaktadırlar". (Y.N.)

4 *Anadolu'da Yenigün*'de "... zerre kadar hayrete düşmemek"; *Hâkimiyeti Milliye*'de "... dolayı pek ehemmiyetle düşünmemek". (Y.N.)

KIRKAĞAÇ, SOMA VE BALIKESİR'DE HALKLA KONUŞMALAR*

(6 ŞUBAT 1923)

Balıkesir: 6 Şubat (Özel Muhabirimizden) – Akhisar'da dün gece Türk Ocağı'nda verilen ziyafette Ocak üyelerinden birine cevaben Gazi Paşa Hazretleri Ocağa takdirler beyan etmiş ve her yerde olduğu gibi Akhisar'da da halkın benliğini idrak ettiğini ve bunu muhafaza için ne gibi şartlara ihtiyaç bulunduğuna vâkıf bulunduğunu gördüğünü söylemiştir.

Akhisar seyahatinde kadınlarla erkekler hep birlikte bir müsamere olunmuş ve Gazi uzun beyanatta bulunmuştur.

Bu sabah Kırkağaç'a doğru hareket eden Gazi'yi Kırkağaçlılar emsalsiz bir surette karşılamışlar, on dana, on kuzu kurban kesmişlerdir. "Millet gazisi bin yaşa" sesleri arasında Mustafa Kemal Paşa ve eşleri, Fırka Karargâhı'na çay ziyafetine, Türk Ocağı'nda müsamereye gitmişlerdir.

Ocağın hakiki ilim ve feyiz ocağı olmasını temenni etmiş, belediye dairesinde bir kabul töreni icra eylemiştir. Burada ulemadan bir zat medreselerin ihmal edildiğinden bahsetmiş ve Gazi cevaben: "Mesele hakikaten ehemmiyetlidir. Medreseler eğitim yeri olmaktan ziyade, belki pek çok boş zaman geçirmeyi gerektiren şekilde idi. Medrese demek, insanın hayat mesaisini öğreneceği irfan yeri demektir. Bundan sonra medreselerin hakikaten ulema yetiştirmesi[1] vasıtalarına girişilecektir. Hakiki ulema bütün mücadelelere ve mücahedelere öncü olacaktır.

Milli hâkimiyet, milletin namusudur, haysiyetidir, şerefidir" *demiştir.*

Bundan sonra yine muazzam tezahürat arasında Soma'ya hareket edilmiş, Paşa, istasyonda karşılanmış ve askeri teftiş etmiştir. Lâtife Mustafa Kemal Hanımefendi kadınlarla ayrı ayrı görüşmüşler ve bahçede Türk kadınları ağlayarak Gazi'nin ayaklarına kapanmak istemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa bu aziz validelere ve hemşirelere "Ağlamayın, gülün. Bundan sonra hep güleceğiz" *demiştir. Küçük çocuklar tarafından teşkil edilmiş olan bir heyeti kabul eden Paşa,* "İnşallah çok saadetli günler bizden kaçamayacaktır. Bu mübarek günleri görür gibi oluyorum" *diyerek, ellerini çocuklarına öptürmek için can atan kadınların ve muazzam bir halk kitlesinin arasından veda ile ayrılmıştır. Yenice'de halka hitaben* "nasılsınız, iyi misiniz" *diye sormuş, halk büyük bir samimiyetle teşekkür ettikten sonra "sen de nasılsın iyi misin?" diye sormuştur.*[2]

* *İkdam*, 7 Şubat 1923, No: 9271, s.3; *Vakit*, 7 Şubat 1923, No: 1853, s.3; *Hâkimiyeti Milliye*, 8 Şubat 1923, No: 734, s.1. Ayrıca bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.103-104. *İkdam*'daki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Vakit*'teki Ahmet Hezarfen, *Hâkimiyeti Milliye*'deki ise Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 *Vakit*'te "Bundan sonra hakiki ulema yetişmesi için". (Y.N.)

2 Buradan sonrası *Hâkimiyeti Milliye*'den alınmıştır. (Y.N.)

Öğleden sonra saat üç buçukta Balıkesir'e ulaşıldı. Balıkesir halkı, Gazi Paşa için en büyük bir karşılama merasimi hazırlamıştı. İstasyon ve civarı binlerce binlerce halk ile dolu bulunuyordu. Paşa Hazretleri'ni taşıyan özel trenin istasyona varışı en hararetli tezahürata meydan verdi. Başkumandan Paşa Hazretleri, istasyonda mızıka ve bir askeri kıta tarafından selamlanmış ve Ali Hikmet ve Naci Paşalarla Mebus Vehbi Bey, Mutasarrıf, Belediye ve Müdafaai Hukuk Heyetleri tarafından karşılanmıştır. Gazi Paşa Hazretleri istasyonda karşılayan heyet ve subaylarla görüşürken:

-Böyle kıymetli arkadaşları hep bir arada görmekten dolayı çok bahtiyarım, *buyurdular.*

Bundan sonra Paşa Hazretleri istasyondan çıkarak yürüyerek belediye dairesini teşrif ettiler. Balıkesir halkı kurtarıcılarına en samimi ve kalbi bütün hislerini göstermek için Paşa'nın yoluna dökülmüştü. Halkın samimi ruhundan kopup gelen "Paşa, Paşa" sesleri arasında belediye dairesini teşrif buyurdular. Sokaklar, camiler, minareler her taraf taklar, bayraklar ve yeşilliklerle donatılmıştı. Fabrikalar da Gazi Paşa'nın gelişini, düdüklerini çalmak suretiyle selamladılar.

Bir çocuğun nutkuna Paşa "Bu zafer benim değil, milletindir" diye cevap *vermiştir.*[1]

Paşa Hazretleri, güzergâhında kendisini selamlayan esnaf cemaatleri, halk ve hanımlara ayrı ayrı iltifatta bulunmuştur. Halk, Paşa Hazretleri tarafından kendilerine karşı gösterilen bu alakadan fevkalade mütehassis ve candan karşılık vermekte idiler. Her taraftan yükselen hayır dualar, tezahürattaki samimiyet ve halkın şevk ve galeyanı tasvirin üstünde idi.

Taraf taraf "çok şükür gördük, Paşa bin yaşa" sesleri yükseliyordu. Paşa Hazretleri'ni takip ederek geçerken halkın zapt edilemeyen ve kalpten kopup gelen hislenmelerini duyuyordum:

-İşte işte, kırk kırk maşallah, maşallah aman yarabbi bize selam veriyor, Allah esirgesin, Allah uzun ömürler versin, alı neler çektik, çok şükür... Başkumandan Paşa Hazretleri bütün bu heyecan tufanı içinde:

-Ağlamayın hanımlar, gülün. İnşallah hep güleceksiniz, *diye karşılık veriyorlardı. Paşa Hazretleri Belediye dairesi önünde asker, esnaf cemaatlerini, mekteplerin geçit törenini, kalkan oyunlarını seyrettikten sonra Belediye dairesinde kabul töreni yapılmıştır. Paşa Hazretleri kendilerine takdim olunan herkesin ellerini sıkarak ayrı ayrı iltifatta bulundu.*

Civar kasabalardan birçok heyetler burada Paşa Hazretleri'ni selamlayarak seyahatlerini kazalarına kadar uzatmalarını rica ettiler. Bandırma Heyeti Paşa Hazretleri'ne:

-Yanık bağırlarına sular serpmek için teşrifinizi tekmil halk namına rica ediyoruz, diyerek istirhamda bulundu. Gazi Paşa cevaben: Memleketin her parçasını görmek, halkın her birileriyle ayrı ayrı görüşmek, tanışmak istiyorum. İleride zemin ve zamanın müsaadesinden istifade edeceğim, *buyurdular.*

Bu sırada Eskici Mahmut Ziya Efendi namında bir zat Paşa Hazretleri'nden bugün dünyaya gelen ikiz iki erkek çocuğunun isimlerinin seçimini rica etti. Gazi Paşa, Demir ve Çelik isimlerini verdi.

1 Bu cümle *İkdam*'da yer almaktadır. (Y.N.)

Başkumandan Paşa Hazretleri Belediye dairesinden sonra Kumandanlık dairesini teşrif buyurarak, biraz istirahat ederek, ikametlerine tahsis edilen Sacidzade Mahmut Bey'in hanelerine gittiler. Paşa Hazretleri muhterem eşleri Hanımefendi ile beraber bu akşam saat yedide Çalıştırma Derneği tarafından Gazi Paşa Hazretleri şerefine verilmiş olan elli kişilik ziyafette hazır bulunmuşlar ve ziyafetten sonra halk ve mektepliler tarafından tertip edilen fener alayını ve geçit törenini izlemişlerdir. Her taraftan yakılan maytaplar ve fenerler bütün şehri bir ışık tufanı içinde bırakmıştı.

Darülmuallimin[1] *talebesinden bir efendi, fener alayını Çalışma Derneği*[2] *bahçesinden izleyen Gazi Paşa Hazretleri'ne hitaben bir nutuk söyleyerek memleketin düşman istilasına maruz kalması yüzünden uğradığı mezalim ve tecavüzleri zikir ve azmi ve dehası sayesinde memleketi esaretten kurtaran Gazi Paşa Hazretleri'ne bütün milletin şükran borçlu olduğunu beyan etmiştir. Paşa Hazretleri bu nutka verdiği cevapta, Balıkesir halkının tezahüratına teşekkür beyanıyla milletimizi esarete sevk edenlerin asırlardan beri onun başına geçenlerden ibaret olduğunu elyevm tecrübelerden uyanmış olan vatanımızın hâkimiyetine sahip olmak sayesinde pek büyük muvaffakiyetler elde ettiğini ve bundan sonra da aynı azim ve imanla ilim ve marifet yollarında yürüyerek kudret ve kabiliyetini göstereceğini söylemiş,*[3] "Bu millet baş eğmez. Bundan sonra ilim, marifet ve nur yollarında aynı muvaffakiyeti temin için birlik ve dayanışma halinde çalışalım" *demiştir.*

Balıkesir civarı köyleri halkı Balıkesir'de bulunuyorlar. Şehirde en aşağı elli bin kişi bulunmaktadır. Balıkesir'de Paşa Hazretleri'ni karşılamak için yapılan program ve tertibat özel olarak halk tarafından tespit edilmiştir.

İzmir'den Balıkesiri'ne kadar devam eden bu seyahat esnasında şahit olduğumu tezahürat ve halkın Gazi Paşa Hazretleri'ne karşı göstermiş oldukları alaka en hayalci bir dimağın üstünde bulunmaktadır. İzmir'den buraya gelinceye kadar uğranılan her istasyonda tesadüf ettiğimiz izdiham aziz kurtarıcıya karşı duydukları bağlılığın en açık bir şahidi idi ve biz bu coşku ve taşkınlık içinde yüzüyor gibiyiz.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Balıkesir halkı ile temas edecekler ve Camii Kebir'de okunacak mevlidi şerifte eşleriyle beraber hazır bulunacaklardır.

Perşembe günü Balya ve Edremit civarındaki kıtaları teftiş ve ziyaret için hareket olunacak ve Cumartesi günü dönülecektir.

1 Darülmuallimin: Erkek öğretmen okulu. (Y.N.)
2 *Hâkimiyeti Milliye*'de önce "Çalıştırma Derneği", sonra "Çalışma Derneği" denmiş. (Y.N.)
3 Cümlenin buradan sonraki kısmı *Hâkimiyeti Milliye*'de yok. (Y.N.)

RUSYA ŞÛRALAR CUMHURİYETİ TÜRKİYA SALAHİYETTAR TEMSİLCİSİ ARALOF'UN TEBRİKİNE CEVAP*

(6 ŞUBAT 1923)

Rusya Şûralar Cumhuriyeti
Türkiya Salahiyettar Temsilcisi Aralof Cenaplarına

Karesi: 6 – Gösterdiğiniz hissiyat ve tebrikattan dolayı bilhassa teşekkür ederim.

Ben, en büyük ve hakiki saadeti mazlumlar âleminin kurtuluş gününde idrak edeceğime kaniim. Hak ve adaletin âşığı ve savunucusu olan milletlerin müştcrek mesaisiyle bu kurtuluş günlerini[1] mutlaka idrak edeceğimize kati emniyetim vardır. Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Vakit*, 15 Şubat 1923, No: 1861, s.2; *İkdam*, 12 Şubat 1923, No: 9307, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1998, s.267; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.483. *Vakit*'teki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *İkdam*'daki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 "Bu kurtuluş günlerini" sözcüklerinin aslı olan "bu halâs günlerini" sözcükleri yerine, *İkdam*'da, "bugünleri de". (Y.N.)

BALIKESİR'DE HALKLA KONUŞMA*

(7 ŞUBAT 1923)

Balıkesir: 7 (AA) – Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, bugün öğle namazını büyük bir cemaat ile Paşa Camii Şerifi'nde kılmışlardır. Namazdan ve şehitlerin ruhlarına ithafen okunan mevlidi nebeviden sonra Paşa Hazretleri minbere çıkarak şu hutbeyi irat buyurmuşlardır:

Millet! Allah birdir. Şanı büyüktür. Allah'ın selameti, iyiliği ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, Cenabı Hak tarafından insanlara hakikatleri[1] tebliğe memur ve resul olmuştur. Kanunu esasisi, hepimizce malumdur ki, Kur'anı azimüşşandaki nususlur.[2] İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz, son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikate tamamen uyuyor ve denk düşüyor. Eğer akla, mantığa ve hakikate uymamış olsaydı, bununla diğer tabii ilahi kanunlar arasında zıtlık olması icap ederdi. Çünkü bütün kâinatın kanunlarını yapan, Cenabı Hak'tır.

Arkadaşlar, Cenabı Peygamber, mesaisinde iki evc, iki haneye sahip bulunuyordu. Biri kendi hanesi, diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini, Allah'ın evinde yapardı. Hazreti Peygamber'in mübarek eserlerine uyarak bu dakikada milletimize, milletimizin bugününe ve geleceğine ait hususları görüşmek maksadıyla bu kutsal evde, Allah'ın huzurunda bulunuyoruz. Beni buna mazhar eden, Balıkesir'in dindar ve kahraman insanlarıdır. Bundan dolayı çok memnunum. Bu vesile ile büyük bir sevaba nail olacağımı ümit ediyorum.

Efendiler, camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmamıştır. Camiler itaat ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapılmak lazım geldiğini düşünmek, yani meşveret için yapılmıştır. Millet işlerinde her ferdin zihni başlı başına faaliyette bulunmak elzemdir. İşte biz de burada din ve dünya için, gelecek ve bağımsızlığımız için, bilhassa hâkimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım. Ben yalnız kendi düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşündüklerinizi anlamak istiyorum. Milli emeller, milli irade yalnız bir şahsın düşünmesinden değil, bütün millet fertlerinin arzularının, emellerinin bileşkesinden ibarettir. Dolayısıyla benden ne öğrenmek, ne sormak istiyorsanız, serbestçe sormanızı rica ederim.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 11 Şubat 1923, No: 736, s.2; *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı, İstihbarat Matbaası, Ankara, 1923, s.93-103. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.94-99. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *İzmir Yollarında*'daki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 "Hakikatleri" sözcüğünün aslı olan "hakayiki" sözcüğü yerine, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*'de "hakayiki diniyeyi" (dini hakikatleri). (Y.N.)

2 Nusus: Naslar, dogmalar. (Y.N.)

Adı geçen, ondan sonra minberden aşağıya inmişler ve muhtelif zevat tarafından sorulan yirmiden fazla soruyu tespit ettikten sonra cevaplarını vermişlerdir. Hutbeler hakkındaki ilk soruya cevaben demişlerdir ki:

Hutbeler hakkında sorulan sorudan anlıyorum ki, bugünkü hutbelerin tarzı, milletimizin fikri hissiyatı ve lisanıyla ve medeni ihtiyaçlar ile uyumlu görülmemektedir. Efendiler, hutbe demek insanlara hitap etmek, yani söz söylemek demektir. Hutbenin manası budur. Hutbe denildiği zaman, bundan birtakım kavram ve manalar çıkarılmamalıdır. Hutbeyi söyleyen, hatiptir. Yani söz söyleyen demektir. Biliyoruz ki, Hazreti Peygamber zamanı saadetlerinde hutbeyi kendisi söylerlerdi. Gerek Peygamber Efendimiz ve gerek dört halifenin hutbelerini okuyacak olursanız görürsünüz ki, gerek Peygamber'in, gerek dört halifenin söylediği şeyler, o günün meseleleridir; o günün askeri, idari, mali ve siyasi, toplumsal hususlarıdır. İslam ümmeti çoğalmaya ve İslam memleketleri genişlemeye başlayınca, Cenabı Peygamber'in ve dört halife'nin hutbeyi her yerde bizzat kendilerinin söylemelerine imkân kalmadığından, halka söylemek istedikleri şeyleri bildirmeye birtakım zevatı memur etmişlerdir. Bunlar her halde en büyük reisler idi. Onlar camii şerifte ve meydanlarda ortaya çıkar, halkı aydınlatmak ve uyarmak için ne söylemek lazımsa söylerlerdi. Bu tarzın devam edebilmesi için bir şart lazımdı. O da milletin reisi olan zatın halka doğruyu söylemesi, halkı dinlemesi ve halkı aldatmaması!

Halkı genel ahvalden haberdar etmek, son derecede ehemmiyetlidir. Çünkü her şey açık söylendiği zaman halkın dimağı faaliyet halinde bulunacak, iyi şeyleri yapacak ve milletin zararına olan şeyleri reddederek şunun veya bunun arkasından gitmeyecektir. Ancak millete ait olan işleri milletten gizli ettiler. Hutbelerin halkın anlayamayacağı bir lisanda olması ve onların da bugünkü icaplarınıza ve ihtiyaçlarınıza temas etmemesi, halife ve padişah namını taşıyan müstebitlerin arkasından köle gibi gitmeye mecbur etmek içindi. Hutbeden maksat, ahalinin aydınlatılması ve uyarılmasıdır, başka şey değildir. Yüz, iki yüz, hatta bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları cehalet ve gaflet içinde bırakmak demektir. Hatiplerin her halde insanların kullandığı lisanla görüşmesi elzemdir. Geçen sene Millet Meclisi'nde irat ettiğim bir nutukta demiştim ki: "Minberler halkın dimağları, vicdanları için bir feyiz kaynağı, bir nur kaynağı olmuştur." Böyle olabilmek için minberlerden aksedecek sözlerin bilinmesi ve anlaşılması ve fenni ve ilmi hakikatlere uygun olması lazımdır. Değerli hatiplerin siyasi ahvali, toplumsal ve medeni ahvali her gün takip etmeleri zaruridir. Bunlar bilinmediği takdirde halka yanlış telkinler verilmiş olur. Dolayısıyla hutbeler tamamen Türkçe ve zamanın icaplarına uygun olmalıdır ve olacaktır.

Ondan sonra hilafet hakkındaki soruya sözü getirerek yalnız Türkiya değil, bütün İslam âlemine ait olan bu makama vazife ve salahiyet vermek, Türkiya devletinin salahiyeti haricinde ve üzerinde olduğunu beyandan sonra demişlerdir ki:

Dünya yüzünde Osmanlı devletinin bitişinden sonra bir Türkiya devleti teşekkül etmiştir. Bu devlet İran ve Afganistan gibi bağımsız ve Müslümandır. Yeni Türkiya devletini milletin vekillerinden meydana gelen Türkiya Büyük Millet Meclisi idare

eder. Bu şartlar dahilinde halifeye, yalnız Türkiya devleti nam ve hesabına özel kanunla verilmiş olduğundan başka bir hak ve salahiyet verilmek icap ederse, milletin hâkimiyeti kısıtlanmış ve neticede bu hâkimiyet parçalanmış olur ki, bu, eski halin dönmesinden başka bir şey olamaz.

Müteakiben Lozan Konferansı hakkında sorulan soruya geçerek şu sözleri söylemişlerdir:

Ne yazık ki, adli, mali kapitülasyonlar meselelerinde muhataplarımız eski zihniyetlerini değiştirmemişlerdir. Bu meselelerde İtalyanlar ve bilhassa Fransızlar müşkülat çıkarmışlardır. Bu iki sebepten dolayı Lozan Konferansı'nın ciddi mesaisi durmuştur. İtilaf devletleri delege heyetleri, hükümetleriyle temasta bulunmak üzere Lozan'dan ayrılmışlardır. Bizim delege heyetimizin de hükümet ve Büyük Millet Meclisi ile müşavere etmek üzere gelmesi muhtemeldir. Biliyorsunuz ki, Lozan'da İtilaf delege heyeti aylardan beri devam eden mesaiden sonra bize bir barış projesi vermişlerdir. Bu proje kapitülasyonlar hakkında ihtiva ettiği maddelerden dolayı milletimizce katiyen kabul edilemez. Kapitülasyonlar bir devleti mutlaka bitirir. Osmanlı devleti ile Hindistan Türk ve İslam imparatorlukları bunun en büyük delilidir. Efendiler, biz meşru ve hayati haklarımızı medeniyet ve insaniyet dünyasına tasdik ve teslim ettirmek için çalışıyoruz. Bunu tasdik ve teslim ettirmek için icap eden her türlü tedbirlere girişmekte tereddüt göstermeyeceğiz. Milletin hakiki iradesinin bu merkezde olduğuna kaniim. *(Hay hay sesleri.)*

Ondan sonra Düyunu Umumiye'nin Türkiya'dan ayrılacak mahallere taksim olunduktan sonra tanınacağından ve rejimin şu veya bu şekilde olmasının her zaman konuşulabileceğinden, ticarete, ziraata ve sanayiye fevkalade ehemmiyet verilmek icap ettiğinden, kadınların toplumsal hayatımızda erkekler derecesinde hak sahibi olması lazım geldiğinden bahsetmişler ve Halk Fırkası hakkındaki soruya aşağıdaki cevabı vermişlerdir:

Bu milletin siyasi fırkalardan çok canı yanmıştır. Şunu arz edeyim ki, diğer memleketlerde fırkalar mutlaka iktisadi maksatlar üzerine tecessüs etmiş ve etmektedir. Çünkü o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatını muhafaza için teşekkül eden siyasi bir fırkaya karşılık diğer bir sınıfın menfaatını muhafaza maksadıyla başka bir fırka teşekkül eder. Bu pek tabiidir. Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıflar varmış gibi tecessüs eden siyasi fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir. Bir defa halkımızı gözden geçirelim: Biliyorsunuz ki, memleketimiz çiftçi memleketidir. O halde milletimizin büyük çoğunluğu çiftçi ve çobandır. Bu böyle olunca buna karşı büyük arazi ve çiftlik sahipleri hatıra gelir. Bizde büyük araziye kaç kişi sahiptir? Bu arazinin miktarı nedir? İncelenirse görülür ki, memleketimizin genişliğine nazaran hiç kimse büyük araziye sahip değildir. Dolayısıyla bu arazi sahipleri de himaye edilecek insanlardır. Sonra sanat sahipleriyle kasabalarda ticaret eden küçük tüccarlar gelir. Bittabi bunların menfaatlarını, bugünlerini

ve geleceklerini temin ve muhafaza etmek mecburiyetindeyiz. Çiftçilerin karşısında olduğunu farz ettiğimiz büyük arazi sahipleri gibi, bu ticaret erbabının karşısında da büyük sermaye sahibi tüccarların bulunduğu hatıra gelebilir. Halbuki bizim memleketimizde büyük sermaye sahibi insanlar yoktur. Kaç milyonerimiz var? Hiç. Dolayısıyla biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilakis memleketimizde birçok milyonerlerin hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız. Sonra amele gelir. Bugün memleketimizde fabrika, imalathane vesaire gibi müesseseler çok sınırlıdır. Mevcut amelemizin miktarı yirmi bini geçmez. Halbuki memleketi yükseltmek için çok fabrikalara muhtacız. Bunun için de amele lazımdır. Dolayısıyla tarlada çalışan çiftçilerden farkı olmayan ameleyi de himaye etmek ve korumak icap eder. Bundan sonra aydınlar ve ulema denilen zevat gelir. Bu aydınlar ve ulema kendi kendilerine toplanıp halka düşman olabilir mi? Bunlara düşen vazife, halkın içine girerek onları aydınlatmak ve yükseltmek ve onlara ilerleme ve medenileşmekte öncü olmaktır. İşte ben milletimizi böyle görüyorum. Dolayısıyla muhtelif meslekler erbabının menfaatları yekdiğerine karışmış olduğundan, onları sınıflara ayırmak imkânı yoktur ve tamamı halktan ibarettir.

Halk Fırkası halkımıza siyasi terbiye vermek için bir mektep olacaktır. Beni çok seven ve hayatımı düşünen bazı arkadaşlarım bana böyle bir siyasi fırka teşkil etmemekliğimi tavsiye etmişlerdir. Hakikaten milli vazifenin sonunda köşeye çekilerek istirahat etmekliğim benim için bir menfaattır. Bunu yapabilmek için şimdiye kadar elde olunan neticelerin tespit olunduğu gibi devam edeceğine itimat etmek icap eder. Fakat bu hususta henüz endişesiz olamam. Hiçbirinizin de endişesiz olmamanızı tavsiye ederim. Şimdiye kadar elde ettiğimiz muvaffakiyetler üç dört seneye sığmayacak[1] kadar çoktur. Her tarafta olduğu gibi, bizde de yeni hareketler ve cereyanlar karşısında onu hazmedemeyen kuvvetler ortaya çıkabilir.

Ne yazık ki, bu daima vardır. Nitekim bu hususta şer'i hükümlere uygun olmayan ve maalesef Meclis'te üye bulunan bir zat tarafından risale de yazılmıştır. Bu teşebbüs eski Osmanlı devletini iadeden başka bir şey değildir. Bunu yapan o zat, hükümet ve millet nazarında mürtecidir.

Efendiler, şunu katiyetle bilmek icap eder ki, kazanılan şey, hayat ve namustur. Buna tecavüz, hayat ve namusumuza tecavüzdür. Her ferdin bu gibi hareketlere dikkat etmesi ve onlara karşı son derece uyanık bulunması lazımdır. İşte bu bakımdan milletin içinde bir fert olarak ve tekrar milletin seçmesine nail olur isem, Türkiya Büyük Millet Meclisi'nde üye sıfatıyla çalışmayı vazife kabul ediyorum.

Efendiler, ne ben ve ne siz, şahıslarımız üzerinde vaziyetler meydana getirmeye kalkışmayalım. Biz hepimiz o suretle çalışalım ki, kuracağımız şey milli bir müessese olsun. Bu da millete siyasi terbiye vermekle olur.

Asırların bize verdiği dersten milletimizin lüzumu kadar uyanmış olduğunu görüyorum. Milletimizin özel vasıfları her işimizde muvaffakiyetimizin teminatıdır. Muvaffakiyetimiz bittabi birlikle olacaktır. Eğer millet müşterek gayeye müştereken faaliyet sarf ederek yürürse, mutlaka muvaffak olacaktır. İşte bunları düşünerek gelecekteki mesaide de muvaffak olacağına kani bulunuyorum.

1 Kaynakta yanlışlıkla "çıkmayacak" yazılmış. Doğrusu "sığmayacak" olmalıdır. Mustafa Kemal Paşa, benzer bir cümleyi 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'ni açarken yaptığı konuşmada da kullanmıştır. Bkz. elinizdeki ciltte, s.143. (Y.N.)

Paşa Hazretleri hasbıhallerine şu suretle son vermişlerdir:

Arkadaşlar, buraya gelinceye kadar birçok yerlere uğradım. O yerlerin halkıyla yani kardeşleriniz, dindaşlarınız ve hemdertlerinizle aynı suretle sohbetlerde bulundum ve onların da sizin gibi memleketin bugünü ve geleceğiyle fevkalade alakadar olduklarını gördüm. Sonra yine bu seyahatim esnasında ordumuzu gördüm; askerlerimiz, subaylarımız ve kumandanlarımızla temasa geldim.

İnceleme ve teftişlerimin neticesi bizi mağrur edecek bir haldedir. Çünkü vaziyetimiz pek kuvvetlidir, memleketimiz halkında ve ordusunda gördüğüm kudret ve kabiliyet, bilhassa azim ve kahramanlık, hakkımızı mutlaka elde etmeye kâfi ve kefildir.

İSMET PAŞA'NIN HAREKET GÜNÜNÜN BİLDİRİLMESİ HAKKINDA İSTANBUL'DA ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(7 ŞUBAT 1923)

Şifre
Derhal çekilmesi lazımdır.

7.2.39 [1923]

İstanbul'da Adnan Beyefendi'ye

1. İsmet Paşa'nın Lozan'dan hareket gününün bilinmesi lazım. Takip ederek acele bildirmenizi.

2. Fevzi Paşa'nın huzuru ile İsmet Paşa ile görüşmek benim için çok lazımdır. İsmet Paşa vardığında bunun adı geçene bildirilmesini ve vardığının haber verilmesini rica ederim.

3. Şubat'ın on beşinde İktisat Kongresi açmak üzere ben İzmir'de bulunacağım.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: 111-10-b-2, D: 47, F: 98-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

KÖŞKTEKİ İNŞAAT İŞİNDEKİ YOLSUZLUK HAKKINDA RİYASET KALEMİ MAHSUS MÜDÜRİYETİ'NE*

(8 ŞUBAT 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — *Ankara*
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — *6.2.339 [1923]*
Adet

Başkumandanlık Seryaverliği'ne

Köşkteki inşaat için hazırlama ve satın alma suretiyle tedarik edilmiş inşai malzemenin İnşaat Zabiti Yüzbaşı Mehmed Hilmi Efendi tarafından çalınmakta ve satılmakta bulunduğu ve daha bazı münasebetsiz ahvali maiyeti efradı tarafından ihbar edilmiş ve gizlice yaptırdığım soruşturma işbu iddiayı teyit etmekte bulunmuştur. Adı geçen hakkında kanuni takibat icrası için Paşa Hazretleri'nin emri devletlerinin sorulmasını ve bildirilmesini rica ederim, Efendim.

Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü
Hayati

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — *Balya*
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — *8.2.339 [1923]*
Adet
1/92

Riyaset Kalemi Mahsus Müdüriyeti'ne

İnşaat Zabiti Mehmed Hilmi Efendi'nin suiistimaline dair elinizde belgeler varsa kanuni icabının yapılmasını Paşa Hazretleri emir buyurdular, Efendim. İmza: Mahmud

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 18630 ve 18632'de bulunan eski yazı belgelerin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belgeler Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

KENDİSİYLE GÖRÜŞMEK HUSUSUNDA İSMET PAŞA'YA*

(11 ŞUBAT 1923)

11.2.39 [1923]

Şifre

İstanbul, Adnan Beyefendi'ye

İsmet Paşa Hazretleri'ne mahsustur: Rauf Bey'e ve doğrudan doğruya bana gönderdiğiniz telgrafnameleri aldım. Bugün, 11.2.39'da [1923] İzmir'e ulaştım. Zatı devletleriyle mülakat ve müzakerelerin neticesine kadar mevcut vaziyetin muhafazası için gerekli tedbirler alınmıştır. Ankara'ya birlikte ulaşmayı, dolayısıyla daha evvel mülakatı faydalı görmekteyim. Bunun için iki suretle hareket mümkündür. Birincisi: İstanbul'a sizi getirecek Gülcemal Vapuru'ndan çıkmaksızın doğru Bandırma'ya ve oradan İzmir'e gelmenizdir. İzmir'de, Fevzi Paşa'nın hazır bulunmasıyla[1] kısa bir mülakattan sonra birlikte Ankara'ya hareket olunur.

Ben iktisat kongresini açmak üzere ayın on beşinde burada bulunmaya mecburum. On beş[2] akşamı Ankara'ya hareket niyetindeyim. Hasta olan Fevzi Paşa Hazretleri o güne kadar iyileşirse beraber hareket edeceğiz. Bu mümkün olmadığı takdirde:

İkinci suret: Ben on beş akşamı İzmir'den, siz de ona göre İstanbul'dan hareket ederek Eskişehir'de birleştiktcn sonra Ankara'ya hareket ederiz. Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri beraberdir. Bildiriminizi bekliyorum.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b-2, D: 47, F: 98-2-4'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Aynı telgrafın İstanbul-Beyoğlu'ndan 13 Şubat 1923 tarihiyle çekilen ve Lozan'da alınan sureti için bkz. D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.470. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 "İzmir'de, Fevzi Paşa'nın hazır bulunmasıyla" sözcüklerinin aslı olan "İzmir'de, Fevzi Paşa'nın huzuruyla" sözcükleri yerine, *Atatürk İle Yazışmalar*'da "İzmir'e Fevzi Paşa Hazretleriyle". (Y.N.)

2 *Atatürk İle Yazışmalar*'da "Ondokuzuncu". (Y.N.)

KAYSERİ'DE TÜRK ORTODOKSLARI SERPİSKOPOSU PROKUPYOS EFENDİ'YE TEŞEKKÜR*

(11 ŞUBAT 1923)[1]

Kayseri'de Türk Ortodoksları Serpiskoposu
Prokupyos Efendi Hazretleri'ne

Tebriklerinize refikam hanım ile beraber teşekkür eyleriz.

Gazi Mustafa Kemal

* *Anadolu Ortodoksluk Sadası*, 11 Şubat 1923, No: 15, s.1'deki eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tanim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.483.

1 *Anadolu Ortodoksluk Sadası*'nda belgenin tarihi yer almamaktadır. 11 Şubat 1923, belgenin *Anadolu Ortodoksluk Sadası*'nda yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

RUSLARIN VAAT ETTİĞİ HARP LEVAZIMI HAKKINDA İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(12 ŞUBAT 1923)

Şifre

İzmir
12.2.39 [1923]

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye

C.11.2.339 [1923]

Muhtar Bey'in teklifi[1] üzere yeni teşebbüslerden vazgeçerek bu işe nihayet verilmesi uygundur. Efendim.

Gazi
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b, D: 45, F: 11'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Muhtar Bey'in söz konusu teklifi şudur:

"Ankara
11.2.339 [1923]

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

1. 28 Kânunusani tarihli Moskova Sefiri Muhtar Bey'in teklifi ikinci maddededir.
Haysiyete tecavüz şeklinde Rusların bu hususdaki beyanatına sertlikle cevap vererek sefirimizin teklifi üzere işe nihayet vermek lazım olduğuna kaniyim. Bu konudaki kararı bekliyorum. Efendim.

2. Dün görüştüğüm Karahan, Rıza Nur Bey'e vaat olunan harp levazımının verilmesine komiserler heyetince çoğunlukla karar verildiğini ve fakat mevcut ahvalin harple neticelenip neticelenmeyeceğini içeren Çiçerin'den alınacak görüşe göre hareket edileceğini söyledi. Bendenize kalırsa, bu bazı garip şarta bağlı olan söz konusu kararı dayanak sayıp artık bu bahsi kapatmak lazımdır.

Hariciye Vekâleti Vekili
Hüseyin Rauf"

Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b, D: 45, F: 11-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. (Y.N.)

DAHİLİYE VEKİLİ FETHİ BEYEFENDİ'YE*

(12 ŞUBAT 1923)

Zata mahsustur
Şifre

İzmir
12.2.39 [1923]

Ankara, Dahiliye Vekili Fethi Beyefendi'ye

C. 12.2.39 [1923] şifreyc.

Görüşlerinize iştirak ediyorum. İktisat Kongresi'nin açılışını müteakip seyahate son vererek Ankara'ya döneceğim. İsmet Paşa ile beraber gelmekliğim de muhtemeldir, Efendim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b, D: 45, F: 13'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

AZERBAYCAN SEFİRİ İBRAHİM ABİLOV BEYEFENDİ'YE*

(12 ŞUBAT 1923)

[...][1] Azerbaycan Sefiri İbrahim Abilov Beyefendi'ye

İktisat Kongresi vesilesi ile İzmir'de sizinle görüşmek benim için de memnuniyet vericidir. Efendim.

12.2.39 [1924]

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Siyasî Partiyalar ve İçtimaî Hareketler Arşivi'nden (Eski Azerbaycan Komünist Partisi Nezdinde Marksizm-Leninizm Enstitüsü Parti Arşivi) fotokopisiyle birlikte aktaran: Betül Aslan, *Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.321. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Silik bir sözcük okunamadı. (Y.N.)

SANATLAR MEKTEBİ'NDE KONUŞMA*

(13 ŞUBAT 1923)

İzmir, 13 Şubat (Özel muhabirimizden) - Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle, eşleri Hanımefendi bugün Sanatlar Mektebi'ni ziyaret etmişler ve talebeden biri tarafından irat olunan nutka verdiği cevapta Gazi demiştir ki:

"Memleketimiz baştan başa sanat memleketi olmadıkça hakiki kurtuluş ve ilerlemeye kavuşması imkânı yoktur."

Talebe bir kutu içinde Paşa'ya çekiç ve örs takdim etmiş, Paşa son derece memnun olarak "İşte bu memlekete saadet vaat eden bir eser" *demiştir.*

Gazi, kongreyi açarak, Perşembe günü Ankara'ya doğru İzmir'den hareket edecektir.

* *İkdam*, 14 Şubat 1923, Numara: 9309, s.1. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur. Aynı haber *Hâkimiyeti Milliye*'de şu şekilde yer almaktadır:

> "İzmir, 13 (AA) - Bugün Sanatlar Mektebi tarafından Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri şerefine saat dörtte bir çay ziyafeti verilmiştir. Ziyafette adı geçenin muhterem eşleriyle Kâzım Karabekir Paşa, İktisat Vekili Mahmud Esad Bey, Vali Abdülhalik Bey ve diğer kumandan paşalarla Bolu Mebusu Cevad Abbas Bey, Belediye Reisi Vekili Edhem Bey ve şehrin muhtelif sınıflarına mensup birçok zevat hazır bulunmuşlardır. Çayı müteakip demircilik şubesine mensup bir efendi, samimi ve tesirli bir nutuk irat etmiş ve örsünü, çekicini kullanarak 'Demirci' unvanlı güzel bir şiir okumuş ve müteakiben bir kutu içinde demirci alet ve edavatının küçük numunelerinden bir takımı Paşa Hazretleri'ne hediye etmiştir. Paşa Hazretleri cevaben kısa bir nutuk irat ederek, memleketimizde sanat ve işçilik tecessüs etmedikçe zaferin noksan kalacağını ve şiirde ifade olunan azimkâr vaatlerin tahakkukunu temenni ve verilen hediyenin hayatında en kıymetli bir hatıra olacağını beyan etmişlerdir. Ondan sonra Paşa Hazretleri'yle diğer davetliler, motor, torna, tesviye, döküm, tamir, marangoz, kundura, oymacılık tezgâhlarını ziyaret etmişler ve incelemişler ve gördükleri intizamı takdir eylemişlerdir. Paşa Hazretleri, müdüriyet odasında bir müddet istirahat ettikten ve hazır bulunanlar ile fikir alışverişinde bulunduktan sonra ikametgâhlarına dönmüşlerdir."

Bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 15 Şubat 1923, Numara: 740, s.1. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur. (Y.N.)

İZMİR SANATLAR MEKTEBİ HATIRA DEFTERİNE YAZILAN YAZI*

(13 ŞUBAT 1923)

İzmir Sanatlar Mektebi, yeniden açılması tarihinden henüz iki ay geçmiş olmakla beraber çok ümit ve güven veren bir mahiyet gösteriyor. Müdür ve muallimleri yeni Türkiya devletini ve Türkiya Büyük Millet Meclisi'ni ve hükümetini bütün manasıyla bütün yeni emelleri ile tanımıştır. Bu çok memnuniyet vericidir. Ancak böyle zihniyetlerin terbiye ve talimi verimli olur.

İçinde, talebenin halini ve mesaisini görmekten hasıl olan neşe ve sevinç ile dolu dakikalar geçirdiğim İzmir Sanat Mektebi, 31 sene zarfında 100 sanatkâr yetiştirmiş (araştırma neticesi yaklaşık)... kâfi değildir. Her sene 100 talebe yetiştirseydi, 3 000'i aşkın sanatkâra sahip olacaktık. Yeni Türkiya devleti İzmir Sanat Mektebi'nden bu nispette sanatkâr ister. Çok himmet, çok gayret, çok dikkat lazımdır... Ulaşmaya mecbur bulunduğumuz seviyeye bugünkü kadar uzak kalışımızın mühim sebeplerinden biri, sanata ve sanatkârlığa layık olduğu ehemmiyet verilmemiş olmasıdır. Bunda kabahatin her şeyde olduğu gibi sultanlarda, şahsi saltanatlarda olduğu daima hatırda tutulmalıdır. Milleti içinde bir saraç mevcudiyetinden kırgın, ümitsizliğe düşen Osmanlı padişahı vardı.

13 Şubat 1339 [1923]

M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.106, 352-353. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İSMET PAŞA'YA*

(13 ŞUBAT 1923)

İstanbul, 13.2.1923

Şifre tel.
No: 166

Şubat'ın on beşinci günü İzmir'de İktisat Kongresi'ni bizzat açmayı pek mühim görüyorum. Erzincan, Diyarbekir gibi uzak yerlerden seçilmiş halk temsilcileri gelmiştir. Şubat'ın on beşinci gün akşamı İzmir'den hareket edebileceğim. Ankara'ya beraber gitmemizi uygun buluyorum. Bu telgraf'ın ulaştığını bildirmenizi rica ederim.[1]

Mustafa Kemal
Adnan

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.469.
Belge, kaynakta "İzmir'de Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'dan Lozan'dan Dönüş Yolunda İsmet Paşa'ya" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

1 Mustafa Kemal o tarihte İzmir'deydi. Telgraf'ın önce İzmir'den İstanbul'da Hariciye Vekâleti Delegesi Adnan (Adıvar) Bey'e, oradan da Lozan'dan dönüş yolunda olan İsmet Paşa'ya iletildiği anlaşılıyor. Bu bakımdan telgraf'ın çıkış yeri olarak İstanbul gözükmekte, altında da Mustafa Kemal'den sonra Adnan Bey'in de adı bulunmaktadır. (Bilâl N. Şimşir'in notu.)

İSMET PAŞA'NIN ALEYHİNE CEREYAN HAKKINDA İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(13 ŞUBAT 1923)

Şifre
Derhal çekilecektir

13.2.39 [1923]

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye

İsmet Paşa aleyhinde makus cereyan yapmak alıklığında bulunanlar, ne olursa olsun barış yapmak isteyen, harp ihtimali karşısında gözleri kararan mutlaka çok sınırlı sayıda kimselerdir ve bunların çok mahcup olacakları gün uzak değildir. İsmet Paşa Hazretleri hakikaten benden talimat almış ise ve bu talimat dairesinde hareket ediyorsa, neticede mutlaka memleket ve milletin saadetini temin eden muvaffakiyetlere mazhar olacaktır.

İsmet Paşa'nın benimle beraber Ankara'ya ulaşması hakkındaki görüşüm bilakis cereyan doğuranlara karşı bir tedbirdir. İktisat Kongresi Erzurum'dan, Erzincan, Van, Diyarbekir gibi uzak memleketlerden gelen seçilmiş halk temsilcilerinden teşekkül etmektedir. Ve her taraftan vuku bulan bu koşuşma, bilhassa kongrenin bizzat tarafımdan açılacağı münasebetiyledir. Çok hayati bir ehemmiyete sahip olan bu kongreyi görmezden gelmek istemem. İsmet Paşa'nın vereceği izahat üzerinde kararlar almak için de herhangi bir aceleye lüzum görmüyorum. Tamamen müsterih olmanızı rica eder ve büyük muhabbet ve hasretle gözlerinizden öperim kardeşim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 22'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

HALK FIRKASI'NIN TEŞKİLİ HAKKINDA RİYASET KALEMİ MAHSUS MÜDÜRÜ HAYATİ BEY'E[*]

(13 ŞUBAT 1923)

Şifre

İzmir
13.2.339 [1923]

Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey'e

Halk Fırkası'nın teşkili hakkında muhtelif mahallerden gelen rapor ve değerlendirmeleri Müdafaai Hukuk Grubu Heyeti İdare Reisi Saruhan Mebusu Reşad Beyefendi'ye veriniz.

Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

[*] Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-9, D: 57, F: 2-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

HALK FIRKASI'NIN TEŞKİLİ HAKKINDA SARUHAN MEBUSU REŞAD BEYEFENDİ'YE*

(13 ŞUBAT 1923)

Zatıdır
Şifre

İzmir
13.2.39 [1923]

Büyük Millet Meclisi Başkâtibi Recep Beyefendi'ye

C. 12.2.39 [1923] Saruhan Mebusu Reşad Beyefendi'ye.

Görüşleriniz çok uygun, mesainiz teşekküre değerdir. Gazetelerde vaki olan beyanatım üzerine fırkanın teşkili hakkında muhtelif mahallerden bazı görüşleri içeren raporlar gelmiş idi. Bu raporların bir kısmı nezdimde bir kısmı da Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey'dedir. Bunların dikkate ve ehemmiyete değer olanlarından istifade edilmek üzere zatıâlinize verilmesini kendisine yazdım. Şubat'ın on beşinde İktisat Kongresi'ni açtıktan sonra seyahatime son vererek Ankara'ya döneceğim. Muhterem arkadaşların büyük bir hasretle gözlerinden öperim, Efendim.

Gazi
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-9, D: 57, F: 2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

YENİ MEKTEP MECMUASINA TEŞEKKÜR*

(15 ŞUBAT 1923)[1]

Büyük Millet Meclisi'mizin Reisi ve muhterem ve kahraman ordularımızın Başkumandanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, ordumuza ve milletimize ait bunca meşguliyetleri arasında Yeni Mektep'in tasdiâtını[2] hatırlamışlar ve ruhumuzda ilelebet hürmetle yâd edilecek olan cevapnameleriyle mecmuamızı ve mecmuamızla alakadar bulunan çocuklarımızı pek kıymettar iltifatlarına layık görmüşlerdir.

Yeni Mektep Mecmuası Müdüriyeti'ne,

Mecmuanızı ve mektubunuzu aldım. Geleceğin ümidi olan vatan yavrularının terbiyesine yönelik mesainizde muvaffakiyetiniz temennisiyle tebrik ve teşekkür beyan eylerim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* *Yeni Mektep*, 15 Şubat 1923, yıl 1, sayı 8, s.1. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Şubat 1997, s.369. *Yeni Mektep*'teki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 15 Şubat 1923, belgenin *Yeni Mektep*'te yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 Tasdiât: Baş ağrıtmalar, can sıkmalar, rahatsız etmeler. (Y.N.)

HİNDİSTAN HİLAFET KOMİTESİ REİSİ ÇOTANİ'YE TEŞEKKÜR*

(15 ŞUBAT 1923)[1]

Bombay'dan Swarajya, Hilafet Komitesi'nin yorulmaz reisi Seth Chotani'nin,[2] *Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı telgrafı yayımladı:*

"Türkler zaferlerinin kazanılmasında Hindistan'a çok şey borçludurlar. Türkler, her fırsatta Türk davasına bağlılık ve sevgilerini gösteren ve cömertçe maddi yardımda bulunan Hindistanlı kardeşlerinin desteğini unutmayacaklardır."

* *Echos de l'Orient*, 15 Şubat 1923, sayı 68'deki Fransızca metin Martı Şahin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

1 *Echos de l'Orient*'ta telgrafın tarihi yer almamaktadır. 15 Şubat 1923, telgrafın *Echos de l'Orient*'ta yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 Çotani. (Y.N.)

İKTİSAT KONGRESİ'NİN ERTELENDİĞİ HAKKINDA AZERBAYCAN SEFİRİ İBRAHİM ABİLOV BEYEFENDİ'YE*

(15 ŞUBAT 1923)

Çıkış yeri: İzmir
Numarası: 107

Azerbaycan Sefiri İbrahim Abilov Beyefendi'ye

İktisat Kongresi'nin açılışı Şubat'ın on yedinci Cumartesi günü öğleden önce saat on'a ertelenmiştir. Seyahatiniz esnasında istirahatiniz vasıtalarının temini icap edenlere yazılmış ve Kütahya'dan itibaren zatâlileriniz için özel bir tren hazırlatırılmıştır. Muhterem eşiniz hanımefendiye ve sizlere iyi bir seyahat ve selamet temenni ediyor ve teşrifinizi bekliyorum, Efendim.

15

Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Siyasî Partiyalar ve İçtimâî Hareketler Arşivi (Eski Azerbaycan Komünist Partisi Nezdinde Marksizm-Leninizm Enstitüsü Parti Arşivi), F: 276, Op: 5, D: Ta, Kp: 126, L: 36'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: Betül Aslan, *Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.271, 291. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ'Nİ AÇIŞ NUTKU*

(17 ŞUBAT 1923)

Efendiler, aziz Türkiya'mızın iktisadi yükselmesi vasıtalarını aramak ve bulmak gibi vatani, hayati ve milli bir mukaddes gaye için bugün burada toplanmış olan sizlerin, muhterem halk temsilcilerinin huzurunda bulunmakla çok mesut ve bahtiyarım. Efendiler, uzun gafletlerle ve derin kayıtsızlık ile geçen asırların iktisadi bünyemizde açtığı yaraları tedavi etmek, tedavi çarelerini aramak ve memleketi mamuri-

* *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Şubat 1923, Numara: 743, s.1-2; *Vakit*, 18 Şubat 1923, Numara: 1864, s.1; *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı, İstihbarat Matbaası, Ankara, 1923, s.103-126; İzmir'de Anadolu Matbaası'nda basılan *İktisat Esaslarımız* adlı eski yazı kitapçıktan fotokopisiyle birlikte aktaran: Prof. Dr. A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.57-69. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.99-112; *Türkiye İktisat Kongresi, 1923 İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar*, Hazırlayan: A. Gündüz Ökçün, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s.243-256. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Kemal Şenoğlu, *Vakit* ve *İzmir Yollarında*'dakiler Ahmet Hezarfen, *İzmir İktisat Kongresi*'ndeki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Nutuk, *Hâkimiyeti Milliye*'de şu açıklamayla yayımlanmıştır:

> "İzmir: 17 (AA) – İzmir İktisat Kongresi bugün saat on buçukta Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin riyasetleri altında açıldı. Çiftçi, tüccar, sanayi erbabı ve amele temsilcileri olmak üzere bini aşkın delege ve beş yüzü kadın olarak üç binden fazla dinleyici, mülki reisler, askeri erkân, Azerbaycan ve Rus sefirleri ve İzmir'de bulunan yabancı temsilcileri ve diğer ileri gelen yabancılar hazırdılar. Evvela Belediye namına üyelerden Haydar Rüşdü Bey, delegelere kısaca bir nutukla hoş geldiniz dedi. Sonra Gazi Paşa Hazretleri riyaset kürsüsünü teşrifle uzun ve pek mühim bir nutuk söylediler ve nihayetlerinde kongrenin açıldığını beyan buyurdular. Paşa Hazretleri'nin nutukları çok yerlerinde ve defalarca ve sürekli surette alkışlandı. Mütcakiben İktisat Vekili Mahmud Esat Bey, iktisadi siyasetimize dair alkışlanan uzun bir nutuk irat etti. Ondan sonra Paşa Hazretleri, umumi bir reisten başka mevcut dört gruptan ayrı ayrı bir reis vekili seçmelerini kongre heyetine teklif ettiler. Ve bu akşam üzeri Ankara'ya dönmek mecburiyetinde olduklarından dolayı toplantıya nihayete kadar iştirak edemeyeceklerine üzüntülerini beyan eylediler. Kongre, Paşa Hazretleri'nin tekliflerini oybirliği ile kabul etti. Ve adı geçen, riyaset kürsüsünü terk ederken pek sürekli surette alkışlandı. Sonra, Kongre İcra Heyeti Reisi Posta ve Telgraf Müdiri Umumisi Sabri Bey kürsüye gelerek kongre namına Paşa Hazretleri'ne ve İktisat Vekili'ne ve belediyeye teşekkürler beyan edilmesini teklif etti ve Azerbaycan Sefiri'yle Rus Sefiri'nin kongreye muvaffakiyetler temennisini ihtiva eden mektuplarını okudu ve bunlara birer teşekkürname yazılmasını teklif eyledi. Kongre bu teklifleri alkışlarla kabul etti. Bu sırada Kafkas Federasyonu Temsilcisi İbrahim Abilof Bey'le Rus Sefiri Aralof Yoldaş riyaset kürsüsü önüne gelerek delegelere teşekkür beyan ettiler. Kongre heyeti ve dinleyiciler sefirleri hararetle karşıladılar. Aralof, hazır bulunanları selamlarken 'Yaşasın Türkiya, Yaşasın Türk Ordusu!' temennilerinde bulundu. Kongre, reislerini seçmek ve mesaisini tanzim için bugün saat üçte tekrar toplanmak üzere saat birde celseyi tatil etti. Celsenin sonunda Belediye tarafından kongre binası dahilinde Paşa Hazretleri'nin şereflerine bir ziyafet çekildi. Bu ziyafette sefirler ve bazı askeri ve mülki rical hazır bulundular. Ziyafetten sonra Paşa Hazretleri kongrenin mükemmelen tanzim edilmiş olan numune sergisini ziyaret ve üretici ve zanaatkârlarımıza ayrı ayrı takdirler beyan eylediler."

Bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Şubat 1923. (Y.N.)

yete, milli bir refaha, saadete ve servete ulaştıracak yolları bulmak için vuku bulacak mesainizin çok kıymetli ve muvaffakiyetli neticelere kavuşmasını temenni eylerim.

Arkadaşlar, sizler doğrudan doğruya milletimizi teşkil eden halk sınıflarının içinden geliyorsunuz ve onlar tarafından seçilmiş olarak geliyorsunuz. Bu itibarla memleketimizin, milletimizin halini, ihtiyacını ve milletimizin emellerini ve elemlerini yakından biliyorsunuz. Herkesten daha iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması lüzumunu beyan edeceğiniz tedbirler, doğrudan doğruya halkın lisanından söylenmiş gibi kabul olunur. Bu, en büyük isabetlere sahiptir. Zira halkın sesi, Hakk'ın sesidir. Efendiler, tarih, milletlerin[1] yükseliş ve düşüşü sebeplerini ararken birçok siyasi, askeri, toplumsal sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok, bütün bu sebepler toplumsal hadiselerde tesirlidirler. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselişiyle, düşüşüyle alakadar ve münasebettar olan, o milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bu hakikat, bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde de tamamen tecelli etmiştir. Hakikaten Türk tarihi incelenirse, bütün yükseliş ve düşüş sebeplerinin bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır. Efendiler, tarihimizi dolduran bunca muvaffakiyetler, zaferler veyahut mağlubiyetler, yok oluşlar ve felaketler, bunların tamamı, vukua geldikleri devirlerdeki iktisadi ahvalimizle münasebettar ve alakadardır. Yeni Türkiya'mızı layık olduğu mertebeye ulaştırabilmek için, mutlaka iktisadiyatımıza birinci derecede ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir. Efendiler, bir milletin hayati vasıtalarını, refah ve saadetini teşkil eden iktisadiyatıyla iştigal etmemesi, iştigal edememesi nazarı dikkati çeken bir keyfiyettir. Fakat biz itiraf etmeye mecburuz ki, iktisadiyatımıza lüzumu kadar ehemmiyet vermemiş bulunuyoruz. Bir milletin doğrudan doğruya hayati vasıtalarıyla iştigal edememesi, o milletin yaşadığı devirler ile ve o devirleri tespit eden tarihiyle çok alakadardır. Dolayısıyla biz de eğer iştigal edememiş isek, hakiki sebeplerini, geçirdiğimiz devirlerde ve bilhassa tarihimizde arayabiliriz. Fakat böyle bir inceleme yaptığımız zaman, ne yazık ki, itiraf a mecburuz ki, biz henüz şimdiye kadar hakiki, ilmi, olumlu manasıyla milli bir devir yaşayamadık. Dolayısıyla milli bir tarihe sahip olamadık. Bu noktayı biraz izah edebilmiş olmak için hep beraber Osmanlı tarihini hatırlayalım. Osmanlı tarihinde bütün gayretler, bütün mesai, milletin arzusu, emelleri ve hakiki ihtiyaçları bakımından değil, belki şunun bunun özel emellerini, ihtiraslarını tatmin bakımından vuku bulmuştur. Mesela Fatih, İstanbul'u zapt ettikten sonra, yani Selçukî saltanatıyla Doğu Roma İmparatorluğu mirasına konduktan sonra, Batı Roma İmparatorluğu'nu da zapt ederek azametli bir saltanat kurmak istedi. Böyle geniş bir emel takip eyledi. Böyle bir emeli takip ve tatbik edebilmek için bütün milleti, asli unsuru arkasından bu hedefe doğru sevk etti. Mesela Yavuz Sultan Selim, Fatih'in açtığı batı cephesini tespit etmekle beraber, bütün Asya'yı birleştirerek büyük bir İslam imparatorluğu vücuda getirmek üzere böyle bir siyasi yol takip etti. Asli unsuru bunun arkasından dolaştırdı. Kanunî Süleyman her iki cepheyi azami derecede genişletmek, bütün Bahri Sefid'i[2] bir Osmanlı havuzu haline getirmek, Hindistan üzerinde nüfuzunu tesis eylemek gibi çok azametli, şahane bir siyaset takip etti. Bu siyasetin tatbiki için asli unsuru kullandı.

1 *İzmir İktisat Kongresi*'nde "milletimizin". (Y.N.)
2 Bahri Sefid: Akdeniz. (Y.N.)

Arkadaşlar, bütün bu tavırlar ve harekât incelenirse görülür ki, bu azametli, kudretli padişahlar takip ettikleri harici siyasette kendi emelleri, hırsları ve arzularına dayanmışlardır. Büyük ve şahane arzularına dayanmakla beraber dahili teşkilatlarını, dahili siyasetlerini bu ihtirasların doğurmuş olduğu harici siyasetlerine göre tanzim etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Halbuki harici siyaset, dahili teşkilat ve dahili siyasete dayandırılmak zaruretindedir, yani dahili teşkilatının tahammül edemeyeceği genişlikte olmamalıdır. Yoksa hayali, harici siyasetler peşinde dolaşanlar, dayanak noktalarını kendiliğinden kaybederler. Hakikaten Osmanlı hakanları, asıl olan noktayı unuttular. Hissiyatları ve emelleri üzerine bütün harekât ve fiilleri bina ettiler. Dahili teşkilatlarını harici siyasetlerine uydurmak mecburiyetinde kalınca, zapt ettikleri memleketlerde bütün unsurları: lisanları, dinleri, ananeleri, her şeyi başka başka olan ve birçok milletlerden ibaret bulunan bu unsurları olduğu gibi muhafazaya kalkıştılar ve onlara bütün bu şeyleri muhafaza edebilecek istisnalar, imtiyazlar bahşettiler. Buna karşılık asli unsur uzun seferler yapmakla, fetih meydanlarında ölmekle, zapt olunan memleketlerin kendisini ve halkını beslemekle ve onlara bekçilik etmekle kendi kendini tahrip ediyordu. Bu itibarla millet, asli unsur: kendi evinde, kendi yurdunda ve kendi hakiki hayati vasıtalarını elde etmek için çalışmaktan tamamen mahrum bir halde bulunuyordu. Bu tacidarlar, milleti böyle diyar diyar dolaştırmakla, onlara kendi yurtlarını düşünmeye müsaade etmemekle de yetinmiyorlardı. Belki fetih dairesi dahiline gelen halkı memnun edebilmek için, son yabancıları memnun edebilmek için doğrudan doğruya asli unsurun hukukundan ve hayati ve iktisadi kaynaklarından birçok şeyleri lütuf olarak, ihsan olarak, hediye olarak onlara bahşediyorlardı. Mesela Fatih zamanında Cenovalılara ve Patrik'e verilen imtiyazlar ile açılan yol, kendisinden sonra daima genişlemiş ve sağlamlaştırılmış bulunuyordu. Bu imtiyazlar, bu istisnaiyet, hükümetin en kuvvetli, en azametli zamanında vuku buluyordu. Yalnız ve yalnız padişahın bir müsaadesi, bir ihsanı olmak üzere vuku buluyordu. Hepiniz hatırlayabilirsiniz: Kanunî Sultan Süleyman zamanında Venediklilerle ticaret antlaşması yapılmıştı. Fakat Padişah, Venediklilerle ticaret antlaşması yapmayı kendi şerefine ve izzetinefsine aykırı buldu. Zira onun zihniyetine göre antlaşma, yekdiğerine eşit milletler arasında yapılırdı. Halbuki Venedik o zaman Osmanlı devletine eşit olmak şöyle dursun, onun doğrudan doğruya vesayeti altında idi. Dolayısıyla zatı şahane[1] böyle bir hükümetle antlaşma yapamazdı. Fakat ona müsaadelerde bulunabilirdi ve müsaadelerde bulundu. İşte bu müsaade kelimesi kapitülasyonlar kelimesiyle tercüme edilmiştir. Halbuki biliyorsunuz, kapitülasyon kelimesi, bir kale içinde kuşatılan, bütün müdafaa vasıtalarını kullandıktan sonra teslimiyet arzına mecbur olanlar hakkında kullanılan bir kelimedir. İşte böyle bir kelimeyi, padişahların müsaadesini tercüme ederken kullanmış bulundular. Bu ufak tafsilatı iki noktadan tekrar edeyim: Millet hayati vasıtalarıyla iştigalden yasaklı olarak diyar diyar dolaştırılıyor ve bu yeni diyarlar halkı birçok istisnalara, birçok imtiyazlara sahip olarak çalışıyordu. Yani fatihler, asli unsuru peşine takarak kılıçla fetihler yaparken, kılıç sallarken, zapt olunan memleketler ahalisi kazandıkları istisnalar, imtiyazlarla sabana yapışıyorlar, toprak üzerinde çalışıyorlardı. Arkadaşlar, kılıç ile fetihler yapanlar, sabanla fetihler yapanlara

1 Padişahın sıfatlarından. (Y.N.)

mağlup olmaya ve neticede mevkii terk etmeye mecburdurlar. Nitekim Osmanlı saltanatı da böyle olmuştur. Bulgarlar, Sırplar, Macarlar, Rumlar[1] sabanlarına yapışmışlar, mevcudiyetlerini muhafaza etmişler, kuvvetlenmişler; bizim milletimiz de böyle fatihlerin arkasında serserilik etmiş ve kendi anayurdunda çalışmamış olmasından ötürü bir gün onlara karşı mağlup olmuştur. Bu bir hakikattir ki, tarihin her devrinde ve cihanın her yerinde aynen vaki olmuştur. Mesela Fransızlar Kanada'da kılıç sallarken, oraya İngiliz çiftçisi girmiştir. Bu medeni sabanla kılıç mücadelesinde nihayet muzaffer olan sabandır *(alkışlar)* ve Kanada'ya sahip oldu. Efendiler, kılıç kullanan kol yorulur, nihayet kılıcı kınına koyar ve belki kılıç o kında küflenmeye, paslanmaya mahkûm olur. Lakin saban kullanan kol gün geçtikçe daha ziyade kuvvetlenir ve daha çok kuvvetlendikçe daha çok toprağa malik ve sahip olur. *(Alkışlar.)*

Efendiler, Osmanlı fatihleri, hakanları, istilacıları, asli unsur ile beraber sabanın önünde mağlup olup ricata başladıktan sonra, asıl felaketlerin büyüğü başladı. Sırf padişahın bir ihsanı olarak yabancılara bahşedilmiş olan ve özel lütuf olarak memleket dahilindeki gayrimüslim unsurlara verilmiş olan her şey kazanılmış haklar kabul edildi.

Fakat yabancılar yalnız bu hakları muhafaza ile de yetinmediler. Belki her gün onları biraz daha artırmak için çareler aradılar ve buldular. Dahili unsurlar muhafazaya muktedir oldukları dahili teşkilatlarına dayanarak, harıcin daima teşvikine ve özendirmelerine ve yardımına sığınarak devletin ve asli unsurun inhasıyla siyasi bir mevcudiyet kazanmak için çalışmaktan geri durmadılar. Yabancılar bir taraftan dahili unsurları teşvik ediyorlardı, diğer taraftan da kendileri müdahale ediyorlar ve her müdahalede yine devlet ve milletin aleyhine olmak üzere yeni yeni birtakım imtiyazlar, haklar alıyorlardı. Bu devamlı takibat altında zaten fakir düşmüş olan anayurtta, asli unsur devlete verebilecek parayı güç tedarik ediyordu. Halbuki tacidarlar, saraylar, Babıâliler mutlaka debdebeye, gösterişe sahip olabilmek için, onu devam ettirebilmek, zevk ve ihtiraslarını temin edebilmek için her ne pahasına olursa olsun, bu parayı tedarik etmek çaresine girişmişlerdir. O çareler de, borçlanmalar oldu. O kadar çok borçlanmalar yapıyorlardı, o kadar fena şartlar dahilinde borçlanmalar yapılıyordu ki, bunların faizlerini de ödemek mümkün olamadı. En nihayet bir gün Osmanlı devletinin iflasına hükmettiler. Maliye işleri hemen kontrol altına alınmış ve başımıza Düyunu Umumiye belası çökmüş bulunuyordu.

Efendiler, milletin içine düştüğü bu hazin halin, bu sefaletin sebeplerini arayacak olursak, doğrudan doğruya devlet kavramında buluyoruz. Biliyorsunuz ki, Osmanlı devleti, şahsi saltanat ve en son beş on sene zarfında meşruti saltanat esasına dayanarak idarei hükümet ediyordu.

Arkadaşlar, şahsi saltanatta her hususa tacidarların arzusu, iradesi ve emeli hâkimdir. Söz konusu olan yalnız odur. Milletin emelleri, arzuları, ihtiyaçları söz konusu olmaktan çok uzaktır. Bütün millet, emellerinden ve iradelerinden yoksun kalmış bulunuyordu. Çünkü tacidarlar kendilerini Allah tarafından gönderilmiş bir şahsiyet farz ederlerdi. Bir de tacidarların etrafını alan menfaatperestler vardı. Onlar da padişahların zihniyetleri ile zihniyetlenirler ve padişahın bu zihniyetini, bu arzusunu semavi bir gerek ve *Kur'an*'ın bir gereği gibi herkese telkin ederler; bu gayet koyu ve sürekli tel-

1 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*'de yanlışlıkla "Romenler". (Y.N.)

kinler karşısında hakikaten bir gün bütün halk bu arzu ve iradelerin yapılması lazım gelen ve kayıtsız şartsız icap eden semavi iradeler gibi olduğuna kani olurlardı. Böyle irade ve hâkimiyetten yoksun kalmaya rıza gösteren bir milletin akıbeti elbette felakettir, elbette musibettir. Arkadaşlar! Son durduğum noktada artık Osmanlı devleti hakikatte ve fiilen bağımsızlıktan mahrum bir hale getirilmişti. Hakikaten bir devlet ki, kendi tebaasına koyduğu bir vergiyi yabancılara koyamaz; gümrük muamelelerini, vergilerini memleketin ve milletin ihtiyaçlarına göre tanzim etmekten yasaklıdır; ve bir devlet ki, fazla olarak yabancılar üzerinde yargı hakkını tatbikten mahrumdur; böyle bir devlete bittabi bağımsız denilemez. Devletin ve milletin hayatına vuku bulan müdahaleler yalnız bu kadar değil, daha fazla idi. Doğrudan doğruya milletin hayati ihtiyaçlarından olan, mesela şimendifer yapmak için, mesela fabrika yapmak için, mesela her şey yapmak için devlet serbest değildi. Mutlaka müdahale vardı. Dolayısıyla hayatını teminden men ettirilen bir devlet bağımsız olabilir mi? Arz ettiğim gibi hakikatte devlet bağımsızlığını çoktan kaybetmişti ve Osmanlı ülkesi yabancıların serbest bir sömürgesinden başka bir şey değildi ve Osmanlı halkı içindeki Türk milleti de tamamen esir bir vaziyete getirilmişti. Bu netice, arz ettiğim gibi milletin kendi iradesine ve kendi hâkimiyetine sahip bulunamamasından ve bu irade ve hâkimiyetin şunun bunun elinde kullanılagelmiş olmasından ileri geliyor. O halde katiyetle diyebiliriz ki, biz milli bir devir yaşamıyorduk ve milli bir tarihe sahip bulunmuyorduk.

Mesela, Osmanlı tarihi, baştan nihayetine kadar hakanların, padişahların, şahısların, en nihayet zümrelerin hal ve hareketini kaydeden bir destandan başka bir şey değildir. Mazinin, asırların elimize tarih diye uzattığı kitabın mahiyeti bundan ibarettir. Arkadaşlar, milletin hâkimiyetine sahip olmaması yüzünden dahil olduğu Harbi Umumi'den kıymetli evlatlarımızdan meydana gelen kahraman ordularımızın Galiçya'da, Romanya ve Makedonya'da, Kafkas dağlarında, Sina çöllerinde uğradığı zahmetleri hatırlatmaya lüzum görülecek kadar çok zaman geçmemiştir ve en nihayet bu Harbi Umumi'nin uğursuz neticesi de hepinizin malumudur. Bilhassa Mondros Mütarekesi'yle açılan mütareke devrinin manzarası, bir an için tekrar düşünmüş olursanız göreceksiniz ki, baştan nihayete kadar bir dağılma manzarasından başka bir şey değildi. Devletler her türlü insani ve medeni anlaşmalardan ve hukuktan ayrılarak memleketimizin en kıymetli ve en verimli yerlerini çiğnediler. İzmir'i, Bursa'yı, Eskişehir'i, ta Sakarya'ya kadar; sonra bütün Adana ve havalisini ve Trakya'yı, İstanbul'u, en aziz yerlerimizi çiğnediler. Fakat düşmanların bu hareket tarzından daha acı ve feci ve daha çok teessüf edilecek olan bir nokta varsa, o da bu memleketin asırlarca başında bulunan ve bu milletin irade ve hâkimiyetini kullanan insanların dahi düşman saflarına geçmiş olmasıdır. *(Kahrolsunlar sesleri.)* Ve arkadaşlar biliyorsunuz, bu düşmanlar, yani dahili düşmanlar, harici düşmanların yapmadığı ve yapmaya muktedir olamayacağı kötü ve feci fiilleri ve harekâtı yapmakta tereddüt göstermemişlerdir. Harici düşman kuvvetleri, saydığım aziz vatan topraklarında bulunurken, padişahın iradesiyle çıkarttığı fetvalarla ve hilafet ordularıyla bu masum millet şurada burada doğru yoldan saptırılıyor ve kandırılıyordu. Hakikaten vatanımızın şurasında burasında isyanlar başlamıştı. Zaten çoktan beri manen ve fiilen bağımsızlığından mahrum edilmiş olan Osmanlı devletinin bitişine muvaffakiyet hasıl olmuştu.

Osmanlı devleti tamamen çökmüştü. Fakat düşmanlarımız aynı zamanda Osmanlı devletini kuran Türk milletinin de, asli unsurun da, bu memleketin hakiki halkının da mahvolduğunu ve çöktüğünü zannettiler. İşte bunda çok aldandılar. Osmanlı devleti ve Osmanlı devleti gibi çok devletler kurmuş olan Türk milleti mahvolamaz ve mahvolmamıştır. *(Şiddetli alkışlar.)* Bilakis hayatına vurulan bu darbelerden, harici düşmanların ve dahili düşmanların bu acı ve nefret edilecek darbelerinden birdenbire bütün teyakkuzlarını, bütün uyanışlarını takındı ve hayatını, şerefini, namusunu kurtarmak için büyük bir azimle başını kaldırdı; birlikte ve dayanışma içinde ortaya atıldı. *(Alkışlar.)*

İşte milletimiz o dakikadan itibaren milli devreye girdi, halk devresinin başlangıcına girdi. Millet bu başlangıç noktasından başladığı gün, kendisini hedefe ulaştıran yolların ve bizzat hedefin bulunduğu ufukların karanlıklar içinde bulunduğunu hepimiz hatırlarız. Fakat bu hal milletimizi ümitsizliğe düşürmedi. Büyük bir azim ile mukaddes hedefe adımlarını attı. Efendiler, milletimiz kati kurtuluşa ve hakiki kurtuluşa mazhar olabilmek için, iki umdeye dayanmanın farz ve şart olduğunu anladı; büyük ve bariz kanaatlerle anladı. O umdelerden birincisi Misakı Milli'nin ifade ettiği mana ruhudur. *(Alkışlar.)* İkincisi, Teşkilatı Esasiye Kanunu'muzun tespit ettiği değiştirilemez hakikatlerdir. *(Alkışlar.)* Biliyorsunuz ki, Misakı Milli, milletin tam bağımsızlığını temin eden ve bunu temin edebilmek için iktisadiyatında gelişmesine mâni olan bütün sebepleri bir daha ve katiyen dönmemek üzere lağveden bir düsturdur. Teşkilatı Esasiye Kanunu da Osmanlı İmparatorluğu'nun, Osmanlı devletinin öldüğünü idrak ve ifade eden ve onun yerine yeni Türkiya devletinin geçtiğini ilan eyleyen bir kanundur *(alkışlar)* ve bu devletin hayatının da kayıtsız şartsız hâkimiyetin milletin uhdesinde kalmasıyla mümkün olacağını ifade ve beyan eden bir kanundur. *(Alkışlar.)* Hâkimiyetin kayıtsız şartsız milletin uhdesinde kalabilmesi için, halkın bizzat kendi mukadderatını idare etmesi esasını şart kılan bir kanundur. "Artık Türkiya halkı için yegâne temsilci, kanun yapma ve icra salahiyetine sahip olan kendi meclisidir. Türkiya Büyük Millet Meclisi'dir" diyen bir kanundur ve Babıâli hükümeti yerine Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetini koyan bir kanundur.

Efendiler, Türkiya Büyük Millet Meclisi ve bunun hükümetinin milletten aldığı yön, tam bağımsızlık ve kayıtsız şartsız milli hâkimiyet umdelerine dayanarak memleketi mamur etmek ve milleti zengin, müreffeh ve mesut etmekten ibarettir. *(Alkışlar.)* Böyle olmakla beraber, Teşkilatı Esasiye Kanunu özel bir madde ile Meclis'in vazifesini dahi açıklar. O vazifeler ki, doğrudan doğruya milletin hukuk ve salahiyeti iken asırlarca şunun ve bunun elinde kalmıştır. Artık bu hukuk ve salahiyetin hiçbir sebep ve suretle hiçbir makama ve şahsa terk olunamayacağını ve verilemeyeceğini katiyetle ifade etmek için özel bir madde koymuştur. Efendiler, milletimizin bu iki esasa dayanarak çalışmaya başladığı günden bugüne kadar geçen zaman, çok zaman değildir; üç buçuk, dört seneden ibarettir. Fakat milletimizin kazandığı muvaffakiyet, muzafferiyet bu üç buçuk dört seneye sığamayacak kadar çoktur, taşkındır, çoşkundur, yüksektir, kuvvetlidir. *(Alkışlar.)* Hakikaten o iradei seniyelerle,[1] hilafet ordularıyla ve bin türlü teşvikler ve yalanlarla vukua getirilen isyanların tamamı bastırılmıştır. Millet tüfeksiz, topsuz, her türlü malzemesiz ve parasız bulunduğu bir za-

1 İradei seniye: Padişah emri. (Y.N.)

manda yeniden dünyanın en kuvvetli ve en muazzam ordusunu teşkile muktedir olmuştur. *(Alkışlar.)* Ve bu ordu daha henüz teşekkül halinde iken Birinci İnönü, İkinci İnönü, Sakarya meydan muharebelerini ve zaferlerini kazanmıştır. *(Alkışlar.)* Ve en nihayet bütün cihanı hayretlerde bırakan, bütün cihanı ister istemez takdirlere sevk eden en son muzafferiyeti kemali şiddet ve muvaffakiyet ile kazanarak topraklarımızı ve mukaddes vatanımızı çiğneyen düşman ordularını bire kadar mahvetmiştir. *(Şiddetli ve kuvvetli alkışlar.)* Fakat efendiler, tam bağımsızlık için şu düstur vardır, milli hâkimiyet için bir kanun vardır diyoruz ve bugün de büyük bir muzafferiyetin etkenleri ve failleri bulunduğumuzu ifade ediyoruz. Bu noktada çok katı olan bir hakikati hep beraber tekrar etmek mecburiyetindeyiz. Bu kadar büyük, bu kadar mukaddes ve azametli hedefler yalnız kâğıt üzerinde düsturlarla ve kanun maddeleriyle ve sadece hırslarla, arzularla husul bulamaz. Tam tahakkukunu temin edebilmek için yegâne kuvvet, hakiki en kuvvetli temel iktisadiyattır. *(Alkışlar.)*

Siyasi, askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi muzafferiyetler ile taçlandırılamazlarsa, husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner. Bu itibarla en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi temin edebildiği ve daha edebileceği faydalı semereleri tespit için iktisadiyatımızın, iktisadi hâkimiyetimizin temini ve sağlamlaştırılması ve genişletilmesi lazımdır. Efendiler, bu kadar verimli ve bu kadar kuvvetli olan yeni hükümetimizin, yeni devletimizin düşmansız kalacağını farz etmek doğru değildir. Bu güzel temellerin dahi içine kundak koyarak onu yıkmaya çalışacaklar olacaktır. Onun hayatına, verimine karşı suikastlar tertip etmeye teşebbüs edecekler bulunacaktır. Bütün bunlara karşı en kuvvetli silahımız, iktisadiyattaki genişlik, sağlamlık ve muvaffakiyetimiz olacaktır. Efendiler, dahil olduğumuz halk devrinin, milli devrin, milli tarihini dahi yazabilmek için kalemlerimiz sabanlar olacaktır. *(Alkışlar.)* Bence halk devri, iktisat devri kavramı ile ifade olunur.

Öyle bir iktisat devri ki, onda memleketimiz mamur olsun, milletimiz müreffeh olsun ve zengin olsun. Bu noktada bir felsefeyi size hatırlatayım: "El kanaatü kenzi lâyüfnâ".[1] Kanaati, "kenzi lâyüfnâ" farz etmek, fakirliği fazilet bilmek felsefesine de iktisat devri artık son versin. *(Alkışlar.)*

Efendiler, bu felsefeyi, mutlaka yanlış yorumlamak yüzünden bu millete, bu memlekete çok büyük fenalık edilmiştir. Biliriz ki, Allah dünya üzerinde yarattığı bu kadar nimetleri, bu kadar güzellikleri insanlar istifade etsin, nimetlensin diye yaratmıştır ve azami derecede istifade edebilmek için de, bugün kâinattan esirgediği zekâyı, aklı insanlara vermiştir. Eğer vatan denilen şey, kupkuru dağlardan, taşlardan, mezrai sahalardan, çıplak ovalardan ve vatan; şehirler, köylerden ibaret olsaydı, onun zindandan hiçbir farkı olmazdı. Ve hakikaten bu dediğimiz felsefenin sahipleri bu kıymetli vatanımızı böyle zindan ve cehennem yapmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Halbuki bu vatan, evlat ve torunlarımız için cennet yapılmaya layık, çok layık bir vatandır. İşte bu memleketi böyle mamure haline, cennet haline getirecek olan, iktisadi vasıtalar ve etkenler ve iktisadi faaliyettir. Dolayısıyla öyle bir iktisat devri lazımdır ki, artık milletimiz insanca yaşamasını bilsin, insanca yaşamanın neye bağlı olduğunu öğrensin ve o vasıtalara girişsin. Hepimizin arzumuz şudur ki, bu memle-

1 El kanâatü kenzün lâyüfnâ: Kanaat tükenmez hazinedir. (Y.N.)

ketin efradı, ellerinde numuneleriyle ziraatın, ticaretin, sanatın, emeğin, hayatın bir temsilcisi olsun. Ve artık bu memleket böyle fakir ve bu millet hakir değil, belki memleketimize zengin memleketi. zenginler memleketi, bu yeni Türkiya'nın adına da çalışkanlar diyarı denilsin. İşte millet böyle bir devir içinde bulunuyor ve böyle bir devri yüceltecektir. Ve böyle bir devrin tarihini yazacaktır. Ve böyle bir devirde, böyle bir tarihte en büyük makam, en büyük hak çalışkanlara ait olacaktır. Efendiler, Türkiya İktisat Kongresi, tarihte ilk defa yüksek mevki kazanacak bir kongredir. Sizler memleketin ihtiyacını, milletin ihtiyacını ve milletin kabiliyetini ve bunun karşısında bütün dünyada mevcut olan çok kuvvetli iktisat teşkilatını nazarı itibara alarak, yapılması lazım gelen tedbirleri ve tatbiki elzem olan bütün yenilikleri tam bir açıklıkla ifade etmelisiniz, tespit etmelisiniz. Ta ki, o tedbirler, o yenilikler tatbik olundukça memleketimiz bereketlere, nurlara boğulsun. Arkadaşlar, Türkiya Büyük Millet Meclisi'niz ve hükümetiniz, tabii milletin emelleri dairesinde, ilerlemeye, yeniliğe tamamen dosttur, tamamen taraftardır. Bunun için memleket ve millete faydalı kabul edeceğiniz tedbirler büyük bir memnuniyetle nazarı dikkate alınacaktır. Buna şüphe etmiyorum. Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok çalışmaya ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Dolayısıyla kanunlarımıza riayetkâr olmak şartıyla yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve arzu edilir ki, yabancı sermayesi bizim emeğimize ve sabit servetimize katılsın ve bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil. Hakikaten mazide ve bilhassa Tanzimat devrinden sonra, yabancı sermayesi memlekette müstesna bir mevkiye sahip oldu. Ve ilmi manasıyla denebilir ki, devlet ve hükümet yabancı sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medeni devlet gibi, millet gibi, yeni Türkiya dahi buna razı olamaz; burasını esir ülkesi yaptıramaz. *(Bravo sesleri, alkışlar.)*

Hoca Efendi: Paşa Hazretleri, Hindiçini ve Bengal eyaletinde bulunduğumuz zamanda orada bulunan İslam kardeşlerimize Türkiya hükümeti mi arıyorsunuz, diyen Muhammed Ali isminde bir zata kaptan...[1] *ismindeki aşağılık kâfire bir tokat vurduğu gibi kan çıkarmıştır. Dolayısıyla pek güzel buyurdunuz. Memleket çalışkan diyarıdır. Dolayısıyla Allah'ın inayeti ile bu memleketimizi cennet misali yerlere döndürmeye gayret edeceğiz ve bunu bekleriz.*

Başkumandan: Arkadaşlar, son söz olarak demiştim ki, biz memleketimizi artık esir ülkesi yapamayız. Belki hepinizin nazarı dikkatini çekmiş olan Lozan Konferansı'nın son müzakeresi bu nokta ile alakadardır. Konferansın şimdilik askıya alınışı hep aynı meseleden, aynı noktadan kaynaklanmaktadır gibi anlaşılabilir. Ordularımız en büyük bir zaferi kazanmışlardı ve muzafferane yürüyüşünü durduracak hiçbir mâni mevcut değildi. *(Alkışlar.)* Böyle bir zamanda İtilaf devletleri, tabii haklarımızı, meşru haklarımızı müzakereler ile dahi tasdik edeceklerini ve meselelerin müzakereler ile dahi hallolunacağını söylediler ve bizi konferansa davet ettiler. Milletimiz, Meclis'imiz ve

1 *Hâkimiyeti Milliye*'de burada üç nokta vardır. (Y.N.)

hükümetimiz samimi olarak barış taraftarı bulunduğu için, muzaffer ordularımızı durdurdu ve delege heyetimizi Lozan'a gönderdi. Aylardan beri müzakereler ve münakaşalar cereyan ediyor. Fakat henüz muhataplarımız bizimle üç senelik, dört senelik bir hesabı görmüyorlar; üç yüz ve dört yüz senelik hesapları görmeye başlamışlardır. Ve hâlâ muhataplarımız eski Osmanlı devletinin tarihe karıştığını ve bugün yeni bir Türkiye devletinin mevcut olduğunu ve bu Türkiya devletini kuran milletin çok azimkâr ve kahraman bir millet olduğunu ve bu milletin artık tam bağımsızlığından ve milli hâkimiyetinden zerre kadar fedakârlık yapamayacağını anlayamamışlardır. *(Alkışlar.)*

İşte bunu anlayamamak yüzünden tereddüte düşmüşler, duraksamışlardır. Arkadaşlar, onlar istedikleri kadar tereddüt edebilirler. Fakat bu millet kati kararını vermiştir. Bu millet için tereddüt devirleri çoktan geçmiştir. *(Bravo sesleri, sürekli alkışlar.)* Devletlerin delege heyetimize verdikleri son proje bittabi heyetimizce kabule değer görülmedi. Diğer delege heyetleri gibi bizim delege heyetimiz de vaziyeti hükümete ve icap ederse Meclis'e arz etmek üzere memlekete dönmek üzeredir. Tabii izahat ve sorular olacaktır. Ancak bütün millet, bütün cihan bilsin ki, en nihayet ve en nihayet bu millet tam bağımsızlığının temin edildiğini görmedikçe, yürümeye başladığı yolda bir an durmayacaktır. *(Şiddetli ve sürekli alkışlar.)*

Efendiler, hiç kimseden fazla bir şey istemiyoruz. Dünyanın her medeni milletinin tabiaten sahip olduğu şeylerden bizi mahrum etmemelidirler ve haklarımızı teslim etmelidirler. Çünkü hakkımız tabiidir, meşrudur, makuldür ve bize lazımdır. Biz bu haktan vazgeçmeyeceğiz ve ne kadar haklı isek, bu hakkımızı müdafaa ve muhafaza için de memleketimizin, milletimizin kabiliyet ve kudreti o kadardır. *(Alkışlar.)* Efendiler, görülüyor ki, bu kadar kati ve yüksek bir askeri zaferden sonra dahi bizi barışa kavuşmaktan men eden sebepler, doğrudan doğruya iktisadi sebeplerdir, iktisadi düşüncelerdir. Çünkü bu devlet, bu millet iktisadi hâkimiyetini temin ederse o kadar kuvvetli temel üzerinde yerleşmiş ve yükselmeye başlamış olacaktır ve artık bunu yerinden kımıldatmak mümkün olamayacaktır. İşte düşmanlarımızın, hakiki düşmanlarımızın uygun bulmadıkları, bir türlü rıza göstermedikleri budur.

Efendiler, bu fiilen vaki olmuştur. Barış denilen şeyin temini için yabancıların bu hakikati itiraf etmemekteki tereddütlerine mantıki mana vermek mümkün değildir. Çok arzu edilir ki, pek yakın bir zamanda onlar da bu hakikati itiraf ederler ve bütün medeniyet cihanının pek büyük istek ve hasretle beklediği barışın yapılmasına mâni olmak mesuliyetinden sakınırlar. Biz şimdiden hayati vasıtalarımızı temine başlamış bulunuyoruz. Ve bittabi barış halinin inşasında daha büyük gelişmeler oluyor. Fakat muvaffak olmak için çok çalışmak lazım olduğunu bilmeliyiz. İktisadiyat, iktisadiyat diyoruz. Fakat arkadaşlar, iktisadiyat demek, her şey demektir. Yaşamak için, mesut olmak için, insanın mevcudiyeti için ne lazımsa onların tamamı demektir; ziraat demektir, ticaret demektir, çalışmak demektir, her şey demektir. Bütün bu hususlarda şu anda memleket ve milletimizin ne halde olduğunu sizler çok güzel bilirsiniz. Vasıflandırmak istemeyeceğim. Ancak memleketimizin genişliği ve nüfusumuzun bu genişliğe ne kadar orantısız olduğunu da hatırlayınız. Bu geniş ve verimli toprakları işleyebilmek, işletebilmek için noksan olan el emeğini, mutlaka fenni aletler ile telafi

etmek mecburiyetindeyiz. Memleketimizi bundan başka şimendiferler ile ve üzerinde otomobiller çalışır şoselerle şebeke haline getirmek mecburiyetindeyiz. Çünkü Batı'nın ve cihanın vasıtaları bunlar oldukça, şimendiferler oldukça, vapurlar oldukça, bunlara karşı deve ile merkepler ve kağnı ile ve tabii yollar üzerinde müsabakaya çıkışmanın imkânı yoktur. Memleketimiz ziraat memleketidir. Bu itibarla halkımızın çoğunluğu çiftçidir, çobandır. Dolayısıyla en büyük kuvveti, kudreti bu sahada gösterebiliriz ve bu sahada mühim müsabaka meydanlarına atılabiliriz. Fakat aynı zamanda sanatımızı da artırmak ve genişletmek mecburiyetindeyiz. Eğer sanat hususunu yine görmezden gelirsek, o halde sanayi eserlerinde yine haricin haraçvereni oluruz. Mahsullerin ve mamullerin mübadelcleri ve servete dönüştürülmesi için, ticarete ihtiyacımız vardır. Ticaretimizin yabancılar elinde kalması, memleketimizin servetinden lüzumu kadar istifade edememeye sebep olur. Fakat bütün bunlar söylenildiği kadar basit ve kolay olmayan şeylerdir. Bunda muvaffak olabilmek için hakikaten memleketin ve milletin ihtiyacına uygun esaslı program üzerinde bütün milletin beraber ve ahenk içinde çalışması lazımdır. Yüksek heyetiniz bu esasların en kıymetlilerini inşallah bulup ortaya koyacaksınız. Arkadaşlar, bence yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır. Çünkü demin dediğim gibi, her şey bunun içinde yer almaktadır. Dolayısıyla evlatlarımızı o suretle talim ve terbiye etmeliyiz, onlara o suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki, ticaret, ziraat ve sanat âleminde ve bütün bunların faaliyet sahalarında verimli olsunlar, tesirli olsunlar, faal olsunlar, pratik bir uzuv olsunlar. Dolayısıyla maarif programımız, gerek ilk tahsilde, gerek orta tahsilde verilecek bütün şeyler, bu görüşe göre olmalıdır. Maarif programlarımız gibi devlet şubeleri için tasavvur olunacak programlar dahi, iktisat programına dayanmaktan kendini kurtaramazlar. Esaslı bir program tatbik etmek[1] ve bu program üzerinde bütün milleti ahenk içinde çalıştırmak lazımdır.

Bizim halkımızın menfaatları yekdiğerinden ayrılır sınıflar halinde değil; bilakis mevcudiyetleri ve mesai neticesi yekdiğerine lazım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada dinleyicilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccarlardır ve amelcdir. Bunların hangisi yekdiğerinin karşısında olabilir. Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, yekdiğerine ve ameleye muhtaç olduğunu, kim inkâr edebilir.

Bugün mevcut olan fabrikalarımızda ve daha çok olmasını temenni ettiğimiz fabrikalarımızda kendi amelemiz çalışmalıdır. Müreffeh ve memnun olarak çalışmalıdırlar ve bütün bu saydığımız sınıflar aynı zamanda zengin olmalıdır ve hayatın hakiki lezzetini tadabilmelidir ki, çalışmak için kudret ve kuvvet bulabilsin. Dolayısıyla programdan bahsolunduğu zaman, adeta denebilir ki, bütün halk için bir "Emek Misakı Millisi"dir. Ve böyle bir Emek Misakı Millisi mahiyetinde olan program etrafında toplanmaktan hasıl olacak olan siyasi şekil ise, alelade bir fırka mahiyetinde tasavvur edilmemek lazım gelir ve barıştan sonra vukua gelebilecek olan böyle bir siyasi şeklin şimdiye kadar olduğu gibi milletin azim ve imanıyla ve birlik ve dayanışmasının birbirine yardımcı olmasıyla muvaffak olacağı hakkındaki kanaatim kuvvetlidir ve tamdır.

1 *İzmir Yollarında*'da "tespit etmek". (Y.N.)

Efendiler, yüksek heyetinizin bugün yapmış olduğu Türkiya İktisat Kongresi çok mühimdir, çok tarihidir. Nasıl ki, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi felaket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarmak hususunda Misakı Milli'nin ve Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ilk temel taşlarını tedarik hususunda etken olmuş, tesirli olmuş, müteşebbis olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, milli tarihimizde ve milli hayatımızda en kıymetli ve yüksek hatırayı kazanmış ise, kongreniz dahi milletin ve memleketin hayat ve hakiki kurtuluşunu temine vasıta olacak düsturun temel taşlarını ve esaslarını hazırlayıp ortaya koymak suretiyle, tarihte en büyük namı ve çok kıymetli bir hatırayı kazanacaktır. *(Alkışlar.)* Bu kadar kıymetli ve tarihi kongrenizi açmak şerefini bana bahşettiğinizden dolayı bilhassa teşekkürler arz ederim. *(Alkışlar, estağfurullah sesleri.)* Ve böyle bir kongreyi yapan sizlersiniz. Bundan dolayı sizi tebrike değer görürüm ve tebrik ederim. *(Teşekkür ederiz sesleri.)* Kongre açılmıştır efendim.

ESKİŞEHİR'DE HALKA KONUŞMA*

(19 ŞUBAT 1923)

Eskişehir, 19 Şubat (Özel Muhabirimizden) – Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, eşleri Hanımefendi, Fevzi Paşa ve maiyetleri konferansın yapıldığı günün gecesi İzmir'den hareket etmişlerdi. Yollarda halkın tezahüratı yine fevkaladeydi. Dün saat iki buçukta Uşak'a ulaştık. Orada muazzam bir karşılama töreni yapılmış ve taklar inşa edilmiştir. Kurbanlar kesilmiş ve istasyonda Müftü Efendi bir hitabe irat etmiştir. Esnaf ve civar köylerin ahalisi yollarda heyeti büyük bir sevinç heyecanıyla alkışlamıştır. Eskişehir'de minarelerden salavat getirilmiş, fabrikalar selam makamında düdükler çalmıştır. Hükümet dairesinde çay verilmiş, halk temsilcileri ile Gazi Paşa hasbıhal ettikten sonra hükümet dairesinin balkonundan dışarıda toplanan halka demiştir ki:

-Bu samimi tezahürat şahsıma değildir. Şahsımda milletin emellerini gördüğünüz için heyecanlanıyorsunuz.

Bundan sonra Gazi, memleketin hayati menfaatlarından, senelerce çekilen zulüm ve tahakkümden bahisle sebebin hâkimiyetin şunun bunun elinde kalması olduğunu izah etmiş ve demiştir ki:

-Eğer hâkimiyetimize yan gözle bakan olursa, onu derhal parçalamalısınız. Onu içerinizden çıkarınız. Berbat ve perişan ediniz. Geleceğinizden emin olunuz. Artık kurtulduk, dünyanın en büyük zaferini kazandık, fakat bu zaferin devam edebilmesi için el ele vererek çalışmak lazımdır.

Gazi ve Fevzi Paşa köylülerin oyunlarını izledikten sonra, Gazi Paşa demiştir ki:

-Yeni Türkiya'nın dönümünü[1] görmekle mesudum. Halk bu dönümü can ve gönülden kutluyor.

Türk Ocağı'nda Gazi Paşa, Reis'in nutkuna da cevaben çok yerde tütmeye başlayan ocağın millete milli hürriyeti iade edeceğini, milli hürriyetini ihmal eden milletlerin geleceği musibet ve yok olmak olduğunu söylemiş, Türklerin her şeyden ziyade kültür mayalarında çok kuvvetli olduğunu ve bunun sayesindedir ki, asırların vurduğu darbeler karşısında mevcudiyetini müdafaada muvaffak olduğunu ilave etmiştir.

* *İkdam*, 20 Şubat 1923, Numara: 9315, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
1 Kaynakta da "dönümünü". (Y.N.)

Belediye heyetinin dairesinde de pek az istirahat eden Paşa, Eskişehir'den hareket etmiş ve güzergâhta meşaleler ve oyunlarla karşılanmıştır. Afyonkarahisarı'nda karşılama için pek çok hazırlık yapılmışsa da Gazi Paşa burada pek az durmuş ve tekrar geleceğini vaat ederek hareket eylemiştir.

Bugün sabahleyin Gazi Paşa ve maiyeti saat dokuzda Eskişehir'e varmıştır.

Eskişehir 19 Şubat (özel muhabirimizden) – Eskişehir'de İsmet Paşa Hazretleri, heyeti samimi bir surette karşılamışlardır. Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin vagonunda Gazi, İsmet ve Fevzi Paşalarla Rıza Nur ve Hasan Beyler[1] *toplanmışlar ve akşamüstü Ankara'ya doğru hareket eylemişlerdir.*

1 Sinop Mebusu Rıza Nur ve Trabzon Mebusu Hasan (Saka) Beyler, Lozan Konferansı'nda İsmet Paşa'nın başkanlık ettiği Türk heyeti içinde yer alıyorlardı. (Y.N.)

LOZAN KONFERANSI HAKKINDA *LE TEMPS* MUHABİRİNE BEYANAT*

(20 ŞUBAT 1923)[1]

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Tan[2] *gazetesinin özel muhabirine en son İzmir'de aşağıdaki beyanatta bulunmuştur:*

Bağımsızlığımız için yaptığımız mücadelenin müşkül zamanlarında yeni Türkiya'nın, her ne şekil ve nam altında olursa olsun kapitülasyonların devamını asla kabul etmeyeceğini daima söyledim. Dolayısıyla bu noktada başka delege heyetlerinden daha ziyade anlaşmadan kaçar şekilde davranan Fransız delege heyetinin Lozan'daki tavır ve hareketine çok hayret ettim. Fransa hakkında gerek benim şahsi hissiyatım, gerek memleketimin hissiyatı daima dostanedir. Lakin bu dostluk, bizi vatanımızın bağımsızlığıyla alakadar meselelerde görüşümüzden feragate sevk edemez.

Fransa, hükümetimizi, hürriyetimizi kayıt altına alan şartları bize kabul ettirmek için ısrar ettiği takdirde, onun bu hareket hattına dostane gözüyle bakmayacağız. Yeni Türkiya, diğer milletler gibi yaşamak istiyor. Biz memleketimize, Çin yahut başka bir memleket gözüyle bakılmasına razı olmayız. Türkiya'nın yegâne kaygısı tam hürriyettir. Fransız milleti hareket hattımızda hâkim olan başka sebepler bulunduğunu zannetmesin.

Kapitülasyonların kaldırılması, memleketimizdeki Fransız menfaatlarının imhası manasını taşımamaktadır. Türkiya, iktisat sahasında gerekli teminat vermeye hazırdır. Biz Fransa ile iyi geçinmek arzusundayız. Her iki memleketin pek çok müşterek münasebetleri vardır. Müşterek sınırlarımız nazarı itibara alınırsa, karşılıklı bir dostluğun pek faydalı olacağı görülür. Aksi takdirde birçok müşkülat ve karışıklığın ortaya çıkması muhtemeldir.

Tan'ın muhabiri bu beyanata ilaveten diyor ki:

Mustafa Kemal Paşa, beyanatının nihayetinde barışın yakında imzalanmasını görmek arzusunu göstermiştir.

İsmet Paşa'nın dönüşünde gerekli kararları Heyeti Vekile alacak ve Heyeti Vekile bir hal şekli bulamadığı takdirde mesele Millet Meclisi'ne arz ve havale olunacaktır.

* *İkdam,* 20 Şubat 1923, No: 9315, s.1. *Le Temps,* 28 Şubat 1923, s.2. *İkdam*'daki eski yazı metin Musa Sarıkaya ve Ercan Dolapçı tarafından okunmuştur.
Le Temps'da beyanatın tamamına yer verilmemiş, haber olarak yayımlanmıştır. (Y.N.)

1 Gazetelerde beyanatın verildiği tarih yer almamaktadır. 20 Şubat 1923, beyanatın *İkdam*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 *Le Temps.* (Y.N.)

İzmir hadiselerine gelince, harp gemileri hakkındaki tedbirlere sebep, Lozan Konferansı'nın neticesizliği değildir. Bu tedbirlerin kaynağı, Kânunuevvel'de [Aralık] alınan bir karardır. Mustafa Kemal Paşa bu hadiseleri, ancak ortaya çıkışlarından sonra haber almıştır. Adı geçen, söz konusu hadiselerin pek ziyade büyütülmüş olduğu fikrindedir. Esasen hiçbir zaman bir ültimatom söz konusu olmamıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre başka hiçbir anlaşmazlığın çıkması muhtemel değildir.

AZERBAYCAN SEFİRİ İBRAHİM ABİLOV BEY İLE TAMARA HANIM'A GEÇMİŞ OLSUN TELGRAFI*

(21 ŞUBAT 1923)

Gayet aceledir 21.2.39 [1923]

Azerbaycan Sefiri İbrahim Abilov Bey ile Tamara Hanım'a mahsustur.

Rahatsızlığınızı pek büyük teessür ile haber aldım. İadei afiyetinizi temenni ederim, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Siyasî Partiyalar ve İçtimâî Hareketler Arşivi (Eski Azerbaycan Komünist Partisi Nezdinde Marksizm-Leninizm Enstitüsü Parti Arşivi), F: 276, Op: 5, D: 1a, Kp: 126, L: 140'tan fotokopisiyle birlikte aktaran: Betül Aslan, *Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.274, 292. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

HİLALİ AHMER KONGRESİ HAKKINDA KASTAMONU VALİSİ SÜLEYMAN NECMİ BEYEFENDİ'YE*

(22 ŞUBAT 1923)

Kastamonu Valisi Süleyman Necmi Beyefendi'ye

Hilali Ahmer[1] Kongresi'nin açılışı münasebetiyle şahsım ve kahraman ordumuz hakkında gösterilen teveccühkâr hissiyata teşekkür eder ve kongrenin mesaisinde muvaffakiyete mazhar olmasını temenni ile herkese selam eylerim, Efendim.

22 Şubat 339 [1923]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* *Açıksöz*, 24 Şubat 1923, Numara: 716, s.2. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.
1 Kızılay'ın eski adı. (Y.N.)

İBRAHİM ABİLOV BEY'İN ÖLÜMÜ ÜZERİNE EŞİ TAMARA HANIMEFENDİ'YE*

(23 ŞUBAT 1923)

Çıkış yeri: Ankara
Numarası: 1193

İzmir Valisi Abdülhalik Bey Vasıtasıyla
İbrahim Abilov Bey'in Haremi Tamara Hanımefendi'ye

Bugün aldığım acı haber beni çok üzdü ve kederlendirdi. Eşim Latife ile beraber üzüntülerinize iştirak eder ve size sabrı cemîl[1] temenni ederim, Efendim. 23.2.39 [1923]

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Siyasî Partiyalar ve İçtimâî Hareketler Arşivi (Eski Azerbaycan Komünist Partisi Nezdinde Marksizm-Leninizm Enstitüsü Parti Arşivi), F: 276, Op: 5, D: 1a, Kp: 126, L: 40'tan fotokopisiyle birlikte aktaran: Betül Aslan, *Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.275, 293. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Sabrı cemîl: Allah'tan gelen bir acıya dayanma. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA

KESİLEN LOZAN KONFERANSI'NIN TEKRAR AÇILMASI HALİNDE İZLENECEK STRATEJİ HAKKINDA*

(27 ŞUBAT 1923)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Usul hakkında söyleyeceğim. Arkadaşlar, söz konusu olan mesele cidden mühim ve naziktir. Bu meseleyi asabiyetle görüşmek doğru değildir. Onun için bütün arkadaşlarımı sükûta davet etmek cüretinde bulunacağım. Bunu af buyurunuz. Zannediyorum ki, arkadaşların asabiyetine sebep olacak nokta, meselenin neden dolayı ve ne mahiyette söz konusu edildiğini tamamen anlayamamış veya anlatılamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Benim bildiğime göre, Heyeti Vekile buraya kati bir karar almak için gelmiş değildir. Yalnız müsaade buyurursanız, safhayı benim anladığım gibi izah edeyim.

Yüksek malumunuzdur ki, milli maksatlarımızı elde edebilmek için birçok vasıtalara teşebbüs edilmiştir; üç buçuk, dört sene zarfında. Fakat bunların hiçbiri muvaffakiyetle neticelenememiştir. Mutlaka milli maksadın elde edilmesi için kati bir muzafferiyete ihtiyaç vardı. Millet ve milletin öz evlatlarından meydana gelen ordu o kati zaferi elde etti. O zaferin neticesi olmak üzere milli maksatlarımızın elde edilmiş olması lazım gelirdi. Bu emniyetle delege heyetiniz vuku bulan davet üzerine Lozan Konferansı'na gitti. Aylardan beri bütün meseleler münakaşa konusu oldu. En nihayet İtilaf devletleri delege heyetimize bütün müzakerelerin, münakaşaların neticeleri olmak üzere bazıları üzerinde görüşülmüş ve bazıları üzerinde görüşülmemiş olan maddeleri ihtiva eder bir kitap verdiler. Bu kitabın muhteviyatı, yani barış projesi, barış şartlarını ihtiva eden proje diye koydukları eserin muhteviyatı, delege heyetimiz[1] tarafından kabule değer olamayacak mahiyette idi. Asıl bu muhteviyatın kabul edilemez olmasını gerektiren meseleler bellidir. Yani birçok halledilmiş meseleler, kabule değer görülebilecek noktalar mevcuttur. Bununla beraber, tamamını kabul ederek barışı tesise mâni olan noktalar barizdir. İşte delege heyetimiz vuku bulan ertelemeden[2] istifade ederek, hükümet merkezine gelmiş ve vaziyeti Heyeti Vekile'ye anlatarak yeniden bir talimat talep eylemiştir. Yoksa delege heyetimiz, kendisinin kabul ettiği ve heyete kabul ettirmek istediği bir projeyi aslen veya düzelterek yüksek heyetinize kabul ettirmek üzere huzurunuza çıkmış bir vaziyette bulunmuyor, zanne-

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s.1317-1321; Ali Fuat Cebesoy, *General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1957, s.253-257.

1 *General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*'nda "... murahhas heyetimiz ve hiçbirimiz". (Y.N.)

2 "Ertelemeden" sözcüğünün aslı olan "talikden" sözcüğü yerine, *General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*'nda yanlışlıkla "tekliften". (Y.N.)

derim. Dolayısıyla delege heyeti yeni talimat almak üzere Heyeti Vekile'ye birçok izahat verdikten sonra, Heyeti Vekile bir karar vermek mecburiyetinde kaldı. Heyeti Vekile bir karar alınması mecburiyetinde kaldı. Bu karar ya barış müzakerelerini kesmek, fiili askeri harekâta başlamak veyahut bu kararı erteleyerek herhangi bir zeminde, tekrar barış talebine imkân bulmaktır. Heyeti Vekile, delege heyeti ile bu nokta üzerinde iyice düşündükten sonra, en nihayet vardıkları karar –benim bildiğime göre– ara bir zemin üzerinde tekrar İtilaf devletlerinden barış talep etmektir. Ancak bu ara zemin, bazı mühim noktaları ihtiva ediyor. Yüksek heyetinizi bu mühim noktalardan haberdar etmeksizin doğrudan doğruya karşı bir proje ile delege heyetinizi göndermeye Heyeti Vekile cesaret edememiştir. Çünkü cesaret edilemeyecek bir meseledir, bir vaziyettir. Dolayısıyla bugün burada yapacağımız şey, bir projenin teferruatını müzakere etmek değildir. Esaslı bir iki noktaya karar vermektir ve esaslı iki noktaya karar verdikten sonra onun teferruatı üzerine yüksek heyetinizin şimdiden meşgul olmasına lüzum yoktur. Onu Heyeti Vekile, delege heyeti veyahut herhangi bir heyet yapabilir. Fakat onların yapamayacağı bir şey vardır ki, yüksek huzurunuza gelmişlerdir. Yüksek malumları olduğu üzere, o şey sınır meselesidir. Şimdi delege heyeti Heyeti Vekile ile birlikte kararını vermiş bulunuyor. O karar da arazi meselesinde bazı ılımlı[1] şekiller kabul ederek ve bunun muhteviyatından bazılarını tamamen ihraç ederek üst tarafını imza etmek suretiyle barışa dahil olmak...[2]

Yapılacak noktalar; birisi, Karaağaç'tan şimdiden vazgeçmek; ikincisi, Musul vilayeti meselesinin hallini bir sene zarfında İngilizlerle Türkiye'nin karşı karşıya geçerek neticelendirmesine bırakmaktır. En mühim mesele bu olarak geliyor. Sonra kabul edilemez olan birtakım mali meseleleri ihraç etmek hiçbir vakitte kabul edemeyeceğimiz bir şekilde bulunan iktisadi meseleleri dahi ihraç etmek. Diğer meseleler, kabule değer mahiyettedir. Bu iki mesele ihraç olunduktan sonra, diğer meseleler kabule değer görüldükten sonra vereceğimiz karar, Karaağaç'tan şimdilik vazgeçeceğimizi ifade etmek ve Musul meselesinin bir sene sonra halline razı olmak meselesi. Buna razı olduğumuzda zarar mı vardır? Kaideten şimdilik fayda mı vardır? Buna razı olmazsak ne yapmaya mecburuz? Bunları zannederim, muhakeme edersek ve buna bir karar verirsek, bugünün işi halledilmiş olabilir. Yüksek heyetinizin bu meseleyi halledebilmesi için ve makul bir neticeye varabilmesi için, zannederim, Heyeti Vekile Reisi'nden ve her birinden sorup anlamak isteyeceği sorular olabilir. Bu daha çok vaziyetle alakalıdır. Bugün kolaylıkla hepimiz anlayabiliriz ki, Musul'u vermemekte ısrar edersek muharebeye dahil oluruz. Dolayısıyla Musul meselesini bir seneye kadar halletmek üzere erteleyip barışa geçmek ve muharebeyi kabul etmemek mümkün müdür, kabil midir ve faydalı mıdır? Bu muhakemeyi kolaylıkla yapabiliriz ve bunun için zannetmem ki, askeri vaziyet hakkında, harici vaziyet hakkında, siyasi vaziyet hakkında fazla malumata ihtiyaç arz edersiniz. Fakat lüzum görürseniz bugünden Musul meselesini olumlu veya olumsuz bir şekilde hallederiz. Menfaatımız[3] bunu

1 "Ilımlı" sözcüğünün aslı olan "mutedil" sözcüğü yerine. *General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*'nda "muaddel" (değiştirilmiş). (Y.N.)

2 *General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*'nda "vasıl olmak" (ulaşmak). (Y.N.)

3 *General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*'nda "Menfaatımız ve âtimiz" (Menfaatımız ve geleceğimiz). (Y.N.)

gerektiriyor diye buna[1] karar verirseniz, o zaman bugün vaziyet belli olur. O zaman bunu alır bütün teferruatıyla incelersiniz, her şeyi yaparsınız ve son kararınızı verirsiniz. Bazı arkadaşlarımız, mesela Sırrı Bey gibi arkadaşlarımızın konuşma konusu Misakı Milli oluyor. Delege heyeti, Misakı Milli'yi mahvetmiş; Heyeti Vekile, Misakı Milli'yi feda etmiş. Ben de diyorum ki, Sırrı Bey Misaki Milli'nin ne olduğunu anlamamıştır. Misaki Milli'nin ne olduğunu evvela anlamalı ondan[2] mütecavizlerin kimler olduğunu meydana koymalı. Efendiler, arazi meselesi ve sınır meselesi Misakı Milli'nin, yüksek malumunuz, birinci maddesinin kapsamı dairesindedir. Misakı Milli, şu hat bu hat diye hiçbir vakitte sınır çizmemiştir. O sınırı çizen şey, milletin menfaatı ve yüksek heyetin görüşündeki isabettir. Yoksa bu haritası mevcut bir sınır yoktur. Bunun için de yapılmış olan işlerde veya yapılması teklif olunan işlerde hiçbir vakitte buna taarruz edilmemiştir. Bilakis riayet edilmiştir. Musul meselesinin hallini muharebeye girmemek için bir sene sonraya bırakmak demek, ondan vazgeçmek demek değildir. Belki bunun elde edilmesi için daha kuvvetli olabileceğimiz bir zamanı beklemektir. Bugün barış yaparız, bir ay sonra iki ay sonra Musul meselesini halletmeye kıyam ederiz. Fakat bugün Musul meselesini halletmek istediğiniz[3] vakit bu meselede karşınızda yalnız İngiliz değil, Fransız, İtalyan, Japon ve bütün dünyanın düşmanları vardır. Yalnız karşı karşıya kaldığımız zaman İngilizlerle karşı karşıya kalacağız ve yalnız olarak İngilizlerle karşılacağız. Bunda menfaat var mıdır, yok mudur? Bunu meydana çıkarmak gayet kolaydır. Maruzatımı tamamlamak ve bitirmek için tekrar ediyorum ki, mesele, bunu takdir etmek ve değiştirmekten fazla delege heyetini barış müzakerelerinde ara teklif'inden can alacak noktaya karar vermektir. Musul meselesini bugünden[4] halledeceğiz, ordumuzu yürüteceğiz, bugün alacağız dersek bu mümkündür. Musul'u gayet kolaylıkla alabiliriz. Fakat Musul'u aldığımızı müteakip muharebenin hemen son bulacağına kani olamayız. Şüphesiz orada bir harp cephesi açmış olacağız. Yani bunu ayrıca söz konusu etmek isterseniz sakıncalar kendi kendine meydana çıkar.

Sözümün en sonu şudur: Heyeti Vekile'yi kendi mesuliyeti dahilinde delege heyetine yeniden talimat verip vazifesine devam ettirmek talep edilebilir veyahut men edip harbe başlamak olabilir.

Nebil Efendi (Karahisarı sahip): Meselenin buraya gelmesi, Karaağaç meselesi ile Musul meselesidir.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Evet, en mühimi odur.

Nebil Efendi (Karahisarı sahip): Bu kürsüde resmen söylenildiği delegelerimiz konferansın son celselerinde Karaağaç'ın terkine razı olmuş ve Musul'un bir sene zarfında hallini kabul etmiştir. Fakat Müttefikler bunu kabul etmemişlerdir. Bu yöndeki görüşünüz nedir?

1 *General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*'nda "bir". (Y.N.)
2 "Ondan sonra" olmalı. (Y.N.)
3 *General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*'nda "istediğimiz". (Y.N.)
4 *General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*'nda "bugün". (Y.N.)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim, gazeteler şunu yazmış bunu yazmış, delege heyetiniz karşınızdadır. Reis karşınızdadır. Delege heyetimizin taahhüt ettiği hiçbir nokta yoktur. Yalnız en son vaziyette bir mecmua verilmiştir, onların o mecmuayı dahi kabul etmeyeceğine kani olarak. Fakat kendilerini geniş bir sahada bırakmamak için bunu kabul eder misiniz, demiştir. Yoksa şunu ve bunu kabul etmiş de buraya gelmiş vaziyette değildir. Delege heyetimize ne yapmak lazım gelirse ne yapacak isek yeniden düşünüp kendisine yaptırırız.

Sırrı Bey (İzmit): Paşa Hazretleri, çok teşekkür ederim ki, sözlerimi müdafaaya değer buldunuz, anlamadığımı söylediniz. Misakı Milli'nin, bendeniz haddim olmayarak, yazarlarındanım.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Keşke yazmaya idiniz. Başımıza çok bela koydunuz. Yani bugün katiyeti ihlal eder sözlerden başka bir şey yapmadınız.

Reis [Ali Fuat Paşa]: Müsaade buyurursanız 15 dakika teneffüs edelim. 15 dakika celse tatil edildi.

İkinci Celse

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, arkadaşımız İhsan Bey'in söylediği sözlerden ilham almış olarak bir şey arz etmek isterim. Eğer söz konusu ettiği noktaları, yani ordumuzun kuvveti hangi kuvvetlerle karşılaşacaktır? Harp olursa salhaları ne olur? Çok rica ederim, bunları burada söz konusu ettirmeyiniz. Eğer bunlar açık olarak söz konusu olacak olursa ve bunlardan düşmanlar haberdar olursa, belki barış yapmak isterken aksi netice ile karşılaşabiliriz. Bence mesele gayet basittir. Orta yerde bir sene için mukadderatının ertelenmesi icap eden Musul meselesi vardır. Erteleyelim mi, ertelememek için harp mi edelim? Bu soruya verilecek cevap gayet basittir. Eğer bu basit cevabı kendi aklımıza ve vicdanımıza karşı verecek olursak, yapılacak muamele, Heyeti Vekile'yi kendi mesuliyeti dahilinde serbest bırakmak ve başlamış olduğu şeyde devam ettirmek. Kati netice ile karşınıza geldiği vakit, yapabileceği işi birer birer inceleriz. Uygun değilse reddederiz. Kabule değer görürsek, o vakit kabul ederiz. Şimdiden münakaşasını yapmak yersiz ve vakitsizdir. Ortada yapılmış bir şey yoktur. Hatta ufak tefek fedakârlığımızda, ufak tefek diyorum çünkü düşmanlarımızın zihniyetini layık olduğu derecede tahlil ettiğimizi iddia edemeyiz.

Âtıf Bey (Bayazıt): Paşa Hazretleri, Heyeti Vekile'ye salahiyet verdikten sonra Meclis'in uygun görüp görmediği Avrupa'ca anlaşılmayacak mı?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Anlaşılmaması arzu edilir. Yani Meclis son ve kati görüşlerini ortaya koymamalıdır. Heyeti Vekile'nin mesuliyeti yerinde kalmalı-

dır. Çünkü Meclis son ve kati fikirlerini beyan ederse daha kuvvetli olmayız. Arz etmek istediğim budur. Vaziyeti anladınız. Musul meselesinin bir sene için hallini ertelemeyi hayati bir mesele görüyorsanız, o zaman derhal müdafaaya geçer, meseleyi esasından halledersiniz.

Âtıf Bey (Bayazıt): O halde Meclis'e gelmemiş gibi kabul edelim.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Gelmemiş gibi kabul ediniz.

Salahaddin Bey (Mersin): Oradan gelmemeliydi.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim müsaade buyurun. Heyeti Vekile nazik kabul ettiği bu meselede az ve çok Meclis'in eğilimini almadan yeni talimat veremezdi. Şimdi size arz ediyor, diyor ki: Yeni talimat vereceğim. Vereceğim talimat şu birtakım noktaları ihtiva ediyor ve bu noktaların en ağırı Musul meselesi gibi görünüyor. Fakat tahlil etmiş olursanız, Musul'dan vazgeçmiş olmuyoruz. Tahlil edersenız, milli sınırımız dahilinden bir şey bırakmış olmuyorsunuz. Belki daha kuvvetli bir mevkiye geçiyorsunuz. Yani bir sene sonra harp ile geçeceğine, barış ile geçsin,[1] o hedefe daha iyi hazırlanıyoruz. Arz ettiğim budur. Bir sene sonra aleyhimize hallolunacağını da kabul ediniz ve ondan sonra ona göre mukayese ediniz. Sonra[2] kararınızı veriniz.

Abidin Bey (Lâzistan): Aziz arkadaşlar, hendeniz Paşa Hazretleri'nin son beyanatlarında kendi açımdan anladığım, Misakı Milli yoktur; istediğimiz gibi bir harita çizeceğiz.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Demedim öyle bir şey.

1 *General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*'nda "**geçecek**tir". (Y.N.)
2 *General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*'nda "son". (Y.N.)

MECLİS'İN DÖRDÜNCÜ TOPLANTI YILINI AÇIŞ KONUŞMASI*

(1 MART 1923)

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Muhterem efendiler, Türkiya Büyük Millet Meclisi, dün üçüncü toplantı senesini tamamladı. Bugün dördüncü milli senemiz başlamıştır. Zaman yürürken Türkiya'nın milli davası da aralıksız ve daima ileri doğru yürümüştür. İdrak ettiğimiz her yeni sene bizi istenen neticeye biraz daha yaklaştırmıştır.

Geçirdiğimiz son senenin genel hadiselerini ve mesai neticesini hayalden uzak olarak bir cümle ile ifade etmek lazım gelirse, diyebilirim ki, geçen sene zarfında gayemize daha ziyade yaklaşmış bulunuyoruz. Şu saatte ilk gününü idrak ile mesut olduğumuz dördüncü senenin, milli gayemizin belirli şartlar dahilinde tamamen tecellisine saha olmasını Cenabı Hak'tan niyaz ederim.

Meclis'teki tekmil muhterem arkadaşlarımla beraber bütün millete yeni milli seneyi tebrik eylerim. *(Teşekkür ederiz sesleri.)*

Efendiler! Malumdur ki, geçen senenin ilk yarısı esnasında bütün kuvvet ve mesaimizi Yunan ordusunu vatanımızın mukaddes ocağında boğmaktan ibaret olan ilk mühim vazifenin teminine hasrettik ve muvaffak olduk. *(Elhamdülillah sesleri.)* Fakat milli zaferin kati siyasi neticesi henüz elde edilemedi. Bu sebeple senenin diğer yarısı da harp hazırlıklarımızı aynı dikkat ve aynı gayretle devam ettirmekle geçti.

Demek istiyorum ki, üçüncü toplantı senesinde doğrudan doğruya memleket ve milletin ümran ve saadetine ve iktisadi refahına sarf edilen mesai, geçen diğer senelerimizde olduğu gibi, muharebe cephelerine hasredilmiş olan kaynaklarımızdan ve kuvvetlerimizden tasarruf edebildiğimiz kısımlar ile elde edilen neticelerden ibaret kalmıştır. Böyle olmakla beraber, milli idaremiz, bir taraftan büyük bir düşman ordusunu imha edebilecek kudrette bir ordu vücuda getirirken, diğer taraftan da devlet makinesinin bütün şubelerinde halin ve zamanın icap ettirdiği bazı zaruretler ve ihtiyaçlar kısmen olsun tatmin edilebilmiştir. Bundan da fazla olarak geçmiş idare sistemlerinin devamlı barış seneleri esnasında dahi ihmal ettiği bazı hayati zaruretlerin icaplarını yerine getirme kudretini göstermiştir.

Efendiler! Dahil olduğumuz senenin bir barış senesi olması ihtimali kadar bir harp senesi olması ihtimali de vardır. Bu ikinci ihtimale göre tedbirli bulunmak el-

* *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, c.28, Türkiya Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, (basım yılı yok), s.1-20; *Reisi Cumhur Hazretleri'nin Nutkı İftitahileri*, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı, 1 Mart 1924; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.28, TBMM Matbaası, Ankara, 1961, s.2-18; *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Mart 1923, Numara: 753, s.1-4. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, İstanbul, 1945, s.273-299. *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*'ndeki eski yazı metin Hadiye Yılmaz, *Reisi Cumhur Hazretleri'nin Nutkı İftitahileri*'ndeki Ahmet Hezarfen, *Hâkimiyeti Milliye*'deki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

bette daha uygundur. *(Şüphesiz, tabii, hay hay sesleri.)* Bu sebeple yeni senenin dahili mesaisi için geniş tasavvurları söz konusu etmekten sakınacağım.

Eğer harp devam ederse, bizi en büyük muvaffakiyet neticesine ulaştıran tecrübe edilmiş ve pratik sistem dairesinde harp mesaisine devam edeceğiz. Bu mesaide şimdiye kadar olduğu gibi mazlum milletimize en büyük mazhariyetler ihsan buyuran Cenabı Hakk'ın lütuflarına ve milletimizin hiçbir müşkül karşısında eğilme kabul etmeyen azim ve iradesine dayanacağız.

Bu takdirde Türkiya Büyük Millet Meclisi orduları şimdiye kadar olduğu gibi, milli vazifesinin icaplarını kahramanane yerine getirecektir. *(Alkışlar.)*

Hayat ve bağımsızlık için milletin koyduğu mütevazı esaslar dairesinde bir barışa kavuşursak, o zaman bütün kuvvet kaynaklarımızı ve üretim semerelerimizi dahili gelişmelere yönelik mesai üzerinde yoğunlaştıracağız.

Arkadaşlar! Barış devrinde yapmaya mecbur olduğumuz şeyler pek çoktur. Millet ve memleketin ümran ve serveti, irfan ve medeniyeti ve hayat ve sıhhati için, kati ve ciddi bir program dairesinde ilk barış günlerinden itibaren bütün milletin mesai ahengini temin eylemek öncelikli vazifeler olacaktır. Bu konuda şimdiden fazla görüş ortaya koymaksızın, son sene zarfında muhtelif idari şubelerimizin icraatını özetleyeceğim:

Dahili Vaziyet

Efendiler! Geçen sene zarfında Dahiliye Vekâleti, memlekette emniyet ve asayişin kati surette yerleştirilmesini hedefledi. Bu maksada varmak için özel tertibat aldı. Askeriye tarafının da yardımıyla Karadeniz sahilinde ve Amasya, Tokad livaları dahilinde Rumların Pontüsçülük namı altındaki teşkilatını neticesiz bıraktırdı. Durmadan devam eden takibatla işbu teşkilatın eşkıyalık şebekesi tarumar edildi.

Ötede beride ortaya çıkan adi eşkıya çeteleri kırk sekize ulaşmıştı. Bunlara karşı özel tertibat alınarak tamamen bastırılmış ve bu kırk sekiz çeteden, efradının kısmen kökü kurutulan yalnız sekiz çete kalmıştır. Aynı itina ile devam eden takibatın yakında onların da izale ve imhasıyla neticelenmesi muhakkaktır.

Dahili emniyet ve asayişin yegâne etkeni olan jandarma sınıfının tanzim ve ıslahı mühim iş olduğundan jandarma mekteplerinin faaliyetinin artırılmasına çalışıldı. Bunun neticelerinden olarak Ankara'daki Zabit Mektebi ile Karakol Kumandanları Mektebi'nin ve Kayseri ile Giresun'daki acemi asker ve karakol kumandanları sınıflarını ihtiva eden mekteplerin yetiştirdikleri 30 subay ve 270 küçük zabit ile 950 nefer kıtalara dağıtıldı. Acemi asker ve karakol kumandanları sınıflarını ihtiva etmek üzere Kars'ta da bir mektep açıldı. Mekteplerde halen öğretimine devam edilen 800 acemi asker ile 80 küçük zabitin tahsil devreleri son bulmak üzeredir. Yeni açılan Kars mektebinde de 200 acemi asker ile 50 küçük zabitin öğretimine başlanılmıştır. Memleketin emniyet ve asayişini temin ile uğraşan jandarma kıtaları aynı zamanda adli vazifelerini iyi bir şekilde yapmıştır. 1338 [1922] senesi zarfında infazı mümkün 84 516 celp ve 59 460 ihzar, 17 388 tevkif, 708 yakalama ve 10 476 mehil kararnamesi, 6 516 ilâm ve 6 561 davetiye müzekkeresi hükmünü icra eylemiştir. 1338 [1922] sene-

si zarfında vukua gelen 16 561 suçun 38 518 şahıstan ibaret bulunan zanlılarından 21 419'u yakalanarak adliyeye teslim edilmiştir. Yakalanan şahıslardan birçoğunun çeşitli suçlara karışmış olmaları itibariyle zanlılardan yakalananların miktarı daha ziyade sayılmak icap eder. Bu arada askeri efradın celbi ve toplanması, bakaya ve firari yakalanması ve nakliye vesaiti celp ve sevki gibi mühim meselelerin yapılması dahi ilave olunursa jandarma idaresinin teşekküre değer bir hizmet yaptığı görülür.

Milli hükümetin idare havzasına intikal eden İstanbul'da da intizam ve asayiş memnuniyet verici bir halde temin olunmuştur.

İnzibat ve asayiş temininden sonra Dahiliye Vekâleti'nin en ziyade ehemmiyet verdiği mesele, memurların yürürlükteki kanunların hükümlerini iyi tatbik eylemelerinin temini idi. Hakikaten 1337 [1921] senesinde mülkiye teftiş heyetinin ilgası dolayısıyla denetimsiz kalan mülkiye işlerinde ve muamelelerinde intizamsızlık görülmüş ve yer yer şikâyetler vukua gelmişti.

Vaki olan teklif üzerine teftiş heyetinin iadesine yüce Meclis'çe muvafakat buyrulmuş ve müfettişlerin bir kısmı 1338 [1922] Mayıs'ında, kalan kısmı sonraki tarihlerde vazifeye başlamış olmalarına rağmen, 94 memur hakkında tahkikat icra ve ikmal edilmiş ve bu tahkikatın kanuni neticesi olarak 3 mutasarrıf, 5 kaymakam, 2 tahrirat müdürü, 2 komiser azledilmiş ve 3 memur ile 1 jandarma yüzbaşısına işten el çektirilmiş, 85 memur hakkında da tahkikat icra edilmek üzeredir. Teftiş heyeti bu müddet zarfında 3 nahiye, 63 muhasebei hususiye[1], 38 hapishane, 48 jandarma, 28 polis, 48 nüfus, 48 idare meclisi, 55 belediye ve 32 tahrirat kalemi; toplam 332 daireyi[2] ve Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin gösterdiği lüzum üzerine de 15 Hilâli Ahmer şubesini teftiş eylemiş ve bu teftişlerin icapları yapılmıştır. Teftiş heyetinin bu ilk devreye ait mesaisi muamelelerin düzelmesine ve memurlarda vazife hissinin artırılmasına hizmet eylemiştir. Bu sene kadrosunun kabulünde tam kadro ile ve vaktinde işe başlayacak olan teftiş heyeti dahili işlerin düzelmesi için hakiki bir düzenleyici olacaktır.

1338 [1922] senesinde idarei hususiyelerce[3] yerine getirilen mahalli hizmetler:

3 erkek, 1 kız darülmuallimin[4] ve 5 erkek, 3 kız lise ve 134 erkek, 30 kız ilk ve 10 sanayi ve 2 çırak mektebi açılmıştır.

1338 [1922] senesi özel gelirlerinden nafıa inşaatı için 536 510 ve mektepler için 190 000 ve hastaneler için 32 530 ve matbaa ve kütüphaneler tesisatı için 200 360 ve fidanlık ve numune bahçesi için 5 000 ve damızlık hayvanlar alınması için 12 400 ve zirai aletler alınması için 15 250 lira tahsis edilmiştir.

Geçen seneye kadar belediye reislerinin seçim hakkı mülkiye memurlarında idi. Milli hâkimiyet esaslarına aykırı ve birçok şikâyetlere sebep olan işbu usulün kaldırılmasıyla seçim hakkının belediye azalarına verilmesi hakkında yüce Meclis'çe kabul edilmiş olan kanunun tatbikine başlanılmıştır. Yüce Meclis'te müzakeresine devam edilmekte olan Nahiyeler Kanunu'ndan başka yüce Meclis'e takdim edilmiş olan

1 *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*'nde ve *Reisi Cumhur Hazretleri'nin Nutkı İftitahileri*'nde "83 muhasebei hususiye". (Y.N.)

2 *Reisi Cumhur Hazretleri'nin Nutkı İftitahileri*'nde ve *Hâkimiyeti Milliye*'de "362 daireyi". (Y.N.)

3 Özel idarelerce. (Y.N.)

4 Öğretmen okulu. (Y.N.)

vilayet şûraları kanun tasarısının da bir an evvel neticelendirilmesi genel idaremize büyük ferahlık bahşedecektir.

Posta ve telgraf işlerinde mühim haberleşmelerin yoğunluk ve ehemmiyeti bakımından mevcut hatlar haberleşmeleri kaldıramamakta idi. Bundan doğan gecikmeleri gidermek için esas hatlara ilaveten iki bin elli kilometre telgraf hattı uzatıldı. Cephelerde dahi askeri haberleşmeleri temin için askeri hatlar inşa olundu. Bundan başka ticari muamelelere kolaylık sağlamak üzere havalename ve koli muameleleri birçok merkezleri ve Suriye'yi kapsar hale getirildi. Kurtarılmış yerlerde pek az zamanda idare teşkilatı tamamlanarak genel muamelelerin ve işlerin cereyan intizamı temin edilmiştir. İşgalin devam ettiği müddetçe ve milli idarenin teessüsünden önceki günlerde gasp edilmiş olan menkul ve gayrimenkul mallarla alakalı meseleleri incelemek ve görmek için o konudaki talimat doğrultusunda menhubat komisyonları[1] teşkil edilmiş ve vatani menfaatları ihlal edecek surette hareket ve düşman ile işbirliği edenler haklarında da kanuni takibat icrasına devam olunmakta bulunulmuştur.

Hilâli Ahmer'in,[2] Himayei Etfal,[3] Müdafaai Hukuk, Asker Ailelerine Yardımcı Cemiyeti gibi müteşekkil heyetlerin ve bilhassa Hilâli Ahmer'in ortaya koydukları teşekküre değer işler takdirlere layıktır.

Yeni sene zarfındaki dahili işlere ait tasavvurlara gelince:

Jandarmanın düzenlenmesi ve ıslahı ve jandarma mekteplerinin artırılması ve bu cümleden olarak İzmir, İstanbul, Adana'da karakol kumandanları sınıflarını ihtiva eden birer acemi asker ve Edirne, Bursa, Konya ve Sivas'ta karakol kumandanları mektepleri tesisi tasavvur olunmaktadır. Jandarma tahsisatının artırılması hakkında kabul edilmiş olan kanun yeni senenin asayiş vazifesini ehemmiyetli bir tarzda kolaylaştıracaktır. Her idare şubesinde olduğu gibi, jandarma vazifelerinin ve muamelelerinin denetime tabi tutulması ve işbu denetimin iyi yapılması ihtisas erbabından seçilecek müfettişlerin mevcudiyetiyle mümkün olduğundan, 1339 [1923] senesi bütçesine müfettişler tahsisatı ilave olunmuştur.

Hükümet idare şubelerinde, Şûrayı Devlet,[4] memleketin idari ve iktisadi hayatı ile alakadar mühim bir şube olmak hasebiyle gün geçtikçe artan bir surette hissedilmekte olan bu lüzumun bir an evvel temini için yüce Meclis Dahiliye Encümeni'nce tanzim edilmekte olan kanun tasarısının icap ve ihtiyaç ile orantılı bir şekilde kanunlaşması temenni edilmektedir.

Gerek Harbi Umumi'de ve gerek milli mücahede zamanında milli sınırlar üzerinde bulunan ahali, göç felaketine uğradıkları gibi, düşmanların işgali altına girmek felaketine uğramış olan memleket kısımlarımızdaki nüfus kayıtları tamamen mahvedilmiş olduğundan, gerek genel nüfusun incelenmesi ve tespiti ve gerek nüfus sicillerinin yeniden vücuda getirilmesi için bir genel sayım icrasına zorunlu ihtiyaç vardır.

Efendiler! Nüfus meselesi bir memleketin en mühim hayati meselelerindendir. İdari, askeri, mali ve iktisadi meselelerde memleket nüfusunun hakiki miktarını bil-

1 Yağmalama olaylarını araştıran komisyonlar. (Y.N.)
2 Kızılay. (Y.N.)
3 Çocuk Esirgeme Kurumu. (Y.N.)
4 Danıştay. (Y.N.)

mek ne kadar elzemse, her sene yapılacak istatistikler ile nüfusun artma veya azalma miktarı anlaşılmadan artış sebeplerinin devamı ve azalma sebeplerinin giderilmesi için tedbirler almak mümkün olamayacağı açıktır. Dolayısıyla yeniden nüfus sayımı icrasına pek acil ve zorunlu bir lüzum muhakkaktır. Nihayetsiz gaileler ve meşguliyetler hasebiyle şimdiye kadar milli hükümetin meşgul olamadığı nüfus meselesinin yeni sene zarfında ehemmiyetle nazarı dikkate alınması ve genel bir nüfus sayımı hakkında vekâletçe tasavvur olunan tasarının bir an evvel Meclis'e takdimiyle kanunlaşması temenni olunur.

Efendiler! Mülki taksimatımız esasen memleketin coğrafi ve iktisadi icaplarına henüz uygun hale getirilmemiş bulunuyor. Mülki taksimatta askeri, mali ve adli teşkilat dahi nazarı dikkate alınarak esaslı değişiklik icrası için dört vekâlet müsteşarlarından meydana gelen bir komisyon tarafından gerekli incelemeler yaptırılmaktadır. İncelemenin bitmesini müteakip kanun tasarısı tanzim ve takdim olunacaktır.

Telgraf işlerinde haberleşme şebekesinin yaz mevsiminde tamiratına başlandırılacağı gibi merkeze nispetle şebekesi değiştirilmeye ve tamamlanmaya muhtaç olan batı vilayetlerinde iki bin kilometreye yakın yeni hatlar ve doğu vilayetlerinde dahi şebekenin ihtiyaçlarına göre bazı değişiklikler icra ve yeniden hatlar inşa olunacaktır. Bu maksatla şimdiden direk ve diğer levazım tedarikine girişilmiştir.

Aynı suretle söz konusu vilayetlerdeki kaza merkezlerinin hepsinde ve mühim nahiyelerde posta ve telgrafhaneler tesis olunmuş ve buralarda posta paket ve kıymetli mektup teatileri ve havale muamelelerinin yaygınlaştırılması göz önünde bulundurulmuştur. Telgraf haberleşmelerinin sürat ve intizamının artırılması için süratle haberleşme temin edecek sistemde yeni usul makineler konulacaktır. Posta seferleri artırılacağı gibi, doğu vilayetlerinde tamamen teessüs edememiş olan sürücülükler meydana getirilmesiyle seferlere başlanacaktır.

Telgrafçılık fenninin öğretilmesi maksadıyla mevcut öğretim aletlerden istifade ederek Telgraf Mektebi Âlisi canlandırılacak ve münasip vilayetlerde başmüdüriyetler merkezlerinde dershaneler açılacaktır. Burada gerek mevcut memurlardan münasiplerine gerek yeniden alınacaklara mesleki dersler gösterilerek, memur sınıfları gelecekteki vazifelerine hazırlanacaktır.

İstanbul'da sabit iki telsiz istasyonunun harici haberleşmeye açılmasına ve kezalik mühim yerlerde telefon tesisatı için vaki talepnamelere göre en faydalı şartlar dairesinde şehir dahili ve harici telli ve telsiz telefon konuşmaları vücuda getirilmesine çalışılacaktır.

Efendiler! Hapishaneler meselesi pek mühimdir. Halini ıslah için şahsi hürriyeti alınan vatan evladını cezai müddeti sonunda insanlık cemiyetinin hizmetinde olacak bir uzuv olarak yetiştirmek vasıtalarını temin için Dahiliye Vekâleti uzun uzadıya incelemelerde bulundu ve istatistikler yaptı. Mevcut hapishanelerden mümkün olanların fenni usulüne uygun bir surette tamirine ve yeniden hapishaneler inşasına başlamak için bir inşaat programı tanzim eyledi. İşbu program icabınca her sene için belli bir nispette inşaata devam olunmak üzere 1339 [1923] senesinde asri icaplara uygun şekilde genel bir hapishane ile beş liva ve 28 kaza hapishanesinin inşası kararlaştırılmış ve gelecek sene bütçesine tahsisat ilave edilmiştir.

Sıhhi Vaziyet

Efendiler! Dahili vaziyet hakkındaki maruzatımı burada tamamlayarak, sözü sıhhiye işlerimize getiriyorum. Memleketin sıhhi ahvali hamt olsun memnuniyet verici bir manzara arz etmektedir. *(Elhamdülillah sesleri.)* Sıhhiye mesaimizin mühim bir kısmı salgın hastalıkların önlenmesine ve sirayetinin sınırlanmasına sarf edildi. Bu türlü hastalıklardan yalnız çiçek ile lekeli humma bazı bölgelerde sınırlı bir salgın şekli almak eğilimini göstermiş ise de, vaktiyle alınan ve devam edilen önleyici ve koruyucu tedbirlerle önlerine geçilmiştir. Memleketin büyük bir kısmı düşman tarafından bir harabe şeklinde ve mazlum ahalisi derin bir sefalet içinde terk edildiği, dahilden harice ve hariçten dahile sürekli bir göç cereyanının devam etmekte olduğu mevcut vaziyet karşısında bu gibi hastalıkların görülmesi o kadar şaşırtıcı olmayıp, belki oldukları yerlerde süratle yok edilmesinde gösterilen muvaffakiyet memnuniyet vericidir. Salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı mücadele vasıtaları düşünülürken bittabi en evvel hatıra sıhhiye tedbirlerinin tatbikine yegâne etken olan tabipler ve sıhhiye memurları gelir. Geçen sene memleket dahilinde memuren istihdam olunan tabiplerin miktarı 337 ve sıhhiye memurlarının adedi 434 idi. Memleketin ihtiyaçlarını teminden uzak olan bu miktarların bu sene kısmen uzak memleketler tabiplik maaşlarının artırılması, kısmen askeri tabiplerden bir kısmının terhis ve istihdamı suretiyle çoğaltılması ve aynı zamanda mektepten çıkacak tabiplerimize mecburi hizmet yüklenmesi ve fazla tabip yetiştirilmesi vasıtalarına girişmek suretleriyle bugün görülen boşlukların doldurulması tasavvur edilmektedir.

Salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı insanları korumak hususunda büyük hizmetleri görülen aşıları hazırlamakla meşgul Hıfzıssıhha müesseselerimiz tam bir muvaffakiyetle mesaisine devam ve mücadeleye faydalı hizmetlerde bulunmaktadırlar. 1337 [1921] senesi zarfında üç milyon kişilik çiçek aşısı yapabilen Sivas müessesesi geçen sene zarfında beş milyon kişilik çiçek aşısı, 537 kilogram kolera, 477 kilogram tifo aşıları üretmiş ve bunlar ahaliye yetecek surette tatbik edilmiştir. Bugün İstanbul ve Sivas'ta bulunan her biri bakteriyolojihane, kimyahane, telkihhane[1] ve daülkelp[2] tedavi hanesinden meydana gelen Hıfzıssıhha müesseselerinden üçüncüsünün de bu sene Diyarbekir'de tesisi ve bu sayede uzak mesafeler kat edilmesinden doğan sakıncaların hafifletilmesi kararlaştırılmıştır. Bulaşıcı hastalıklara karşı mühim bir mücadele vasıtası olan tathir[3] ve tebhir[4] vasıtaları gittikçe çoğalıyor ve düşman tarafından tahrip edilenler tamir ve mevcutları ıslah ediliyor. Bu suretle yakında Afyonkarahisar, Eskişehir ve Niğde tebhir müesseseleri faaliyete gireceklerdir. İzmir'de ve Ankara'da da her türlü vasıtalar ile donanmış birer tebhirhane inşası bitmek üzeredir. Esasen şehirlerin sıhhi müdafaasının gerektirdiği tebhirhanelerden mahrum yerlerde mahalli meclisleri tarafından verilecek tahsisatla ve merkezden yapılacak yardımla bir an evvel bunların ikmali 1339 [1923] senesinin tahakkukunu hedeflediği emellerden birisi olduğu gibi, dahilde başlıca güzergâhlarda hariçten gelecek salgın hastalıklara karşı müdafaa için sınırlarımızda

1 Aşıevi. (Y.N.)
2 Kuduz hastalığı. (Y.N.)
3 Sterilizasyon. (Y.N.)
4 Tebhir: Etüv. Yiyecekleri, nesneleri yüksek ısıyla sterilize ve dezenfekte etme. (Y.N.)

koruma tertibatı projesi de düşünülmektedir. Kapitülasyonların fiilen kaldırılması semeresi olarak milletlerarası bir idare halinden çıkarılıp bugün doğrudan doğruya vekâletin şubeleri idaresinden biri haline gelen eski karantina sıhhiye işleri de en müşkül şartlar içinde devir ve teslim alınmış olmasına rağmen, tam bir muvaffakiyetle devam ettirilmekte ve yürütülmektedir. Bir harabe halinde teslim alınan Sinop ve Kılazomen[1] karantinahanelerinin yeniden faaliyetine çalışılmaktadır. Yalnızca bulaşıcı hastalıklara ve intaniye[2] hastalarının kabulüne mahsus hastanelerin bulunmaması memleketimiz için büyük bir eksiklik olduğu düşünülerek, bu sene İstanbul'da ve Anadolu'nun muhtelif noktalarında olmak üzere beş adet bulaşıcı hastalık hastanesinin tesis ve açılışı sıhhi programımıza ithal edilmiş ve bugün İzmir'deki faaliyete başlamıştır ve İstanbul'dakiler de açılmak üzeredir. Gerek mahalli meclislerin faaliyeti ve gerek numune müesseselerimizin memleketlerimize iyi dağıtılması suretleriyle Anadolu'nun her tarafında mühim sıhhiye merkezleri tesisi imkân ve tahakkuk dairesine girmektedir. Salgın hastalıklar nispetinde mühim ve hatta memleketimizde bunlardan daha fazla tahribata sebep olan sıtma, frengi ve verem hakkında da tedbirler alınmasından geri durulmuyor. Sıtma hastalığının memleketimizdeki yayılma ve tahribatının derecesine karşı kâfi bir tedbir olduğu iddia edilememekle beraber, şüphesiz pek tesirli bir etken olan İstanbul Kimyahanesi'nde mamul devlet kinini tabletlerinin bin kiloya yakın mevcudu Ziraat Bankası vasıtasıyla bütün taşraya dağıtılmak üzere bulunmuş ve 250 kilo miktarında da parasız surette kinin dağılmıştır. Yine geçen sene tahsisatından kalan para ile hariçten yeniden bin kilo kadar kinin sipariş edilmiştir. Sıtma hastalığının kökünden sökülüp atılması için yegâne çare olan arazinin kurutulması ve ıslahı meselesine ve şehir ve köylerin hıfzıssıhha şartlarının ıslah ve tamamlanmasına ise tabii şartlar döner dönmez başlamak nafıa ve sıhhiye icraatımızın en zorunlu ve mühimlerinden biri olacaktır. Frengi mücadelesi her yerde alışılmış faaliyetiyle devam etmektedir.

Tahripkâr şehir hastalıklarımızdan şüphesiz başlıcası olan verem hastalığına karşı şimdiye kadar ahval ve şartların, ne yazık ki, tatbikine müsaade ve imkân bahşetmediği tedbirlere başlangıç olmak üzere İstanbul'da veremliler tedavihanesi açmak ve bu suretle yeni ve pek lüzumlu bir mücadelenin ilk temel taşını koymak tasavvur edilmektedir.

Vekâlete bağlı genel hastalıklar hastanelerinde geçen sene zarfında yirmi bini aşkın hasta tedavi edildi ve bütün müesseselerin laboratuvarlarında 30 000 muayene icra olundu.

Sıhhiye işlerimizin nüfusa ait bahislerini geleceğe ait esaslı icraat programına terk ederek muaveneti içtimaiye[3] işlerine geçiyorum.

Muaveneti İçtimaiye İşleri

Efendiler! Geçen senelerde yalnız doğu vilayetleri mültecilerinin geri alınan yurtlarına iadesine ve memleketleri o zaman henüz kurtarılmamış olan Batı Anadolu

1 Klazomenai: İzmir'in 30 km kadar batısında, Urla ilçesinde antik İon kenti. Geniş bir alana yayılan kent, Karantina Adası'nı da içine almaktadır. (Y.N.)
2 İntaniye: Mikrobiyoloji. (Y.N.)
3 Muaveneti içtimaiye: Sosyal yardım. (Y.N.)

mültecilerinin iaşesine ve iskân bölgelerinde incelemeler icrasına hasredilmiş kalan muaveneti içtimaiye işleri bu sene daha kapsamlı bir mesai zemininde çalışmış ve maddeten temas edilebilir birçok neticeler elde etmiştir. Batı Anadolu'daki vilayetlerimizin kurtulması üzerine evvelemirde oralı mültecileri memleketlerine göndermek vazifesiyle karşılaşan hükümetimizin düşman tarafından yakılan köyler ve şehirlerdeki yardıma muhtaç halkın evlerini tamire tahsis ettiği meblağların sarfına nezaret ve dikkat etmekle beraber iskân, iaşe, giyim hususlarında azami yardımı yapmıştır.

Vatanın kurtuluşu uğrunda şehit olanların yetimleri bütçenin müsaadesi nispetinde yer yer tesis edilen darüleytamlara[1] yerleştirilmektedir. Bugün devlet tarafından açılan darüleytam müesseselerinde on bine yakın yetim mevcuttur. Harbin, bilhassa Yunan tasallutunun, hükümetin şefkat ve himaye sinesine bıraktığı yetimlerin adedi himaye edilebilenlere nispetle, ne yazık ki, en az yirmi misli fazladır. Şu kadar ki, bu yürek yakıcı adedin pek büyük bir kısmı memleketimiz halkının donanmış oldukları insanlık hissiyatı sayesinde öldürücü sefaletten korunmuş bulunmaktadır. Bununla beraber, mevcut müesseselerin hiç olmazsa yirmi bini aşkın bir adedi kabul edecek derecede genişletilmesi lazımdır.

Hayatın her safhasında yardıma ihtiyaç arz edebilecek olanları himaye ve sahiplenmeye vekil kılınmış hayır müesseselerinden numuneler tesisi kararlaştırılmıştır. Şimdiden bunlardan birkaç darülıırda',[2] çocuk yuvası, darüleytam, etfal hastahanesi,[3] bimarhane,[4] darülaceze tesisine başlanmış, bazıları da faaliyete girmiştir.

Adliye İşleri

Efendiler! Geçen sene zarfında adliye işlerimizin cereyan tarzında da kayda değer noktalar mevcuttur. Evvelki seneden itibaren tatbikine başlanarak büyük faydaları görülen tek hâkimlik teşkilatının genişletilmesine devam olunmuştur, olunmaktadır.

Kurtarılan vilayetlerimizde de derhal adliye teşkilatı icrasına başlanarak Şubat 339 [1923] sonuna kadar yeniden 14 istinaf mahkemesiyle[5] 90 bidayet mahkemesi[6] ve o miktarda şer'iye mahkemesi açılmış ve işbu mahkemelere 560'ı aşkın hâkim tayin edilmiştir. Adliye müfettişlerinin miktarı yirmi ikiye çıkarıldı. Merkezde bir teftiş heyeti teşkil olundu. Teftiş daireleri bir müfettişin azami altı ay zarfında devredebileceği ve tamamlayabileceği sahalara bölünmek sayesinde bundan sonra hiçbir mahkemenin nihayet altı aydan fazla müddet teftiş ve denetimden uzak kalamaması vasıtaları tamamlanmıştır. 38 [1922] senesi son yarısında Aile Hukuku, Muhamat,[7] Mecelle'nin Kitabülbüyu kanunu[8] tasarıları ile ilk mahkemelerin seyyar bir halde va-

1 Yetimhanelere. (Y.N.)
2 Darülıırda': Süt yuvası, emzirme evi. (Y.N.)
3 Çocuk hastanesi. (Y.N.)
4 Akıl hastanesi, tımarhane. (Y.N.)
5 İstinaf mahkemesi: Osmanlı yargısında ilk mahkemelerle Temyiz Mahkemesi arasında bulunan mahkeme. (Y.N.)
6 Bidayet mahkemesi: İlk mahkemeler, eskiden asliye mahkemelerine verilen ad. (Y.N.)
7 Avukatlık. (Y.N.)
8 Osmanlı devletinin son dönemdeki Medeni Kanunu olan Mecelle'nin alım satım konusundaki birinci kitabı. (Y.N.)

zife yapabilmesini, içki yasağı cezalarının temyiz ve itiraza tabi olmasını, karşılıklı hükümleri kabul eden yabancı memleketlerde suç işleyen tebaanın cezalandırılması imkânını, Tecili Takibat Kanunu'ndan istifade eden şahısların suç ortağı ve suça ikinci derecede katılan arkadaşlarının da vaki olan tecilden istifadelerini temin edecek değişiklik tasarılarıyla bilhassa hâkimlerin hallerinin iyileştirilmesini ve bir usul dairesinde mesleki ilerlemelerini temin maksadıyla tanzim kılınan tasarı hazırlanmış ve yüce Meclis'e arz edilmiştir. Şimdiye kadar bir nizamnamesi bulunmadığından dolayı ihmal edilmiş olan gıyabi cinayet mahkûmlarının malları hakkındaki kanuni hükümlerin tatbik şekillerini gösteren bir nizamname tasarısı hazırlanmıştır.

Yeni sene zarfındaki adli tasavvurlarımız arasında kanun değiştirme ve hazırlama komisyonları vardır. Şimdiye kadar kanun halinde düzenlenmemiş olan veraset, vasiyet gibi hukuki hükümlerimizin medeni kanunumuz olan Mecelle'ye ilavesi ve Mecelle'nin de asri ihtiyaçlara uygun bir şekilde değiştirilmesi ve ıslahı, kara ve deniz ticaret kanunlarıyla ceza muhakemeleri usulü ve ceza kanunlarının değiştirilmesi ve ayrı ayrı hükümleri ihtiva eden hukuk muhakemeleri usulü ile şer'i muhakeme usulünün birleştirilmesi maksatlarıyla her biri beşer zattan meydana gelen toplam yedi komisyon yakında vazife yapmaya davet olunacaktır. Bundan başka adliyemizin geleceğini temin maksadıyla Anadolu'da asri esaslar dairesinde bir hâkimler mektebi vücuda getirilmesi alakalı vekâletçe düşünülmektedir.

İktisadi İşler

Efendiler! Geçirdiğimiz sene zarfında iktisat sahasındaki icraatımız pek büyük olmamakla beraber bütün mesaimizi daraltmaya ve sınırlandırmaya sebep olan harp haline rağmen memnuniyet vericidir.

Ziraat erbabına yardımla mükellef olan Ziraat Bankası şube ve sandıkları dört ay evveline kadar yalnız yüz on iken, bugün üç yüzden fazla bir miktara çıkarılmış bulunuyor. Bu bankaya son iki ay zarfında iki milyon liraya yakın bir sermaye tedarik edilmiş ve bilhassa düşmandan kurtarılan vatan kısımlarında geniş ölçekte kredi vermeye başlanmıştır. Kredilerin her halde üretime hasrı ve sarfı, banka idare meclislerinin ıslahı ve şahsi kredi muamelesinin icrası gibi mühim esaslar dairesinde olmak üzere hazırlanmış olan tasarı kanunlaştığı takdirde bankanın iktisadi hayatımızdaki mevki ve tesiri yükselecektir. Köylülerimize bir kredi müessesesi göstermek ve bilhassa ahvalin istikrarı takdirinde tarlalarına dönecek askerlere mali bir itibar temin eyleyebilmek üzere bir Köy Bankaları Kanunu yapılmış ve Meclis'e takdim kılınmıştır. Memleket hayvanlarında evvelce başgöstermiş olan sığır vebası tamamen yok edilmiş ve bu hususta baytarlarımızın övgüye değer mesaisi geçmiştir. Serum laboratuvarlarımız bundan altı ay evvel yalnız 250 litre kadar serum üretirken, bugünkü üretim 1 000 litreye ulaşmıştır. İhracat vergisinin kaldırılmasından itibaren Zonguldak kömür üretimi artmaya başlamıştır. İktisat Vekâleti'ne bağlı olup adetleri birden yediye çıkarılan ziraat mektepleri öğretime başlamış ve İstanbul Sanayi ve Ticaret mektepleri de Vekâlet emrine alınmıştır. Bu sene zarfında Halkalı Ziraat Mektebi'nin Eskişehir veya Adana havalisine, İstanbul Orman Mektebi'nin de Bolu'ya nakli kararlaştırılmıştır.

Senenin ikinci yarısı esnasında ziraatçılara ve muhtaçlara yardım olmak üzere iki milyon liradan fazla tahsisat sarf edilmiştir. Yine aynı müddet esnasında özendirme ve teşvik ile yeniden tesis edilen ve hükümet tarafından tasdik olunan ticaret şirketlerinin miktarı kırkı aşkındır. Memleketimizin genişliğine nispetle nüfusumuz az olduğundan ziraat hususunda makine ve fenni alet kullanılmasına diğer memleketlerden daha ziyade bir mecburiyet vardır. Bu ihtiyacı temin etmek ve halka taksitle zirai alet ve edevat satmak ve müsait şartlarla işbu alet ve edevatın tamirini üstlenmek üzere İktisat Vekâleti tarafından bir yabancı teşebbüs sahibiyle mukavelename tanzim edilmiş ve tasdik tarihinden itibaren üç ay zarfında muameleye başlanması kararlaştırılmıştır. Dahil olduğumuz sene zarfında dahi bu teşebbüslere devam olunacak ve bilhassa memlekete makine ithaline ve iktisat öğretimine ehemmiyetle çalışılacaktır. Bu arada İzmir ve Trabzon'da iki ticaret mektebi açılması kararlaştırılmıştır. Kezalik yeni sene zarfında ticaret, ziraat ve sanayi ve ameleye ait devlet kredi tesisatına özel ehemmiyet atfolunacak ve ameleye mahsus ayrıca resmi bir yardım sandığı vücuda getirilecektir. Ormanlarımızın asri bir surette idaresi ve ormanlarımızdan azami derecede istifade temini için mütehassıslarına tanzim ettirilen 250 maddelik bir Orman Kanunu Meclis'e takdim kılınmıştır.

Nafıa İşleri

Efendiler! Nafıa vasıtalarımızın en mühim kısımlarını şimendiferler teşkil etmektedir. Bu konuda maruzatta bulunmazdan evvel düşman tahribatından ve malzeme yokluğundan doğan her türlü müşkülata rağmen şimendiferlerimizin orduya ve memleketin iktisadi hayatına yaptıkları ve yapmakta oldukları hizmetleri şükranla yâd eylerim.

Ankara-Yahşihan ve uzantısı demiryolunda 23 000 metreküp hafriyat, 1 500 metreküp kârgir inşaat yapılmıştır. Gelecek sene zarfında işbu hattın 40 kilometre daha uzatılmasıyla İzzeddin mevkiine ulaştırılması için çalışılacaktır.

Erzurum-Erzincan hattından Kükürdlü civarındaki linyit madenlerine uzatılmakta olan şube hattı tamamlanmak üzeredir. Kop ve Deveboynu geçitlerinin keşif çalışmaları icra edilmiştir. 1339 [1923] senesi başından itibaren Nafıa Vekâleti'nce askeriye tarafından devralınan ve toplam beş yüz kilometreye ulaşıp esaslı tamirata muhtaç bir vaziyette bulunan Arpaçay-Sarıkamış-Erzurum-Kükürdlü ve Geliran-Bayezid-Hamzir hatları ek bir bütçe ile idareye başlanacak ve inşaat noksanlarının tamamlanması ve işletmenin intizamı temin edilecek ve linyit ocakları daha fenni bir şekilde işletilerek yakacak ihtiyacının giderilmesi temin olunacaktır.

Gebze-Eskişehir-Ankara ve Eskişehir-Yenice demiryollarının toplam uzunluğu olan yedi yüz elli kilometrelik bir saha dahilinde düşman tarafından tahrip olunan yirmiden fazla büyük köprü ile her ray ikişer, üçer mahallinden atılmak suretiyle yüz elli kilometre uzunluk üzerinde icra edilen tahribat nispeten az bir zamanda tamir edilmek suretiyle genel nakliyatın yeniden tesis edilmiş olduğu muhtelif bölgelerde gerekli tamirat icrasına devam edilmektedir.

Mühim bir yekûnda düşman tarafından tahrip edilen lokomotif ve vagon alet edevatı noksanlarının telafisine ve demiryollarından talep olunan ve beklenen intizamın temininе çalışılmaktadır. Memurları ve müstahdemleri ve muameleleri tamamen Türk ve Türkçe olan işbu hatlar hem tesisat ve hem de muameleler bakımından yakın bir zamanda daha ziyade mükemmelleşecektir. Aydın demiryollarıyla İzmir-Kasaba[1] ve uzantısı Soma-Bandırma ve Mudanya-Bursa demiryolları ve İzmir rıhtım ve tramvaylarının, kurtuluşu müteakip imtiyazlı şirketlerine teslim ve tarafımızdan komiserler yerleştirilmek suretiyle idare ve işletilmelerine devam edilmektedir. Düşman tarafından işbu hatlar üzerinde yapılan tahribat süratle tamir ve nakliyat yeniden tesis edilmiştir.

Yenice-Nusaybin demiryollarının bazı kısımlarında icrası lüzumlu tamiratın çok geçmeden tamamlanması beklenmektedir. İstanbul ve Edirne vilayetinde milli idarenin tesis edilmesini müteakip Doğu demiryolları, Dersaadet rıhtımları, tramvayları ve Beyoğlu-Galata tüneli denetimimiz içine alınmıştır. Söz konusu müesseselerde bugün tatbik edilen tarifelerin gerek idare ve işletme işlerini ve gerek alakadar ahalinin menfaatını temin ve telif edecek mutedil bir şekilde tayin ve tespiti için incelemeler ve haberleşmeler icra edilmekte olup neticesi yakînen yüce Meclis'inize arz edilecektir.

Anadolu'nun mühim ticaret noktalarından biri olan Mersin'de bir liman inşa ve işletilmesi hakkında müracaat eden imtiyaz talibi ile müzakereler icra edilmiş ve iki tarafça anlaşarak tanzim kılınan mukavelelerin tasarıları Meclis'e takdim kılınmıştır.

Her memleketin hayat damarlarını teşkil eden demiryollarını genişleterek Anadolu'ya tatbik etmek ve malum olan istikametlerde en esaslı hatları inşa ederek işletmek üzere müracaat eden imtiyaz talipleri ile ilgili vekâlet arasında müzakereler icra edilmiş ve neticede iki tarafça anlaşarak tayin ve tespit kılınan maddeleri ve hükümleri ihtiva eden mukaveleler ve eklerine ait tasarılar yüce Meclis'inize takdim kılınmıştır.

Efendiler! Demiryol ve limanlar ve benzerleri gibi pek muhtaç olduğumuz büyük tesislerin yeniden inşa ve işletilmelerindeki siyasetimiz, bugünkü ve gelecekteki kanunlarımıza tabi olmak ve bu konuda kabul ettiğimiz milli prensiplere uygun olmak şartıyla müracaat edecek yabancı sermayelerini memnuniyetle kabul etmektir. Mevcut müesseselerin mukavele ve şartnamelerine karşılıklı riayet, gerek bu müesseselerin ve gerek memleketimizin menfaatı için lazımdır.

Yollara gelince: Anadolu ve Rumeli'de işgal altındaki sancaklarımızın geri alınmasıyla genel yollarımız 8 100 kilometreye ve özel yollarımız da 16 000 kilometreye ulaşmıştır. Yollar hakkında şimdiki mesaimiz bazı mevzii tamiratla sınırlıdır. Geniş bir yol inşaat planının tatbikatı için henüz bir fırsat ortaya çıkmamıştır. Nafıa Vekâleti'nce bir sene zarfında genel yollar için keşif bedeli beş yüz bin liraya ulaşan kırk beş adet ve özel yollar için keşif bedeli 280 000 liraya ulaşan 51 adet ve kezalik Dahiliye, Maliye, Maarif vekâletlerinden havale olunan keşif bedeli toplam 110 000 liraya ulaşan 85 adet keşif evrakı incelenmiş ve tasdik edilmiştir. Bazı mahallerde elektrik dağıtımı, suyun ulaştırılması, nehirlerde gemicilik, bataklık kurutulması ve arazi sulanması gibi nafıa teşebbüsleri hakkında imtiyaz talebini ihtiva eden sınırlı müracaatlar vuku bulmuş ve bunlar hükümetçe incelenmiştir. Efendiler! Genel olarak nafıa inşaatı ihtiyacı memleketimizin her tarafında şiddetle hissedilmekte olup bu

1 Turgutlu. (Y.N.)

hayati ihtiyaçlarımızın temini ve tamamlanması hususunda her fırsattan istifade için hazır bulunmaktayız.

Bununla beraber, yeni senemizin bütçesi genel ve özel yollar için oldukça mühim tahsisatı ihtiva eyleyecektir. Mühendis ve fen memuru mevcudumuz gelecekteki ihtiyaçlara kâfi gelemeyeceği için Anadolu'nun üç muhtelif noktasında mühendis adayı mektepleri açılmasına teşebbüs edilmiştir.

Maliye İşleri

Efendiler! Maliye işlerimizden bahse geçmeden evvel geçen sene bugün bu mevzu üzerinde söylediğim sözleri müsaadenizle aynen tekrar edeceğim:

Devlet bünyesini yaşatmak için harice müracaat etmeksizin memleketin gelir kaynaklarıyla idareyi teminin çare ve tedbirlerini bulmak lazım ve mümkündür. Azami tasarruf milli şiarımız olmalıdır. Dolayısıyla mali usulümüz halka baskı yapmaktan ve zarar vermekten kaçınmakla beraber, mümkün olduğu kadar harice ihtiyaç duymadan ve el açmadan kâfi gelir temin etmek esasına dayalıdır.[1]

Efendiler! Geçirdiğimiz sene, milli mücadelemizin en muazzam hadisesini kaydeylemiştir. Aynı sene zarfında o muazzam hadiseyi vücuda getiren büyük ordunun bütün masrafları temin edildiği gibi genel devlet idaresinin gerektirdiği bütün sarfiyat dahi hariçten hiçbir borçlanma yapılmaksızın icra olunmuştur. *(Alkışlar.)*

Bundan başka 1338 [1922] senesi zarfında Milli Hazine 1337'den [1921'den] devralınan devlet borçlarının üçte ikisini ödemiştir. Bütün mevcut ihtiyaçlarımıza rağmen memleketin üretici tabakasını teşkil eden köylü ve çiftçiyi himayeten her zamanki ağnam rüsumundan[2] üç misli indirilmiş ve evvelce zorunlu ihtiyaç karşısında bütün maaş sahiplerinden kesilmiş olan yüzde yirmilerin iadesi suretiyle devlet hizmetinde bulunanların geçimlerinin rahatlatılmasına çalışılmıştır.

Efendiler! İktisadi mesaimiz arasında arz eylediğim bir noktayı yakından alakası hasebiyle burada tekrar etmekte fayda tasavvur ediyorum. Düşmandan kurtarılan mahaller ahalisine devlet veznelerinden vuku bulan ödeme ve sarfiyat toplamı iki buçuk milyon liraya varmaktadır.

Yeni başlayan sene zarfındaki mali siyasetimizde daima aynı düsturdan ilham alacak ve harice muhtaç olmadan ve aynı zamanda halkı fazla bir baskıya maruz bırakmadan işlerimizi görmek gayesini hedefleyecektir. *(İnşallah sesleri.)* Önceki maruzatımın diğer bir noktasında da izah eylediğim gibi, 1339 [1923] senesinin sarfiyatı bu senenin bir barış veya harp senesi olması şıklarına göre değişebilir. Bununla beraber, yeni sene için tasavvur edilmekte olan bazı hususlar hakkında malumat arz edeyim:

Düşmandan kurtarılan mahaller ile yangından etkilenmiş olan yerlerde yeni inşaatı teşvik etmek ve kolaylaştırmak üzere bunların beş sene vergiden muafiyeti hakkında bir kanun tasarısı tanzim olunarak yüce Meclis'lerine takdim kılınmıştır. Em-

1 Bu paragraf 1 Mart 1922 konuşmasından alınmış. Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.12, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.282. (Y.N.)

2 Hayvan vergisi. (Y.N.)

lak, arazi ve temettü vergileri miktarlarının tayini için 1339 [1923] mali senesinden itibaren Tahriri Müsakkafat Kanunu ile Tahriri Umumi Nizamnamelerinin[1] tatbiki düşünülmektedir. Memleketin sanat ve ticaret hayatı için özel öneme sahip bulunan Temettü Vergisi Kanunu'nun yeniden ve iyileştirilerek hazırlanması ve teklifi tasavvur olunmaktadır.

Emekli maaşları karşılığında emeklilere Hazine'nin tasarrufu altında bulunan devlet emlak ve arazisinden münasip birer mahal ayrılması ve tahsisi ve harp maddeleri müesseselerinden gayri devlete ait bütün fabrikaların uzun müddetle kiralanmaları; mali tasavvurlarımızdan belirtmeye değer bulunanlardır.

Maarif İşleri

Efendiler! Maarif hususundaki bir senelik mesaimiz dahi pek parlak olmamakla beraber, kuşatılmış olduğumuz müşkülata ve bilhassa vesait yokluğuna nispetle oldukça temas edilebilir neticeler vermiştir. Maarif Vekâleti'nce geçen bir sene zarfında Mütareke ve mücadele devrelerinin vilayet merkezlerinde kapalı bıraktığı darülmuallimlerden[2] on üçünün tekrar açılması, muhtelif livalarda yeniden on yedi erkek, bir kız sultanisi teşkilatının tamamlanması, altı erkek, iki kız idadisi açılması gibi olumlu işler görülmüştür. Bütün sene mekteplerdeki muallim boşluğunun doldurulmasına çalışılmış, kurtarılmış memleketler mekteplerine öğretim kudreti ve milli hamiyeti denenmiş muallimler gönderilmiş, İstanbul ve Anadolu'da mevcudu kalmayan talimatnamelerin en lüzumlularından bir kısmı bastırılarak Maarif idarelerine gönderilmiştir. Geçen sene bütün vilayet ve livalardaki Maarif kütüphanelerine parasız birçok kitaplar sevk edilmesi ve şehitlerin çocuklarına on beş bin kadar kitap dağıtılması da şu mesai silsilesine ilave edilebilir. Bu esnada muntazaman toplantılarına devam eden Telif ve Tercüme Heyeti ahalinin ve araştırma erbabının muhtaç olduğu eserlerden on beş kadar kitap telif ettirerek bunlardan bazılarını matbaaya vermiştir.

Efendiler! Şimdiye kadar yapılabilen şeylerin genel maarife ait ihtiyaçlarımızdan binde birini bile tatmine kâfi olmadığını itiraf etmek hakikatperestlik lüzumundandır.

Bununla beraber, harbin bilhassa maarif idaresi ve mektepler üzerinde gösterdiği fevkalade tesirler karşısında temin edilebilecek muvaffakiyetlerin ancak temin edilebilenlerden ibaret kalacağını tasdik etmek de insafperverlik şiarı sayılmak lazım gelir. Cephelerdeki subaylar saflarından boşalan yerlere mektepler, gençliğin yüksek ve aydın unsurlarını vermiştir. Bu iki kere kıymetli unsurların mekteplerimizin öğretim kürsülerine döneceği ve cephelerde sarf olunan mühimmatın kısmen mekteplerimizde harita ve kitaba dönüşeceği tam bir barış ve sükûn devresinden sonradır ki, maarif idaresi o kürsüler üzerinde cehalete karşı sarsılmaz bir istihkâm vücuda getirecek ve geleceği oradan fetih ve zapt edecektir.

1 Vakıf yapıların kaydedilmesi hakkında kanun ve genel kayıt nizamnameleri. (Y.N.)
2 Erkek Öğretmen Okulları. (Y.N.)

Efendiler! Eğitim ve öğretimde tatbik edilecek usul, malumatı, insan için fazla bir süs, bir tahakküm vasıtası yahut medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden pratik ve kullanılabilir bir cihaz haline getirmektir. Maarif Vekâleti'niz bu esasa ehemmiyet vermektedir.

Pratik ve kapsamlı bir maarif için vatan sınırının mühim merkezlerinde asri kütüphaneler, nebatat[1] ve hayvanat bahçeleri, konservatuvarlar, atölyeler, müzeler ve güzel sanatlar sergileri tesisi lazım olduğu gibi bilhassa şimdiki mülkiye teşkilatına nispetle kaza merkezlerine kadar bütün memleketin matbaalarla donatılması icap etmektedir. Bütün bu güzel şeylerin bir an içinde vücuda getirilmesi mümkün olmamakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman zarfında bu neticelerin elde edilmesi ehemmiyetle temenni edilmektedir.

Memleketin darülfünun[2] ve serbest meslekler hayatında takip edeceği yolu en asri bir zihniyetle idrak eden iyi bir darülfünun heyetine ve bir hayli meslek ve fikir adamlarına sahip olduğumuzu büyük bir şükran ile anabiliriz.

Darülfünun, tabii bağımsızlığı dahilinde serbest mesleklere verdiği istikameti gittikçe daha mükemmel bir hale ulaştıracak manevi vasıtalara sahiptir.

Yeni sene zarfında memleketimizde ilk ve orta tahsilin mümkün mertebe ıslahı için Anadolu on beş öğretmen okulu bölgesine ayrılacaktır. Buralarda tam devreli birer sultani[3] mektebi ile iki yüz talebelik bir erkek ilk öğretmen okulu, bir de kız öğretmen okulu bulunacaktır. Bu mekteplerin eğitim ve öğretim heyeti yaklaşık altmış kişiye ulaşacaktır. Bu suretle memleketin muhtelif kısımlarında kuvvetli unsurlardan meydana gelen birer irfan merkezi kurulmuş olacaktır.

Bu merkezlerde ilmi müsamereler ve konferanslar tertip etmek ve halkın okuyup yazmayan kısmını en kolay vesaitle okutarak onlara birinci derecede lazım olan malumatı verecek gece dersleri açmak, mahalli matbuatta bilhassa genel terbiye ve halk bilgilerine ait yayımlarla meşgul olmak, muallimler heyetinin muntazaman yapacağı vazifelerden olacaktır. Mekteplerin tatilinde yirmi beş, otuz merkezde bütün köy imamlarını toplayarak kendilerine üç aylık bir tatbikat dersi vermeyi Maarif Vekâleti bu seneki teşebbüsleri arasına ithal eylemiştir.

Efendiler! İlk tahsilin muhtaç olduğu müesseselerden biri de yatılı ilk mekteplerdir. Hükümetin son zamanlardaki incelemeleri ve gözlemleri, her tarafta yatılı ilk mekteplere karşı genel bir eğilim hasıl olduğunu göstermiştir. Birkaç vilayetin küçük yavrularını bir yere toplamanın eğitim birliği, yurt sevgisi ve kardeşlik üzerinde icra edeceği tesir meydandadır. Bu sebeple Maarif Vekâleti'niz bu mekteplerin açılmasını her türlü vesaitle teşvik edecektir.

Efendiler! Mekteplerde öğretim vazifesinin itimat edilir ellere teslimini, memleket evladının o vazifeyi kendine hem bir meslek, hem bir mefkûre sayacak faziletli ve muhterem muallimler tarafından yetiştirilmesini temin için muallimlik, diğer serbest ve yüksek meslekler gibi, tedricen ilerlemeye ve her halde refah teminine müsa-

1 Nebatat: Botanik. (Y.N.)
2 Darülfünun: Üniversite. (Y.N.)
3 Lise. (Y.N.)

it bir meslek haline konulmalıdır. Dünyanın her tarafında muallimler insan toplumunun en fedakâr ve muhterem unsurlarıdır.

Vatanın fedakâr evlatlarından meydana gelen muallim ve müderrislerin hallerinin iyileştirilmesine ait olarak hazırlanan kanun tasarısı yakında yüce Meclis'e arz edilecektir.

Efendiler! Telif ve tercüme işleri milli hâkimiyetin dayanağı ve milli kültürün en mühim yayılma vasıtasıdır. Şu iki maksada ait yayımları bu sene azami bir gayretle genişletmek için darülfünun müderrislerini[1] de bu işe teşvik edecek esaslar hazırlanmıştır. Bir taraftan basılan ve yeniden telifi kararlaştırılan kitapları parasız olarak her tarafa dağıtmak ve halkı okumaya alıştırmak için hükümetçe mesai sarf edilecektir.

"Devlet kitabı" namı altında parasız olarak yayımlanacak pratik ve basit ifadeli eserlerle halkımıza hayati hakikatleri öğretmek çok faydalı bir usul olarak tavsiyeye değerdir.

Şer'iye ve Evkaf İşleri

Efendiler, Şer'iye Vekâleti, geçen sene zarfında birisi Şûrayı İfta,[2] diğeri de Tetkikat ve Telifatı İslamiye namıyla iki heyet vücuda getirmiştir. Usul ve âdetlerin farklılaşması ve değişmesi ile vuku bulan hadiselerin, insanların ihtiyaçlarını nazarı dikkate almak suretiyle hallini temin etmek, Şûrayı İfta'nın bütün mesaisini dayandıracağı esas olmalıdır. Tetkikat ve Telifatı İslamiye Heyeti'nin vazifeleri arasında hikmeti İslamiyeyi Batı'nın ilmi ve felsefi teorileriyle mukayese ve İslami kavimlerin itikadi, ilmi, toplumsal, istatistiki, iktisadi hayatlarına ait işleri incelemek ve neticelerini yayımlamak, anmaya değer ehemmiyete sahiptir. İnceleme için bir kütüphane tesis edildi. İstanbul'dan, Avrupa'dan ve Mısır'dan bir kısım mühim kitaplar getirtildi. Ehemmiyetli birçok kitap da Avrupa ve Mısır'a sipariş edildi. Şer'iye Vekâleti, medreselerin birleştirilmesini ve asri müessese haline getirilmesini hedeflemektedir. Vekâlet, asri müçtehit ve müfessirlere kaynak olmak üzere bir Külliyei İslamiye vücuda getirmeye büyük ehemmiyet atfetmektedir.

Efendiler, memleket evladının müştereken ve eşit olarak kazanmaya mecbur oldukları ilimler ve fenler vardır. Yüksek meslek ve ihtisas erbabının ayrılabileceği tahsil derecesine kadar eğitim ve öğretimde birlik, toplumumuzun ilerlemesi ve yükselmesi bakımından çok mühimdir. Bu sebeple Şer'iye Vekâleti'yle Maarif Vekâleti'nin bu hususta fikir ve mesai birliği yapması temenni edilir.

Efendiler, geçen sene zarfında Evkaf Vekâleti din ve hayır işleriyle ilgili binaların tamirat ve inşaatında oldukça mühim bir faaliyet göstermiştir. Vuku bulan tamirat yekûnu, memleketin muhtelif noktalarına ait olmak üzere 126 cami ve mescidi şerif ile 31 medrese ve mektep, 22 su yolu ve çeşme, 175 akar ve 26 hamama ulaşmıştır.

1 *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*'nde, *Hâkimiyeti Milliye*'de ve *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*'de "medreselerini". (Y.N.)

2 Fetva Şûrası. (Y.N.)

1339 [1923] senesinde İstanbul'a ait olup şimdiye kadar teşkilatsızlık yüzünden ihmal edilen bentler tamiratı ciddiyetle nazarı itibara alınarak bu hususta bir kanun tasarısı tanzim edilmiş olup Heyeti Vekile'ye verilmek üzeredir ve söz konusu kanunun yüce Meclis'çe tasdik edilmesi halinde İstanbul'da susuzluk tehlikesine maruz kalan ahalinin ve dini binaların su ihtiyacı mümkün mertebe hafifletilecektir.

Yekûnu mühim bir miktara ulaşan Evkaf sarfiyatının hiçbir teftişe tabi olmadan icra edilmesi uygunsuz görüldüğü gibi durmadan halk tarafından vuku bulan şikâyetlerin bir an evvel araştırılması mümkün olamamakta bulunduğundan yeniden Heyeti Teftişiye teşkilatı bütçeye konulmuştur.

Aylık yirmi beş, elli kuruş gibi cüzi bir meblağla hizmet etmekte olan hayrat hademelerinden 487 zatın maaşlarına şimdiye kadar 13 006 lira zam yapılmış ve bu sene zarfında bir o kadar lira zammı kararlaştırılmıştır.

Efendiler! Geçen sene arz etmiştim. Bu sene de tekrara mecburum ki, Evkaf meselesi mühimdir. Memleket ve milletin hakiki menfaatı bakımından asri inceleme ve icaplara uygun bir şekilde hallolunmak lazımdır, elzemdir.

Harici Vaziyetimiz

Efendiler! Bundan sonra sözü harici vaziyetimize getiriyorum.

Malumdur ki, takip ettiğimiz siyaset, barışçı siyasettir. Memleketimizi hiçbir hak ve adalete dayanmayarak çiğnemek ve çiğnetmek teşebbüsü muzaffer ordumuzun fedakârane ve cansiperane gayretiyle layık olduğu neticesizliğe uğratılmış ve milletimiz, tarihin nadir kaydettiği bir muzafferiyet kazanarak sevgili yurdumuzu kurtarmıştır. *(Şiddetli alkışlar.)*

Tunalı Hilmi Bey: Tarih ilk defa kaydetmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Dünya barışını tesis için her fırsattan istifade arayan hükümetimiz büyük muzafferiyetten sonra da harekâtı durdurarak mütarekeyi temin etmiş ve uzun gecikmeler ve müşkülatla ancak Teşrinisani'nin [Kasım'ın] yirmisinde açılan Lozan Konferansı'na hakiki bir anlaşma arzusuyla iştirak eylemiştir.

Delege heyetimiz bütün konferans esnasında Türkiya'nın her medeni ve kabiliyetli millet gibi yaşamaktan başka bir emeli olmadığını sabır ve sebatla izah ediyordu. Konferans'tan kati netice hasıl olmadı.

Türk[1] milletinin idari, mali ve iktisadi bütün bağımsızlık hukukuna ve hayatına sahip olması, hiçbir millete zarar vermeyen ebedi bir kazanılmış hakkıdır. *(Şüphesiz sesleri.)* Bu kadar tabii bir hakikati kabul etmek, dünya barışını tesis etmek için kâfidir. Fakat senelerden beri olduğu gibi, Türk milletinin hayati haklarını herhangi bir şekil içine kapayarak ruhen, fiilen ve ahvalin hakikatinde onu kabul etmemek ısrarı ne netice verirse versin, Türk milleti o neticeyi kalp huzuru ve vicdan istirahati ile kabul etmektedir ve kabul edecektir. *(Hay hay, sesleri.)*

1 *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*'nde, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde ve *Hâkimiyeti Milliye*'de "Türk"; *Reisi Cumhur Hazretleri'nin Nutkı İftitahileri*'nde "Türkiya". (Y.N.)

Görüyorsunuz ki, cihan barışını temin eylemek önünde sonunda Müttefiklerin elindedir.

Ancak talik[1] devrinin süratle son bularak vaziyetin gelişmesi zaruridir.

Afgan ve İran gibi kardeş büyük milletlerle aramızda yerleşmiş bulunan samimi ve dostane münasebetleri takviye, en büyük emelimizdir.

Rus Şûralar Cumhuriyeti'yle Moskova Antlaşması hükümleri dairesinde samimi münasebetlerimizi kuvvetlendirmek ve her iki milletin mevcut kanunlarını uyumlu hale getirerek iktisadi münasebetlerimizi ileri götürmek hususları Doğu'daki siyasetimizin temelidir. *(Hay hay sesleri.)* Rus Şûralar hükümetiyle Moskova Antlaşması hükümlerine göre iki taraf arasında ticari ve iktisadi münasebetlerin tanzimi ve bir konsolosluk mukavelesi yapılması hakkında hükümet merkezimizde iki taraf delegelerinden meydana gelen konferans, müzakerelerine devam etmektedir.

İki milletin menfaatlarını kaynaştırarak ve uyumlu hale getirerek müzakerelerin iyi bir şekilde neticelenmesi umulmaktadır.

Komşularımız Kafkas cumhuriyetlerine gelince:

Malumunuz olduğu üzere, Kars Antlaşması'yla aramızda mevcut dostane komşuluk münasebetleri sağlamlaştırılmış ve takviye edilmiştir ve yine Kars Antlaşması hükümlerine uygun olarak Tiflis'e gönderdiğimiz delege heyeti Kafkas cumhuriyetleriyle konsolosluk, adli yardımlaşma, posta ve telgraf, şimendifer mukavelelerı müzakerelerini iyi şekilde sona erdirerek akit ve imza etmiş ve tasdik için işbu mukaveleler yüce Meclis'inize arz kılınmıştır. Aynı zamanda Tiflis'te Rus Şûralar Cumhuriyeti'yle posta ve telgraf ve şimendifer mukaveleleri akit ve imza olunmuştur.

Muhterem komşularımız olan Kafkas cumhuriyetleriyle ve onların müttefiki olan Rus Şûralar Cumhuriyeti ile komşuluk ve dostane münasebetlerimizi bu suretle mukavelelere bağlayarak intizam altına almak bizim için memnuniyet vericidir. Uzun zamandan beri Yunanistan'da ıstırapta bulunan sivil ve asker esirlerimizin mübadelesi için Lozan'da akdedilen mukavele hükümleri tatbik mevkiine konmuştur.

Efendiler! Avrupa'da komşularımız olan hükümetlerle aramızda menfaatlar zıtlığı yoktur. Karşılıklı olarak hukuka riayet, Balkanlar'da dahi dostluk için kâfidir. Kendileriyle eski münasebetlerimiz bulunan dost devletlerle bir an evvel resmi münasebetlere girişmek üzere sefaret ve konsolosluklar tesisi halis arzusundayız.

Efendiler! Cihanın şimdiki siyasi münasebetleri hemen iktisadi münasebetlere dayalı olduğundan, biz de harici ticaretimize özel bir ehemmiyet atfediyoruz.

Ordu

Efendiler! Maruzatımı Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin çelik bir kütle halinde vazife yapmış ve yapmaya hazır ordusuna intikal ettiriyorum.

Sözlerimin bu kısımlarını derin bir hürmetle ifadeye başlamadan evvel –Başkumandan sıfatıyla dahi olsa– namus ve cesaret timsali olan o kutsi camianın bir ferdi olmakla iftihar ettiğimi arz etmeliyim. *(Şiddetli alkışlar.)*

1 Talik: Erteleme. Lozan müzakerelerinin kesintiye uğradığı dönem kastediliyor. (Y.N.)

Yahya Galib Bey (Kırşehir): Biz de varlığınızla iftihar ediyoruz.

Ali Saib Bey (Urfa): Varlığınızla iftihar ederiz.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendiler, Batı Cephesi'nde Yunanlılar karşısında bulunan ordumuz 26 Ağustos 1338'de [1922] taarruza geçerek kazandığı seri muzafferiyetlerle herkesin malumu olan tarzda kısa bir müddette Batı Anadolu'yu Yunanlılardan temizlemiştir. Aynı darbenin tesiriyle düşmanlarımız, Doğu Trakya'nın da tahliyesiyle hükümetimize teslimine zorlanmıştır. Cihan kubbesi altında cereyan eden harp hadiseleri arasında bütün vasıflarıyla en müstesna bir mevkiye sahip bulunan bu muazzam hareketin ehemmiyetinin takdirini tarihe bırakırım. Zaferin her türlü övgünün üstünde bulunan kahraman etkenleri hakkında da fazla söz söylemeyi gereksiz sayıyorum.

Elcezire Cephesi'nde: Memleketin Güneydoğu sınırının Misakı Milli dahilinde temini için silaha müracaat ihtimali düşünülerek icap eden askeri tedbirler alınmıştır. *(Hay hay sesleri, alkışlar.)*

Yahya Galib Bey (Kırşehir): Yaşasın ordu...

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Anadolu'da gerek Yunan ordusu ve gerek Pontüs şakileri tarafından icra edilmiş olan misalsiz zulüm ve vahşetin tespitine ve belgelenmesine çalışılmıştır. Tespit olunanları yayımlanarak peyderpey medeniyet âlemine ulaştırılmaktadır. Ordunun Harbi Umumi'nin verdiği tecrübelere ve billurlaştırdığı neticelere göre mükemmelen talim ve terbiyesi için gerek Harbi Umumi esnasında ve gerek harpten sonra askeri mütehassıslar tarafından yayımlanan en faydalı askeri mecmua ve risaleler getirtilerek tercüme edilmiş ve basılmış ve çoğaltılmış ve binlerce nüshası orduya dağıtılmıştır.

Bundan başka muhtelif sınıflar için kurslar açılması suretiyle ordunun talim ve terbiyesinin yüksek bir seviyeye çıkarılmasına çalışılmıştır ve daima çalışılacaktır.

Efendiler! Ordunun muharebeye hazırlanması hususunda Müdafaai Milliye Vekâleti'nce harcanan mesaiden de bahsetmek faydalı olacaktır.

Bilhassa İstanbul'da bulunmakta iken muhtelif sebepler tesiriyle henüz orduya iltihak edemeyen fakat kalpleri özvatanın derdiyle çarpan subayların vazifelerine iltihakları vasıtaları temin edilmiş ve ayrıca Ankara Talimgâhı'ndan son harp tecrübeleri ve en yeni fenni bilgilerle donanmış olarak yetiştirilen birçok arkadaşlar orduya iltihak ettirilmişlerdir.

Geçirdiğimiz sene zarfında silah ve mühimmat tedariki hususunda hummalı bir mesai harcanmış ve kısmen hariçten kısmen de dahilden tedarik edilen malzeme ile maksadın teminine muvaffakiyet hasıl olmuştur. İmalatı Harbiye fabrikalarının bu sene zarfındaki faaliyetleri dahi teşekküre değerdir.

Azim ve imanımız önünde yıkılarak silah, mühimmat ve vasıtalarını muharebe meydanında terke mecbur olan Yunan ordusunun terk ettiklerinden istifade olunduğu gibi,[1] muhtelif merkezlerde yeni ihtiyat silah ve cephane depolarımız ve fabrikaları-

1 "İstifade olunduğu gibi" sözcükleri yerine, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* ve *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*'de "istifade olunarak". (Y.N.)

mız tesis olunmuştur. Bu genişlikte tesis olunan ve gün geçtikçe daha ziyade genişlik ve mükemmeliyet peyda etmekte olan harp müesseselerine lüzumu üzere fenni beyinler yetiştirilmesi için de hazırlıklarda bulunulmaktadır.

Zaferin kazanılması için geri hizmetlerinin tanzimi hususunda harcanan mesai pek teşekküre ve takdire değerdir. Bu kelimeleri telaffuz ederken ifade etmek istediğim şükran hissi yalnız resmi dairelere ait değildir. Bütün hayati kudretlerini, bütün vasıtalarını, bağlarını ordunun hizmetine amade kılan ve kadın ve çocuklarıyla ordu nakliyatına iştirak eden muhterem halkın millet kürsüsünden ifade eylediğim takdir ve şükrana pek ziyade hakkı vardır. *(Şiddetli alkışlar.)*

Efendiler! Bu meselenin heyecan verici safhaları üzerinde biraz daha ısrar etmek vicdani mecburiyetini hissediyorum. Oğullarını ve kocalarını cephenin ateş hattına gönderen ihtiyar babalar ve analarla, genç kadınlar kağnı ve öküzden ibaret mukaddes bir bileşim olan hayat vasıtalarının başına geçerek orduyu takip etmişler ve malzemelerinin ilkelliğine rağmen ruhlarındaki gayret ve fedakârlık hissiyle düşmanın binlerce otomobilden meydana gelen bir nakliye manzumesi teşkil eden fenni vasıtalarıyla rekabet eylemişlerdir. *(Yaşasın millet sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar.)*

Ali Saib Bey (Urfa): Bu millet ölmez!

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Ordunun bu sene vermiş olduğu muharebelerde sıhhiye işlerinin cereyan tarzı takdir lisanı ile anılmaya değerdir. Bulaşıcı hastalık mücadelesi, sıhhi teçhizat noksanlarının giderilmesi, sıhhiye subaylarının tamamlanması ve sıhhiye istihbaratının tanzimi üzerinde yoğunlaşan sıhhiye vazifelerinde de tam muvaffakiyet görülmüştür. Hassaten sevkıyat hatları üzerinde sıklıkla görülen dönüşlü humma ve lekeli humma kaynakları araştırılarak ve takip edilerek, çıktığı köylere kadar mücadele yaygınlaştırılarak cepheye temiz efrat sevkıyatı temin edilmiştir.

Vaktiyle tekmil bahriye teşkilatı ve mühimmat depolarıyla hareket üslerimizin, inşaat tezgâhlarımızın İstanbul'a sıkıştırılmasındaki sakınca işbu mücadelede tamamıyla tahakkuk etmiştir. Düşmanın ablukasına ve sahip olduğu bahriye vasıtalarına rağmen, bahriye mensuplarımız birkaç gemi ile harikalar göstererek hiçbir şey zayi etmeksizin deniz nakliyatını temin eylemek suretiyle teşekküre değer hizmetler yapmışlardır. *(Alkışlar.)*

Tunalı Hilmi Bey (Bolu): Yaşasın Barbaros oğulları.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Milli ordu teşkilatının diğer senelere nispetle büyük bir genişlik arz etmesine rağmen iaşe ve giyim işleri memnuniyet verici bir tarzda ikmal edilmiştir.

Harita dairesinin bu sene zarfında orduya yetiştirdiği haritaların son zaferin kazanılmasında büyük dahli olmuş ve bu haritalar sayesinde ordu, zafer hedefine kolaylıkla yürümüştür. Son zaferde Yunan ordusunun bıraktığı esirlerin tanzimine ve hallerinin refahına çalışılmak üzere bir Üsera Şubesi[1] teşkil edilmiş, düşmanın esirleri-

1 Esirler Şubesi. (Y.N.)

mize ve ahalimize reva gördüğü zulümlere karşılık düşman esirlerine karşı kendi efradımıza olduğu kadar şefkat ve himaye gösterilmiştir.

Yahya Galib Bey (Kırşehir): Mahalline mi sarf olunmuştur?

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Yeni sene zarfında ordumuz bütün şubeleriyle ve durmadan gelişmeye devam edecektir.

Efendiler! Yeni senenin meşguliyet konuları arasında ordu ve mensuplarının refahının temini ve yükseltilmesi meselesi ve malul silah arkadaşlarımızın geleceğinin temini, ehemmiyetli bir mevki teşkil etmektedir.

Büyük Millet Meclisi

Efendiler! Maruzatımı tamamlamadan evvel milli varlığın idaresinin başını teşkil eden yüce Meclis'inizin geçmiş mesaisini de kısaca kaydetmek istiyorum. Bu sene zarfında 1 Teşrinisani'de [1 Kasım'da] yüce Meclis'in aldığı tarihi kararın tabii bir neticesi olmak üzere Abdülmecid Hazretleri yüce Meclis'çe tespit ve tasdik olunmuş fevkalade liyakat ve ehliyetlerinden dolayı yüce hilafet makamına seçilmişlerdir.

Yahya Galib Bey (Kırşehir): Allah millet hakkında hayırlı eylesin!

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Meclis'imizin bir sene zarfında vuku bulan toplantıları 201'dir. Bu toplantılar 377 aleni, 102 gizli olmak üzere 479 celseyi ihtiva etmektedir.

Sene zarfında Meclis'e toplam 419 kanun tasarı ve teklifi takdim edilmiştir.

Tezkere ve önerge suretinde gelip de kanunlaşan evrak miktarı 17 olduğundan, gelen tasarı ve tekliflerin yekûnu 436'ya ulaşır. Buna ikinci seneden üçüncü seneye devredilen ve 314 kıtadan ibaret olan tasarıları ve teklifleri de ilave edersek geçen sene zarfında Meclis'e mal olan miktarın yekûnu 750 olarak ortaya çıkar.

İşbu 750 tasarı ve tekliften sene zarfında 113'ü kanun ve 9'u tefsir olarak kabul edilmiş ve 24'ü de reddedilmiştir. İade ve geri alma suretiyle 7'si muamele mevkiinden kaldırılmıştır. 52'si ait olduğu diğer kanunlarla birleştirildi.

Altısı da karar şeklinde çıktı ki, üçüncü toplantı senesinde muameleleri tamamlanan miktar 211 olup, yeni seneye genel kurulda ve encümenlerde olmak üzere 539 teklif ve tasarı devredilmiştir. Bundan başka diğer birçok mazbatalar vesaire müzakere edilerek bu suretle alınan kararlar yekûnu da 137'ye ulaşır.

Bütün bu muamelelerin tafsilatını yayımlanmak üzere olan üçüncü toplantı senesine mahsus Meclis mesaisinin özetini ihtiva eden bir risalede göreceksiniz. Geçirdiğimiz sene zarfında dahi diğer senelerde olduğu gibi bazı arkadaşlarımız Meclis haricinde de güzide hizmetler yapmışlardır.

Üçüncü içtima senesine 347 üye ile başlamıştık. Bir sene zarfında üç arkadaşımızın kaybıyla acı duyduk. *(Allah rahmet eylesin sesleri.)* Merhumlar hakkında Cenabı Hakk'ın rahmet ve gufranını niyaz ederim. Değerli arkadaşlardan yedi zat diğer su-

retlerle ayrılmış ve aramızda yer almamış bulunuyor. Yine bu sene zarfında seçim suretiyle bir arkadaşımız Meclis'e iltihak etmiştir. Şu halde dördüncü milli seneye 341 üye ile başlıyoruz.

Efendiler! Son ifadelerimle son milli senenin mesai hatlarına ait özeti tamamlamış bulunuyorum. Geçen seneki maruzatım genel hatlardan ve yenilenme yolunda milli muhitte billurlaşmış arzuların dile getirilmesinden ibaretti. Bu sene yalnız yapılmış ve yapılması kararlaştırılmış şeylerden bahsettim.

Efendiler! Sözlerim burada en hayati bir noktaya intikal ediyor. Hayati diyorum ve bunu söylerken kelimenin en mutlak manasını kastediyorum. Efendiler! Geçirdiğimiz milli senenin mesai neticesini en mütevazı bir lisanla arz eylediğimi zannederim. Bütün noksanlarımıza rağmen hakkı teslim eden her insaf sahibi, bu neticeler önünde kâfi bir memnuniyet hissi duyacaktır. *(Elbette sesleri.)* Bugün dahil bulunduğumuz yeni senenin başındaki bu genel vaziyetimizi yalnız bundan üç buçuk, dört sene evvelki hal ile değil, belki ondan önceki asırlarda Osmanlı devletinin haliyle mukayese edecek olursak ve bu mukayesemizi ciddi bir incelemeye dayandırırsak alacağımız netice şudur:

Bugün maziden kuvvetliyiz!.. *(Elhamdülillah sesleri.)* Bugün maziye nispetle daha büyük bir hayati kabiliyete ve kudrete sahibiz. *(Hay hay sesleri.)*

Bu üstünlüğü yapan nedir? Bunu gayet açık olarak tekrar ve tekrar etmek mecburiyetindeyiz. Bunun hakiki sebepleri iki düsturun anlamında saklıdır. Bu düsturlardan birisi Misakı Milli, ikincisi hâkimiyeti kayıtsız şartsız milletin elinde tutan Teşkilatı Esasiye Kanunu'muzdur. *(Alkışlar.)*

Millet ancak milli hâkimiyetini cine alarak kurduğu yeni devlet ve yeni mahiyetteki idare sayesinde kendi hayatı ve memleketin muhafazası için zaruri olan şartları ve pek büyük olan muzafferiyetleri temin eylemiştir. Fakat bugüne kadar elde edilmiş olan esaslı noktaları saklı bulundurmak ve geleceğe ait yükselme ve ilerleme ümitlerinin emniyetle saklı bulunduğuna kani olmak için evvelemirde milli hâkimiyetimizin her şeyden korunmuş olarak milletin vicdanında, kalbinde ve bütün maneviyatında yok edilemez bir surette kazınmış olduğunu görmek ve bilmek lazımdır.

Hacı Ahmed Hamdi Efendi (Muş): Ebediyen orada kalacaktır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Benim bildiğime göre millet bu hayati hakikati bütün kapsamıyla idrak etmiştir. *(Hiç şüphe yok sesleri.)*

Efendiler, milli hâkimiyet ve onun dokunulmazlığına kefil olan bugünkü idaremizin şekil ve mahiyeti, yalnız gelecekteki saadetimizi değil, belki şerefimizi, namusumuzu ve bütün manevi vasıflarımızı temin eder.

Efendiler! Zorlayıcı hadiselerin sevk ve tesiri altında toplanan yüce Meclis'iniz bu devlet ve milletin şekil ve mahiyetini en kati bir tarzda tespit etmiş ve Teşkilatı Esasiye Kanunu'yla onun kati hükümlerini teyit ve takviye eden 1 Teşrinisani 1338 [1 Kasım 1922] kararını[1] oybirliğiyle kabul ederek yeni Türkiya devletinin esaslarını koymuştur.

Misakı Milli ismi altında tanıyarak tahakkuku uğrunda bütün milletin hayatını yok etmeyi gözc aldığı kurtuluş beratımızın kudret, kuvvet ve mahiyeti ne ise, 1 Teşrinisa-

1 Saltanatın kaldırılması. (Y.N.)

ni 1338 [1 Kasım 1922] kararının da kıymet ve ehemmiyeti odur. Misakı Milli, vatanın harici düşman karşısındaki vaziyet ve mevkiini tespit eden mukaddes bir düstur olduğu gibi, 1 Teşrinisani 1338 [1 Kasım 1922] kararı da, asırlardan beri cehalet ve sapkınlığın hamisi, talihsizlik ve uğursuzluğun babası bulunan ve milletimiz için dahili ve daimi bir düşman olan ferdi saltanata ve onun temsil ettiği uğursuz bir idare şekline yönceltilmiş mukaddes bir silahtır. *(Şiddetli alkışlar.)* Asırlarca ve asırlarca müddet mert ve kahraman bir azme tecelli sahası olmuş bir vatanı düşmana teslim etmek cüretini gösterenler, o cüreti ancak o idarenin ruhunda, şeklinde ve mahiyetinde bulmuşlardı. *(Pek doğru sesleri.)* Türkiya Büyük Millet Meclisi ve onun en büyük istihkak ve vekalet vasfıyla koyduğu ve tesis eylediği idare şekli zaman ile sınırlandırılmış değildir ve olamaz.

Dolayısıyla harici düşmanlarımızın şu veya bu membadan aldıkları haberleri şu veya bu surette yorumlayarak şimdiye kadar olduğu gibi boş ümitlere kapılmaları kadar büyük gaflet olamaz. *(Bravo sesleri.)*

Yahya Galib Bey (Kırşehir): Bu sözlerinizi alsınlar ki, hepimizin sözüdür. (Bütün milletin sözüdür, sesleri.)

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendiler, kurtuluş düsturumuz olan Misakı Milli'yi tarih safhasına yazan, milletin demir elidir. Elde edilecek neticeye de milletin kendisi bekçi olacaktır. *(Şiddetli alkışlar.)*

Millet yalnız kendi kolları ve kendi kanıyla değil, aynı zamanda kendi başı ve kendi beyniyle kazandığı hâkimiyet ve bağımsızlık cevherini son felakete kadar büyük bir saffet ve gafletle kendisine rehber tanıdığı ve derin bir teslimiyetle hayatının koruyucusu saydığı şahıslara ve şekillere artık emniyet edemez. *(Pek doğru sesleri.)* Millet bundan sonra hayatına, bağımsızlığına ve bütün varlığına bizzat kendisi bekçi olacak ve vatanın her yerinde yine yalnız kendisi ve kendi idaresi hükümran kalacaktır. *(Sürekli alkışlar.)*

Refik Bey (Konya): Yaşasın milli hâkimiyet!

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendiler! Misakı Milli neticeleri elde edildikten sonra dahi milli idareyi gevşettiğimiz dakikada büyük neticenin elden gitmesi muhakkaktır.

Ali Saib Bey (Urfa): Gevşemez!

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Millet buna karşı uyanıktır ve millet hayat iksirini bizzat keşfetmiştir. Dolayısıyla 1 Teşrinisani [1 Kasım] kararı ebedidir. *(Devamlı alkışlar.)*

Efendiler! Misakı Milli, yalnız elde edilişi anına kadar kıymetini muhafaza edecek bir düstur mevkiinde iken onun neticesi olarak kazanılan bağımsızlık ancak 1 Teşrinisani 1338 [1 Kasım 1922] kararının bekasının teminiyle ebediyete nail olabilir. Dolayısıyla 1 Teşrinisani 1338 [1 Kasım 1922] kararı kanunların ve bütün kararların üstünde bir kıymet ve kuvvete sahiptir. *(Şüphesiz sesleri.)*

Tunalı Hilmi Bey (Bolu): Halkın tacıdır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendiler, toplumda en yüksek hürriyetin, en yüce eşitlik ve adaletin temini, istikrarı ve muhafazası ancak ve ancak tam ve kati manasıyla milli hâkimiyetin tesis edilmiş bulunmasıyla mümkündür. Dolayısıyla hürriyetin de, eşitliğin de, adaletin de dayanak noktası milli hâkimiyettir. *(Öyledir, bravo ve yaşasın sesleri.)* Toplumumuzda, devletimizde hürriyet sonsuzdur. Ancak onun sınırı, onu sonsuz yapan esasın muhafazasıyla mümkün ve sınırlıdır.

Bir insan, belki kendi arzusuyla şahsi hürriyetini bertaraf etmek ister, fakat bu teşebbüs koca bir milletin hayatına ve hürriyetine zarar verecekse, muazzam ve şeref dolu bir millet hayatı bu yüzden sönecek ise ve o milletin nesilleri ve torunları bu yüzden mahvolacaksa, bu teşebbüsler hiçbir vakit meşru olamaz ve kabul edilemez.

Tunalı Hilmi Bey: Köylünün tırpanı, hepsi hazırdır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Ve hele böyle bir hareket hiçbir vakit hürriyet namına hoşgörü ile karşılanamaz.

Hiç şüphe yok, devletimizin sonsuz olması için, memleketimizin kuvvetlenmesi için, milletimizin refah ve mesudiyeti için, hayatımız, namusumuz, şerefimiz, geleceğimiz için ve bütün mukaddesatımız ve nihayet her şeyimiz için mutlaka en kıskanç hislerimizle, en açık dikkat ve uyanıklığımızla ve bütün kuvvetimizle milli hâkimiyetimizi muhafaza ve müdafaa edeceğiz! *(Şiddetli alkışlar.)*

Yahya Galib Bey (Kırşehir): Yaşasın hâkimiyet...

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Dolayısıyla, milli hâkimiyet mukaddes cevherinin tecelli vasıtası olan bugünkü hükümetimizin şekil ve mahiyetinin düşmanlarını derhal men etmek ve milli hürriyetin muhafazasını temin ve müdafaa eylemek pek tabiidir.

Refik Bey (Konya): Hiç şüphesiz.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendiler! Nihayetsiz bir hürriyet tasavvur edilemez. Hakların en büyüğü olan hayat hakkı bile mutlak değildir; intihara karar veren bir zatın cürmü neticesinin sınırı yalnız şahsıyla sınırlı olduğu halde zabıta onu men ile mükelleftir. Aynı zatın aynı hareketini biraz daha büyük ölçekte tasavvur eder ve düşündüğümüz cürmü bir şahıstan bir aileye yayarsak müteşebbisin mevkii derhal hunhar bir cani manzarası arz eder. Dolayısıyla milli hâkimiyet düşmanlığı, müstesna bir izzet ve şeref mevkiine sahip bulunan bir milletin her şeyine bir anda kastetmek cürmünden başka bir şey değildir. *(Şüphesiz sesleri.)*

İhsan Bey (Cebelibereket): Ve cezası da olacaktır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Bunu elbette bütün milletin maddi ve manevi güzide vasıflarından meydana gelen milletin yüksek emniyet kuvvetleri katiyen men eder. *(Şüphesiz sesleri.)*

Efendiler! İzahını lüzumlu gördüğüm mevzuu kendi hayatımıza[1] ve kendi Meclis'imizin tarihine tatbik ile açalım.

Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ertesinde kendi meşruiyetine sözle, fiille, yazıyla ve herhangi vasıta ile dokunanları Meclis hangi hak ile vatan haini saydıysa, Misakı Milli'ye aleyhtarlık edenleri hangi siyasi ve toplumsal sebeplerle hain tanıdık ise ve nihayet bütün ihtişam ve şevketiyle, bütün kanunlar ve kudretiyle Meclis'in ve Milli Misak'ın aleyhinde vaziyet alan asırlarca sürmüş bir idareyle onun mensuplarını hangi sebepler ve hangi haklarla hıyanetle vasfeyledikse bugünkü milli hâkimiyet düşmanlarını da aynı haklar ve aynı sebeplerle hain telakki eyleriz. *(Şiddetli alkışlar.)* Milli hâkimiyetin kanuni ifadesi olan Teşkilatı Esasiye'mize ve onun bir teyit sencdi olan 1 Teşrinisani 1338 [1 Kasım 1922] kararına muhalefet edenleri aynı hak ile men ederiz, gelecek nesillerimizin selameti ve vatanın geleceği namına men ederiz. *(Doğru sesleri.)*

Muhterem ve Muazzez Arkadaşlarım,

Bu izahatımdan sonra hep beraber ihtiram bakışlarımızı vicdanımızın kıblesi olan millet muhitine dikelim. Orada faziletin, vefa ve sadakatin, yenilik arzusunun, hâkimiyet ve bağımsızlık aşkının[2] söndürülemez ateşi yanmaktadır.

Bu mukaddes ateş kendi içindeki cehaleti ve karanlığı yakacak ve bağımsızlığımız önüne dikilecek olan bütün mânileri yıkacaktır. *(İnşallah sesleri.)*

Efendiler! Millet önünde, onun bağımsızlık hakkı önünde, onun ilerleme ve yeniliğe liyakati önünde her kuvvet ancak milletin irade ve emeline uymak suretiyle yaşayabilir.

Milletin irade ve emeline uymayanların talihi hüsrandır, yok oluştur. *(Şüphesiz sesleri.)*

Efendiler! Bu muazzam iradenin huzurunda büyük bir hürmet ve bağlılıkla eğilelim! *(Şiddetli alkışlar.)*

1 *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "hissiyatımıza". (Y.N.)

2 "Hâkimiyet ve bağımsızlık aşkının" sözcüklerinin aslı olan "aşkı hâkimiyet ve istiklâlin" sözcükleri yerine, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "aşkı hâkimiyet ve istikbalin". (Y.N.)

HALİFE'YE TEŞEKKÜR*

(1 MART 1923)[1]

Halifei Müslimin Hazretleri'ne,

Sonsuz hissiyatlarının kıymetli bir nişanesi olan hilafetpenahilerinin hediyeleri nihayetsiz memnuniyete sebep oldu. Zatı Hazreti Hilafetpenahileri tarafından bu suretle hatırlanmaya mazhar olmak pek kıymetlidir. Özel teşekkürlerimi ve ihtiramlarımı arza ve bu vesile ile ömür ve afiyetlerinin devamı duasını Bârgâhı Kibriyâ'ya ref'e müsaraat eylerim.[2] Kadınefendi Hazretleri'ne de özel tazimatımı arz eylerim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* Türk Dil Kurumu Arşivi, Yurtiçi ve Yurtdışı Şubesi, Dosya No: 307'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *İkdam*, 6 Mart 1923, Numara: 9329, s.1; *Açıksöz*, 13 Mart 1923, Numara: 732, s.2; fotokopisiyle birlikte aktaran: Cemal Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz*, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1974, s.289-290. Türk Dil Kurumu Arşivi'ndeki eski yazı belge Dr. Derviş Kılınçkaya ve Ahmet Hezarfen, *İkdam*, *Açıksöz* ve *Bilinmeyen Tarihimiz*'deki eski yazı metinler ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Türk Dil Kurumu Arşivi'ndeki belgede tarih bulunmuyor. Diğer kaynaklarda ise "Ankara, 1 Marı 1339 [1923]" kaydı ile yayımlanmış. (Y.N.)

2 "Tanrı'nın huzuruna sunarım" anlamında. (Y.N.)

İSTANBUL TÜRK İZCİLER OCAĞI'NIN BAŞBUĞLUĞU HAKKINDA İSTANBUL VİLAYETİ'NE*

(1 MART 1923)

İstanbul Vilayeti'ne

Ankara, 1 Mart 339 [1923]

Vatana yüksek karakterli ve metin ruhlu gençler yetiştirmesini temenni eylediğim İstanbul Türk İzciler Ocağı'nın başbuğluğunu büyük bir iftihar hissiyle kabul ediyorum. Genç arkadaşlarıma teşekkür ve selamlarımın tebliğini rica ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 4 Mart 1923, Numara: 754, s.1. Aynı telgrafın "İstanbul Türk İzciler Ocağı Riyasetine" başlıklı ve tarihsiz örneği için bkz. *Vakit*, 5 Mart 1923, Numara: 1879, s.1; *İkdam*, 5 Mart 1923, Numara: 9328, s.2; *İleri*, 5 Mart 1923, Numara: 1827, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.485. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Prof. Zeki Arıkan ve Ahmet Hezarfen. *Vakit*'teki Hadiye Yılmaz, *İkdam*'daki Musa Sarıkaya, *İleri*'deki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

SAADET HANIMEFENDİ'NİN GÖNDERDİĞİ HEDİYEYE TEŞEKKÜR*

(3 MART 1923)

Evvelce Gazi Paşa Hazretleri'ne merhum Osman Nuri Paşa haremi Saadet Hanımefendi tarafından gönderilen kıymetli bir hediye[1] *hakkında malumat vermiş idik. Dün Paşa Hazretleri, Saadet Hanım'a mektup ile imzalarını taşıyan bir fotoğraflarını göndermişlerdir.*

Ankara, 3 Mart 39 [1923]

Muhterem Hanımefendi,

Kıymetli hediyenizi aldım. İncc ve asil hissiyatınızın güzel bir ifadesi olan yazılarınızı okudum. Memnuniyetimin derecesi çok yüksektir. Bundan dolayı en samimi teşekkürlerimi arza müsaraat ediyorum.

Biz aziz vatanımıza ait olan mesai ve mücahedelerimizde sarfına mecbur olduğumuz kuvveti, halkın ruh ve vicdanından alıyor ve sizin gibi yüksek his ve ruhlu annelerin kalp kuvvetine dayanıyoruz.

Bu vesile ile en derin hürmet ve dostluğumun kabulünü rica ederim, Hanımefendi.

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 5 Mart 1923, Numara: 755, s.1; *Akşam*, 9 Mart 1923, Numara: 1603, s.2. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, s.370. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Hadiye Yılmaz, *Akşam*'daki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Hediye hakkında *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Mart 1923, Numara: 753, s.4'te şu bilgi yer almaktadır: "Hediye manevi kıymetle beraber, maddi bir kıymete sahiptir. Türk sanatkâr parmaklarından çıkmış çok ince bir hatıra eseri teşkil eylemektedir. Üzerinde altından büyükçe bir ay yıldız taşıyan cüzdan hacminde maroken bir muhafaza içinde kapları sırf altından mamul bir defter ve bu defterin üzerinde 10 santim kadar boyunda ve tamamıyla altından bir mavzer modeli bulunmaktadır. En ince aksamı ile mekanizması, sürgüleri, emniyet kapağı hakiki bir silah gibi işleyen bu mavzer modeli, mekanizması açılınca namlusunda ince bir kurşun kalemi çıkarmaktadır. Dipçiğin bir tarafında 'Kurtuluş Günü Hatırası 1341' cümlelerini, diğer tarafında 'GMK' Gazi Mustafa Kemal harflerini taşımaktadır. Kalem, iki bağ ile defterin üzerine bağlanmaktadır." (Y.N.)

BARIŞ VE MÜZAKERELER HAKKINDA YABANCI MUHABİRLERE DEMEÇ*

(4 MART 1923)

Ankara, 4 Mart (Özel muhabirimizden) - Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, bugün Çankaya'daki köşklerinde yemekten sonra yabancı muhabirlerini kabul ederek genel vaziyetten bahsetmişler ve barışımızla müzakereler hakkında izahat verirken demişlerdir ki:

Delege Heyeti'mizin dönüşünden beri barış hakkındaki görüşlerimizde değişiklik olmamıştır. Bugüne kadar ne barışa ne de harbe doğru bir adım fazla atılmamıştır.

* *İkdam*, 4 Mart 1923, Numara: 9328, s.1. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

LOZAN VE YENİ TÜRK ANAYASASI HAKKINDA *DAILY MAIL* GAZETESİ MUHABİRİ WARD PRICE'A DEMEÇ*

(4 MART 1923)

[...]

Kemal'in Görüşleri
Özel Beyan

Aşağıda, Türk milliyetçi lider Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da Daily Mail gazetesinin özel muhabiri Bay Ward Price'a verdiği önemli mülakatı yayımlıyoruz. Bay Ward Price, bir İngiliz gazetesinin Türk milliyetçilerinin karargâhındaki tek temsilcisidir.

Özel muhabirimiz G. Ward Price'dan.

Ankara, 4 Mart

Bu öğleden sonra Türk milliyetçi lider Mustafa Kemal Paşa'ya, burada, O'nun kır evinde yaptığım veda ziyareti, O'nun başşehrinde kaldığım on beş gün boyunca bende gelişen izlenimi teyit etti.

Bizim diplomatlarımız, sert ve şekilci şartlarına –bunlar ne kadar haklı bile olsa– biraz yumuşaklık ve anlayış katsalar, Lozan'da işlerin ters gitmesine rağmen, Türklerle barış yapmak zor bir iş olmayacaktır.

Bugün Türkler ve Müttefikler arasında mevcut çekişme için hiçbir makul sebep bulunmamaktadır. İki tarafın da arzuladığı bir çözüme ulaşılmasını engelleyen, hatta vaziyeti zorlaştırdığı kadar tehlikeli hale de getiren, birbirleri hakkındaki bilgi eksikliği ve şüphedir.

Tuzaklar
Türklerin Şüpheleri

Türkler, Lozan Barış Antlaşması'nda, ayaklarının altına tuzaklar kurulduğuna cidden inanıyorlar.

* *Daily Mail*, 10 Mart 1923, s.5. Ayrıca bkz. *Öğüt*, 10 Mart 1923, No: 1101, s.3; *İkdam*, 11 Mart 1923, No: 9334, s.1; özeti için bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.111-112. *Daily Mail*'deki İngilizce metin Şule Perinçek ve Zeynep Çalışkan tarafından Türkçeye çevrilmiş, *Öğüt*'teki eski yazı metin Kemal Şenoğlu, *İkdam*'daki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Başlıklar *Daily Mail*'e aittir.

Müttefiklerin anlayışına göre masum ve makul görünen antlaşma maddeleri; Türklerin itimatsızlık dolu bakışlarında, memleketlerinin geri kalmışlığını atfettikleri, Avrupa'nın son zamanlara kadar onları içinde tuttuğu "ekonomik köleliliğin" devamı ettirilmesine razı olmaları için, onları kandırmak üzere önceden tasarlanmış tertipler olarak görülüyor.

İmzalarını atmaktaki bu tereddüt, aslında ümit verici bir işaret; çünkü bu, Türklerin en sonunda hangi şartları kabul ederlerse etsinler, sadakatle yerine getirecekleri anlamına geliyor.

Müttefik devletler, Türklerin Avrupa tarafından bir defa daha kandırılma korku ve şüphesine pekâlâ müsamaha gösterebilir. Tarih, geçmişte Türk devlet adamlarının ne kadar sıklıkla, kurnaz yabancı hükümetler tarafından akıl yoluyla alt edildiğini kaydediyor ve bu yeni Türk rejimini bu kadar kabul etmekle birlikte, antlaşmanın imzalanması yolunu hâlâ tıkayan önemsiz noktaların pazarlığını yapmak, Müttefikler için hem vakur olmayan bir davranış hem de zaman kaybıdır.

Kemal'in bu öğleden sonraki konuşmasının tonu, Avrupa tarafının âlicenap bir tavrına Türkiye'nin cevap vermeye ne kadar hazır olduğunu açıkça gösterdi.

"Burada barış arzu etmeyen herhangi bir kimseye tesadüf ettiniz mi?" *diye sordu ve devam etti:* "Müşkülat, Batı devletlerinin, eski Osmanlı İmparatorluğu'yla müzakere etmekte olduklarını sanmakta ısrar etmelerinden kaynaklanıyor. Eskisinin yerine yeni bir Türkiye'nin, yalnız hükümet şekliyle değil, milli hissiyatça dahi ondan farklı bir Türkiye'nin geçtiğini idrak etmiyorlar.

"Bize aşağı seviyede bir devlet muamelesi yapmak, beyhude vakit kaybetmekten daha beterdir. Bu yeni Türkiye ile tehditlerle değil, adil ve dürüst müzakerelerle ilişki kurmak en salim yoldur.

"Türkiye, Avrupa devletlerinin kendileri için hak saydıkları ölçüde bağımsızlıktan daha fazlasını istemiyor. Bunu elde etmek için de, son ferdini feda etmeye hazırdır."

Kemal Paşa'nın mavi gözleri, bunları söylerken kararlı bir ifade aldı, fakat her zamanki alçak, ihtiyatlı ses tonunu yükseltmedi.

Daha sonra kendisine yönelttiğim sorulara şöyle cevap verdi: "Barışa ulaşıldığı takdirde, bütün memleketlerle dostluk bağlarını kuvvetlendirmek için elimizden geleni yapacağız ve asla birine ya da diğerine karşı peşin hükümlü olmayacağız. Şimdiden Rusya, Afganistan ve İran'la antlaşmalar yaptık. Bu antlaşmalarda diğer devletlerle ciddi ve dostça münasebetlere girmemize mani olacak hiçbir şey yoktur.

"Dahilde eğitimin yaygınlaşması ve Türkiye'nin ilerlemesi ve gelişmesi, gelecek neslin bütün kuvvetine ihtiyaç gösterecek vazifelerdir."

"Bunun için şüphesiz dış borçlar lüzumlu olacaktır" şeklinde fikir beyan ettim. Şöyle cevap verdi: "Eski Osmanlı İmparatorluğu hükümeti sürekli, kaynaklarından fazla borçlanarak mahvedici hatasını yaptı ve böylece yabancıların, Türkiye üzerinde, memleketi bu kadar mahveden, o mali tahakkümlerini kurmalarına fırsat verdi. Türkiye'nin mali bağımsızlığını bu kadar derinden ihlal eden bir müessesenin 'Düyunu Umumiyei Osmaniye'nin ortaya çıkmasına yol açtı.

"Gelecekte bu gibi mali prangalardan kaçınmakta kararlıyız. Yabancı sermayenin yardımına ihtiyacımız olacaksa ve buyur edeceksek, ancak kendi idaremiz dahilinde hâkimiyetimizi tamamıyla muhafaza edecek şartlarda olmalıdır.

"Giderlerimizi gelirlerimizle denk yapmak için elimizden gelenin en iyisini yapacağız. Harbin son senelerini dış borçsuz idare ettik, barış zamanında da borçsuz yaşamaya muktedir olmalıyız."

Bakanların Azledilmesi Meclis'in Kuvveti

Sonra yeni Türk anayasası üzerine ilginç bir tartışma oldu.

Türkiye Millet Meclisi, devlet müesseseleri arasında benzeri olmayan, tek meclisli bir parlamento. Kanun yapma ve icra salahiyetini birleştiriyor. Vekiller doğrudan bu tek meclis tarafından tayin ediliyor; istendi mi değiştirilebiliyor.

Bu anayasa büyük ölçüde Kemal'in bizzat kendi tasarısı. Ben de ona, eğer Türkiye'de tekrardan barış olursa, anayasalarını, iki meclisli parlamentosu ve bu parlamentoya karşı mesul, fakat bir başbakanın bağımsız denetiminde bir vekâleti olan diğer çoğu demokratik memleketlerdekine uygun olarak yeniden düzenleyip düzenlemeyeceğini sordum.

Kemal, Türk sisteminin değiştirilmesinin sadece lüzumsuz olduğunu düşünmekle kalmadığını, ayrıca bu sistemi, halkın verdiği hâkimiyet yetkisini hakikaten tesirli bir surette kullanmanın tek usulü olarak gördüğünü söyledi. Bir gün İngiltere ve diğer demokrat milletlerin dahi, böyle tek bir meclis hükümetini kabul edeceklerine inanıyor.

Kemal şöyle dedi: "Biz Türkiye'de gerek mutlak gerek meşruti saltanatın ikisini de tecrübe ettik ve bunlar memleketi en bedbaht vaziyete kadar sürükledi. Bizim, en üst icra salahiyetine sahip tek meclisli parlamentomuz, Türkiye'yi yeniden yükseltti.

"Meclis iki sene için seçildi ve daimi surette toplantı halindedir. Belki bu müddet pek uzundur. Yapılacak muhtemel bir değişiklik, genel kurulun yılda yalnız iki ay toplantı halinde bulunması ve kalan zamanda hükümeti sürdürmeyi daimi komisyonlara bırakması olabilir.

Tek meclisli parlamentoya karşı genelde yapılan itiraz, kanunların çok süratli geçirilmesi ihtimalidir. Bizde bu, bütün kanun tasarılarının Meclis'e gelmezden evvel Meclis komisyonlarının ön incelemesine sunulması sistemiyle bertaraf edilmektedir."

Büyük Adamlardan Biri

Kemal'in barıştan sonra Türkiye'nin dahili idaresi için planı, geniş ademi merkeziyet gibi görünüyor. Yeni Türkiye'den "özerk vilayetler konfederasyonu" *olarak bahsediyor.*

Şu birkaç hafta, Kemal'in gelecekte, kendisiyle karşılaştırılamayacak kadar kuvvetli devletlere karşı Türkiye'nin tam bağımsızlık anlayışını inatla müdafaa etmek

üzere harbi sürdürecek bir general mi, yoksa memleketi bugünkü geri kalmış ve gelişmemiş vaziyetinden çıkarıp, asri ölçülerde milli refaha kavuşmasına önderlik edecek barışçı bir idareci mi olacağını tayin edecektir.

Kısmetine hangi vazife düşerse düşsün, bunu kararlılık, cesaret ve kudretle yerine getirecektir. Onunla karşılaşan hiç kimse, bu hâlâ genç devlet başkanına, meziyetlerinden dolayı hürmet ve hayranlık duymadan yapamaz.

Kuvvetli iradesi, soğukkanlı ve nesnel aklı, mantıklı düşünüşü ve alçakgönüllülüğü, onu zamanının büyük adamlarından biri olarak öne çıkarmaktadır. Eğer, Avrupa'daki devlet adamları böyle bir adamı ve onun önderlik ettiği halkı düşman olarak değil de, dost olarak emin vaziyette tutmayı beceremezlerse bir facia olur.

KONYA'DA CANİŞİNİ HZ. MEVLÂNÂ KONYA MEBUSU HALİM EFENDİ'YE TEŞEKKÜR*

(5 MART 1923)

Çekildiği mahal: Afyon
Numara: 1221

Konya'da Canişini[1] Hz. Mevlânâ Konya Mebusu Halim Efendi Hazretleri'ne

Tebriklerine ve temennilerinize çok teşekkür eder ve hepinize selam ve ihtiramlar ederiz, Efendim.

5.3.1339 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Mevlana Müzesi Arşivi, D.No: 104/4'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *Millî Mücadele'de Konya Kuva-yı Milliyecileri (İlk Meclise Girenler)*, c.1, Konya, 1997, s.192. Eski yazı belge Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 Canişin: Birinin yerine geçen, birinin yerine oturan; vekil. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA

LOZAN KONFERANSI'NDAKİ BARIŞ TEKLİFLERİ VE İCRA VEKİLLERİ HEYETİ'NE GÜVENOYU ÖNERGESİ HAKKINDA*

(6 MART 1923)

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Arkadaşlar; altı yedi günden beri malum olan mesele üzerinde yüksek heyetinizce müzakere cereyan etmektedir. Birçok hatip arkadaşlar söz söylediler ve lüzumu kadar eleştiriler yapılmış olduğu kanaatindeyim. Bütün bu değerlendirmeler ve izahat ile söz konusu olan meselenin iyi ve fena tarafları bütün arkadaşlarca tamamıyla anlaşılmıştır.

Dolayısıyla müzakerelerin bundan sonra devamından bir fayda beklenmediği kanaatindeyim ve belki şu samimi muhitte şu ve bu tarzda söylenen sözler harice ve bilhassa düşmanlarımıza başka bir surette aksedebilir. Dolayısıyla sakınca doğurması daha çok muhtemeldir. Ortaya çıkacak ve verilecek kararı kolaylaştırmaya vesile olacağı kanaatiyle müsaade buyurursanız, iki üç kelime arz edeceğim.

Yüksek malumunuz, Lozan Konferansı birçok zaman devam ettikten sonra İtilaf devletleri delege heyetleri delege heyetimize müzakerelerin özeti olmak itibariyle birtakım şartları ihtiva eden barış projesi namıyla bir şey vermişti. Elinizde bulunan ve tercümesi çok yanlış ve çok eksik olmakla beraber, bundan anlaşılan mana ve ruh şudur ki, böyle bir barış projesini bizim için kabul etmek mümkün değildir. Çünkü doğrudan doğruya bağımsızlığımızı ihlal eden şartları ihtiva etmektedir.

Dolayısıyla tereddütsüz oybirliğiyle hepimiz söyleriz ki, bu projeyi biz kabul edemeyiz, kati surette reddederiz. Eğer İtilaf devletleri bize projeyi kabul ettirmekte ısrarlı olurlarsa, o halde milletimiz için, hükümet ve Meclis'imiz için harp zaruret şeklinde tecelli etmiş olur. Yapılacak başka bir şey yoktur. Yani o zaman harp ederiz. Fakat bu son noktaya ulaşmazdan evvel mevcut ise diğer tedbirlere girişerek mümkün olduğu kadar harpten kaçınmak ve hayati esaslarımızı saklı bulundurabilecek şartlar altında barış yolunda çalışmayı tercih etmeyen hiçbir arkadaşınız yoktur.

Müttefik devletlerin malum olan projesine karşılık delege heyetiniz bir mektup göndermiştir ki, ağızlarda dolaşan karşı proje bu olsa gerektir. Bu mektubun muhteviyatı doğrudan doğruya İtilaf devletleri projesini, muhteviyatını eleştirmekten ve tarif etmekten ibarettir. Bu mektup usulü, diplomatik usulde her vakit yapılabilir ve yapılması uygun olan bir tarzdır. Usule girişilerek yapılmıştır. Mektubun muhteviyatı neticede "esasen ittifak ettiğimiz noktaları imza ederek barış yapalım ve ikinci ve üçüncü derecede olan meseleleri başkaca değerlendirerek buna nihayet verelim"den ibaret olup, bundan başka ayrıca bir ilave daha yapılmıştır ki, o da, eğer İtilaf devletleri bu tekliflerimizi kabul etmeyecek olurlarsa tekliflerimiz yok hükmündedir.

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.4, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.173-176, 189.

İşte bu mektubu müteakip, hepinizce malum olduğu üzere, Lozan'da konferans müzakereleri kesilme şeklinde olmaksızın tatil şeklinde olarak her devletin delege heyeti memleketine gittiği gibi, bizim delege heyetimiz de buraya geldi. Delege heyeti ki, Heyeti Vekile'ye karşı mesuldur. Delege heyetinin fiillerinden ve hareketlerinden ve ona talimat vermiş olmaktan bittabii yüksek huzurunuzda mesul olan da Heyeti Vekile'dir. Heyeti Vekile, delege heyetimizi enine boyuna dinledikten sonra yeni talimat vermek hususunda tereddüdü icap ettiren birtakım noktaların mevcudiyeti dolayısıyla yüksek heyetinize geldi.

Dolayısıyla sizden yeni bir yön talep ediyor. Vaziyet öğrenildikten sonra yeni bir yön talep ediyor. Bendenizce meselelerin her noktası anlaşıldıktan sonra yeni bir yön vermek lazımdır ve bu verilecek olan yön de bizim için çok mühim ve hayati olan Musul meselesinin geçici olarak ertelenmesini söz konusu etmemek ve fakat idari, siyasi, mali ve iktisadi ve diğer meselelerdir. Millet ve memleketin hukukunu ve bağımsızlığını tamam ve emin olarak elde etmek ve kurtarılmış memleketlerimizin kati surette tahliyesini esas şart kabul etmek üzere Heyeti Vekile'ye bir yön vermek uygun olur. Heyeti Vekile bu yön dairesinde delege heyetine özel talimat vererek barış teşebbüslerinde biraz daha devam edebilir.

Arkadaşlar, ben şahsen vicdanıma ve fikri kanaatime ve bütün fikir ve araştırmalarıma dayanarak yüksek heyetinize derim ki, delege heyetimiz kendisine verilen vazifeyi tamamen ve pek mükemmel bir surette yerine getirmiştir. Milletimizin ve Meclis'imizin şerefini yükseltecek bir tarzda dünyaya tanıtmıştır ve muvaffak da olmuştur. Dolayısıyla, eğer meseleyi iyi neticelendirmek istiyorsak, bu delege heyetine yüksek heyetiniz tarafından dahi manen kuvvet verilerek mesaiye devam ettirilmek lazımdır. Bu tarzda yapılacak hareketlerle henüz ümitvar olabiliriz ki, bir barış safhasına dahil olmak mümkündür. Yalnız hükümet heyetinden katiyen talep etmek lazımdır ki, bu iş bir an evvel meydana çıkmalıdır. Yani barış yapılacaksa bir an evvel yapılsın, olmayacaksa aldanmayalım. Askeri tedbirlerimizden geri kalmayalım. Yani işi çabuklaştırmasını ve hızlandırmasını da özel olarak Heyeti Vekile'den talep etmek lazımdır. Bazı arkadaşların imza ettiği bir önerge gördüm. Bu önerge esas itibariyle vuku bulan maruzatıma tekabül etmektedir. Ben de o arkadaşlarıma iştirak ederek o önergenin yüksek heyetinizce kabul edilmesini memleket menfaatları için, barış için ve her şey için uygun görmekteyim. Aynı şeyi ben de arz ediyorum ve tekrar edeyim ki, böyle günlerce müzakere devam etmesinde her gün daha çok sakıncalar doğmaktadır. Maruzatım bundan ibarettir. Her halde çok müzakerelerden ve münakaşalardan iyi bir netice çıkmayacaktır. Müzakerenin kifayetiyle arz ettiğim önergenin kabulünü teklif ederim.

Hakkı Hami Bey (Sinop): Paşa Hazretleri, delege heyeti Lozan'dan ayrılırken bir teklif vermişlerdi. Ehemmiyetli olmadığı söylenen bu teklife İtilaf devletleri ret veyahut kabul cevabı vermiş midir?

İsmet Paşa (Başvekil)[1] *(Edirne): Bu tekliften sonra herkes ayrılıp gitmiştir ve kabul edilmemiştir.*

1 *Zabıt*'ta "Başvekil" yazılmış. Ancak o sırada İsmet Paşa Hariciye Vekili, Rauf Bey ise İcra Vekilleri Heyeti Reisi'dir. (Y.N.)

Hakkı Hami Bey (Sinop): Malumu âlileri bu teklif Lort Gürzon'un[1] hareketinden sonra yapılması itibariyle tabii bunun kabul edilmesine ve edilmemesine dair bir cevap verilmedikçe henüz teklif nihayete ermiş değildir. Bendeniz tekrar hükümetten soruyorum; bu teklif üzerine, bu teklifinizi kabul ettik veya etmedik diye bir teklifte bulunmuşlar mıdır? Eğer bulunmamışlarsa hukuken bizim teklifi kabul ettikleri takdirde, hukuken ricat etmek imkânı yoktur. Bu itibarla meseleyi bendeniz sordum. Paşa Hazretleri'nin değerlendirmeleri bendenizi tatmin edemez.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Arkadaşlar Delege heyetimizin vermiş olduğu mektup ve bu mektubun ihtiva ettiği teklif, İtilaf devletleri delegeleri tarafından fiilen kabul edilmemiştir. O anda kabul etmek niyetinde değillerdi ve o şartlarda, o günkü şartlarda kabul etmek istemiyorlardı. Çünkü kabul etmemekle bizim delege heyetimize karşı tahakküm edercesine bir vaziyet almakla bizim delege heyetimizin derhal yalvarmaya başlayacağını zannediyorlardı. O kadar ki, bizim delege heyetimiz trene bindiği bir dakikada yaptıkları bahsi geçen projeyi kalemle beraber getirmişler, hâlâ imza etmeyecek misiniz, demişlerdir. Çünkü biliyorsunuz ki, arkadaşlar, bu Avrupalılar ötcden beri böyle delege heyetleri görmüşlerdir. Fakat bunu kabul etmemişlerdir. Kendi projelerinin imzasında, tekliflerinde inat etmişler. Ne vakit ki, bizim delege heyetimiz büyük bir ciddiyetle bırakıp buraya hareket etti, ondan sonra vaziyetler değişti, tabii işitmişsinizdir. Lort Gürzon Londra'ya gittiği zaman izahat verdiğinde ve İsmet Paşa'nın delege heyetimizin vekâletinden bahsettiği zaman bütün arkadaşlarımız isyan ettiler ve bunu eleştirdiler, düzelttiler ve dediler ki, barış olmuşken sen yapmadın da buraya geldin, dediler. Dolayısıyla ondan sonra şartlar az çok değişti ve delege heyetimiz buraya geldikten sonra baktılar ki, belki Heyeti Vekile yalvarır, belki şu olur bu olur. Fakat bunu görmediler, bilakis görmüyorlar ki, Meclis'imiz sağlamdır ve icabı gibi hareket etmeye muktedirdir. Dolayısıyla ondan sonra biraz ümitler hasıl olmaya başladı, yani hukuk noktası kalmamıştır. Bu onlar için dayanmaya değer bir nokta değildir.

İhsan Bey (Cebelibereket): Paşa Hazretleri, Anadolu davasıyla alakaları olmayan ve Anadolu zihniyetinin malı olmayan delege heyetimiz şuradan buradan gelen müşavirlerin, bundan sonra delege heyetimize iltihak etmeyeceğini hükümet bizi temin etsin.

Şükrü Bey (Bolu): Buna dair bir önerge vardır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Arkadaşlar, benim anladığıma göre şuradan buradan, açık söyleyeyim, ihtimal ki Cavit ve Hüseyin Beyler, birtakım adamlar varmış. Ben de şahsen sizinle hemfikir olarak delege heyetimize ve işlerimize, ama hiçbir işimize karıştırılmaması taraftarıyım *(doğru sesleri)* ve ümit ederim ki, delege heyeti bizim ile hemfikirdir.

İsmet Paşa (Başvekil)[2] (Edirne): Arzu etmediğiniz müşavirleri beraber almayacağım.

1 Lord Curzon. (Y.N.)

2 *Zabıt*'ta "Başvekil" yazılmış. Ancak o sırada İsmet Paşa Hariciye Vekili, Rauf Bey ise İcra Vekilleri Heyeti Reisi'dir. (Y.N.)

Ziya Hurşit Bey (Lazistan): Hak ve hakikatten ayrılmayalım. Hüseyin Cahit ve Cavit Beyler gittiler, fakat bunlar kendi arzularıyla iltihak etmemişlerdir. Paşa Hazretleri çağırmıştır. Bu adamların bir kabahati yoktur.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Cevap vereceğim. Hakikaten onlar kendiliğinden gelmemişlerdir. Başdelegemiz davet etmesinden dolayı hasıl olan sakıncadan belki başdelege mesul olmak lazım gelir. Yalnız müsaade buyurursanız arz edeyim, söz konusu olan mesele hayati meseledir. Mali ve iktisadi meseleler; arkadaşlar bu hususu itiraf ederim ki, zengin değiliz. Şimdi bizim için malum olan arkadaşlarımız vardır, onların kalp ve vicdanlarıyla her şeylerine emniyet ve itimadımız vardır. Başdelege bunlarla, benim bildiğime göre emin olarak onlarla çok çalışmıştır. Fakat acaba dünyada çok malumattar tanınmış olan Cavid Bey veya bilmem ne bey için, acaba bir kere de bunlar dinlenmiş olsa idi, mühim bir şey söylerlerdi denemez mi idi? *(Çok doğru sesleri.)* İşte delege, kamuoyuna karşı bunları nazarı dikkate alarak; Canım Cavid Bey gibi bir adam var da neden istifade etmiyorsunuz? Bu hususta herkesin dimağında bir ukde bırakmamak için başdelege zannediyorum bunu yapmıştır. Zannetmeyiniz onlar bu işin üzerinde çok oynamıştır. Ellerine çok iş verilmiş.. Mamafih böyle olmakla beraber, ufak sakıncalar hasıl olmuştur. Belki çağırmaktan daha büyük sakınca ve daha büyük tereddüt hasıl olmuştur. Belki bu hareketle o tereddüdümüz kaybolmuştur. Bundan sonra bu gibi insanları içimize sokmakla doğacak sakıncaları bertaraf etmiş oluruz.

Ali Şükrü Bey (Trabzon): [...] Hakkı Hami Bey'in Paşa Hazretleri'nin sordukları bu mektup veya karşı proje İtilaf devletleri delegeleri ayrıldıktan sonra verilmiştir. Halbuki ayrıldıktan sonra verilmemiştir. Evvel verilmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Aksini söylemediler.

Ali Şükrü Bey (Trabzon): [...] orta yerde bir hakikat vardır. Karşı proje vardır ve delege heyetimiz de bunu vermekle benim kanaatimce yönünü yüce Meclis'ten alan hükümetin talimatından hariç bir vazifede bulunmuşlardır. Çünkü Heyeti Vekile Reisi son almış olduğu telgrafta arz etmişti ki, verdiğim talimat bir beyanname yayımlanmasıyla ve kesilme kelimesi telaffuz etmeksizin dönmeleri emrini verdiklerini burada söylediler. Müzakerenin cereyan tarzı itibariyle ve Hakkı Hami Bey'in buyurduğu ve Paşa Hazretleri'nin o ifade tarzına göre vermiş oldukları cevap şeklinde değildir. Bendenizin aklımda kalan şekil bu şekildir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): O sizin ifadenize göredir. Yani ben diyeceğim ki, doğru değildir.

Ali Şükrü Bey (Trabzon): Şahit, genel kuruldur.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Yani siz bir meseleyi kendi hayallerinize göre düşünüyor, vücut veriyor, hüküm veriyorsunuz ve öyledir diyorsunuz. Öyle değildir, Beyefendi Hazretleri. Bakınız, bir defa İngilizler delege heyetinin teklifi üzere Musul teklifini kabul etmiş değildirler. Malumu âlinizdir ki, Musul meselesi doğ-

rudan doğruya onların tekliflerinin metninde bir satır ile ifade olunmuştur. İngilizler diyorlar ki, bu metin muallakta kalsın –bunu Gürzon söylüyor–. Bir defa o heyetin kararı değildir. Burada olduğu gibi kalacaktır. Fakat ben Cemiyeti Akvam'a bir mektup yazarım, belki biraz ertelerler. Dolayısıyla bu kabul etmek demek midir? Kabul etmek değildir. Çünkü delege heyetinizin teklifi bu değildir.

İkincisi; Beyefendi diyor ki, delege heyeti, Heyeti Vekile'nin vermiş olduğu talimatın hilafında hareket etti veyahut dahilinde hareket etti. Bunu söyleyecek siz değil, Heyeti Vekile'dir. Bunu en çok iddia etmek vaziyetinde bulunan, zatıâliniz değil, Heyeti Vekile'dir.

Hulusi Bey (Karahisarı Sahip): Bütün Meclis'tir Paşam, zabıtlara geçmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Gerçi ben burada değildim. Bildiğime göre Heyeti Vekile Reisi o tarihte gelmiş, vaziyeti yüksek heyetinize izah etmiştir. Şöyledir, böyledir; buna göre siz ne yaparsınız?

Efendiler; siz de pek makul olarak düşünmüşsünüzdür ki, yapılacak iş, bir beyanname yayımlanmasıyla dönmektir. Evet, böyle olunca yapılacak iş döner gelir ve harp hali geri gelir. Ancak sizin bu şartlarınızın gönderilmesine kadar geçen günler içinde vaziyet ve şartlar değişmiştir. Bu iki şarta göre Delege Heyeti Reisi, Heyeti Vekile'den iki talimat istemiştir.

Fakat o talebin ulaşması ve yeni talimatın gönderilmesi için zaman kalmamıştır ve konferansta bildiğimiz vaziyet hasıl[1] olmuştur. Eğer sizin dediğiniz gibi olsa idi, o zaman delege heyetini cezalandırmanız lazım gelirdi. Sebepsiz harbe mi götürsün, bunu mu istiyorsunuz? Delege heyetimiz makul ve akıl ve feraset dahilinde hareket ettiğinden dolayı, müzakereleri kesmediğinden dolayı ve memleketi harbe sürüklemediğinden dolayı mı delege heyetini eleştireceğiz? Böyle mi memleketi idare edeceğiz, Ali Beyefendi?

Ali Şükrü Bey (Trabzon): Söyleyeceğim.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Bir haftadır söylüyorsunuz, memlekete zarar veriyorsunuz. *(Gürültüler.)*

[...]

Reis [Reisi Sani Ali Fuat Paşa]: Rica ederim, bendeniz izahat vereceğim, susalım. Malumu âliniz söz konusu olan mesele altı yedi günden beri müzakere edilmiş ve buna dair muhtelif önergeler verildi. Hükümet en nihayet bir önergenin yüksek oyunuza konulmasını teklif ediyor. Dolayısıyla müsaade ederseniz (gürültüler, olamaz sesleri) dahili nizamnamemizde açıktır.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Paşa Hazretleri, niçin rica ediyorsunuz; bir nizamname vardır, onu tatbik ediniz. Rica ederim, hakkı yoktur. Birinci önergeyi evvela oya koyunuz, ondan sonra...

1 Zabıtta yanlışlıkla "hal" şeklinde yazılmış. "Hasıl" olmalı. (Y.N.)

FİKRİYE HANIM'IN ANKARA'YA GÖNDERİLMEMESİ HAKKINDA ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(6 MART 1923)

Büyük Millet Meclisi
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Şifre
Makine başında.

Ankara
6.3.39 [1923]

Adnan Beyefendi'ye

Fikriye Hanım'ı tedavi için Almanya'ya göndermiştim. Benden müsaade almadan neden dolayı Dersaadet'e gelmiştir? Katiyen Ankara'ya hareketine müsaade edemem. Kendisine lüzumu kadar para vermiştim. Orada ikamet etsin ve bana izahat versin. Benden müsaade almaksızın hareketine müsaade olunmamak için, icap edenlere emir buyurmanızı ve bildirilmesini rica ederim.

Gazi M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Süleyman Yeşilyurt, *Atatürk'ün Gönül Galerisi,* Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2001, s.264-265, 315. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki telgrafı, Adnan (Adıvar) Bey'in şu telgrafına cevaben yazılmıştır:

"İstanbul
6.3.1339 [1923]

Makine başında cevabı hemen alınacaktır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Fikriye Hanımefendi bugün geldi. Yarın hemen Ankara'ya hareket etmek istiyor. Yüksek emirlerinizi beklemekteyim.

Adnan

Telgrafı açtım: 6.3.1923 – Lütfü

Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Beyefendi'ye

Yukarıdaki şifrenin hemen Paşa Hazretleri'ne takdimini ve acilen cevabının verilmesini, Adnan Beyefendi rica ediyorlar, Efendim.

Macit"

Bkz. *aynı eser*, s.264. (Y.N.)

YENİ SEÇİLEN RİYASET DİVANI HEYETİ HAKKINDA TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ SANİSİ ANKARA MEBUSU ALİ FUAD PAŞA'YA*

(8 MART 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Başkitabeti — Ankara
Zabıt ve Kavanin Müdüriyeti — 8.3.339 [1923]
Adet: 1/89

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Ankara Muhterem Mebusu Ali Fuad Paşa Hazretleri'ne

Dördüncü toplantı senesi için icra olunan seçimler neticesinde çoğunluk kazanan Riyaset Divanı muhterem heyetinin isimleri aşağıda arz edilmiştir. Muhterem arkadaşların yeni vazifelerini tebrik ve muvaffakiyet temenni eylerim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi
M. Kemal

Reisi Sani	Ali Fuad Paşa Hazretleri	Ankara
Birinci Reis Vekili	Hüseyin Avni Beyefendi	Erzurum
İkinci " "	Musa Kâzım Efendi Hazretleri	Konya
İdare Memuru	Rasim Beyefendi	Sivas
" "	Cavid Beyefendi	Kars
" "	Şükrü Beyefendi	İstanbul
Kâtip	Hakkı Beyefendi	Van
"	Atıf Beyefendi	Kayseri
"	Refik Beyefendi	Konya
"	Mazhar Beyefendi	İstanbul
"	Hüsnü Beyefendi	Bitlis
"	Ziya Hurşit Beyefendi	Lazistan

* Aslı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Müdürlükleri Arşivi, Envanter No: 108'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ŞEHİT ÇOCUKLARINA YAPILAN YARDIM HAKKINDA TÜRK TEÂVÜN CEMİYETİ'NE*

(12 MART 1923)

Türk Teâvün[1] Cemiyeti'ne

Ankara
12.3.339 [1923]

Vatanın kurtarılması ve bağımsızlığı mücahedesinde şehit düşen kahramanların yavrularını müreffeh ve mesut etmeye çalışan Türkiya Himayei Etfal Cemiyeti[2] vasıtasıyla şehit evlatları haklarında Amerika'da bulunan dindaşlarımızın göstermiş ve göstermekte bulunmuş oldukları âlicenabane hissiyat ve yüksek insaniyetperverane alaka fevkalade memnuniyetime sebep oldu. Uzak ufuklardan Türkiya kahramanlarının evlatlarına yardım eli uzatan yüksek zevata özel olarak teşekkürler arz eylerim.

Bugün adetleri yüz binleri geçen kimsesiz vatan yavrularının daima hatırlanacağından kuvvetle ümitvar bulunduğumu arz eylerim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Doktor Fuad Mehmed, *Amerika'da Türkler ve Gördüklerim*, Vatan Matbaası, İstanbul, 1925, s.26. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, s.371; Dr. Fethî Tevetoğlu, "Atatürk'ün Toplanmamış Yazıları", *Belleten*, Aralık 1990, sayı 211, s.1176. *Amerika'da Türkler ve Gördüklerim*'deki eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.
Türkiye Himayei Etfal Cemiyeti Genel Sekreteri ve Bolu Mebusu Dr. Fuad (Umay) Bey, 7 Nisan 1923 Cumartesi akşamı Agitania Vapuru ile New York'a gelir. Ertesi gün saat 14'te New York'taki Türk Teâvün Cemiyeti kulübünde New York Himayei Etfal Kongresi yapılır. Dr. Fuad Bey başkanlığında Amerika'nın çeşitli yerlerinden dokuz Türk ve Müslüman cemaati temsil eden 13 delegenin katılmasıyla 8545 kişinin temsil edildiği bu kongrenin gündemi "şimdiye kadar Amerika'nın muhtelif taraflarında teşkilatsız cemaatler halinde yaşayan Müslüman unsurları teşkilat altına alıp aralarında bir iştirak sağlamak; vatanda sefil ve bedbaht sürünen yüz binlerce yetime yapılacak yardımı daha verimli bir şekle sokmak"tır. Bu kongre için Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilmiş mektubun Dr. Fuad Bey tarafından okunması, ayağa kalkan delegelerin son derece coşkulu gösterileriyle karşılanır. (Y.N.)

1 Teâvün: Yardımlaşma. (Y.N.)

2 Çocuk Esirgeme Kurumu'nun eski adı. (Y.N.)

ADANA TÜRK OCAĞI'NDA FERİD CELÂL (GÜVEN) BEY'İN NUTKUNA CEVAP*

(15 MART 1923)

Adana, 16 Mart (AA) – [...]

Dün sabah Yenice'ye Adana'dan özel trenle gelen karşılama heyetinden başka Mersin ve Tarsus gibi beldelerden dahi heyetler gelmiş ve bütün köylüler de istasyona toplanmış olduğundan taklar ve bayraklarla süslenen istasyon semti mahşer gibi bir hal almıştı. Nihayet 11'den sonra Adana'ya gelmişti. [...] Saat dörtte Türk Ocağı'nın çay ziyafetine gidildi. Adana'da gençlerin ne kadar canlı ve varlık sahibi oldukları, kurdukları bu ocaktan pek güzel anlaşılıyordu. Türk Ocağı gençleri namına Yeni Adana Başyazarı ve Ocak Kâtibi Umumisi Ferid Celal Bey tarafından irat edilen nutku, Adana gençliğinin inkılabımızı nasıl bütün ruhuyla kavradığını pek güzel göstermişti. [...] Gazi Başkumandan'ımızın cevabı:[1]

Muhterem arkadaşlarım!

Genç kardeşimizin gençlik namına söylediği sözler bende çok büyük hisler, incelikler, intibalar ve büyük emniyet ve itimatlar hasıl etti. Bütün ciddiyetimle arz ederim ki, bu intibalar vicdanımda çok büyük saadetlere gelişme zemini olmuştur. Bende bu hissiyatın tecellisine sebebiyet verdiklerinden dolayı kendilerine teşekkür ederim. Bu dakikada karşılarında bulunmakla mesut olduğum çok kıymetli ve çok kadim Türk Ocağı ve Adana'nın güzide gençleri, sizler, anlıyorum ki, beyanatta bulunan arkadaşınızla aynı hassasiyet derecesine sahip bulunuyorsunuz. Ve bu hassasiyetinizi tamamen gösterebilecek kabiliyet ve kuvvette olduğunuz, alınlarınızda okunuyor. Bu hassasiyette bulunan ve hassasiyetlerini[2] ifadedeki kuvvetlerini gösteren sizin gibi gençlere sahip bulundukça bu vatan ve milletin, şimdiye kadar ihrazına muvaffak olduğu zaferlerin üstüne daha azametli zaferler koyabileceğine hiç şüphe etmiyorum. *(Alkışlar.)* Genç arkadaşlarım; ben ve benim gibi sevdiğinize şüphe olmayan birçok arkadaşlarımla beraber milletin en feci günlerinde vicdanımıza düşen vazifeyi yaptık. Fakat bu hususta bize cüret ve cesaret veren, siz ve sizi vücuda getiren büyük kalpli analar ve

* Konuşma zaptını fotokopisiyle birlikte aktaran: *Adana Halkevi Görüşler,* 15 Mart 1939, c.2, sayı 16, s.6-8; *Hâkimiyeti Milliye,* 18 Mart 1923, Numara: 766, s.1; *Tanin,* 19 Mart 1923, Numara: 157, s.1-2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II,* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.113-114. *Adana Halkevi Görüşler* ve *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı belge ve metin Ahmet Hezarfen, *Tanin*'deki eski yazı metin ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 İtalik bölüm *Tanin*'de yer almaktadır. (Y.N.)

2 *Tanin*'de "Bu histe bulunan ve hislerini". (Y.N.)

babalarınız ve bu millettir.[1] Acı günlere ait olmakla beraber, bu memlekete ait kıymetli bir hatırayı burada yâd etmek[2] istcrim. Efendiler, bende bu vakaların ilk teşebbüs hissi[3] bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur. Bilirsiniz ki, Suriye felaketini müteakip, ben bir Almanın emri altında bulunan Yıldırım Orduları'nın kumandanlığını almak üzere buraya gelmiştim.[4] O zaman burada bütün memleketin, bütün milletin nasıl bir geleceğe sürüklenmekte olduğunu görmüştüm ve buna engel olmak için derhal teşebbüslerde bulunmuştum. Fakat o zaman için bu teşebbüsümü verimli kılmak mümkün olamadı. Çünkü o zaman vaziyetim buna müsait değildi.

Efendiler, memleketiniz, bilhassa güzel Adana'nız, bilirsiniz ki, tarihin malum devirlerinden beri tamamen bir Türk memleketidir. Fakat bu Türk memleketi vatanın diğer kısımlarından daha az çarpışmalar, felaketler, inkılaplar geçirmiş değildir.[5] Lakin sonsuz asırlar içinde bu memleketin güzide evlatları daima o felaketlere mukabele etmiş, mukavemet göstermiş, mevcudiyeti muhafaza için çalışmışlardır. Daima muvaffak olmuşlardır; nasıl ki, bunda da şerefle, şanla muvaffak olmuşlardır. Bana milletin kurtuluşu yolunda ilk teşebbüs hissinin bu mukaddes topraklardan gelmiş olması hasebiyle, hemşehrisi olmakla iftihar ettiğim bu toprakları yüceltirim.

Arkadaşlar, genç kardeşimizin söylediği gibi üç dört sene içinde yapılan şeyler, kazanılan muvaffakiyetler ve inkılaplar bu müddete sığmayacak kadar yoğundur. O kadar ki, bu yoğunluğu ancak sizin gibi güzide evlatlara sahip bir millet omuzları üzerinde taşıyabilir. Arkadaşımızın anlattığı dönüm noktalarından kolaylıkla geçilmemiş, bu muvaffakiyetleri ve inkılapları elde edebilmek için bu millet sonsuz yoksulluk içinde, çok fena şartlar dahilinde çalışmak mecburiyetinde ve acı ıstıraplar içinde bırakılmıştır.[6] En büyük düşmanlık da asırlarca bu milletin başında bulunmuş olanların. doğrudan doğruya millet içinde fesatlıklarda bulunmuş olmaları idi. Biliyorsunuz, yer yer dahili isyanlar[7] oldu, millet birbirine geçti, birçok kanlar aktı ve ancak ondan sonra hakikati anlamak mümkün olabildi. Bu kadar acı derslerden sonra elde etmiş olmakla bütün milletin cidden iftihar edebileceği bu neticeleri, henüz emin saymak büyük gaflet olur. Henüz hakikati görmekten uzak kimseler var. Lakin bilerek veya bilmeyerek milletin şerefine ve haysiyetine muhalif kimseler olsa bile bu gibiler sizin gibi vicdanlı ve beyinleri gelişmiş gençler karşısında yerinden başkaldırmaya imkân bulamayacaklardır.[8] *(Alkışlar.)* Efendiler, millet ulaştığı saadet mertebesinde daha çok seneler dikkat ve uyanıklıkla ahenkli olarak çalışmaya mecburdur.[9]

1 *Adana Halkevi Görüşler*'de "memlekettir". (Y.N.)
2 *Adana Halkevi Görüşler*'de "tekrar etmek". (Y.N.)
3 *Adana Halkevi Görüşler*'de: "vakayiin lazım gelen ilk teşebbüsü". (Y.N.)
4 *Hâkimiyeti Milliye* ve *Tanin*'de "Suriye felaketini takip eden Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı ile buraya gelmiştim". (Y.N.)
5 Cümle, *Adana Halkevi Görüşler*'de şöyle: "Bu Türk memleketi bugünkü aksamı sairesinden daha çok sadmeler, felâketler, inkılâplar geçirdi." (Y.N.)
6 *Tanin*'de "kalmıştır". (Y.N.)
7 *Tanin*'de "Birçok dahili vakalar". (Y.N.)
8 Cümle, *Adana Halkevi Görüşler*'de şöyle: "Bilerek veya bilmeyerek milletin saadetine ve şeref ve haysiyetine mütearrızdırlar. Fakat bu gibiler sizin gibi dimağları inkişaf bulmuş gençler karşısında yerinden kıpırdamaya fırsat bulamayacaklardır." (Y.N.)
9 Cümle, *Adana Halkevi Görüşler*'de şöyle: "Efendiler: Selâmet ve saadette resaneti lazımeyi bulabilmek için daha çok seneler çok hemahenk olarak milletçe çalışmak lâzımdır." (Y.N.)

Muharebe meydanlarında düşmanlara galebe çalanlar ve zafer kazanmış olan milletler çoktur. Fakat hakiki zafer, hakiki zafere daima aday olabilmek, zaferde lazım gelen kuvvetlerin kaynaklarını yükseltmekle, kuvvetlendirmekle mümkündür.[1]

Ne yazık ki, itiraf etmeliyiz ki, memleketimiz baştan nihayete kadar sonsuz hazinelerle dolu olduğu halde, biz o hazinelerin üstünde aç kalmış insanlar gibiyiz. Bütün bu hazineleri açmak ve bunları işletmek, bütün servet ve saadet kaynaklarını bulmak, bizlere, milletimize düşen vazifelerdir.[2] Bu vazifelerin kolaylıkla yapılacağını kabul etmek doğru değildir.

Biliyorum ki, heyetinizi teşkil eden gençler yalnız teorilerle meşgul olan insanlar değildir. Sanatın ne olduğunu anlayan, ticaretin ne olduğunu anlayan, ziraatle bilfiil meşgul olan gençlerdir. Hakiki muzafferiyete ancak bu gibi verimli sahalardaki faaliyetle varacağız.[3] Şu noktada görüyorum ki, hepiniz bu hakikatleri tam bir açıklıkla anlamışsınız. İnşallah memleketimizin en ücra köşelerindeki kardeşlerimiz de aynı derecede aydınlanır, gelişir ve hakikate el ile temas eder.[4] Ancak ondan sonradır ki, milletimiz yekpare[5] bir çelik kütlesi manzarası[6] arz edecektir. Huzurunuz beni pek memnun ve mesut etti. Siz çok kıymetli gençlersiniz; bunu kolaylıkla anlamak mümkündür. Ve bunu ben hissetmiş olduğumdan bahtiyarım. Hepinize teşekkür ederim ve bahtiyarlığımı beyan ederim. *(Şiddetli alkışlar.)*

1 Cümle, *Hâkimiyeti Milliye*'de şöyle: "Hakikî zafer muharebe meydanlarında muvaffak olmak değil, asıl zafer muvaffakiyetlerin menabiini kuvvetlendirmek, milleti yükseltmektir". (Y.N.)

2 Cümle, *Hâkimiyeti Milliye*'de şöyle: "Hepimiz bütün bu hazaini meydana çıkarmak ve servet ve refahımızın menabiini bulmak vazifesiyle mükellefiz". (Y.N.)

3 Cümle, *Adana Halkevi Görüşler*'de şöyle: "İşte, ancak bunlarda ciddî çalışmakla hakikî zaferimizi ihraz edeceğiz." (Y.N.)

4 Cümle, *Hâkimiyeti Milliye*'de şöyle: "Asıl en büyük saadetim ise sizin gibi hissettiklerinizi bütün milletin de hissetmesi, vatanımızın en ücra yerlerinin de sizin gibi tenevvür eylemesi ve hakayıkı vuzuhla görmesi olacaktır." *Tanin*'de şöyle: "Beni memnun eden en büyük şey sizin hissettiklerinizi bütün milletin de hissetmesi, vatanımızın en ücra yerlerinin de sizin gibi tenevvür eylemesi ve hakayıkı vuzuhla görmesi olacaktır." (Y.N.)

5 *Adana Halkevi Görüşler*'de "yıkılmaz". (Y.N.)

6 *Tanin*'de "bir halk manzarası". (Y.N.)

ADANA TÜRK OCAĞI HATIRA DEFTERİNE YAZILANLAR*

(15 MART 1923)

Adana Türk Ocağı, Türklük nurunun feyizli kaynağı olsun!

Bu ocağın ateşi çok, pek çok eskidir. Onu, asırlarca söndürmeye çalışmaktan geri kalmadılar. Fakat, buna her teşebbüs edenin ocağı söndü. Çünkü o müteşebbisler, düşünmüyorlardı ki, Adana Türk Ocağı en asil Türk ocaklarının kızgın ateşleriyle daima büyütülmüştür. Ocağın bugünkü nurlu alevi her kalbi aydınlatıyor. Ben, bugün bu alevin sıcak temasında derin sevinç ve saadet hisleri duydum.

15 Mart 1339 [1923] Perşembe
M. Kemal

* El yazısı belgeyi klişesiyle birlikte aktaran: *Akşam*, 23 Mayıs 1923, Numara: 1675, s.1; fotokopisiyle birlikte aktaran: Taha Toros, *Atatürk'ün Adana Seyahatleri*, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Kültür Yayınları, Adana, 1981, s.19-20. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 18 Mart 1923, Numara: 766, s.1-2. Eski yazı belge ve metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

ADANA'DA BELEDİYE REİSİ ALİ MÜNİF BEY'İN NUTKUNA CEVAP*

(15 MART 1923)

Adana, 16 Mart (AA) – [...]

Saat dörtte Türk Ocağı'nın çay ziyafetine gidildi. [...] Mektebi Sultani'de saat 8'de verilen 150 kişilik görkemli akşam ziyafetinde Belediye Reisi Ali Münif Bey tarafından şehir namına kısa bir hitabe irat edilmiş ve Adana'nın Büyük Gazi'yi nasıl özlem ve hararetle beklediği, Paşa Hazretleri'nin gerek Adana'ya ve gerek bütün vatana yaptıkları hizmetlerin büyüklüğü anlatıldıktan sonra denilmiştir ki, [...] Paşa Hazretleri karşılık olarak şu nutku irat ettiler:[1]

Muhterem Efendiler,

Bu dakika bu çok kıymetli Adana'nın her sınıfından, her tabakadan eşrafından, insanlarından meydana gelen yüksek bir heyetin huzurunda bulunmakla memnunum. Adanalıların, bu kıymetli hemşerilerimin gösterdikleri samimiyet ve tezahüratdan minnettar ve müteşekkirim. Çok arzu ederdim ki, hislerimi bütün Adana toplumuna arz edeyim. Lakin buna maddi imkân olmadığından, bu kalbi arzumun herkese bildirilmesine aracılığınızı yüksek heyetinizden rica ederim. Efendiler, pek iyi bileceksiniz ki, Adana'mızın kurtuluş gününden bugüne kadar her vesileden istifade ederek buraya gelmek istiyordum. Ne yazık ki, şimdiye kadar buna muvaffak olamadım. Bugün çok vicdani olan bu arzumun tahakkukunu görmekle bahtiyarım.

Aziz vatanımızın diğer kısımlarında bazı seyahatler yapmış ve oralardaki dindaş ve kardeşlerimiz ile temaslarda ve uzun hasbıhallerde bulunmuştum. Burada o kadar müsait ve tafsilatlı bir fırsat bulamayacağımızı zannediyorum. Yalnız bugünkü gözlemlerim ve dinlediğim nutuklar ve Adanalıların üzerimde bıraktığı intibalar bende şu güveni hasıl etti ki, Adanalılarla fazla görüşmeye ihtiyaç yoktur. Çünkü bütün söyleyeceklerimi onlar açık surette anlamış bulunmaktadırlar.

Efendiler, Belediye Reisi Beyefendi Hazretleri'nin Adana halkı namına şahsıma ait taltiflerini çok kıymetli bulurum. Arkadaşlarımız ve milletin bütün efradı gibi, milli davada benim de mesaim geçmiş ise, bu mesaide icraat ve muvaffakiyet kuvveti varsa, bunu şahsıma atfetmeyiniz. Ve bunu benim olduğu gibi hiç kimsenin şahsına değil, ancak ve ancak bütün milletin manevi şahsiyetine atfediniz. Ben milletin bu yüce,

* *Hâkimiyeti Milliye*, 18 Mart 1923, Numara: 766, s.2; *Tanin*, 19 Mart 1923, Numara: 157, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.115-116. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Tanin*'deki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 İtalik bölüm *Tanin*'de yer almaktadır. (Y.N.)

manevi şahsiyeti içinde naçiz bir fert olmakla bahtiyarım. Efendiler, millet, bütün mevcudiyetini manevi bir şahıs halinde ve birleşmiş bir kitle şeklinde tecelli eyledi ve bu ulvi birliği muhafaza ederek ona düşmanca bakmaya yönelenleri bertaraf eyledi.

Geleceğe güvenle, refahla, muvaffakiyet adımlarıyla yürümekte devam edeceğiz. Bugüne kadarki milli mesaimizin kıymeti pek yüksek, muvaffakiyet ve muzafferiyetlerimizin derecesi pek kuvvetlidir. Fakat düşmanlarımız o kadar çok ve kalplerinde, vicdanlarında ve kafalarında aleyhimizde besledikleri hissiyat ve fikirler o kadar kuvvetlidir ki, elde ettiğimiz bu kadar zaferler ile de o hissiyat ve fikirlerin bertaraf edildiğini zannetmek gafletc düşmek olur. Tarihi yapan akıl, mantık, muhakeme değil, belki bunlardan ziyade hissiyattır. Düşmanlarımızın hakkımızda uzun asırlarla yoğunlaşan hissiyatını yalnız bugünkü hadiseler ile silebileceğimizi zannetmek, hakikati ifade etmek olmaz. Biz bunu zaferlerle değil. ancak bugünkü ilerlemeleri kabul etmekle, bugünkü ilmin ve medeniyetin talep ettiği hususların tamamına girişmekle ve bütün medeni milletlerin irfan seviyelerine bilfiil ulaşmakla yapacağız. Milletimizin kabiliyeti, çalışmaya olan aşkı, bize bu ulvi merhaleyi kolaylıkla kat ettirmeye kâfidir. Ben şimdiden büyük milletin o merhaleye varışını görmekteyim. Bilhassa bugün ve bu geceki gözlemlerim, bu emniyeti daha çok takviye etti. Hemşerileri olmakla kıvanç duyuduğum Adanalılara ayrıca bir daha teşekkür ederim. Buradaki takdirkâr hislerimin bütün hayatımca baki kalacağına emniyet buyurabilirsiniz. *(Çok şiddetli sürekli alkışlar.)*

ADANA İZCİLERİNE NUTUK*

(16 MART 1923)

Duygularınıza tercüman olan arkadaşınızı dinledim. Çok memnun oldum. Maddeten ve manen kuvvetli olmak için çalışınız, çok çalışınız. Çalışmalarınızın meyveleri tüm memleket çocukları için örnek olsun. Ana ve babalarınız, saygıdeğer milletimiz, sizler sayesinde güven içinde yaşasınlar. Geleceğin sizden beklediği budur. Bunu sağlayacağınıza ve buna layık olacağınıza güvenim vardır. Bunu memnunlukla tekrar ederim.

* Taha Toros, *Atatürk'ün Adana Seyahatleri*, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Kültür Yayınları, Adana, 1981, s.24. Belge, kaynakta, yukarıdaki şekilde yer almaktadır.
Bu konuda *Hâkimiyeti Milliye*'de şu bilgi bulunmaktadır:

> "Tarsus, 17 (AA) - Adana'da ikinci gün akşamına kadar muhtelif müesseseleri ziyaretle geçirildi. [...] Namazdan sonra Muallimler Derneği'nin Mektebi Sultani'de verdiği 150 kişilik öğle ziyafetine gidildi. [...] Ziyafeti müteakip Adana izcilerinin yemin merasimi icra edildi. Pek mükemmel bir manzara arz eden, herkesin ve Paşa Hazretleri'nin takdirlerini kazanan Adana izcileri, Kumandan Kenan Bey'in kısa ve izciliğin maksat ve gayesi hakkındaki bir nutkundan sonra izci nizamnamesi icabınca lazım gelen yemin, büyük Başbuğ'un huzurunda hep bir ağızdan yapıldı ve Gazi Paşa tarafından izciliğin kıymetine, vatanın kendilerinden beklediği hizmetlere dair mukabeleten veciz bir nutuk irat edildi. [...]"

Bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Mart 1923, Numara: 769, s.1. (Y.N.)

ADANA ÇİFTÇİLERİYLE SÖYLEŞİ*

(16 MART 1923)

Tarsus, 17 (AA) - Adana'da ikinci gün akşamına kadar muhtelif müesseseleri ziyaretle geçirildi. Öğleden evvel kumandanlık dairesi, hastaneler ve darülmuallimin ziyaret edilmişti. Paşa Hazretleri, Cuma namazını Camii Kebir'de eda eyledi. Namazdan sonra Muallimler Derneği'nin Mektebi Sultani'de verdiği 150 kişilik öğle ziyafetine gidildi. [...] Ziyafeti müteakip Adana izcilerinin yemin merasimi icra edildi. Pek mükemmel bir manzara arz eden, herkesin ve Paşa Hazretleri'nin takdirlerini kazanan Adana izcileri, Kumandan Kenan Bey'in kısa ve izciliğin maksat ve gayesi hakkındaki bir nutkundan sonra izci nizamnamesi icabınca lazım gelen yemin, büyük Başbuğ'un huzurunda hep bir ağızdan yapıldı ve Gazi Paşa tarafından izciliğin kıymetine, vatanın kendilerinden beklediği hizmetlere dair mukabeleten veciz bir nutuk irat edildi. [...] Adana'nın ipek ve bez fabrikaları da ziyaret edildikten sonra gece Türk Ocağı'nda çiftçiler tarafından verilen ziyafete gidildi. Bu gece Adana'nın en unutulmaz bir gecesi oldu. Bütün tarihimizde hiç görülmeyen ulvi bir halk gecesiydi. Sarıklı, şalvarlı çiftçiler Paşa'nın karşısındaki mevkilere oturdular. Her taraftan öz halk kitlesiyle kuşatılmış bulunuşu, Paşa'yı fevkalade memnun ediyordu. Yemek samimi hasbıhaller içinde yenildi. Bu ziyafetin gözleri yaşartan ulviyetinden bir fikir vermek için çiftçilerden ihtiyar Ramazan Ağa'nın Paşa ile konuşurken söylediği bazı cümleleri naklediyorum: "Bre Paşam, iki gündür yüzünüzü görmek için oradan oraya koşuyoruz. Nihayet çok şükür bu gece karşınızdayız, konuşuyoruz. Şu ihtiyar hayatımda bundan sevinçli bir gece görmedim." Paşa'nın Türk çiftçisinin mevkiinin her mevkiden yüksek olduğu hakkındaki sözleri üzerine Ramazan Ağa dedi ki: "Her şeyi biz veririz; büyükleri biz büyütürüz. Sonra da onlardan birinin yanına girmek isteyen bizi dipçikle kovarlar. Fakat şimdi o devirlerin geçtiğini, bizim hakikaten efendi olduğumuzu anladık; mademki en büyük adamımızla karşı karşıya bir sofrada yemek yiyiyoruz." Paşa'nın çok çalışkan olan Türk çiftçisinin zengin de olması hakkındaki kıymetli fikirlerini teyit için de selim akıllı ihtiyar çiftçi şöyle dedi: "Benim şimdi çiftim çubuğum var; zenginlerden sayılıyorum. Herkes de beni akıllı biliyor ve bana akıl danışıyor. Halbuki evvelce fakirdim; 25 yaşında iken deli diye alay ediyorlardı. Sen servetin kerametine bak ki, deliden akıllı yapıyor." İşte Paşa Hazretleri gerek Ramazan Ağa ve gerek diğer çiftçilerle bir saatten fazla böyle açık ve samimi konuştular. [...] Çiftçilerle bu samimi hasbıhal devam ederken, Adana gençlerinden Rama-

* *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Mart 1923, Numara: 769, s.1-2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.116-125. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

zanzade Kemal Bey çiftçiler namına ayağa kalkarak kuvvetli ve canlı kısa bir nutuk irat etti. [...] Bu nutuktan sonra Paşa Hazretleri ayağa kalktı. İki saat devam eden aşağıdaki kıymetli hitabeyi irat etti:

Aziz çiftçi kardeşlerim;

Diyebilirim ki, hayatımda yaşadığım en ulvi, en sade, en mesut ve samimi gece bu gecedir. Çünkü bu gece çok derin hürmetlerle, muhabbetlerle bağlı olduğumuz milletimizin büyük çoğunluğunu teşkil eden çiftçilerimizle bir sofrada bulunuyorum. Bu sofrada onların emekleriyle husul bulmuş ekmeği onlarla beraber yiyoruz. *(Alkışlar, var ol sesleri.)*

Arkadaşlar, dünyada fetihlerin iki vasıtası vardır: Biri kılıç, diğeri saban. Başka yerde de söyledim ve burada bir daha tekrarı faydalı buluyorum. Zaferinin vasıtası yalnız kılıçtan ibaret kalan bir millet, bir gün girdiği yerden kovulur, rezil edilir, sefil ve perişan olur. Öyle milletlerin sefaleti, perişaniyeti o kadar büyük ve acı olur ki, kendi memleketinde bile mahkûm ve esir bir halde kalabilir. Onun için hakiki fetihler yalnız kılıçla değil, sabanla yapılandır. Milletleri vatanlarında sağlam bir şekilde yerleştirmenin, millete istikrar vermenin vasıtası sabandır, saban, kılıç gibi değildir. O kullanıldıkça kuvvetlenir. Kılıcı kullanan kol çok geçmeden yorulduğu halde sabanını kullanan kol zaman geçtikçe toprağın daha çok sahibi olur. Kılıç ve saban; bu iki fatihten birincisi, ikincisine daima mağlup oldu. Tarihin bütün vakaları ve hadiseleri hayatın bütün gözlemleri bunu teyit ediyor. Milletimiz çok büyük elemler, mağlubiyetler, facialar görmüştür. Bütün olanlardan sonra yine bu topraklarda bulunuyorsa, bunun asıl hikmeti şundadır: Çünkü Türk çiftçisi bir eliyle kılıcını kullanırken, diğer elindeki sabanla topraktan ayrılmadı. Eğer milletimizin büyük çoğunluğu çiftçi olmasaydı biz bugün dünya yüzünde bulunmayacaktık.

Arkadaşlar; felaketler, elemler, mağlubiyetler, milletler üzerinde birtakım etkenler vücut bulmasına sebebiyet verir. Bu etkenlerin başlıcası, öyle kara günlerinden sonra milletlerin uyanış ve ağırbaşlılığını bulması, kendi benliğini duymasıdır. Uzun asırların elemli neticeleri nihayet bizim milletimizde de bu hassaları doğurdu. Tam bir emniyetle söylerim ki, milletimiz baştan başa böyle bir uyanışa nail olmuş, tamam ve kâmil bir millet halindedir. Açıklıkla ve büyük bir iftiharla ilan ederim ki, bu millet milli benliğini idrak ve bunu bütün dünyaya ispat eylemiştir. Milletimiz son zaferleri hep bu hassaları, bu idraki sayesinde kazandı. Milletleri yükselten bu hassalara bir etken daha ilave edelim: İntikam hissi... Milletlerin kalbinde intikam hissi olmalı. Bu, alelade bir intikam değil, hayatına, ikbaline, refahına düşman olanların zararlarını gidermeye yönelik bir intikamdır. Bütün dünya bilmeli ki, karşımızda böyle bir düşman oldukça onu affetmek elimizden gelmez ve gelmeyecektir. Düşmana merhamet, aciz ve zaaftır. Bu, insaniyet göstermek değil, insanlık hassasının bitişini ilan etmektir. Arkadaşlar, milletleri kurtaran bu hassaların ve etkenlerin gelişmesini en ziyade çiftçilerimizden temin etmeliyiz. Çünkü çiftçi ve çoban, bu millet için asli unsurdur. Gerçi diğer unsurlar bu asli unsur için lazım ve faydalıdır. Lakin hiçbir vehme kapılmadan bilmeliyiz ki, o asli unsur olmazsa diğer unsurlar da yoktur.

Mustafa Kemal Paşa bundan sonra topraklarımızın kıymetini ve bilhassa Adana vilayetinin toprağındaki bereketi belirtmişlerdir.

Hemşerisi olmakla iftihar ettiğim bu vilayetin toprağının verimliliğini, toprağındaki serveti anlamak için Adana ile Mısır arasında ufak bir mukayese yapacağım. Bilirsiniz ki, Mısır toprağı bereketiyle, verimli ve mahsuldar olması ile "Altın yuvası" denmekle tanınmıştır. Halbuki güzel Adana'mız hiçbir vakit Mısır'dan aşağı değildir. Bunu anlamak için belirli birkaç noktayı işaret edeceğim. Bildiğime göre, Mısır'ın asıl kıymetli sahası olan delta kısmı 16 bin kilometrekaredir. Halbuki Adana'nın aynı kıymette bulunan toprakları 50 bin kilometrekaredir. Bu saha içinde ovalar parçası ile Seyhan ve Ceyhan arası 20 bin kilometrekaredir. Görüyorsunuz ki, yalnız bu kısım bile ölçü itibariyle Nil Deltası'ndan büyüktür. Sonra Mısır toprakları asırlardan beri işlene işlene çok eskimiştir. O topraklar yorgundur, ancak gübre ve fen sayesinde kuvvetini muhafaza edebilmektedir. Halbuki Adana toprakları henüz genç, dinç, her türlü berekete hazır ve amadedir. Mısır toprakları fenni vasıtalardan istifade edebilmek sayesinde ancak bire on veriyor; halbuki Adana, alelade ve basit hallerde bire on daima vermektedir. İtina edildiği takdirde bire yirmi, otuz verebilir. Adana'nın Mısır'a üstün olan hassaları yalnız bunlardan ibaret değildir. Bizim vilayetimiz, denizli, körfezli, limanlı, ovalı, dağlı, tepeli, güneşli, yağmurlu, sıcaklı, serinli muhtelif iklimlerin hepsinden meydana gelen bir toplamdır. Bu toplam içinde hububata ait hassalardan başka, Mısır, bu vilayetin ormanlarında yetişen kerestedcn mahrum bulunmaktadır. Bu vilayetin koyunlarından ve hayvanlarından Mısır mahrumdur. Meyvelerin her tür Mısır'da yetişmez. Bu itibarla da Adana'mız Mısır'a üstündür.

Arkadaşlar, buraya kadar Adana ile Mısır arasında hep göğüslerimizi kabartacak, bizi şükür ve iftihara sevk edecek mukayeseler yaptım. Bir de elem verecek makûs mukayeseler de var, onları da söyleyeyim. Biliyorsunuz ki, Mısır'ın hayatı Nil'dir ve Nil'in, hayat kaynağı oluşu ise fenni tesisat sayesindedir. Adana'yı da üç büyük nehir suluyor. Fakat bu nehirler ilim ve fennin o tesisatından mahrum olduğu için, taşkınlar da fayda yerine zarar veriyor. Muntazam olmayan cereyanlar yüzünden nakliye kesik, hasıl olan bataklıklar yüzünden ovalar sıtmalıdır. Bu hastalıklar yüzünden halk çalışmaya gayri muktedir kalıyor ve vilayetin nüfusu azalmaya mahkûm oluyor. Demin dedim ki, Adana vilayetinin yalnız ova ve nehirler arası bile Mısır'dan fazladır. Halbuki bir de her iki kıtanın nüfusunu düşününüz. Adana'daki 400 bin nüfusa karşılık Mısır'da on beş milyon nüfus var. Bunun dokuz milyonu Adana ovasından daha küçük olan Mısır deltasında bulunuyor. Demek ki, deltanın nüfusu Adana ovasından yirmi misli fazladır. Ve demek ki, bu feyizli vilayetin ovaları daha yirmi misli nüfusu müreffeh, mesut, zengin etmeye kâfidir. Bu nüfusu bugünkü tabii ve müşkül şartlar içinde az zamanda temine imkân yoktur. Nüfusu artırmaya ait bütün tedbirlerimizi almakla beraber bu tedbirler ne kadar geniş ve kuvvetli olursa olsun, bu nüfus boşluğunu telafiye kâfi değildir. Bu boşluğu ancak makine ile telafi edeceğiz.

Arkadaşlar, Adana vilayeti bir devleti başlı başına idareye kâfi bir servet kaynağıdır. Harbi Umumi'den evvel Mısır yedi buçuk milyon kantar pamuk ürctiyordu. Bu pamuk 35 milyon altın lira getirirdi. Genişliği, toprağının verimliliği itibariyle Mısır'dan aşağı kalmayan Adana'nın bu mikdarda pamuk üretmesine hiçbir engel yoktur. Adana

senelik 35 milyonu yalnız pamukla pekâlâ temin edebilir. Biz bunları inşallah hepsini temin edeceğiz. Yalnız bunun için bir şeyc ihtiyaç vardır: İktisadiyatımızda tam bağımsızlık. Güzel vatanımızı fakirliğe, memleketi haraplığa sürükleyen muhtelif sebeplcr içinde en kuvvetli ve en ehemmiyetlisi, iktisadiyatımızda bağımsızlıktan mahrumiyetimizdir. Şükre ve hamda değerdir ki, bu bağımsızlığı bugün fiilen elde etmiş bir mevkidc bulunuyoruz. *(Alkışlar.)* Ancak fiilen sahip olduğumuz bu bağımsızlığı düşmanlarımıza şeklen ve resmen de tasdik ettirmek gereklidir. Devletin ve milletin son hedefi işte bu noktayı temine yöneliktir. Kuvvetle ümit ediyoruz ki, bu noktayı temindc muvaffakiyet hasıl olacaktır. Bu nokta o kadar hayati ki, onu mutlaka elde edeceğiz.

Devletler şimdiye kadar bize şu ve bu meselelerde göstcrişli müsaadelerdc bulunuyorlar gibi görünüyorlar, lakin iktisadi esaretle bizi felcc uğratıyorlardı. Ötedcn beri bizc bazı şeyleri vcrmiş gibi, bizim bazı haklarımızı tanımış gibi vaziyet alırlar. hakikatte iktisaden elimizi kolumuzu bağlarlardı. Bu esarete katlanan rical memnundu. Çünkü görünüşte azametli bir bağımsızlık temin etmişlerdi. Fakat gerçektc millcti manen fakirlik çukuruna atmışlardır. Bunlar iktisadi mahkûmiyeti idrak etmeyen bedbaht hayvanlardı. Fakat artık bugün milletimiz hayat noktasının nerede olduğunu pek güzel anlamıştır. Bilhassa Adana'nın aydın halkı, bu hakikatleri çok iyi idrak etmektc bulunuyor. Arkadaşlar, şimdiye kadar büyük muzafferiyetler kazandık. O zaferleri hayat için, saadet için, milletin refahı için kâfi sandık; bu suretle gafletten gafletc düştük. Halbuki zafer vc fetihlerdcn sonra derhal sanat ve iktisadiyat sahasında seri adımlarla yürümek lazımdı.

Bilirsiniz, Ruslar İsveç'in mahkûmuydu. Büyük Petro çok kanlı mücadelelerdcn sonra Rus bağımsızlığını temin etti. Fakat bağımsızlığı kurtarır kurtarmaz, derhal memleketin içinde ziraat vc sanatı asırların icaplarına göre yürütmeye girişti. Bizler dc hakiki selamete ermek istiyorsak, çok kan dökerek kazandığımız muzafferiyetlerden sonra çok fedakârlık yaparak, ziraat, ticaret, sanat sahasında emniyetli adımlarla yürümeye bakalım.

Mustafa Kemal Paşa burada kağnı ile otomobile, yelken gemisiyle vapura rekabet edilemeyeceğini, memleketimizdeki vasıtaların ne ilkel mahiyette bulunduğunu, medeniyette nasıl geri kaldığımızı, bu vasıtasızlık yüzünden Amerika unlarına rekabet edemediğimizi, milletin kendi sahillerindeki ırktaşlarını besleyememesindeki acılığı anlattıktan ve yalnız kendimizi bilmek değil etrafımızdaki komşuları, milletleri ve onların hangi vasıtalarla donanmış olduğunu da bilmek lazım geldiğini ve bugün İslam âleminin ne halde bulunduğunu izah ettikten sonra dediler ki:

Arkadaşlar;

Milletimizin içinde bulunduğu bu gafletin asli sebebi nedir? Bu millet ki asırların gafleti içinde en nihayet gözünü açtığı zaman, kendini yokluk mezarının kcnarında bulmuştu. Bir an ve bir adım daha, artık ebediyen gözünü açmamaya mahkûm kalacaktı. Bundan sonra inşallah milletin uyanık gözleri bir daha kapanmayacak, artık bundan sonra o gözler nurlu, şulcli ve dikkatli kalacaktır. Fakat bunun böylc olmasını temin için eski halin asli sebebini aramak ve bir daha tekrarına meydan bırakmamak lazımdır.

Bizi mezara götüren o asli sebep asli nedir? Bunu hiç şüphesiz idaremizin mahiyetinde aramalıdır. Demin arkadaşımız Ramazan Ağa çok güzel izah etti: "Ben hiç mektep, medrese görmedim, cahilim, kusura bakmayın" dedi. Keşke mektep, medrese görmeyenlerin hepsi Ağa Hazretleri gibi olsaydı. Çünkü kendileri çok âlimce ve daha hakiki malumat sahibidir. Ümmi olan Ramazan Ağa, cahil olmadığını demin sohbetimiz esnasında pek güzel ispat etti. Bu arada demiştir ki:

"Eski Osmanlı hükümeti sopaya sahipti. Biz çalışırız, mahsulümüzü elimizden alırlar. Yine karşımızda sopayı görürdük. Dinleyecek makam yoktu. İşitirdik, birtakım insanların sarayları, cariyeleri varmış, onların başında sultan varmış. Meğer bizim bütün mal ve mülkümüz onlarınmış. Bizi her şeyden mahrum eden meğer o saraylar, o sultanlarmış."

Evet arkadaşlar, o saraylar ve o sarayların etrafını çeviren hainler asırlarca bu milleti gaflette bıraktılar; onu nura koşmaktan men ettiler. Onlar bu milleti ve bu memleketi yalnız iki zamanda düşünürlerdi. Biri paraya, diğeri askere muhtaç oldukları zaman! Bir baştan memleketi soyarlar, diğer yandan milletten aldıkları askerle Viyana'yı, Mısır'ı, İran'ı zapt için fetihlere kalkarlardı. Halbuki milletin o fetihlerde hiçbir milli emeli, vicdani arzusu ve menfaatı yoktu. Onların hırsı, şan ve şerefi için, bu milletin evlatları bir daha dönmemek üzere onların arkasından sürüklenirlerdi. Sonra onların, saraylardaki debdebe ve gösterişi temin için paraya ihtiyaçları vardı. Bu parayı milletten sopa ile alırlardı. Bütün bunların neticesi milleti fakirliğe, haraplığa, nihayet ölümün kıyısına götürdü. İşte bu idare tarzına padişahlık idaresi denir. *(Kahrolsun bu idare sesleri.)* Arkadaşlar, bu idareyi bir daha dirilmemek üzere tarihe gömdük. Bugün eski idareden büsbütün ayrı yeni bir Türkiya devleti var. Bunu idare eden, Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti'dir. Büyük bir cesaretle diyebiliriz ki, bugün bir halk hükümetimiz vardır. Bu halkın mukadderatı artık ebediyen bu halkın elindedir. *(Alkışlar.)* Gerçi bugün bu hükümetin bütün prensiplerini, bütün usullerini bu yeni idarenin icaplarına göre tatbik edemedik. Lakin insafla düşünmeli, yeni idarenin hayatı kaç senelik tir ve nasıl bir zamanda doğdu ve nasıl şartlarla büyüdü? Arkadaşlar, bir hükümet iyi midir, fena mıdır? Hangi hükümetin iyi veya fena olduğunu anlamak için, hükümetten gaye nedir? Bunu düşünmek lazımdır. Hükümetin iki hedefi vardır: Biri milletin korunması, ikincisi milletin refahını temin etmek. Bu iki şeyi temin eden hükümet iyi, edemeyen fenadır. Eski Osmanlı hükümeti bu iki gayeyi temin etmiş midir? Bu soruya tam bir katiyetle verilecek cevap olumsuzdur. O hükümet bir defa milleti muhafaza edemediği gibi, daima ve daima kırdırmıştır. Bilir misiniz, yalnız son kırk beş seneden beri Yemen'de mahvolan askerlerimiz ve dönmeyen evlatlarımızın adedi bir buçuk milyona yakındır. Balkanlar'ı, Suriye'yi, şurayı burayı düşününüz.

Birçok yerlerde bekçilik yapmak için öldürülen hadsiz hesapsız evlatlarımızı düşününüz. O hükümetin bu milleti nasıl doğrattığını anlarsınız. O hükümet birinci gayesini yapamadı. Bari ikinciyi yaptı mı, bari kalanlar mesut ve zengin midir? Bunu hiç düşünmeye mahal yok. Ne yazık ki, memleket baştan nihayete kadar harabeliktir. Her yerde baykuşlar ötüyor. Milletin yolu yok, serveti yok, hiçbir şeyi yok. Bütün millet acınacak bir fakrü sefalet içindedir.

İşte eski hükümet tarzı milleti bu halde bıraktı. Çiftçi arkadaşlar, herkes sizler gibi vicdanlı, saf ve nezih kalpli olsaydılar, onlara eski hükümetin fenalığını anlatmayı lü-

zumsuz sayardım. Fakat kendisini malumatlı zanneden birtakım akılsız ahmaklar, vicdansız hainler var. Bunlar, benim fena olarak izah ettiğimi, size iyi olarak anlatacaklardır. Onlara verilecek cevabın ne olması lazım geldiğini sizlere terk ediyorum.

Şimdiki hükümet şeklimiz, bizim için en iyi ve en uygun olanıdır. Henüz üç buçuk dört yaşında olan bu hükümetin, bu müddet zarfında yaptığını ölçü olarak alınız ve aynı ölçüyle bundan sonrayı da inceleyin. Bu hükümet tarzının dört senede ne yaptığını düşününce, bundan sonra da ne yapılabileceğini anlarız. Dört senelik kısa bir zaman içinde milli mevcudiyetimizi, şerefimizi, haysiyetimizi kurtardık. Bütün dünyaya karşı yalnız bugünkü mevcudiyetimizi muhafaza ile kalmadık, asırların omuzlarımıza yüklettiği suçları da temizledik ve onların faili olmadığımızı insanlık cihanına fiilen ispat ettik. Gerçi bu hükümet tarzı, bu kısa müddet içinde milleti müreffeh ve mesut yapamadı. Bin türlü mihnet ve meşakkatler içinde ilk adımlarını atan bu hükümet tarzının semerelerini henüz maddi bir halde görmüş değiliz. Lakin yapılan şeyler bize, yapılacak şeyleri de pek güzel gösteriyor. Hepimiz vicdanlarımızda en kuvvetli kanaatler ve emniyetlerle biliyoruz ki, milletimiz behemehal zengin, müreffeh ve mesut olacaktır. Hükümetimizin tarz ve mahiyeti bu gayeyi temine kâfidir, kefildir ve kudreti iyidir. *(Alkışlar.)*

Mustafa Kemal Paşa bundan sonra milli iradeden, milletin hâkimiyetini artık kimseye vermeyeceğinden, hâkimiyetin bir millet için hayat, namus ve her şey olduğundan, artık milletin namus ve hayatını başkasına veremeyeceğinden, bu milletin elinden hâkimiyetini almak isteyen hain ve aldatıcıların artık muvaffak olmalarına imkân olmadığından bahisle sözü kendi haklarında gösterilen tezahürata naklederek dediler ki:

Gerek bu gece burada ve gerek dünden beri her yerde, muhterem hemşerilerim Adanalıların hakkımda gösterdikleri çok kıymetli, çok hararetli ve samimi takdirlerden ve teveccühlerden bütün mevcudiyetimle mütehassis ve minnettarım.

Yalnız şunu bir hakikat olarak biliniz ki, şeref hiçbir vakit bir adamın değil, bütün milletindir. *(Alkışlar.)* Eğer yapılan işler mühimse, gösterilen muvaffakiyetler barizse, inkılaplar dikkat çekiciyse her fert kendini tebrik etmelidir. Çünkü böyle büyük şeyleri ancak çok kabiliyetli olan büyük milletler yapabilir ve bu milletin her ferdi böyle en kabiliyetli ve büyük bir millete mensup olduğunu düşünerek kendini tebrik etsin. *(Şiddetli alkışlar.)*

Paşa Hazretleri bundan sonra milletteki dayanışmadan, fikir, his ve azim birliğinden, bu üç şeydeki birlikle muvaffakiyete erdiğimizden, milletin dayanışma halinde bir kitle olması sayesinde Yunanın denize döküldüğünden ve bundan sonraki mücadelede de bu dayanışmayı daha ziyade kuvvetlendirmeye ihtiyacımız olduğundan bahsederek nutuklarına aşağıdaki gibi devam ettiler:

Üç dört sene evvel teşebbüslerimin başlangıcında kuvvetli sözler söylemiştim. Bu milletin kabiliyet derecesini yakından ve içinden görmek itibariyle kuvvetli sözler söylemiştim. O zaman onları hafiflik kabul eden hafif beyinli kimseler vardı. Fa-

kat sırf milletimizin ruhundaki büyük kabiliyete güvenerek vukuundan evvel söylediğim o sözlerin, hakikatler ve fiiller ile maddeten teyit olunduğunu görmekle bahtiyarım. *(Alkışlar.)* Hiçbir sözümde milletime karşı ricat vaziyetinde kalmadım. Onları söylerken bir hayalperest gibi, hayal terennüm eden bir şair gibi değil, onları söylemekliğim bu milletteki kabiliyet unsurlarını bilmekliğimden idi. Yine aynı unsurlara güvenerek siz muhterem çiftçilere katiyetle söylüyorum ki, geleceğe ait söylediklerimin de kolaylıkla husulü mümkündür ve husul bulacaktır. *(Alkışlar.)* Yeter ki birbirimize olan emniyet ve itimat kaybolmasın.

İyi biliniz ki, bu emniyet ve itimadı ihlale çalışanlar vardır. Sizi aldatmak ve küçük düşürmek isteyenlere açıkça sorunuz: Milli hâkimiyet, bağımsızlık ve devlet kavramlarında fikriniz nedir? diye açıkça sorunuz. Biliniz ki, o aldatıcılar açık sözden kaçınırlar. Onlar kulaktan kulağa söylemeyi tercih ederler. Siz onlara "fısıldama istemiyoruz" deyiniz. O hainlerin fısıltısı kısılsın, millet her şeyi açıkça öğrensin ve açıkça sorsun. *(Alkışlar.)*

Paşa Hazretleri ondan sonra harp ve barış hakkındaki kanaatlerini izah ettiler:

Ne olursa olsun, şu ve bu sebepler için milleti harbe sürüklemek taraftarı değilim. Harp zaruri ve hayati olmalı. Hakiki kanaatim şudur: Ben milleti harbe götürünce vicdanımda azap duymamalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı "ölmeyeceğiz" diye harbe girebiliriz. Lakin, millet hayatı tehlikeye maruz kalmayınca, harp bir cinayettir.

İnşallah iyi ve şerefli bir barış yapacağız. Barışın imzasıyla önümüzde bir çalışma devri açılacak. O zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi tarihi vazifesini tamamlamış olacağı için, tabiatıyla yeni seçimler yapılacaktır. Muhterem çiftçiler, yeni seçimi çok mühim bir vatan meselesi olarak kabul ediniz. Çünkü bundan sonra toplanacak olan meclisin memlekete, millete yapmaya mecbur olduğu vazifeler çok güç, çok ağır, çok mühimdir. İçinizde memleketi ve milleti en çok seven, aklına, ferasetine, vicdanına en çok güvendiğiniz insanları seçiniz. Ancak bu sayede Meclis sizin arzularınızı yerine getirmeye, layık olduğunuz refahı temin kudretine sahip olacaktır. Bana gelince, millet beni tekrar seçerse, bu yeni meclise dahil olurum. O zaman vazifemi emniyetle yapabilmek için, bir Halk Fırkası teşkili emelindeyim. Fırkanın programını lazım geldiği zaman bütün millete bildireceğim. Memnun olursanız, iyi bulduğunuz yerler olursa onu kabul, memnun olmadığınız yerler olursa onları da bana bildirirsiniz. Ben de düzeltirim. İstiyorum ki, o program şahsi olmasın, bütün milletin programı olsun. *(Alkışlar.)*

Paşa Hazretleri siyasi vaziyet hakkında aynen aşağıdaki sözleri söylemişlerdir:

Devletlere verdiğimiz son karşı cevabı biliyorsunuz. Basit, meşru, hayati olan şartlarımızı devletler kabul etmezler de bizi harbe sevk ederlerse, sakın telaş etmeyiniz. Emin olunuz ki, o zaman belki şimdikinden daha kuvvetli bir devre nail olacak, daha müsait şartlar temin edeceğiz. Ordularımızın maddi ve manevi tertibatı, tertibat sınırlarımızın her tarafında maddi, manevi teminatı elde etmeye kâfi bir kudrettedir. *(Alkışlar.)*

Paşa Hazretleri çiftçilere teşekkür ederek daha müsait zamanlarda kendileriyle hususiyet dairesinde etraflı görüşeceklerini temin eyleyerek iki saat on beş dakika devam eden nutuklarına şu cümle ile nihayet verdi:

Muhterem çiftçiler, sizler hepimizin babamızsınız, hepimizin efendimizsiniz.

ADANA ESNAF CEMİYETİ ÜYELERİNE NUTUK*

(16 MART 1923)

[...] Paşa Hazretleri ertesi sabah hareket edecekleri için muhtelif cemaatlerle müesseseler tarafından verilmek istenilen birçok ziyafetler geri kaldığı gibi esnaf cemaatlerinin ziyafeti çaya dönüştürülmüş ve ayrıca vakit olmadığı için bu çay ziyafeti aynı gecede ve aynı Türk Ocağı binası dahilinde verilmişti. Çiftçilerin ziyafeti son bulduktan ve Paşa Hazretleri'ne muhtelif esnaf reisleri birer birer takdim edildikten sonra yeniden salonda toplanıldı. Büyük salonun içi çiftçilerin yemek zamanında olduğu gibi hıncahınç dolu idi. Çaylar içildikten sonra Adana Esnaf Cemiyeti Heyeti İdare Reisi Ahmet Remzi Bey tarafından bir nutuk irat edilerek ancak bir senedir faaliyete başlayan cemiyetin teşekkül tarzı hakkında malumat verildi.

Bu samimi ve tabii ifadeli nutka Paşa Hazretleri aşağıdaki karşı hitabeyi irat buyurdular:

Adana'nın muhterem sanatkârları, hepinizi samimiyetle, takdirle, muhabbetle selamlarım. Arkadaşımızın verdiği izahattan fevkalade memnun oldum. Bir milleti yaşatmak için birtakım temeller lazımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tam bir hayata sahip olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve hasta bir kimse gibidir. Hatta kastettiğim manayı bu söz de ifadeye kâfi değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur. Yalnız şunu söyleyeyim ki, biz milletlere ferden sanatkâr yetiştirmek kâfi değildir. İnsanlar ferdi olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar. Çünkü Allah insanları yaratırken onlara öyle bir ihtiyaç vermiştir ki, her insan hemcinsi insanlarla çalışmaya mecbur ve mahkûmdur. Bu iştirak faaliyeti adeta ilahi bir ihtiyaç olunca, maksatları birleştirmenin nasıl zaruret olduğunu kolayca anlarız. İlk hakikat olarak anlarız ki, herhangi sanatta emniyetle ilerleme arzu edilirse aynı meslek ve sanatta bulunan insanların dayanışma içinde bir şekil altına girmesi lazımdır. Sizlerin bir sene evvel kendi sanatlarımız dahilinde birer şekil aldığınızı işitmek ve teşkil ettiğiniz cemiyetle bu şekillerin böyle genel bir toplam husule getirdiğini görmek, benim için en ciddi ve şeref verici bir bahtiyarlıktır. Bir millet sanata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felakete mahkûmdur. Birçok unsurlar o felaketin derecesini fark etmez. Fark ettiği gün de ne kadar müthiş bir faaliyetle çalışmak lazım geldiğini tahmin eyleyemez. Artık tarihe karışan Osmanlı hükümeti, ne yazık

* *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Mart 1923, Numara: 769, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.125-128. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

ki asırlarca yanlış bir zihniyet sahibi oldu. Çünkü onlar sanatı ve sanatkârları kendi milletlerinden yetişmiş görmekten zevk almazlardı. Hatta en şevketli Osmanlı padişahlarından biri, zannedersem Kanunî Sultan Süleyman, askerlerinden bir Türk ve Müslümanın saraç sanatına sahip olduğunu görünce fevkalade ümitsizliğe düşmüş ve üzülmüştü. Onların gözünde sanatkârların gayrimüslimden olması tercih edilirdi. Onlar sanattaki hayat kaynaklarını başka milletlerin elinde bulundurmanın zararlarını göremiyorlardı. Asil milletimiz sanattan mahrumdu. Sanatkârlar azdı. Mevcut olanlar da icap eden derecede sanatta mahir değildi. Arkadaşımız beyanatında demişlerdir ki, Adana'mızı istila eden diğer unsurlar, şunlar, bunlar, Ermeniler sanat ocaklarımızı işgal etmişler ve bu memleketin sahibi gibi bir vaziyet almışlardır. Şüphesiz, haksızlık ve küstahlığın bundan fazlası olamaz. Ermenilerin bu feyizli ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleketiniz sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türktü, o halde Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır. *(Şiddetli alkışlar.)* Gerçi bu güzel memleket eski asırlardan beri çok kere yabancı istilalarına maruz kalmıştı. Aslında Türk ve Turanî olan bu ülkeleri İranîler zapt etmişlerdi. Sonra bu İranîleri mağlup eden İskender'in eline düşmüştü. Onun ölümüyle memleketler taksim edildiği vakit Adana kıtası da Silifkelilerde kalmıştı. Bir aralık buraya Mısırlılar yerleşmiş, sonra Romalılar istila etmiş, sonra Doğu Roma, yani Bizanslılar eline geçmiş, daha sonra Araplar gelip Bizanslıları kovmuşlar; en nihayet Asya'nın göbeğinden tamamen kaynayan Türkler soyundan ırktaşlar buraya gelerek memleketi, eski ve asli hayatına iade ettiler. *(Alkışlar.)* Memleket en nihayet yine asli sahiplerinin elinde karar buldu. Ermeniler vesairenin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir. Arkadaşlar, bu memlekette, bu memleketin halkı üzerinde kimsenin hak ve salahiyeti olmadığı gibi, bu memleketi harice muhtaç ettirmemek de size düşen bir vazifedir. Sanatın ehemmiyetini takdir etmeli ve bu takdirin bugünün icaplarına göre lazım gelen vasıtalara girişmekle olacağını anlamalıyız. Sizler ki çok çalışıyorsunuz; çok çalışanlar o nispette havaya, sükûna, istirahata muhtaçtırlar. Cuma günlerini tenefüs ve tatil günü yapmakla çok makul bir iş yapmış oldunuz. Bu, haftada bir günlük tatil hem sıhhatiniz için, hem de din icabı olarak lüzumludur. Biliyorsunuz ki, şeriatta cuma namazından maksat, herkesin dükkânlarını kapatarak, işlerini bırakarak bir arada toplanmaları ve İslamların genele ait meseleler hakkında dertleşmeleri idi. Cuma günü tatil yapmak şeriatın da emri icabıdır. Bu kadarcık bir hakikati size herhangi bir zatın, mebus olsun, ben olayım, hacı olsun, hoca olsun "bu yapılan şey dine aykırıdır" demesi kadar küstahlık, dinsizlik, imansızlık olamaz. *(Takdir sesleri.)* Muhterem sanatkârlar, aziz arkadaşlar, bizi yanlış yola sevk eden habisler bilirsiniz ki, çoğunlukla din perdesine bürünmüşler, saf ve nezih halkımızı hep şeriat sözleriyle aldatagelmişlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz... görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melanetten gelmiştir. Onlar her türlü hareketi dinle karıştırırlar. Halbuki, elhamdülillah hepimiz Müslümanız, hepimiz dindarız; artık bizim dinin icaplarını öğrenmek için şundan bundan derse ve akıl hocalığına ihtiyacımız yoktur. Analarımızın, babalarımızın kucaklarında verdikleri dersler bile, bize dinimizin esaslarını anlatmaya kâfidirler. Buna rağmen hafta tatili dine aykırıdır gibi, hayırlı ve akla, dine uygun me-

seleler hakkında, sizi aldatmaya ve küçük düşürmeye çalışan habislere iltifat etmeyin. Milletimizin içinde hakiki ve ciddi ulema vardır. Milletimiz bu gibi ulemasıyla iftihar etmektedir. Onlar milletin emniyetine ve ümmetin itimadına mazhardırlar. Bu gibi ulemaya gidin. "Bu efendi bize böyle diyor, siz ne diyorsunuz?" deyiniz. Fakat genel olarak buna da ihtiyaç yoktur. Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir ölçü vardır. Bu ölçü ile hangi şeyin bu dine uygun olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, kamunun menfaatına uygundur, biliniz ki, o bizim dinimize de uygundur. Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatına, İslamın menfaatına uygunsa kimseye sormayın; o şey dinidir. Eğer bizim dinimiz akla, mantığa uygun düşen bir din olmasaydı en mükemmel olmazdı, son din olmazdı. *(Çok doğru sesleri.)*

Arkadaşlar, cemiyetinizi teşkil edeli henüz bir sene olmuş. Bir sene uzun bir zaman değildir ve düşününüz ki, bu bir seneyi de harp içinde geçirdiniz. Buna rağmen bir sene içinde elde ettiğiniz neticelerden memnun ve rahat olmalısınız. İnşallah harp muvaffakiyetle biter. Barış günleri gelecektir. Çalışmanızın semerelerini asıl o zaman göreceksiniz. Yalnız gördüklerimizle yetinmeyelim. Bu görgü bugün için kâfi değildir. Babalarımız, babalarımızın babaları sanatla, millete hayat ve saadet verecek sahalarla lüzumu kadar iştigal ettirilmemiş; kendi evlerini ve kendi işlerini bırakmışlar. yabancıların bekçiliğini yapmışlar. Halbuki bizi mahvetmek isteyenler sanatın her şubesinde ilerlemişlerdir. Bugünkü tezgâhla Amerika ve Avrupa'ya karşı mücadelenin nasibi mağlubiyettir. Kendi derecemizi bilelim. İnsaflı olalım. Neyi öğrenmek lazımsa onu öğrenelim. Bize din de Allah da bunu emrediyor.

Büyük dinimiz çalışmayanın insanlıkla alakası olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler asri olmayı kâfir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış yorumu yapanların maksadı, İslamların kâfirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hoca sanmayın, hoca olmak sarıkla değil, beyinledir.

Bu gece milletin hakiki tabakasına mensup siz esnaf ve sanatkârlarla bir sofrada bulunmakla çok memnun ve mesudum. Bu memnuniyet ve saadetim asıl siz sanatkârların ufak dükkânlarınız yerine muhteşem fabrikalar yapıldığını gördüğüm gün, en hakiki ve en yüksek derecesini bulacaktır.

Bir senelik faaliyetiniz, yaptığınız teşkilat bana bu neticeye varacağımız emniyetini verdi. Şimdiden memnuniyetlerimi beyan ederim.

DERSAADET'TE *İKDAM* YAZARI YAKUP KADRİ BEYEFENDİ'YE*

(16 MART 1923)

Tarihi: 16.3.39 [1923]
Numara: 1126
Mahreci: Adana

Dersaadet İkdam Yazarı Yakup Kadri Beyefendi'ye

C. 14.3.39 [1923]

Bildirdiğiniz hususlar ile yakından ve bizzat iştigal eylemek üzere gerekli salahiyet ile Karahisar Mebusu Ali Bey İstanbul'a gönderilmiştir. Adı geçenle irtibat tesis buyurulmasını ve bildirilmesini rica ederim. Keyfiyet Ali Bey'e dahi yazılmıştır.

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968, s.18. Ayrıca bkz. Yusuf Ziya Aksoy, *Ali Çetinkaya Bey'in Hayatı, Milli Mücadele Dönemindeki Yeri ve Devlet Adamlığı*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1992, s.66. *Politikada 45 Yıl*'daki eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

Belge, *Politikada 45 Yıl*'da şu açıklamayla yer almaktadır:

> "[Kara Kemal] vapurda bütün yolculuğumuz boyunca bir köşeye çekilip oturmuş, İzmit'e çıkar çıkmaz da ortadan kaybolmuştu ve onu ne Mustafa Kemal Paşa'yla ilk temasımızda, ne de ertesi günkü basın toplantısında görebilmiştik.
>
> Şu halde. Kara Kemal İzmit'e acaba niçin gelmişti? Bunu ancak bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa'nın beni, gazeteci arkadaşlarımdan ayrı olarak bir görüşmeye çağırınca anlayacaktım. Çünkü, bu görüşmeye yalnız ben değil, Velit Ebüzziya ile Kara Kemal de çağrılmışlardı ve her üçümüz yan yana Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında oturup konuşmaya başlamıştık. Mustafa Kemal Paşa bize temsil ettiğimiz siyasi teşekküller hakkında sorular soruyordu ve bizden aldığı cevapları bir kâğıt üstüne not ediyordu. Hatırladığıma göre, Kara Kemal son derece mahviyetli bir tavırla İttihat ve Terakki Fırkası diye bir siyasi teşekkülden bahsedemeyeceğini, ancak, Malta'dan dönüşünde o eski fırkanın hâlâ ayakta duran birtakım kalıntılarıyla karşılaştığını ve günün birinde memlekete belki bir faydası olur düşüncesiyle bunlardan 'milli bir faaliyet nüvesi' vücuda getirmeye çalıştığını söyledi.
>
> Gene hatırladığıma göre, Velit Ebüzziya iddialı ve ters bir eda ile M.M. Grubu'nun milli mücadelede ne büyük hizmetler ettiğini, ne fedakârlıklara katlandığını, ne tehlikelere göğüs gerdiğini anlattı ve sözü, şimdi de İstanbul'da tek vatani ve milli teşekkül M.M. Grubu'dur, demeye getirdi.
>
> Sıra bana gelince, hiç şüphe yok ki, Mustafa Kemal Paşa'ya, bizzat başında bulunduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti hakkında malumat vermek ukalalığında bulunamazdım. Yalnız, bunun İstanbul teşkilatını nasıl ve kimlerle kurduğumu ve bu teşebbüsü İstanbul halkının ne büyük, ne samimi bir ilgiyle karşıladığını bildirmekle yetinebilirdim ve gene hiç şüphe yok ki, temsilcileri yanı başında oturan teşekküllerle bizim aramızdaki çekişmelere de değinmek isteyemezdim. Za-

ten her birimizi sakin sakin dinleyen muhatabımızdan öylesine yatıştırıcı bir hava sızmaktaydı ki, Velit Ebüzziya'nın meydan okuyuşuna ve kışkırtıcı iddialarına rağmen ortada herhangi bir tartışma çıkması imkânını önlemiş bulunuyordu ve söz sırası da ona gelmişti.

Mustafa Kemal Paşa bizim söylediklerimizi kendine mahsus bir durulukla özetledikten sonra:

'-Biliyorsunuz ki' dedi, 'Erzurum ve Sivas Kongreleri, Anadolu-Rumeli Müdafaai Hukuk Kongresi adını taşır. Büyük Millet Meclisi'nin dayandığı yegâne siyasi teşekkül de budur. Dört yıl önceki genel seçimlerde bize en büyük mebus çoğunluğunu gene bu teşekkül temin etmiştir. Dolayısıyla önümüzdeki seçimlerde bunun karşısına birtakım yeni teşekküller çıkarmak, yok yere milletin oyunu bölmek olur. Kaldı ki, (Kara Kemal'e dönerek) ifade buyurduğunuza göre, sizin temsil ettiğiniz zümre bu sahada belli başlı bir rol oynayacak kudrette değildir. (Velit Ebüzziya'ya dönerek) Harbin sona ermesi ve barış müzakerelerinin başlaması üzerine artık millî müdafaa istihbarat vazifesi son bulan M.M. Grubu'nun kendi bünyesiyle uzlaşması mümkün olmayan politika işlerine karışmasından da olumlu bir netice beklenemez. Şu halde, her iki teşekküle mensup arkadaşlar vatanî ve millî hizmetlerini normal bir şekilde ancak Müdafaai Hukuk bayrağı altında yapabilirler.'

Kara Kemal bunun üzerine:

'-En doğru yol da budur, Paşam!' dedi ve beni göstererek, 'Biz zaten Yakup Kadri Bey'le daima temastayız. (Oysa yalnız bir iki kere görüşmüştük.) Bu temaslarımıza emrinize uyarak, İstanbul'a döner dönmez tam manasıyla bir işbirliği şekli vermekte asla tereddüt etmeyeceğiz.'

Velit Ebüzziya ise ne evet ne hayır, hiçbir şey dememiş, somurtkan somurtkan önüne bakmakla yetinmişti ve bu somurtkanlığından ancak biraz sonra baş başa verip görüştüğü Nureddin Paşa'nın yanından çıkarken kurtulabilmişti. Zaten İzmit'e ayak basar basmaz da ilk işi o Paşa'yı ziyaret etmek ve onunla bizden gizli hasbıhallerde bulunmak olmamış mıydı? Ve her halinden anlaşılmıyor muydu ki, Başkumandan'dan ziyade bu ordu kumandanına önem vermekteydi? Buna da pek şaşmıyorduk doğrusu... Çünkü, Velit Ebüzziya ile Nureddin Paşa arasında bir zihniyet benzerliği bulunduğu hepimizce malumdu ve bu zihniyetin ne olduğunu, birinin bazı ortaçağ kahramanı davranışları, öbürünün gerek *Tevhidi Efkâr* gazetesinde yayımladığı gerici yazıları, gerek yukarda bahsi geçen basın toplantısında Mustafa Kemal Paşa'nın devrim ilkelerini açıkladığı sıradaki uyuklamaları yeter derecede belirtmiş bulunuyordu.

İzmit mülâkatından İstanbul'a dönüşümde ilk işim Müdafai Hukuk ile İttihatçılar takımı ve M.M. Grubu arasında bir ortak toplantı tertip etmek olmuştu. Bu toplantının hedefi her üç tarafı Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri dairesinde bir kaynaşmaya ilettirecek yolun tayinini kararlaştırmaktı.

Fakat, ne yazık ki, bu iyi niyet teşebbüsünde attığım ilk adım daha ilk temasımızdan itibaren Velit Ebüzziya'nın kopardığı kızılca kıyametle âdeta bir kör dövüşü haline girivermişti. Bu halin arz ettiği sahne karşısında ben neye uğradığımı bilememiştim. İstanbul Müdafaai Hukuk teşkilatının kuruluşunda pek büyük bir gayret sarf etmiş olan Ziyaeddin Bey ise –ki bu zat yaşını başını almış ve çevresinde namusu, şerefiyle tanınmış eski devlet memurlarından biriydi– az kalsın bir kalp krizi geçireyazdı. Velit Ebüzziya kâh doğrudan doğruya ona, kâh yanındaki arkadaşlarıma 'Siz kimsiniz?' Hiçbirinizi tanımıyorum. Siyasi hüviyetiniz hakkında hiçbir fikrim yok' gibi kırıp geçirici sözler savuruyordu ve benim müdahalelerime kulak asmak şöyle dursun, hatta orada bulunup bulunmadığımı bile görmemezlikten geliyordu.

Kara Kemal'e gelince, onun takındığı tavır, daha doğrusu bir köşeden hiç sesini çıkarmaksızın bize yüksekten bakışı ancak bir küçümsemeye işaret edebilirdi. O kaşarlanmış politikacı kendi kendine mutlaka şöyle diyordu: 'Hele şunlara bakın. İstanbul halkına siyasi yön vermek kimlerin eline kalmış!' Ve belki de böyle düşünerek için için seviniyordu. Zira İttihat ve Terakki bugüne yarına meydanı boş bulup yeniden milletin kaderine hâkim olmak fırsatını ele geçireccekti.

Bu toplantıdan nasıl bir gönül bulantısıyla çıktığımı tarif edemem. [...]

İşte bu halin bende uyandırdığı tepki iledir ki, en son, Mustafa Kemal Paşa'ya başvurmak zorunda kalmıştım. Gönderdiğim mektup kendilerini Adana'da bulmuş olmakla beraber cevabı iki gün bile gecikmedi.

Mustafa Kemal Paşa'nın yolladığı telgrafı aynen aşağıya alıyorum:"

Bkz. aynı eser, s.14-18. (Y.N.)

MERSİN'DE HALKA NUTUK*

(17 MART 1923)

Mersin, 17 (AA) - Gazi Paşa Hazretleri Mersin Millet Bahçesi'nde Mersinliler namına Doktor Reşid Bey'in nutkundan pek mütehassis olmuşlar ve halka hitaben bir çeyrek saat nutuk irat buyurmuşlardır. Paşa Hazretleri'nin bu nutuklarından zapt edilebilen kısımları aşağıdadır:

Aziz kardeşler,

Genç ve çok kıymetli doktorumuz Reşit Bey'in sözleri bence iki bakımdan taksim edilebilir.

Birincisi doğrudan doğruya kalbinin, vicdanının ve muhterem Mersin halkının vicdanının, benim kalbimdeki hissiyata tercüman olan hissiyatıdır. Buna teşekkür ile yetineceğim. Hakikaten muhterem Doktor'un dediği gibi, benim için dünyada en büyük mevki ve mükâfat milletin bir ferdi olarak yaşamaktır. Eğer Cenabı Hak beni bunda muvaffak etmiş ise, şükür ve hamtlar ederim. Bugün olduğu gibi ömrümün nihayetine kadar milletin hizmetçisi olmakla iftihar edeceğim.

Muhterem Mersin halkı, bugün hakkımda gösterdiğiniz samimi ve heyecanlı tezahürattan size ayrıca teşekkür ederim. Ayrıca itiraf etmek mecburiyetindeyim ki, geldiğim günden bu ana kadar hissiyatımın, memnuniyetimin derecesini biliyorum, müsterih ve emin bulunuyorum ki, her taraftaki kardeşlerimiz gibi burada da bana muhabbet ve itina eden kardeşler var. Mersinliler, memleketiniz Türkiya'nın çok mühim bir noktası bulunuyor, çok mühim bir ticaret noktasıdır. Memleketiniz bütün dünya ile Türkiya'nın en mühim bir irtibat noktasıdır. Bunu sizler benden iyi biliyorsunuz. Memleketinize sahip olabilmek için çektiğiniz elemler, azaplar, mahrumiyetler büyük olmuştur. Bunu sizler takdir edersiniz. Hepimiz arzu edelim ki, acı günler tekerrür etmesin. Buna hakikaten layık olmak lazımdır. Muharebe meydanlarında kıymetli evlatlarımızın süngü ve silahlarının muzafferiyeti kâfi değildir. Bu muzafferiyet ve muvaffakiyet çok büyüktür. Ancak hakiki refah ve saadete sahip olabilmek için, asıl bundan sonra çalışmak lazımdır. Sizin için zafer ve ilerleme sahası iktisadiyatta, ticarettedir. Bunu takdir ediyorsanız, çok çalışmaya mecbursunuz. Aksi takdirde memleketin hakiki sahibi olduğunuzu söyleseniz bile, kimseyi inandıramazsınız. Bu hakikatle dolu sözlerim, fakat bu hakikati ifade ediyorum.[1] Gönül arzu eder ki,

* *Hâkimiyeti Milliye,* 21 Mart 1923, Numara: 769, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II,* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.128-129. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Cümle, *Hâkimiyeti Milliye*'de bu şekildedir. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*'de şu şekilde okunmuş: "Bu hakikatla dolu sözlerimle bu hakikati ifade ediyorum." (Y.N.)

burada bir saat, bir gün değil, uzun müddet kalayım, daha hususi hasbıhaller yapalım. Fakat şimdilik buna imkân yoktur. Sözümü kesmek mecburiyetindeyim. Son söz olmak üzere bu memleketin hakiki sahibi olunuz, diyeceğim. Burada geçirdiğim saatler benim için pek kıymetli olmuştur. Derin muhabbetlerle hepinize veda ediyorum; allahaısmarladık arkadaşlar.

SURİYE'NİN GELECEĞİ HAKKINDA MERSİN'DE SURİYELİ MÜSLÜMANLARA*

(17 MART 1923)

Anadolu Ajansı,[1] *Mustafa Kemal'in Paşa'nın Mersin'e gelişi sırasında Suriyeli Müslümanlar tarafından bir zafer takının dikildiğini bildiriyor: Tak, siyah bayraklarla süslenmişti ve üzerinde şöyle bir yazı görülüyordu: "Arap-Türk kardeşliği - Suriyeli hemşerilerinizi unutmayın - Kurtarın bizi."*

Suriyeli Müslümanların heyetini kabul eden Mustafa Kemal Paşa onlara şunları söyledi:

"Suriye'nin kendi kaderini kendisinin tayin etmesini arzu ediyorum."

Bir başka habere göre, Mustafa Kemal şunları da söylemiş:

"Asırlar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan memleketlerin yabancı boyunduruk altında inlemeleri kabul edilemez."

* *Le Journal des Débats*, 22 Mart 1923, s.1. Ayrıca bkz. Bilal N. Şimşir, *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.151-152. *Le Journal des Débats*'taki Fransızca metin Martı Şahin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Aynı haber *Akşam*'da şu şekilde yer almaktadır:

> "Mersin, 17 - Gazi Paşa Hazretleri ve muhterem eşleri yemekten sonra maiyetleriyle halkın uzun ve devamlı alkışları arasında inşa olunan taklardan geçerek Gençler Yurdu ve Müdafaai Hukuk'u ziyaret buyurdular. Suriyeli Müslümanların mükemmel surette inşa ve siyah bayraklar üzerine 'Türk-Arap kardeşliği - Hemşeriniz Suriye'yi unutmayınız' yazılı taktan geçerken Suriyeliler kurtuluşlarını rica ettiler. Paşa Hazretleri cevaben 'Türkiya arzu eder ki, Suriye de mukadderatını kendisi tayin etsin' buyurdular."

Bkz. *Akşam*, 20 Mart 1923, Numara: 1614, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Aynı seyahate *Hâkimiyeti Milliye* muhabiri olarak katılan İsmail Habib bu konuda şunları yazmaktadır:

> "1923 Mart'ının 17. Cumartesi günü Mersin'e giriyoruz. İstasyonda yaya olarak kafile halinde ilerlerken, yolun ortasında, tıpkı Adana'ya girerken olduğu gibi, büyük bir levha taşıyan birkaç kız Şef'in karşısına çıktı. Levhada şu cümle yazılıydı: 'Suriye hemşirenizi de kurtarınız!'
> İki gün evvel Adana'da Antakya ve İskenderun için yapılan o levhalı tezahür, Antakyalı kızın o herkesi ağlatıp sızlatan hıçkırıklı hitabesi ve Şef'in ona verdiği tarihi cevapla ulvi bir mahiyet almıştı. Şef şimdi bu Suriye levhasına ne diyecek? 'Her millet layık olduğu mazhariyete nail olur' dedi. Dedi ve yürüdü."

Bkz. *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1938'den aktaran: İsmail Habib, *Atatürk İçin -Ölümünden Sonra Hatıralar, Hayatındayken Yazılanlar-*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939, s.29. (Y.N.)

1 Anadolu Ajansı'nın bu döneme ait kayıtları arşivlerde bulunmamaktadır. (Y.N.)

Anadolu Ajansı, Fransız yetkililer tarafından oluşturulan Ermeni örgütlerinin Halep ve İskenderun dolaylarında Müslüman halka karşı zulme başvurduklarını ekliyor.

Mustafa Kemal'in seyahati belli bir hareketliliğe yol açtı. İyi haber alan kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Paşa'nın Adana'ya ziyareti, bir grup Antakyalı ve İskenderunlu Türk'ün ellerinde siyah bayraklar olduğu halde iki gün boyunca Adana sokaklarında Fransa aleyhinde sloganlar atarak gösteri yapmaları ile aynı zamana rastladı.

Mahalli gazeteler Fransız mandası altına yerleştirilen topraklarda Türk nüfusun yaşam şartlarından yakınan heyetin bildirisini yayımladılar ve Mustafa Kemal'in heyete ifade ettiği söylenen bir cümleyi uzun uzadıya yorumladılar:.

"Asırlardan beri var olan bir Türk ocağı yabancı ellerde kalamaz."

TARSUS'TA ÇİFTÇİLERE NUTUK*

(18 MART 1923)

Tarsus'un muhterem çiftçileri!

Namınıza beyanatta bulunan arkadaşınız beni çok mütehassis eden sözleriyle sizlerin kalbinizde, vicdanlarınızda, beyinlerinizde mevcut hissiyat ve düşüncelerin, bence malum olduğunu ifade eylediler. Bu söz hakikaten doğrudur. Ben ne düşündüklerinizi bilen, ne hissettiklerinizi duyan, ne dertleriniz olduğunu anlayan bir arkadaşınız, bir kardeşiniz olmakla iftihar etmekteyim. Bildiğim, duyduğum, anladığım bu şeylerin esası sizlerde, büyük kalplerinizde mevcut olan cevherdir. Bu kıymetli cevherdir ki, bu milleti kazadan, beladan, yok olmanın felaketinden kurtardı ve milletin en kuvvetli dayanak-temeli oldu. *(Alkışlar.)* Sizler için, memleket için, her taraftan çiğnenen vatanı kurtarmak için, diğer arkadaşlarla beraber hizmete atılmaklığım, bana muvaffakiyetimize güvenmek cesaretini veren, hep sizlerin kalp ve vicdanlarınızdaki hissiyata vâkıf bulunuşumdandı. Aziz çiftçiler! Şimdiye kadar sizi anlayan, sizin büyük ruhunuzu takdir eden bu arkadaşınızın sizin için, sizin refahınız ve geleceğiniz için neler düşündüğünü, bundan sonra da inşallah maddi semereleriyle öğrenmiş olacaksınız. Bu husus için şimdi burada fazla söz söylemeyi gereksiz sayıyorum. Yalnız bir iki kelime arz edeyim; şimdiye kadar, yani üç buçuk sene evvele kadar vatanın birçok unsurları içinde en çok zahmet, meşakkat, elem çeken sizdiniz. Herkesten çok çalışan siz olduğunuz halde, en çok cefayı çeken sizdiniz. Vatan en çok sizin emeğinize dayandığı halde en az bahtiyar ve mesut olan yine sizdiniz. Bunun sebebi sizinle meşgul olunmaması idi. Sizi düşünen pek az kimse vardı. Siz çiftçiler o eski hükümette, çoğu kez hemen hiç düşünülmüyordunuz. Sizi ne zaman düşünürlerdi, bunu pek iyi siz bilirsiniz. Sizi ya harp olunca, ya hazinelerini doldurmak lazım gelince hatırlarlardı. Dolayısıyla çalışan sizdiniz; kazanan, ölen sizdiniz.[1] Neticede siz sefalete mahkûm olurdunuz ve sizin faaliyetinizden, fedakârlığınızdan başkaları istifade ederdi. Artık bundan sonra böyle olmayacaktır. Artık her şeyden evvel kendinizi düşünecek, kendi evinizi mamur kılacak, kendi refahınızı temin eyleyecek, ikinci derecede başkalarını düşüneceksiniz. Hepinizin malumudur ki, milletin çoğunluğu sizlersiniz ve yine malumunuzdur ki, memleketimiz şu iki şeyin memleketidir: Biri çiftçi, diğeri asker. Biz çok iyi çiftçi ve çok iyi asker yetiştiren bir milletiz. İyi çiftçi

* *Hâkimiyeti Milliye*, 25 Mart 1923, Numara: 772, s.1-2. Özeti için bkz. *Vakit*, 25 Mart 1923, Numara: 1899, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.130-132. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *Vakit*'teki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Cümle, kaynaklarda bu şekildedir. (Y.N.)

yetiştirdik, çünkü topraklarımız çoktur; iyi asker yetiştirdik, çünkü o topraklara kasteden düşmanlar fazladır. O toprakları sürenler, o toprakları koruyan, hep sizlersiniz. Bundan sonra da daha iyi çiftçi ve daha iyi asker olacağız. Lakin bundan sonra asker oluşumuz artık eskisi gibi başkalarının hırsı, şan ve şöhreti, keyfi için değil, yalnız ve yalnız bu aziz topraklarımızı muhafaza etmek içindir. *(Alkışlar.)* Memleketimizin her yerinde ve her noktasında olduğu gibi, siz Tarsus çiftçileri de burada tarlalarınızı çiğneyen düşmana karşı, sabanı bırakarak, silahla karşı koydunuz. Tarsus'ta düşmanla burun buruna harp ettiniz. İçinizde mücahitlikle meşhur olan kahramanlar çıktı. Onlar hem kendileri için, hem memleketiniz için, hem bütün vatan için kahraman oldular. Elhamdülillah, bunlara yardım edenler, bu mücahitlere destek olanlar gayretlerinin mesut neticesini görmekten mahrum kalmadılar. O mücahedeler dünyayı hayretlere düşüren kıymetli neticeler verdi. Emin olunuz, böyle bir neticeyi dünyada hiçbir millet kolaylıkla elde edememiştir. Milletimiz çok cevherli, çok kabiliyetli, diğer milletlere çok üstün olduğunu bu mücahedede gösterdiği şuurla, azimle, kahramanlıkla pek güzel ispat etti. *(Alkışlar.)* Bu kabiliyeti bundan sonra da imar sahasında gösterecektir. Çiftçilerimizin gayretiyle memleketimizin mahsuldar tarlaları birer mamure kaynağı olacaktır. Şüphesiz bu mamureyi, cihandaki düşmanlara karşı müdafaa için kıymetli bir ordumuz da bulunacaktır. Muhterem çiftçiler, hep yalnız sizden ve askerden bahsettiğim için, buraya kadar yalnız bu iki unsur üzerinde söz söylediğim için diğer unsurlara o kadar ehemmiyet vermediğim manasını anlamayınız. Sırtınıza giydiğiniz elbise, ayağınıza geçirdiğiniz kunduradan en ufak şeylere kadar sanat sahiplerine muhtaçsınız.

Bütün bu ihtiyacınızı temin için paranızı düşmanlara vermemek lazımdır. Kazancınızın heba olmaması için, başkalarına haraçgüzar olmamak için dindaşınız olan, kendinizden olan sanatkârlara koşacaksınız, onlara yardım etmek hem borcunuz, hem menfaatınızdır. Sonra mahsulatı memleket içinde tüketmek sizin gayretinizle orantılı olmaz. Elbette yalnız şahsi ihtiyacınızı gidermek için çalışmıyorsunuz. İhtiyacınızdan fazla mahsulatı harice sevk edecek ve onları altına çevireceksiniz. Bunu yapabilmek için tüccarlara ihtiyacınız vardır. Eğer tüccarlar bizden olmazsa, milli servetin çok mühim bir kısmı şimdiye kadar olduğu gibi yine yabancılarda kalacaktır. Onun için milli ticaretimizi yükseltmeye mecbursunuz. Bütün bu basit fakat hayati hakikatleri bilerek, bilmeyenlere de yolu ile veya zor ile anlatarak gayemize yürüyeceğiz. Hepiniz pek güzel anlamışsınızdır ki, bizi o gayeye varmaktan men eden iki kuvvet vardır: Biri harici düşmanlardır. Bunlar bizi bir sömürge haline koymak için ilerlememizi istemeyenlerdir. Fakat çiftçi arkadaşlar, muhterem babalar, bizim için bunlardan daha zararlı, daha tehlikeli bir sınıf düşman daha vardır:[1] O da içimizden çıkması muhtemel olan hainlerdir. Aklı eren, memleketi seven, hakikati gören kimselerden böyle düşman çıkmaz. İçimizde böyleleri çıkarsa, onlar, ya aklı ermeyen cahiller, ya memleketi sevmeyen fenalar, ya hakikati görmeyen körlerdir. Biz cahil dediğimiz vakit mutlaka mektepte okumamış olanları kastetmiyoruz. Kastettiğim ilim, hakikati bilmektir. Yoksa okumuş olanlardan en büyük cahiller çıktığı gibi, hiç okumak bilmeyenlerden de, bilhassa sizlerin içinizde görüldüğü gibi, hakikati gören hakiki âlimler çıkar. Sözlerime son verirken bir daha tekrar dikkatinizi şu noktaya çe-

1 *Hâkimiyeti Milliye*'de "bir sınıf daha vardır". (Y.N.)

kiyorum. Paramızı, hayatımızı harici düşmanların tasallutundan kurtarmak, bu memleketin harici düşmanlara esir olmasına müsaade etmemek ne kadar lazımsa, aynı zamanda ve onlardan daha fazla bir uyanıklıkla dahili düşmanlara, dahildeki zararlı adamlara da dikkatle bekçilik yapmak ve onların her hareketlerini gözden kaçırmamak mecburiyetindeyiz. Biz ancak bu gayretle, bu uyanıklıkla çalışarak muvaffak olacağız. Bütün dünya Türkiye'nin muhterem mevcudiyetine gıpta edecek ve milletimize layık ve müstahak olduğu yüksek mevkii ayıracaktır. Böyle bir milletc mensubiyetimden dolayı çok bahtiyarım ve iftihar ediyorum. *(Şiddetli alkışlar.)*

TARSUS GENÇLER YURDU'NDA NUTUK*

(18 MART 1923)

Paşa Hazretleri Tarsus Gençler Yurdu'nda dahi gençler namına irat edilen azimkâr bir hitabeye aşağıdaki gibi kısa ve kuvvetli bir nutuk ile karşılık verdiler:

Tarsus gençlerini takdirle selamlarım. Fertler hayatta üç devre geçirir. Devletlerin hayatı da bu devirleri geçirebilir. Eski Osmanlı hükümeti bu hayat devirlerinin üçünü de yaşadıktan sonra tarihe karıştı. Onun yerine cihan tarihinde bir yeni Türkiya devleti geçti. *(Alkışlar.)* Yeni Türkiya devleti bütün Türklerin seciyelerini, yani onun dinç, azimkâr, faziletli etkenlerini kendisinde toplamıştır. Gençler, biz size maziden, mazinin hurafelerinden, mazinin mevcutlarından arınmış bir mevcudiyet çıkardık. Hadiselerden, hadiselerin zaruretinden çıkan bu mevcudiyet, sizin pek kıymettar iştirakinizle, parlak yardımınızla çıktı. Bu mevcudiyeti büyütüp yükseltmek bizlerden sizlere düşer. Bu vazifede muvaffak olacağınıza gördüğüm deliller sayesinde pek çok kuvvetlerle iman edenlerdenim. *(Alkışlar.)*

Muhterem gençler, hayat mücadeleden ibarettir. Bundan dolayı hayatta yalnız iki şey vardır: Galip olmak, mağlup olmak. Size, Türk gençliğine terk ettiğimiz ve bıraktığımız vicdani emanet, yalnız ve daima galip olmaktır ve eminim daima galip olacaksınız. *(Alkışlar.)* Milletin yükselme vasıtaları ve şartları için yapılacak şeylerde, atılacak adımlarda katiyen tereddüt etmeyin. Milleti o yükselme merhalesine götürmek için dikilecek engellere hep birlikte mâni olacağız. Bunun için beyinlerinize irfanlarınıza, malumatınıza, icap ederse bileklerinize, pazularınıza bacaklarınıza müracaat edecek, fakat neticede mutlaka ve mutlaka o gayeye varacağız. Gerek burada ve gerek seyahat ettiğim bütün yerlerde genç arkadaşlarınız, hep sizler gibi hisli, azimkâr ve cesurdur. Dolayısıyla şimdiden geleceğin parlak ufuklarını görmekle mesuttur. Bu millet sizin gibi evlatlarıyla layık olduğu yüksek mertebeyi bulacaktır. Beni çok memnun ettiniz. Huzurunuzla ve bilhassa azimli sözlerinizle mesudum. Size, arkadaşlarınıza ve Tarsus halkına müteşekkirim.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 25 Mart 1923, Numara: 772, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.133. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

TARSUS TÜRK OCAĞI HATIRA DEFTERİNE YAZI*

(18/19 MART 1923)

Tarsus Türk Ocağı namı altında birleşen ve Türklük kültürünü yükseltmek gibi kıymetli vazife yapan Türk gençliğini takdir ederim.

Temenni ederim ki, dernek bu dakikadan itibaren Tarsus'ta Türk'ün sönmez ocağının yandığını ismi ile de ilan etsin.

18/19 Mart 339 [1923]
Gazi

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Hikmet Öz, *Atatürk Tarsus'ta*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.23-24. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

OSMANİYE'DE BEKLEYEN HEYETLERE*

(19 MART 1923)

Adana: 19 (imtiyaz sahibimizden) - Dün gece ve bugün yağan şiddetli yağmurlardan Ceyhan taşmıştır. Adana Ovası bir deniz manzarası arz ediyor. Taşkın sebebiyle ekinler pek ziyade hasara uğramıştır. Ceyhan Köprüsü yakınındaki demiryolunun su altında kalması dolayısıyla Gazi Paşa Hazretleri'ni taşıyan tren geri dönmüştür. Başkumandan Paşa Hazretleri, bu vaziyetten pek ziyade üzgün bulunmaktadırlar. Gazi Paşa Hazretleri, Osmaniye'de kendilerini bekleyen yirmiyi aşkın heyetlerin her birine ayrı ayrı aşağıdaki telgrafı göndermişlerdir:

...nın muhterem ve kahraman halkıyla yakından görüşmek ve dertleşmek fırsatını geçen seneden beri büyük bir özlemle bekliyordum. Beklediğim mesut dakikanın tam gelip çattığı esnada makûs bir tesadüf beni o saadetten ve şereften mahrum bıraktı. Trenle Ceyhan civarına kadar geldiğim halde demiryolunun taşan suların altında kalması seyahate devam imkânını ortadan kaldırdı. Bu engelin ne vakte kadar giderilebileceği de bilinemediğinden, büyük bir üzüntü ve teessüfle dönmeye mecbur oldum. Üzüntümün pek derin olduğuna emin olmanızı bilhassa rica ederim. O kadar sevdiğim ve kendileriyle görüşmeye o kadar istekli bulunduğum sizleri isterse geçici bir müddet için olsun görememek zarureti benim için pek acı oldu. Muhterem mebuslarınız birliktedir. Sizin hakkınızda pek mükemmel ve tafsilatlı malumat aldım. Esasen milli mücahededeki fedakârlığınızı yakından takip ve pek ziyade takdir etmiştim. İnşallah ilk fırsattan istifade ederek özel olarak o havaliye sizleri görmek üzere yine geleceğim ve bugünkü hasret ve özlemlerimi telafi edeceğim kardeşlerim.

TBMM Reisi
Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 20 Mart 1923, Numara: 768, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.485-486. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

KARAMAN İSTASYONUNDA HALKLA KONUŞMA*

(20 MART 1923)

Konya: 20 (imtiyaz sahibimizden) - Bütün gece tren yürüdü. Sabahleyin Ereğli'yi geçtik. Ereğli'de Karaman'ın öğle yemeği davetnamesi alındı. Dokuzda Karaman'a ulaştık. Ahali, mektepler vb. taraflarından parlak surette karşılandık. Eşleri Hanımefendi'yle Gazi Paşa Hazretleri'ne halılarla döşenmiş istasyon salonunda süt ikramı olundu. Burada hafif kar yağmıştır. Hava soğuk olduğundan, Gazi Paşa Hazretleri mektep çocukları üşümesin, gitsinler buyurdular. Kalmak için ahali çok ısrarda bulundular. Gazi Paşa: "İtimat edersiniz ki, çok büyük bir arzu ile görüşmek istiyorum. Fakat vakit pek dar. Burada kalacağım birkaç saat bütün programı altüst edecek. İnşallah geniş bir zamanda yine gelir, görüşürüz" *dediler. Karaman'ın çok faziletli müftüsü karşılık olarak: "Sayei devletinizde elhamdülillah bugünleri gördük. Hâkimiyetimizi elimize aldık. Bundan sonra yine yol göstermeleriyle çalışacağız. Her türlü ilerlemeye mazhar olacağız. Sizin emrinize bakıyoruz. Siz irade buyurunuz biz yapalım. Sizden emir, bizden itaat"; Gazi Paşa Hazretleri cevaben:* "Cenabı Allah bizi çok seneler cezalandırdı. Belki biz buna müstahak olmuştuk; çektik. Fakat arkasından bir uyanış geldi. Kendimizi kurtardık. Bundan sonra da milletin bana itimadı devam ettikçe ben de millete karşı borcum olan her hizmeti yapmaya çalışacağım" *buyurdular. Karşılayıcılar arasındaki İktisat Kongresi'nden gelen üyeler ile de görüşüldü.*

Halk, kongreye her yerde pek çok alakadarlık göstermektedir. Gazi Paşa Hazretleri sohbet esnasında dediler ki: "İnşallah orada verilen kararları tatbik edeceğiz. İnşallah bir de sıhhıye ve maarif kongresi yaparız. Hükümet şimdiye kadar bu gibi şeyleri düşünmeye vakit bulamadı." *Müftü Efendi, Latife Hanımefendi'ye yönelik hitapla "Malumu âliniz bendeniz burada hepsinin pederleriyim. Refikam cariyelerinin ve diğer hanımların zatıâlinize fevkalade olan hürmetlerini arz ederim" dedi. Latife Hanımefendi "Çok teşekkür ederim, Efendi Hazretleri. İstirham ederim, benim de selamlarımı lütfen kendilerine bildiriniz" dediler. Veda sırasında Müftü Efendi "Gazi Paşa Hazretleri! Size zaten doymak nasip olmayacak. Ağlaya ağlaya ayrılıyoruz dedi. Hanımefendi vedada Müftü Efendi'nin elini öperken "Berhudar ol kızım, iki cihanda aziz olasın" dediler. Veda pek müteessirane oldu. Halkın gözleri Gazi Paşa'yı götüren trende kaldı.*

* *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Mart 1923, Numara: 769, s.4. Ayrıca bkz. Ertuğrul Zekai Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1938)*, c.1, Tarihi Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, s.157. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

KONYA ESNAF VE TÜCCARLARİNA NUTUK*

(20 MART 1923)

Muhterem efendiler,

Bundan evvelki ziyaretlerimde olduğu gibi, bu defa dahi muhterem Konyalıların hakkımda gösterdikleri samimi ve hararetli tezahürattan dolayı çok mütehassisim. Bütün Konyalılara teşekkürlerimin bildirilmesini rica ederim. Belediye Reisi Beyefendi'nin kendi şahsı namına, Konya halkı namına, Konya'nın uleması, esnafı, tüccarları namına şahsım için gösterdikleri takdirkâr hissiyata da ayrıca teşekkür ederim. Memleketimizde, gidebildiğim her yerde, uğradığım her beldede muhterem halkımızın çok samimi, çok hararetli, çok kalbi tezahüratını, büyük ruhlu milletimizin her yerde muhabbet, emniyet ve itimadını görmekle mesut ve bahtiyarım. Fakat milletimin bu muhabbetine, bu emniyet ve itimadına kesbi liyakat ettiğimi iddia edemem. *(Estağfurullah sesleri.)* Bu emniyet ve itimada, ancak bundan sonra da tarihe, millete, vatanıma karşı uhdeme düşen namus vazifesini en son hadde kadar yaparak layık olmaya gayret edeceğim. *(Alkışlar.)*

Kadızade Ahmet Efendi'nin kalbi ve samimi sözleri beni başkaca mütehassis etti. Kendilerine özel olarak teşekkür ederim. Efendiler, bilmem hatırınızda mı, üç sene evvel de Konya halkıyla karşı karşıya gelmiş, kendileriyle fikir alışverişinde bulunmuş, o zaman milletin içinde bulunduğu acı şartları Konyalılarla baş başa konuşmuştum. O zaman mukaddes topraklarımız her taraftan çiğnenmiş bulunuyordu. Düşmanlar bütün memleketimize hâkimdi. O zaman demiştim ki, muhterem Konyalılar, bu milletn namusunu, hayatını, geleceğini kurtarmak için onun bütün mevcudiyetine kasteden kuvvetleri mahvetmeye bu miletin kabiliyeti, asaleti, azmi bol bol yeter. Bu sözümün doğruluğunu vukuat ispat etti.[1] Çünkü bu milletin azmi, dayanışması, kahramanlığı sayesinde nihayet düşman darmadağın ve perişan edildi.

Harici düşman artık bizim için bir düşman olmaktan çıkmıştır. Bağımsızlığımızı mahva çalışanlar artık bizim için korkunç değildir. Onun tehlikeli olamaması için icap eden tedbirler alınmıştır. Biz harici düşmanı bu hale, milletin birliğiyle getirdik. Lakin düşman yalnız hariçte değildir. Dahilde de bu milletin hayatıyla oynamak isteyen düşmanlar var. Harici düşmana karşı aldığımız tedbirleri, gösterdiğimiz birliği, dahili düşmana karşı da daha şiddetle, daha uyanıklıkla göstermeliyiz. Süngü ile, silahla, kanla elde ettiğimiz zaferden sonra, irfan, ilim, fen, iktisadiyat gibi sahalarda

* *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Mart 1923, Numara: 773, s.1; *Akşam*, 27 Mart 1923, Numara: 1621, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1959, s.134-137. Eski yazı metinler Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 Cümle, *Akşam*'da şu şekildedir: "Bu millet sözümün sıdkını vukuatile ispat etti." (Y.N.)

muzaffer olmak için çalışacağız. Milleti refah ve ikbale götürecek bu sahalarda emniyetle, muvaffakiyetle yürüyebilmek isc, yalnız bir şarta bağlıdır. Bu şart bulunmazsa, o sahalarda muvaffakiyetimiz imkânsızdır. Bu şart şudur: Milletin doğrudan doğruya kendi hâkimiyetine kendinin sahip olmasıdır. Üç buçuk dört seneden beri tatbik edilerek milleti kurtuluşa erdiren, bundan sonra da ebediyen tatbiki ile milleti ikbale götürecek olan bu idare tarzı için tehlikelerin hepsi sona ermiş değildir. Lakin hâkimiyetine doğrudan doğruya sahip olmanın kıymetini pek iyi anlayan ve pek iyi bilen millet, bu mukaddes hâkimiyetine karşı baş gösterecek her tehlikeyi kahredecektir. Konyalılar tarihin her inkılap devrinde acı tatlı günler gördüler. Tarihin dersindeki ehemmiyeti herkes gibi muhterem Konyalıların da takdir edeceğine eminim. Bu emniyetledir ki, Konya'nın milli hâkimiyetin istikrarında en kudretli dayanak noktalarından biri olacağına büyük kanaatim var. Konyalıların ziraat, ticaret sahasında gösterdikleri faaliyet, sahip bulundukları aklıselim ve memleket sevgisi beni pek haklı olarak bu emniyete götürmektedir. Muhterem Konyalılarla böyle bir sofrada bulunmaktan dolayı memnunum ve mesudum. Hepinize teşekkürler ederim. *(Şiddetli alkışlar.)*

Nutkun sona ermesi üzerine Konyanın yerli tüccarlarından Kaşıkçızade Tahir Efendi, Paşa'ya hükümetin ticaretimizi geliştirmek hususunda ne gibi fikirlere sahip olduğunu sordu. Paşa tekrar ayağa kalkarak şu izahatta bulundular:

Arkadaşlar, Kaşıkçızade Tahir Efendi biraderimizin bu sorusunu açıklanmaya ve aydınlatılmaya muhtaç buluyorum. Kendileri soruyor ki, hükümetin ticaret hakkında ne gibi düşünceleri vardır. Evvelemirde şunu söyleyeyim ki, bendeniz içinizde hükümet namına değil, Meclis namına değil, ordu namına değil, sadece bir mebus gibi, belki de yalnız bir arkadaşınız, bir kardeşiniz gibi bulunuyorum. *(Alkışlar.)* Onun için sorunuza hükümet namına cevap vermeye salahiyetim yoktur. Malumu âliniz hükümetimiz Türkiya Büyük Millet Melisi hükümetidir. Hükümet, Meclis'in kendisidir. Meclis ise bana şu ve bu hususta bizim görüşümüzü izah et, diye bir karar ve o karar neticesinde bir salahiyet vermiş değildir. Eğer hükümet kelimesinden maksadınız Meclis değil de, Meclis'in devlet şubelerinde kendi namına hükümet icrasına vekil tayin ettiği Heyeti Vekile kastediliyor ise, onların namına da söz söylemeye salahiyettar değilim. Çünkü yine malumu âlinizdir ki, Heyeti Vekile üyeleri Teşkilatı Esasiye hükümlerine göre gerek ferden ve gerekse bir bütün olarak Meclis'e karşı mesuldürler. Dolayısıyla kendi mesuliyetleri altında vazife yapmaya mecbur zevat namına söz söylemekten kendimi men etmeyi uygun buluyorum. Eğer sorunuzu "Sen ne diyorsun? Senin ticaretimiz hakkındaki fikrin nedir?" diye soraydınız, o zaman cevap vermekte beis görmezdim ve kabul ediyorum ki, asıl maksadınız da budur. Ben de bu suretle fikrimi arz ediyorum: Efendiler, ticaret hakkındaki düşünceleri iki şekilde tespit eyliyorum. Biri bugüne ait ve bugünün gerektirdiği düşünceler, diğeri geleceğe ait, yani barıştan sonra milletin arzu ve emellerine ait düşünceler. Eğer bugün için ticaretimiz hakkında ne düşünüyorsun diye sorarsanız, bu soruya bir tek cevap vereceğim. Bugün için düşündüğüm yegâne şey kapitülasyonlardır. Maddeten, fiilen, kanla kaldırılmış olan kapitülasyonların bir daha dirilmemek üzere yokluğa gömülmesini temin etmektir. Ticaretimizin de, sanayimizin de, her nevi iktisadiyatımızın da ge-

lişmesi ve yükselmesi ancak bunun ile mümkündür. Bugüne ait olan bu yön temin edildikten sonra, yarına ait olan Türkiya ticaretinin dünya ticareti ile rekabet edebilmesi için, düşünülmesi lazım gelen şeyleri bittabi siz tüccarlar benden daha iyi bilirsiniz. Ticaret için iki şey lazımdır. Biri, harice çıkarılacak mahsulat mercilcri temin etmektir. Bu olmazsa ticaret yoktur. Bunları harice sevk edebilmek için seri ve emin vasıtalara muhtacız. Dolayısıyla bütün kuvvetimizle bir an evvel otomobiller, şoseler ve şimendiferler yapmaya mecburuz. İkinci olarak ticarette düşüneceğimiz ikinci iş ihracat ve ithalatımıza aracılık vazifesini gören ticareti yabancılar elinden kurtarmaktır. Ne yazık ki, bu ticaret kendimizde değildi. Milli ticaret müesseseleri birer birer elimizden çıkmıştı. Artık halkımızın tüccar sınıfını zengin edebilmek için, ticaretin hariç ellerde bulunmasına mâni tedbirleri almak mecburiyetindeyiz. Arkadaşlar, ithalattan ziyade ihracattır ki, memleketi zengin yapacaktır. Halbuki ihracatımız ancak sahillerimize kadar gidiyor ve oradan bu ihracat, yabancı memleketlere sevk edilirken yabancılar eline geçiyor. Kazancımızın mühim kısmı bu suretle bizden çıkıyor. Onun için ihracat kaynaklarımız bizden olan tüccarlarımızın elinde bulunmalıdır. İşte ticaretimiz için başlıca düşünülecek şeyler bunlardır. Bunların her birini[1] bugünkü medeniyete göre, medeniyetin bugünkü icaplarına göre, cihan ticaretinin bugünkü esaslarına göre kolaylıkla temin edeceğimizi zannetmek gafletine düşmemelidir. Lakin güç de olsa, az da olsa müşkülat da çeksek, bu gayeye yürüyecek ve inşallah muvaffak olacağız. *(Alkışlar.)*

1 *Akşam*'da "hiç birini". (Y.N.)

KONYA TÜRK OCAĞI'NDA NUTUK*

(20 MART 1923)

Eskişehir: 24 - Gazi Paşa Hazretleri Konya'daki ikinci nutuklarını Türk Ocağı'nın çay ziyafetinde irat buyurdular. Konya Türk Ocağı Reisi Ziya Bey tarafından kısa fakat azametli bir nutuk irat edilmiş ve Gazi Paşa'nın inkılabındaki ulvi ehemmiyet üzerinde ısrar edilerek bu milletin asırlardan beri taçlı ve taçsız birtakım şahısların esir ve hizmetçisi olarak yaşadığı, bundan kurtulmak için kendisine yol gösteren olmadığı, nihayet bu çıkmaz yola Millet Meclisi'nin başında bulunan Gazi Paşa'nın bir nihayet verdiği, yapılan mesut inkılabın tecellisine kadar icap ederse gençliğin canını vermekte Paşa'nın küçücük bir işaretiyle tereddüt etmeyeceği, harpte olduğu gibi bu sahada da kanını akıtmaktan çekinmeyeceği bildirilmekte idi. Bu nutka Gazi Paşa Hazretleri aşağıdaki heyecanlı ve kudretli hitabe ile karşılık verdiler:

Muhterem gençler,

Türk Ocağı namına hakkımda söylenen sözlerden, gösterilen muhabbet ve emniyetten dolayı değerli Ocak üyelerine özel olarak teşekkür ederim.

Arkadaşlar, hakikaten bu millet asırlarca kendi arzusu hilafında, milletin emelleri ve menfaatları hilafında olarak sevk ve idare edilmiş, millet hiçbir tarihi devrede yaratılışındaki kabiliyeti geliştirecek mesai sahasına sahip olamamıştır. Ve bu mazhar olamamak yüzünden birçok felaketlerin altında ezilmiştir. O acı felaketler, milleti ölümc kadar götürebilecek mahiyetteydi. Teşekküre değerdir ki, en son ölüm darbeleri millette en hayati uyanışları doğurmaya vesile oldu. Ancak o sayededir ki, üç buçuk dört senedir milletin ahenkli mesaisi neticesindedir ki, millet hepimizi memnuniyette, dünyayı hayrette, düşmanları dehşette bırakan zaferlere, muvaffakiyetlere ve Allah'ın yardımlarına mazhar oldu. Bizi kendi benliğimize sahip yapan bu uyanışa, bize kendimizi bulduran bu hakiki uyanıklığa daha evvel sahip bulunsa idik, daha eskiden kendi mevcudiyetimiz, kendi selametimiz, kendi gayemiz için çalışmış olsaydık, bugünkü netice daha parlak olur ve biz son badirelere düşmeyerek dünyanın en bahtiyar milleti olurduk. Milletimiz en yüksek medeniyet derecesinde, en parlak olgunluk mertebesinde, en şanlı şeref ve talihte iken, diğer birtakım milletler ancak milletimizin darbeleri karşısında kendi benliklerini bularak o darbeleri geçirdikten sonra bugünkü vaziyetlerini bulmuşlar, biz ise onlardaki uyanışa bedel, çok derin gafletler içinde dalıp gelmişizdir.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Mart 1923, Numara: 773, s.1-2. Özeti için bkz. *Vakit*, 27 Mart 1923, Numara: 1901, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.137-146. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *Vakit*'teki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

Arkadaşlar, her yerde söylüyoruz, her yerde söylüyor ve tekrar ediyoruz, milletin bugünkü zaferleri pek parlak olmakla beraber, henüz milletimizi hakiki kurtuluşa mazhar kılmamıştır. Belki bundan sonraki mesaimiz, zaferi kazanmakta olduğu gibi aynı gayretle, aynı fedakârlıkla yapılacak mesai neticesindedir ki, asıl gayeye ulaşacağız. O gayeye varmak için de her şeyden evvel bizi şimdiye kadar gaflet içinde bırakan sebepleri ve etkenleri tahlil etmek, meydana çıkarmak, unutmamak lazımdır. Bu hakikatleri, millet vicdanının kulağına ulaştırmak, bu hakikatleri milletin vicdanına iyice kazımak için onları bir daha, beş daha söylemek, onları daima ve daima tekrar etmek lazımdır. Milleti uzun asırlar gaflette bırakan türlü sebepler arasında hakiki noktayı bir kelime ile ifade etmiş olmak için diyebilirim ki, bütün sefaletlerimizin kati sebebi zihniyet meselesidir. İnsanlar ve insanlardan meydana gelen cemiyetler her şeyden evvel bütün fertleriyle salim bir zihniyete sahip olmalıdırlar. Zihniyeti zayıf, çürük, hasta, bozuk olan bir toplumun bütün mesaisi hebadır. İtiraf mecburiyetindeyiz ki, bütün İslam âleminin toplumlarında hep yanlış zihniyetler hüküm sürdüğü içindir ki, doğudan batıya kadar İslam memleketleri düşmanların ayakları altında çiğnenmiş ve düşmanların esaret zincirine geçmiştir.

Bu fikrimi izah etmek arzusuyla biraz daha tafsilat vermek isterim. Hepinizce malumdur ki, Cenabı Peygamber ahkâmı nususu[1] tebliğe memur olduğu tarihte, etraf ülkelerde muhtelif kavimler vardı. İslam dinini bütün insanlığa kabul ettirmek için, fisebilillah[2] kılıç çeken Arap mücahitleri, asırlarca yüksek medeniyetler yaşamış milli mazilerine ve örf ve ananelerine sahip birçok kavimleri, Türkler, İraniler, Mısırlılar, Bizanslılar gibi kavimleri az zamanda İslamiyet dairesine aldılar. Yine fennen, ilmen, maddeten görüyorsunuz ki, herhangi bir kavim yeni bir şekil alınca, devleti bütün esaslarıyla kabul etmekte, hazmetmekte, müşkülata uğruyor. Daima uzun bir mazinin kendi mevcudiyetinde yaşadığını görüyor. Daima asırlık medeniyetinin kendi toplumsal bünyesinde yaşattığı alışkanlıklara, inançlara bağlı kalıyor ve böyle her yeni bir şey alan kavimlerde yeniyle eskinin birbirine karıştığını, yeni şeyin esaslarıyla kendinde mevcut eski esasların karıştırıldığını görüyoruz. Bu tabii kaide, İslamı kabul eden milletlerde de aynen tecelli eyledi. Dini mübini İslamın çok ulvi, çok kıymetli esaslarını ve hakikatlerini bu milletler olduğu gibi almamakta inat ettiler. İslamiyetin ilk parlak devirlerinde mazinin mahsulü olan hastalıklı âdetler bir zaman için kendini göstermeye ve nüfuz etmeye muktedir olamamışsa da, biraz sonra İslamın hakikatlerine sarılmaktan, İslamın esaslarına hareketlerini uydurmaktan ziyade mazinin miraslarından olan âdetleri ve inançları dine karıştırmaya başlamışlardır.

Bu yüzden İslam cemiyetine dahil birtakım kavimler İslam oldukları halde düşüşe, sefalete, çöküşe maruz kaldılar. Mazilerinin hastalıklı veya batıl alışkanlıkları ve inançlarıyla İslamiyeti karıştırdıkları ve bu suretle İslamın hakikatlerinden uzaklaştıkları için kendilerini düşmanların esiri yaptılar.

Bu İslam kavimlerinin içinde bizim milletimiz olan Türkler milli ananeler ve teamül itibariyle hastalıklı şeylere sahip değillerdi. Türk toplumsal ananelerinin pek çoğu İslamın hakikatine uygun ve yakındı. Lakin Türkler bulundukları saha, yaşadık-

1 Kur'an hükümleri. (Y.N.)
2 Fisebilillah: Allah yolunda; karşılık beklemeksizin. (Y.N.)

ları bölgeler itibariyle bir taraftan İran ve diğer taraftan Arap ve Bizans milletleriyle temas halinde idiler. Şüphe yok ki, temasların milletler üzerinde tesirleri görülür. Türklerin temas ettiği milletlerin o zamanki medeniyetleri ise çürümeye başlamıştı. Türkler bu milletlerin hastalıklı âdetlerinden, fena yönlerinden etkilenmekten kendilerin koruyamamışlardır. Bu hal kendilerinde karışık, ilmi olmayan, insani olmayan zihniyetler doğurmaktan geri kalmamıştır. İşte düşüşümüzün belli başlı sebeplerinden birini bu nokta teşkil ediyor.

Yine biliyorsunuz ki, İslam âlemine dahil cemiyetler ve Hıristiyan âlemi kitleleri arasında birbirini affedilemez gören bir düşmanlık mevcuttur. İslamlar, Hıristiyanların, Hıristiyanlar İslamların ebedi düşmanları oldular. Birbirlerine kâfir, mutaassıp gözüyle baktılar. İki dünya yekdiğeriyle asırlardan beri bu taassup ve düşmanlıkla yaşadı. Bu düşmanlığın neticesidir ki, İslam âlemi Batı'nın her asır yepyeni bir şekil ve renk alan ilerlemelerinden uzak kalmıştı. Çünkü İslam ehli o ilerlemelere tenezzül etmeksizin, nefretle bakıyordu. Aynı zamanda, iki kitle arasında uzun asırlardır devam eden düşmanlığın zorlamasıyla İslam âlemi silahını bir an elinden bırakmamak mecburiyetinde bulunuyordu. İşte silahla bu daimi meşguliyet, düşmanlık hissiyle Batı'nın yeniliklerine iltifat etmemek, düşüşümüzün sebeplerinden ve etkenlerinden diğer mühim bir sebebini teşkil eder. Bu saydığım sebeplerden başka asıl bizim milletin, bilhassa, aydınlarımızın çok dikkatle, çok ehemmiyetle nazarı itibare alacağı bir sebep vardır ve bence bu sebep şimdiye kadar ilerleyemeyişimizin, en son kademede kalışımızın –unutmayalım– memleketimizin baştan başa bir harabe oluşunun asli sebebidir. Düşüşümüzün bu ana sebebini şu nokta teşkil ediyor: İslam âlemi iki sınıf ayrı heyetlerden meydana gelmektedir. Biri çoğunluğu teşkil eden avam, diğeri azınlığı teşkil eden aydınlar. Bozuk zihniyetli milletlerde büyük çoğunluk başka hedefe, aydın denen sınıf başka zihniyete sahiptir. Bu iki sınıf arasında tam zıtlık, tam muhalefet vardır. Aydınlar asli kitleyi kendi hedefine sevk etmek ister; halk ve avam kitlesi ise bu aydın sınıfa tabi olmak istemez. O da başka bir istikamet tayinine çalışır. Aydın sınıf telkinle, irşatla çoğunluk kitlesini kendi maksadına göre iknaya muvaffak olamayınca, başka vasıtalara başvurur. Halka tahakküme ve zor kullanmaya başlar; halkı istibdatta bulundurmaya kalkar. Artık burada asıl tahlili noktaya geldik. Halkı ne birinci usul ile ne de tahakküm ve istibdat ile kendi hedefimize sürüklemeye muvaffak olamadığımızı görüyoruz; neden?

Arkadaşlar,

Bunda muvaffak olmak için aydın sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabii bir uygunluk olmak lazımdır. Yani aydın sınıfın halka telkin edeceği mefkûreler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Halbuki bizde böyle mi olmuştur. O aydınların telkinleri, milletimizin ruhunun derinliğinden alınmış mefkûreler midir?

Şüphesiz hayır. Aydınlarımız içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat genel olarak şu hatamız da vardır ki, incelemelerimize ve araştırmalarımıza zemin olarak çoğunlukla kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almayız. Aydınlarımız belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır, lakin kendimizi bilmeyiz.

Aydınlarımız, milletimi en mesut millet yapayım der. Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım der. Lakin düşünmeliyiz ki, böyle bir teori hiçbir de-

virde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan bir şey, diğer millet için felaket olabilir. Aynı sebepler ve şartlar birini mesut ettiği halde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşiflerinden, ilerlemelerinden istifade edelim, lakin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz.

Milletimizin tarihini, ruhunu, ananelerini doğru, salim, dürüst bir gözle görmeliyiz. İtiraf edelim ki, hâlâ ve hâlâ aydınlarımızın gençleri arasında halk ve avama uygunluk muhakkak değildir. Memleketi kurtarmak için bu iki zihniyet arasındaki ayrılığı durdurmak, yürümeye başlamadan evvel bu iki zihniyet arasındaki uygunluğu temin etmek lazımdır. Bunun için de biraz avam kitlesinin yürümesini çabuklaştırması, biraz da aydınların çok hızlı gitmemesi[1] lazımdır. Lakin halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak daha çok ve daha ziyade aydınlara düşen bir vazifedir.

Gençlerimiz ve aydınlarımız ne için yürüdüklerini ve ne yapacaklarını evvela kendi beyinlerinde iyice kararlaştırmalı, onları halk tarafından iyice hazmedilebilir ve kabul edilebilir bir hale getirmeli, onları ancak ondan sonra ortaya atmalıdır. Ben çok ümitvarım ki, gençlerimiz bunu yapacak derecede yetişkindir. Biliyorum ki, ihtiyarlarımız gibi gençlerimizin de tecrübeleri vardır. Zira milletimizin yakın senelere ait gördüğü acı dersler, yakın senelerin en yoğun vakalar ile dolu oluşu, devrimizin gençlerini eski devirlerin ihtiyarları kadar ve belki onlardan fazla vakaların şahidi, dolayısıyla gençlerimizi ihtiyarlar kadar tecrübe sahibi yaptı. Herhangi gencimiz yaşadığı devrin belki üç misli nispetinde vakalara şahit olduğu için, her gencimizi üç misli yaş sahibi sayabilir, onları da ihtiyarlar gibi tecrübeli kabul eyleyebiliriz. Gençlerimizin gördükleri bu tecrübelerden istifade ederek, faal, memleketin hizmetinde ve azim ve imanla donanmış olarak vazifelerini hakkıyla yapacaklarına eminim.

Arkadaşlar,

Bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, ilerlemeye çok kabiliyetli bir halktır. Bu halk eğer bir defa muhataplarının samimiyetle kendilerine hizmet ettiklerine kani olursa her türlü hareketi derhal kabule hazırdır. Bunun için gençlerin her şeyden evvel millete güven vermesi lazımdır.

Bunun için de mefkûremizi açıklıkla ifade etmeliyiz. Onu imanla duymalı ve onu çok sebatkârane takip etmeliyiz. Şahsi menfaatlarımızdan, hasiş emellerimizden uzaklaşmaya ancak böyle canlı ve alevli mefkûre sayesinde muvaffak olacağız. Gençlerin kardeşleriyle, babalarıyla, tecrübe sahibi ihtiyarlarıyla, İslamın ruhuna vâkıf hakiki değerli ulemasıyla beraber mesaisinde muvaffakiyete mazhar olacağı muhakkaktır.

Fakat bütün iyi niyete, gösterilen bütün sebata, azim ve metanete, ortaya koyulan bütün birlik ve dayanışmaya rağmen yine en güzel, en isabetli, en doğru zihniyetleri ve mefkûreleri bozmaya çalışacak insanlara tesadüf edilecektir. Öylelerine karşı bütün millet fertleri çok şiddetli karşılık vermelidir. Hepimiz için öylelerine karşı kahredici bir birlik kitlesi şeklinde tecelli etmekliğimiz, en zaruri bir vicdani gerekliliktir.

Zira bu hususta fesatlık yapacak insanlara müsamaha göstermek, âlicenaplık göstermek terbiye eseri değil, belki bir milletin saadetine, şerefine, namusuna göz dikmiş insanlara müsamahadır ki, hiçbir vakit, hiçbir fert buna müsaade edemez. Hiç kimse buna müsaade etmek hakkına sahip değildir ve siz de olmamalısınız. *(Alkışlar.)*

1 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*'de yanlışlıkla "gitmesi" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

Arkadaşlar,

Bir milletin namuskâr bir mevcudiyet, hürmete değer bir mevki sahibi olması için, o milletin yalnız ilim ve fen sahibi bulunması kâfi değildir. Her ilmin, her şeyin üzerinde bir hassaya sahip olması lazımdır ki, o da o milletin belirli ve olumlu bir seciyeye sahip bulunmasıdır. Böyle bir seciyeye sahip olmayan fertler ve böyle fertlerden meydana gelen milletler hiçbir dakika hakiki bir devlet teşkil edemezler. Böyle milletler birer fesat ocağı olurlar. Şunun bunun oyuncağı ve şunun bunun esiri olurlar. Benim bildiğime göre memleketimizde çok senelerden beri açılmış ve halen mukaddes ateşlerle yanan ve alevi her mensup olanın kalp ve vicdanını aydınlanmış kılan Türk Ocakları'nın esas gayesi, millete böyle olumlu bir karakter vermektir. Türk Ocakları, milletin harsı üzerinde mühim tesirler yapmalıdır. Zaten bunu yapıyorlar ve daha ziyade yapacaklardır. Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok tembellik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle telafiye çalışmalıyız. Bilirsiniz ki, bir milliyet prensibi vardır bir de bunu dağılmaya sevk eden teoriler vardır. Lakin yine bilirsiniz ki, milliyet teorisini, milliyet fikrini, milletlerdeki millet mefkûresini dağıtmaya çalışan teorilerin dünya üzerinde tatbik kabiliyeti bulunamamıştır. Çünkü, tarih, vakalar, hadiseler ve gözlemler hep insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin hâkim olduğunu göstermiştir ve milliyet prensibi aleyhindeki büyük ölçekte fiili tecrübelere rağmen yine milliyet hissinin öldürülemediği ve yine kuvvetle yaşadığı görülmektedir.

Bilhassa bizim milletimiz, milliyetini bilmezden gelişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki muhtelif kavimler hep milli akidelere sarılarak, milliyet mefkûresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zaafa uğradığı anda bize hakaret ettiler, hor gördüler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak, evvela bizim kendi benliğimize hürmet edelim. Benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün fiillerimizle ve hareketlerimizle gösterelim; bilelim ki, milli benliğini bulmayan milletler başka milletlerin avıdır.

Milli mevcudiyetimize düşman olanlarla dost olmayalım. Böylelerine karşı bir Türk şairinin dediği gibi,

(karşı duvardaki levhayı işaret ederek)

"Türküm ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi"

diyelim. Düşmanlarımıza bu hakikati ifade ettiğimiz gün, kanaatimize, mefkûremize, ikbalimize yan bakan her ferdi düşman kabul ettiğimiz gün, milli benliğe uzanacak her eli şiddetle kırdığımız, milletin önüne dikilecek her engeli derhal devirdiğimiz gün, hakiki kurtuluşa ulaşacağız. Ve sizler gibi aydın, azimli, imanlı gençler sayesinde bu kurtuluşa ulaşacağımıza emin olabiliriz. *(Şiddetli alkışlar.)*

Türk Ocağı üyelerinden Operatör Eyüb Sabri'nin "Milletimizin inkılabına muhalefet eden ve kendisini din irşadıyla mükellef gören bir sınıf var, bu sınıfa karşı ne gibi tedbirler alınmıştır?" sorusu üzerine Mustafa Kemal ayağa kalkarak sözüne tekrar başlamıştır:

Bu soruyu soran arkadaşımızı müsaadeleriyle bir noktada eleştireceğim. Soruları mühimdir, açıklığa sahip değildir. Evvela soruyorum. Bu soruyu sorarken bu belir-

sizlik bulutlarına ne ihtiyaç vardı. Bu meseleden bahsederken muğlaklığa sebep nedir? Biz bir şeyi vicdanen iyi yaptığımıza, sözlerimizin hakikat olduğuna kani isek onu olduğu gibi açık, vazıh, tereddüt ve kapalılıktan uzak olarak anlatmalıyız. Ben kendilerinin sorusunu izah edeyim: Buyurdular ki, bu millet esasen her şeye kabiliyetlidir; fakat bazı insanlar vardır ki, hakikati idrak edecek kadar olgun değildir. Bu sebeple, halkın saf vaziyetinden istifade ederek, halka zararlı fikirler vererek, halk için fesatçı mevkiinde kalabilirler. Bunlara karşı tedbir var mıdır? Eğer soru böyle irat edilse idi, işte burada hazır bulunanlar içinde muhtelif mesleklerde bulunan arkadaşlar var, asker var, tüccar var, ulema var, vesair mesleklerden ve sınıflardan zevat var. Şüphesiz hepimiz aynı kanaatte olduğumuzu söylerdik.

Her şeyden evvel şunu en temel bir dini hakikat olarak bilelim ki, bizim dinimizde özel bir sınıf yoktur. Ruhbaniyeti reddeden bu din, tekelciliği kabul etmez. Mesela ulema; mutlaka aydınlatma vazifesi ulemaya ait olmadıktan başka, dinimiz de bunu katiyetle men eder. O halde biz diyemeyiz ki, bizde özel bir sınıf vardır, diğerleri dinen aydınlanma hakkından mahrumdur. Böyle kabul edersek kabahat bizde, bizim cahilliğimizdedir. Hoca olmak için, yani dini hakikatleri halka telkin etmek için, mutlaka ilmi kisve şart değildir. Bizim ulvi dinimiz her Müslim ve Müslimeye ilmin araştırılmasını farz kılıyor ve her Müslim ve Müslime ümmeti aydınlatmak ile mükelleftir.

Efendiler, bir fikri daha düzeltmek isterim. Milletimiz içinde hakiki ulema, ulemamız içinde milletimizin hakkıyla iftihar edebileceği âlimlerimiz vardır. Fakat bunlara karşılık ilmi kisve altında ilmin hakikatinden uzak, lüzumu kadar öğrenememiş, ilim yolunda layıkı kadar ilerleyememiş hoca kıyafetli cahiller de vardır. Bunların ikisini birbirine karıştırmamalıyız.

Seyahatlerimde birçok hakiki aydın ulemamızla temas ettim. Onları en yeni ilmi terbiye almış, sanki Avrupa'da tahsil etmiş bir seviyede gördüm. İslamın ruhuna ve hakikatine vâkıf olan ulemamızın hepsi bu olgun mertebededir. Şüphesiz ki, bu gibi ulemamızın karşısında imansız ve hain ulema da vardır, lakin bunları onlara karıştırmak isabetli olmaz.

Efendiler, hakiki ulema ile dine zararlı ulemanın yekdiğerine karıştırılması Emeviler zamanında başlamıştır. Hazreti Peygamber'in saadet zamanlarında, Peygamberimizin irtihalinden sonra dört halife hazretlerinin zamanlarında, hep doğrudan doğruya Hazreti Peygamber'in yol göstermesiyle İslam olan dört halifenin aydınlatmasıyla selamette bulunan ümmet kitlesi arasında hakiki temizlik, kalbi hürmet, ulvi bir irtibat vardı. Ne vakit ki Muaviye ile Hazreti Ali karşı karşıya geldiler, ne vakit ki Sıffîn vakasında Muaviye'nin askerleri Kur'anı Kerim'i mızraklarına diktiler ve Hazreti Ali'nin ordusunda bu suretle tereddüt ve zaaf husule getirdiler. İşte o zaman dine fesatlık, İslamlar arasına nefret girdi ve o zaman hak olan Kur'an, haksızlığı kabule vasıta yapıldı. En zorba hükümdarlardan olan Muaviye'nin nasıl bir hile neticesinde hilafet sıfatını da takındığını biliyorsunuz. Ondan sonra bütün müstebit hükümdarlar hep dini alet edindiler; ihtiras ve istibdatlarını desteklemek için hep ulema sınıfına müracaat eylediler. Hakiki ulema, dini bütün âlimler, hiçbir vakit bu müstebit tacidarlara boyun eğmediler, onların emirlerini dinlemediler, tehditlerinden korkmadılar. Bu gibi ulema kamçılar altında dövüldü, memleketlerinden sürüldü, zindanlarda çürütüldü, darağaçlarında asıldı. Lakin onlar yine o hükümdarların keyfine dini alet yapmadılar. Fakat ger-

çekte âlim olmamakla beraber, sırf o kisvede bulundukları için âlim sanılan, menfaatına düşkün, hırslı ve imansız birtakım hocalar da vardı. Hükümdarlar işte bunları elc aldılar ve işte bunlar, dine uygundur diye fetvalar verdiler. İcap ettikçe yanlış hadisler bile uydurmaktan çekinmediler. İşte o tarihten beri saltanat tahtında oturan, saraylarda yaşayan, kendilerine halife namı veren müstebit hükümdarlar bu gibi hoca kıyafetli dilencilere iltifat ve onları himaye ettiler. Hakiki ve imanlı ulema her vakit ve her devirde onların düşmanı oldu.

Üç buçuk dört sene evveline kadar sağ olan Osmanlı hükümdarları da aynı şeyleri yapmışlar, aynı hilelerden istifade etmişlerdi. Osmanlı tarihinden bu hususta uzun misaller iradına lüzum yok, son Osmanlı hükümdarı Vahdettin'in harekâtı gözünüzün önündedir. Onun emriyledir ki, bile bile ölüme götürülen milleti kurtarmak isteyenler asi ilan edildi. Onun emriyle millet ve vatanı kurtarmak için kan döken aziz ordumuzun serseriler sürüsü olduğuna dair fetvalar veren ulema kıyafetli kimseler çıktı. Onlar bu fetvaları Yunan tayyareleriyle ordumuzun içine atıyorlardı. İşte bu noktada soruyu soran arkadaşımıza yerden göğe kadar hak veririm. Ulema içinde böyle hainleri himaye, aşağılık hareketlerini şeriata tatbik eden, din kisvesi ve şeriat sözleriyle milleti küçük düşüren ve aldatan âlimlerin –onlar için bu tabiri kullanmak istemem– böyle şerre alet olan insanların yüzündendir ki, dört halifeden sonra din daima siyaset vasıtası, menfaat vasıtası, istibdat vasıtası yapıldı. Bu hal Osmanlı tarihinde böyle idi; Abbasiler, Emeviler zamanında böyle idi. Fakat şurayı görüşlerinize arz ederim ki, böyle adi ve sefil hilelerle hükümdarlık yapan halifeler ve onlara dini alet yapmaya tenezzül eden sahte ve imansız âlimler tarihte daima rezil olmuşlar, rezil edilmişler ve daima cezalarını görmüşlerdir. Abbasi halifelerinin sonuncusu, biliyorsunuz ki, bir Türk tarafından parçalanmıştı. Dini kendi ihtiraslarına alet yapan hükümdarlar ve onlara yol gösteren hoca namlı hainler hep bu akıbete uğramışlardır. Böyle yapan halifelerin ve ulemanın arzularına muvaffak olamadıklarını tarih bize sonsuz misallerle izah ve ispat etmektedir. Artık bu milletin ne öyle hükümdarlar, ne öyle âlimler görmeye tahammülü ve imkânı yoktur. Artık kimse öyle hoca kıyafetli sahte âlimlerin yalan dolanına ehemmiyet verecek değildir. En cahil olanlar bile o gibi adamların mahiyetini pekâlâ anlamaktadır. Fakat bu hususta tam bir emniyet sahibi olmaklığımız için bu uyanışı, bu uyanıklığı, onlara karşı, bu nefreti, hakiki kurtuluş anına kadar bütün kuvvetiyle, hatta artan bir azimle muhafaza ve idame etmeliyiz. Eğer onlara karşı benim şahsımdan bir şey anlamak isterseniz, derim ki, ben şahsen onların düşmanıyım. Onların olumsuz istikamette atacakları bir adım, yalnız benim şahsi imanıma değil, yalnız benim gayeme değil, o adım benim milletimin hayatıyla alakadar, o adım milletimin hayatına karşı bir kasıt, o adım milletimin kalbine havale edilmiş zehirli bir hançerdir. Benim ve benimle hemfikir arkadaşlarımın yapacağı şey, mutlaka ve mutlaka o adımı atanı tepelemektir. *(Alkışlar.)*

Şüphe yok ki arkadaşlar, millet birçok fedakârlık birçok kan pahasına, en nihayet elde ettiği hayati umdesine kimseyi tecavüz ettirmeyecektir. Bugünkü hükümetin, Meclis'in, kanunların, Teşkilatı Esasiye'nin mahiyet ve hikmeti hep bundan ibarettir.

Sizlere bunun da üzerinde bir söz söyleyeyim. Farzımuhal eğer bunu temin edecek kanunlar olmasa, bunu temin edecek meclis olmasa, öyle olumsuz adım atanlar karşısında herkes çekilse ve ben kendi başıma yalnız kalsam, yine tepeler ve yine öldürürüm. *(Şiddetli alkışlar.)*

KONYA TÜRK OCAĞI HATIRA DEFTERİ'NE YAZI*

(20 MART 1923)

Konya, 21 Mart, saat: 23.12 (imtiyaz sahibimizden) - Dün gece hükümet dairesinde Konya esnaf ve tacirleri tarafından büyük Gazi şerefine tertip edilmiş olan ziyafet çok parlak ve bilhassa samimi oldu. [...] Bundan sonra Türk Ocağı'nda şereflerine verilen çay ziyafetinde hazır bulunmak üzere hareket eylediler. [...] Paşa Hazretleri Ocağın vaziyeti, faaliyeti, üyelerin adedi, meslek ve sıfatları hakkında birçok sorular sorarak malumat aldılar. Gençlere azami surette yardım edilmesi için Vali Bey'e, hazır bulunanlara tavsiyede bulundular ve "Konyalılar çok zengindirler. Gençlerini bir parça himaye etmeleri lazımdır" *dediler. [...]*

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, gençleri ve hazır bulunanları pek çok alakadar eden ve her cümlesi kalplerden kopan nihayetsiz alkışlarla karşılanan pek mühim bir nutuk irat eylediler. [...] ve Ocak hatıra defterine şu cümleleri yazdılar:

Konya, muhtelif Türk devletleri yaşatmış öz Türk vatanıdır. Konya, asırlardan beri tüten büyük bir Türk ocağıdır: Türk harsının esaslı kaynaklarından biridir. Konya Türk Ocağı, Türklüğün hakiki bir timsali olmalıdır. Bu Ocak'tan milletin hissini. mefkûresini daima ısıtacak, nurlandıracak parlak alevler semalarda yükselmelidir: çok yükselmelidir. O kadar ki, bu alev vatanın bütün ufuklarında aydınlıklar vücuda getirebilsin. Konya'nın genç beyinleri! Müteşebbis, cesur, sebatkâr evlatları! Ocağınıza sahip olunuz! Bütün engeller Ocağınızın ateşi karşısında derhal yanıp kara duman olmaya mahkûmdur.

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 23 Mart 1923, Numara: 771, s.1; *İkdam*, 26 Mart 1923, Numara: 9349, s.1. Ayrıca bkz. Mehmet Önder, *Atatürk Konya'da*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989, s.40. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *İkdam*'daki ise Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

KONYA HİLALİ AHMER KADINLAR ŞUBESİ'NİN ÇAYINDA NUTUK*

(21 MART 1923)

Gazi Paşa Hazretleri Konya'daki üçüncü nutuklarını Konya Hilali Ahmer[1] *Kadınlar Şubesi'nin çay ziyafetinde irat buyurdular. Kadın ve erkek yüzlerce zevatın hazır bulunmasıyla verilen bu çay ziyafetinde Hilali Ahmer Kadınlar Şubesi Kâtibesi Hanımefendi tarafından bir nutuk okundu. Bu nutukta hanımlarımızın Gazi Başkumandanlarına karşı duydukları hürmet ve sevgi, Türk kadınlarının da büyük kurtarıcılarının gösterdiği uyanış ve inkılap yolunda metin adımlarla yürüyeceği, milli mücadelede Türk kadınlığının da nasıl fedakârane çalıştığı, son yarım asır zarfında memleketimizin nasıl felaketler geçirdiği ve en nihayet bu art arda gelen kara günlerden büyük dahilerinin gayretiyle nasıl kurtuldukları, kadınıyla erkeğiyle bütün Türkiya'nın nasıl yeni bir devre girdiği anlatıldıktan ve Hilali Ahmer'deki kadınların eğer devletler milli ve hayati haklarımızı kabul etmezler de yeniden harp başlarsa nasıl candan çalışacakları izah edildikten sonra Gazi Paşa Hazretleri'yle muhterem eşlerine uzun ve mesut ömürler temenni edildi. Onu müteakip Belediye Reisi Muhlis Bey tarafından da toplumsal hayatımızın yükselmesi yolunda beyanatta bulunarak inkılap tarihimizde bir merhale olan bu toplantıdan dolayı Gazi Paşa ile muhterem eşlerine teşekkür ve böyle bir toplantıyı hazırladıklarından dolayı da Hilali Ahmer Reisesi Şerife Hanım'la idare heyetini memleket namına tebrik eyledikten sonra Gazi Paşa Hazretleri her iki nutka Türk kadınlığı hakkında gayet kıymettar bir şaheser olan aşağıdaki hitabe ile karşılık verdiler:*

Muhterem hanım ve beyefendiler;

Bu dakikada Konya'nın çok güzide kıymetli hanımlarıyla, çok muhterem aydın hemşirelerimizle ve kendilerine refakat eden arkadaşlarıyla hep bir arada bulunmaktan çok memnun ve mütehassisim. Bize böyle samimi, memnuniyet verici, kıymetli dakikalar hazırlayan Konya Hilali Ahmer Kadınlar Şubesi'ni teşkil eden hanımefendilere özel olarak teşekkürlerimi arz ederim. Bilhassa hemşiremiz Hanımefendi'nin, cemiyetlerinin tercümanı hissiyatı olarak hakkımda beyan buyurdukları fevkalade övgülere[2] karşı minnettarım. Hanımefendi hemşiremiz irat ettikleri nutukla memleketimizin kırk senedir yaşadığı hayatı, geçirdiği devirleri pek kıymetli ve pek veciz

* *Hâkimiyeti Milliye*, 29 Mart 1923, No: 776, s.1-2. Özeti için bkz. *Vakit*, 30 Mart 1923, Numara: 1904, s.3. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.147-153. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *Vakit*'teki ise Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 Kızılay. (Y.N.)

2 "Övgülere" sözcüğünün aslı olan "temdihata" sözcüğü yerine, *Vakit*'te "teveccühe". (Y.N.)

surette özetlediler. Bunu açmak için bir kelime bile hatırlatmak ve ilave etmek istemiyorum. Sözlerini bu suretle tasviple andıktan sonra şunu ilave edeyim ki, Hilali Ahmer Cemiyeti'nin ve bilhassa bu ulvi cemiyette pek büyük bir faaliyet ve dirayetle fedakârlık gösteren muhterem hanımlarımızın askeri harekâtta, milli mücadelenin muvaffakiyete ulaştırılmasında gösterdikleri gayret ve yardım orduya yapılan hizmetlerin kıymetlilerinden birini teşkil etmektedir. Ordunun Başkumandanı sıfatıyla yüksek heyetlerine teşekkürler takdim eylerim.

Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da azimkârane çalışarak memleketimize daha çok hizmetler[1] yapacağınıza eminim.

Hanımlar, efendiler;

Bu son senelerin inkılap hayatında, hummalı fedakârlıklarla yüklü mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak kurtuluşa ve bağımsızlığa götüren azim ve faaliyet hayatında milletin her ferdinin mesaisi, gayreti, himmeti, fedakârlığı geçmiştir. Bu arada en ziyade hürmet ile yâd ve daima şükran ile tekrar edilmek lazım gelen bir gayret vardır ki, o da Anadolu kadınının göstermiş olduğu çok ulvi, çok yüksek, çok kıymetli fedakârlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının üzerinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını "Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar gayret gösterdim" diyemez. *(Şiddetli alkışlar.)*

Hanımlar ve efendiler;

Kadınlarımız aslında toplumsal hayatta erkeklerimizle her vakit yan yana yaşadılar. Bugün değil, eskiden beri, uzun zamanlardan beri, kadınlarımız erkeklerle baş başa, mücadele hayatında, ziraat hayatında, iş hayatında[2] erkeklerimizden yarım adım geri kalmayarak yürüdüler. Belki erkeklerimiz memleketi istila eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında varlıklarını ispat ettiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin mevcudiyet vasıtalarını hazırlayan, kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin hayat kabiliyetini tutan, hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsulatı pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla yağmur demeyip, kış[3] demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmatını taşıyan, hep onlar, hep o ulvi, o fedakâr, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur. Dolayısıyla hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen taziz ve takdis edelim. *(Alkışlar.)*

Fakat muhterem hanımlar ve muhterem beyler, hepinizce malumdur ki, kadınlarımızın bu kadar fedakârlığına, kadınlarımızın bu kadar hizmetine, erkeklerden hiçbir yerde geri kalmayan bu kadar ehliyetlerine rağmen, düşmanlarımız ve Türk kadınının ruhunu bilmeyen yüzeysel bakışlar kadınlarımıza bazı isnatlarda bulunmaktadırlar. Ka-

1 *Vakit*'te "iyilikler". (Y.N.)
2 "İş hayatında" sözcüklerinin aslı olan "hayatı maişette" sözcükleri yerine, *Vakit*'te "tedariki maişette"..(Y.N.)
3 *Vakit*'te "çamur". (Y.N.)

dınlarımızın hayatta atılane yaşadıklarını, ilim ile, irfan ile münasetbetleri bulunmadığını, medeni hayat ve toplumsal hayat ile alakadar olmadıklarını, kadınlarımızın her şeyden mahrum kaldıklarını, onların Türk erkekleri tarafından, hayattan, dünyadan, insanlıktan, işten güçten uzak tutulduğunu söyleyenler vardır. Fakat halin hakikati böyle midir? Şüphesiz ki Türk kadınını bu suretle görmek, Türk kadınını görmemektir. Yabancıların ve bizi düşman gözüyle görenlerin tarif ve tasvir ettikleri kadınlar, bu vatanın asıl kadını, Anadolu'nun asıl Türk kadını değildir. Öyle kadınlar bizim asıl hayatımızda ve asıl memleketimizde yoktur. Türk kadınını yanlış görüp yanlış anlatanlar, bilhassa büyük şehirlerimizde, ileri, medeni zannedilen yerlerde bazı Türk hanımlarının harici manzaralarına bakarak aldanıyorlar. O kadınların harici manzaralarını aleyhimizdeki kötü yorumlara müsait bir zemin olarak alıyorlar. Milletin genel hayatına nispetle pek sınırlı ve ehemmiyetsiz olan o kadınları, onların harici manzaralarından çıkardıkları manayı bütün Türk kadınlığına yayıyorlar. İşte ilk düzeltilecek hata ve ilk ilan edilecek hakikat buradadır. Harici manzaralarıyla düşmanlarımıza ve bilhassa içimizdeki bedbahtlara bilerek ve daha ziyade bilmeyerek haklı bir yalan dolan sermayesi veren manzaralara, hepiniz biliyorsunuz ve herkes biliyor ki, en ziyade memleketimizin en büyük şehri olan, asırlarca devletin patiyahtı ve hilafet merkezi bulunan İstanbul'da tesadüf ediliyor. Düşmanlarımız bu manzaradaki kadınlardan aldıkları intibalar ile acı hükümler veriyor ve diyorlar ki: Türkiya medeni bir millet olamaz, çünkü Türkiya halkı iki parçadan meydana gelmektedir; kadın ve erkek diye iki kısma ayrılmıştır. Halbuki bir toplum aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse ilerlemesine ve medenileşmesine fenni imkân ve ilmi ihtimal yoktur.

Muhterem hanımlar, düşmanlarımızı aldatan bu harici manzara bilhassa kadınlarımızın şeklinden, giyinme tarzından ve kapanma suretinden doğuyor. Onların aldanmalarına saik olan diğer bir nokta da yabancılarla temas edebilecek mevkide bulunan kadınlarımızın tavırlarının ve hareketlerinin milli tavırlarımızın ve hareketlerimizin timsali olmayıp, belki Avrupa tavırlarının ve hareketlerinin taklidi olarak görülmesidir. Hakikaten memleketimizin bazı yerlerinde, en ziyade büyük şehirlerinde, giyinme tarzımız, kıyafetimiz bizim[1] olmaktan çıkmıştır. Şehirlerdeki kadınlarımızın giyinme ve kapanma tarzında iki şekil tecelli ediyor; ya bu yönde ya karşıt yönde aşırılık görülüyor. Yani ya ne olduğu bilinemeyen, çok kapalı, çok karanlık bir harici şekil gösteren bir kıyafet, veyahut Avrupa'nın en serbest balolarında bile harici kıyafet olarak arz edilemeyecek kadar açık bir giyim. Bunun her ikisi kötü tesirden, hayatımıza fenalık yapmaktan geri değildir. Bunun her ikisi de şeriatın tavsiyesi, dinin emri haricindedir. Bizim dinimiz kadını o aşırılıktan da, bu aşırılıktan da tenzih eder.

O şekiller dinimizin gereği değil, muhalifidir. Dinimizin tavsiye ettiği tesettür, hem hayata, hem fazilete uygundur. Kadınlarımız şeriatın tavsiyesi, dinin emri icabınca tesettür etselerdi ne o kadar kapanacaklar, ne o kadar açılacaklardı. Şer'î tesettür kadınlar için müşkülata sebep olmayacak, kadınların toplum hayatında, iktisat hayatında, iş hayatında ve ilim hayatında erkeklerle işbirliği yapmasına mâni bulunmayacak basit bir şekildedir. Bu basit şekil, toplumumuzun ahlak ve adabına aykırı değildir.

1 *Vakit*'te "bir". (Y.N.)

Giyinme tarzımızı ifrata vardıranlar, kıyafetlerinde aynen Avrupa kadınını taklit edenler düşünmelidir ki, her milletin kendine mahsus ananesi, kendine mahsus âdetleri, kendine göre milli hususiyetleri vardır. Hiçbir millet aynen diğer bir milletin taklitçisi olmamalıdır. Çünkü böyle bir millet ne taklit ettiği milletin aynı olabilir, ne kendi milliyeti dahilinde kalabilir. Bunun neticesi şüphesiz ki hüsrandır.

Bizim tesettür meselesinde nazarı itibara alacağımız şey, bir yandan milletin ruhunu, diğer yandan hayatın icaplarını düşünmektir. Tesettürdeki şu ve bu yöndeki aşırılıktan kurtulmakla bu iki ihtiyacı da temin etmiş olacağız. Giyinme tarzımızda milletin ruhi ihtiyacını tatmin için, İslam ve Türk hayatını başından bugüne kadar layıkıyla incelemek ve etrafıyla açıklamaklığımız lazımdır. Bunu yaparsak görürüz ki şimdiki hayat tarzımızda ne İslam ne de Türk ananelerine uygunluk yoktur. Şimdiki giyinme tarzımız ve kıyafetimiz onlardan başkadır; lakin onlardan daha iyidir diyemeyiz. Bizim kadın hayatımızda, kadının giyinme tarzında yenilik yapmak meselesi söz konusu değildir. Milletimize bu hususta yeni şeyleri özümletmek[1] mecburiyeti karşısında değiliz. Belki ancak dinimizde, milliyetimizde, tarihimizde zaten mevcut olan makbul âdetlerin cereyanına intizam vermek söz konusu olabilir. Biz başlı başımıza ferden her türlü şekilleri tatbik edebilir, kendi zevkimize, kendi arzumuza, kendi terbiye ve seviyemize göre istediğimiz kıyafeti seçebiliriz. Ancak bütün milletin kabule değer göreceği şekilleri, bütün milletin hayatında tatbik kabiliyeti olan kıyafetleri her halde genel temayüllerde aramak ve o şekillerin muvaffakiyetini genel temayüllere uygunlukta görmek lazımdır. Bazı milletlerin zevk âlemlerini memleketimizde tatbike kalkmak bittabi hatadır. Bu yol toplumsal hayatımızı feyz ve fazilete ulaştırmaz.

Daha selametle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını ilmi, ahlaki, toplumsal, iktisadi hayatta erkek ortağı, arkadaşı, yardımcı ve destekçisi yapmak yoludur. Eğer kadınlarımız şeriatın tavsiye, dinin emrettiği bir kıyafetle, faziletin icap ettirdiği tavır ve hareketle içimizde bulunur, milletin ilim, sanat, toplum hareketlerine iştirak ederse, bu hali, emin olunuz, milletin en mutaassıbı dahi takdirden kendini alamaz. Bilakis o halin aleyhinde söylenecek sözlere karşı, belki onun müteşebbislerinden daha fazla, savunucusu olur. *(Çok doğru sesleri.)*

Benimle temas eden bazı yabancı muhabirleri, bilhassa bir İngiliz muhabiresi,[2] ismini hatırıma getiremedim, bir sıra makaleler yazmış. Bu makalelerin birinde tesadüf etmiştim, diyor ki: Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları memlekette çok yeniliklerde bulunabilirler, birçok yenilikler yapabilirler, pek çok şeyleri değiştirebilirler; lakin yalnız bir şey yapamazlar, o da kadınların giyim tarzını değiştirmektir!

Bu İngiliz muhabiresi bundan bahsettiği zaman hep İstanbul'da gördüğü bazı hanımların fazla müsamahalı kıyafetlerini düşünüyordu. Nitekim makalesinin müteakip kısımlarında bu hususu izah ediyor ve diyor ki, çünkü o hanımlar o kadar şık, o kadar zarif, o kadar incedirler ki, bütün Avrupa kadınları onları kendilerine model alsalar layıktır!

1 "Özümletmek" sözcüğünün aslı olan "bel' ettirmek" sözcükleri, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*'de yanlışlıkla "bellettirmek" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

2 İngiliz gazeteci M. Grace Ellison olmalı. (Y.N.)

İşte bir yabancı muhabiresinin bu şahitliğinden de anlaşılıyor ki, bizim kadınlarımız, bazı yerlerde, Avrupa kadınlarını bile gıptaya sevk edecek kadar ilerlemişlerdir ve eğer kadınlarımız yalnız bu yönü düşünür ve yalnız şıklıkta, zarafette Avrupa kadınlarını bile geçmeyi hedef alırsa, kadınlık hayatında, dolayısıyla bütün milletin hayatında varmak istediğimiz mesut inkılaba ulaşmakta kolaylığa mazhar olamayız. Tesettür şekli meselesinde kolaylıkla, emniyetle yürüyebilmek, dinin, eski milli ananenin, akıl ve mantığın, ahlak ve faziletin emrettiği tabii şekli ve basit şekli kabul etmektir. Şer'i mübinimizin[1] tarif ettiği şekilden istifade ve onu hayatımızda tatbik etmek, maksada ulaşmak için kâfidir. *(Alkışlar.)*

Kadınlarımızın her millette olduğu gibi, bizim milletimiz için de ne kadar yüksek ehemmiyeti olduğunu söylemeye lüzum yoktur. Bizim milletimizde kadın eskiden bu ehemmiyeti hakikaten en ulvi derecede ortaya koymuştur. Büyük atalarımız ve onların anaları, tarihin ve vakaların şahitliğiyle sabittir ki, cidden yüksek faziletler göstermişlerdir. Burada birçok noktalardan sayabileceğimiz o faziletlerin en büyüğü ve en ehemmiyetlisi kıymetli evlatlar yetiştirmeleriydi. Hakikaten Türk milletinin bütün cihanda yalnız Asya'da değil Avrupa'da dahi büyük hamleler göstermiş olması, tantanalı harekât icra eylemiş bulunması, hep öyle kıymetli ataların faziletli evlatlar yetiştirmesi ve daha beşikten çocuklarının ruhuna mertlik ve fazilet telkin eylemesi sayesinde idi. Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın genel vazifelerde üzerlerine düşen hisselerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletkâr bir vazifeleri de iyi valide olmaktır. Zaman ilerledikçe, ilim ilerledikçe, medeniyet dev adımlarıyla yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü icaplarına göre evlat yetiştirmenin müşkülatını biliyoruz. Anaların bugünkü evlatlarına vereceği terbiye, eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için gerekli vasıflara sahip evlat yetiştirmek, evlatlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek vasıfları taşımaya bağlıdır. Dolayısıyla kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar.

Çok büyük şükranla görüyoruz ve görmekteyiz ki, her yerde hanımlarımız erkeklerle fikir ve nur yolunda müsabaka edercesine yürüyorlar. Yine şükranla ifade etmek lazımdır ki, hiçbir yerde kadınlarımız erkeklerin aşağısında değildir. Hemen her yerde kadın ve erkek seviyesi arasında bir denklik görmekteyim. Bu hal iftihara değerdir. Kadınlarımızın, daha uygunsuz şartlar altında erkeklerden geri kalmayışı ve belki aynı şartlar altında erkeklerden ileri gidişi iftihar sebebidir. Lakin kadınlarımız bununla mağrur olmalı değil, bilhassa aydın hanımlarımız yabancıların, düşmanların ve içimizdeki kötü niyetlilerin kendilerine atf ve isnat etmek istedikleri vaki ve haklı olmayan noksanların hakikaten varit ve haklı olmadığını göstermek mecburiyetindedirler. Bunu fiilen, maddeten, giyimleriyle, tavır ve hareketleriyle, her şeyleriyle göstermeli ve ispat eylemelidirler.

Şunu ilave edeyim ki, kadınlık meselesinde dış şekil ve kıyafet ikinci derecededir. Asıl mücadele sahası, kadınlarımız için şekilde ve kıyafette muvaffakiyetten ziyade, asıl muzaffer olunması lazım gelen saha nur ile, irfan ile, hakiki fazilet ile süslenmek

1 İyi ve kötüyü ayırt eden şeriatın. (Y.N.)

ve donanmaktır. Ben, muhterem hanımlarımızın Avrupa kadınlarının aşağısında kalmayacak, bilakis pek çok yönlerde onların üzerine çıkacak nur ve irfanla donanacaklarına katiyen şüphe etmeyen ve buna kati surette emin olanlardanım. Sözlerime hitam vermeden evvel sözlerini dikkatle dinlediğim hemşiremiz Hanımefendi'nin benim ve eşim Lâtife'nin hakkında kardeşçe ifade buyurdukları tebriklerden dolayı kendilerine ayrıca teşekkür eder, Konya hanımlarına öncülük eden sizlerin huzurunda bize mesut dakikalar geçirttiğiniz için hepinize teşekkürler ederim. *(Şiddetli alkışlar.)*

DARÜLHİLAFETÜLÂLİYE MEDRESESİ'Nİ ZİYARET*

(22 MART 1923)

Perşembe günü alaturka saat sekizde Medrese'ye bir memur gelerek, "Paşa Hazretleri'nin yarım saat sonra medreseyi ziyaret buyuracakları ve medrese talebelerini ve müderrislerini dershanelerinde vazifeleri başında görmek arzu eylediklerini" Medrese Müdüriyeti'ne tebliğ ederek dönmüş ve hakikaten biraz sonra muhterem eşleri Latife Hanımefendi Hazretleri ve maiyet erkânıyla birlikte teşrifleri vaki olmuştur.

[...]

Evvela, Fevziye Medresesi'nde bulunan hariç kısım üçüncü sınıf dershanesini teşrif etmişler ve Müderris Hâdimi İsa Ruhi Efendi'nin ahlak dersini dinlemişler ve "İnnalehe ye'mürüküm entüeddülemanâtı ilâehliha..." ayeti celilesinden anlaşılan hükümetlerin esas teşekkülleri ancak adaleti tercih ve emanetin ehline verilmesinden ibaret olması bahsi, belirtilen sınıfın yaşı en küçük talebesi Hamdizade Hamdi Ragıp Efendi tarafından anlatılmış ve devletlileri husule gelen hoşnutluklarını, "bu ayeti kerimeyi muvaffakiyetlerimiz için yegâne hayırlı ve uğurlu bir delil sayarım" *yüksek beyanatıyla göstermiş ve adı geçen müderris ile tokalaşmış ve belirtilen sınıf öğrencilerini lütfen sevindirmişlerdir.*

Dershaneden çıkacakları esnada sahn[1] *talebesinden Said Sami Efendi teşriflerine karşı irticalen şu nutku irat eylemiştir:*

* *Babalık*, 26 Mart 1923, Numara: 1154, s.1-2. Ayrıca bkz. *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri (1868-1945)*, Derleyen: Kırışoğullarından Fuad Arun, Başnur Matbaası, Ankara, 1968, s.164-169; Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.124-126. *Babalık*'taki eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın Darülhilafetülaliye Medresesi'ni ziyareti *Hâkimiyeti Milliye*'de şu şekilde yer almaktadır:

"Konya: 22 (imtiyaz sahibimizden) - Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bugün saat 15'te eşleriyle birlikte Darülhilafe Medresesi'ni teşrif ettiler ve Müftü Efendi Hazretleri'yle öğretim heyeti tarafından karşılandılar. Mektebi teftiş eden ve mektebin öğretim programı ile talebe miktarı hakkında sorular soran Gazi Paşa Hazretleri medrese hakkında etraflı malumat almakta büyük alaka gösterdiler. Sınıfın birinde Aksekili Ahmet Hamdi Efendi'nin 'Dini Dersler' adlı eserinden o günün dersi olan 'Kur'anı Kerim'e göre devletin kurulu bulunduğu esas ikidir: Birincisi adalet ikincisi emanetleri ehline vermek. Dolayısıyla bu iki esası muhafaza eden herhangi bir hükümet şekli ne olursa olsun İslam gözünde meşru ve makbuldür. Müslümanlık şekle değil ruha ehemmiyet vermiştir'den ibaret parçadan fevkalade memnun oldular. Talebelerin hitabelerine cevaben 'Memnuniyetle görüyorum ki, öğretim ve dersler cidden dini hakikat dairesindedir. İnşallah memleketimizi, milletimizi canlandıracak asri ve hakiki ulema –fazilet-kâr müderrisleriniz sayesinde– siz olacaksınız'. Fransızca, hadis, fıkıh, coğrafya derslerinde Gazi Paşa Hazretleri talebe ile uzun uzadıya meşgul olarak ehemmiyetli sohbet cereyan etti ve derslerde talebenin en asri mefkûrelerle yürüdüğünü görmekle memnun oldu. Ayrılırken 'Aksekili Ahmet Efendi'ye teşekkür ederim. Gözlemlerimden gelecek bakımından memleket için memnunum' buyurdular."

Bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 23 Mart 1923, s.4. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur. (Y.N.)

1 Sahn: Medresede ibtidayi (ilk) hariç ve ibtidayi (ilk) dahil kısımlarından sonra gelen bir derece. (Y.N.)

[...]

Hitabe bittiğinde adı geçen Efendi'ye "Büyük fikirlerde bulunduğunuzdan dolayı hassaten tebrik ve teşekkür ederim" *lütuf ve iltifatında ve bütün talebeye de çok teveccühte bulunmuşlar, daha sonra hariç kısım ikinci sınıf dershanesini ziyaret buyurmuşlardır.*

Bu dershanede tarih ve coğrafya muallimi, Darülmuallimini Âliye mezunlarından Mustafa Asım Bey hoca kürsüsünde coğrafya dersi vermekte idi.

Muallimi ve talebeyi selamı devletleriyle sevindirdikten sonra, muallimin yanındaki sandalyeye oturdular. "Dersinize devam ediniz" *emrini verdiler.*

Adı geçen muallim, Hindistan'ın tarihi, coğrafi ahvaline dair yarım saat kadar malumat beyan eyledikten sonra, netice olarak [...] demiş ve bunun üzerine, Paşa Hazretleri dersi kâfi görerek talebenin en küçüğü olan Ali Bedri Efendi'ye işaret ederek anlatılan ders hakkındaki intibalarını ve Hindistan için malumatını sormuşlardır.

Ali Bedri Efendi kendine irat buyurulan her bir soruya ikişer cevap vermesi üzerine Paşa Hazretleri, "Fazla malumat istemiyorum, bir soruya bir cevap veriniz" *buyurmaları üzerine muhterem eşleri Hanımefendi, "Ne zeki ve çalışkan efendidir" diyerek takdirlerine mazhar buyurmuşlardır.*

Ondan sonra Paşa Hazretleri ayağa kalkarak, "Muallim Bey'in beyanatı üzere, Hindistan, yani bizimle pek alakadar olan bu din kardeşlerimiz memleketi dahi yakın bir gelecekte bağımsızlığa nail olacağına şimdiden ümitvar olabiliriz" *buyurdular ve muallimi ve talebeyi iltifat ve teşekkürlerine gark eyleyerek dershaneden ayrılmışlar ve hariç kısım birinci sınıf dershanesini teşrif etmişlerdir.*

Bu sınıfta yazı dersi vardı. Hüsnühat[1] *Müderrisi, meşhur hattat Fevzi Efendi ile talebeyi selamlarıyla ihya ve talebenin yazılarını görerek güzel bulup takdir ettiler.*

"Bende Timurlenk'in Kur'anı Azimüşşan'ı vardır, gayet kıymettardır. Onun yazısı da pek güzel ve taklide ve örnek almaya değerdir. Hüsnühat her devirde sevilegelmiş ve hâlâ da daima iyi nama mazhar olmuşlardır. Biz Türklerin yazıya da ehemmiyet vermiş olduğumuz, bu Kur'anı Kerim'in yazısıyla da müspettir" *mealindeki hitabeleriyle talebeyi teşvik etmişlerdir.*

Ondan sonra dahil kısım ve sahn sınıflarının bulundukları medreseye gelinerek evvela ikinci sınıf dershanesine girdiler. Talebe Fransızca dersinde idi. Medrese Müdürü, Fransızca ve riyaziyat hocası, kapatılan Hukuk Mektebi Müdürü Refik Bey, medresenin açılışından beri iyi vazife yapmakta bulunduğunu beyan suretiyle arz ve takdim, Fransızca derslerine de altı ay evvel başlanıldığını ifade eyledi.

Talebeden Abdullah Azmi Efendi'ye bir sayfa ibare okutturuldu. Altı aylık kısa bir müddet içinde ancak bu kadar olabileceği kanaati hasıl oldu.

Diğer bir efendi kitabındaki Fransızca kelimeler üzerine Türkçelerini yazmış olduğu gözüne çarpmakla ona da, "Bu iyi bir şey değildir, doğruluğa alışmalıdır, yapmamalıydın" *ihtarıyla bir ahlak dersi verdiler.*

[...] Paşa Hazretleri ve ismetlü eşleri Hanımefendi Hazretleri, pek gönül okşayıcı surette iltifat ve takdir ve muallim Refik Beyefendi'ye bilhassa teşekkür etmek ve

1 Güzel yazı. (Y.N.)

tokalaşmak suretiyle memnuniyetini beyan eyleyerek veda ve maiyetleri erkânıyla dahil kısım birinci sene dershanesini teşrif buyurdular.

Burada Detseli Müderris Mehmet Efendi fıkıh öğretimiyle meşgul bulunuyordu. Müderris ve talebeye iltifat buyurduktan sonra derse devam edilmesini emrettiler.

Ders, Mülteka'nın "velâ yecuzuttekfîrü kablelhis" esas kaidesi idi. Sandalye üzerinde bir çeyrek kadar oturdular ve söz konusu esas maddenin felsefesini ve harice tatbikini dinlediler ve pek ziyade memnun kaldıklarını beyan ederek ve muhterem eşleri ve devletlilerinin diğer maiyeti adı geçen müderrisle tokalaşarak medresenin en yüksek sınıfı olan sahn sınıfını teşrif ettiler.

Bu sınıfta İlmi Hadis Müderrisi Aksekili Abdullah Hilmi Efendi hoca kürsüsünde idi. Dershaneyi teşrifleriyle beraber Müderris ve talebeyi selamlarıyla neşelendirdiler, bir talebenin ders anlatmasını emir buyurdular.

[...]

Bunun üzerine pek ziyade memnuniyet eserleri göstererek dönecekleri esnada talebeden Kayserili Bekir Efendi irticalen aşağıdaki nutukta bulundu:

[...]

Bu nutku ayakta dinledikleri esnada temiz kalpleri fevkalade mütehassis olmuş ve medresenin her sınıf talebesinden gördüğü intizam ve ilerleme eserlerinden ve alçakgönüllülükten dolayı yüksek teveccühlerini beyan ve teşekkür ederek dershaneden ayrılmış ve medrese idare ve öğretim heyeti tarafından pek samimane ve minnettarane bir veda töreni ile uğurlanarak dönmüşlerdir.

KONYA SULTANİ MEKTEBİ'NDE NUTUK*

(22 MART 1923)

Gazi Paşa Hazretleri, Konya'daki dördüncü nutuklarını Sultani Mektebi'nin[1] *verdiği yüz elli kişilik çay ziyafetinde irat ettiler. Sultani Müdürü Bey, Osmanlı tarihindeki idarenin mahiyetini, padişahların milleti keyif ve ihtiraslarıyla nasıl mecnunca sürüklediğini, ferdi saltanat yüzünden milletin en nihayet nasıl bir hale geldiğini tarihin kuvvetli ve vâkıfane incelemesiyle anlattıktan ve artık tarihe karışan o şahsi, keyfi idarenin ebediyen gömüldüğü, irfan ordusunun artık bütün kuvvetiyle milli hâkimiyetin bekçisi olacağı, bütün milletin artık hangi idarenin kendini ölümden kurtardığını anladığını ve yeni idaremiz sayesinde büyük Gazi'nin dahiyane rehberliğiyle az zamanda layık olduğumuz feyiz ve ikbale ulaşacağımızı ve cehaletten kurtulacağımızı izah ettikten sonra Paşa Hazretleri ayağa kalkarak aşağıdaki nutku irat buyurdular:*

Muhterem efendiler,

Konya irfan yurdunun muhterem müdürünü, güzide talim heyetini ve onların feyiz saçan öğretim dairesinde bulunan kıymetli talabelerini çok samimiyetle, hürmetle, takdirle selamlarım.

Müdür Beyefendi'ye hassaten teşekkürler takdim etmeyi bir vazife bilirim.

Şundan dolayı ki, Müdür Beyefendi hakikaten bir irfan yurdunun reisine layık kıymetli beyanatta bulundular ve bugün milletin ruhuna, vicdanına, fikrine istikamet verebilecek mahiyette bir söz zemini seçtiler. Osmanlı tarihini bütün ince noktalarına temas suretiyle faydalı surette özetleyen ve herkesin uyanış dersi alabileceği kıymetli neticelere bağlayan bu güzel özetin mükemmelliğini ve kıymetini ihlal etmemek için, ilave suretiyle değil, yalnız o özetteki fikirleri teyiden şunu söyleyeyim ki, büyük milletimiz hakikaten asırlardan beri birtakım mecnunların, müsriflerin, sefihlerin emellerinin ve ihtiraslarının oyuncağı olmuştur. Millet uzun asırlar buna katlanmış, mukadderatını kendi elinde değil, şahısların keyif ve hevesine tabi bulunduran bu idare neticesinde çok belalar, çok felaketler, çok elemler görmüş ve en nihayet o idare milleti dört sene evvel kati surette esaretin, yokoluşların, ölümün kenarına getirmişti. Şükre ve övgüye değerdir ki, millet yokluk mezarına tamamıyla gömülmeden evvel[2] silkinerek kendini topladı ve asırlardan beri sahip çıkmadığı

* *Hâkimiyeti Milliye,* 29 Mart 1923, Numara: 776, s.2; *Babalık,* 27 Mart 1923, Numara: 1155, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II,* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.153-156. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Hadiye Yılmaz, *Babalık*'taki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Sultani: Bugünkü lise düzeyindeki okul. (Y.N.)

2 "Tamamıyla gömülmeden evvel" sözcükleri yerine, *Hâkimiyeti Milliye*'de "girmeden evvel". (Y.N.)

benliğine bu defa[1] kati azim ile, bütün şuur ve imanıyla sarılarak cihan sahasında yeni ve herkese hürmet telkin eden bir mevcudiyet halinde tecelli eyledi. *(Alkışlar.)* Milleti asırlarca başkalarının hırs ve faydalanma vasıtası kılan en büyük düşmanı, Müdür Beyefendi açık, kati, delilli bir ifade ile bildirdiler. Bu cehalettir; milleti kendi benliğine sahip yapmayan, milleti asırlarca kendi hakkından gafil bulunduran hep bu cehalettir. Hükümdarların, şunun bunun milleti esir gibi, köle gibi istihdamları, bütün vatanı kendi hususi malikâneleri gibi kabul eylemeleri, hep milletin bu cehaletinden istifade edilmek sayesinde idi. Hakiki kurtuluşu istiyorsak her şeyden evvel, bütün kuvvetimiz, bütün süratimizle bu cehaleti izaleye mecburuz. Burada cehaleti yalnız okuyup yazmak manasına almıyorum; üç buçuk dört sene evvel millet kendisinin esaret ve ölüme boyun eğmesi hakkında hükümdarının verdiği emirlere, yayımladığı fetvalara, gönderdiği ordulara karşı kıyam etmekle bu cehaleti yırttığını ve bu cehaletten sıyrıldığını ispat etti. Lazım gelir ki, millet bir daha o cehalete düşmesin, hepimize düşen vazife, beyinleri bir daha bu cehalete düşmemek için hazırlamaktadır, bunu yapmak için aklen, mantıken, şer'an hiçbir mâni tasavvur olunamaz. Bu yolda önümüze herhangi bir engel çıkarsa, doğruluk yolumuzda herhangi bir kara kaya ortaya çıkarsa, derhal o engeli yıkmak, o kayayı parçalamak, memleketin şerefini, namusunu, hayatını düşünenler için borçtur, farzdır, ilahi emirdir. *(Alkışlar.)* Bu hususta muvaffakiyetimizi kolaylaştıracak çarelerin en başında aydınlatma ve uyarma bulunuyor. Milleti aydınlatma ve uyarma yolunda muvaffakiyetle yürütebilecek dindaşlarımız hamt olsun çoktur. Genç ihtiyar bütün aydınlar, bütün memleketini sevenler bu nurlu vazifeye koşacaktır ve koşuyor. Yalnız şunu bilmeliyiz ki, bu kanaatler içinde, bunların başında bulunması lazım gelen her mahaldeki, her beldedeki değerli ulemanın çok yüksek mevkileri, yapacakları çok hayırlı vazifeleri vardır. Bu gibi ulemamızın gayretiyle, hakiki ilim erbabının hakiki şer'i esaslara başvurularla, bugünkü idaremizin asıl şer'in ve dinin ruhundan alınmış olduğunu ve İslam hakikatinin bize asıl bugünkü şekli emrettiğini anlatmakla yapacakları vazifeler cidden kıymetli ve mühimdir.

Bütün İslam âleminin medarı iftiharı olan İbni Rüşd'ler, İbni Sinâ'lar, İmam Gazali'ler, Farabi'ler gibi yüksek düşünceli simaların milletimizin ulema sınıfı içinde nurlu beyinleriyle mevcudiyet arz edeceklerine eminim. Yoksa hakiki ulemamızın mahiyet ve şerefini karıştıranların zararlı olacağı şüphesizdir.[2]

Efendiler,

Acı, kara günlerden sonra milletin içine düşürüldüğü ölüm çukurundan kurtulması, milletin bugünkü şeref mevkiini bulması hakkında, şükre ve övgüye layık teşebbüslerde ve faaliyette bulunan arkadaşların gayelerine varmakta muvaffak olabilmesi, ancak milletin aydınlarının milleti her hadisede, her vakada aydınlatmaları ve uyarmaları, milleti daima genel hedefe yöneltmeleri sayesinde mümkün olmuştur. Biz bugünkü noktaya bu sayede, bütün aydınların yardımı, bütün kuvvetlerin birleştirilmesi sayesinde ulaşmıştık. Muhterem Müdür Bey'in kıymetli beyanatı arasında hepimize dayanak noktası olan bu yönü bir daha tecelli ettirerek ileri, daima ileri yürümek için gösterdikleri arzu ve özleme minnettarlık arz eylerim.

1 *Babalık*'ta "bu dakikada". (Y.N.)
2 Bu cümle *Babalık*'ta yer almaktadır. (Y.N.)

İşte heyetinizin karşısında bir daha ilan ediyor, bütün milletimin bilmesi için, cihanın işitmesi ve dostun düşmanın duyması için bir daha arz ediyorum ki, milletimin böyle bütün aydın kuvvetinin, milletimin hakiki ulemasının, milletimdeki ilmi zevatın aydınlatmasına ve yol göstermesine mazhar olarak, bütün seyahat ettiğim yerlerde şükran ile, hamdü sena ile gördüğüm üzere, milletin çiftçisiyle, esnafıyla, tüccarıyla, bütün köylüsüyle itimadına mazhar oldukça, ileri, daima ileri, pervasız ileri yürüyecek, attığım adımların yalnız benim adımlarım olmadığını bilerek, bütün aydın kitlenin, bütün hayırhah tabakanın, bütün saf ve büyük ruhlu halkın benimle beraber geldiğini bilerek, kuvvetle, metanetle, azimle daima ve daima ileri yürüyeceğim. *(Şiddetli ve sürekli alkışlar.)*

Muhterem efendiler!

Böyle bir bütün olarak yapacağımız kurtuluş ve inkılap hareketinin de düşmana karşı yaptığımız bağımsızlık hareketi gibi mutlaka muvaffakiyetle neticeleneceğine şüphe yoktur. Bu ikinci gayemize de her gün daha çok muvaffakiyetle varmak için herkesin, her millet ferdinin ruh ve vicdanında şu kanaat sarsılmaz surette yerleşmelidir ki, artık bu millet mazide olduğu gibi şunun bunun heveslerini ve ihtiraslarını, şan ve şerefini, niyetlerini ve menfaatını tatmin için değil, ancak kendine ait menfaatlar için, kendisine lüzumlu ve faydalı gördüğü şeyler için yürüyecek ve bu millet artık ancak bu zihniyetle ilerleyecektir.

Böyle adımların nasibi de, bittabi Allah'ın emrettiği, Allah'ın bu millete mukadder kıldığı zafer ve muvaffakiyetler olacaktır. *(Şiddetli alkışlar.)*

AFYONKARAHİSAR HALKINA NUTUK*

(23 MART 1923)

Afyonkarahisarı'nda ancak yedi sekiz saat kalabilen Paşa Hazretleri, bu müddet içinde üç muhtelif mahalde üç mühim nutuk irat buyurdular. Devamlı bir seyahatin yorgunluğuna, istasyondan şehre kadar yarım saat süren mesafenin arkadan gelen on binlerce halkın ayaklarından çıkan tozlar içinde yaya olarak kat edilmesine rağmen düşmana yıldırım gibi inerek memleketlerini tahripten kurtaran büyük kurtarıcılarına karşı Karahisarlıların coşkun şükran ve heyecanı, Paşa Hazretleri'ni ayaklarının tozuyla Belediye kapısının merdiveni üstünde mahşeri bir izdiham halinde Belediye meydanını dolduran en az elli bin kişilik halka hitaben nutuk söylemeye mecbur bıraktı. Halk namına Paşa Hazretleri'ne Karahisar'a teşriflerinden dolayı bütün halkın duyduğu nihayetsiz şükran ve saadeti anlatan bir dava vekilinin kısa bir nutkunu müteakip Gazi Paşa Hazretleri kendilerine teşekkür ettikten sonra bütün halka yönelerek ve sesini yükselterek aşağıdaki nutku irat eyledi:

Ey muhterem ahali,

Evvelce birçok defalar şehrinize gelmiştim. Lakin o zamanlar sizi ümitsiz, düşünceli, elemli görürdüm. Çünkü düşman yakınınızda idi ve içinize girmek ihtimali vardı. Nitekim düşman içinize girdi, burada aylarca zulüm, haksızlık, kötülük icra eyledi. Çok elemler, ıstıraplar, matemler çektiniz. Lakin emin olunuz, ben bütün çektiğiniz elemleri, duyduğunuz ıstırapları biliyordum; ben de sizin elemlerinize iştirak ediyor, ben de sizin hıçkırıklarınızla beraber hıçkırıyor, ben de sizinle beraber ağlıyordum. Elhamdülillah bugün hepinizi çok şen, çok şatır, çok sevinçli görüyorum. Sizi böyle görmekle ben de sizinle beraber bahtiyarım, mesudum. Bütün o elemli, karanlık günlerden sonra elhamdülillah, işte size neşe, saadet bahşeden güneşli günlere erdiniz. Sizi bugünlere mazhar eden Cenabı Hakkın sizlerden bundan sonra beklediği noktayı da tabii pek iyi bilirsiniz. Cenabı Hak artık hepinizden bir daha öyle kara günlere düşmemenizi bekliyor.[1]

Ey ahali,

Gördüğünüz bütün o felaketlerden sonra, sizleri o felakete sürükleyen sebepleri elbette pek salim fikirlerle anlamışsınızdır. Ve o felaketlerden nasıl kurtulduğunuzu el-

* *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Nisan 1923, Numara: 779, s.3; *Anadolu'da Yenigün*, 2 Nisan 1923, Numara: 764, s.3; *Tanin*, 5 Nisan 1923, Numara: 174, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.156-157. *Anadolu'da Yenigün*'deki eski yazı metin Hüseyin Gültekin, diğerleri ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Tanin*'de cümle şu şekildedir: "Cenabı Hak artık bizi bir daha öyle karanlıklara düşürmeyecektir." (Y.N.)

bette açıklıkla takdir etmişsinizdir. Sizler ve bütün millet o felaketlere, kendi benliğine hâkim olmadığı, mukadderatını şunun bunun eline verdiği, şunun bunun esiri olduğu için uğramıştı. O felaketlerden ancak milli benliğinize hâkim olduğunuz için kurtuldunuz; gayeye doğru yekpare bir millet halinde yürüdünüz, üzerinize çöken felaketlere tahammül gösterdiniz, sebat gösterdiniz ve ancak bu sayede muvaffak oldunuz.

Bundan sonra da hâkimiyetimizi canınız gibi saklayarak, milli hâkimiyetinize, namusunuza, mukaddesatınız gibi dört elle sarılarak ahenkli mesai ile, yekpare bir halde geleceğe doğru yürüyecek, bugünden daha saadetli, daha şerefli, müreffeh ve mesut günlere kavuşacağız.

Ey ahali,

Cenabı Hak birlikte, dayanışma halinde çalışan, şerefini, namusunu muhafaza eden kavimleri mesut eder. Biz de bundan evvel olduğu gibi bundan sonra da bu birlik, bu dayanışmayla çalışırsak, Allah'tan böyle bir saadeti haklı olarak bekleyebiliriz.

Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da, ben ve arkadaşlarım, sizler için, milletin saadeti ve selameti için, milletin kendi hâkimiyetine sahip olarak bir daha şunun bunun esiri olmaması için ve layık olduğu ikbale mazhar olması için, gücümüzün yettiği kadar mesai hasredeceğiz. Bu mesaimizde bize kuvvet verecek, bize dayanak olacak sizlersiniz. Sizlerde bu emniyet ve itimadı gördükçe bütün arkadaşlarımla emin ve kuvvetli olarak çalışacağız. İleride daha müsait zamanlarda, daha etraflı görüşmek üzere şimdilik allahaısmarladık, ey muhterem ahali. *(Şiddetli alkışlar.)*

AFYONKARAHİSAR TÜRK OCAĞI'NDA NUTUK*

(23 MART 1923)

Bütün meydanı, sokakları, evlerin pencerelerini, damların üstünü dolduran on binlerce ve on binlerce halkın yaşasın sesleri ve sevinç gözyaşları, alkış tufanları içinde halk tarafından çok mükemmel ve zarif bir surette süslenmiş ve hazırlanmış arabaya binen Paşa Hazretleri'yle muhterem eşleri iki saat kadar ikametgâhlarında istirahat buyurduktan sonra akşamüstü Türk Ocağı'ndaki çay ziyafetini teşrif buyurdular. Türk Ocağı Reisi Namdar Bey samimi bir nutuk irat ettiler. [...] Gerek bu nutuk ve bu destandan, gerek Ocağın böyle teşekküre değer faaliyetlerini işitmekten ve gerek bir saattir gençlerle yapılan samimi hasbıhallerden pek mütehassis olan Paşa Hazretleri ayağa kalkarak aşağıdaki nutku irat ettiler:

Muhterem genç arkadaşlarım,

Afyonkarahisar'ın Türk Ocağı'nda geçen bu kıymetli zamanlar pek çok ferahlığıma ve bahtiyarlığıma sebep oldu. Genç arkadaşımızın memleketin ehemmiyet ve ahalisinin kabiliyet ve faaliyeti hakkındaki izahatından fevkalade memnun kaldım. Hakikaten Karahisar üç şimendifer hattının buluşma noktasında bulunmakla beraber, mevkiinin bu ehemmiyetiyle orantılı bayındır bir manzara göstermiyorsa kabahat halkta, kabiliyet ve faaliyeti pek bariz olan halkta değil, bütün kabahat, bütün Anadolu'yu baştan başa harabe halinde bırakan eski idaredir.

O idare yüzündendir ki, Anadolu bu halde kaldı. Sarayların rahatı içindir ki. Anadolu böyle bakımsız bırakıldı. O idareyi kökünden atıp koparan milletin uyanış ve uyanıklılığı, artık bundan sonra Anadolu'nun az zamanda bu harabezar halinden kurtarılacağına iyi bir alamettir.

Ocağınızın henüz bir buçuk aylık ömrü olmasına rağmen gösterdiği mesai ve topladığı semereleri cidden takdire değer gördüm.[1] Memleketin âlimleri, muallimleri, aydınları tarafından kıymetli mesai neticesinde toplanan bu semereler daha ilk adımda el ile hissedilecek bir şekide tecelli etmektedir. Bize harekât serbestimizi, fikir serbestimizi, faaliyet serbestimizi bahşeden milli idaremizin sayesinde kusurlarımızı, noksanlarımızı, zararlarımızı, mahrumiyetlerimizi az zamanda telafiye muvaffak olacağımıza eminim.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Nisan 1923, Numara: 779, s.3; *Anadolu'da Yenigün*, 2 Nisan 1923, Numara: 764, s.3; *Tanin*, 5 Nisan 1923, Numara: 174, s.1-2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.157-159. *Anadolu'da Yenigün*'deki eski yazı metin Hüseyin Gültekin, diğerleri ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Hâkimiyeti Milliye*'de "görürüm". (Y.N.)

Arkadaşımızın şahsım hakkında gerek Ocak namına gerek halkın hissiyatı namına okuduğu destandan ayrıca mütehassisim. Milletin her vesile ile her vasıta ile böyle emniyet ve itimadını gördükçe kuvvetim artıyor. Vaktim olmadığı için, görülen zaruretten dolayı kıymetli beldenizden bu gece harekete mecbur olduğum için, sizlerle uzun müddet hasbıhalde bulunamayacağıma üzgünüm. Yalnız bu üzüntümü şununla tadil etmekteyim ki, memleketiniz güzergâh üstündedir. Buraya kolaylıkla gelinmek her vakit mümkündür. İnşallah ileride daha etraflı ve tafsilatlı görüşmek mümkün olur. *(Alkışlar.)*

Paşa Hazretleri'nin bu nutkundan ve deminden beri büyük Gazi'lerinin kendileriyle teklifsizce, arkadaşça hasbıhallerde bulunmasından mütehassis olan bir genç ayağa kalkarak dedi ki:

"Büyük Gazi'miz, siz bütün bir tarihsiniz ve bizler de böyle canlı bir tarihin karşısında bulunmakla tarihi kimseler olduk. İleride bizim bu nasibimizi ve sizin büyüklüğünüzü düşünen torunlarımız, sizin için diyecekler ki, o da bizim gibi bir insan mı idi, bizim gibi yürür, bizim gibi konuşur mu idi, acaba onun gözleri de bizim gibi mi görür, kulakları bizim gibi mi işitirdi?"

Bu gencin candan ve ruhundan gelen bu sözleri üzerine Paşa Hazretleri yeniden ayağa kalkarak aşağıdaki karşılığı verdi:

Arkadaşlarım,

Ben zannediyorum ki, milletin bütün fertlerinin hiçbirinden fazla yüksekliğe sahip değilim. Bende fazla teşebbüs görüldüyse, bu benden değil, milletin bileşkesinden çıkan bir teşebbüstür. Sizler olmasaydınız, sizlerin vicdani eğilimleriniz bana dayanak noktası teşkil etmemiş olsaydı, şimdiki[1] teşebbüslerin hiçbiri olamazdı. Millete ait meziyetleri yalnız şahıslarda toplayan ve yoğunlaştıran, milletin zaferlerini ve büyüklüklerini yalnız şahıslara atfeden zihniyet, eski idarelerin sistem ve usul meselesinden kaynaklanıyordu. Vaktiyle mevcut devlet ve devletlerin teşekkül mahiyeti sırf bir şahsın menfaatlarını ve arzularını tatmine yönelik idi. Şahısların bu arzu ve emellerinin hizmetinde olan millet, gösterilen büyüklüklerin şerefinden katiyen hissedar olamaz, ancak hata ve beceriksizlik olursa onlar millete atfolunurdu. Bugün bu hal mevcut değilse, millet kendi büyüklüğünü olduğu gibi cihana göstermişse, fazlalık bende değil, mevcut şeklin mahiyetindedir. Bu şekil mevcut oldukça, bu mevkiye çıkacak herkesin yapacağı şey bundan başka türlü olamaz. Arkadaşımızın hakkımdaki sözleri beni mütehassis etti. Fakat bana karşı söylediğiniz sözlerin asıl samimiyeti, bana karşı gösterdiğiniz harekâtın asıl ciddiyeti, ancak bugünkü idare şeklinin muhafazasında göstereceğiniz kahramanlıkla sabit olacaktır. *(Şiddetli alkışlar.)*

1 *Hâkimiyeti Milliye*'de "bendeki". (Y.N.)

AFYONKARAHİSAR TÜRK OCAĞI HATIRA DEFTERİNE YAZI*

(23 MART 1923)

Afyon Karahisar Türk Ocağı üyeleriyle bugün müşerref oldum.

Ocak'ta geçen dakikalar birbirimizi anlamak ve dinlemek için güzel vesileler bahşetti. Çok memnunum. Bilhassa Karahisar halkının, gençliğinin, aydınlarının kıymetli hislerini, milli hâkimiyetin muhafazasındaki kati azimlerini kendi heyecanlı lisanlarından işitmek benim için pek çok ferahlığa ve güvene sebep olmuştur.

Karahisarı Sahip halkı cidden memleketlerine, milli mefkûreye sahiptirler.

Karahisar, mühim mevkiinin icap ettirdiği bütün gelişmelere mazhar olacaktır. Çünkü burada yanan Ocak, Türkün en temiz kalbinden feyiz alıyor.

23 Mart 39 [1923]

Gazi M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Taşpınar*, Afyon Halkevi Yayını, Ekim 1938, c.6, sayı 72, Ek. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Nisan 1923, Numara: 779, s.4; *Tanin*, 5 Nisan 1923, Numara: 174, s.2. *Taşpınar*'daki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Hâkimiyeti Milliye* ve *Tanin*'deki eski yazı metinler ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

AFYONKARAHİSAR BELEDİYE HEYETİNE NUTUK*

(23 MART 1923)

Efendiler!

Karahisar'ın muhterem ahalisini temsil eden belediye heyetiyle bu gece burada bulunmaktan mesut ve memnunum ve Karahisar belediyesiyle hazır bulunanları ve Karahisar halkını hürmetle selamlarım. Karahisar'ın düşmanın zulüm ve cefasına düşmeden evvelki bir günü hatırlıyorum. Yine burada, bu dairenin içinde, şu odada muhterem Karahisar halkıyla karşı karşıya dertleşmiştik. O günkü hazin vaziyeti tamamen hatırlamaktayım. O zaman düşman Karahisar'ı işgal edebilecek bir vaziyette ve ordumuz henüz buna mâni olamayacak bir mevkide idi. Halk, vaziyeti hal ve tavrıma bakarak benden anlamak istiyor, ben hakikati izahtan kaçınmaya çalışıyordum. Gözlerimizin karşılıklı manalarında gelecek felaketin endişeleri okunuyordu. Ağzımdan teselli edici kelimeler dökülmekle beraber, masum halk benim çehremden, tereddüdümden, vaziyet ve tavrımdan hakikati sezmişti. Lakin buna rağmen metindi, mütevekkildi, azim ve iman ile mukadderatına tevekkül gösteriyordu. O mukadderat ki, bu beldenin Yunanın pençesine düşmesiydi. İşte bu beldenin halkı o zaman onu metanetle karşılamıştı; bunu daha sonra fiilen de ispat etti. Bu belde geçici bir zaman için bizden ayrı kaldı. Buna rağmen zehirli çember içindeki kardeşlerin kahramanlığını ve yüksek hissiyatını öğreniyorduk. Düşmanın her türlü baskısına, hunharlığına rağmen halkın yine vatanperverane hissiyatını göstermekten kaçınmadıklarını öğrenmekle iftihar ediyordum. Nihayet bu kıymetli beldeyi düşmandan kurtarmak ve düşmanı vatandan atmak zamanı gelmişti. Son taarruz vaki oldu. Karahisar ve Karahisar'ın fedakâr ve hamiyetli halkına, aylarca düşmanın haksızlık ve zulmünü çeken cefakâr ahalisine bir an evvel kavuşmak için bu şehre girdim. Lakin kendileriyle o zaman temasa meydan kalmadı. Düşmanı takip etmek zarureti burada kalmaya mâni teşkil ediyordu. O günden bugüne kadar muhterem Karahisarlılarla yakından temas etmeyi çok derin özlemlerle arzu ediyordum. Ne yazık ki, birtakım engellerin araya girmesiyle buna muvaffak olamadım. Nihayet bugün Karahisarlıların içinde bulunmakla, o arzu ve özlemimin tahakkukunu görmekle memnun ve bahtiyarım. Bilhassa ahalinin hakkımda gösterdiği çok samimi, çok hararetli tezahürat, bende hürmetler, muhabbetler, hassasiyetler hasıl etti. Bugün muhterem Karahisar halkına alenen teşekkür etmiştim, şükranlarımın bir defa daha halka bildirilmesini burada yüksek heyetinizden tekrar rica ederim. Bekir Efendi Hazretleri'nin maziye ait görüşleri,

* *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Nisan 1923, Numara: 779, s.4. Özeti için bkz. *Tanin*, 5 Nisan 1923, Numara: 174, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.159-163. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

Harbi Umumi'yi müteakip mütareke zamanlarına ve milletin o zamanki ahvaline dair muhakemeleri çok istifadeyc ve feyz almaya değerdir. Bu hakikatleri bu kadar açıklık ve kuvvetle gören, mazi ile bugün arasında bu kadar güzel mukayeseler yapan Efendi Hazretleri'ne teşekkürü vecibe bilirim. Evvela kendi şahsi hislerini göstermiş, ikinci olarak halkın hissiyatına salahiyet ve belagatle tercüman olmuştur ve söylediği sözlerde bilinmesi lazım gelen hakikatlerden geniş bir kavrayışla haberli oluşu iftihara değerdir. Hakikaten bütün millet fertleri ve bütün halk bu hakikatleri tanıdıktan, milletin çektiği acıları ve gördüğü felaketleri böyle idrak ettikten, kurtuluş yolunu böyle açıklıkla anladıktan sonra o kara günlerin dönmesine imkân ve ihtimal yoktur. Ben milletin bir ferdi sıfatıyla sizlerde bu vukuf ve idraki görmekle haz ve saadetler içindeyim. Bekir Efendi Hazretleri'nin beyanatı sırasında yeri gelince hakkımda esirgemedikleri iltifatkârane sözlerden dolayı hassaten teşekkür ederim. Her vakit tekrar mecburiyetinde kalıyor ve tekrarı da faydalı görüyorum ki, eğer ben milletime herhangi bir hizmette bulunmuşsam, eğer ben herhangi bir teşebbüste önayak olmuşsam, bu hizmet ve teşebbüsün asli kaynağı, hürmetler ve muhabbetlerle bağlı olduğum, bundan sonra da hürmet ve muhabbetle saadet ve ikbaline varlığımı hasredeceğim, hayatımı vakfedeceğim aziz milletime, sizlere aittir. *(Alkışlar.)* Efendiler, bir millette güzel şeyler düşünen insanlar, fevkalade işler yapmaya kabiliyetli kahramanlar bulunabilir, lakin öyle kimseler yalnız başına hiçbir şey olamazlar: meğer ki genel bir hissin, genel bir iradenin, milletteki bu genel ihtiyacın etkeni, ifadesi ve temsilcisi olsunlar. Bu milletin fikirlerine ve hissiyatına yakından vâkıf olmaktan, aziz milletimde gördüğüm kabiliyet ve ihtiyacı ifadeden başka bir şey yapmadım. Onun bu kabiliyet ve hissiyatına olan vukufumla iftihar ediyorum. Milletimdeki bugünkü zaferleri doğurabilecek hassayı görmüş olmak, bütün bahtiyarlığım işte bundan ibarettir. *(Alkışlar.)* Bekir Efendi Hazretleri tarihi bir zemin üzerinde söz söylediler. Bazı cihangirlerden, fatihlerden bahis buyurdular.

Hakikaten tarihi vakaları bu suretle incelemekten, kahramanlar ve cihangirleri tarihi vakalar ile karşılaştırarak mukayeseden doğacak faydalar pek çoktur. Ben de bu noktadan şunu arz ederim ki, tarihte şanlar, şöhretler kazanmış pek çok insanlar milli noktadan fazilete sahip değildir. Mesela hakikaten askeri kudret sahibi olan, Moskova'ya kadar giden, yangınlar, harabeler üstünden Fransız ordusunu sürükleyip eriten Napolyon'u düşününüz. Onun hareketleri Fransız milletinin hakiki ve milli menfaatlarını değil, kendi cihangirane emellerini tatmin içindi. Bunu tatmin için Fransa'nın milyonlarca güzide evladını eritti ve nihayet hepinizin bildiğiniz akıbete uğradı. Bizim Osmanlı tarihindeki en büyük ve şanlı görülen harekâtı da aynı noktadan incelemek, aynı mahiyette mukayese etmek mümkündür.

Paşa Hazretleri, burada Fatih'in geniş ölçekteki batı siyasetini, Selim'in doğuda ve güneyde yapmak istediği aynı siyaseti ve Kanunî'nin her iki siyaseti birleştirerek takip ettiği cihangirane siyaseti etrafıyla ve bütün tarihi delilleriyle söz konusu ederek bunlarda milletin hakiki menfaatına aykırı ve zararlı olan mahiyetleri, bu şanlı seferler yüzünden uzak ve yabancı topraklarda milyonlarca vatan evladının yok olup gittiğini anlattıktan sonra nutuklarına devam ederek dediler ki:

Efendiler,

Milletlerden ibaret toplumlar, birer hükümet teşkili zaruretindedirler. Lakin bu zaruret toplumun kendisini muhafaza etmesi içindir. Hükümetlerin teşekkül maksadı, gayesi, manası bundan ibarettir. Halbuki bizim eski hükümetlerimiz bunu düşünmediler, hükümetlerimizin başındakiler doğu ve batıya serseri[1] harekât icra ettiler, yalnız harici siyasetler yapmak istediler. Halbuki harici siyaset bir toplumun dahili teşekkülü ile sıkı surette alakadardır. Çünkü dahili teşekküle dayanmayan harici siyasetler daima mahkûm kalırlar. Bir toplumun daimi teşekkülü ne kadar kuvvetli, metin olursa, harici siyaseti de o nispette kuvvetli ve sağlam olur. Halbuki Osmanlı hükümdarları asla harici emellerini, harici siyasetlerini doğu ve batının uzak iklimlerine yapılan o zararlı maceraları milletin dahili ihtiyaçlarına ve teşekküllerine göre icra etmediler; bunun için bütün o seferler zayıf neticeler verdi. Nihayetinde ne o harici emeller gerçekleşti, ne de dahili vaziyette bir istikrar husule geldi. Bütün tarihi devirlerde muhtelif milletlerde, muhtelif insanların yaptığı harekât hep bu şekilde incelenebilir ve değerlendirilebilir. Böyle devletlerin akıbeti yok olmaktır. Nitekim Osmanlı devleti de, milleti değil şahısları düşündüğü için, milletin hayati ihtiyaçlarını temin değil, şahısların şan ve ihtirasını tatmin ile hareket ettiği için çökmeye ve düşmeye başladı. Nihayet yokluğun mezarına gömüldü. Milletimiz bu kadar sarsıntılardan sonra, asırların bu kadar tahribatından sonra, nihayetsiz yoksulluklara rağmen yeniden uyanmış, azim ve iman ile yeniden ayağa kalkmış, son bulmuş Osmanlı devleti yerine yeni Türkiya devleti halinde mevcudiyet arz eylemişse, bu, milletimizin kendi hukukuna, kendi hâkimiyetine, kendi benliğine sahip olmasından, hukukundan ve milli menfaatları haricinde emellerden kaçınarak yürümesinden husule gelmiştir. Milletimiz aynı yolda yürüdükçe hakikaten sonsuz olacağına şüphemiz olmamalıdır. Bu yolda yürüdükçe şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Cenabı Hakkın lütfu bizimle beraber olacaktır.

Benim şahsen kuvvet ve kudretim, halkın bana gösterdiği emniyet ve itimattan ibarettir. Bu itimat devam ettikçe ben de bu itimada layık olmakta devam edecek ve geleceğe bu karşılıklı emniyetle hep beraber yürüyerek inşallah pek az zamanda millete refah ve saadet verecek olan büyük gayemize varacağız. *(Şiddetli alkışlar.)*

1 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*'de yanlışlıkla "seri" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

KÜTAHYA SULTANİSİ'NDE ÖĞRETMENLERE NUTUK*

(24 MART 1923)

Paşa Hazretleri, Afyon Belediye Dairesi'nde halk ile biraz daha hasbıhalden sonra istasyona dönmüş ve ertesi günü öğleye yakın halkın emsalsiz ve coşkun karşılama ve tezahüratı içinde Kütahya'ya varmışlardır. Kütahya'da zaruret gereği pek az kalınacağı için hükümet, belediye daireleri, çini imalathaneleri, Kütahya'nın bazı camileri ziyaret edildikten sonra Mektebi Sultani'ye gidilmiş ve orada muallime ve muallimlerin hazır bulunmasıyla Paşa Hazretleri'ne verilen çay ziyafetinde irat edilen nutuklar ve okunan şiirleri müteakip Paşa Hazretleri nispeten kısa fakat canlı nutuklarından birini irat buyurmuşlardır. On iki gün devam eden ve büyük kısmı şimendifer seyahatiyle geçen Adana seyahatinde Gazi Paşa tarafından on beş nutuk irat edilmiş olup, Kütahya Sultanisi'ndeki nutuk sonuncuyu teşkil etmektedir. İrfan ordusu hakkında kıymetli hakikatleri ifade eden bu nutuk da aşağıdadır:

Muallime hanımlar ve muallim efendiler;

Bu irfan çatısı altında hepinizi bir arada görmekten ve hepinizi de selamlamaktan fevkalade memnun ve bahtiyarım. Müdür Beyefendi'nin çok güzel tasvir ve izah eylediği memleketimizi, toplumumuzu hakiki hedefe, saadet hedefine ulaştırmak için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin geleceğini yoğuran irfan ordusu. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, yücedir, feyizlidir, muhteremdir; fakat bu iki ordudan hangisi daha kıymetlidir, hangisi yekdiğerine tercih edilir. Şüphesiz böyle bir tercih yapılamaz, bu iki ordunun ikisi de hayatidir.

Yalnız siz, irfan ordusu mensupları, sizlere mensup olduğunuz ordunun kıymet ve kutsiyetini anlatmak için şunu söyleyeyim ki, sizler, ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğreten bir orduya mensupsunuz. *(Alkışlar.)*

Muhterem muallime hanımlar ve muallim beyler, biz, iki ordudan birincisine, vatanı çiğnemeye gelen düşman karşısında kan akıtan birinci orduya –bütün dünya bilir ve bütün dünya şahit oldu ki– pek mükemmelen sahibiz. Vatanın dört sene evvel düştüğü büyük felaketten sonra yoktan var olan bu ordu vatanı yok etmeye gelen düşmanı vatanın mukaddes ocağında boğup mahvetti. *(Şiddetli alkışlar.)* Yalnız, işimiz yalnız bu orduya sahip olmakla bitmiş, gayemiz yalnız bu ordunun zaferiyle sona ermiş değildir. Bir millet irfan ordusuna sahip olmadıkça, muharebe meydanlarında ne

* *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Nisan 1923, Numara: 779, s.4; *Anadolu'da Yenigün*, 2 Nisan 1923, Numara: 764, s.3. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.163-165; Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.131. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Anadolu'da Yenigün*'deki ise Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

kadar parlak zaferler elde ederse etsin o zaferlerin sağlam neticeler vermesi ancak irfan ordusuyla mümkündür. Bu ikinci ordu olmadan birinci ordunun semereleri kaybolur. Milletimizi hakiki saadet ve selamete ulaştırmak istiyorsak ve milletimize emin ve feyizli bir gelecek bahşeylemek istiyorsak, bizi ölümden kurtaran ve hayata götüren bugünkü idare şeklimizin ebediyetini istiyorsak, bir an evvel büyük, mükemmel, nurlu bir irfan ordusuna sahip olmak zaruretinde bulunduğumuzu inkâr edemeyiz.

Eski idarelerin, eski hükümet gençlerinin en büyük fenalıklarından biri de irfan ordusuna layık oldukları büyük ehemmiyeti vermemeleridir. Eğer bu ehemmiyet verilseydi, geleceği ellerine verdiğimiz sizlere, gelecek kadar emin bir mevki verilmek lazım gelirdi. Henüz üç buçuk dört senelik bir hayata sahip olan milli idaremiz de, gerçi irfan ordusuyla layık olduğu kadar meşgul olamamıştır. Fakat bundaki zarureti milletin aydınları olan sizler elbette ki herkesten daha iyi takdir edersiniz. Bütün kuvvetlerimizi yalnız cepheye hasrettiğimiz, bütün metanetimizi cephedeki orduda toplamaya mecbur olduğumuz bu kısa müddet içinde, bittabi irfan ordusuyla layıkıyla meşgul olamazdık. Lakin Cenabı Hakka binlerce hamdü sena olsun ki, düşman karşısındaki aziz ordular için sarf ettiğimiz bütün emekler mesut semerelerini verdi. Artık bundan sonra aynı kuvvet, aynı faaliyet, aynı gayretle irfan ordusu için çalışacak ve birincide olduğu gibi bu ikinci ordudan dahi emeklerimizin, faaliyetlerimizin, gayretlerimizin mesut ve muzaffer semerelerini aynı parlaklık ve aynı feyiz ve bereketle elde edeceğiz. *(Alkışlar.)*

Arkadaşlar, asker ordusuyla irfan ordusu arasındaki benzerliği ve mutabakatı arz etmiş olmak için şunu da ilave edeyim; kıymetli bir eserde ordunun ruhu, subaylar heyeti ve kumanda heyetidir, deniliyor. Hakikaten böyledir. Bir ordunun kıymeti subaylar ve kumanda heyetinin kıymeti ile ölçülür. Siz muallime hanımlar ve muallim beyler, sizler de irfan ordusunun subaylar ve kumanda heyetisiniz. Sizin ordunuzun kıymeti de sizlerin kıymetinizle ölçülecektir. Bağımsızlık mücadelesinde, üç dört senedir, düşmanı topraklarımızda mahvetmek için yaptığımız harpte ordunun ruhu olan subaylar ve kumanda heyet ve erkânı kıymetlerinin yüksekliğini nasıl göstermiş ve ispat etmişse, bundan sonra yapacağımız nur ve inkılap mücadelesinin, milletimize bir karanlık gibi çöken genel cehaleti mağlup ve kahretmek harbinde dahi irfan ordusunun ruhu olan siz muallime hanımlar ve muallim beylerin aynı kabiliyeti göstereceğinize eminim. Hepinizi bu emniyetle selamlarım, muhterem arkadaşlar. *(Sürekli ve şiddetli alkışlar.)*

NURETTİN PAŞA HAKKINDA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*

(24 MART 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Zata mahsustur
Şifre

Ankara
24.3.39 [1923]

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

İstanbul'dan (k.t)[1] namı altında Nurettin Paşa tarafından idare olunur bir teşkilat olduğu ve bu teşkilat için adı geçen tarafından yetmiş seksen subayın İstanbul'da birtakım propaganda ile meşgul bulunduğu istihbar olunmuştur. Bu konuda devletlilerinin malumat ve görüşlerinin bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7-a, D: 19, F: 63-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 İngiliz işgali altında bulunan Şile-Gebze hattının batısına Türk ordusu geçemediği için Nurettin Paşa bir piyade alayını sivil elbise giydirerek İstanbul'a sızdırır. Boğaz'ın iki tarafını tutar. İngilizler bundan haberdar olur. Ancak karşı hareket yapamazlar. Bu teşkilata "Geçit Teşkilatı" adı verilir. Eski harflerle "K.T." denilir ve "Kef Te" diye telaffuz edilir. Mehmetçik buna Köfte Teşkilatı demiştir. (Y.N.)

BİR ATAMA HAKKINDA
ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*

(24 MART 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 24.3.39 [1923]
Adet
Zata mahsustur
Şifre

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

Bursa ve civarında 126. Alay'ın mevcut olduğu malumdur. 1. Ordu Kumandanlığı[1] tarafından Bursa mıntıka veya havali kumandanı unvanıyla bağımsız olarak Miralay Şevket Bey'i göndermiş olduğunu haber aldım. Devletlilerinin hatırında olacaktır ki, mıntıka veya havali kumandanlığı özel bir karar ile lağvolunmuş idi. Buna nazaran 1. Ordu Kumandanlığı'nın vaki olan tertibi hakkında devletlilerinin malumat ve görüşlerini bekliyorum, Efendim.

Başkumandan
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7-a, D: 19, F: 49-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 O sırada 1. Ordu Kumandanı Sakallı Nurettin Paşa. (Y.N.)

ESKİ ELAZIĞ VALİSİ ALİ GALİP BEY HAKKINDA DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE*

(24 MART 1923)

Yüksek Dahiliye Vekâleti'ne

Adet 6/111
24.3.39 [1923]

Gizlidir

1. Halen İstanbul'da bulunmakta olan Mamuretülaziz[1] eski valisi Galip Bey'in mazuliyet[2] maaşı bağlanması için mahallî hükümete müracaat ettiği, yazışmalardan anlaşılmaktadır. Kendisi, bilindiği gibi, Damat Ferit hükümeti tarafından Sıvas Kongresi'ni dağıtmaya memur edilmiş ve bu maksatla bir İngiliz binbaşısı ve daha bazı kişilerle işbirliği yaparak başına topladığı kuvvetle Malatya'ya kadar gelmişse de, tertip üzerine sevk edilen kuvvetlerle girişimi engellenmiştir. Bu hususta Sıvas Kongresi'ne ait dosyalarda kesin belgeler vardır. Dolayısıyla hakkında yasal işlemde bulunulmak üzere kaçmasına meydan bırakılmadan tutuklanması ile Ankara'ya gönderilmesinin sağlanmasını ve neticenin bildirilmesini rica ederim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Yukarıdaki şekliyle aktaran: *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s.279.

1 Elazığ. (Y.N.)

2 Mazuliyet: Azledilmiş olma, işinden çıkarılmış olma. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU'NUN MÜNFERİT MADDESİNİN İLGASI VE SEÇİMLERİN YENİLENMESİ KARARI HAKKINDA*

(1 NİSAN 1923)

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Muhterem ve aziz arkadaşlarım! Yeni Türkiya devletinin yapısının özü milli hâkimiyettir; milletin kayıtsız şartsız hâkimiyetidir. Bir milletin hâkimiyetini idrak etmiş olabilmesi ve onu emniyetle muhafaza altında tutabilmesi, birtakım özel vasıflara ve üstün terbiyeye sahip olmasıyla mümkündür. Bir milletin ki, siyasi terbiyesinde, toplumsal terbiyesinde vatanperverlik sevgisinde noksan vardır; öyle bir millet hâkimiyetini lüzumu derecede kuvvetle elinde tutamaz. Milletimiz üç buçuk, dört seneden beridir büyük kahramanlıklarla, sayısız fedakârlıklarla eline aldığı hâkimiyetini, bugüne kadar, kendine layık bir surette, toplum için, vatanı için faydalı neticeler verebilecek tarzda iyi kullanmıştır. Bunu pek çok eserleriyle, muvaffakiyetleriyle ispat etmiştir. Milletimizin muhterem vekillerinden meydana gelmiş olan yüksek heyetiniz dahi milletimizin vasıflarını senelerce devam eden mesainizle mükemmel bir surette göstermiş bulunuyorsunuz. Yüce Meclis'in bugün almış olduğu yüce karar ile bütün bu vasıflar, bütün bu meziyetler bilhassa milletimizin rüşt ve kemali bir kat daha yüceltilmiş ve bütün cihana, bu hakikati görmek istemeyen cihana ilan olunmuş ve gösterilmiştir. Bu kararla yeni Türkiya devletinin inkılabının temeli olan yeni ve verimli milli düsturları, yüce mefkûreleri sarsılmaz bir surette bir kere daha tespit edilmiş ve kuvvetlendirilmiştir.

Arkadaşlar! Türkiya devletinde ve Türkiya devletini kuran Türkiya halkında tacdar yoktur! Diktatör yoktur! *(Kahrolsun tacdar sesleri.)* Tacdar yoktur ve olmayacaktır! Çünkü olamaz. *(Şiddetli alkışlar.) (Bravo sesleri.)*

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Burası ona müsait değildir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Milletin hakiki temsilcileri olan değerli üyeler! Sizler, bugünkü kararınızı, yalnız vicdanınızdan ve beyninizden çıkmış

* *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi,* c.28, TBMM Matbaası, Ankara, (basım yılı yok), s.385; *TBMM Zabıt Ceridesi,* Devre I, c.28, TBMM Matbaası, Ankara, 1961, s.293; *Hâkimiyeti Milliye,* 2 Nisan 1923, Numara: 779, s.1; *Vakit,* 3 Nisan 1923, Numara: 1908, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I,* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, İstanbul, 1945, s.299-300. *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* ve *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metinler Hadiye Yılmaz tarafından, *Vakit*'teki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 1 Nisan 1923 günü öğleden sonra saat 2.10'da açılan ve riyasetini Reisi Sani Ali Fuad Paşa'nın yaptığı 15. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

olan, doğmuş olan hakiki ve samimi hislerle vermiş bulunuyorsunuz;[1] memleketin, milletin saadeti için, refahı için, geleceğini temin için gördüğünüz lüzum üzerine vermişsinizdir ve bundan dolayı yüksek heyetiniz cidden takdire değerdir ve tebrike değerdir. Ben, yüksek heyetiniz içinde bir üye ve bir arkadaş bulunmakla fevkalade memnun ve mesudum. Bütün cihan bilmelidir ki, artık bu devletin ve bu millctin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır: O da milli hâkimiyettir. Yalnız bir makam vardır: O da, milletin kalbi, vicdanı ve mevcudiyetidir. *(Alkışlar.)* İnşallah milletin yeni vekillerinin gelişinc kadar yüksek heyetiniz üzerlerinc verilcn vazifeleri şimdiye kadar olduğu gibi o zamana kadar da iyi yaparsınız.

1 Aydın Mebusu Esad Efendi ile 120 arkadaşının, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun münferit maddesinin ilgası ve seçimlerin yenilenmesine dair verdikleri kanun teklifi Meclis'te kabul edilir. Meclis'in bu kararı kastediliyor. (Y.N.)

SEÇİMLER HAKKINDA İCRA VEKİLLERİ HEYETİ RİYASETİ'NE*

(1 NİSAN 1923)

İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine

1.4.339 [1923]

Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin bugün yapılan 15. toplantısının birinci celsesinde sureti ekli gerekçeye dayanan kanun teklifinin müzakeresi 120 kadar üye tarafından teklif edilmiş ve işbu teklif genel kurulca oybirliğiyle kabul olunmuştur. Bunun üzerine müzakereye başlanarak bütününün müzakeresi kezalik oybirliğiyle kâfi görüldükten[1] sonra maddelerin müzakeresine geçilmiş ve kanun teklifinin birinci maddesi yerine sureti işbu tezkere altında yazılı karar oybirliğiyle kabul olunmuştur. Söz konusu karara uygun olarak derhal seçimlere başlanmasını ve neticeden peyderpey malumat verilmesini rica eylerim. Yeni seçim kanunu dahi Meclis'çe tespit ve takdim edilmek üzeredir. Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Nisan 1923, Numara: 779, s.1; *Vakit*, 3 Nisan 1923, Numara: 1908, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*. Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.486. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Hadiye Yılmaz, *Vakit*'teki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 "Kâfi görüldükten" sözcükleri yerine, *Vakit*'te "kabul edildikten". (Y.N.)

ALİ ŞÜKRÜ'NÜN CENAZESİ HAKKINDA HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(NİSAN 1923)[1]

Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine

Osman Ağa tarafından katledildiği zannedilen Trabzon Mebusu Ali Şükrü Efendi'nin yarın trenle İstanbul'a ve oradan Trabzon'a nakli için teşebbüs vuku bulduğunu ve fakat adı geçen efendinin cesedinin, henüz düşman askeri kuvvetlerinin işgali altında bulunan İstanbul'dan geçirilmek istenilmesini memleketimiz ve milletimizin mukaddes arzularının hainlerine fırsat verebilecek mahiyette görenler tarafından vuku bulan diğer tavsiye üzerine merhumun cesedinin Kastamonu üzerinden İnebolu'ya ve oradan Trabzon'a naklini tercih eden hakiki hamiyetperverlerin ikinci teşebbüsü karşısında söz konusu yolun karla kapalı oluşu ve esasen yolların otomobil hareketine pek müsait bulunmaması düşünmeye değer görüldüğünden, ne suretle hareket edilmesi lazım geleceği bu dakikada Müdafaai Milliye Vekâleti Celilesinden sorulmaktadır.

Memleketin asayiş ve inzibatından başka bilhassa üç buçuk senelik yeni bir hayata sahip olan yeni Türkiya'nın saadeti ve selameti bakımından çok âdi ve çok hasis emellerle şahsi menfaat temin etmek isteyen birtakım insanların bir zavallı ölüden yardım umduklarını görmek kadar alçaklık sebebi olamaz. Dolayısıyla devletin ve milletin ve Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetinin şerefiyle, haysiyetiyle orantılı hareketin icabını yapmaktan mesul bulunan zatı samilerinin lazım gelen tedbiri emir buyurmanızı hassaten rica ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Reisi Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Rauf Orbay, *Siyasî Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s.559. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 27 Mart 1923 Salı günü Topal Osman tarafından kaçırılarak öldürülen Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in cesedi aramalar sonucunda 1 Nisan 1923 Pazar günü bulunur. Katil zanlısı Topal Osman ve adamları 2 Nisan 1923 Pazartesi sabahı girilen çatışma sonucunda ölü olarak ele geçirilir. Aynı gün İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey tarafından Meclis'e bilgi verilir. Ali Şükrü Bey'in cenazesini Trabzon'a götürmek üzere Trabzon Mebusu Hamdi ve Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit Beylere izin verilir. Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki yazısı bugünlerde kaleme alınmış olmalıdır. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.28, TBMM Matbaası, Ankara, 1961, s.305, 310. (Y.N.)

ÇETE FAALİYETLERİ HAKKINDA İCRA VEKİLLERİ HEYETİ RİYASETİ'NE DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE*

(5 NİSAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Tezkere
6/192

Ankara
5.4.339 [1923]

İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine
Dahiliye Vekâleti Celilesine

1. Firari Çerkeslerin Sakız'da toplanmakta ve Anadolu'ya geçmek üzere çeteler teşkil etmekte oldukları ve bu arada Çerkes Edhem'in Anadolu'ya geçerek bir köprüyü atmaya muvaffak olduğu ve fakat dönemediği bildirildiği ve Selanik'te de bunlara iltihak için birçok Çerkeslerin toplanmakta olduğu ve Ermeni General Torkom'un Sakız'da bulunduğu bildirilmektedir. İcap edenlerin nazarı dikkatlerinin çekilmesini rica ederim.

2. İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne ve Dahiliye Vekâleti Celilesine yazılmıştır.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7-a, D: 19, F: 78-4'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ORDU ALEYHİNE FAALİYETLER HAKKINDA HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(5 NİSAN 1923)

6/204
5.4.39 [1923]

Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine

Karahisar Mebusu Hulusi Bey'in Ankara'dan İstanbul'a giderken garnizon bulunan her istasyonda paket halinde birtakım evrakı efrat ve subaylar eline vermek suretiyle dağıttığı ve İstanbul'da aynı suretle dağıtıma devam eylediği ve oradan iki bavul içinde birçok matbu evrakı orduya dağıtmak üzere Bandırma'dan İzmir-Balıkesir istikametine hareket edeceği istihbar edilmesi üzerine Balıkesir'de bulunan Kolordu Kumandanlığı'nın nazarı dikkati çekilmiş idi. Bu defa adı geçenlere müracaatla gelen yazı aynen takdim edildi. Muhteviyatına nazaran adı geçen Hulusi Bey'in hareketi, ordu subaylarını terfi meselesinden dolayı tahrik ve üstleri aleyhinde teşvik mahiyetinde olduğu görülmektedir. Vaki olan hareketi kanun bakımından inceleyerek orduya fesat sokmaktan bir an evvel men edebilmek için gerekli muamelesinin yapılmasına girişilmesini rica ederim.

M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 44'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

ADANA'DA İSTİHBARAT TEŞKİLATI KURULMASI HAKKINDA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(5 NİSAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 5.4.339 [1923]
Adet
2/155
Şifre

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

C. 2.4.339 [1923] tarihli şifreye.

Fransızların İskenderun ve havalisinde yaptıkları teşkilata karşılık olmak ve genel olarak istihbarat ile iştigal eylemek üzere Adana mıntıkasında icrası tasavvur buyurulan teşkilatın tatbik mevkiine konulması uygundur, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 19233'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

LENİN'İN SAĞLIK DURUMU HAKKINDA KALİNİN'E*

(7 NİSAN 1923)

7 Nisan 1923

Yoldaş Lenin'in sağlık durumunun iyiye doğru gittiğini büyük bir memnunlukla öğrenmiş bulunuyorum. Lütfen kendisine en kısa zamanda sıhhatine kavuşması temennilerimi iletmenizi dilerim.

* "Dokumenti Vneşney Politiki SSSR" (SSCB Dış Politika Belgeleri), c.VI, Moskova 1957-1962, Belge No: 145'e Ek'ten aktaran: Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri Ekim Devriminden "Millî Mücadele"ye*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979, s.608.

İSTANBUL DARÜLMUALLİMİNİ'NİN 77. YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLA İDARE, ÖĞRETİM HEYETİ VE ÖĞRENCİLERE*

(8 NİSAN 1923)[1]

Bir asra yakın bir zamandan beri memlekette talim ve terbiyeyi asri ihtiyaçlar ve anlayışlara uydurmak için pek faydalı ve semeredar mesai sarf etmiş olan İstanbul Darülmuallimini'nin[2] yetmiş yedinci yıldönümünü kutlar ve mensuplarını tebrik ederken bir hakikati tekrar eylemek arzusunda bulunuyorum. Büyük ve asil milletimizin insan takati üstündeki mücahede ve fedakârlıkları ile kazanılan zaferler pek parlak olmakla beraber, bizi henüz hakiki saadet ve kurtuluşa ulaştıramamıştır. Bu muzafferiyetlerin kıymetli semerelerini tamamen toplamak, birçok kan ve can bahasına elde ettiğimiz milli bağımsızlık ve hâkimiyetimizi her türlü tecavüzden korumak için aynı gayret, aynı azim ve fedakârlık hissi ile daha çok, pek çok çalışmaya ihtiyaç vardır. Memleketi ilim, irfan, iktisat ve ümran sahasında da yükseltmek, milletimizin her hususta pek feyyaz olan kabiliyetlerini geliştirmek, gelecek nesle metin, belli ve olumlu bir karakter vermek lazımdır. Bu mübarek gayeleri elde etmek için mücahedeye atılan aydın kuvvetlerin arasında muallimler en mühim ve nazik mevkii işgal etmektedirler. Dolayısıyla muhterem arkadaşlarıma kendileri için şüphesiz pek mesut olan bu günde vazifelerinin ulviyet ve ehemmiyetini hatırlatmayı vazifeler cümlesinden sayıyorum. Bu münasebetle İstanbul Darülmuallimini'nin o mefkûre ve irfan ocağının aydın ve yüce idare ve talim heyetiyle sevgili ve kıymetli talebesine hürmet ve selamlar yollar, saadet ve muvaffakiyetler temenni eylerim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *Vakit*, 8 Nisan 1923, Numara: 1913, s.2; *Tanin*, 8 Nisan 1923, Numara: 177, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.487. Eski yazı metinler Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 *Vakit* ve *Tanin*'de telgrafın tarihi bulunmamaktadır. 8 Nisan 1923, belgenin bu kaynaklarda yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 İstanbul Erkek Öğretmen Okülu. (Y.N.)

SEÇİM HAKKINDA BEYANNAME*

(8 NİSAN 1923)

Memleketi ve milleti dağılma ve yok olma felaketinden kurtarmak için millettcn aldığı mutlak salahiyet ile toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi milli hâkimiyet esaslarına dayalı olarak bir halk devleti ve hükümeti teşkil etti.

Üstlendiği milli vazifelerin mühim kısmını üç senelik devamlı mesaisiylc yapmış olan Meclis, 1 Nisan 1339 [1923] tarihinde seçimlerin yenilenmesine oybirliğiyle karar verdi.

Önümüzdeki devrede inşallah barışın yerleşmesi kolay olacağından, iktisadi gelişimini temin, her nevi teşkilatımızı tamamlama ve ikmal ve bu suretle memleketi ve milleti refaha nail etmek gaye olacaktır.

Yeni mesai devresinde Meclis'in çoğunluğunu bu gaye etrafında toplamak ve memleketi milli hâkimiyet dairesinde siyasi teşkilata mazhar etmek için bir Halk Fırkası teşekkül edecektir.

Meclis'te halen müteşekkil Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu, Halk Fırkası'na intikal edecektir.

Söz konusu fırkanın, halk hâkimiyeti, yenilik[1] ve maddi ve manevi ilerlemeler esaslarına dayanan tafsilatlı ve muntazam bir programı bütün üyelerinin münakaşa ve tasvip nazarına arz edilecektir.

Bunu beklerken Grubumuz aşağıdaki umdelerle yeni seçimlere iştirake karar vermiştir.

Bu umdeler memleketin en acil ihtiyaçları ve birçok ihtisas erbabının görüşleri ve bilhassa İzmir'de bütün memleket temsilcilerinden müteşekkil olarak toplanan İktisat Kongresi mesaisi dahi[2] nazarı dikkate alınarak tespit edilmiştir.

Umde 1: Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü halkın mukaddcratını bizzat ve fiilen yürütmesi esasına dayalıdır. Milletin hakiki ve yegâne temsilcisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin haricinde hiçbir fert, hiçbir kuvvet ve hiçbir makam milli mukadderata hâkim olamaz.

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 25'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Erol Şadi Erdinç tarafından Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ne verilmiştir. Ayrıca bkz. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu No: 100, Belge No: 16; *Hâkimiyeti Milliye*, 9 Nisan 1923, Numara: 785, s.1; *Vakit*, 9 Nisan 1923, Numara: 1914, s.3. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya, TİTE Arşivi'ndeki Kemal Şenoğlu, *Hâkimiyeti Milliye* ve *Vakit*'teki eski yazı metinler ise Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 "Yenilik" sözcüğünün aslı olan "teceddüt" sözcüğü yerine, *Vakit*'te "teşyid" (yükseltme). (Y.N.)

2 "Dahi" bağlacı Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki belgede yer almamaktadır. (Y.N.)

Dolayısıyla bütün kanunların tanziminde, her tür teşkilatta, idarenin bütün teferruatında, genel terbiye ve iktisat hususlarında milli hâkimiyet esasları dahilinde hareket olunacaktır. İcra vekillerinin vazife ve mesuliyeti kanunu, vilayatın mahalli işlerde manevi şahsiyetlerini ve muhtariyetlerini kullanabilmelerini sağlayan şûralar kanunu, vilayetlerin iktisadi ve toplumsal münasebetleri itibariyle birleştirilerek genel müfettişlik teşkili kanunu, nahiyeler kanunu süratle neticelendirilecek ve tatbik olunacaktır.

Umde 2: Saltanatın kaldırılmasına ve hâkimiyet ve hükümranlık haklarının terk edilemez, parçalanamaz ve devredilemez olmak üzere Türkiye halkının hakiki temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetinde toplanmış bulunduğuna dair 1 Teşrinisani 1338 [1 Kasım 1922] tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin oybirliğiyle verdiği karar değişmez düsturdur.

Dayanağı Türkiye Büyük Millet Meclisi olan hilafet makamı, İslamlar arası yüce bir makamdır.

Umde 3: Memlekette emniyet ve asayişin katiyetle muhafazası en mühim vazifedir. Bu gaye milletin arzu ve ihtiyacına uygun olarak[1] temin edilecektir.

Umde 4: Mahkemelerimizin bilhassa seri bir surette adalet dağıtabilmeleri temin edilecektir. Bundan başka kanun külliyatımız milli ihtiyaçlara ve hukuk ilminin anlayışlarına göre yeni baştan ıslah ve ikmal olunacaktır.

Umde 5: 1. Aşar usulünde halkın şikâyet ve mağduriyetine sebep olan noktalar esaslı bir surette ıslah edilecektir.

2. Tütün ziraat ve ticaretini milletin azami menfaatına göre temin edici tedbir alınacaktır.

3. Maliye müesseseleri, çiftçilere, sanayi ve ticaret erbabına ve diğer bütün mesai erbabına kolaylıkla para borç verecek surette ıslah olunacak ve çoğaltılacaktır.

4. Ziraat Bankası'nın sermayesi artırılacak, çiftçilere daha kolay ve daha geniş yardım edebilmesi temin edilecektir.

5. Memleketimiz çiftçiliğine ziraat makineleri geniş ölçekte ithal olunacak ve çiftçilerimizin zirai alet ve edevattan kolaylıkla istifade etmeleri temin kılınacaktır.

6. Hammaddesi memleketimizde bulunan mamulleri ve sınai ürünleri memleket dahilinde vücuda getirmek için himaye ve teşvikler icrası ve mükâfat verilmesi suretleriyle azami tedbirler alınacaktır.

7. Acilen muhtaç bulunduğumuz demiryolları için hemen teşebbüslere ve fiiliyata başlanılacaktır.

8. İlk tahsilde öğretimin birliği ve bütün mekteplerimizin ihtiyaçlarımıza ve asri esaslara uydurulması ve muallim ve müderrislerimizin hallerinin iyileştirilmesi temin edilecektir.

Münasip vasıtalarla halkın aydınlatılmasına ve talimine de girişilecektir.

1 "Uygun olarak" sözcüklerinin aslı olan "mutabık olarak" sözcükleri yerine, *Vakit*'te "tamamen mutabık olarak". (Y.N.)

9. Sıhhati Umumiye'ye ve Muaveneti İçtimaiye'ye[1] ait müesseseler ıslah edilecek ve çoğaltılacak ve emeği ve çalışmayı ve erbabını himaye edici kanunlar yapılacaktır.

10. Ormanlarımızdan fenni gelişmelere uygun surette istifadeyi, madenlerimizin en faydalı tarzda işletilmesini ve hayvanlarımızın ıslah ve çoğalmasını temin edecek esaslar koyulacaktır.

Umde 6: Fiili askerlik hizmeti müddeti azaltılacaktır.

Bundan başka okuyup yazmak bilenlerin ve orduda okuyup yazmak öğretenlerin hizmet müddeti bir derece daha azaltılacaktır.

Ordu mensuplarının refahının temini bilhassa gereklidir.

Umde 7: İhtiyat subaylarının hayat ve geleceklerini kendilerine ve memlekete en faydalı bir surette temin etmek esaslı bir hedefimizdir.

Memleket müdafaası ve millet bağımsızlığı uğrunda malul kalan askeriye mensupları ve millet efradı ile bütün emeklilerin ve yetimlerin ve dulların zaruret ve sefaletlerine meydan bırakmayacak tedbirler alınacaktır.

Umde 8: Halk işlerinin azami süratle neticelendirilmesi faal, muktedir, namuslu bir memurlar silsilesinin tam bir intizamla ve usul ve kanun dairesinde iş görmesine bağlı olduğundan, memurlar sınıfı bu bakımdan ikmal edilecek ve bütün devlet şubeleri daimi teftiş ve denetime tabi tutulacaktır. Diğer taraftan memurların tayin, azil, refah, dokunulmazlık, mesuliyet, emeklilik ve taltifleri tespit edilecektir.

Memleket aydınlarından ve muhtelif mesleklerin ihtisas erbabından devlet işleri şubelerinde en faydalı bir surette istifade edilmek kararlaştırılmıştır.

Umde 9: Harap olan memleketimizin süratle tamir ve canlandırılması konusunda devletçe alınacak tedbirlerden başka inşaat ve tamirat için yer yer şirketler teşekkülü teşvik ve temin ve ferdi teşebbüsleri himayeye yardımcı olacak hükümler konulacaktır.

Barış hakkındaki görüşümüz: Mali, iktisadi, idari bağımsızlığımızı mutlaka temin etmek şartıyla barışın iadesine çalışmaktır. Bu şartları temin etmeyen barış antlaşması kabul olunamaz.

8 Nisan 1339 [1923]

Anadolu ve Rumeli Müdafaai ~~Hukuk Cemiyeti Reisi~~
Gazi Mustafa Kemal

1 Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlıkları. (Y.N.)

SEÇİM ÇALIŞMALARINA ÇAĞRI*

(8 NİSAN 1923)

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, vatanın dağılması düşmanlar tarafından katiyen tasarlandığı[1] bir zamanda fedakâr milletimizin vatanın kurtarılması endişesiyle birleşmesinden vücut bulmuş idi. Müdafaai Hukuk kelimesiyle özetlenebilen mukaddes gaye, her şeyden evvel vatanın dahilen tamamiyetini, milli hâkimiyeti ve her sınırdan insafsızca hücum eden harici düşmanların vatandan ihracını tahakkuk ettirmeye yönelik idi.

Bu âciz arkadaşınız, ilk andan itibaren vatan müdafaası gayesinin tahakkuku yolunda bütün millet efradı arasında hakiki ve samimi bir dayanışmanın muhafazasına ve yüceltilmesine varlığımı hasrettim. En ümitsiz anlardan itibaren en buhranlı ve müşkülatlı safhalar arasında Müdafaai Hukuk Cemiyeti'mizin gösterdiği dayanıklılık ve sebat vatanın kurtuluşunu ve milletin bağımsızlığını temin için tesirli bir etken olduğunu şükran lisanı ile yâd ederim. Bağımsızlık tarihimiz de Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ni ve onun muhterem üyelerini yüceltici lisan ile ihtiram hafızasına nakşedecektir.

Cemiyetimizin halisane mesaisine hiçbir zaman sarsılmayan bir itimat ile dayanmış teşkilatımızın riyasetiyle sürekli iftihar etmiş bir arkadaşınız sıfatıyla önümüzdeki mesai devresini hamiyetli gözlerinizde tecelli ettirmek isterim.

Vicdani gayemiz olan milli hâkimiyet ile vatanın yabancıların istilasından kurtarılması esas itibariyle bugün bir emrivakidir. Şimdi karşısında bulunduğumuz ve hakikaten ehemmiyet ve müşkülatı muazzam bulunan mesai safhası memleket ve milletimizin yükselme ve gelişmesine bütün vesait ve kaynaklarımızı hasretmek ve yöneltmek ve müstakbel vazifelerimiz milletin idare ve ilerlemesini her memlekette olduğu gibi belli bir siyasi manzara ile üstlenmek ve takip eylemektir. Bu vazifeler dahi vatan müdafaası vazifesi kadar hakiki bir dayanışma ve dayanıklılığa ve sarsılmaz bir cesaret ve sebata bağlıdır.

Milletimiz gelecekteki idaresini üstlenecek olanları seçimlerle ayırmak kararını vermiştir. Müdafaai Hukuk teşkilatımız milletin bu kararı karşısında mazide ispat ettiği liyakat ve vasıfları ile gelecek için de itimada ve dayanmaya değer olduğunu ve milletin oylarını hak etmiş bulunduğunu iddia edecektir.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 9 Nisan 1923, Numara: 785, s.3; *Vakit*, 10 Nisan 1923, Numara: 1915, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.491-492. Eski yazı metinler Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 "Tasarlandığı" sözcüğünün aslı olan "tasmim edildiği" sözcükleri yerine, *Hâkimiyeti Milliye*'de yanlışlıkla "tamim edildiği". (Y.N.)

Eğer ümidimiz üzere Müdafaai Hukuk teşkilatımızın seçtikleri ve itimat ettikleri milletin oylarına nail olurlarsa, gelecekte Büyük Millet Meclisi'nde Halk Fırkası namı altında memleketin idaresi mesuliyetini üstleneceklerdir.

Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin ve gelecekte Halk Fırkası'nın takip edeceği gayeler, tecrübeden ve memleketin ihtiyaçlarından ilham almış olarak geçenlerde ifade ve ilan edilen umdelerdir. Adaylarımız söz konusu umdelerin takip ve ikmalini üstleneceklerdir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti ve üyeleri, ben reisiniz dahil olduğum halde, hepimiz umdelerimizi milletimize yayalım ve izah edelim. Bin müşkülat karşısında büyük bir cesaretle üstlendiğimiz mesuliyet vatanımızın hayır ve menfaatına medar oldu. Önümüzde bulunan yorucu ve müşkülatlı mesai devresinde dahi vatanımızın hayır ve menfaatı için mesuliyet üstlenecek cesaretimiz tam ve sarsılmazdır. İtimadınıza devamlı olarak layık olmayı ispata çalışmış reisiniz sıfatıyla hepinizi yekvücut olarak seçim mesaisine davet ediyorum. Sizinle daima irtibattayım. Hepinize selam ve muvaffakiyet temennileri...

8 Nisan 339 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

İKİNCİ SEÇMENLER HAKKINDA MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ HEYETİ MERKEZİYESİ'NE*

(9 NİSAN 1923)

Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'ne

Milli hükümetin şevket ve kudretli olması ve feyizli bir geleceği temin eyleyebilmesi, yeni meclis teşkil edip mebusların umdelerimize sadakatle bağlı zevattan meydana gelmesini gerektirmektedir. İkinci seçmenlerin seçiminde bilhassa bu hususun nazarı dikkatte bulundurulmasını özel ehemmiyet ile yüksek nazarı dikkatlerine arz eylerim. Keyfiyet en seri vasıtalarla idare heyetlerine de tebliğ edilecektir.

9.4.39 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Müdürlükleri Arşivi, Envanter No: 281'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

SEÇİMLER HAKKINDA
VATAN MUHABİRİNE DEMEÇ*

(10 NİSAN 1923)

Ankara, 10 Nisan (Özel muhabirimizden) – Bugün Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile mülakat ettim. Mülakat zamanı saat on olmak üzere kararlaştırılmıştı. Erkenden bindiğim araba beni Ankara'dan Çankaya'ya doğru götürüyordu. Çankaya, Ankara haricinde yüksek bir tepe üzerindedir. Araba şehirden çıktıktan sonra iki taraflı henüz çiçek açmış badem ağaçları arasında ilerlemeye başladı. Bir müddet bu suretle yokuş çıktıktan sonra tek tük nöbetçi kulübeleri arasından çıkarak köşkün bahçesine dahil oldum.

Paşa beni Ankara'ya nazır iyi döşenmiş bir odada kabul etti. Üzerinde lacivert bir elbise, elinde tespih vardı. Kalpağını kaşları üstüne kadar indirmişti. Kısa bir konuşmadan sonra sorularımı sormaya başladım. Paşa sorularımı dinledikten sonra elindeki tespihini çekerek şu suretle cevap vermeye başladı:

-Seçimler başlıyor, birkaç güne kadar her tarafta defterlerin tanzimi tamamlanacak ve vatandaşlar oylarını vermeye davet edileceklerdir. Seçimlerde İstanbul da vazifesini yapmak için hazırlanmalıdır. İstanbul'un hususi mahiyeti vardır. Dolayısıyla ona göre vazifesini hakkıyla yapmalıdır. Halk, son iki gün zarfında yayımladığım umdeler etrafında toplanarak, vatana bağlılığını göstermelidir. Umdelerimize sadık olmaya azmetmiş kimseleri seçerek kendini kurtarmaya hizmet etmelidir.

İstanbul'un seçimlerinde entrikalar çevrildiğini biliyorum. Fakat İstanbullular, İstanbul'un henüz işgal altında bulunduğunu hatırlarından çıkarmamalıdırlar. İstanbul henüz kurtarılmış değildir; kurtarılmak için dayanışmaya ihtiyaç vardır. Şimdiye kadar kazandığımız zaferleri ancak birlik ve dayanışma sayesinde temin ettik. Zaferin semeresini toplamak için de bu yolda devam etmek lazımdır. Düşman elinde iken düşmana yardım etmemeliyiz.

Matbuatın umdelerimizi tahlil ederek halka anlatması lazımdır. Ben peyderpey beyannameler yayımlayarak halkı aydınlatmaya gayret edeceğim.

Seçimlerde adaylıklarının konulması için müracaat edenler çoğalmaktadır. Bunların aralarından seçilerek isimler tespit edilmektedir. Adayların hepsi henüz kararlaştırılmamıştır. İncelemelere devam edilmektedir.

Paşa bundan sonra bahsi başka bir mecraya sevk etti ve şu sözleri söyledi:

* *Vatan*, 11 Nisan 1923, Numara: 17, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1954, s.61-62. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

-Üstlendiğim vazifeyi tamamladıktan sonra siyasiyattan çekileceğimi evvelce söylemiştim. Bu fikrimde sabitim ve bu taahhüdümü tekrar ederim. Ancak, henüz barış imzalanmamış, geleceğimiz tayin edilmemiş iken milleti bir kararsızlık halinde nasıl bırakabilirim? Başladığım işi bitirmeliyim. Ondan sonra siyasiyattan çekilmek hakkındaki arzumu tatbik edeceğim.

Paşa ile konuşmamız epeyce uzunca sürmüştü. Paşa'nın gözü saatine ilişti:

-Çalışmak vakti gelmiş, artık çalışmak lazım... *dedi. Kendisine veda ettim. Çıkarken arkamdan bağırdı.*

-Evet çalışmak lazımdır. Bilhassa gençler çalışmalıdır.

Paşa, seçim işlerinin milletin arzusuna uygun surette cereyan edeceğinden emin bulunmaktadır.

Ahmet Şükrü

ALİ İHSAN PAŞA'NIN FAALİYETLERİ HAKKINDA BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(10 NİSAN 1923)

Suret - Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Son zamana kadar Konya'da iğfalkâr vaziyeti ve mürteciane propagandası ile herkesin nazarı dikkatini çeken Ali İhsan Paşa, İzmir'e seyahati esnasında birçok zevata ve hatta çok yakın ve kıymetli arkadaşlarımıza âcizlerinin Balıkesir'de ve şurada burada halifenin resmini indirttiğimden bahis ile beyanatta bulunduğu anlaşılmıştır. Bu zatın Konya muhitinde gördüğüm gibi, İzmir muhitinde de fikirleri karıştırıcı ahval ve tavırlarda bulunacağına şüphe yoktur. Şimdi seçimler münasebetiyle içinde bulunduğumuz devrenin nezaket ve ehemmiyeti yüksek malumlarıdır. Gerek Ali İhsan Paşa ve gerek benzerleri hakkında İzmir'de ciddi tedbirler aldırılmasını hassaten rica ederim.

Başkumandan Mustafa Kemal

* Ali İhsan Sâbis, *Harb Hatıralarım*, c.5, Ankara, 1951, s.376.
Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "23 Nisan, resmi tatil günü olduğundan, eski silah arkadaşlarımdan birisi sabahleyin erkenden ikametgâhıma tebrike gelerek Başkumandanın 10 Nisan 1923 tarihli emrinin ve buna dayanarak verilen emirlerin birer suretini bana verdi:" (Y.N.)

YENİ SEÇİM DOLAYISIYLA İSTANBUL AHALİSİNE BEYANNAME*

(11 NİSAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri seçim münasebetiyle İstanbul ahalisine hitaben şu beyannameyi göndermişlerdir:

Milletimiz memleket idaresi için yeniden oylarını ortaya koymaya karar verdiği bu zamanda sizinle ayrıca hasbıhal etmek isterim.[1] Bütün vatan evladı hürriyet tenefüs ederken işgal altında kalan İstanbul'u büyük bir hasret ve elemle[2] hafızamızda taşıyoruz.

İstanbul, bizim tarihimizin ve medeniyetimizin bir özetidir. İstanbul'a kavuşmak bizim mücahedelerimizin başlıca hedefi idi ve daima öyle olacaktır!

İstanbul'un muhterem ahalisi! Sizin ümitsizlik ve ıstırap senelerinde her baskıya karşı gösterdiğiniz saffet ve dayanıklılık Türk vicdanının hiçbir mâni karşısında sarsılmayacağına en kuvvetli bir delil olarak gelecek kuşaklara intikal edecektir.

Bizim irfanımızın feyiz kaynağı olan İstanbul milli mücahedede en müşkül bir vicdan imtihanını geçirmek mecburiyetinde kaldı. Bu imtihanı İstanbul halkımız bütün cihan karşısında muvaffakiyetle yüklenmiştir. İstanbul'un hassasiyet ve ıstırabını ve samimi ve vicdani mücahedelerini candan takip etmiş bir arkadaşınız olarak size yeni vazifenizi hatırlatmak isterim.

Yeni seçim devresini İstanbul ile irtibatımız tamam olmadan geçiriyoruz. Riyasetı ile iftihar ettiğim Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti İstanbul'a kavuşmayı büyük bir emel edinmiş idi. Bu gayeyi ikmal yolundadır. Yarın millet karşısında memleket idaresi için itimat talep edecek Müdafaai Hukuk Cemiyeti ve Halk Fırkası da memleketin kurtuluş ve yükselişini temin etmiş olan milli hâkimiyet düsturlarının ilerleme ve gelişme umdelerinin takipçisi[3] olacaktır. Bizim memleketimizin nuru olan İstanbul bu umdelere en yakın olan vatan köşesi değil midir? Bu itikadımızı cihan karşısında oyunuzla ispat edeceksiniz.

İstanbullular! Yabancıların gözü üzerinizdedir. Oylarınız parçalanacak mı? Bütün dünyanın telkinlerine açık olan İstanbul'umuzun muhiti henüz kurtuluşun tamam olmadığını unutarak istikametini belirlemekte tereddüt edecek mi? Dünyanın dikkat

* *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Nisan 1923, Numara: 788, s.1; *Vakit*, 12 Nisan 1923, Numara: 1917, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.492-493. Eski yazı metinler Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 *Vakit*'te "isterdim". (Y.N.)

2 *Vakit*'te "elemle"; *Hâkimiyeti Milliye* ve *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "emelle". (Y.N.)

3 "Takipçisi" sözcüğünün aslı olan "muakkibi" sözcüğü yerine, *Vakit*'te "menbaı" (kaynağı). (Y.N.)

ettiği noktalar bunlardır. Bin mâni ortasından daima bize teveccühünü layık görmüş olan İstanbul'umuzun yabancılara ümit verecek surette oyları bölmeyeceğine kaniim. Oyların bölünmesinden kimlerin istifade edeceğini her an nazarı dikkatte bulundurmak en çok sizin vazifenizdir. Vatanın hayati hukukunu tamamlamak yolunda olan Cemiyet'imizin kuvvet kaybetmesinden sevinecek olanlar felaket günlerimizde sevinmiş olanlardır ki, bunları yakından en ziyade siz gördünüz. Yekvücut olarak Cemiyet'imize teveccüh ve itimat ediniz ki, buna layıktır ve layık olduğunu daima fiiliyatla ispat edecektir. Güzel İstanbul'a ve onun sabırlı, hamiyetli halkına sonsuz hasret ve muhabbet.

11 Nisan 339 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

MARDİN ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MERKEZİYELERİNE VE BELEDİYE RİYASETLERİNE*

(11 NİSAN 1923)

Adet
6/200
Çıkış yeri: Ankara
No: 5342

Mardin Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Heyeti Merkeziyelerine ve Belediye Riyasetlerine

8 Nisan 39 [1923] tarihinde yayımladığım umdeler ve seçim mesaisine daveti içeren telgrafnamenin alınıp alınmadığının ve hangi tarihte alındığının bildirilmesini bekliyorum.

11 Nisan 39 [1923]
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Müdürlükleri Arşivi, Envanter No: 280'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İTTİHAT VE TERAKKİ FIRKASI HAKKINDA ANADOLU AJANSI MUHABİRİNE DEMEÇ*

(14 NİSAN 1923)

Ankara: 14 Nisan - Anadolu Ajansı. Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle aşağıdaki mülakatta bulunmuştur:[1]

-İstanbul gazetelerinden birisinde İttihad ve Terakki Fırkası namına bazı zevatın, zatı devletlerine müracaat ederek, işbirliği teklifinde bulundukları yazılmıştır. Bu husus hakkında bizi lütfen aydınlatır mısınız?

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri: İttihad ve Terakki Fırkası namına işbirliği için hiçbir teklif almadım. Esasen bugün kimse İttihad ve Terakki Cemiyeti veya Fırkası namına hareket etmek salahiyetine sahip değildir ki, bana böyle ve bu namda bir müracaat vaki olabilsin. Çünkü herkesçe malum olduğu üzere, söz konusu cemiyet, Mütareke'nin ertesinde o vakitki İttihat ve Terakki Merkezi Umumisi'nin davetiyle merhum Talât Paşa'nın riyaseti altında yapılan kongresi kararıyla Teceddüt Fırkası'na dönüşmüş ve bütün hukuk ve mallarını söz konusu fırkaya devrederek İttihad ve Terakki namının tarihe bırakıldığını ilan etmişti. Vaktiyle zaten birçoğumuz o cemiyetin kurucusu veya üyelerinden bulunuyorduk. Son kongresi kararıyla tarihe intikal eden söz konusu cemiyetin alakalılarıyla daha sonra teşekkül eden Teceddüt Fırkası mensuplarının büyük kısmı büyük milletimizin yüksek azminden doğan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ne iştirak veya iltihak etmiş ve bu cemiyetin programını kabul eylemiştir.

* *Vakit*, 14 Nisan 1923, Numara: 1920, s.2; *Hâkimiyeti Milliye*, 15 Nisan 1923, Numara: 790, s.1; *Anadolu'da Yenigün*, 15 Nisan 1923, Numara: 776, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.62. Eski yazı metinler Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 Anadolu Ajansı'nın bu döneme ait sayıları arşivlerde bulunmamaktadır. (Y.N.)

FÂLİH RIFKI VE YAKUP KADRÎ BEYLERE*

(15 NİSAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Telgraf
6/245

Ankara
15.3.339 [1923]

Dersaadet'te Yazarlardan Fâlih Rıfkı Beyefendi'ye
Dersaadet'te Yazarlardan Yakup Kadrî Beyefendi'ye

Mektubunuzu aldım.[1] Verilen malumata teşekkür ederim. Milli ve vatani hizmetlere devamınızı rica eyler, gözlerinizden öperim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 26'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: M. Fahrettin Kırzıoğlu. "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İşgalden Kurtulacak İstanbul'da 'Müdafaai Hukuk Cemiyeti' Hey'etini Kendi Doğrultusunda Kurdurma Çabaları", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, sayı 12, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980, s.224, 249. Aynı telgrafın "Deraliye'de Muharririnden Yakup Kadri Beyefendi'ye" başlıklı ve 15/16 Nisan 1923 tarihli örneği için bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968, s.21. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Yakup Kadri Bey'in söz konusu mektubu şudur:

> "... Son zamanlarda yeni seçimler icrasına dair verilen karar bendenizi içinde bulunduğum teşkilatın kuvvet ve mükemmeliyeti hakkında bazı şahsi incelemelere ve araştırmalara sevk etti. Yaptığım gözlemlerin neticesini zatı devletlerine arz etmekten kendimi alamadım.
> "İstanbul'da Müdafaai Hukuk teşkilatı gerek Ali Bey'in ve gerek Rasih Efendi'nin bütün gayretlerine ve iyi niyetlerine rağmen henüz lazım gelen kuvveti kazanamamıştır. Çok zamandan beri kendi haline bırakılan İstanbul halkı, bu teşkilatı yadırgamakta devam etmektedir. Henüz sizin fikirlerinizle kâfi derecede aydınlanamayan bu muhitte manevi bir anarşi hüküm sürmektedir. Muhtelif cereyanlar birbiriyle alttan alta çarpışıp duruyor ve bu halden gerek İttihat ve Terakki döküntüleri, gerek bazı haris ve menfaatçı şahıslar ile Babıâli hükümetinin meydanda bıraktığı aç ve ümitsiz kit-

le mümkün olduğu kadar istifadeye çalışıyor. Bazı akislerini *Tevhidi Efkâr* gazetesinde gözlemlediğimiz ufak ölçüde birtakım irticai fikir cereyanları da bu dağınık unsurlara yekpare bir muhalefet cephesi halini veriyor. Buna karşı ise bizim cephemiz bu birliği gösteremiyor. Bu yüzden kanaatlerini, mahiyetlerini, namus ve istikametlerini kâfi derecede incelemeye imkân bulamadığımız birçok şüpheli unsurlar aramıza karışıyor. Mesela benim dahil olduğum İstanbul vilayeti heyeti merkeziyesindeki arkadaşlarımı bile açıklık ve katiyetle tanımaktan uzak bulunduğumu utanarak itiraf etmek mecburiyetindeyim. Bunlar arasında bir Hacı Evliya Efendi'nin, bir Hafız Kemal'in milli hâkimiyet prensiplerine ne dereceye kadar bağlanabileceklerini kestiremiyorum ve bunlarla işbirliğine karar verişimin yegâne saiki Ali Bey'le Rasih Efendi'nin şehadet ve kefaletleridir. Her hususta onlarla birlikte hareket etmemi emir buyurduğunuz için, kendilerine itimadı bir vazife kabul ediyorum. Hakikaten bunların her ikisi de son derece itimada değer zevattır. Ancak bir kusurları varsa, o da İstanbul'u, İstanbul halkını gereği gibi tanımamalarıdır.

"... Gerçi şimdilik her şey yolunda gider gibi görünmektedir. Fakat bunu bizim teşkilatımızın kuvvetinden ziyade yüksek nam ve şanlarının İstanbul halkı üzerindeki nüfuz ve tesirine yormak daha doğrudur. Esasen, hepimiz bütün kuvvetimizi bu nüfuz ve tesirden almaktayız..."

Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968, s.19-21. (Y.N.)

RAMAZAN AYI DOLAYISIYLA ORDUYA BEYANNAME*

(16 NİSAN 1923)

Ordulara

Ankara, 16.4.39 [1923]

Rahmet ve mağfiret ayı bu sene de bizi silah ve vazife başında buluyor. İnayeti Rabbaniye ile kazandığımız emsalsiz muvaffakiyetlerden sonra meşru haklarımızın temini için devletçe yapılmakta olan barışçı teşebbüsler neticesini sükûnet ve itimat ile bekliyoruz. Netice, bizim tekrar harekete gelmemizi icap edecek bir şekilde zuhur ederse gaza ve kahramanlık yolunda aynı vatanperverlik şevki ile devam edeceğimiz tabiidir. Bu hususta bütün silah arkadaşlarımın aynı emelde bulunduğuna şahit ve kaniyim.

İdraki ile iftihar ettiğimiz bu mübarek ayın hürmetine eltafı ilahiyeden vatanımız ve hepimiz için selamet ve saadetler niyaz ederken mukaddes davanın aşkı ile rahmeti rahmana kavuşmuş olan aziz şehitlerimizin ruhlarına fatihalar hediye ediyorum.

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 17 Nisan 1923, Numara: 792, s.1. Özeti için bkz. *Vakit*, 18 Nisan 1923, Numara: 1922, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.494. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Hadiye Yılmaz, *Vakit*'teki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

KONYA MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ RİYASETİ'NE TEŞEKKÜR*

(16 NİSAN 1923)[1]

Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne Konya'dan takdim kılınan bir telgrafnamede seçimlerde Konya için adaylıklarının konulmasına müsaade buyurulması rica edilmişti. Bu telgrafname üzerine Gazi Paşa Hazretleri tarafından Konya Müdafaai Hukuk Cemiyeti Riyaseti'ne aşağıdaki cevabi telgrafname gelmiştir:

Konya Müdafaai Hukuk Cemiyeti Riyaseti'ne

Konya mebusluğuna adaylığım hakkındaki yüksek yazınızı aldım. Teveccüh ve muhabbetleriyle iftihar ettiğim Konya ahalisinin hakkımda gösterecekleri itimada teşekkürler takdim eylerim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Babalık,* 16 Nisan 1923, Numara: 1146, s.2. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Babalık*'ta belgenin tarihi bulunmamaktadır. 16 Nisan 1923, belgenin *Babalık*'ta yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

AYDIN MEBUSU ESAD EFENDİ'YE VERİLEN İTİMATNAME*

(17 NİSAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Ankara
17.4.339 [1923]

İtimatname

Yeni başlayan seçim devresi vatanın kurtuluşu ve bağımsızlığı bakımından hayati ehemmiyete sahip bulunmaktadır. Türkiya Büyük Millet Meclisi'nde Aydın Mebusu olarak vazife yapmış olan kıymetli arkadaşlarımdan Esad Efendi'nin Menteşe livası dahilinde Müdafaai Hukuk Cemiyeti adaylarının muvaffakiyetinin temini için vaki olacak mesaisinin kolaylaştırılmasını ve azami yardıma mazhariyetini rica ederim.

Gazi
M. Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu No: 71, Belge No: 28'deki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

AFYONKARAHİSAR MAARİF MÜDÜRÜ ŞAKİR BEYEFENDİ'YE*

(19 NİSAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/263

Ankara
19.4.339 [1923]

Afyon Karahisar Maarif Müdürü Şakir Beyefendi'ye

Mektubunuzu aldım. Memleketin yegâne hayat ve kurtuluşu olan "milli hâkimiyet" düsturu hakkında gösterdiğiniz heyecanlı hissiyata teşekkür ederim. En hasis menfaatların tesiri altında hareket eden ve neticede millet mukadderatını hükümdarların istibdadı eline vermeye çalışan Hoca Şükrü Efendi hakkında kadirşinas, uzak görüşlü ve vatanperver Afyon ahalisinin gösterdiği muamele, milletin hakiki menfaatlarını idrak hususundaki yüksek olgunluğunu gösterir. Hakiki ve hayati menfaatlarını idrak etmiş bulunan bir milletin mevki ve mahiyeti her ne olursa olsun hiçbir şahıs tarafından küçük düşürülemeyeceğine ve ifsat olunamayacağına bu yeni Afyon hadisesi canlı bir şahittir. Bu izahat ve teşekkürlerin bütün değerli arkadaşlara bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu No: 21, Belge No: 4. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.494-495. TİTE Arşivi'ndeki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

MACARİSTAN DARÜLFÜNUN VE MEKATİBİ ÂLİYE TALİBÎN VE TALİBAT DERNEĞİ'NE TEŞEKKÜR*

(19 NİSAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Tahrirat
6/272

Ankara
19.4.339 [1923]

Macaristan Darülfünun ve Mekatibi Âliye
Talibîn ve Talibat Derneği'nde[1] Toplanan Macar Gençliğine

Fedakâr Türk ordusunun kazandığı zafer münasebetiyle hakkımızda gösterilen hayırhah hissiyattan pek mütehassis oldum. Kardeş millet gençlerinin kalbinden kopup gelen bu ateşli ve samimi duygular, bizce en göz alıcı hediyelerden çok kıymetlidir. Hepinize teşekkürler eder, milletlerimiz için ebedi saadetler temenni eylerim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 139'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Macaristan Üniversite ve Yüksek Okulları Kız ve Erkek Öğrencileri Derneği. (Y.N.)

İZMİR MEBUS ADAYLIĞI HAKKINDA İZMİR MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ REİSİ MÜFTÜ RAHMETULLAH EFENDİ'YE*

(20 NİSAN 1923)[1]

İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyeti Muhterem Reisi
Müftü Rahmetullah Efendi Hazretleri'ne

İzmir mebusluğuna adaylığımın konulması hususundaki yüksek telgrafnamelerinden pek ziyade mütehassis oldum. Muhtelif alakalarla bağlı olduğum İzmir'e mebusluk sıfatıyla da münasebet temin etmek benim için pek büyük bir şeref olacaktır.

Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 20 Nisan 1923, Numara: 1925, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.141. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 *Vakit*'te telgrafın tarihi yer almamaktadır. 20 Nisan 1923, belgenin *Vakit*'te yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

TRABZON'DA ESKİ MÜDAFAAİ HUKUK REİSİ MURATHANZADE ZİYA BEYEFENDİ İLE ARKADAŞLARINA*

(21 NİSAN 1923)[1]

Trabzon'da her fırsattan bir istifade çıkarmak ve milletin hayat ve bağımsızlığına mal olsa da kendi şahısları için büyük menfaatlar elde etmek isteyen birkaç kişi bir hadisenin kendilerini bütün emellerine kavuşturacak bir yol açtığı gafletinde bulunarak ve bilhassa bütün vatandaşları iğrendirecek bir cürüm vasıtasını ele alarak memleketteki birliği bozmaya uğraşıyorlar. Üç senelik mücadelede ancak olumsuz bir tesirleri olan ve milletin büyük zafer ve muvaffakiyetinden habis ruhları sıkılan bu adamlar gözlerini bürüyen gaflet ve hırs dumanının mazilerinde ve şahıslarındaki kirleri örttüğünü zannederek büyük milletimizin en derin hürmetlerini taşıyan mücahedelerine karşı da dil uzatmak cüretini kendilerinde bulmuşlardır. Ellerindeki silah, zavallı bir cenazedir ve bu cenazenin arkasında en iğrenç tasavvurlarda bulunmaktadırlar.[2] *Ve bütün istedikleri, memleketi de böyle bir ceset haline getirmek ve bu ölü ceset üzerinde istedikleri gibi korkusuz hayasızlıklarını tatmin etmektir. Bunların başlarında birkaç mütegallibe, birkaç da serseri ve fırsatçı vardır. Sırası gelince bütün bu adamların mahiyetini birer birer ortaya koyacağız. Fakat Trabzon'un temiz ve yüksek ruhlu halkı bu çıbanların ne baş ağrıtıcı neticeler vereceğini kendileri anlamışlar ve bilhassa bu gibi adamların propagandalarını yapan İstikbal gazetesinin neşriyatından müteessir olarak Müdafaai Hukuk Grubu'nun umdeleri etrafında toplanmayı memleket için en iyi bir kurtuluş yolu görerek büyük Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne telgraf çekmişlerdir.*[3] *Paşa Hazretleri bunun üzerine Trabzon'un bu hamiyetli ahalisine dünkü ve bugünkü vaziyeti pek tesirli ve açık bir ifadeyle gösteren bir beyanname yayımlamışlardır.*

* *Hâkimiyeti Milliye*, 22 Nisan 1923, Numara: 796, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.495. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Hâkimiyeti Milliye*'de telgrafın tarihi yer almamaktadır. Ancak, belgede geçen "Trabzon'un muhterem ahalisiyle hasbıhali içeren bir beyanname de gönderdim" ifadesinden, Trabzon ahalisine gönderilen 21 Nisan 1923 tarihli beyannameyle aynı tarihli olduğu anlaşılıyor. Beyanname için bkz. elinizdeki ciltte, s.301-302. (Y.N.)

2 Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in 27 Mart 1923'te Ankara'da Giresunlu Topal Osman tarafından öldürülmesi hadisesi kastediliyor. Mustafa Kemal Paşa'nın bu konu hakkında "Heyeti Vekile Riyaseti'ne" başlıklı yazısı için bkz. elinizdeki ciltte, s.272. (Y.N.)

3 Söz konusu telgraf şudur:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Trabzon, 19 Nisan- Milletin mukadderatına el koymuş olan Büyük Millet Meclisi'nde kati çoğunluğu teşkil ve o mahiyetle de milletimizi hakkıyla temsil eden Müdafaai Hukuk Grubu'nun son ola-

Trabzon'da Eski Müdafaai Hukuk Reisi
Murat Hanzade Ziya Beyefendi İle Muhterem Arkadaşlarına

Müdafaai Hukuk umdelerine Trabzon halkının zaten şek ve şüpheden azade olan hararetli ve hamiyetkâr bağlılıklarını teyit eden telgrafnamenizi aldım. Bazı şahısların hak ve hakikatten sapan şamatacı[1] sözleri ve fiilleri Trabzon gibi öteden beri hamiyet ve vatanperverliğindeki kahramanlığı ve cevvaliyeti ile öne çıkmış bir vatan kıtasının temiz ve yüksek vicdan ve idrakini karıştırabilmekte elbette âciz ve sınırlı kalacaktı. Umdelerimiz bütün milletçe dört senelik bağımsızlık mücadelemizin muvaffakiyetle taçlanmış fiili neticelerine dayanarak daha parlak bir geleceği hedefleyen milli ve muazzez gayelerimizdir. Onlar bütün milletin malıdır. Vatan muhitinin hep bu umdelere doğru kutsi bir heyecan ile hareket halinde bulunduğu ve milletimizin tam ve kati kurtuluşu da hakikaten selametin bu anayolunda yürünülmesine bağlı olduğu bir sırada muhterem Trabzon halkının hakiki sesini yükseltmesi elbette büyük bir iftihar hissiyle karşılanacak çok asil ve zaten Trabzon halkının hamiyetkârane hissiyatına da tamamen uygun bir harekettir. Vaziyetin hakiki şekli bundan ibaret olduğunu bildiğim için Trabzon'un muhterem ahalisiyle hasbıhali içeren bir beyanname de gönderdim. Hepinize ve Trabzon'un muhterem halkına selam ederim, efendim.

Gazi Mustafa Kemal

rak yayımlanan seçim umdelerini milli saadet namına destekleyen bizler, son hadise münasebetiyle Trabzon'da yapılan kötü propagandalarla *İstikbal* gazetesinin çirkin neşriyatını vilayetimizin büyük çoğunluğu kabul ve tensip edemeyeceği gibi, bu hareketin o büyük çoğunluğa muhalif olarak Müdafaai Hukuk Cemiyeti ile Belediye Meclisi'ne girmiş birkaç zatın teşviki eseri olduğunu ve memleketin aydın ve temiz evlatlarının ise bunun aksini ispat etmek üzere münasip fırsatları beklediklerini arza kendimizi mecbur görürüz, efendimiz.

Eski Müdafaai Hukuk Reisi Muradhanzade Ziya
Belediye Üyelerinden Abanoszade Hüseyin Avni
Şatarzade Yusuf Ziya
Yunus Ağazade Mehmet Sabri
Muradhanzade Bahri
Namlızade Salahaddin
Şatarzade Safvet
Ticaret Kulübü Heyeti İdaresinden
Çilingirzade Selim
Tüccardan Dedezade Sami
Hacı Bilâlzade Bilâl

Ticaret Kulübü Heyeti İdaresinden Kır Alizade Ali Rıza
Caferzade Zühdü
Tüccardan Kalaycızade İbrahim"

Bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 22 Nisan 1923, Numara: 796, s.1. (Y.N.)

1 Aslı "şematetkâr" olan sözcük, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te yanlışlıkla "şenaatkâr" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

YENİ SEÇİM DOLAYISIYLA TRABZON AHALİSİNE BEYANNAME*

(21 NİSAN 1923)

Ankara, 21.4.339 [1923]

Yeni Meclis'in seçimi için çalıştığınız bu günler esnasında Trabzon'dan gelen haberler, beni milli mücahedemizin ilk günlerinden itibaren yüksek fedakârlıklarla çalışmış olan Trabzonlu vatandaşlarıma birkaç söz söylemeye sevk ediyor.

Trabzon'un asil ve muhterem ahalisi!

Sizinle Umumi Harp'in bütün uğursuzluklarını yüklenmiş olduğunuz bir günde tanışarak şimdiye kadar felâket arkadaşlığı ve kara gün dostluğu ettik. Korkulu bir rüya gibi artık bizden uzaklaşmış olan o acı günler esnasında bütün vatanı kuşatan imha çemberinin ıstırap verici baskıları Trabzon üzerinde dahi yoğunlaşıyordu.

Trabzon, sahilden İngiliz ve Yunan toplarına, dahilden Pontus cereyanlarının öldürücü dalgalanmalarına, doğudan dini ve milli akidelerimizle bağdaşmayan fikir dalgalarına maruz bulunuyor ve nihayet o güzel şehriniz ve o misalsiz tabii güzelliklere gelişme sahası olan güzel vilayetiniz, sarayların ve saray hizmetçilerinin kabul ettikleri bir antlaşma ile Ermenistan'a bahşediliyordu.

İşte henüz tarihe mal olacak kadar uzun bir zamana ait olmayan bu hadiselerin canlı levhalar halinde millet hatırasında muhafaza altında bulunduğu bir sırada[1] Trabzonlular namına harekct ettiklerini ifadeye cüret eden birkaç şahıs dört senelik kanlı mücadelelerin mesut neticelerini hafife alma gafletinde bulunuyor vc memleketi için yegâne hayat olan bütün mukaddes mefkûrelere tecavüze kalkışıyor.

Memleketimizde kayıtsız şartsız tesisi, hayatın bir gereği olan sınırsız hürriyetin sonsuz müsaadelerini kötüye kullanan bu şahısların iffetli ve yenilikçi bir vefakâr kitle olan Trabzon muhterem ahalisini küçük düşürmeye saik olan harekâtını yine aynı hürriyetin feyizlerinden iyi istifade ederek gözlerinizin önüne sermek, bütün Türkiya halkı arasında büyük teveccühlere nail olmakla iftihar eden bir vatandaşınız sıfatıyla âcizlerine bir vazife olmuştur.

Trabzonlular, size bugünkü idarenin fenalıklarından bahsedenler, milletin ruhundan ilham alan hayat veren umdelerimiz aleyhinde telkinlerde bulunanlar ve nihayet en karanlık günlerde kurtuluş ve bağımsızlık hedefine varmak için sizinle işbirliği eden, size naçiz yol göstermeleriyle hizmet eden zevata yalan dolanlarla hücum eyleyenler kimlerdir?

* *Hâkimiyeti Milliye*, 22 Nisan 1923, Numara: 796, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.496-497. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te yanlışlıkla "surette" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

Bu sorunun cevabını Trabzon'un asil ruhu elbette en yüksek sesle verecektir. Fakat bir kere bu mevzu üzerinde görüşmeye başladıktan sonra ben de size bu konuda birkaç şey söyleyeceğim.

Onlar, bin türlü entrikalar ile kendilerine şöyle veya böyle bir mevki temin ettikten sonra Trabzon ahalisinin her hakikati gören asil ruhuna tahakküm etmek isteyen, her hadiseden istifade ile ahaliyi küçük düşürmeye vesile arayan ve mağduren merhum bir arkadaşımızın naşı üzerine çıkarak kendi şahsi nüfuz ve menfaatlarını tesis ve temin için vatanın beka ve selametine yegâne dayanak olan birlik ve ahengini tahribe çalışan bedbahtlardır.

Necip ve asil Trabzonlular, en fena günlerimizde, memleketinizin güzel sahillerini kirleten yabancı gemileri içinde milli harekâtı teskin için teftiş seyahati yapanların onlara iltihak etmesi elbette nazarı dikkatinizi çekmiştir.

Trabzon halkının sahip olduğu bütün hamiyet cevherini kendi şahıslarında toplamış gibi konuşan bu zevat bir zamanlar, Meclis'in Ankara'da toplanmasına Trabzon muhitinin müsait olmadığını iddia etmişler ve İstanbul hükümeti ile bağı kesmeyi memleketiniz için tehlikeli göstermişlerdi. Şükrana değer ki, gerek o zamanlarda gerek kurtuluş harbimiz esnasında gösterdiğiniz kahramanlık ve nihayetsiz fedakârlıklarla, namınıza söz söyleyenleri tekzip ettiniz.

Trabzonlu fedakâr kardeşlerim!

Sizi tam bir açıklıkla görmekte olduğunuza zerre kadar şüphem olmayan büyük hakikatle karşı karşıya bırakıyorum. Ve tamamen eminim ki, hakkın, insafın, vefanın ve vatanperverliğin en yüksek vasıflarıyla donanmış olan siz Trabzonlular, faziletle sapkınlığın bariz farkını derhal idrak edecek ve zamanında temiz vicdanlarınızın kati hükümlerini ifade eden oylarınızı doğru yola vereceksiniz.

Gazi Mustafa Kemal

İMAM YAHYA'NIN MEKTUPLARI HAKKINDA İCRA VEKİLLERİ HEYETİ RİYASETİ'NE*

(22 NİSAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/287

Ankara
22.4.339 [1923]

İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine

Yemen'de İmam Yahya Hazretleri'nden varit olan üç ve ayrıca iki kıta mektup tercümeleriyle[1] beraber ilişikte takdim kılınmıştır, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Aslı, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030/10/260/750/33'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Doç. Dr. Lutfullah Karaman tarafından Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ne verilmiştir. Ayrıca bkz. Prof. Dr. Mim Kemal Öke, Doç. Dr. Lutfullah Karaman, *Milli Mücadele Dönemi'nde Yemen-Türkiye İlişkileri İmam Yahya-Mustafa Kemal Paşa Yazışmaları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1997, s.72. TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Söz konusu mektup tercümeleri için bkz. aynı eser, s.73. (Y.N.)

23 NİSAN MİLLİ BAYRAMI HAKKINDA BEYANNAME*

(22 NİSAN 1923)

Bugün dördüncü 23 Nisan Milli Bayramı'nı idrak ediyoruz. Bu büyük milli bayram asil ve kahraman milletimize mübarek olsun. Vatanımızda milli hükümet esasının konması hatırasını canlı tutan günün yâdı münasebetiyle bütün memleketin milli bağımsızlık ve hâkimiyetin sonsuz feyizleri içinde ebediyen mesut olmasını temenni eylerim.

22 Nisan 339 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

* *Anadolu'da Yenigün*, 24 Nisan 1923, Numara: 784, s.1; *Vakit*, 25 Nisan 1923, Numara: 1929, s.3; *Tanin*, 25 Nisan 1923, Numara: 193, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.200. Eski yazı metinler Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

BURSA'DA AÇILACAK SERGİ HAKKINDA 4. KOLORDU KUMANDANI KEMALEDDİN SAMİ PAŞA'YA*

(23 NİSAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 23.4.339 [1923]
Adet
2/275
Şifre

4. Kolordu Kumandanı Kemaleddin Sami Paşa Hazretleri'ne

C. 19.4.339 şifreye

Bursa'da açılacak sergi hakkındaki mektubunuzu aldım. Cevap veremeyişim, istenilen on beş bin liranın tedariki imkânı elde edilemediğinden ileri geliyordu. Bugün de aynı imkânsızlık karşısındayız, Efendim.

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-11, D: 48, F: 14-5'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

MÜDAFAAİ HUKUK'UN EKSİKLERİNİN GİDERİLMESİ HAKKINDA TRABZON'DA MURATHANZADE ZİYA BEY İLE ARKADAŞLARINA*

(24 NİSAN 1923)[1]

Trabzon'da Murathanzade Ziya Beyefendi İle
Muhterem Arkadaşlarına

Muhterem Trabzonluların hakiki fikirlerinin ve hissiyatının tecellilerinden ve yansımalarından memnun ve müteşekkirim. Milletin evvel ve ahir mühim ve fiili muvaffakiyet ile taçlanan mücahedesinin dayanağı olan Müdafaai Hukuk teşkilatının her yerde milleti azami bir iştirak oranı ile temsil etmesi esastır. Bu bakımdan telgrafnamelerinde Trabzon teşkilatının birçok yönlerde noksanlar ve zıtlıklar ile dopdolu olmasını dikkate değer gördüğümden, vaziyeti nizamname gereğince incelemek ve icabını icra eylemek üzere Grup Heyeti İdaresine bıraktım. Bütün teşkilat ve teşkilattan asıl maksat milletin fikirlerini ve eğilimlerini memleketin yüksek menfaatları etrafında toplamaktan ibaret olduğu için, Müdafaai Hukuk teşkilatında bu esas itibariyle yer yer tesadüf olunacak noksanların giderileceğinde ve telafi edileceğinde şüphe yoktur. Birkaç kişinin muhterem Trabzon üzerinde birkaç gün için yaşatmak istedikleri tereddüdün, zaten öyle de beklenildiği üzere bu kadar kısa bir müddet zarfında ve bu kadar yüksek bir heyecan ve hamiyet hamlesiyle bertaraf edilmesi her halde pek ziyade takdire değerdir. Tekrar hepinize selam ederim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 24 Nisan 1923, Numara: 798, s.1; *Tanin*, 25 Nisan 1923, Numara: 193, s.2; *Akşam*, 25 Nisan 1923, Numara: 1649, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.498. *Hâkimiyeti Milliye* ve *Tanin*'deki eski yazı metinler Hadiye Yılmaz, *Akşam*'daki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde belgenin tarihi yer almamaktadır. 24 Nisan 1923, belgenin *Hâkimiyeti Milliye*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

23 NİSAN MİLLİ BAYRAMI DOLAYISIYLA ORDULARA TEBRİK TELGRAFI*

(25 NİSAN 1923)[1]

Kahraman Ordulara

Bütün millet ve memleket bugün 23 Nisan Bayramı'nı idrak ediyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış günü olan bu tarih, vatanımızda millet hâkimiyetinin tesessüsüne başlangıç olmuştu. Her mesut günde sizi hatırlayan ve vatanın müdafaasını sizin büyük liyakatinizden bekleyen Başkumandanınız sıfatıyla hepinizin milli bayramını tebrik ederim.

Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 25 Nisan 1923, Numara: 799, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.498. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 *Hâkimiyeti Milliye*'de belgenin tarihi yer almamaktadır. 25 Nisan 1923, belgenin *Hâkimiyeti Milliye*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

SEÇİM ÇALIŞMALARI HAKKINDA TRABZON MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ HEYETİ MÜTEŞEBBİSE RİYASETİ'NE*

(26 NİSAN 1923)[1]

Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Müteşebbise Riyaseti'ne

Düşük Müdafaai Hukuk'un kanunsuz ve memleket menfaatlarına muhalif harekâtından doğacak sakıncaları nazarı dikkate alarak bu sakıncayı gidermek ve başlamak üzere olan seçimlerde Müdafaai Hukuk umdelerini esas alarak çalışmak üzere yaptığınız toplantıyı ve bu toplantının neticesi olan kararı özel memnuniyet ile okuduk. Yüksek zevatınız gibi toplumsal mevkileri, şahsi şeref ve faziletleriyle[2] Trabzon'u hakikaten temsil için lazım gelen güzide vasıflara sahip vatanperverlerin orada faaliyete başlamış olması güven vermiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti ve Grubu Riyasetleri sizinle haberleşme tesis etmiştir. Bağlı yerler ile irtibat peyda ederek milli mesainize devam buyurmanızı rica ve hepinize muvaffakiyetler temenni ederim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Nisan 1923, Numara: 800, s.1; *Anadolu'da Yenigün*, 26 Nisan 1923, Numara: 786, s.2; *Tanin*, 27 Nisan 1923, No: 195, s.3. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.499. *Hâkimiyeti Milliye ve Anadolu'da Yenigün*'deki eski yazı metinler Hadiye Yılmaz, *Tanin*'deki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde belgenin tarihi yer almamaktadır. 26 Nisan 1923, belgenin gazetelerde yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 *Hâkimiyeti Milliye*'de "cibilliyetleriyle". (Y.N.)

YENİ MÜTEŞEBBİS HEYET HAKKINDA MAÇKA BELEDİYE REİSİ BESİM VE MÜDAFAAİ HUKUK REİSİ KÂNİ BEYLERLE ARKADAŞLARINA*

(26 NİSAN 1923)[1]

Maçka Belediye Reisi Besim ve Müdafaai Hukuk Reisi Kâni Beylerle Muhterem Arkadaşlarına

Vatanın hakiki vaziyet ve ihtiyacına tercüman olan telgrafnamenizden memnunum. Hakikaten takip olunacak doğru yol budur. Güzel Trabzon vilayetinin milletin genel ahengindeki yüce mevkii en ufak halelden dahi korunmuş kalabilmek için Grup Heyeti İdaresi'nin kararı ile, Trabzon merkezindeki eski heyet ile alaka kesilmiş ve Murathanzade Ziya Bey'le arkadaşlarından meydana gelen yeni bir müteşebbis heyet teşkil edilmiştir. Sizlerin de bundan böyle bu müteşebbis heyet ile münasebet tesis ve devam ettirmeniz lazımdır. Her taraftan tecellisine şahit olduğumuz saflık ve samimiyet ve tesirli hamiyete göre neticenin mübarek vatan ve milletimizin saadet ve geleceğini kuvvetlendireceğine şüphe yoktur, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Nisan 1923, Numara: 800, s.1; *Anadolu'da Yenigün*, 26 Nisan 1923, Numara: 786, s.2; *Tanin*, 27 Nisan 1923, Numara: 195, s.3; *Açıksöz*, 28 Nisan 1923, Numara: 768, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.499-500. *Hâkimiyeti Milliye* ve *Anadolu'da Yenigün*'deki eski yazı metinler Hadiye Yılmaz, *Tanin* ve *Açıksöz*'dekiler ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde belgenin tarihi yer almamaktadır. 26 Nisan 1923, belgenin *Hâkimiyeti Milliye* ve *Anadolu'da Yenigün*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

EVKAF İŞLERİ HAKKINDA İSTANBUL EVKAFI İSLAMİYE MÜTEVELLİLER CEMİYETİ'NE*

(26 NİSAN 1923)[1]

İstanbul Evkafı İslamiye Mütevelliler Cemiyeti'ne

Telgrafnamenizi okudum. Yayımlanan umdelerimiz genel hatları ihtiva eylemekte olduğundan, evkaf[2] işleri hakkında tafsilat verilmemiştir. Evkaf işlerini vatan için faydalı olacak bir tarzda tanzim ve ıslah etmek barış devrinin en mühim iştigallerinden birini teşkil edeceğinden eminim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 26 Nisan 1923, Numara: 1930, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.142. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 *Vakit*'te belgenin tarihi yer almamaktadır. 26 Nisan 1923, belgenin *Vakit*'te yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 Vakıflar. (Y.N.)

CEMİYETİ SUFİYE'YE*

(27 NİSAN 1923)[1]

Cemiyeti Sufiye tarafından Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne çekilen bir telgrafa Paşa Hazretleri aşağıdaki telgrafnameyi çekmişlerdir.

Deraliye'de Beyazıt Mücellithane bitişiğinde Cemiyeti Sufiye'ye

Telgrafnamenizi okudum. İslam irfanına ve millete hizmet edecek müesseselerin mevcudiyetinin muhafazası ve ıslah ve takviyesi ehemmiyetle nazarı dikkatimizdedir. Yayımlanan umdeler yalnız genel noktaları ihtiva eylediğinden, tafsilat konulmamıştır. İcap edenlere tebliği.

Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 27 Nisan 1923, No: 1931, s.3; *Tanin*, 27 Nisan 1923, Numara: 195, s.3. *Vakit*'teki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Tanin*'deki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde belgenin tarihi yer almamaktadır. 27 Nisan 1923, belgenin gazetelerde yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

23 NİSAN BAYRAMI HAKKINDA İSTANBUL VALİSİ HAYDAR BEYEFENDİ'YE*

(28 NİSAN 1923)

İstanbul Valisi Haydar Beyefendi'ye

23 Nisan milli bayramının tebrikini içeren yüksek telgrafnameleri Meclis'in Ramazan münasebetiyle mesaisini talik etmiş olması hasebiyle genel kurula arz edilememiştir. Meclis namına teşekkürler takdim olunur, efendim.

28 Nisan 39 [1923]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* *Vatan*, 1 Mayıs 1923, Numara: 36, s.2. Aynı telgrafın "Keskin Müftüsü Sadık Efendi Hazretleri'ne" çekilen ve aslı Kayıhan Cönger Özel Arşivi, Belge No: 7'de bulunan örneğinin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. "Darülfünun Talebe Birliği Riyaseti'ne" çekilen örneği için bkz. *İleri*, 30 Nisan 1923, Numara: 1882, s.3. "Gazi Paşa'dan İstanbul Vilayeti'ne" başlığıyla yayımlanan örneği için bkz. *Tanin*, 7 Mayıs 1923, Numara: 205, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.141. *Vatan*, *İleri* ve *Tanin*'deki eski yazı metinler Kemal Şenoğlu, Kayıhan Cönger Özel Arşivi'ndeki eski yazı belge ise Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

LÂZİSTAN HEMŞERİLİĞİNİN KABULÜ HAKKINDA RİZE LİVA İDARE MECLİSİ ÜYELERİNDEN HASAN BEY İLE ARKADAŞLARINA*

(29 NİSAN 1923)[1]

Lâzistan'ın büyük Gazi'mize müracaat ederek hemşeriliğini kabul etmelerini rica ettiklerini yazmıştık. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu teklifi uygun bulduklarını şu telgrafla bildirmişlerdir:

Rize Liva İdare Meclisi Üyelerinden Hasan Beyefendi İle
Muhterem Arkadaşlarına

Muazzez Lâzistan sancağı vatandaşlarım arasında bana bir hemşerilik mevkii ayırmış olmasını tebliğ eden telgrafnamelerini en samimi bir his ve haz ile okudum. Milletin bütün kitlesinin iştirak ve hareketi ile kazanılan hakikaten pek büyük muvaffakiyetlerin kıymetinin bilhassa vatan muhitinde onlara yönelik takdirler ile ortaya çıkması ve yükselmesi tabii bulunduğundan, güzel Lâzistan'ın milli muvaffakiyetler dolayısıyla hakkımdaki teveccüh ve muhabbetini, o vatanperver halkın hamiyet tecellilerine saf ve güzel bir numune olarak telakki ettim ve bu itibarla vaki olan tezahüratı büyük bir iftihar ve takdir ile karşılayarak bildirilmesine aracı olduğunuz genel arzuyu memnuniyetle kabul ettim. Muazzez Lâzistanlı hemşerilerimi derin hasretle selamlarım, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 29 Nisan 1923, Numara: 802, s.1; *Anadolu'da Yenigün*, 29 Nisan 1923, Numara: 788, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.500. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Anadolu'da Yenigün*'deki ise Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 *Hâkimiyeti Milliye*'de belgenin tarihi yer almamaktadır. 29 Nisan 1923, belgenin *Hâkimiyeti Milliye*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

KÂZIM KARABEKİR'İN TEZKERESİNE DÜŞÜLEN NOT*

(30 NİSAN 1923)[1]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti
Doğu Cephesi Kumandanlığı
Adet: S/2

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa tarafından

Pek kıymetli birer müesseselerimiz olunuyor.[2]

Tesisatını tamamlayan yerler civarları için birer "hareket üssü" olacağından, sinema, ziraat, sanayi muallimlerinden meydana gelen seyyar heyetler vasıtasıyla yazın köylerinde dahi ilmi ve pratik feyzler saçılmış olunur. (Mekteplere ve fakir köylülere parasız.)

Muâveneti İçtimaiye[3] *müesseseleri ve Hilâli Ahmer,*[4] *film vesair idaresini Maarif Vekâleti idare etmeli ve Ankara merkezinde muazzam bir film kütüphanesi de vücut bulmalıdır. Masraf az zamanda telafi edilir.*

Cihan medeniyetinin senelerden beri istifade ettiği sinema ile öğretimden daha ziyade geri kalmamak ve ahlakı bozan cemiyetlerin fesat yaymasına dahi müsaade olunmamasını arz ve istirham eylerim.

Edirne Mebusu
Doğu Cephesi Kumandanı
Kâzım Karabekir

Rauf Beyefendi'ye

Paşa Hazretleri'nin mütalaaları pek isabetlidir. Tatbik imkânı aranmak ricasıyla takdim.

M. Kemal

* Başbakanlık Devlet Arşivi Muamelat Genel Müdürlüğü, 030 10, Yer No: 146 435'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: Serdar Öztürk, "Kâzım Karabekir'in Sinema Projesi (1923) 'İbret Yerleri' Önerisi", *Toplumsal Tarih*, Nisan 2004, sayı 124, s.66. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Eski yazı belgede tarih bulunmuyor. Ancak kaynakta belgeye "Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, daha cumhuriyet ilan edilmeden beş ay önce, 30 Nisan 1923'te, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bir tezkere gönderdi" açıklamasıyla yer veriliyor. (Y.N.)

2 Aslı böyle. "Tesis olunuyor" olmalı. (Y.N.)

3 Sosyal Yardım. (Y.N.)

4 Kızılay. (Y.N.)

AFYON KARAHİSARI BELEDİYE REİSİ HALİL BEY İLE ARKADAŞLARINA TEŞEKKÜR*

(2 MAYIS 1923)

Afyon Karahisarı Belediye Reisi Halil Beyefendi ile
Muhterem Arkadaşlarına

Ankara: 2 - Muhterem Afyon Karahisarı livası halkının milli hâkimiyete kuvvetli ve genel bağlılıklarını, ne kadar açık ise o kadar da kati bir lisan ile teyit eden telgrafnamelerini özel memnuniyet ile aldım.[1]

Karahisar livası halkı arasında zaten bu hakikate muhalif ve ters bir fikir ve hareket bir an için bile hatırımıza gelmiş değil idi. Millet, mukadderatını kendi kudretli tekeline almak sayesindedir ki, mucizeler yaratmaya ve meydana getirmeye muvaffak oldu. Ve yine hep bu sayede daha parlak ve daha yüksek rütbelere ulaşmaya aday bulunuyor.[2] Diğer harikalar bir yana milletimiz son büyük zaferinin sağlam esaslarını Karahisar önünde bütün cihanın gözlerini kamaştıran galibiyetle kurmuştur. Bu itibarla Afyon Karahisarı yalnız kendi dahilinde milli hâkimiyetin bütün can ve vicdanıyla ebedi taraftarı olmakla kalmayacak, belki bu kutsi hâkimiyete taştan bir misal ve timsalde devam edip[3] gidecektir. Çok haysiyetli memleketinizin bu sağlam akidelerinin arzunuz üzere dahil ve hariçte ilanı vasıtaları tamamlanmıştır, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Anadolu'da Yenigün*, 4 Mayıs 1923, Numara: 792, s.1; *Hâkimiyeti Milliye*, 6 Mayıs 1923, Numara: 807, s.1; aynı telgrafın "Afyon Karahisarı Belediye Riyaseti'ne" başlıklı örneği için bkz. *Haber*, 6 Mayıs 1923, Numara: 11, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.501. *Anadolu'da Yenigün*'deki eski yazı metin Hadiye Yılmaz, *Hâkimiyeti Milliye*'deki Kemal Şenoğlu, *Haber*'deki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Anadolu'da Yenigün*'de "telgrafnamelerini memnuniyetle haber aldım"; *Hâkimiyeti Milliye*'de "telgrafnamelerini memnuniyetle aldım". (Y.N.)

2 "Daha yüksek rütbelere ulaşmaya aday bulunuyor" sözcüklerinin aslı olan "daha yüksek itilalara namzet bulunuyor" sözcükleri yerine, *Anadolu'da Yenigün* ve *Hâkimiyeti Milliye*'de "daha yüksek anlara namzet bulunuyor". (Y.N.)

3 *Anadolu'da Yenigün* ve *Hâkimiyeti Milliye*'de "teşkil edip". (Y.N.)

ERMENİ HEYETİ HAKKINDA DERSAADET'TE ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(3 MAYIS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 3.5.339 [1923]
Adet
Şifre

Dersaadet'te Adnan Beyefendi'ye

Ermenilerin Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetine karşı besledikleri bağlılık hislerini izah etmek ve açıklamak üzere Abdurrahman Şeref Bey'in riyasetinde birkaç Türk ve Ermeni'den meydana gelen bir heyetin Ankara'ya gelmesine müsaade edilmesi, "Türk-Ermeni Teâli Cemiyeti" namına tabii kurucu Bedros Zeki imzasıyla alınan yazı ve yine belirtilen cemiyetin İdare Heyeti Reisi Ömer Aziz imzasıyla gelen telgrafnamede rica edilmektedir. Söz konusu cemiyetin maksat ve gayesi ile üyelerin mahiyeti ve bu heyetin sıfat ve vaziyeti hakkında araştırma yapılarak neticesinin yüksek görüşleriyle beraber bildirilmesini rica eylerim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Gazi

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Cengiz Kürşat, "Türk-Ermeni Taali (Dostluk) Cemiyeti", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 77-78, yıl 1973-74, s.19. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

POLATHANE MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MÜTEŞEBBİSE REİSİ LERMİZADE ÖMER FEVZİ BEY VE ARKADAŞLARINA TEBRİK YAZISI*

(3 MAYIS 1923)

Polathane Müdafaai Hukuk Heyeti Müteşebbise Reisi
Lermizade Ömer Fevzi Beyefendi ve Muhterem Arkadaşlarına

Ankara, 3 Mayıs – Milli mücahedelerimize yeni bir azim ve iman hamlesiyle iştirak etmekte olan yüksek heyetinizi tebrik ederim. Bütün vatan ve milletimizi aynı kurtuluş yolunda yürür görmekle memnunuz. Hayırlı mesainizde muvaffakiyetler temenni eder ve hepinize selam ederim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 6 Mayıs 1923, Numara: 807, s.1; *Anadolu'da Yenigün*, 6 Mayıs 1923, Numara: 793, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.501-502. *Hâkimiyeti Milliye* ve *Anadolu'da Yenigün*'deki eski yazı metinler Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

YENİDEN AÇILAN İSTANBUL TÜRK OCAĞI'NA TEŞEKKÜR*

(6 MAYIS 1923)[1]

Memnuniyetle aldığım telgrafnamenizi Meclis'in açılışında genel kurulda okunması için Divan Riyaseti'ne verdim. İstanbul Türk Ocağı'nın yeniden açılması münasebetiyle muhterem üyelerin hakkımda gösterdikleri teveccühkâr hissiyata teşekkür ederim.

Sinesinde Türklüğün sayısız ve ölmez eserlerini taşıyan büyük şehrin aydın ve milliyet aşkıyla mütehassis evladına toplanma yeri olan ocağın milli ve güzel gelişmemize pek verimli hizmetler yapacağına kani bulunuyorum.

Tebrik ve muvaffakiyetler temenni ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 6 Haziran 1923, Numara: 1969, s.3. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.142. *Vakit*'teki eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 *Vakit*'te telgrafın tarihi yer almamaktadır. 6 Mayıs 1923, telgrafın *Vakit*'te yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

ANADOLU İHTİLAL KOMİTESİ HAKKINDA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*

(7 MAYIS 1923)

Şifre
Zata mahsustur.

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

Anadolu İhtilal Komitesi beyannamelerinden bahis 29.4.39 [1923] tarih 1566 numaralı tezkere ile eklerini aldım.

Bu mesele hakkında Heyeti Vekile'ce alınmış olan karar bugün şifre ile bildirilecektir.

Söz konusu kararların süratle tatbikini rica eylerim, Efendim.

7.5.39 [1923]

Başkumandan Gazi
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, D: 19, F: 79-6'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

WORLD NEWS MUHABİRİ İLE MÜLAKAT*

(7 MAYIS 1923)[1]

Nev York'ta[2] yayımlanan "Vörld Nivz"[3] gazetesi özel muhabirinin Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle icra ettiği uzun bir mülakatı yayımlıyoruz. Rauf Bey'in de hazır bulunduğu bu mülakatta Mustafa Kemal Paşa şu beyanatta bulunmuştur:

Türkiya'nın en belli başlı felaket sebeplerinden biri Türkiya'da iktisadi hürriyetin yokluğu olmuştur. Bu hürriyeti kazandığımızdan dolayı Cenabı Hakk'a hamdü sena ederim. Bunu Lozan'da akdedeceğimiz barış antlaşmasına koydurmak lazımdır. Bu bizim için öyle hayati bir mecburiyet olmuştur ki, buna muvaffak olmak için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceğiz.

Benzeri görülmemiş bir zafer kazandık. Fakat bu zafer üzerine istirahat eder isek netice eskisi gibi olur. Türkiya'nın iktisadi, ticari ve sınai gelişmesi için çalışmalıyız. Diğer memleketlerden bu sahalarda pek geride kalmış olduğumuzu unutmamalıyız. Batının otomobillerine karşı bizim kağnılarımız, buharla çalışan vapurlarına karşı yelkenli gemilerimiz vardır. İdare tarzımız memleketimiz için en mükemmel idare tarzıdır.

Dört sene zarfında bağımsızlığımızı kazandık, namus ve şerefimizi koruduk. Türk milletinin ümit ve beklentisine layık olduğumuzu ispat eyledik. Bu başlangıçtan mağruruz ve iftihar ediyoruz. Geleceğe ümidimiz berkemaldir. Yapılan şeyler bir şahsa değil bütün millete aittir.

Tebrike müstahak biri var ise, o da millettir. Barışın akdinden sonra bizim için bir mesai ve faaliyet devresi başlayacaktır. Büyük Millet Meclisi'nin yapacağı mühim birçok işleri olacaktır. İrat ettiğim nutuklarda muhtelif şubeler için namuskâr müdür, uzakgörüşlü zevatın tayinini tavsiye ediyorum. Harpçi değilim. Harp, ancak hayati şeyler için yapılmalıdır. Milletimi mücahedeye sevk ettiğimden dolayı hiçbir vicdan azabı hissetmiyorum. "Sizi mahvedeceğiz" dediler; "ölmeyeceğiz" cevabını veriyoruz.

Milletin hayatı, mevcudiyeti tehlikede bulunmadıkça harbe girişmek bir cinayettir. Halihazırda bize lazım olan şey, dayanışma ve kendi nefsimize itimattır. Nefsimize olan iman ve itimadımız ise günden güne büyüyor ve kuvvet kazanıyor.

* *Vatan*, 7 Mayıs 1923, Numara: 42, s.2. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta, mülakatın tarihi bulunmamaktadır. 7 Mayıs 1923, mülakatın *Vatan*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 New York. (Y.N.)

3 *World News*. (Y.N.)

Gazi Paşa Hazretleri muhabirin Çestır[1] *imtiyazlarıyla alakalı sorusuna da şu cevabı vermişlerdir:*

Bu imtiyazı siyasi gayelere alet edilemeyeceği kanaatiyle Amerikalılara verdik.

1 Chester Projesi: Bir ABD-Kanada ortaklık grubu olan Ottoman-American Development Company'ye Doğu Anadolu'da demiryolu yapım ve çevredeki madenleri işletme ayrıcalığı tanıyan proje. Sözleşmeler 9 Nisan 1923'te TBMM'de onaylandıysa da, şirketin asıl ilgisinin Ortadoğu (Musul ve Kerkük) petrollerine yönelik olması, Lozan Antlaşması'yla da Musul ve Kerkük'ün Türkiye'den ayrılması nedeniyle proje uygulanmaya konamadı. Bunun üzerine Türk hükümeti 18 Aralık 1923'te sözleşmeleri feshetti. (Y.N.)

NİĞDE İŞ OCAĞI HAKKINDA MAARİF VEKÂLETİ'NE*

(8 MAYIS 1923)

C. 6.5.1923 ve 5129/1632 numaralı yazıya cevaptır:

Niğde İş Ocağı'nın tüzüğünün örnekleri ve Ocağın kuruluş esasları hakkında bilgi verilmesini rica ederim, Efendim. 8.5.1923

Mustafa Kemal

* Ahmet Hezarfen, "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 'Hamisi' Olduğu Niğde 'İşocağı' Okulu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 1998, sayı 16, s.59.

MUHTELİF MAHALLERDEN DOĞRUDAN DOĞRUYA EMRİME GÖNDERİLEN MEBLAĞLAR*

(8 MAYIS 1923)[1]

Gönderilen mahal	Türk lirası (adet)	İngiliz lirası (adet)
17.07.922 tarih ve 325536 No.lu makbuzla Natal'den	2 904	400
24.05.922 tarih ve 325506 No.lu makbuzla Natal İslam Gençlerine Yardım Cemiyeti'nden	1 169	175
Antalya yoluyla Ankara'ya gelen	6 386	-
Hariciye Vekâleti'nin tezkeresiyle Londra'dan Nihat Reşat Bey vasıtasıyla	619	-
Nihat Reşat Bey vasıtasıyla gönderilen çek muhteviyatı	2 091	-
Raunyun[2] Müslüman Cemiyeti'nden	12 987	-
Ranfute'den gelen çek muhteviyatı	24 300	2 000
19.12.922 tarih ve 325265 No.lu makbuz muhteviyatı	3 800	-
Raunyun Müslüman Cemiyeti'nden Nihat Reşat Bey vasıtasıyla	1 252	-
Bankı Osmani vasıtasıyla	3 075	-
Fr. Hindistan'ından	65 066	-
Londra'dan Dr. Ensarî tarafından 4 000 İngiliz lirası karşılığı olarak	35 570	-
Kudüs'ten Hacı Faik Bey tarafından	27	-
Paris Temsilcisi Ferid Bey'in gönderdiği	191	-
Paris Temsilcisi Ferid Bey'in gönderdiği	5 284	-
Kudüs'ten Şeyh Mahmud Davudî'nin gönderdiği	800	112

* Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, D.107, F.1/347, F.1/348, F.2/3'ten aktaran: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Keskin, *Hindistan Müslümanları'nın Millî Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1991, s.103-104.
Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "ATASE'de bulunan özel Atatürk Arşivi ile ilgili 107 numaralı dosyada, bizzat Atatürk tarafından kaleme alınmış olan 'Muhtelif Mahallerden Doğrudan Doğruya Emrime Gönderilen Meblağlar' başlıklı deftere göre: [...]" (Y.N.)

1 Kaynakta, belgenin tarihi yer almamaktadır. 8 Mayıs 1923, belgede kayıtlı en geç tarihtir. (Y.N.)

2 Réunion Adası. Hint Okyanusu'nun batı kesiminde, Madagaskar'ın yaklaşık 720 km doğusunda yer alan ve Fransa'nın sömürgesi olan adanın diğer adı Bourbon Adası'dır. (Y.N.)

Londra'da Durban Cemiyeti'nden	1 400	
8.05.923 tarih ve 325112 No.lu makbuzla		
..... Efendi tarafından	873	115
Saint Lui Cemaati İslamiyesi'nden	5 811	-
Ağaoğlu Ahmed Bey vasıtasıyla gelen	731	-
Durban Cemiyeti'nden	2 475	300
Osmanlı Bankası Londra Şubesi'nden	1 242	150
Londra'da Durban Hilafet Cemiyeti		
tarafından gelen 26.04.923 tarih		
ve 324703 No.lu makbuz	1 400	-
Durban Hilafet Cemiyeti'nden 8/30		
No.lu makbuzla verilen	2 475	-
Hariciye Vekâleti'nin 1.02.923 tarih ve		
577/9140 No.lu tezkeresine ekli Fr.		
Hindistan'ın Kasılkıl İslam Hanımları tarafından	650	-
Londra'da Dr. Ensarî tarafından gönderilen		
12.02.923 tarih ve 325348 No.lu makbuzla	35 560	-
12.08.922 tarih ve 325546 No.lu makbuzla	35 900	5 000
Yekûn	254 038	8 252

BİR VESİKANIN GÖNDERİLMESİ HAKKINDA İZMİR'DE ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ MÜŞİR FEVZİ PAŞA'YA*

(10 MAYIS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Şifre
Aceledir

Ankara
10.5.339 [1923]

İzmir'de Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne
Takiben Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa Hazretleri'ne

1. 29.4.339 [1923] tarih ve 1566 numaralı yazıya sureti ekli Yunan Bölüğü Kumandanı tarafından Çerkes Murad Oğlu Musa'ya verilmiş vesikanın fotoğrafının alınarak bir suretinin Hariciye Vekâleti'ne süratle gönderilmesinin gerekenlere emir verilmesini rica ederim.

2. Müteakiben Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa Hazretleri'ne ve İzmir'de Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne yazılmıştır.

Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan, vesika numarası okunamayan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ERMENİ HEYETİ HAKKINDA DERSAADET'TE ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(14 MAYIS 1923)

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Kalemi Mahsus Müdüriyeti

Ankara
14.5.339 [1923]

Şifre:
Dersaadet'te Doktor Adnan Beyefendi'ye

C. 7.5.339 [1923] şifreye.

Bu sıralarda yoğun çalışmalarım sebebiyle Türk-Ermeni Muavenet Cemiyeti'nden Ankara'ya gelmek isteyen heyet ile görüşemeyeceğimi üzülerek belirtir, durumun uygun bir şekilde gerekenlere duyurulmasını rica ederim.

Gazi M. Kemal

* Yukarıdaki şekilde aktaran: Cengiz Kürşat, "Türk-Ermeni Taali (Dostluk) Cemiyeti", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 77-78, yıl 1973-74, s.20.

ORDUYA BAYRAM TEBRİKİ*

(16 MAYIS 1923)

Bayramın[1] *birinci günü TBMM Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından orduya aşağıdaki telgraf tamim edilmiştir:*

Bugün idrak ettiğimiz mübarek bayram, soyluluk ve kahramanlığa timsal olan milli ordumuza mübarek olsun. Bütün silah arkadaşlarımın kati bağımsızlık mücadelesinde zafere ve saadete nail olmalarını bu feyizli günün şerefliliği ve kutsiyeti hürmetine Cenabı Hak'tan tazarru eylerim.

Ankara, 16.5.39 [1923]

Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye,* 21 Mayıs 1923, Numara: 818, s.1; *Anadolu'da Yenigün,* 21 Mayıs 1923, Numara: 1181-804, s.1; *Vatan,* 21 Mayıs 1923, Numara: 54, s.3. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV,* Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.502. *Hâkimiyeti Milliye* ve *Anadolu'da Yenigün*'deki eski yazı metinler Hadiye Yılmaz, *Vatan*'daki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Ramazan bayramı. (Y.N.)

BAYRAM TEBRİKİ HAKKINDA MÜDAFAAİ HUKUK VE BELEDİYE HEYETLERİNE*

(16 MAYIS 1923)[1]

Milli mücadelenin son safhaları içinde idrak ettiğimiz bugünkü bayram münasebetiyle her bir ferdi kıymetli bir fedakârlık uzvu[2] olan millete tebrikler arz eylerim. Nihayetsiz müşkülat içinde vücuda getirdiği orduların kazandığı zaferlerle ebedi iftihara hak kazanan millet siyasi ve toplumsal faaliyet sahalarında da aynı liyakati gösterecek ve inşallah milli feyzin tam gelişmesi içinde çok mesut bayramlar idrak eyleyecektir.

İşbu tebriklerimin bütün Müdafaai Hukuk ve belediye heyetlerine ve bütün millet efradına tebliğ buyurulmasını rica ederim.

Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Mayıs 1923, Numara: 818, s.1; *Anadolu'da Yenigün*, 21 Mayıs 1923, Numara: 804, s.1; "Dersaadet Müdafaai Hukuk Heyetler Riyasetlerine, İstanbul Vilayeti'ne ve Şehremaneti'ne" çekilen örneği için bkz. *Tanin*, 20 Mayıs 1923, Numara: 216, s.3; "Şehremaneti'ne" çekilen örneği için bkz. *Vatan*, 21 Mayıs 1923, Numara: 54, s.3; "Karahisar Belediye Riyaseti'ne" çekilen örneği için bkz. *Haber*, 22 Mayıs 1923, Numara: 16, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.502. *Hâkimiyeti Milliye*, *Anadolu'da Yenigün* ve *Tanin*'deki eski yazı metinler Hadiye Yılmaz, *Vatan*'daki Musa Sarıkaya ve Kemal Şenoğlu, *Haber*'deki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde telgrafın tarihi yer almamaktadır. Ancak, *Hâkimiyeti Milliye*'de, telgrafa, 16 Mayıs 1923 tarihli "Orduya Bayram Tebriki"nin ardından, "aynı zamanda bütün Müdafaai Hukuk ve bütün belediye heyetlerine de aşağıdaki telgraf çekilmiştir" açıklamasıyla yer verilmiştir. Bu telgraf da aynı tarihli olmalıdır. (Y.N.)

2 "Fedakârlık uzvu" sözcüklerinin aslı olan "uzv-ı fedakârî" sözcükleri yerine, *Hâkimiyeti Milliye*'de "unsur-ı fedakârî" (fedakârlık unsuru). (Y.N.)

İSTANBUL'DA KARAHİSAR MEBUSU ALİ BEYEFENDİ VASITASIYLA İNŞAAT, TARİK, IRGAT, RENÇBER, AMELE CEMİYETİ HEYETİ İDARESİ'NE*

(16 MAYIS 1923)[1]

İstanbul'da Karahisar Mebusu Ali Beyefendi Vasıtasıyla
İstanbul Vilayeti İnşaat, Tarik,[2] Irgat, Rençber, Amele Cemiyeti Heyeti İdaresi'ne

C. Cemiyetinizin hissiyat ve vatanperveranesine teşekkürler ederim.

Gazi Mustafa Kemal

* *İleri*, 16 Mayıs 1923, Numara: 1898, s.2. Ayrıca bkz. Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, c.1, BDS Yayınları, İstanbul, 1991, s.216. *İleri*'deki eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 *İleri*'de telgrafın tarihi yer almamaktadır. 16 Mayıs 1923, telgrafın *İleri*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 Yol. (Y.N.)

BAYRAM TEBRİKİ HAKKINDA ÇEŞİTLİ KİŞİ VE KURUMLARA TELGRAF*

(18 MAYIS 1923)

Çıkış yeri: Ankara
Numarası: 6518
Tarihi: 18.5.39 [1923]

Konya'da Mebus Abdülhalim Çelebi Hazretleri'ne

Bayram tebriki vesilesiyle gösterilen hissiyata teşekkürler ve bilmukabele tebrikler takdim eylerim, Efendim.

18.5.39 [1923]
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Mevlana Müzesi Arşivi, 104-03A'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *Millî Mücadele'de Konya Kuvâ-yı Milliyecileri (İlk Meclise Girenler)*, c.1, Damla Ofset, Konya, 1997, s.191. Aynı telgrafın "İstanbul Umum Amele Birliği Reisi Mehmed Bey'e" ve "Darülfünun Edebiyat Medresesi Talebe Derneği'ne" çekilen örnekleri için bkz. *Vatan*, 21 Mayıs 1923, Numara: 54, s.3; *Tanin*, 21 Mayıs 1923, Numara: 217, s.1; "Eskişehir'de Anadolu Bağdad Demiryolları Müdiri Umumisi Miralay Behiç Beyefendi'ye" çekilen örneği için bkz. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu No: 152, Belge No: 1; "İstanbul Türk Ticaret Birliği Riyaseti'ne" ve "İstanbul'da Mütekaidini Askeriyei Ticaret Şirketi Meclis İdaresi'ne" çekilen örnekleri için bkz. *İleri*, 20 ve 21 Mayıs 1923, Numara: 1900 ve 1901, s.2. Mevlana Müzesi Arşivi'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Vatan*'daki eski yazı metinler Musa Sarıkaya, *Tanin* ve *İleri*'dekiler Kemal Şenoğlu, TİTE Arşivi'ndeki ise Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

MEBUS ADAYLIĞINDAN ÇEKİLMESİ ÜZERİNE NAZİLLİ'DE İZMİR MEBUSU HACI SÜLEYMAN EFENDİ'YE*

(20 MAYIS 1923)

Çıkış yeri: Ankara
Numarası: 6661

Nazilli'de Muhterem İzmir Mebusu Hacı Süleyman Efendi Hazretleri'ne

Adaylıktan vazgeçmenizi kaydettik. Siz, bizim her zaman ve her vaziyette samimi bir mefkûre[1] arkadaşımızsınız. Afiyetinizi temenni ederim, Efendim.

20.5.39 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Sadi Borak, *Atatürkçü ve Toplumcu Örnek Bir Din Adamı: Hacı Süleyman Efendi*, Reform Matbaası, İzmir, 1990, s.7. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.143. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Mefkûre: Ülkü, ideal. (Y.N.)

MEBUS ADAYLARI HAKKINDA ÇANAKKALE MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ'NE*

(21 MAYIS 1923)

Çanakkale, 4 Haziran (özel) - Çanakkale'de dün mebus seçiminin icrası kararlaştırılmış iken ikinci seçmenlerden bir kısmı yetişemediklerinden, seçim Cumartesi gününe ertelenmiştir. Müdafaai Hukuk adaylarının çoğunluk kazanacakları anlaşılmaktadır. Müdafaai Hukuk adaylarını Mustafa Kemal Paşa Hazretleri şu tezkere ile bildirmişlerdir:

Çanakkale Müdafaai Hukuk Heyeti'ne

Bimennihilkerim başlayacak olan Çanakkale livası mebus seçimleri için Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin ve Halk Fırkası'nın adayları aşağıdaki zevattır. Gruba teveccühkâr olan muhterem liva ahalisinin bu yüksek esas vazifelerini yapmakta tam muvaffakiyete mazhariyetlerini temenni eylerim. Keyfiyetin bütün cemiyet, teşkilat ve liva halkına süratle bildirilmesini ve neticeden malumat verilmesini rica ederim, efendim.

1. Mardin Mutasarrıfı Şükrü Bey,
2. Şimdiki Mebus Ezineli Mehmet Bey,
3. Maarif Vekâleti Müsteşarı Salih Refet Bey.

21 Mayıs 339 [1923]

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* *Vatan*, 6 Haziran 1923. Numara: 70, s.3. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

İSTANBUL DARÜLFÜNUN BİRLİĞİ'NE TEŞEKKÜR*

(23 MAYIS 1923)[1]

Gazi Mustafa Kemal Paşa İstanbul Darülfünun Birliği tarafından çekilen tebrik telgrafına şu cevabı vermiştir:

Bayram tebriki vesilesiyle gösterilen hissiyata teşekkür ve bilmukabele tebrikler beyan ile memleketin mesut geleceğini temin edecek olan aydın ve azimkâr gençliğin teşekküre değer mesaisinde daima ilerlemelere mazhar olmasını temenni eylerim, Efendim.

* *Vatan*, 23 Mayıs 1923, Numara: 56, s.3. Ayrıca bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.134. *Vatan*'daki eski yazı metin Kemal Şenoğlu ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Vatan*'da telgrafın tarihi yer almamaktadır. 23 Mayıs 1923, telgrafın *Vatan*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

MİRALAY SÜLEYMAN SABRİ BEY'İN DAVASI HAKKINDA ANKARA'DA DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(24 MAYIS 1923)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Ankara
24.5.339 [1923]

Ankara'da Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

21.5.339 [1923] tarihli yüksek tezkereleri cevabıdır.

Miralay Süleyman Sabri Bey'e ait davaların Ankara'ya nakli lüzumu İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne tebliğ edilmiştir, Efendim.

Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Kazım Karabekir, *Kürt Meselesi*, Hazırlayan: Prof. Dr. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 2004, s.61.

LOZAN MÜZAKERELERİ HAKKINDA İSMET PAŞA'YA*

(25 MAYIS 1923)

25.5.1923

İsmet Paşa Hazretleri'ne

24 Mayıs 141 ila 144 numaralı telgrafnameleri üzerine Gazi Paşa Hazretleri riyasetinde toplanan Heyeti Vekile kararı aşağıda arz olunur:

Barışa mâni olan esaslı ve muallak meseleler bizce bir bütün halinde görülmektedir. Bu meselelerden herhangi biri had bir şekil aldığı zaman fedakârlığa davet edilir ve bu fedakârlığı zaruri görecek olursak, kalan meselelerin aynı şekilde zararımıza hallolunması ihtimalini kuvvetle takviye ederiz.

Yunan tamirat meselesinde fedakârlık yapılacak olursa, bu fedakârlık, hiç olmazsa, hâlâ muallakta bulunan ve bizce elde edilmesi elzem olan meselelerin lehimize neticelendirilmesi suretiyle barışa hizmet edici olmalıdır.

Dolayısıyla, Düyunu Umumiye faizleri ve kısa zamanda tahliye ve adliye formülü ve şirketler tazminatı meselelerinin Yunan tamiratı meselesi ile birlikte konulması ve lehimizde halli temin ve taahhüt edildiği takdirde, karşılığında ancak bu fedakârlığa katlanılması uygun olabilir.

Bu şekil dahilinde azami menfaatları sağlayacak olan bir barış elde edilmesi mümkün olduğu ve bunun haricinde uzun müzakerelerin hayırlı bir barış getirmeyeceği kanaatinde olan Heyet,[1] son ve kati şekilde Konferans'a tekliflerde bulunarak cevabı beklemenizi rica etmektedir.

Hüseyin Rauf

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.247-248; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.774-775. Ayrıca bkz. D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan fotokopisiyle birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.351-352. *Lozan Telgrafları*'ndaki eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Belgeye *Nutuk*'ta şu açıklamayla yer verilmektedir: "İsmet Paşa'ya iki şifre telgraf yazıldı. Biri Heyeti Vekile kararı olarak Rauf Bey'in imzasıyla çekildi. Bu telgrafı ben, Kâzım Paşa'ya dikte ettim. Diğerini bizzat yazdım ve kendi imzamla gönderdim. Rauf Bey'in imzasıyla çekilen telgrafname şudur:" (Y.N.)

1 *Lozan Telgrafları*'nda "Heyeti Vekile". (Y.N.)

LOZAN MÜZAKERELERİ HAKKINDA İSMET PAŞA'YA*

(25 MAYIS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti

İsmet Paşa Hazretleri'nc

24 Mayıs ve 141 ila 144 telgrafnamelcriniz muhteviyatı Heyeti Vekile'de birlikte incelendi ve müzakere edildi.

Heyeti Vekile'ce alınan karar Heyeti Vekile Riyaseti'nden bildirildi. Benim görüşlerim:

1. Üzerinde durmayı vc ısrarı gerektiren mesele, Yunan tamirat meselesinde Türkiya'nın katlanacağı fedakârlık noktası değildir. Belki bu fedakârlığa razı olabilmek için barışın aktinc mâni olan esas ve mühim meselelerin henüz halledilmemiş ve ümit edildiği surette hallolunabileceğine kanaat uyandırıcı deliller bulunmamış olmasıdır. Hakikaten hallolunduğu veya hallolunabileceği tahmin edilen iktisadi meseleler Ankara'da toplanmakta devam eden şirketlerle vuku bulacak müzakerelerin neticesinc bağlıdır. Söz konusu şirketlerin ise aşırı talcplerde bulundukları şimdiden anlaşılmıştır.

2. İktisadi ve mali meseleler, İtilaf devletlerinin görüşüne görc, yani aleyhimizde halledilinceye kadar İstanbul tahliyesinin geciktirilmesinde ısrarlı bulunmalarından endişe büyüktür ve ciddidir. Hatta bu gecikmenin Musul meselesinin İngiltere lehine halline kadar devamı da kuvvetle hatıra gelmektedir.

3. Borçlarımızın hangi parayla ödeneceği meselesinin dahi Muharrem Kararnamesi'nin[1] yürürlüğü hakkında beyanname talebinde ısrarlı bulunuldukça lehimize hallolunamayacağı görülüyor.

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: 111-10-b-2, D: 47, F: 4-106-113'tc bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Ahmet Hezarfen tarafından Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ne verilmiştir. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.248-249; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.775-777. Ayrıca bkz. D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan fotokopisiyle birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.352-354. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Lozan Telgrafları*'ndaki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Muharrem Kararnamesi: Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarını düzenli ödemesi amacıyla alacaklılar ile yaptığı anlaşmayı uygulamaya koyan kararname. 28 Muharrem 1299 (28 Aralık 1881)'de yayımlanmış ve imzalandığı ayın adını almıştır. (Y.N.)

4. Adliye formülü, İtilaf devletlerinin teklifi üzerine kabul edilmiş olduğu halde, sonradan caymaları ve bunda ısrarlı bulunmaları dikkat çekicidir.

5. Dolayısıyla Yunan tamiratı meselesinde bizi fedakârlığa mecbur etmeye kalkışmaları sebebini şu suretle değerlendiriyorum:

Yunanlılar uzun müddet ordularını silah altında tutmak ve yıpratmak istemiyorlar. Türkiya ile aralarında halli lazım gelen tamirat meselesini kendi arzuları üzere hallettirerek emin ve sakin bir vaziyete geçmek ihtiyacındadırlar. İtilaf devletleri ise bizim hayati saydığımız meseleleri lehimizde halletmek kararında olmayıp, mümkün olduğu kadar müzakereleri uzatarak ve her mesele üzerinde bizi yıpratarak en nihayet kendi lehlerinde fedakârlığa mecbur etmek kararındadırlar. Yunanlıların askeri harekât ile maksatlarını elde etmelerine dahi razı olmadıklarından, maksatlarını bize baskı yoluyla yaptırmakla Yunanlıları memnun ve sakin bir hale koymak istiyorlar. Biz bu ısrar karşısında fedakârlık yapmakla barışı tesise hizmet etmiş olacağımızı zannetmiyorum. Bilakis yine zaman geçecek ve barışın tesis edilmesi için nihayete kadar fedakârlık yapmak mecburiyeti karşısında bırakılacağız. İzmir'in geri alınmasından bugüne kadar dokuz ay geçti. Bu tarzda daha dokuz ay dahi geçebilir.

Ehemmiyetle nazarı dikkate almak lazımdır ki, belirsiz müddet için beklemede kalmaya razı olamayız.

6. Aleyhimize olan meselelerde fedakârlık etmek ve lehimizde halli zaruri olan meseleleri aynı zamanda temin etmemek bizi zayıf ve müşkül vaziyete sokar. Bunun için barışa esas olacak meselelerin tamamını bir bütün olarak nazarı dikkate almak ve bunu açık ve kati olarak Konferans'ın nazarı dikkat ve kabulüne ciddiyetle koymak ve bu hususta teminata sahip olmadıkça fedakârlığı gerektiren meselelerin kati halline olur vermekten katiyen kaçınmak zamanı gelmiştir.

7. 24 Mayıs 144 numaralı telgrafnamenizle bildirilen karar özetinizde acele etmemenizi rica ederim. Esası Meclis'ten gelen talimatın mühim olan, mali ve iktisadi ve adli ve idari meselelerde hayat ve bağımsızlık haklarının tam ve emin olarak kazanılması henüz mümkün olamadığına göre fedakârlık noktasında ısrar göstermeyiniz.

8. İtilaf devletleri evvel ve ahir[1] bize hayat ve bağımsızlığımızla alakadar meselelerde mutlaka aleyhimizde esaslı şartlar kabul ettirmeye karar vermedikçe, tamirat meselesinde göstereceğimiz ciddi vaziyet üzerine, Yunan ordusunun hareketine müsaade edemez ve dolayısıyla bütününün fiilen harp haline girmelerine olur vermezler. Eğer olumsuz görüşün muhafazasındaki kararları kati ise, Yunan tamirat meselesinde değilse, İstanbul'un tahliyesi veya borçların hangi parayla ödeneceği veya adli meseleler ki, bütün cihanı alakadar eder, o meselelerde daha müsait şartlarda aleyhimizde fiiliyata geçer. Fakat fark bizim daha zayıf vaziyetimiz olabilir.

9. Yunanlıların Cumartesi günü Konferans'tan çekilmelerine mâni olabilmek için arzularını kabul etmek lehimizde değildir ve böyle bir çekilme, İtilaf devletleri aynı

1 "Evvel ve ahir" sözcükleri *Nutuk*'ta yok. (Y.N.)

harekete iştirak etmedikçe hiçbir mana ve tesire sahip olamaz. Eğer Konferans'tan çekileceklerini tebliğin manası, fiilen askeri harekâta geçeceklerini ihbar ise bu hususta İtilaf devletlerinden haklı olarak sorulacak noktalar vardır.

10. Özetle; böyle seri ve ani tehdit karşısında başlı başına bir meselede fedakârlığı kabul ettiğimizi ifade etmek, barışı uzaklaştırmak mahiyetinde anlaşılabilir. Tekrar ediyorum. Esas meseleleri halle İtilaf devletlerini davet buyurunuz, Efendim.

25.5.39 [1923]

M. Kemal

LOZAN MÜZAKERELERİ HAKKINDA İSMET PAŞA'YA*

(25 MAYIS 1923)

İsmet Paşa Hazretleri'ne

Zatidir

Heyeti Vekile Riyaseti'yle Delege Heyeti'nin tekmil haberleşmelerini bir defa daha karşılaştırarak incelemeye lüzum gördüm. Bazı telgrafnamelerin beyan tarzından, arada yanlış anlamalar var gibi bir mana çıkardım. Tamiratı kabul ve kabul etmemekte ısrar yoktur. Bunu izah için vaziyet ve görüşlerim hakkında ayrıca fikirlerimi arz ettim.

Hasretle gözlerinden öperim kardeşim.

25.5.39 [1923]

Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: 111-10-b-2, D: 47, F: 4-126'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.250; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.777; D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan fotokopisiyle birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.355. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Lozan Telgrafları*'ndaki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

İSTİFASI HAKKINDA MOYTAPZADE RİFAT BEY'E*

(MAYIS 1923)[1]

Raporlarınızı aldım; fikrim değişmedi. Beyannameniz nifaka yol açar. Hıyaneti Vataniye Kanunu'na temas eder. İstifanız lazımdır.

* Ali İhsan Sâbis, *Harb Hâtıralarım*, c.5, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1951, s.382.
Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır:
"Konya Müdafaai Hukuk üyelerinden Moytapzade Rifat Bey, 25 Mayıs'ta bir beyanname yayımlayarak, eski mebuslara oy verilmemesini, milletin hukukunu iyi anlayıp müdafaa edecek liyakatli şahıslar seçilmesini tavsiye etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bundan haberdar olunca kendisine açık telgrafla: 'Konya'da iken birliği tavsiye ettiğim halde nifakı icap ettiren harekette bulunmasını kınayarak istifa etmesini' tavsiye etmiş; Rifat Bey 'Raporum postadadır. Bunu aldıktan sonra hüküm vermenizi rica ederim' cevabını vermiş. Mustafa Kemal Paşa, buna karşı yeniden 'Raporlarınızı aldım; fikrim değişmedi. Beyannameniz nifaka yol açar. Hıyaneti Vataniye Kanunu'na temas eder. İstifanız lazımdır' diye ikinci bir telgraf çekmiş. Bunun üzerine korkan Rifat Bey 'Emrinize boyun eğerek istifa ettim' karşılığını vermiş." (Y.N.)

1 Kaynakta, telgrafların tarihi yer almamaktadır. Rifat Bey'in 25 Mayıs 1923'te yayımladığı beyannamenin ardından çekildiği anlaşılıyor. (Y.N.)

LOZAN MÜZAKERELERİNDEN ÇEKİLMEMESİ HAKKINDA İSMET PAŞA'YA*

(26 MAYIS 1923)

Şifre: Makine başında

Ankara, 26.5.1923

İsmet Paşa Hazretleri'ne

24 Mayıs 145 numaralı şifreyi 26'da aldım. Ondan evvel kısa ve tafsilatlı iki şifre yazdım. Vaziyeti takip ediyorum. Dönüş kararınızın saiki, tamirat meselesinde ısrardakârlık olduğuna göre, doğru değildir. Bildirimlerim dairesinde teşebbüse devam halinde daha müsait safhaya geçeceğinizi ümit ederim. Heyeti Vekile ile aranızda hissedilen görüş ayrılığı bertaraf edilir. Gözlerinizden öperim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.251; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.779. Ayrıca bkz. D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan fotokopisiyle birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.356. *Lozan Telgrafları*'ndaki eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

TEZHİP MUALLİMİ TAHİR EFENDİ HAKKINDA MAARİF VEKÂLETİ'NE*

(26 MAYIS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/509

Ankara
26.5.339 [1923]

Maarif Vekâleti Celilesine

Dersaadet'te Medresetü'l-hattatin Tezhip Muallimi Tahir Efendi'nin tezhip ve minyatür işlerinde pek muktedir ve mahir bir sanatkâr olduğu son zamanlarda görülen bazı eserlerinden anlaşılmıştır. Adı geçenin, Harbi Umumi senelerinde Sanayii Nefise Mektebi Tezhip Muallimliği'ne de tayin kılındığı halde her nedense bu memuriyetine ait muamelenin muallakta kaldığı istihbar edilmiştir.

Takipçileri memleketimizde pek azalan ve bilhassa Doğu'ya ve Müslümanlara mahsus olan bu ve emsali güzel sanatların temin, muhafaza ve gelişmesi için sanat erbabının daima himaye ve teşvik edilmesi lüzumu aşikâr olduğuna göre, Vekâlcti Celilelerince adı geçenin halinin iyileştirilmesi hususunda mümkün olan yardımın yapılmasını rica ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Rcisi
Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.135, 355. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

MEDRESETÜ'L-HATTATİN TEZHİP MUALLİMİ TAHİR BEYEFENDİ'YE TEŞEKKÜR*

(26 MAYIS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Hususi: 6/508

Ankara
26.5.1339 [1923]

Medresetü'l-hattatin Tezhip Muallimi Tahir Beyefendi'ye

9 Nisan 1339 [1923] tarihli mektubunuzu aldım. Pek nefis ve kıymettar bir sanat eseri olan levha da geldi. Teşekkürler ederim.

Tezhip ve minyatür işlerindeki yüksek kudret ve kabiliyetinizin takdirkârıyım. Sanattaki maharetinizden daha kapsamlı bir surette istifade edilmesi için sizi Maarif Vekâleti'ne de tavsiye ettim.

Muvaffakiyetinizin devamını temenni ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.134-135, 354. Ayrıca bkz. *Vatan*, 17 Haziran 1923, Numara: 81, s.3; *Vakit*, 17 Haziran 1923, Numara: 1980, s.3; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.144. *Başöğretmen Atatürk*'teki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Vatan* ve *Vakit*'teki eski yazı metinler ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

LOZAN MÜZAKERELERİ HAKKINDA İSMET PAŞA'YA*

(27 MAYIS 1923)

Tamirat

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Şifre
Makine başında

Ankara
27.5.1339 [1923]

İsmet Paşa Hazretleri'ne

Heyeti Vekile kararında esaslı üç nokta vardı. Birincisi, tamirat meselesinde fedakârlık, mühim askıya alınmış meselelerin lehimize neticelenmesine mukabil olmalıdır. İkincisi, Düyunu Umumiye faizleri ve kısa zamanda tahliye ve adliye formülü ve şirketler tazminatı meselesi –yani on iki milyon liranın efrat ve tebaası ne olursa olsun tekmil şirketlere aidiyeti kabul edilerek başkaca tazminatın söz konusu edilmemesi– meselelerinin tamirat meselesiyle birlikte konması ve belirtilen dört meselenin lehimizde halli temin edildiği takdirde ancak tamiratta fedakârlık uygun olabilir. Üçüncüsü; son ve kati şekilde Konferans'a tekliflerde bulunarak cevabı beklemek.

Delege Heyeti'nin anlayışlarında ve harekâtında Heyeti Vekile'nin görüş ve bildirimine uygun olmayan noktalar şunlardır:

1. Delege Heyeti, yalnız esas askıya alınmış meseleleri bütün saymış ve tamiratı hariç tutmuştur.

2. Kesintinin, Yunanlıların Konferans'tan çekilmesiyle ve Mudanya Mukavelenamesi'nin bozulması, Yunan ordusunun tecavüzü ile olmasında sakınca görerek diğer

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b-2, D: 47, F: 4-151-156'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.252-253; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.780-782; D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan fotokopisiyle birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.360-362. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Lozan Telgrafları*'ndaki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

meselelerde anlaşmak mümkün olamazsa, kesintinin tarafımızdan yapılması tercih olunmuştur. Bu nokta üzerinde durmaya değerdir.

3. Yunan tamirat meselesinde fedakârlığı kabul ettikten sonra diğer meseleleri birkaç gün zarfında neticelendirmek şıkkının seçilmesi de mühimdir. Böyle bir kanaat henüz Heyeti Vekile'de oluşmuş değildir. Hakikaten mühim meseleler lehimizde olarak üç, dört gün zarfında neticelenebilirse tamirat meselesinin takdiminde tasavvur olunan sakıncalar bertaraf edilmiş olur. Ancak ümit beslediğiniz meselelerden sonra Muharrem Kararnamesi'nin teyidi meselesinin esas ehemmiyeti muhafaza etmekte olduğu beyan buyurulmaktadır.

4. Konferans'ın, kuponların ödenmesi meselesi yüzünden kesilmesinin dahil ve harice karşı bizi daha kuvvetli bulunduracağı görüşü de esaslı incelemeye değerdir.

Bu meselede bütün hariç aleyhtarımızdır. Dahile mahiyetinin izahı tamirat meselesi kadar kolay değildir. Tamirat meselesinde haricin de bizi haklı görmesi için sebepler vardır.

5. Mühim meselelerde kesintinin tarafımızdan yapılması, harekât ile eş olmadıkça İtilaf devletlerinin arzusuna uygun olur. Bu sebeple kesinti olacaksa bunun Yunanlıların tecavüzü ile olması, bizi mazur vaziyette gösterirdi görüşü vardır.

6. Özetle; Heyeti Vekile ile Delege Heyeti arasındaki anlaşmazlık noktaları mühimdir. Heyeti Vekile'de emrivakiler karşısında bırakılmak endişesi oluşmuştur. Bunun için tamirat meselesini takdim etmekten tasavvur olunan sakıncaları, mühim meselelerin, bildirildiği şekilde birkaç gün zarfında neticelenmesine mutlaka ehemmiyet vererek bertaraf edildiğini göstermek lazımdır ve daha şimdiden bu fedakârlığın diğer meselelerin süratle ve lehimizde hallolunacağı vaatlerine mukabil olduğunu ciddi olarak icap edenlere söz konusu etmek ve en nihayet kesinti mukadderse, onların müsebbip ve mütecaviz görünecekleri zeminde vukuunu temin eylemek lazımdır.

7. Bugünlerde en nazik değişiklikleri ve bilhassa fedakârlıktan sonra İtilaf devletlerinde ortaya çıkan zihniyeti bildiriniz. Çünkü bizi tehdit ile muvaffak olmaktan doğan yeni ümitlerinden haklı olarak endişe ediliyor, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

İSMET PAŞA'YA*

(27 MAYIS 1923)

Adet 176
Zatidir

Ankara, 27.5.39 [1923]

İsmet Paşa Hazretleri'ne

Arkadaşların hakkı âlinizde katiyen olumsuz bir hisleri yoktur. Sivrihisaryan biraderlerin arzunuz üzere iadelerine Hariciye Vekâleti'nce girişildiği. Bizzat takip edeceğim. Arkadaşlar mühim meselelerin lehimizde neticelenemeyeceği endişesinin etkisi altındadırlar! Hakikaten vaziyetler mühim ve naziktir. Muhataplar çok hilekârdır. Dikkat.

Gazi Müşir Mustafa Kemal

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan fotokopisiyle birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.363. *Lozan Telgrafları*'ndaki eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

LOZAN MÜZAKERELERİ HAKKINDA ESKİŞEHİR'DE ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*

(27 MAYIS 1923)

Türkiye Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti

27.5.339 [1923]

Eskişehir'de Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

Hazırlık ve manevra hakkındaki telgrafnamelerini aldım. İsmet Paşa'dan son gelen telgrafnameler suretleri takdim kılındı. Tamirat meselesinde İsmet Paşa teklifi kabul etmiş olmakla şimdilik Yunan hareketi ihtimali ertelenmiş demektir. Bununla beraber esas muallak kalan meseleler münasebetiyle de yakın zamanda faaliyet lazım gelebilir. Heyeti Vekile'de siyasi vaziyetin müzakeresinde manevraların hazırlığına devam ile beraber icrası gününün yeni bildirime kadar ertelenmesi ve zatı devletlerinin bir iki gün için Ankara'yı teşrifleriyle yüksek görüşlerinizden faydalanmayı münasip gördük. Gerçekten de sizin hazır bulunmanızla görüşülecek meseleler vardır.

Ankara'ya hareket buyurulduğunun bildirimini bekliyorum, Efendim.

Başkumandan
Gazi M. Kemal

Eskişehir'de bir memur vasıtasıyla elden Fevzi Paşa gelir gelmez verilecektir.

M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-9, D: 18, F: 34'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Erol Şadi Erdinç tarafından Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ne verilmiştir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

NİĞDE İŞ OCAĞI'NA BAĞIŞ HAKKINDA MAARİF VEKÂLETİ'NE*

(28 MAYIS 1923)[1]

6/569

Maarif Vekâleti Celilesine

28.5.39 [1923] tarih ve 5415/1807 numaralı yazınıza cevaptır.

Niğde İş Ocağı'nın yüksek hamiliğini kabul ettim. Ocak için beş yüz lira vereceğim. Doğrudan müracaatlarının icap edenlere tebliğ buyurulması rica olunur.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-8-K, D: 35, F: 9-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Ahmet Hezarfen tarafından Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ne verilmiştir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Eski yazı belgede tarih bulunmamaktadır. Maarif Vekâleti'nin 28 Mayıs 1923 tarihli yazısına cevaben yazılmıştır. (Y.N.)

BARIŞ MESELELERİNİN HALLİ HAKKINDA İSMET PAŞA'YA*

(29 MAYIS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Şifre
Gayet aceledir

Ankara
29.5.339 [1923]

İsmet Paşa Hazretleri'ne

Barış meselelerinin azami derecede halledilmiş olduğu hakkındaki devletlilerinin yazısı memnuniyet vericidir. Birkaç gün zarfında takdirleri veçhile vaziyetin tayinine muvaffak olursanız çok müsterih olacağız. Muvaffak olmanızı temenni ederim. Fevzi Paşa Hazretleri de Ankara'dadır. Vaziyet belli oluncaya kadar burada bulunacaktır. Gözlerinizden öperim.

Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b-2, D: 47, F: 4-165'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.254; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.784; D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi)-Lozan Konferansı'ndan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.367. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ZAMİR BEY HAKKINDA*

(31 MAYIS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Arkadaşlarımızdan Adana Mebusu Zamir Bey, Adana Vilayeti dahilindeki Müdafaai Hukuk heyetlerini teftiş ve seçim işleriyle meşgul olmak üzere tarafımdan salahiyetle gönderilmiş olmakla, mülkiye ve askeriye memurlarının her suretle yardımcı olmasını rica ederim.

31 Mayıs 339 [1923]

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Gazi M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Damar Arıkoğlu, *Hâtıralarım*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1961, s.338. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.204. *Hâtıralarım*'daki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DÜYUNU UMUMİYE FAİZLERİNİN ÖDENMESİ HAKKINDA LOZAN'DA İSMET PAŞA'YA*

(1/2 HAZİRAN 1923)

Numara: 194

Lozan'da İsmet Paşa Hazretleri'ne

Düyunu Umumiye faizlerinin altın olarak ödenmesi hususundaki imkânsızlık malumu devletleridir. Söz konusu faizlerin Frank olarak ödenmesinin temin olunmasına ve bununla alakalı Müttefiklerin bir taahhüdü elde edilmesine muvaffak olamadığınız takdirde genel olarak Muharrem Kararnamesi'nin[1] hükümlerinin yürürlüğü taahhüdünü içeren tarafımızdan beyanname verilmesi kabul edilemez. Hakikaten Muharrem Kararnamesi icabınca yabancıların doğrudan doğruya tahsil ve tasarruf eyledikleri rüsumu sitte[2] gelirleri eskisi gibi idare olunduğu halde, yabancılar, birleştirilmiş borç faizleri için altına yakın bir gelir kaynağı elde bulundurmuş olacaklardır. Bu ise mali geleceğimizi[3] ve iktisadi hürriyetimizi kayıt altına alacağından, katiyen reddolunması gerekir. Dolayısıyla faizlerin Frank ile ödenmesini temin edecek bir hal şekli hususunda sebat ve ısrar buyurmanızı rica ederim. Bu mesele mühimdir. Bunu, aleyhimizde yorumlamaya müsait bir şekilde anlaşma, barışı görünüşte temin etse bile hakikatte devletimizin teessüsünü akim kılar. Mütehassıs arkadaşların da hassas olarak meseleyi incelemeleri elzemdir. En mühim ve en nazik mesele üzerindesiniz. Bu meseleyi teorilerden ziyade hakikat ve çok ciddiyetle halletmek mecburiyetindeyiz. Mesainiz neticesini ölümsüz kılmak, bu son noktada muvaffakiyetinizle ancak mümkün olabilecektir.

1/2.6.39 [1923]

Gazi M. Kemal
Hüseyin Rauf

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b-2, D: 47, F: 4-249'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivindedir. Telgrafın Lozan'da alınan 2 Haziran 1923 tarihli sureti için bkz. D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan fotokopisiyle birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*. c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.382-383. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Musa Sarıkaya, *Lozan Telgrafları*'ndaki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Muharrem Kararnamesi hakkında bkz. elinizdeki ciltte, s.336, 1. dipnot. (Y.N.)

2 Rüsumu sitte: İpek, tütün, balık avı, tuz, içki ve puldan alınan vergiler. (Y.N.)

3 "Mali geleceğimizi" sözcüklerinin aslı olan "istikbal-i malimizi" sözcükleri yerine, *Lozan Telgrafları*'ndaki eski yazı belgede "istiklâl-i malimizi" (mali bağımsızlığımızı). (Y.N.)

MEBUS SEÇİMLERİ HAKKINDA BÜTÜN MÜDAFAAİ HUKUK VE BELEDİYE TEŞKİLATIYLA AHALİ SINIFLARINA TAMİM*

(2 HAZİRAN 1923)

Ankara, 2 Haziran (AA) - Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından bütün Müdafaai Hukuk heyeti merkeziyeleriyle belediye riyasetlerine tamimen ve telgrafla aşağıdaki tebligat icra edilmiştir:

Çanakkale livasının mebus seçimi zamanı yaklaşmış ve adaylarımız iki gün evvel livaya bildirilmiştir. Bugün söz konusu livaya mensup bir nahiyeden vuku bulan bildirimden, Halk Fırkası ve Müdafaai Hukuk Grubu adayı olarak imzam altında bildirilen kimselerin[1] tahrif olunduğu ve adaylarımız arasına listeye dahil olmayan başka bir ismin konulduğu anlaşılmış ve keyfiyetin düzeltilmesine girişilmiştir. Yakında ve peyderpey bütün seçim daireleri adayları ilan edileceğine göre, aynı tahrifatın seçim daireniz bölgesinde de vuku bulmamasını teminen şimdiden herkesin nazarı dikkatini çekerim. Aday listelerimiz merkezden Müdafaai Hukuk ve belediye riyasetlerine arz edileceğinden, bu gibi tahrifata meydan verilmemesinin teminini ve şüphe hasıl olduğu takdirde[2] makine başında merkezden keyfiyetin yazılı olarak sorulmasını ve aday listesi ulaştığında gazetelerle ilan etmek vesair suretle hataya ve tahrifata meydan verilmemesini rica ederim. İşbu ikazımın bütün Müdafaai Hukuk ve belediye teşkilatıyla ahali sınıflarına tamimi ile nazarı dikkatlerinin çekilmesi ayrıca rica olunur, Efendim.

* *Vakit*, 3 Haziran 1923, Numara: 1966, s.3; *Akşam*, 4 Haziran 1923, Numara: 1687, s.2; *Babalık*, 4 Haziran 1923, Numara: 1212, s. 1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.503. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Akşam*'da "listenin". (Y.N.)

2 *Babalık*'ta "dakikada". (Y.N.)

BORÇLARIN ÖDENMESİ HAKKINDA LOZAN'DA İSMET PAŞA'YA*

(3 HAZİRAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi — Ankara
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
L/202

İsmet Paşa Hazretleri'ne

C. 2 Haziran, 184

1. Düyunu Umumiyc İdaresi'nin ve Muharrem Kararnamesi'nin ödemeden başka hükümlerinin bırakılmasında mevcut zararları, ödemenin ancak Frank olarak kabul ettirilmesi ile ehven ve tahammül edilebilir kabul edebiliriz. Çekincc kaydı ilc verilccck beyannamenin açık manası bu olabilir. Frank ile ödeme meselesi tcspit olunmadıkça Muharrem Kararnamcsi ve ona ekli mukaveleler hükümlerini tatbik ettiremcyiz. Ödeme meselcsinde göstermelerini tahmin buyurduğunuz geçici kolaylık, Bulgarlara gösterdikleri gibi beş sene gibi kısa bir müddet müsamaha olacaksa bu da kabul edilemez.

2. Arada görüş ihtilafı ben dc görmüyorum.

3.6.39 [1923]

M. Kemal
Hüseyin Raul

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi A: 111-10-b, D: 47, F: 4-260 ve 261'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Telgrafın Lozan'da alınan sureti için bkz. D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan fotokopisiyle birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.389-390. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Musa Sarıkaya, *Lozan Telgrafları*'ndaki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

HİNT MÜSLÜMANLARI TALEBE İTTİHADI'NA TEŞEKKÜR HAKKINDA HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(4 HAZİRAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 4.6.339 [1923]
Adet
Tezkere
6/589

Hariciye Vekâleti Celilesine

31 Mayıs 339 [1923] tarih ve Umuru Siyasiye Müdüriyeti 5583/13841 numaralı tezkerei devletleri cevabıdır.

Kazanılan zaferden dolayı tebrikler beyan eden Hint Müslümanları Talebe İttihadı'na Roma Temsilciliği vasıtasıyla teşekkürlerimin ve bütün İslam âleminin saadetinin husulü hakkındaki temennilerimin bildirilmesine yol gösterilmesini rica ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 17583'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Hindistan-Türkiye. K.1/1'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar (1920-1923)*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.485. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

SEÇİMLER HAKKINDA BÜTÜN LİVALARIN İKİNCİ SEÇMENLERİNE MÜDAFAAİ HUKUK VE BELEDİYE TEŞKİLATLARINA BEYANNAME*

(6 HAZİRAN 1923)

Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi'ne
Belediye Riyaseti'ne

1. İkinci maddenin merkez liva ile bütün kazanız ikinci seçmenlerine ve Müdafaai Hukuk ve belediye teşkilatına imzam altında ve en seri vasıta ile ve gayet acele telgrafla bildirilmesini rica ederim.

2. Liva ikinci seçmenlerine: Liva dahilinde seçilmiş olan ikinci seçmenler, millet ve memleket mukadderatını idare edecek olan Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin ikinci devresi için gönderilecek mebusları seçmek salahiyetini birinci seçmenlerden şeref ve mesuliyetleri uhdelerine almış bulunuyorlar. Vatanın yüksek menfaatını idrak etmiş bulunduklarından asla şüphe olmayan ikinci seçmen arkadaşlarımın bu en büyük ve en mühim vazifeyi yaparken geçmiş felaket günlerinin ıstıraplarını hatırdan çıkarmayarak yüksek vicdanlarının teşvik sesine tabi bulunacaklarını ve oylarını mazide olduğu gibi gelecek için de feyiz ve hayat temin edecek olan cemiyet ve fırkamızın adaylarına vereceklerini kuvvetle ümit ediyorum.

Herkese muvaffakiyetler temenni eylerim.

6 Haziran 339 [1923]
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* *Dertli*, 26 Haziran 1923, Numara: 173, s.1; Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu No: 75, Belge No: 3. Aynı telgrafın "Karesi Livasına" çekilen örneği için bkz. *Vakit*, 18 Haziran 1923, Numara: 1981, s.1; "İstanbul ve Mülhakatı İkinci Seçmenlerine" çekilen örneği için bkz. *Vakit*, 24 Haziran 1923, Numara: 1987, s.1; "Edirne Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi'ne" çekilen örneği için bkz. *Paşaili*, 25 Haziran 1923, Numara: 33, s.1; "Konya Livası İkinci Seçmenlerine" çekilen örneği için bkz. *Babalık*, 4 Temmuz 1923, Numara: 1237, s.1; "Kayseri Livası İkinci Seçmenlerine" çekilen örneği için bkz. *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalıka'nın Anıları*, Yayına Hazırlayan-Yorumlayan: Hurşit Çalıka, İstanbul, 1992, s.154. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.504. TİTE Arşivi ve *Paşaili*'ndeki eski yazı belge ve metinler Kemal Şenoğlu, *Dertli*, *Vakit* ve *Babalık*'takiler ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ VE HALK FIRKASI'NIN SEÇİM FAALİYETİ HAKKINDA TAMİM*

(7 HAZİRAN 1923)[1]

Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri aşağıdaki tamimi yayımlamışlardır:

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin ve Halk Fırkası'nın seçim faaliyetini zayıflatmak maksadıyla hasis ve olumsuz emeller takip eden bazı şahıslar tarafından kötü niyetli şayialar çıkarılmaktadır. Bu arada henüz hiçbir yerde mebus seçimlerine başlanmamış olduğu halde, şu veya bu livada Müdafaai Hukuk adaylarının kaybettiği hakkında memleketin muhtelif bölgelerinde propagandalar başlamıştır. Henüz merkezden adayları gösterilmeyen bazı yerlerde Cemiyet ve Fırka namına bazı isimler yayımlandığı ve duyurulduğu gibi, merkezce adayları tespit ve mahalline tebliğ kılınan bir livada da listemize hariçten bir isim sokulmuştur. Yeni vücuda gelecek Türkiya Büyük Millet Meclisi memleket geleceği üzerinde kati ve hayati bir tesir ve ehemmiyete sahip bulunduğundan, bütün vatandaşların bu ve bu gibi tesirler ve telkinler karşısında müteyakkız bulunmalarını teminen bu izahatı arz ediyorum. Artık memleketin bütün kısımlarında seçimlerin kati faaliyet devresi gelmekte olduğundan, seçim salahiyetini birinci seçmenlerden mesuliyetleri üzerine alan ikinci seçmen arkadaşlarımın da[2] vatanın mutlak kurtuluşunu ve müstakbel yükselişini temin eden yol üzerinde hareket edeceklerine tamamen emin olduğumu yeri gelmişken ilave eyliyorum.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Haziran 1923, Numara: 833, s.1; *Babalık*, 11 Haziran 1923, Numara: 1218, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.503-504. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde tamimin tarihi yer almamaktadır. 7 Haziran 1923, tamimin *Hâkimiyeti Milliye*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 *Babalık*'ta "arkadaşlarımızın da". (Y.N.)

MEBUS ADAYLARI HAKKINDA AFYONKARAHİSAR MÜDAFAAİ HUKUK VE BELEDİYE RİYASETLERİNE*

(7 HAZİRAN 1923)[1]

Kurtarıcımız Gazi Paşa Hazretleri'nden adaylar hakkında gelmiş olan telgraf sureti:

Afyonkarahisar Müdafaai Hukuk ve Belediye Riyasetlerine

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti ve Halk Fırkası namına Karahisarısahib adayları olarak aşağıda isimleri yazılı zevat tespit edilmiş ve Liva Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi'yle Belediye ve Seçim Teftiş Heyeti Riyaseti'ne ve aynı zamanda Kaza Müdafaai Hukuk ve Belediye Teftiş Heyeti riyasetlerine acele telgrafla bildirilmiştir. Derhal bütün kaza muhterem ahalisine keyfiyetin ilan buyrulmasını rica ve temenni eylerim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

Mebus Ali Bey, Erkânıharp Miralayı Musa Kâzım Bey, yazarlardan Ruşen Eşref Bey, Maarif Vekâleti Kalemi Mahsus Müdürü yazarlardan İzzet Ulvi Bey, Eski İstinaf Müddeiumumisi[2] Sadık Bey, Eski Mebus Hoca Kemal Efendi.

* *Haber*, 7 Haziran 1923, Numara: 23, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Gazetede telgrafın tarihi yer almamaktadır. 7 Haziran 1923, telgrafın gazetede yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 İstinaf Mahkemesi: Osmanlı yargısında ilk mahkemelerle Temyiz Mahkemesi arasında bulunan mahkeme. Müddeiumumi: Savcı. (Y.N.)

ANKARA ZİRAAT MINTIKA MEKTEBİ HATIRA DEFTERİNE YAZI*

(9 HAZİRAN 1923)

Günlerden beri icra edileceği ilan olunan Ziraat Mıntıka Mektebi'nin fenni gösterisi dün latif bir havanın yaldızlayıcı güneşi altında parlak bir surette icra edilmiştir. Bir aydan beri hazırlıklar ile meşgul olan mektep heyeti icap eden her şeyi hazırlamış ve gösteri mahallinin önünde halılar ve çiçeklerle süslenmiş zarif bir tak vücuda getirilmiştir.

Kadın ve erkek, çoluk ve çocuktan ibaret köylü ve kasabalı kafileler daha pek erkenden Ziraat Mektebi'ne gelmişler ve güzergâha otururak sevgili Gazi Paşa'ya hasretlerini arz eylemek için beklemişlerdir.

Saat ikiyi beş geçiyordu. Büyük Millet Meclisi mızıkası terennüme başlamış ve TBMM Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin otomobilleri özel olarak hazırlanan mahfilin ilerisinde durmuştu. Gazi Paşa Hazretleri, muhterem eşleri Latife Hanımefendi, İktisat Vekili Mahmut Esat, Ankara Valisi Murat, Ankara Kumandanı Fuat, Ziraat Müdürü Umumisi Zihni, Belediye Reisi, Vilayet erkânı ve Polis Müdürü Dilaver Beylerle belde eşrafı, Mektep Müdürü ve muallimler tarafından karşılanarak özel mahfile teşrif buyurmuşlardır.

Reisi Sani Ali Fuat Paşa Hazretleri, İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi ve bütün vekiller, Kâzım Karabekir Paşa, yabancı sefir heyetleri, daireleri, müsteşarları ve memur reisleri ve şehrimizde bulunan yabancı şirketler temsilcileri, matbuat temsilcileri gelmişlerdi.

Saat iki buçuk olmuştu. Gazi Paşa Hazretleri ve muhterem eşleri Hanımefendi kalktılar ve girişteki taka doğru yürüdüler. Tak önüne vardıklarında, Mektep Müdürü Cevdet Bey, Paşa Hazretleri'nden müsaade alarak mektebin kısa bir tarihçesini ve fenni gösterinin sebeplerini ve gayelerini ve diğer ziraat mekteplerinin yaptıkları gösteriye aynı günde iştiraklerini arz ve çiftlik hayatının en büyük hamisi ve ziraat dostu olan Gazi Paşa Hazretleri'nden Ankara Ziraat Mıntıka Mektebi'nin talim, idare ve talebe heyeti namına şükranlarının ve hürmetlerinin lütfen kabulünü rica eylemiştir. Gazi Paşa Hazretleri:

Teşebbüsünüzden çok memnun oldum. İnşallah muvaffakiyetinizi görür ve o zaman da sizi tebrik ederim.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 10 Haziran 1923, Numara: 835, s.1; *Anadolu'da Yenigün*, 10 Haziran 1923, Numara: 821, s.3. Ayrıca bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.135-136. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Anadolu'da Yenigün*'deki ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

karşılığında bulunmuşlar ve kendilerine arz edilen makas ile girişin ortasındaki kurdeleleri keserek teşhire dahil olmuşlardır. Her şubenin muallimi, ihtisasları dahilinde bulunan daireler muhteviyatı hakkında Paşa Hazretleri'ne kati izahatta bulunarak fennin bütün yeniliklerini arz eylemişlerdir.

İki saat kadar devam eden inceleme ziyaretinden sonra, Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, fenni gösterinin mükemmelliğinden ve intizamından memnuniyet beyan eylemişler ve girişe döndüklerinde mektebin hatıra defterine şu cümlelerle çiftçilik hayatının ne derece takdirkârı bulunduklarını kayıt buyurmuşlardır:

Çiftçilik milletimizin hayatı, serveti, kuvvetidir.

Gazi Paşa Hazretleri'nden sonra muhterem eşleri Latife Hanımefendi dahi mektebin hatıra defterini şu kuvvetli ve nefis cümlelerle süslemişlerdir:

Ziraat silahına sarılan milletler öldürülemez.

SAFRANBOLU BELEDİYESİ VE MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ'NE TEŞEKKÜR*

(9 HAZİRAN 1923)

Paşa Hazretleri'nin Safranbolu Belediye ve Müdafaai Hukuk'una ayrı ayrı cevapları:

C. Kazanızın gösterdiği milli teyakkuz ve uyanış takdire değerdir. Teşekkür eder, herkese selam ve muvaffakiyet temenni eylerim.

9 Haziran 339 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

* *Açıksöz*, 14 Haziran 1923, Numara: 804, s.1. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki telgrafı, şu telgrafa cevaben yazılmıştır:

"Ankara'da Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Kazamız dün olduğu gibi bugün de daha sağlam olarak ve ruhunun bütün samimiyetiyle muhterem Gazi'miz, büyük kurtarıcımızın etrafında toplanmıştır. Milletin minnet ve şükran borcunu ödemesine fırsat bulduğu şu zamanda, Müdafaai Hukuk adaylarından başkasına oy vermesi mümkün değildir. Umumi ve hususi propagandaların ve listelerin milletin teyakkuz ve uyanıklığını artırmaktan başka bir şeye yaramadığını arz eyleriz.

5 Haziran 339 [1923]

Müdafaai Hukuk Reisi
Doktor Ali Yaver

Safranbolu Belediye Reisi
Zühdü"

Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

KASTAMONU MÜDAFAAİ HUKUK REİSİ NURİ BEYEFENDİ'YE TEŞEKKÜR*

(10 HAZİRAN 1923)

Gazi Paşa Hazretleri'nden şehrimiz Müdafaai Hukuk'una gelen telgraf:

Kastamonu Müdafaai Hukuk Reisi Nuri Beyefendi'ye

Safranbolu Belediye ve Müdafaai Hukuk riyasetinden *Açıksöz* gazetesine yazılan sureti okudum. Takdirlerimin ve teşekkürlerimin kendilerine tebliğ buyurulmasını rica ederim.

10 Haziran 339 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

* *Açıksöz*, 14 Haziran 1923, Numara: 804, s.1. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

KÜTAHYA MEYDAN MAHALLESİ İKİNCİ SEÇMENLERİNDEN HACI İBİŞ AĞAZADE SALİH EFENDİ'YE*

(10 HAZİRAN 1923)

Kütahya Meydan Mahallesi İkinci Seçmenlerinden
Hacı İbiş Ağazade Salih Efendi'ye

C. Cemiyete bağlı ve teveccühkâr olan bütün millet fertleri cemiyettendir. Muvaffakiyetler temennisi, Efendim.

10 Haziran 339 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 22 Haziran 1922, Numara: 1985, s.2. Eski yazı metin Musa Sarıkaya ve Ercan Dolapçı tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki telgrafı, Kütahya Meydan Mahallesi İkinci Seçmenlerinden Hacı İbiş Ağazade Salih Efendi'nin şu telgrafına cevaben yazılmıştır:

"Ankara'da Gazi Başkumandan Paşa Hazretleri'ne

Adaylar haricinde ikinci seçmen oldum. Gösterilen mebus adaylarını kabul ettiğime telgrafım sizde senettir.

7 Haziran 339 [1923]

Meydan Mahallesi İkinci Seçmenlerinden
Hacı İbiş Ağazade Salih"

Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

İZMİR'DE FAHRETTİN PAŞA'YA*

(11 HAZİRAN 1923)

İzmir'de Fahrettin Paşa Hazretleri'ne,

Zatıâliniz de İzmir'den aday olduğunuzdan, hasım olan şahsiyetle[1] alakadar olmanız lazımdır. Daha ziyade malumatınız varsa bildirilmesi rica olunur.

11.6.1923

Gazi Mustafa Kemal

* Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası Görüp Geçirdiklerim,* İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s.375.

1 Fahrettin Altay, kitabında, yukarıdaki telgrafın ardından "Buradaki 'şahsiyetten' maksat Nurettin Paşa olacağını tahmin ettim" demektedir. Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

SİNOP MEBUS ADAYLIĞI HAKKINDA ESKİ HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL BEYEFENDİ'YE*

(11 HAZİRAN 1923)

Çıkış yeri: Paşa Karargâhı
Numarası: 166
Adet
6/699

Ankara
11 Haziran

Dersaadet'te Karahisar Mebusu Ali Bey Vasıtasıyla
Eski Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi'ye

Bugün Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti ve Halk Fırkası namına Sinop livası mebusluğu için adaylığınız ilan olundu. Muvaffakiyet temenni ederim.

Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Müdürlükleri Arşivi, Envanter No: 2950'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Aynı telgrafın Denizli mebusluğu için "Eski Maarif Müdürü Vasıf Beyefendi'ye" çekilen 17 Haziran 1923 tarihli örneği ve "İzmir'de *Anadolu-Duygu* Gazeteleri sahibi Haydar Rüştü Bey'e" çekilen 19 Haziran 1923 tarihli örneği için bkz. Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Hazırlayan: Prof. Dr. Zeki Arıkan, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.19; Denizli mebusluğu için "Denizli Mebusu Yusuf Bey'e" çekilen 18 Haziran 1923 tarihli örneği için bkz. Türk Tarih Kurumu Arşivi, Koleksiyon Kodu: DB-YB, Kutu No: 7, Gömlek No: 33, Belge No: 33; İstanbul mebusluğu için "Müdafaai Hukuk İstanbul Mebus Adaylarına" çekilen 21 Haziran 1923 tarihli örneği için bkz. *İleri*, 22 Haziran 1923, Numara: 1933, s.2;*Vatan*, 22 Haziran 1923, Numara: 86, s.2; Diyarbekir mebusluğu için "Silvan Hazrolu Bedri Beyzade Mehmet Bey'e" çekilen 21 Haziran 1923 tarihli örneği için bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Ali Sarısu, "Silvan ve Hazro'da Derlenmiş Anılar, Belgeler", *Atatürk Yılında Diyarbakır*, 1981, s.62-63; Kângrı mebusluğu için "Kângrı Bolu Maarif Müdürü Tal'at Beyefendi'ye" çekilen 19 Temmuz 1923 tarihli örneği için bkz. Cemal Kurnaz-Şefika Kurnaz, *Milli Mücadele Yazıları Ahmet Talât Onay*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s.19. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen, Musa Sarıkaya ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

SEÇİM SONUÇLARI DOLAYISIYLA KARAHİSARISAHİB MÜDAFAAİ HUKUK RİYASETİ'NE TEŞEKKÜR*

(11 HAZİRAN 1923)[1]

Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden Karahisarısahib Müdafaai Hukuk Riyaseti Âliyesine çekilen telgraf sureti:

Karahisarısahib Müdafaai Hukuk Riyaseti Âliyesine

Livanızın yüksek siyasi rüşdünü ve vatanperverane faaliyetini gösteren seçim neticesinden dolayı, vatanın felaketini saadete çevirme gayesiyle senelerce evvel faaliyete başlamış olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti namına bütün liva halkını tebrik eylerim. Memleketin bundan böyle de feyizlere nail olması için livanızın aynı derecede yüksek vatanperverane hissiyat ile Cemiyet ve Fırka'mıza destek olacağında şüphem yoktur. Cenabı Hak hepimizi hayırla muvaffak eylesin. İşbu maruzatımın bütün liva Müdafai Hukuk teşkilatı ve belediye heyetleriyle muhterem ahaliye bildirilmesini hassaten rica eylerim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Haber* gazetesi ilavesi, 11 Haziran 1923, s.2. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Haber*'de telgrafın tarihi yer almamaktadır. 11 Haziran 1923, telgrafın *Haber*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

İZMİR'DE MÜTEKAİDİNİ ZABİTAN TEAVÜN CEMİYETİ'NE*

(12 HAZİRAN 1923)[1]

İzmir'de Mütekaidini Zabitan Teavün Cemiyeti'ne[2]

Nizamnamenizi gördüm. Elimden gelen yardımı yapmak vazifemdir. Emekli arkadaşların vaziyeti, umdelerimizin özel faslını teşkil etmektedir. Zamanında olumlu tekliflerinizi bekler, muvaffakiyet temenni ederim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 12 Haziran 1923, Numara: 1975, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.143. *Vakit*'teki eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 *Vakit*'te belgenin tarihi yer almamaktadır. 12 Haziran 1923, belgenin *Vakit*'te yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 Emekli Subaylar Yardımlaşma Cemiyeti. (Y.N.)

GÖNDERİLEN PARA HAKKINDA NİĞDE'DE İŞ OCAĞI HEYETİ İDARESİ REİSİ FAHREDDİN BELEDİYE REİSİ MÜFİD VE MÜDAFAAİ HUKUK REİSİ RASİM BEYEFENDİLERE*

(12 HAZİRAN 1923)

6/725

12.6.339 [1923]

Niğde'de İş Ocağı Heyeti İdaresi Reisi Fahreddin,
Belediye Reisi Müfid ve Müdafaai Hukuk Reisi Rasim Beyefendilere

İş Ocağı'nın ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere Ziraat Bankası vasıtasıyla 500 lira gönderdim.

Hayırperverane mesainizde muvaffakiyete mazhar olmanızı temenni ile bütün arkadaşlara selam eylerim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan ve arşiv numarası okunamayan eski yazı belgenin fotokopisi Ahmet Hezarfen tarafından Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ne verilmiştir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Ahmet Hezarfen, "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 'Hamisi' olduğu Niğde 'İşocağı' Okulu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 1998, sayı 16, s.63. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İKİNCİ SEÇMEN SEÇİMLERİ DOLAYISIYLA DERSAADET'TE ADALAR BELEDİYE VE MÜDAFAAİ HUKUK RİYASETLERİNE TEŞEKKÜR*

(12 HAZİRAN 1923)

Adalar şubesi ikinci seçmen seçimlerinin neticesi Gazi Paşa Hazretleri'ne arz edilmişti. Paşa Hazretleri, arz edilen telgrafa şu cevap ile karşılık vermişlerdir:

Paşa Karargâhı. 12 Haziran - Yüksek vatanperverliği esasen belli ve muhakkak olan merkez kazasının muhterem halkını ikinci seçmen seçimlerinde gösterdiği isabet ve liyakatten dolayı tebrik eder, liva mebuslarının Cemiyetimiz adaylarından seçilmesi hususunda da aynı liyakat ve muvaffakiyeti göstereceğinden tamamen emin bulunduğumu arz eylerim. Efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 15 Haziran 1923, Numara: 1978, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.143-144. *Vakit*'teki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

HİNT HİLAFET KOMİTESİ'NE CEVAP VERİLMESİ HAKKINDA HİLALİ AHMER CEMİYETİ ANKARA TEMSİLCİLİĞİ'NE*

(16 HAZİRAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Tezkere

Ankara
16.6.339 [1923]

Hilali Ahmer Cemiyeti Ankara Temsilciliği'ne

Hint Hilafet Komitesi'nce toplanmış ve gönderilmiş ve eski Roma Temsilcisi Câmi Bey tarafından Hilali Ahmer'e[1] teslim edilmiş olan 20 000 İngiliz lirasının İzmir felaketzedelerine sarfı, 5.7.338 [1922] tarihli tezkeremle tebliğ kılınmış ve bildirilmiş idi. Bu meblağdan 8 000 İngiliz lirasının Hindistan'ın Sind vilayeti halkı tarafından bağışlandığı ve buna mukabil ayrı makbuz talep etmekte oldukları anlaşılmıştır. Makbuz makamına geçmek üzere "Sind vilayeti tarafından toplanan ve bağışlanan 8 000 İngiliz lirasının 20 000 lira arasında teslim alındığına dair" bir kıta tezkere cevabının yazılmasını ve gönderilmesini rica ederim. Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 12276'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Keskin, *Hindistan Müslümanları'nın Millî Mücadelede Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)*, Kayseri, 1991, Erciyes Üniversitesi Yayınları, s.123, 157. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kızılay. (Y.N.)

MEBUS ADAYLIĞINDAN ÇEKİLMESİ ÜZERİNE TEKFURDAĞI MÜDAFAAİ HUKUK REİSİ HÜSEYİN RUHİ BEYEFENDİ'YE*

(16 HAZİRAN 1923)[1]

Tekfurdağı[2] Müdafaai Hukuk Şubesi Reisi eşraftan ve eski mebuslardan Hüseyin Ruhi Bey, Tekfurdağı mebusluğu için konulduğu adaylığı geri almıştır. Bu karar üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından Ruhi Bey'e şu telgrafname çekilmiştir.

Tekfurdağı Müdafaai Hukuk Reisi
Eski Mebuslardan Hüseyin Ruhi Beyefendi'ye

C. Yüksek bildiriminizi takdir ederim. Zatı âlileri daima kıymetli arkadaşlarımız arasında milli mesaimize iştirak buyuracak ve müstakbel fırkamızın harici erkânından olacaksınız. Aday kadrolarının darlığı hasebiyle Meclis'te buluşamayacağımıza müteessifim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Vatan*, 16 Haziran 1923, Numara: 80, s.2. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
1 *Vatan*'da telgrafın tarihi yer almamaktadır. 16 Haziran 1923, telgrafın *Vatan*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)
2 Tekirdağ. (Y.N.)

MEKTEBİ HARBİYE KONUŞMASI*

(17 HAZİRAN 1923)

17.6.39 [1923]

Pek aziz meslektaşlarım,

Bugün huzurlarınızda kısa ve küçük bir maruzatta bulunmak için müsaadelerinizi istirham edeceğim.

Aziz arkadaşlar,

Talebenin ilerlemesinin, eğitim ve öğretimin vasıtaları ve etkenleri derecesiyle orantılı olduğu açıktır. Bu sebepledir ki, ilim ve terbiye mütehassısları, fikirde, kitap ve yazı ile hasıl olacak ilmi, mümkün olduğu kadar telkin ve göstermek suretiyle teşkil etmeye çalışırlar. Talebeye ilmin faydasını öğretmekten evvel, mümkün ise o ilmin tarihi devirlerine ait tespit edilen numuneler gösterilir. Bu usul ise çok emin ve çok kati bir şeydir.

Muhterem arkadaşlar,

İçinde yaşadığımız ve büyüklüğünü vasıflandırmaktan âciz bulunduğum bugünkü milli mücadele ve o mücadele ile kazanılan muazzam zafer, yarın birçok menkıbe ve efsaneleriyle milli tarihimizin sayfalarında yaşayacaktır. Hiç kimse inkâr etmez ki, bu zaferde, bu muazzam milli galibiyette herkesten ziyade –âciz bir ferdi olmakla iftihar duyduğum– Mektebi Harbiye ve onun emektar talim heyetinin büyük, pek büyük bir hakkı vardır. Bu aziz müesseseden yetişen gençlerdi ki, dünyanın geçici cazibesine küçümseyerek baktı ve İnönü'lere, Sakarya'lara koşarak fikir muharebesi, subay muharebesi yaptı. Ve işte o gençliğin ateşli ve nurlu kanı idi ki, azgın ve zalim düşmanı Anadolu'nun mukaddes ocağında boğdu.

Aziz arkadaşlar,

Milletin, tarihin yücelteceği ve takdir edeceği bu aydın gençliği Mektebi Harbiye, müşfik ve nurlu sinesinde seve seve büyüttü. Ve onların dimağlarını vatan aşkı rüyalarıyla aşılayarak cephelere yolladı. Gönlüm istiyor ki, Mektebi Harbiye bu muhterem ve yüce çocuklarının kıymetli hatıralarını ebediyen iftiharla sinesinde yaşatmakla kadirşinaslığını göstermiş olsun.

* Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndebulunan ve ilk kez yayımlanan 17 Haziran 1923 tarihli bu eski yazı belgenin Atatürk'ün not defterinde yer aldığı sanılmaktadır. Belgenin içeriğinden Mustafa Kemal Paşa'nın "Mektebi Harbiye"de yaptığı veya yapmayı tasarladığı bir konuşmaya ait olduğu anlaşılıyor. Temmuz 1920'de kurulan Ankara Abidinpaşa Zabit Talimgâhı, 1 Nisan 1923'te Mektebi Harbiye adını almıştır. Okul, Eylül 1924'te İstanbul'a taşınmıştır. Okula ait kayıtların kaybolduğu belirtilmektedir. Bu konuşma hazırlanmış fakat yapılmamış olabilir. Mevcut bilgilere göre Atatürk ilk kez 27 Haziran 1934'te Harp Akademisi'ni ziyaret etmiştir. (Y.N.)

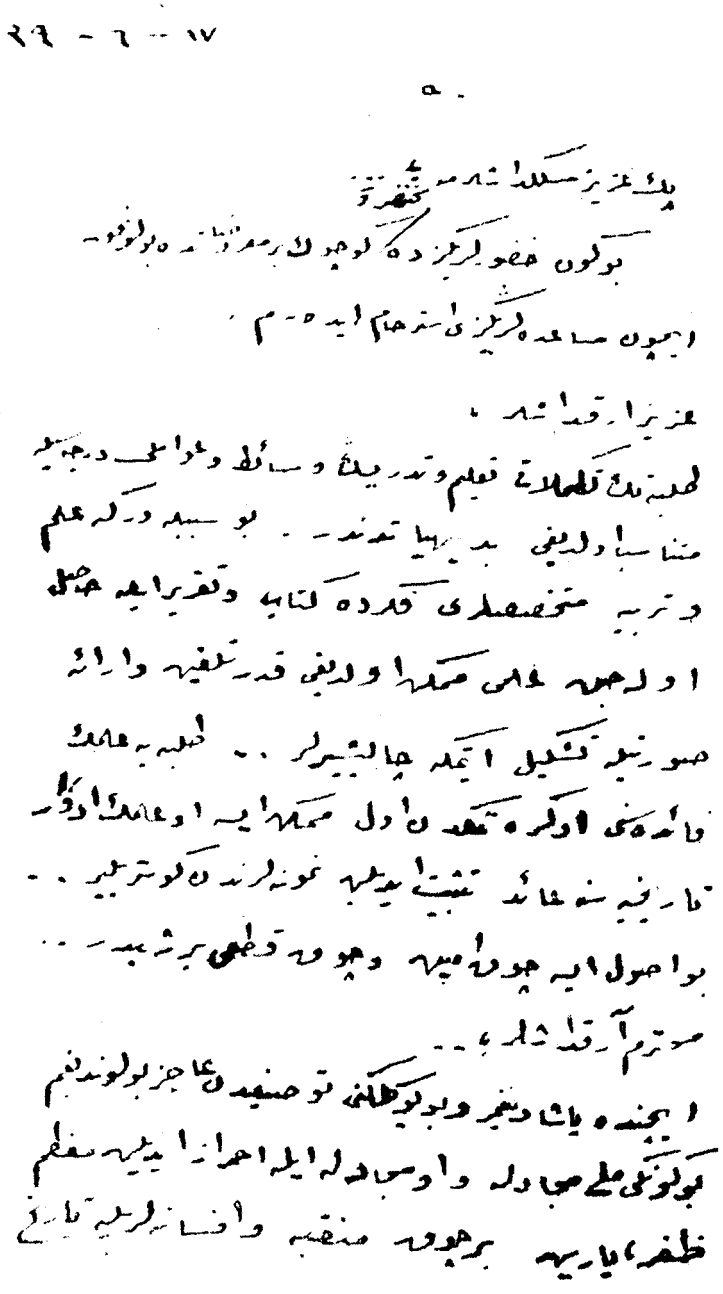

"Mektebi Harbiye Konuşması" başlıklı, 17 Haziran 1923 tarihli belgenin 1. sayfası.

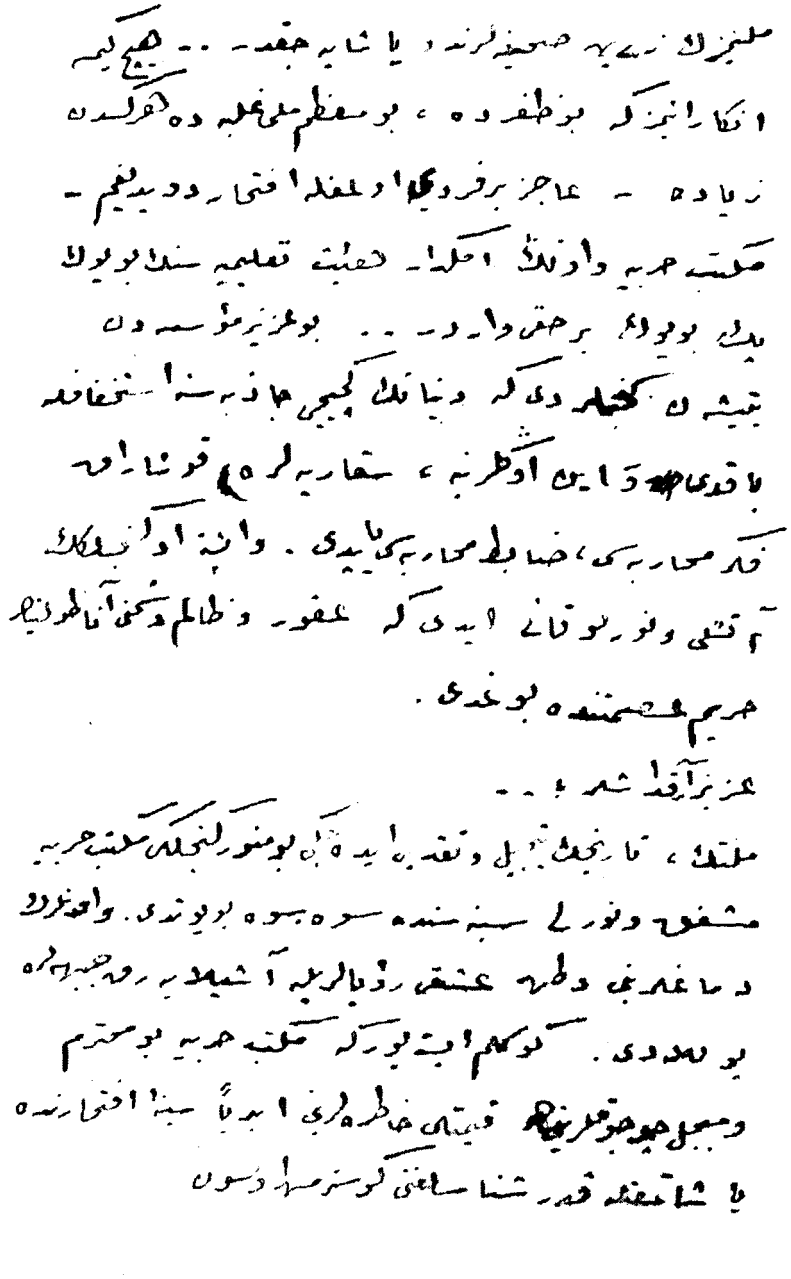

"Mektebi Harbiye Konuşması" başlıklı, 17 Haziran 1923 tarihli belgenin 2. sayfası.

İSTANBUL HEMŞERİLİĞİ HAKKINDA İSTANBUL ŞEHREMANETİ'NE*

(18 HAZİRAN 1923)

Ankara, 18.6.339 [1923]

Şehremaneti[1] Celilesine

Bugün İstanbul'un asil halkının yeni bir itimat ve teveccüh eserine mazhar olmakla bahtiyar bulunuyorum. Üyeleri ve reisleri İstanbul halkınca seçilen Cemiyeti Umumiyei Belediye, sahip olduğu temsil salahiyetine dayanarak 28 Şubat 339 [1923] tarihindeki toplantısında alınmış bir karar ile bana İstanbul'un tabii hemşeriliğini tevcih eylemiştir.

Türk ve Müslüman İstanbul'un irfan ve nezahet ruhuna yaraşan süslemeleriyle de bir sanat ve marifet eseri olan söz konusu cemiyetin mazbatasını, bu teveccüh ve muhabbet nişanesini büyük bir hürmet ve hassasiyetle, özel heyeti elinden aldım. Bu vesile ile güzel İstanbul'u, onun temiz ve hassas halkının feyiz ve faziletini bütün kapsamıyla bir daha yâd ettim.

İstanbul, milli mücadelemizin devamı müddetince milli ve vatani aşkımızın, kutsi ve yüksek bir mihrabı olmuştur. Bundan sonra da hiçbir hadise, hiçbir kuvvet ruhumuzu bu mukaddes mihraptan çeviremeyecektir.

Bugün her Türk ve Müslüman kalbi, İstanbul aşkının, İstanbul hasret ve özleminin kutsal bir ocağıdır. Dört beş asırlık milli mesaimizin mahsulü, bu güzide şehrimizde toplanmıştır.

Milli kabiliyetimizin ebedi ve güzel birer nişanesi olan bunca abideler ve müesseseler hep oradadır.

Vaktiyle bu güzel beldede oturan ve millet mukadderatına tahakküm etmek isteyen hükümdarlar ve idareciler, daima millete karşı vefakâr ve hamiyetkâr davranmamışlardır. Bu tarihi bir hakikattir ki, kimse inkâr edemez.

Vatanımıza bir musibetler silsilesi davet eylemiş bulunan istibdat musibetinin kahredilmesi ve kökünün kurutulması lüzumuna, yine İstanbul'un bu facialarını yakından gören aydın ve hassas halkı herkesten ziyade kani bulunuyordu. Bundan hiçbir zaman şüphe etmedim.

* *Vakit*, 22 Haziran 1923, Numara: 1985, s.1; *Akşam*, 23 Haziran 1923, Numara: 1706, s.2. Ayrıca bkz. İsmail Baykal, "Atatürk'ün İstanbul Şehri Hemşehriliği", *Tarih Dünyası*, 29 Şubat 1952, c.3, sayı: 30-31, s.1249-1250; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.505-507. *Vakit* ve *Akşam*'daki eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Belediye Başkanlığı. (Y.N.)

23 Nisan 336 [1920] tarihinden itibaren millet mukadderatına fiilen el koymuş olan Türkiya Büyük Millet Meclisi 1 Teşrinisani 338 [1 Kasım 1922] tarihli kararıyla hâkimiyet ve saltanatın kayıtsız şartsız millete ait bulunduğunu bir daha açıkladığı ve ilan eylediği zaman İstanbul'un hamiyetkâr sinesinden ne büyük tasvip ve kabul heyecanı kopmuştu.

İstanbul halkı henüz harici mâni ve baskılardan tamamen kurtulmamış olmasına rağmen, hiçbir şey, o güne kadar kalbinde sakladığı asil hissiyatını heyecan ve galeyan halinde göstermesine ve bu münasebetle milli bağımsızlık ve hâkimiyete olan şiddetli alakasını göstermesine mâni olamamıştı.

İstanbul vatanperverliğinin yeni ve yüksek bir tecelli eserine daha şahit bulunuyoruz.

Hâkimiyetimizin, milli yükseliş ve bağımsızlığımızın sağlamlaştırılması[1] için Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin verdiği seçimin yenilenmesi kararı üzerine bugün bütün hakikatleri idrak etmiş olan aydın ve vatanperver İstanbul halkının dost ve düşmana karşı birleşmiş ve dayanışma içinde bir milli kitle halinde çalıştığı ve memnuniyet verici mesut bir neticeye ulaşmak üzere bulunduğu büyük bir şükranla görülmektedir. Böyle bir halkın samimi ve vicdani bir muhabbet delili olarak tevcih ettiği tabii hemşeriliği kendim için büyük bir iftihar ve şeref sebebi sayarım.

Milletimizin asli ruhunda öteden beri gördüğüm feyiz ve kabiliyetten kuvvet almak, milli mücadelemizin esaslarını hazırlamak üzere bundan dört sene evvel İstanbul'u terk ettiğim gün, duyduğum elem ve hicranı asla unutamıyorum. Halbuki bu ayrılık vatanın diğer kısımları ile beraber esir ve mustarip inleyen İstanbul'un kurtuluşuna yönelik bir çare idi.

Cenabı Hakk'a çok şükür olsun ki, büyük milletimizin azim ve iradesi muvaffak oldu, milli emellerimiz tahakkuk ve tecelli etti, ediyor ve daha edecektir.

Düne nispetle bugün daha hür hava teneffüs eden İstanbul'un tamamen ve bütünüyle kurtuluşu uzak değildir. İstanbul bu kurtuluşuyla yalnız işgal ve esaretten kurtulmuş olmakla kalmayacak, belki Türkiya camiasında artık anavatana ve millete dönmek gibi yeni bir hayat ve saadete de kavuşacaktır.

Müstebit sultanların ihtiras ve debdebesine merkez olmak, İstanbul için şerefli bir vaziyet değildi. Hür ve mukadderatına kendisi hâkim büyük Türkiya'nın aydın ve kıymetli bir şehri olduğu zamandır ki, İstanbul en tabii feyiz ve faziletiyle en hakiki yüksek mevkiine yükselecektir.

Bu muazzam neticeleri elde etmek için bütün millet ve memleketimizle beraber İstanbul'un da pek çok çektiğini biliyoruz. Fakat şurası da inkâr edilemez ki, musibetler, ıstıraplar bizim için azim ve kuvvet kaynağı oldu. Bağımsızlığı ve hâkimiyeti iktidarına ve tekeline almış olan milletin gayreti sayesinde yakında bu ıstırap ve mihnetlerin, bu tahribat ve hasarların telafi edileceğine emin olabiliriz.

Bu vesile ile tabii hemşeriliğiyle iftihar ettiğim İstanbul'un artık hak edilmiş saadetli bir hayat devresi içinde hür ve mesut yükselmesini bekleyerek, büyük küçük bütün halkına en sıcak ve samimi hasretlerimin tebliğini rica ederim, Efendim.

Gazi
M. Kemal

1 "Sağlamlaştırılması" sözcüğünün aslı olan "tarsini" sözcüğü yerine, *Akşam*'da "terakkisi" (ilerlemesi). (Y.N.)

GENERAL MARKOF HAKKINDA ADNAN BEY'E CEVAP*

(19 HAZİRAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Hariciye Vekâleti
Kalemi Mahsus ve Şifre Müdüriyeti
Adet: 3281

İstanbul 17.6.39 [1923]
Gayet aceledir.

Hariciye Vekâleti'ne

Sofya'dan dün dönen General Markof ziyaretime gelerek Sofya'daki vekiller değişikliği hakkında yeni Hariciye Nazırı'nın sefirlere tamimi suretini verdi. Bu tamimde, vekiller değişikliğinin barışçı olduğu ve asla ihtilaf şekli bulunmadığı ve yeni kabinenin büyük devletler ve komşu devletlerle iyi münasebetlerde bulunacağı belirtilmektedir. Bundan başka General Markof Ankara'da temsilci olarak tayin edilmek üzere olduğunu ve itimatnamesinin imza edilmek üzere bulunduğunu ve ancak şimdi kendisinin Ankara'ya gitmesi İngilizlerce hoş görülmezse bunun her iki devlet menfaatları bakımından fena tesir edip etmeyeceğini kestiremediğini ve bu konuda bizim de görüşümüzü bilmek istediğini söyledi. Burada İngilizler bu mesele ile alakadar gözükmüyorlar. Ancak dün Maissa[1] Bulgaristan'la aramızda neler geçtiğini pek merak ettiğini şaka tarzında söylüyordu. Bendeniz de asıl İtalya ile Bulgaristan arasında ne olduğunu öğrenmek istediğimi söyledim. Her halde Bulgaristan'ın şimdiki vaziyeti Avrupalılar ve barış üzerinde ehemmiyetli görülüyor. Fakat General Markof da İngilizlerden çok endişeli gözüküyor. Bu sırada Ankara'ya gelmesi uygun ise bildirilmesini rica ederim, Efendim.

Adnan

19.6.39 [1923]

Markof'u tanırım. Son zamanda İzmir'e geldi, görüştüm. Gelmeli!

M. Kemal

* Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Bulgaristan (1919-1931) K.5, S.6'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.508-510. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 İtalyan İstanbul Yüksek Komiseri. (Y.N.)

İKİNCİ SEÇMEN SEÇİMLERİ HAKKINDA ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ İSTANBUL HEYETİ MERKEZİYESİ RİYASETİ'NE*

(19 HAZİRAN 1923)

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
İstanbul Heyeti Merkeziyesi Riyaseti Âliyesine

Paşa Karargâhı, 19.6.39 [1923]

İkinci seçmen seçimleri münasebetiyle muazzez İstanbul halkının göstergeldikleri fevkalade tezahüratı ve muhterem ahalinin selam ve muhabbetlerini bildiren yüksek telgraflarını derin bir vicdani haz içinde okudum. Harice karşı tam bağımsızlığını emsalsiz bir azim ve himmetle müdafaa etmiş olan büyük milletimiz, gerçek milli hâkimiyetini dahi aynı zamanda ve aynı kuvvetle elde etmiş olduğundan, bu muazzam hadisenin İstanbul gibi milletimizin aydın bir muhitinde layık olduğu takdirler ile karşılanacağı zaten şüphesiz idi. Bununla beraber, muhterem İstanbul halkının milli hâkimiyete tecelli sahnesi olan son seçimlerde gösterdiği müdrik ve hakimiyetkâr coşku ve bu münasebetle hakkımda gösterdiği kıymettar teveccüh ve muhabbet tasavvur edilebilir derecelerden dahi ileride tecelli etmiş olmak hasebiyle pek ziyade hislenmeme sebep olmuştur. Sevgili İstanbul'umuzun muhterem ve muazzez halkını ulvi ve asil hissiyatından dolayı büyük bir dostlukla takdir ve tebrik eder ve bilmukabele herkese selam arz eylerim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 20 Haziran 1923, Numara: 844, s.1; *Vakit*, 21 Haziran 1923, Numara: 1984, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.505. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

GÖNDERİLEN YARDIM DOLAYISIYLA RÉUNION ADASI İSLAM CEMAATİNE TEŞEKKÜR*

(19 HAZİRAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/820

Ankara
19.6.339 [1923]

Ramyon Adası[1] İslam Cemaatine

28 Nisan 1923 tarihli mektubunuz ulaştı. Ramyon Adası'nın muhterem ve müşfik İslam ahalisi tarafından toplanıp "Sosyetei borbonne vukradi" vasıtasıyla gönderilen altmış bin Frankı da arzuları doğrultusunda sarf edilmek üzere aldım. Din kardeşlerimizin geniş kıtalar ve engin denizlerin ortasında millet ve memleketimize karşı gösterdikleri bu ulvi muhabbet ve dostluk nişanesinden pek heyecanlandım. Asırlardan beri kendisinin ve bütün Müslümanların hayat ve bağımsızlık hakkını temin için en çetin mücadelelere girişmekten çekinmeyen milletimizin gizlediği büyük mahrumiyet ve fedakârlıklar arasında başlıca iftihar ve teselli sebebi, dindaşları tarafından son zamanlarda mukaddes davaya karşı derin bir bağlılık ve alaka gösterilmeye başlandığını görmesidir.

Hepinize Türk vatan ve milleti namına ayrı ayrı teşekkür ve hürmet arz eyler bütün İslam ahalinin daima refah ve saadete mazhar olmasını eltafı ilahiden tazarru ve niyaz eylerim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: V-7, D: 83-1, F: 31'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Réunion Adası. Hint Okyanusu'nun batı kesiminde, Madagaskar'ın yaklaşık 720 km doğusunda yer alan ve Fransa'nın sömürgesi olan adanın diğer adı Bourbon Adası'dır. (Y.N.)

RUM CEMAATİ'NİN TELGRAFI HAKKINDA KARAHİSAR MEBUSU ALİ BEYEFENDİ'YE*

(20 HAZİRAN 1923)

Ankara
20 Haziran

C: Yüksek vasıtanızla İstanbul ve Civarı Rum Cemaati Mütevelliler Cemiyeti tarafından gönderilen telgrafname içeriğinden memnun oldum. Tezahür eden bu tavır ve hareketi vatani menfaatlar namına kendilerinden beklediğimiz tarza uygun bulduğumuzun tebliğ buyurulmasını rica ederim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 22 Haziran 1923, Numara: 1980, s.1; *Vatan*, 22 Haziran 1923, Numara: 86, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.144. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

MEBUS ADAYLARI HAKKINDA İSTANBUL MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MERKEZİYESİ'NE*

(20 HAZİRAN 1923)

Ankara
20 Haziran 339 [1923]

İstanbul Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi'ne

Bimennihilkerim başlayacak olan İstanbul mebus seçimleri için Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin ve Halk Fırkası'nın adayları aşağıda isimleri yazılı zevattır.

Gruba teveccühkâr olan muhterem ahalinin bu yüksek vatani vazifelerini yerine getirmekte tam muvaffakiyete mazhariyetlerini temenni eylerim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal[1]

1. Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyefendi,
2. Erkânıharbiyei Umumiye Vekili Müşir Fevzi Paşa Hazretleri,
3. Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dahiliye Vekili İstanbul Mebusu Ali Fethi Beyefendi,
4. Doğu Cephesi Kumandanı Ferik Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri,
5. Ordu Kumandanı Refet Paşa Hazretleri,
6. Tarihçi Abdurrahman Şeref Beyefendi,
7. İstanbul Mebusu Doktor Adnan Beyefendi,

* *Vatan*, 22 Haziran 1923, Numara: 86, s.2; *Tanin*, 22 Haziran 1923, Numara: 249, s.3; *Akşam*, 23 Haziran 1923, Numara: 1706, s.2 ve 29 Haziran 1923, Numara: 1712, s.1. *Vatan* ve *Akşam*'daki eski yazı metinler Musa Sarıkaya, *Tanin*'deki ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 Buradan sonra yer alan aday listesi, *Akşam*'da şu açıklamayla yer almaktadır:

"Resmi Liste
İstanbul İntihabı Mebusan Heyeti Teftişiyesi'nden

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından çekilen 20 Haziran 339 [1923] tarihli telgrafnamede bimennihilkerim İstanbul'da başlayacak olan mebus seçimleri için aşağıda isimleri yazılı zevatın Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin ve Halk Fırkası'nın İstanbul mebus adayları olduğu bildirilmiş olmakla keyfiyet ilan olunur."

Bkz. *Akşam*, 23 Haziran 1923, Numara: 1706, s.2. (Y.N.)

8. Eski Sıhhıye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Doktor Refik Beyefendi.
9. Eski Maarif Vekili Müderris Hamdullah Suphi Beyefendi,
10. Hariciye Vekili müşavirlerinden Müderris Akçuraoğlu Yusuf Beyefendi.
11. Moskova Sefiri Kebiri İstanbul Mebusu Muhtar Beyefendi,
12. İstanbul Mebusu Ali Rıza Beyefendi,
13. İsmail Canbulat Beyefendi,
14. Eski Nafıa Müdüri Umumisi Mühendis Süleyman Sırrı Beyefendi,
15. Donanma Kumandanı Miralay Hamdi Beyefendi.

MEBUS ADAYLARI HAKKINDA KARS LİVASINA*

(21 HAZİRAN 1923)[1]

Bimennihilkerim başlayacak olan Kars livası mebus seçimleri için Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin ve Halk Fırkası'nın adayları aşağıda isimleri yazılı zevattır.

Livanızda iki mebus çıkacağına göre belirtilen dört adaydan ikisinin tercihi muhterem halkın oyuna bırakılmıştır. Bütün mülhakata ve muhterem ahaliye tebliği ile gerekli muamelenin yapılmasına yol gösterilmesini rica ederim, Efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk ve
Halk Fırkası Reisi Gazi
Mustafa Kemal

1. Matbuat ve İstihbarat Müdüri Umumisi Ağaoğlu Ahmed Bey,
2. Kars Mebusu Cavid Bey,
3. Kars Mebusu Fahreddin Bey,
4. Kars Ticaret Odası Reisi Kağızmanlı Ömer Efendi.

* *Varlık*, 21 Haziran 1923, Numara: 158, s.4. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 *Varlık*'ta telgrafın tarihi yer almamaktadır. 21 Haziran 1923, telgrafın *Varlık*'ta yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

SEÇİMLER HAKKINDA
İSTANBUL MÜDAFAAİ HUKUK RİYASETİ'NE*

(21 HAZİRAN 1923)

Ankara
21 Haziran

İkinci seçmen seçimleri münasebetiyle çekilen telgraftan pek ziyade mütehassis oldum. Bu yüksek vatanperverane hassasiyetin mebus seçimlerinde de muvaffakiyet teminine kefil olacağına güvenle herkese selam ederim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Vatan*, 22 Haziran 1923, Numara: 86, s.2. Aynı telgrafın "İstanbul Fatih Müdafaai Hukuk Kaza Heyeti Riyaseti'ne" çekilen örneği için bkz.*Vatan*, 22 Haziran 1923, Numara: 86, s.2; *Vakit*, 22 Haziran 1923, Numara: 1980, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.145. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

SURİYE SINIRINDAKİ YIĞINAK HAKKINDA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(21 HAZİRAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Şifre
Makine Başında

Ankara
21.6.339 [1923]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

Suriye sınırlarında yığınak yapmakta olduğumuzdan bahisle Fransızlar tarafından verilmiş nota malumu devletleridir. Bu mesele hakkında gazetelerle siyasi bir mülakat yapmaklığım faydalı görüldü. Fransızları endişeye düşüren ve bugünlerde Fransız gazetelerinin neşriyatına zemin teşkil eden bu yığınağa dair yapılacak mülakata esas olmak üzere Suriye sınırlarındaki konuşlanmamız hakkında ve bilhassa Fransızlar için tecavüz sebebi olan noktaları kayıt ve işaret buyurmak suretiyle devletlilerinin malumat ve görüşlerinin bildirilmesini rica ederim. Bu mesele hakkında Hariciye Vekâleti'ne yazılan cevabi telgrafnamenizi gördüm.

Hatıra: Daha sonra istasyonda Atıf Bey'e gönderilecektir.

M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b, D: 45, F: 28'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

İKİNCİ SEÇMEN SEÇİMLERİ ÜZERİNE BEYOĞLU DAİREİ BELEDİYE REİSİ ERCÜMENT EKREM BEY'E TEŞEKKÜR*

(23 HAZİRAN 1923)

Gazi Başkumandan'ımız Beyoğlu Dairei Belediye Reisi Ercüment Ekrem Bey'e aşağıdaki telgrafnameyi göndermişlerdir:

Ankara
23 Haziran

Beyoğlu ikinci seçmen seçimlerinde bütün ahalinin Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti adaylarına ittifakla oy verdiklerini ve bu münasebetle fevkalade vatanperverane tezahüratta bulunduklarını ve kendilerinin hakkımdaki teveccüh ve muhabbet hislerini bildiren yüksek telgrafnamelerini memnuniyetle aldım.

Vaki olan tezahürat milletin dahil olduğu yeni hayat, hürriyet ve bağımsızlık devresinin kıymet ve kutsiyetinin takdirine açık delil olmakla pek ziyade memnuniyet vericidir.

Bilmukabele teşekkürlerimin ve selamlarımın muhterem ahaliye tebliğini rica ederim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Akşam*, 25 Haziran 1923, Numara: 1708, s.1; *Vakit*, 25 Haziran 1923, Numara: 1988, s.1; *Vatan*, 25 Haziran 1923, Numara: 89, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.146. *Akşam*'daki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Vakit* ve *Vatan*'dakiler ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

RUS SOSYALİST FEDERATİF ŞÛRALAR CUMHURİYETİ SEFİRİ SURİÇ'İN NUTKUNA CEVAP*

(23 HAZİRAN 1923)

Dün, Şûralar Cumhuriyeti'nin Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti nezdine salahiyettar temsilci olarak tayin ettiği ve gönderdiği Mösyö Suriç, dün öğleden sonra saat ikide itimatnamesini takdim için Çankaya'daki köşklerinde Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından kabul edilmiştir. [...]

Yeni Sefir Mösyö Suriç evvela itimatnamesini Gazi Paşa Hazretleri'ne arz ve daha sonra eski sefir Aralof Yoldaş'ın vedanamesini takdim eylemiş ve bu münasebetle aşağıdaki nutku irat eylemiştir. [...]

Gazi Paşa Hazretleri, Mösyö Suriç'in Rus salahiyettar temsilcisi olarak Ankara'ya tayin kılınmasından ve itimatnamesinin kabulünden memnuniyet beyan buyurmuşlar ve aşağıdaki gibi Sefir Hazretleri'nin nutkuna cevap vermişlerdir:

Sefir Efendi!

Rus Sosyalist Federatif Şûralar Cumhuriyeti tarafından Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti nezdine tam salahiyetle memur edildiğinizi belirten itimatnamenizi elinizden almakla memnun olduğumu beyan ederim.

Hükümetiniz tarafından dirayetli şahsınıza bırakılmış mühim ve nazik vazifelerin yapılması sırasında gerek tarafımdan ve gerek Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından zatıâlinize karşı geniş itimat gösterileceğine emin olmanızı rica ederim. Emniyet ve itimadımızın yüksek şahsınızda en temiz sarf mahalli bulacağına itimadım berkemaldir.

Türkiya halkı, milletler arasındaki mevkiini ve bunun icaplarını her vakit idrak etmişti. Tam bir barış içinde gelişme ve ilerlemesini temin için adımlarını atmakta hiçbir zaman tereddüt etmedi ve gecikmedi. Fakat ne yazık ki, insaniyet ve medeniyet yolu üzerinde atılan bu adımlar, memleketimiz hakkında istila ve istismar fikirleri besleyenler tarafından çok zorlaştırıldı. Bu uğurda milletimiz çok mezalime maruz kaldı. Bu müşkülat ve mezalim, milletimizin hürriyet ve bağımsızlığına açık ve kati tecavüz mahiyetini aldı. İşte bunun üzerinedir ki, milletimiz, hayat hakkını ve bağını-

* *Hâkimiyeti Milliye*, 24 Haziran 1923, Numara: 847, s.1; *Halk*, 27 Haziran 1923, Numara: 14, s.1; Dışişleri Bakanlığı Arşivi (D.B.A.) - Müt. K. 6/4'ten Fransızca çevirisiyle birlikte aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.4, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.109-112. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, s.225-227. *Hâkimiyeti Milliye* ve *Halk*'taki eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuş, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*'ndaki Fransızca metin ise Martı Şahin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

sızlığını muhafaza mecburiyetinde kalarak kıyam etti, istilakârları hezimete uğrattı ve mukaddes topraklarından attı.

Türkiya halkı bu milli mücadelelere girişti̇ği sırada Rus amele ve köylüsü cihanın en büyük inkılaplarından birini vücuda getirmişti. Yeni Türkiya devleti ile yeni Rusya devleti arasında, her iki tarafta bu yenilikleri vücuda getirenlerin samimi eğilimleri ve hakiki uzak görüşlülükleri semeresi olarak 16 Mart 1921 tarihinde bir dostluk antlaşması[1] imzalandı. İki tarafın dostane münasebetlerinin her gün daha ziyade gelişmesine Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin ne kadar samimi olarak müteşebbis bulunduğunu izaha hacet yoktur, zannederim.

Sefir Efendi!

Türkiya'nın, bütün felaket sebeplerinin iktisadiyat sahasında karşılaştığı engellerden çıktığını tekrara lüzum görmem. Hayatın ve tam bağımsızlığın, iktisadi hayatta tam bağımsızlıktan ibaret olduğuna kaniim. Bunu bütün manasıyla temin etmek milletimizce katiyen kararlaştırılmıştır. Tesadüf olunacak müşkülatın ve tehlikelerin derecesi ne olursa olsun buna mutlaka muvaffak olacağımıza eminim.

Lozan'da bulunan delege heyetimiz ve bu heyeti gönderen hükümetimiz, bağımsızlığın mana ve kapsamını ve bunun gerektirdiği müsamaha edilemez noktaları tamamen idrak etmiştir ve bu hususa bütün milletin ne derin alaka ile ehemmiyet atfeylediğine de kati surette vâkıftır.

Sefir Hazretleri!

Yeni Türkiya devletinin her türlü zor ve baskıdan uzak hür ufuklarında tezahür eden siyasi, toplumsal ve ilmi fikirlerin ve fiillerin Rus amele ve köylüleri tarafından büyük bir alaka ve samimiyetle takip edildiğine zaten kani idim; bunu bizzat teyit buyurmanızdan mütehassis oldum.

Sefir Efendi!

Bizim milletimiz esasen demokrattır. Kültürünün, ananelerinin en derin maziye ait safhaları bunu teyit etmektedir. Bizim yapabildiğimiz bir şey varsa, o da bu yaratılıştan gelen karakterin icaplarını tabii olmayan bir surette men etmek isteyenleri bertaraf etmektir. Ona bugün muvaffak olunmuştur ve bu muvaffakiyetin emniyetle muhafaza edileceğine katiyen şüphem yoktur.

Sefir Hazretleri!

Türkiya halkı, Rusya halkına karşı muhabbet ve samimiyetle mütehassistir. Siz bunun eserlerini burada bizzat şahsınızda toplayacaksınız. Her iki milletin barış ve sükûn içinde geçecek mesut günlere mazhariyetini çok temenni ederim.

1 Moskova Antlaşması. (Y.N.)

MEBUS ADAYLARI HAKKINDA EDİRNE MÜDAFAAİ HUKUK RİYASETİ'NE*

(23 HAZİRAN 1923)

Edirne Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne

Bimennihilkerim başlayacak olan Edirne livası mebus seçimleri için Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin ve Halk Fırkası'nın adayları aşağıda isimleri yazılı zevattır.

Gruba tevecccühkâr olan muhterem liva ahalisinin bu yüksek siyasi vazifelerini yerine getirmede tam muvaffakiyete mazhariyetlerini temenni eylerim. Keyfiyetin bütün Cemiyet teşkilatına ve liva halkına tebliğiyle adayların muvaffakiyetini temine mesai harcanmasını ve neticeden malumat verilmesini rica ederim, Efendim.

1. Mebus Faik Bey.
2. Mebus Cafer Tayyar Bey.
3. Nafıa Vekâleti Turuk u Maabir[1] Müdürü Umumisi Hüseyin Rıfkı Bey.

23.6.339 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

* *Paşaeli*, 25 Haziran 1923, Numara: 33, s.1. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*. Hazırlayan: Nimet Arsan. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.508.

1 Turuk u maabir: Yollar ve geçitler. (Y.N.)

VERİLEN FAHRİ MÜDERRİSLİK UNVANI ÜZERİNE TÜRKİYA DARÜLFÜNUNU EDEBİYAT MEDRESESİ MECLİSİ MÜDERRİSİNİ RİYASETİ'NE*

(25 HAZİRAN 1923)

Ankara, 25 Haziran 339 [1923]

Türkiya Darülfünunu[1]
Edebiyat Medresesi Meclisi Müderrisini[2] Muhterem Riyaseti'ne

Milletin bağımsızlığının kazanılması hususundaki milli mukaddes mücahedenin tahakkuk eyleyen şükrana değer muvaffakiyetlerini pek tabii bir memnuniyet ve sevinçle karşılayan muhterem heyetlerinin âcizlerine müderrislik payesini tevcih eylemiş olduklarını tebliğ buyuran telgraflarına telgrafla şükran arz eylemiştim.

Sonradan, vaki olan tevcihin pek sanatkârane bir surette tanzim olunmuş olan şahadetnamesini dahi bu maksatla gönderilen özel heyet elinden özel memnuniyet ile aldım.

Milli bağımsızlık, milli irfan ile eş olduğu için, işgal buyurmakta olduğunuz tedris kürsülerinde memleketin siz maarife hizmet edenleri dahi hiç şüphesiz aynı azim ve mücadelenin kahramanlarısınız. Dolayısıyla hayırlı hizmetlerinizin daima artan ve feyizli muvaffakiyetlerle devam etmesini ve yükselmesini temenni eder ve bana tevcih buyurduğunuz fahri müderrisliği, samimiyetle iftihar vesilesi yüce bir rütbe olarak kabul eylediğimi, tekrar teşekkürlerimle beraber arz eylerim. Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 29 Haziran 1923, Numara: 1992, s.2; *İkdam*, 29 Haziran 1923, Numara: 9441, s.2; *Akşam*, 29 Haziran 1923, Numara: 1712, s.1; *Tanin*, 29 Haziran 1923, Numara: 256, s.2. Ayrıca bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.137; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.146-147. *Tanin*'deki eski yazı metin Hüseyin Gültekin, diğerleri ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Darülfünun: İstanbul Üniversitesi'nin eski adı. (Y.N.)

2 Müderrisin: Müderrisler, profesörler. (Y.N.)

SARUHAN MEBUS ADAYLIĞI HAKKINDA YAKUP KADRİ BEYEFENDİ'YE*

(25 HAZİRAN 1923)

Adnan Beyefendi'ye

Yakup Kadri Beyefendi'ye: Mektubunuzu okudum. Vaziyetin hakiki değerlendirmesi ve kati hükmün verilmesi için mebus olduktan sonra bizzat Saruhan livasını yakından incelemeniz icap edecektir. Siyasette her nevi manevraya ihtimal vermek ihtiyata uygundur. Fakat üzüntüye kapılmak katiyen caiz değildir. h.kel[1] vaziyette bağımsızlığınız tam olacaktır. Şimdilik neticeyi beklemenizi rica ederim.

Gazi Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968, s.25-26. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır:

> "Hakkı Tarık'la ben, İstanbul gazetelerinde yayımlanan Manisa aday listesinde adımızı göremeyince derin bir hayrete düşmüştük. Bundan birkaç gün sonra, Hakkı Tarık Giresun ve ben Mardin listelerinden aday gösterildiğimizi –yine o gazetelerden– öğrendiğimiz vakit, büsbütün şaşıp kalmıştık. Son dakikada bu seçim dairesi değişimine acaba neden lüzum görülmüştü? Bu işin iç yüzünü, Manisa'daki dostlarımızın bize gönderdikleri telgraf haberlerinden yeter bir açıklık ile öğrenmekte gecikmemiştik ve buna karşı benim tepkim Ankara Hükümeti İstanbul Temsilciliği aracılığıyla gönderdiğim bir mektupla Mustafa Kemal Paşa'ya Mardin mebus adaylığından affımı rica etmek olmuştu. Hatırlıyorum ki, bu ricamı, şu kısa gerekçeye dayandırmıştım: 'Siyasi hasımlarımla tam bir bağımsızlık içinde mücadele edebilmek için Meclis dışında kalmak zaruretini duymaktayım.' Bunun üzerinden yirmi dört saat ya geçti ya geçmedi, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Temsilciliği kanalıyla gönderdikleri bu şifre telgrafı aldım:"

Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

1 Çözülmemiş şifre olmalı. Yakup Kadri Bey de kitabında, "Bu harflerin neyi ifade ettiğini soramadım" demektedir. (Y.N.)

MEBUS ADAYLARI HAKKINDA BOLU LİVASI BELEDİYE RİYASETİ'NE*

(26 HAZİRAN 1923)

Bolu Livası Belediye Riyaseti'ne

Bimennihilkerim başlayacak olan Bolu livası mebus seçimleri için Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin ve Halk Fırkası'nın adayları aşağıda isimleri yazılı zevattır. Bilumum mülhakata ve muhterem ahaliye tebliği ile gerekli muamelelerin yapılmasına yol gösterilmesini rica ederim.

1. Mebus Cevat Abbas Bey,
2. Yazarlardan Falih Rıfkı Bey,
3. Mebus Şükrü Bey,
4. Belediye Tabibi Emin Cemal Bey,
5. Nevizade Mehmet Efendi.

Gazi Mustafa Kemal

* *Dertli*, 26 Haziran 1923, Numara: 173, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

LOZAN'DAKİ MESAİSİNİ SÜRDÜRMESİ HAKKINDA İSMET PAŞA'YA*

(26 HAZİRAN 1923)

Zata mahsustur

26.6.1923

İsmet Paşa Hazretleri'ne

26.6.1923 cevabi telgrafnamenizi[1] okudum. Çok asabi bir halde yazılmıştır. Bunu gerektirecek hiçbir his, fikir ve muamele yoktur. Sizi haksız buldum. İçinde bulunduğunuz müşkülat ve mihnet takdir edilmektedir; bundan sonra ihtimal daha da artacaktır. Ankara'da değil, orada her gün bir hile ihdas edenler,[2] infial etkenidir. Metanetle ve çok soğukkanlılıkla mesainizi, iyi neticelendirmeye gayret ediniz. Arada yanlış anlamayı icap ettiren hiçbir husus görmüyorum. Faaliyet sahanız sınırlı değildir. Fakat mesai dairesi sınırlı ve en mühim[3] meselelere hasredilmiş bulunduğu için tabiaten vaziyet[4] sıkıntılı olmuştur. Gözlerinizden öperim.

Gazi Mustafa Kemal

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.255; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.785-786; fotokopisiyle birlikte aktaran: Cemal Kutay, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Rauf Orbay (1881-1964)*, c.3, Kazancı Matbaası, 1992, s.769-770. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 İsmet Paşa'nın söz konusu telgrafı özetle şudur:

> "Kuponlar hallolunmadan imtiyazlar meselelerinin halline gitmeyeceğiz. Zaten koyduğumuz soru, kuponlar hallolunduktan sonra tutacağımız hareket hattı hakkında talimat almak zemininde idi. Hükümet bu yönü cevapsız bırakıyor. Konferans müzakerelerinde Delege Heyeti'nin esas talimatlar kayıtlarından başka olarak bütün hareket hattının bütün teferruatıyla Ankara'dan idaresi arzu ve eğilimi, müzakerelerin memleket için en faydalı bir surette idaresini ve hayırlı barışa varmak iktidarını Delege Heyeti'nden almaktadır. Hükümetçe tercih buyurulan bu şeklin 93 Seferi'nin saraydan idaresinden farkı yoktur.
>
> Bize karşı itimatsızlık ve kifayetsizliğimiz hakkında devamlı olarak gösterilen kanaat devam ettikçe, bizim vasıtamızla barış imzalanması ihtimal haricindedir.
>
> Hükümetin görüşlerini aynen İtilaf devletlerine kabul ettirmek kanaatinde olan bir heyetin ve bittabi yüksek zatlarıyla alakalarından dolayı Maliye Vekili Beyefendi'nin bizzat mesuliyet üstlenmelerini ve konferansa hareket buyurmalarını rica ediyoruz."

Bkz. *Nutuk*, aynı yerde. (Y.N.)

2 *Osmanlı'dan Cumhuriyete...*'de "icad edenler". (Y.N.)

3 "Ve en mühim" sözcükleri yerine, *Osmanlı'dan Cumhuriyete...*'de "ve o da mühim". (Y.N.)

4 "Tabiaten vaziyet" sözcükleri yerine, *Osmanlı'dan Cumhuriyete...*'de "tabiaten tabiat". (Y.N.)

SİVRİHİSÂRİYÂN BİRADERLER HAKKINDA İSMET PAŞA'YA*

(30 HAZİRAN 1923)

No: 314

Ankara, 30.6.39 [1923]

İsmet Paşa Hazretleri'ne

29 Haziran tarihli telgrafname[1] cevabıdır.

Sivrihisâriyân biraderler hakkında bizzat bir şey yazamayışımın sebebi adı geçenlerin bulunamamış olmasıdır. Kaybolmuş olacak diyorlar. Meselenin mahiyeti anlaşılamıyor.

Gazi Mustafa Kemal
Hüseyin Rauf

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.506.

1 İsmet Paşa'nın söz konusu telgrafı şudur:

"No: 279

29.6.39 [1923]

Heyeti Vekile Riyaseti'ne

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne arz olunur.
Afyonkarahisar'da bulunan iki Sivrihisâriyân biraderlerin terhisi vaadini İtalya delegesine bildirmiş idim. Her gün sorar. Bu konuda acele yeterli bir cevap verilmesini pek ziyade istirham ederim.

İsmet"

Bkz. aynı eser, s.504. (Y.N.)

EMRİNE VERİLEN PARA HAKKINDA MATBUAT VE İSTİHBARAT MÜDİRİ UMUMİSİ AĞAOĞLU AHMED BEYEFENDİ'YE*

(30 HAZİRAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Riyaseti
Adet: 6/969

Ankara
30.6.339 [1923]

Matbuat ve İstihbarat Müdiri Umumisi
Ağaoğlu Ahmed Beyefendi'ye

Şifahen verilecek talimat doğrultusunda sarf edilmek üzere emrinize iki bin beş yüz lira verilmesi Osmanlı Bankası Ankara Şubesi Müdüriyeti'ne yazılmıştır. Alınmasını ve bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Aslı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Müdürlükleri Arşivi, Envanter No: 1644'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

GÖNDERİLEN PARANIN *YENİGÜN*'E VERİLMESİ HAKKINDA AHMED BEYEFENDİ'YE*

(30 HAZİRAN 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Ahmed Beyefendi'ye[1]

Bugün matbuata yardım için iki bin beş yüz lira yüksek emrinize verilmiştir. Bunun iki bin üç yüz lirasını *Yenigün* gazetesine vermenizi rica ederim.

30 Haziran

Gazi M. Kemal

* Aslı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Müdürlükleri Arşivi, Envanter No: 1614'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Matbuat ve İstihbarat Müdiri Umumisi Ağaoğlu Ahmet Bey. (Y.N.)

İSTANBUL SEÇİM SONUÇLARI ÜZERİNE AFYON KARAHİSARI MEBUSU ALİ BEY VE ŞEHREMANETİ'NE*

(30 HAZİRAN 1923)

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul seçimlerinin muvaffakiyetle neticelendiği hakkındaki telgraf üzerine Afyon Karahisarı Mebusu Ali Bey'le Şehremaneti'ne aşağıdaki telgrafla memnuniyetini ifade etmiştir:

İstanbul'un yüksek siyasi rüştünü ve vatanperverane kabiliyetini gösteren seçim neticesinden dolayı vatanın felaketini saadete çevirmek gayesiyle senelerce evvel faaliyete başlamış olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti namına bütün seçim dairesi halkını tebrik ederim. Memleketin bundan böyle de feyizlere nail olması için sevgili İstanbul'un aynı derecede yüksek vatanperverane hassasiyet ile Cemiyet ve Fırkamıza destek olacağında şüphem yoktur. Cenabı Hak hepinizi hayırla muvaffak eylesin.

İşbu maruzatımın şehir ve mülhakatı Müdafaai Hukuk teşkilatı ve belediye heyetleri ile muhterem ahaliye bildirilmesini hassaten rica eylerim, Efendim. 30 Haziran 339 [1923]

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* *Tevhidi Efkâr*, 2 Temmuz 1923, Numara: 3769-741, s.3; *Vakit*, 2 Temmuz 1923, Numara: 1995, s.2; *İkdam*, 2 Temmuz 1923, Numara: 9444, s.1. Aynı telgrafın "bütün belediye ve Müdafaai Hukuk riyasetlerine" çekilen örneği için bkz. *Paşaili*, 1 Temmuz 1923, sayı 35, s.1; *Açıksöz*, 19 Temmuz 1923, Numara: 833, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.511. *Paşaili*'ndeki eski yazı metin Kemal Şenoğlu, diğerleri ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

DİZİN

Abanoszade Hüseyin Avni Bey (Trabzon Belediyesi Üyelerinden), 300.
Abbasiler, 242.
Abdullah Azmi Efendi, 251.
Abdullah Hilmi Efendi (Aksekili, İlmi Hadis Müderrisi), 252.
Abdurrahman Şeref Bey (Tarihçi), 316, 380.
Abdülhalik (Renda) Bey (İzmir Valisi), 90, 129, 155.
Abdülhalim Çelebi (Halim Efendi) (Konya Mebusu), 193, 330.
Abdülmecid (Halife), 107, 180.
Abidin Bey (Lâzistan Mebusu), 160.
Abilov, İbrahim (Azerbaycan Sefiri), 128, 137, 138, 153, 155.
Abilov, Tamara, 153, 155.
Acıksöz, 361.
Ada, 167, 323, 368, 378.
Adalar Belediyesi, 368.
Adalar Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 368.
Adalet, 20, 76, 77, 87, 62, 116, 176, 250, -in temini, 183.
Adana Türk Ocağı, 202, 205.
Adana Ulu Camii (Camii Kebir), 209.
Adana, 142, 164, 169, 202, 203, 205, 206, 212, 217, 218, 220, 221, 224, 225, 231, 275, 350, - çiftçileri, 209, - gençleri, 209, - gençliği, 202, - halkı, 206, - izcileri, 208, -lılar, 206, 207, 214, - ovası, 231, - seyahati, 264, - toplumu, 206, - vilayeti, 211.
Âdem, Hz., 67.
Adli, - kapitülasyonlar, 86, 119, - kuvvet, 73, - meseleler, 337, - tasavvurlar, 169, - teşkilat, 165, - yardımlaşma, 177.
Adliye, 27, 105, 163, 169, 335, 337, 344, - işleri, 168, - müfettişleri, 168, - teşkilatı, 168.
Adnan (Adıvar) Bey (İstanbul'da Hariciye Vekâleti Delegesi, İstanbul Mebusu, Doktor), 25, 27, 28, 47, 122, 124, 131, 199, 316, 326, 376, 380, 390.
Afgan, 23, 177, - devleti, 60, - Emiri, 43, - hükümeti, 43.
Afganistan, 43, 118, 190.
Afrika, 57, 92.
Afyonkarahisar Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 357.
Afyonkarahisar Türk Ocağı, 258, 260.
Afyonkarahisar, 150, 158, 166, 193, 198, 220, 256, 260, 274, 296, 315, 329, 357, 364, 365, 379, 393, 396, - ahalisi, 296, - Belediyesi, 357, - Belediye Dairesi, 264, - Belediye Heyeti, 261, - Meydan Muharebesi, 24.
Agitanta Vapuru, 201.
Ağaoğlu Ahmed Bey (Matbuat ve İstihbarat Müdiri Umumisi), 324, 382, 394, 395.
Ağnam Rüsumu (Hayvan Vergisi), 172.
Ahali, 21, 29, 58, 86, 110, 118, 140, 149, 164, 166, 171-173, 176, 180, 232, 256-258, 261, 287, 294, 296, 299-302, 332, 352, 357, 365, 377, 378, 380, 382, 385, 388, 396.
Ahenk, 39, 56.
Ahlak, 246, 248, 250, 251.
Ahmet Hamdi Efendi (Aksekili), 250.
Ahmet Remzi Bey (Adana Esnaf Cemiyeti Heyeti İdare Reisi), 217.

Ahmet Şükrü (Esmer) Bey, 285.
Aile Hukuku, 168.
Ajan, 21.
Ajans, 224, 225, 290.
Akçuraoğlu Yusuf Bey (Hariciye Vekili Müşavirlerinden, Müderris), 381.
Akdeniz, 139.
Akhisar Türk Ocağı, 111.
Akhisar, 108-110, 113, -lılar, 111.
Aksekili Abdullah Hilmi Efendi bkz. Abdullah Hilmi Efendi.
Aksekili Ahmed Hamdi Efendi bkz. Ahmet Hamdi Efendi.
Akşehir, 70, 95.
Ali Bedri Efendi, 251.
Ali (Çetinkaya) Bey (Afyonkarahisar Mebusu), 220, 291, 292, 329, 357, 364, 379, 396.
Ali Fethi (Okyar) Bey (Dahiliye Vekili, İstanbul Mebusu), 127, 380.
Ali Fuad (Cebesoy) Paşa (TBMM Reisi Sanisi, Ankara Mebusu), 159, 198, 200, 269, 358.
Ali Galip Bey (Elazığ Valisi), 268.
Ali Hikmet Paşa, 114.
Ali İhsan Paşa, 286.
Ali Münif (Yeğenağa) Bey (Adana Belediye Reisi), 206.
Ali Rıza (Bebe) Bey (İstanbul Mebusu), 381.
Ali Saib (Ursavaş) Bey (Urfa Mebusu), 178, 182.
Ali Şükrü Bey (Trabzon Mebusu), 197, 198, 272, 299.
Ali Yaver Bey (Safranbolu Müdafaai Hukuk Reisi, Doktor), 360.
Ali, Hz., 241.
Âlim, 69, 92, 96, 97, 213, 242, -ler, 227, 241, 258.
Allah, 59, 63, 69, 71, 73, 76, 77, 83, 109, 110, 114, 117, 139, 141, 144, 145, 155, 161, 162, 180, 217, 219, 222, 232, 236, 237, 255-257, 263, 265, 320, 327, 365, 375, 396.
Alman, 203.
Almanca, 97.
Almanya, 91, 199.
Altın, 187, 351.
Amasya, 64, 65, 162.
Amele, 99, 120, 170, 329, 330, 387, -ler 147, - temsilcileri, 138.
Amerika Birleşik Devletleri, 20, 321.
Amerika, 20, 21, 23, 73, 90, 91, 201, 212, 219, -lılar, 20, 22, 90, 321.
Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi, 21.
Amerikan, - halkı, 21, - lisanı, 19, - milleti, 19, 20.
Anadolu, 21, 24, 29, 62, 65, 167, 169, 171-174, 246, 258, 273, 330, 371, - davası, 196, - evladı, 91, - halkı, 54, - kadını, 245, - siyaseti, 41, - zihniyeti, 196.
Anadolu, 39, 364.
Anadolu Ajansı, 224, 225, 290.
Anadolu Bağdat Demiryolları, 330.
Anadolu İhtilal Komitesi, 319.
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 99, 220, 280-282, 287, 289, 290, 308, 332, 350, 355-357, 364, 365, 368, 377, 380, 382, 385, 388, 391, 396.
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu, 278.
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Kongresi, 221.
Anarşi, 291.
Anavatan, 45, 61, 63, 375.
Anayasa, 189, 191.
Anayurt, 85, 141.
Ankara Abidinpaşa Zabit Talimgâhı, 178, 371.
Ankara Anlaşması, 37.
Ankara, 19-23, 25, 27, 33, 43, 54, 65, 66, 71, 72, 106, 123, 124, 126, 127, 129, 131, 132, 134, 138, 150, 154, 156, 159, 161, 162, 166, 170, 185-189, 194, 196, 198-201, 266-269, 273-275, 284, 289-291, 293, 295-297, 299, 301-303, 305, 314-317, 323, 325-327, 330, 331, 334, 336,

341-344, 346, 347, 349, 350, 352-354, 358, 360, 362, 364, 369, 371, 374, 376, 378-380, 383-386, 389, 390, 392-394.
Anlaşma, 29, 37, 48, 62, 87, 142, 336, 351,
Antakya, 224, -lı Türkler, 225.
Antalya, 323.
Antlaşma, 43, 177, 189, 190, 301, 320, 321, 387, 387.
Araba, 258, 284.
Arabistan, 94, 96,
Aralov, Semiyon İvanoviç (Rus Büyükelçisi), 116, 386.
Arap, 23, -lar, 57, 218, - milletleri, 238, - mücahitleri, 237.
Arapça, 94, 96, 97.
Arap-Türk kardeşliği, 224.
Arazi, 85.
Arnavutluk, 29.
Arpaçay, 170.
Asayiş, 162-164, 272, 279.
Asker Ailelerine Yardımcı Cemiyeti, 164.
Asker, 28, 31, 57, 67, 70, 91, 96, 108, 113, 114, 121, 162, 164, 213, 226, 227, 241, 264, 265, - esirler, 177, -ler, 100, 218, 241.
Askeri, - ataşe, 31, - sıfat, 163, - erkân, 111, - faaliyet, 26, 42, 45, - haberleşme, 164, - harekât, 42, 44, 48, 49, 157, 337, 338, 245, - hususlar, 118, - kıtalar, 94, 114, 108, - kulüp, 32, - kuvvet, 66, 272, - mecmua, 178, - meseleler, 164, - mütehassıslar, 178, - muzafferiyet, 144, - rical, 138, - sebepler, 139, - tedbirler, 178, 195, - teşkilat, 165, - vazife, 100, - zafer, 146.
Askeriye, 162, 170, - memurları, 350.
Askerlik, 55, 280.
Asliye Mahkemesi, 168.
Asya, 139, 218, 248.
Aşıevi bkz. Telkihhane.
Âtıf Bey (Bayazıt Mebusu), 159, 160.
Atıf Bey (Kâtip, Kayseri Mebusu), 200.
Atıf Bey, 384.
Av, 351.
Avrupa, 22, 33, 51, 53, 57, 89, 102, 159, 175, 177, 190, 192, 219, 241, 248, - devlet adamları, 22, - devletleri, 21, 190, - diplomasisi, 21, - diplomatları, 84, - kadınları, 247-249, -kâri, 61, -lılar, 196, 376, - tavırları, 246.
Avukatlık Kanunu bkz. Muhamat Kanunu.
Ayaş, 66, 72.
Aydın, 21, 240, 248, 255, 318, 375, - evlatlar, 300, - gençlik, 333, 371, - halk, 212, 374, - kuvvetler, 277, -lar, 32, 93, 99, 111, 120, 238-240, 254, 258, 260, 265, 280, - Türk, 34, - ulema, 241, - unsurlar, 173.
Aydın, 270, 295, - demiryolları, 171.
Aydın Demiryolu Kumpanyası, 55.
Azerbaycan, 128, - hükümeti, 43, - Sefiri, 137, 138, 153.
Azınlık, 22, 30, 238, - meselesi, 86.

Babıâli, 45, 52, 77, 110, 141, - hükümeti, 81, 143, 291.
Bach, Johann Sebastian, 46.
Bağdat, 30, 80, 330.
Bağımsız, 23, 30, 31, 59, 73, 118, 142, 191, 267, - devlet, 112.
Bağımsızlık, 19, 20, 24, 29, 36, 39, 41-43, 51-54, 64, 71, 78, 80, 82, 83, 85, 86, 99, 101, 110, 117, 142-144, 146, 151, 162, 174, 182, 190, 194, 195, 201, 212, 215, 233, 245, 251, 265, 277, 280, 281, 295, 299, 301, 304, 320, 327, 351, 375, 377, 378, 385-387, 389, 390, - aşkı, 184, hakkı, 184, 337, - hareketi, 255, - hukuku, 176, - mücadelesi, 300, - savaşı, 21, 23, - vasıtaları, 37.
Bağış, 348, 369.
Bahri Sefid bkz. Akdeniz.
Balıkesir, 113-115, 117, 274, 286.
Balıkesir Zağnos Paşa Camii (Camii Kebir), 115, 117.
Balkan, - eyaletleri, 28, - hükümetleri, 42, 88, -lar, 29, 31, 88, 177, 213.
Balya, 115, 123.

Bandırma, 114, 124, 171, 274.
Banka, 106, 167, 169, 279, 324, 367, 394.
Bankı Osmani bkz. Osmanlı Bankası.
Barbaros, 179.
Barış, 24, 26, 28, 33, 36, 39-41, 43, 48, 63, 78, 83, 86-88, 97, 100, 102, 109, 112, 119, 132, 146, 147, 158, 161, 162, 172, 173, 176, 177, 188-190, 195, 196, 215, 234, 278, 280, 285, 310, 320, 335-338, 351, 376, 386, 387, 392, - antlaşması, 320, - günleri, 219, - halinin inşası, 146, - meselesi, 349, - müzakereleri, 36, 41, 157, 158, 221, - projesi, 41, 156, 194, - safhası, 195, - şartları, 156, - talebi, 157, - taraftarı, 146, - teklifleri, 194, - zamanı, 191.
Barışçı, 293, 376, - idare, 192, - siyaset, 176.
Başbuğ, 186, 208, 209.
Başkumandan, 25, 26, 33, 38, 39, 41, 43, 44, 49, 51, 53, 62, 105, 106, 108, 109, 111, 114-116, 122-124, 126-128, 132, 133, 135, 137, 145, 153-155, 177, 186, 220, 221, 231, 244, 245, 266-268, 272, 273, 275, 277, 284, 286, 287, 291, 293, 294, 296, 297, 303, 305, 307, 310, 316, 318, 319, 325, 327, 328, 334, 342, 343, 347, 348, 354, 362, 367, 369, 378, 394, -lık, 25.
Batı, 58, 71, 84, 90, 97, 147, 175, 238, 320, - âlemi, 57, 71, - devletleri, 21, 190 - dünyası, 24, - ilmi, 22, - kavimleri, 57, -lılar, 69, - medeniyeti, 21, 22, - romanları, 71, - uygarlığı, 22, - vilayetleri, 165.
Batı Anadolu, 168, 178, - mültecileri, 167.
Batı Cephesi, 139, 178.
Batı Roma, 58, - İmparatorluğu, 139.
Batı Trakya, 29, 30, 32, 63.
Bayazıt, 159, 160, 170.
Bayrak, 114, 221, 224, -lar, 225.
Bayram, 304, 307, 312, 327, 328, 330, - tebriki, 333.
Baytarlar, 169.
Bedros Zeki (Türk-Ermeni Teâli Cemiyeti Kurucularından), 316.
Behiç Bey (Eskişehir Anadolu Bağdat Demiryolları Müdiri Umumisi, Miralay), 330.
Bekir Efendi (Kayserili talebe), 252.
Bekir Efendi, 261, 262.
Belediye, 111, 112, 114, 129, 138, 163, 206, 233, 244, 256, 261, 289, 300, 309, 315, 328, 357, 358, 360, 361, 365, 367, 368, 374, 385, 391, - azaları, 163, - dairesi, 109, 113, 115, 264, - heyeti, 150, 396, - teşkilatı, 352, 355.
Bengal eyaleti, 145.
Besim Bey (Maçka Belediye Reisi), 309.
Beyanname, 19, 21, 197, 198, 278, 287, 293, 299-301, 304, 319, 336, 340, 351, 353, 355, -ler, 284.
Beyazıt Mücellithane, 311.
Beyoğlu, 124, 171, 385.
Beyoğlu-Galata tüneli, 171.
Bez fabrikaları, 209.
Bidayet Mahkemesi, 168.
Bimarhane (Tımarhane), 168.
Birinci Dünya Savaşı bkz. Harbı Umumi.
Birinci İnönü Meydan Muharebesi, 144.
Bitlis, 200.
Bizans, -lılar, 218, 237, - milletleri, 238.
Boğaz, 266, -lar, 54, 86.
Bolşevik, 20.
Bolu, 129, 169, 179, 183, 196, 201, 364, 391.
Bombay, 136.
Bornova, 33.
Botanik, 174.
Bourbon Adası, 323, 378.
Buhara hükümeti, 43.
Bulgar, 28, 30, - çiftçileri, 30, - halkı, 31, - hükümeti, 29, - kilisesi, 30, -lar, 29, 33, 94, 141, 353, - toprakları, 31.
Bulgaristan, 27-32, 42, 88, 376, - Başkonsolosluğu, 27.

Bursa, 53, 101, 142, 164, 171, 267, 305.
Bütçe, 165, 168, 172.
Büyük Petro, 212.

Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey (Mebus), 388.
Caferzade Zühdü Bey, 300.
Cahil, 70, 75, 81, 93, 213, 242, -ler, 227.
Câmi Bey (Hint Hilafet Komitesi Roma Temsilcisi), 369.
Cami, 96, 114, 115, 117, 118, 175, 209, 264, -ler, 117.
Casus, 66.
Cavid Bey (İdare Memuru, Kars Mebusu), 200, 382.
Cavit Bey (Eski Maliye Nazırı), 196, 197.
Cebelibereket, 183, 196.
Cehalet, 52, 70, 92, 182, 184, 254, 265.
Cehennem, 144.
Cemaat, 30, 379.
Cemiyet, 63, 66, 78, 99, 106, 165, 201, 217, 219, 220, 237, 245, 280-283, 287, 288, 290, 294, 295, 298, 300, 308, 310, 311, 316, 323, 324, 326, 329, 332, 350, 355, 356, 357, 360, 362, 364-366, 368, 369, 374, 377, 379, 380, 382, 385, 388, 391, 396, -ler, 237, 238, 244, 314.
Cemiyeti Akvâm (Milletler Cemiyeti), 45, 48, 198.
Cemiyeti Sufiye, 311.
Cenabı Hakk bkz. Allah.
Cenaze, 272.
Cennet, 144, 145.
Cenovalılar, 140.
Cephane, 66.
Cevat Abbas (Gürer) Bey (Bolu Mebusu, Yaver), 31, 35, 129, 391.
Cevdet Bey (Ankara Ziraat Mıntıka Mektebi Müdürü), 358.
Ceyhan, 211, 231, - Köprüsü, 231.
Ceza Kanunu, 169.
Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, 169.
Chester imtiyazları, 321.
Chester Projesi, 321.
Cihan, 36, 44, 52, 75, 77, 78, 84, 92, 109, 141, 144, 146, 147, 177, 178, , 214, 227, 229, 232, 235, 238, 248, 254, 255, 259, 269, 270, 287, 315, 337, 387, - barışı, 177, - medeniyeti, 314.
Cumhuriyet, 19, 72, -çi idare, 21.
Curzon, Lord (Lort Gürzon), 196, 198.

Çalıştırma Derneği (Çalışma Derneği), 115.
Çanakkale Müdafaai Hukuk Heyeti, 332.
Çanakkale, 332, 352.
Çankaya, 188, 386, 284.
Çelik, 114.
Çerkes Ethem bkz. Ethem.
Çerkesler, 273.
Çerkes Murad Oğlu Musa, 325.
Çete, 273.
Çırak Mektebi, 163.
Çiçerin (Sovyet Hariciye Komiseri), 126.
Çiftçi, 30, 68, 93, 98, 99, 101, 119, 138, 141, 172, 209, 213, 227, 255, -ler, 109, 120, 147, 210, 215-217, 226, 279.
Çiftçilik, 279, - hayatı, 359.
Çiftlik bkz. Kayalıoğlu Kasabası.
Çiftlik (Kayalıoğlu) Hastanesi, 108.
Çiftlik, - hayatı, 358, - sahibi, 98, - sahipleri, 119.
Çilingirzade Selim Bey (Ticaret Kulübü Heyeti İdaresinden), 300.
Çin, 151.
Çoban, 210.
Çocuk, 55, 68, 70, 74, 93, 114, 173, 179, 201, 208, 358, -lar, 94, 113, 232, 248, 371, -larımız, 135, - yuvası, 168.
Çocuk Esirgeme Kurumu bkz. Himayei Etfal Cemiyeti.
Çocuk Hastanesi bkz. Etfal Hastanesi.
Çotani (Chotani), Seth (Hindistan Hilafet Komitesi Reisi), 136.

Dahili, - düşman, 142, 143, 182, - siyaset, 140, - teşkilat, 140, - ticaret, 92.
Daily Mail, 189.

Damat Ferit Paşa bkz. Ferit Paşa.
Danıştay bkz. Şûrayı Devlet.
Darülaceze, 168.
Darüleytam (Yetimhane), 168.
Darülfünun (Üniversite), 174, 333, 389, - müderrisleri, 175.
Darülfünun Edebiyat Medresesi, 389, - Talebe Derneği, 330.
Darülhilafetülâliye Medresesi, 250.
Darülırda (Süt Yuvası),168.
Darülmuallimat bkz. Kız Öğretmen Okulu.
Darülmuallimin bkz. Erkek Öğretmen Okulu.
Darülmuallimini Âliye bkz. Yüksek Öğretmen Okulu.
Daülkelp (Kuduz hastalığı), 166.
Dava, 29, 31, 47, 136, 161, 196, 206, 334.
Dedezade Sami Bey (Tüccar), 300.
Delege, 33, 36, 48, 87, 131, 138, 177, 197, 201, 393, - heyeti, 36, 37, 39, 41, 44, 45, 54, 83, 86, 112, 119, 146, 151, 156-159, 176, 188, 194-198, 339, 344, 345, 387, 392, -ler, 86.
Demir, 114.
Demiryolu, 170, 171, 231, 279, 321, 330.
Demokrasi, 20.
Demokrat, 387, - milletler, 191.
Demokratik, 21, 41, - devlet, 20, - memleketler, 191, - rejim, 21.
Deniz Ticaret Kanunu, 169.
Deniz, 211, 214, - nakliyatı, 179.
Denizli, 364.
Deraliye, 311.
Dernek, 230, 297, 330.
Dersaadet, 171, 199, 220, 291, 316, 326, 342, 364, 368, - rıhtımları, 171.
Deveboynu geçidi, 170.
Devlet, 20, 24, 27-30, 32, 39-45, 58, 60, 61, 63, 71-74, 77, 78, 81, 82, 84-86, 91, 94, 97, 100, 103, 110-112, 118, 119, 130, 140-147, 161, 172, 173, 181, 183, 191, 194, 195, 197, 211-213, 215, 229, 234, 237, 240, 243, 244, 250, 259, 263, 269, 270, 272, 278, 280, 293, 336-338, 345, 347, 351, 387, 392, - adamı, 22, 190, 192, - başkanı, 192, - borçları, 172, - bünyesi, 172, - hayatı, 142, - hizmeti, 172, - idaresi, 172, - kitabı, 175, - kredisi, 170, -ler, 177, 376, - memurları, 221, - müesseseleri, 60, 191, - yapısı, 31.
Devrim, 239.
Dış, - borç, 190, 191, 336, - ticaret, 29.
Diktatör, 269.
Dilaver Bey (Polis Müdürü), 358.
Din, 69, 71, 75, 76, 85, 94-97, 103, 117, 140, 219, 237, 240, 242, 246, 248, 254, -dar, 218, -daş, 65, 82, 93, 103, 106, 121, 206, 227, 254, 378, -e tecavüz, 95, - ilimleri, 97, - işleri, 175, - kardeşleri, 251, 378, -sizlik, 97, 218, - tarihi, 69.
Dini Dersler, 250.
Dini, - akideler, 301, - araştırmalar, 97, - binalar, 176, - eğitim, 28, - hadiseler, 69, - hakikat, 109, 110, 241, - müesseseler, 28, - okul, 28, - siyaset, 58, 59.
Diplomasi, 21, 42, 45.
Diplomat, 28, 31, -lar, 84, 189.
Diplomatik, 29, 49, - ilişkiler, 32, - usul, 194, - vasıtalar, 45.
Diyarbakır (Diyarbekir), 63, 131, 132, 166, 364.
Dobruca, 30.
Doğu, 21, 36, 90, 177, 178, 342, - demiryolları, 171, - halkları, 22, - kavimleri, 57, -lu milliyetperverler, 22, - milliyetçi faaliyetleri, 23, - vilayetleri, 165, 167.
Doğu Anadolu, 321.
Doğu Roma, 218, - İmparatorluğu, 57, 139.
Doğu Trakya, 30, 63, 178
Doktor, 68, 96, 111, 201, 222, 323, 324, 326, 360, 380, 381.
Donanma, 62, 381.
Dua, 67, 110.
Dumlupınar Meydan Muharebesi, 24.
Durban Hilafet Cemiyeti, 324.
Duygu, 364.

Dünya, 20, 21, 24, 45, 52, 57-60, 62, 68, 72, 73, 81, 82, 85, 88-90, 92, 97, 111, 114, 117-119, 144-146, 149, 158, 175, 195, 197, . 210, 214, 227, 228, 236, 238-240, 245, 246, 264, 287, 371, - barışı, 176, - milletleri, 19, savaşı, 24, 45, - ticareti, 235.
Düşman, 20, 21, 28, 29, 48, 62, 63, 65, 70, 82, 84, 88, 91, 94, 98, 109, 110, 112, 120, 142, 143, 158, 164, 166, 168-172, 179, 180, 182-184, 192, 194, 210, 227, 240, 242, 245, 254-256, 261, 264, 265, 272, 284, 371, 375, -ca, 207, - darbeleri, 111, - donanması, 62, 63, - dünyası, 83, - istilası, 115, - kuvvetleri, 142, -lar, 49-52, 56, 69, 71, 72, 83, 142, 143, 146, 159, 178, 204, 207, 212, 228, 233, 236, 248, 281, -lık, 203, 238, - orduları, 144, 161, - safları, 142, -sız, 144, - tahribatı, 170, - tayyareleri, 67.
Düyunu Umumiyei Osmaniye, 119, 141, 190, 335, 344, 351, - İdaresi, 353.

Edebiyat, 24, - Medresesi, 330.
Edhem Bey (İzmir Belediye Reisi Vekili), 129.
Edirne Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 388.
Edirne, 27, 32, 34, 56, 164, 171, 195, 196, 314, 355, - mebusu, 33.
Edremit, 115.
Efrat, 123, 145, 162, 179, 180, 206, 274, 280, 328, 344.
Ege Denizi, 29.
Eğitim, 23, 28, 174, -de birlik, 175, - vasıtaları, 371.
Ekonomik, - kölelik, 190, - menfaat, 28, - meseleler, 32, - rejim, 29.
Elazığ (Mamuretülaziz), 268.
Elcezire Cephesi, 178.
Elektrik dağıtımı, 171.
Ellison, M. Grace (İngiliz gazeteci), 247.
Emek Misakı Millisi, 147.
Emek, 145, 146, -çi, 99, 106.
Emekli, - maaşları, 173, - subaylar, 366.
Emevi, - halifeleri, 77, -ler, 241, 242.
Emin Cemal Bey (Belediye Tabibi), 391.
Emin Paşa, 46.
Emniyet, 162.
Endülüs, 57.
Ensarî (Doktor), 323, 324.
Entrika, 302.
Enver Paşa, 23.
Ercüment Ekrem Bey (Beyoğlu Dairei Belediye Reisi), 385.
Ereğli, 232.
Erkek, 23, 69, 70, 109, 163, 173, 174, 244, 245, 247, 277, 297, 358, - çocuk, 114, - idadisi, 173, -ler, 56, 68, 97, 113, 119, 246, 248, - sultanisi, 173.
Erkek İlk Öğretmen Okulu, 174.
Erkek Öğretmen Okulu, 55, 163, 173, 227, 209, 277.
Ermeni, 316, - General, 273, - heyeti, 326, -ler, 218, 316, - örgütler, 225.
Ermenistan, 301.
Erzincan, 131, 132, 170.
Erzurum, 63-65, 81, 132, 148 170, 200, 221, 269.
Erzurum Kongresi, 64, 148, 221.
Esad (İleri) Efendi (Aydın Mebusu), 270, 295.
Esaret, 65, 110, 115, 253, 254, 375, - zinciri, 237.
Eser, 67, 156, 318, 342, 343.
Esir, 40, 63, 73, 83, 142, 145, 177, 179, 180, 375, 210, 228, 236, 237, 240, 254, 257, -ler.86.
Eskişehir, 124, 142, 149, 150, 166, 169, 170, 236, 330, 347.
Esnaf, 149, 219, 233, 243, 255, - cemaatleri, 114.
Esnaf Cemiyeti, 217.
Eşkıya, - çeteleri, 162, -lık, 162.
Eşraf, 206, 358, 370.
Etf'al (Çocuk) Hastanesi, 168.
Ethem (Çerkes), 273.

Evkaf işleri, 174.
Evkaf-ı İslamiye Mütevelliler Cemiyeti, 310.
Evliya, 67.
Eyüb Sabri Bey (Operatör), 240.

Fabrika, 55, 92, 98, 114, 120, 142, 173, -lar, 99, 147, 149, 178, 209, 219.
Fahreddin Bey (Kars Mebusu), 382.
Fahreddin Bey (Niğde İş Ocağı Heyeti İdaresi Reisi), 367.
Fahrettin (Altay) Paşa, 363.
Faik (Kaltakkıran) Bey (Mebus), 388.
Fâlih Rıfkı (Atay) Bey, 291, 391.
Farabi, 254.
Fatih Sultan Mehmet, 58, 139, 140, 262.
Fazlı Necip Bey (Eski Matbuatı Dahiliye Müdürü), 51.
Felsefe, 144, 252.
Felsefi, - hükümler, 96, - teoriler, 175.
Fen, 59, 67-69, 92, 95-97, 109, 110, 165, 175, 211, 233, 237, 240, 358, 359, - memuru, 172.
Fenni, 170, 246, - alet, 146, 170, - beyinler, 179, - bilgiler, 178, - gelişmeler, 280, - gösteri, 358, 359, - hakikat, 118, - usul, 165, - vasıtalar, 91, 179, 211.
Ferdi saltanat, 52, 182.
Ferid Bey (Paris Temsilcisi), 323.
Ferid Celâl (Güven) Bey (*Yeni Adana* Başyazarı, Adana Türk Ocağı Kâtibi Umumisi), 202.
Ferit (Damat) Paşa, 268.
Fetih, 210, -ler, 90, - meydanları, 140.
Fetva, 66, 67, 142.
Fevzi (Çakmak) Paşa (Erkânıharbiyei Umumiye Reisi), 48, 122, 124, 149, 150, 266, 267, 319, 325, 347, 349, 380.
Fevzi Efendi (Hüsnühat Müderrisi, Hattat), 251.
Fevziye Medresesi, 250.
Fırka, 39, 40, 43, 97-102, 119, 120, 133, 134, 147, 215, 220, 278, 282, 287, 290, 332, 352, 355, 356, 357, 364, 365, 370, 380, 382, 388, 391, 396.
Fikir muharebesi, 371.
Fikriye Hanım, 199.
Filozof, 73.
Firar, 54.
Firari, 163.
Fotoğraf, 325.
Frank, 351, 353, 378.
Fransa, 36, 45, 74, 151, 262, 378, - delege heyeti, 37.
Fransa Hindistanı, 323, 324.
Fransız, 36, 39, 158, 225, - delege, 36, - delege heyeti, 45, 151, - dostluğu, 37, - gazeteleri, 45, 384, -lar, 26, 87, 112, 119, 141, 275, 384, - mandası, 225, - menfaatları, 151, - milleti, 37, 73, 262, - ordusu, 262.
Fransızca, 36, 97, 250, 251.
Frew (Rahip Fru), 63.
Fuad (Umay) Bey (Türkiye Himayei Etfal Cemiyeti Genel Sekreteri, Bolu Mebusu, Doktor), 201.
Fuat (Bulca) Bey (Ankara Kumandanı), 358.
Füreya Hanım, 46.

Galata tüneli, 171.
Galiçya, 61, 142.
Gayrimüslim, 141, 218, -unsurlar, 103.
Gazete, 19, 39, 41, 45, 55, 56, 134, 151, 189, 221, 290, 292, 299, 300, 306, 320, 361, 364, 395, -ler, 83, 93, 97, 159, 225, 352, 384, 390.
Gazeteci, 44, 45, 220, 247.
Gebze, 170, 266.
Geçit Teşkilatı (Köfte Teşkilatı), 266.
Geliran, 170.
Gemi, 152, 179, 212, 302, -cilik, 171, -ler, 90, 320.
Genç, 70, 192, 203, 211, 222, 254, 258, 259, - beyinler, 243, - kadınlar, 179, - kız, 70, -ler, 186, 202, 209, 236, 239, 240, 243, 265, 285, 297, 323, -lik, 52, 173, 229, 230, 236, 260, 333, 371.

Gençler Yurdu, 224, 229.
Genel seçimler, 221.
George, Lloyd (Loyd Corc), 53.
Giresun, 162, 390, -lu, 299.
Göç, 90, 106, - felaketi, 164.
Göçmen, 30, 31, -ler, 106.
Göztepe, 28, 35.
Gülcemal Vapuru, 124.
Gümrük, -ler, 85, - memurları, 54, - muameleleri, 142, - sınırı, 30, 32, - vergileri, 85.
Güneydoğu sınırı, 178.
Güvenoyu önergesi, 194.
Güzel sanatlar, 342, - sergisi, 174.

Haber, 22, 122, 225, 301, 390, -ler, 182.
Haberleşme, 164, 171, 308, 339, - şebekesi, 165.
Hacı Ahmet Hamdi Efendi (Muş Mebusu), 181.
Hacı Bilâlzade Bilâl Bey, 300.
Hacı Evliya Efendi, 292.
Hacı Faik Bey, 323.
Hacı İbiş Ağazade Salih Efendi (Kütahya Meydan Mahallesi İkinci Seçmenlerinden), 362.
Hacı Süleyman Efendi (İzmir Mebusu), 331.
Hadis, 252.
Hafız Kemal, 292.
Hain, 67, 184, 272, -ler, 213, 214, 227, 242.
Hakanlar, 142.
Hâkim, 168, -ler, 169, -ler mektebi, 169, -lik teşkilatı, 168.
Hâkimiyet, 20, 21, 23, 29, 38-40, 43, 51, 56, 60, 61, 64, 71, 73-76, 78, 80, 83, 94, 99, 101, 109, 110, 113, 115, 117, 119, 142-144, 146, 149, 181-184, 191, 214, 232, 234, 253, 257, 260, 263, 269, 270, 277-279, 281, 292, 296, 304, 307, 315, 375, 377, - aşkı, 184, - yetkisi, 191.
Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir, 56, 74, 278.
Hakk bkz. Allah.
Hakkı (Ungan) Bey (Kâtip, Van Mebusu), 200.
Hakkı Hami (Ulukan) Bey (Sinop Mebusu), 195-197.
Hakkı Tarık (Us) Bey, 390.
Halep, 62, 225.
Halife, 30, 58, 61, 63, 64, 66, 67, 72, 77, 78, 82, 107, 118, 119, 185, 242, 286, - kuvvetleri, 66, -ler, 79.
Halil Bey (Afyonkarahisarı Belediye Reisi), 315.
Halil Zeki Bey, 43.
Halim Efendi bkz. Abdülhalim Çelebi.
Halk Fırkası, 39, 40, 43, 56, 97-101, 119, 120, 133, 134, 215, 278, 282, 287, 332, 352, 356, 357, 364, 380, 382, 388, 391.
Halk, 20-24, 29-33, 39, 40, 50, 51, 53-55, 64, 66, 67, 76, 88, 93, 94, 98, 103, 108, 109, 113-115, 117-121, 139, 140, 142, 143, 147, 149, 168, 170, 172, 174, 176, 179, 187, 191, 192, 209, 211, 212, 218, 220-222, 225, 229, 231-233, 238, 239, 253, 256, 258, 260-264, 269, 279, 280, 284, 288, 291, 292, 300-302, 313, 315, 365, 368, 369, 374, 377, 382, 386-388, - çı, 41, 99, - devleti, 143, 278, - devri, 144, - hâkimiyeti, 20, 278, - hükümeti, 51, 52, 55, 102, 213, 278, -ın menfaati, 147, -ın mukadderatı, 213, - manzarası, 204, - sınıfları, 100, 139, - siyaseti, 57, - temsilcileri, 131, 132, 138, 149.
Halkalı Ziraat Mektebi, 169.
Halkoyu, 37.
Hamdi (Ülkümen) Bey (Trabzon Mebusu), 272.
Hamdi Bey (Donanma Kumandanı, Miralay), 381.
Hamdizade Hamdi Ragıp Efendi, 250.
Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey (Maarif Vekili Müderris), 381.
Hamzir, 170.
Hapishane, 163, 165.

Harbi Umumi (Cihan Harbi), 24, 30, 41, 45, 61, 62, 142, 164, 178, 211, 262, 301, 342.
Harekât, 45, 48, 49, 140, 142, 157, 176,245, 259, 302, 308, 337, 338, 344.
Harici, - düşman, 182, 233, - düşmanlar, 64, 142, 143, - haberleşme, 165, - siyaset, 140, 263 - ticaret, 92, 177.
Harita, 84, 158, 160, 173, - dairesi, 179.
Harp, 20, 41, 42, 44, 49, 56, 78, 84, 86, 88, 102, 106, 159, 160-162, 168, 169, 172, 173, 178, 188, 191, 192, 194, 215, 219, 221, 226, 227, 236, 244, 245, 265, 302, 320, 337, 371, - cephesi, 158, - gemileri, 152, - hali, 198, - hazırlıkları, 161, - ihtimali, 132, - levazımı, 126, - maddeleri, 173, - müesseseleri, 179, - tecrübeleri, 178, - vasıtaları, 62.
Harp Akademisi, 371.
Hars bkz. Kültür.
Hasan (Saka) Bey (Trabzon Mebusu), 48, 150.
Hasan Âli Bey (Darülmuallimin muallimlerinden), 55.
Hasan Bey (Rize Liva İdare Meclisi Üyesi), 313.
Hastalık, 166, 167.
Hastane, 108, 163, 167, 168, 209.
Havva, Hz., 67.
Hayati Bey (Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü), 123, 133, 134, 199.
Hayati, - gaye, 138, - ihtiyaçlar, 142, - vasıflar, 139.
Haydar (Yuluğ) Bey (İstanbul Valisi), 312.
Haydar Rüştü Bey (*Anadolu-Duygu* Gazeteleri sahibi), 138, 364.
Hayvan, 30, 163, 172, 211, -lar, 169, 212, 280.
Hayvanat bahçeleri, 174
Hayvan Vergisi bkz. Ağnam Rüsumu.
Hazine, 172, 173.
Hazro, 364.
Hıfzıssıhha, 166.
Hıristiyan, 23, - âlemi, 238, - azınlıklar, 22, -lar, 238, - vatandaşlar, 22.
Hıyanet, 184.
Hıyaneti Vataniye Kanunu, 340.
Hikmet Bey (Adnan Adıvar Bey'in yardımcısı), 27, 28.
Hikmet Bey (Darülmuallimin muallimlerinden), 55.
Hilafet, 62, 66, 118, 143, 241, 246, - makamı, 180, 279, - ordusu, 54, 142, - Cemiyeti, 324, - Komitesi, 136, 369.
Hilâli Ahmer (Kızılay), - Cemiyeti, 164, 245, 314, 369, - Kadınlar Şubesi, 244, - Kongresi, 154, - Şubesi, 163.
Himayei Etfal, 164.
Hindiçini, 145.
Hindistan, 119, 136, 139, 251, 323, 324, 369, -lı, 136.
Hindistan Hilafet Komitesi, 136, 369.
Hindistan İslam imparatorluğu, 119.
Hindistan Türk imparatorluğu, 119.
Hint, 23, 323, 354, 369, 378, - Müslümanları, 354.
Hint Müslümanları Talebe İttihadı, 354.
Hint Okyanusu, 323, 378.
Hive hükümeti, 43.
Hukuk Muhakemeleri Usulü, 169.
Hukuk, 22, 40, 142, 176, 195, 263, 288, 290, - ilmi, 279, - Mektebi, 251, - noktası, 196.
Hukuki hükümler, 169.
Hulusi Bey (Afyonkarahisar Mebusu), 198, 274.
Hükümdar, 52, 58, 65, 66, 73, 77-80, 241, 254, 263, 296, -lar, 57, 75, 242, 374.
Hükümet, 20, 27-33, 35, 36, 42-45, 51-55, 58, 61-65, 72, 73, 76-79, 81, 82, 84, 85, 88, 102, 109, 110, 119, 120, 130, 140, 143-147, 163, 165, 168, 170, 175-178, 183, 191, 194, 196, 198, 213, 217, 226, 229, 232, 234, 242, 243, 250, 263-265, 268, 272, 278, 283, 291, 302, 304, 314.

316, 321, 380, 386, 387, 390, 392, - dairesi, 149, -ler, 190, - memurları, 21, - merkezi, 156, - şekli, 21, 190, 214, 250, - tarzı, 214.
Hür, 23, 31, 375.
Hürriyet, 20, 22-24, 51, 53, 112, 149, 151, 165, 183, 287, 301, 320, 351, 385, 386.
Hüseyin Avni (Ulaş) Bey (Birinci Reis Vekili, Erzurum Mebusu), 200, 269.
Hüseyin Cahit Bey, 196, 197.
Hüseyin Rıfkı Bey (Nafıa Vekâleti Turuk u Maabir Müdürü Umumisi), 388.
Hüseyin Ruhi Bey (Tekfurdağı Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi), 370.
Hüsnü Bey (Kâtip, Bitlis Mebusu), 200.
Hüsnühat (Güzel yazı), 251.

Irak, 59, 81, 91.
Irgat, 329.
Irk, 94, 97, -lar, 103, -taş, 65, 82, 90, 106, 212, 218, -taşlar, 93.
Islahat, 21, 22.
Isparta, 55, -lılar, 55.

İbni Rüşd, 254.
İbni Sinâ, 254.
İbrahim Hakkı Efendi, 53.
İç Anadolu, 32.
İçki, 351, - yasağı, 23.
İdam, 47.
İdare teşkilatı, 164.
İdari, - bağımsızlık, 280, - meseleler, 337.
İhbar, 123.
İhracat, 169, 235.
İhsan Bey (Cebelibereket Mebusu), 159, 183, 196.
İhtilal, 319, - Komitesi, 319, -ler, 66.
İhtilalkârane faaliyetler, 22.
İkdam, 220.
İkinci İnönü Meydan Muharebesi, 144.
İktidar, 41, 77, 392, - mevkii, 47.
İktisadi, 50, - ahval, 43, - bağımsızlık, 280, - bağımsızlık hukuku, 176, - gelişim, 278,- gelişme, 320, - hâkimiyet, 144, 146, - hayat, 169, 170, 175, - hürriyet, 22, 320, 351, - icaplar, 165, - ilişkiler, 169, - kaynaklar, 140, - mahkûmiyet, 212, - maksatlar, 119, - menfaatlar, 98, - mesai, 172, - meseleler, 157, 164, 195, 197, 336, 337, - münasebetler, 177, - muzafferiyet, 144, - refah, 161, - siyaset, 138, - yükseliş, 138.
İktisadiyat, 92, 93, 139, 143, 144, 146, 212, 222, 233, 234, 387.
İktisat, 32, 33, 40, 54, 120, 122, 124, 127, 128, 131, 132, 134, 137, 138, 145, 148, 170, 232, 246, 277, 278, 358, - hususları, 279, - öğretimi, 170, - programı, 147, - sahası, 151, 169, - teşkilatı, 145.
İktisat Kongresi bkz. İzmir İktisat Kongresi.
İlahi, 81, - emirler, 69, 76.
İlim, 24, 59, 67-70, 77, 81, 93, 95-97, 102, 109, 110, 115, 147, 175, 207, 211, 233, 237, 239-241, 246-248, 277, 279, 371, - hayatı, 246, - ocağı, 113.
İlmi, 246, - fikirler, 387, - Hadis, 252, - hakikat, 118, - hayat, 175, - ilerleme, 21, - mana, 139, 145, - müsamereler, 174, - teori, 175, - terbiye, 241, - zevat, 255.
İltica, 106.
İltihak, 196, 273, 290, 302.
İmalatı Harbiye Fabrikaları, 178.
İmam Gazali, 254.
İmam Yahya, 303.
İmam, 95, 97, 174, 254, 303, 317, 320.
İman, 239, 242, 254, 261, 263, -lı ulema, 242, -sız, 242.
İmparator, 73, -luk, 23, 54, 57, 58, 77, 82, 91, 119, 139, 143, 190, 224, 240, 336, -luklar, 84.
İmtiyaz, 140, 171, 321, -lar, 36, 141.
İnanç, 22, -lar, 237.
İncir Hanı, 104.
İnebolu, 272.
İngiliz, 268, 301, - çevreleri, 47, - çiftçisi, 141, - delege heyetleri, 39, - gazeteci,

247, - gazetesi, 189, - hafiyeleri, 66, - işgali, 266, -ler, 26, 49, 54, 62, 85, 87, 157, 158, 197, 198, 266, 376, - lirası, 323, 369, - milleti, 88, - muhabiresi, 247, - politikası, 47.
İngilizce, 97.
İngiltere, 48, 73, 87, 191, 336.
İnkılap, 54-56, 61, 202, 203, 234, 236, 240, 244, 245, 248, 265, 269, 387, - hareketi, 255, -lar, 214.
İnönü, 144, 371.
İnşaat, Tarik, Irgat, Rençber, Amele Cemiyeti, 329.
İnzibat, 163, 272.
İpek fabrikaları, 209.
İran, 43, 61, 118, 177, 190, 213, 238, - devleti, 60.
İranîler, 218, 237.
İrtica kuvvetleri, 66.
İrticai fikir cereyanları, 292.
İsa Ruhi Efendi (Müderris Hadimi), 250.
İskender, 218.
İskenderun, 224, 225, 275, - Körfezi, 62, -lu Türkler, 225.
İslam, 52, 57, 69, 95, 239, 250, 254, 311, 323, - ahalisi, 378, 378, - âlemi, 57-60, 62, 109, 110, 118, 212, 237, 238, 254, 354, - birliği siyaseti, 58, - cemaati, 378, - cemiyeti, 237, - devleti, 60, - dini, 95, 237, - ehli, 110, - gençleri, 323, - hanımları, 324, - hayatı, 247, -ın menfaatı, 219, - imparatorlukları, 119, - kadınları, 71, - kardeşlerimiz, 145, - kavimleri, 237, -lar, 59, 218, 238, 241, 279, - memleketleri, 59, 118, 237, - taarruzu, 57, - ümmetleri, 118.
İslam Gençlerine Yardım Cemiyeti, 323.
İslami, -hükümler, 96, - kavimler, 175.
İslamiyet, 57, 237.
İsmail Canbulat Bey, 381.
İsmail Habib (Sevük) Bey (*Hâkimiyeti Milliye* Muhabiri), 224.
İsmail Hakkı Efendi, 109.
İsmail Şükrü (Çelikalay) Efendi (Hoca) (Afyonkarahisar Mebusu), 97, 296.
İsmet (İnönü) Paşa (Hariciye Vekili, Edirne Mebusu), 26, 33, 48, 49, 64, 122, 124, 127, 131, 132, 150, 151, 195, 196, 335, 336, 339, 341, 344, 346, 347, 349, 351, 353, 392, 393.
İstanbul, 25, 29, 30, 34, 47, 51, 54, 57, 61-63, 65, 66, 77, 86, 99, 122, 124, 131, 139, 142, 163-165, 167, 171, 173, 175, 176, 178, 179, 186, 199, 200, 220, 221, 246, 247, 266, 268, 272, 277, 284, 288, 310, 312, 329, 330, 336, 337, 355, 364, 370, 371, 374, 376, 379, 381, 390, 396, - ahalisi, 287, - gazeteleri, 290, 390, - halkı, 220, 221, 291, 292, 374, 375, 377, - hükümeti, 302, -lular, 284, - vilayeti, 186.
İstanbul Darülfünunu (İstanbul Üniversitesi), 389, - Birliği, 333.
İstanbul Darülmuallimini (İstanbul Erkek Öğretmen Okulu), 277.
İstanbul Evkafı İslamiye Mütevelliler Cemiyeti, 310.
İstanbul Kimyahanesi, 167.
İstanbul Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 383, - Heyeti, 380, - Teşkilatı, 221.
İstanbul Orman Mektebi, 169.
İstanbul Sanayi ve Ticaret Mektepleri, 169.
İstanbul Türk Ocağı, 318.
İstanbul Türk Ticaret Birliği, 330.
İstanbul Umum Amele Birliği, 330.
İstanbul ve Civarı Rum Cemaati Mütevelliler Cemiyeti, 379.
İstasyon, 114, 115, 149, 165, 202, 224, 232, 256, 264, 274, 384.
İstatistiki hayat, 175.
İstibdat, 20, 73, 77, 238, 241, 242, 296, 374.
İstihbarat, 221, 382, 394, 395, - teşkilatı, 275.
İstihdam, 166.
İstikbal, 299, 300.
İstiklâl, 184.

İstila, 19, 106, 115, 218, 245, 281, 386, 387, -cılar, 141.
İstinaf Mahkemesi (Temyiz Mahkemesi), 168, 357.
İsveç, 212.
İsviçre, 21.
İsyan, 196, -lar, 142, 143, 203.
İş Ocağı, 322, 348, 367.
İşçi, 30, -lik, 129.
İşgal, 54, 61, 63, 65, 164, 171, 261, 266, 272, 284, 287, 375, -ci, 31.
İşkence, 53, 109.
İtalya, 376, - delegesi, 393, - delege heyetleri, 39.
İtalyan, 158, 376, -lar, 87, 112, 119.
İthal, 55, 279.
İthalat, 54, 235.
İtikadi hayat, 175.
İtilaf, - delege heyeti, 119, - devletleri, 31, 39-41, 44, 61, 86, 119, 145, 156, 157, 194-196, 336-338, 345, 392, - devletleri delegeleri, 197.
İttifak, 101.
İttihat ve Terakki, 47, 221, 291, - Cemiyeti, 290, - Fırkası, 220, 290, - Merkezi Umumisi, 290.
İttihatçılar, 47, - takımı, 221.
İyon kenti, 167.
İzci, 186, 208, -ler, 209.
İzmir, 32, 33, 35, 36, 39-41, 47, 48, 50, 51, 61, 63, 66, 81, 82, 90, 91, 103, 104, 108, 115, 124, 126-129, 131, 133, 134, 137, 142, 149, 151, 152, 155, 164, 166, 167, 170, 171, 274, 278, 286, 298, 325, 331, 337, 363, 369, 376, - gazetecileri, 44, 45, - halkı, 50, -in işgali, 54, - suikastı davası, 47.
İzmir İktisat Kongresi, 32, 33, 50, 120, 122, 124, 127, 128, 131, 132, 134, 137, 138, 145, 148, 232, 278.
İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 298.
İzmir Mütekaidini Zabitan Teavün Cemiyeti (Emekli Subaylar Yardımlaşma Cemiyeti), 366
İzmir Sanatlar Mektebi, 130.
İzmit, 27, 28, 56, 159, 220, 221, - mülâkatı, 221.
İzzeddin mevkii, 170.
İzzet Ulvi Bey (Maarif Vekâleti Kalemi Mahsus Müdürü, Yazar), 357.

Jandarma, 163, 164, - idaresi, 163, - kıtaları, 162, -lık, 145, - mektepleri, 162, 164, - sınıfı, 162.
Japon, 158.
Jön Türk hükümeti, 30.

Kabine, 51, 79, 376.
Kadın, 23, 54, 67, 69, 71, 109, 138, 179, 254, 358, -ın giyinme tarzı, 247, -lar, 24, 68, 70, 97, 113, 119, 244, 246, 248, 249, -lık, 56, 248.
Kadınefendi, 185.
Kadızade Ahmet Efendi, 233.
Kâfir, 145.
Kafkas, 138, - cumhuriyetleri, 177, - dağları, 142, - ordusu, 33, - sınırı, 33.
Kafkas Federasyon Hükümetleri, 43, 138.
Kafkasya, 90.
Kağızmanlı Ömer Efendi (Kars Ticaret Odası Reisi), 382.
Kağnı, 147, 179, 320.
Kalaycızade İbrahim Bey (Tüccar), 300.
Kalinin, Mihail İvanoviç (Rusya Sovyetleri Kongresi Merkez Yürütme Komitesi Başkanı), 276.
Kâmil (Miras) Efendi (Afyonkarahisar Mebusu), 357.
Kamunun menfaatı, 219.
Kamuoyu, 197.
Kanada, 141, 321.
Kângırı, 364.

Kâni Bey (Maçka Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi), 309.
Kanun Değiştirme Komisyonu, 169.
Kanun Hazırlama Komisyonu, 169.
Kanun, 22, 23, 40, 52, 53, 74, 76, 80, 119, 143, 144, 163, 164, 173, 177, 274, 280, 340, - koyucu, 73, -lar, 79, 117, 145, 163, 171, 182, 184, 191, 242, 279, 280, -laşma, 164, - maddeleri, 78, 144, -suz, 308, - tasarısı, 164, 172, 175, 176, 180, 191, - teklifi, 270, 271, - yapma, 31, 77, 80, 143, 191.
Kanunî Sultan Süleyman, 139, 140, 218, 262.
Kanuni, - eşitlik, 23, - hükümler, 169, - icabat, 123, - takibat, 123, 164.
Kapaklı, 108.
Kapitülasyon, 85, 119, 140, 151, 167, -lar, 86, 87, 234.
Kara Kemal, 47, 220, 221.
Kara Ticaret Kanunu, 169.
Karaağaç, 157, - meselesi, 158.
Karadeniz, 81, - sahili, 162.
Karahan (Sovyet Hariciye Komiser Vekili), 126.
Karahisarısahip bkz. Afyonkarahisar.
Karakol Kumandanları Mektebi, 162.
Karaman, 232.
Karantina Adası, 167.
Kararname, 336, 345, 351, 353.
Karesi, 116, 355.
Kars Antlaşması, 177, - hükümleri, 177.
Kars, 162, 200, 382.
Karşıyaka, 46.
Kasaba (Turgutlu), 171.
Kasaba, 93, 108, 114, 119, -lar, 70, 71, -lı, 358.
Kasılkıl İslam Hanımları, 324.
Kastamonu Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 361.
Kastamonu, 154, 272.
Kaşıkçızade Tahir Efendi, 234.
Katma, 62.
Kayalıoğlu Kasabası, 108.
Kayseri, 125, 162, 200, 355, -li, 252.
Kâzım Karabekir Paşa (Doğu Cephesi Kumandanı, Edirne Mebusu), 33, 34, 48, 124, 129, 314, 334, 335, 358, 380.
Kemaleddin Sami Paşa (4. Kolordu Kumandanı), 305.
Keman, 46.
Kenan Bey (Kumandan), 208, 209.
Kerkük, 321.
Kılazomen (Klazomenai), 167.
Kır Alizade Ali Rıza Bey (Trabzon Ticaret Kulübü Heyeti İdaresinden), 300.
Kırkağaç, 109, 113.
Kırşehir, 178, 180, 182, 183.
Kız, 70, 163, 174, 224, 297, - idadisi, 173, - Sultanisi, 173, - Sultani Müdiresi, 54.
Kız Öğretmen Okulu, 56, 174.
Kızılay bkz. Hilali Ahmer.
Kilikya, 61.
Kilise, 30.
Kitabülbüyu Kanunu (Medeni Kanun'un birinci kitabı), 168.
Kitap, 168, 173, 175.
Komisyon, 169.
Konfederasyon, 191.
Konferans, 26, 33, 37, 44, 48, 49, 51, 83, 87, 112, 119, 124, 145, 149-152, 156, 158, 177, 194, 195, 198, 335, 337, 338, 344, 345, 392, -lar, 174.
Kongre, 50, 64, 98, 120, 122, 124, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 137, 138, 145, 148, 154, 221, 232, 268, 278, 290, - müzakereleri, 64.
Konservatuvar, 174.
Konya, 91, 164, 182, 183, 193, 200, 232, 233, 236, 243, 244, 250, 286, 294, 330, 340, 355, - halkı, 233, - hanımları, 249, -lılar, 233, 234, 243.
Konya Hilali Ahmer Cemiyeti Kadınlar Şubesi, 244.
Konya Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 294.
Konya Sultani Mektebi, 253.
Konya Türk Ocağı, 85, 243.
Kop geçidi, 170.

Köfte Teşkilatı bkz. Geçit Teşkilatı.
Köle, 72, 254.
Kömür üretimi, 169.
Köprü, 170.
Köy, 81, 93, 108, 115, 144, 314, - imamları, 174, - kahvehanesi, 101, -ler, 70, 89, 149, 168, 179.
Köy Bankaları Kanunu, 169.
Köylü, 54, 70, 75, 98, 99, 101, 102, 172, 183, 202, 225, 358, 387, - kadını, 245, -ler, 52, 56, 95, 169, 314.
Kral, 73.
Kuduz hastalığı bkz. Daülkelp.
Kudüs, 323.
Kur'anı Kerim, 40, 59, 69, 74, 77, 117, 141, 237, 241, 250, 251.
Kurtuluş, 22, 29, 33, 63, 74, 88, 89, 97, 116, 129, 143, 168, 171, 181, 182, 187, 203, 224, 234, 237, 240, 242, 245, 254, 262, 277, 281, 287, 295, 296, 299-301, 317, 356, 375, - günü, 206, - harbi, 302, - hareketi, 255.
Kuvvetler, - ayrılığı, 72, - birliği, 72.
Kuzey Arnavutluk, 29.
Kuzeydoğu Anadolu, 33.
Küçük Asya, 21.
Kükürdlü, 170.
Külliyei İslamiye, 175.
Kültür, 22, 33, 55, 93, 94, 175, 230, 243, 387, - mayaları, 149, - temelleri, 22.
Kütahya, 137, 264, - Sultanisi, 264.
Kütahya Meydan mahallesi, 362.
Kütüphane, 33, 163, 173, 175, 314, -ler, 174.

Lâtife Mustafa Kemal, 34, 46, 104, 105, 108, 113, 155, 232, 249, 250, 358, 359.
Lâzistan, 160, 197, 200, 272, 313.
Le Temps (Tan), 45, 151.
Lenin, V.İ., 276.
Lermizade Ömer Fevzi Bey (Polathane Müdafaai Hukuk Heyeti Müteşebbise Reisi), 317.
Liman, 98, 171, 211, -lar, 92.
Linyit madenleri, 170.
Lise, 163, 174.
Lokomotif, 171.
Londra, 196, 323, 324.
Lozan, 33, 34, 36, 37, 45, 83, 119, 122, 124, 131, 146, 177, 189, 195, 320, 351, 353, 387, 392, - müzakereleri, 26, 48, 112, 177, 335, 336, 339, 341, 344, 347.
Lozan Barış Antlaşması, 189, 321.
Lozan Konferansı, 33, 37, 44, 48, 54, 87, 112, 119, 124, 145, 150-152, 156, 176, 194.

Maarif, 54, 56, 92, 93, 95, 171, 174, 175, 232, 296, 314, 322, 332, 342, 343, 348, 357, 364, 381, 389, - idareleri, 173, - işleri, 173, - kütüphaneleri, 173, - programı, 147, - siyaseti, 56.
Maaş, 166, 172, -lar, 176.
Macaristan Darülfünun ve Mekatibi Âliye Talibîn ve Talibat Derneği (Macaristan Üniversite ve Yüksek Okulları Kız ve Erkek Öğrencileri Derneği), 297.
Macaristan, 297.
Macarlar, 141.
Macit Bey, 199.
Maçka, 309.
Madagaskar, 323, 378.
Maden, 91, 170, -ler, 280, 321.
Mahalli meclisler, 166, 167.
Mahkeme, 86, 168, 279, 357.
Mahkûm, 47, 63, 87, 169, 212, 217, 226, 243, 263.
Mahmut (Soydan) Bey (Seryaver, Siirt Mebusu), 123.
Mahmut Esat (Bozkurt) Bey (İktisat Vekili), 129, 138, 358.
Mahmut Ziya Efendi (Eskici), 114.
Maissa (İtalyan İstanbul Yüksek Komiseri), 376.
Makedonya, 30, 61, 94, 142, - muhtariyeti, 42, - sorunu, 29.
Malatya, 268.

Mali, - bağımsızlık, 190, 280, 351, - bağımsızlık hukuku, 176, - gelecek, 351, - hususlar, 118, - itibar, 169, - kapitülasyon, 85, 119, - meseleler, 157, 164, 195, 197, 336, 337, - pranga, 191, - sene, 173, - siyaset, 172, - tahakküm, 190, - talep, 37, - tasavvurlar, 173, - teşkilat, 165, - usul, 172, - vukuf, 41, - yük, 29.
Maliye, 171, 392, - işleri, 141, 172, - müesseseleri 279.
Malta, 220.
Mamuretülaziz bkz. Elazığ.
Manisa, 390.
Mardin, 289, 332, 390.
Markov, T. (Edirne Bulgaristan Başkonsolosu, General), 27, 34, 376.
Marmara, 86.
Matbaa, 163, 173, 174.
Matbuat, 20, 51, 93, 284, 358, 382, 394, 395.
Mazhar (Ahmet, Akifoğlu) Bey (Kâtip, İstanbul Mebusu), 200.
Mazlum, 116, - milletler, 162.
Mebus, 33, 48, 51, 52, 102, 114, 129, 133, 134, 150, 193, 200, 201, 218, 220, 221, 231, 234, 270, 272, 295, 299, 314, 329-332, 350, 356, 357, 362, 364, 370, 379-388, 390, 391, 396, - adaylığı, 298, -lar, 64-66, 73, 77, 368, -luk, 294, - seçimi, 332.
Mecelle, 168, 169.
Meclis, 21, 23, 25, 26, 31, 36, 38-40, 45, 47, 51, 54, 65, 66, 71, 72, 76-82, 85, 101, 106, 109, 110, 118, 120, 123, 130, 134, 135, 143, 145, 146, 154, 156, 159-164, 166, 167, 169-172, 175-177, 180-182, 184, 186, 191, 194-198, 201, 213, 215, 221, 231, 234, 236, 242, 266-273, 275, 277-279, 283, 284, 287, 291, 294-297, 299, 301-303, 305, 307, 310, 312-314, 316, 318, 321, 325-327, 330, 334, 336, 337, 342-344, 347-350, 353-356, 358, 367, 369, 370, 375, 376, 378, 380, 384, 386, 387, 389, 390, 394, 395, - komisyonları, 191, - mesaisi, 180.
Meclisi Mebusan, 51, 65, 77, 78.
Medeni Kanun, 168, 169.
Medeni, 174, 246, - ahval, 118, - anlaşma, 142, - devlet, 145, - dünya, 89, 90, - icat, 109, 110, - ihtiyaçlar, 118, - memleket, 23, - milletler, 22, 39, 99, 146, 176, 207.
Medenileşme, 68, 120.
Medeniyet, 21, 22, 39, 86, 91, 93, 162, 207, 212, 235, 248, 287, 314, 386, - âlemi, 178, - cihanı, 36, 146, - dünyası, 88, 119, -ler, 237, 238.
Medrese, 55, 96, 97, 113, 175, 213, 250-252, 330, 342, 389, -ler, 95.
Medresetü'l-Hattatin, 342, 343.
Mehmet Bey (İstanbul Umum Amele Birliği Reisi), 330.
Mehmet Hilmi Efendi (İnşaat Zabiti, Yüzbaşı), 123.
Mehmet Nuri (Budak) Bey (Diyarbekir Mebusu), 364.
Mehmet Bey (Ezineli, Çanakkale Mebusu), 332.
Mehmet Efendi (Detseli Müderris), 252.
Mehmet Şükrü (Gülez) Bey (Bolu Mebusu), 196, 391.
Mehmet Vehbi (Bolak) Bey (Karesi Mebusu), 114.
Mehmetçik, 266.
Mektebi Harbiye, 371-373.
Mektebi Nüvvab (Yüksek dini okul), 28.
Mektebi Sultani, 206, 208, 209.
Mektep, 23, 55, 68, 93, 94, 108, 114, 120, 129, 135, 162-164, 166, 169, 170, 172-175, 213, 227, 250, 251, 253, 279, 314, 342, 358, 359, 371-373, - çocukları, 232, -ler, 95, 102, 232, -liler, 115.
Mektup, 31, 44, 70, 106, 135, 165, 187, 194-198, 221, 291, 296, 303, 305, 343, 390.
Melâhat Hanım (Muallime), 55.

Memleket, 23, 24, 37, 39, 40, 43, 50, 52, 53, 55, 56, 59-61, 63, 64, 66, 67, 69, 71-73, 76-79, 81-86, 88-91, 93, 97-103, 106, 109, 111, 114, 115, 118-121, 129, 132, 138-149, 151, 161, 162, 164, 166-174, 176, 178, 181, 183, 190-192, 195, 198, 203, 204, 210, 212, 213, 215, 220, 222-224, 226-228, 233, 234, 238-240, 244, 246, 247, 250, 251, 254, 256, 258-260, 264, 270, 272, 277-282, 287, 296, 299, 301, 302, 304, 306-308, 315, 320, 333, 342, 356, 365, 375, 378, 386, 389, 392, 396, - ahalisi, 58, - çocukları, 208, - evladı, 175, - halkı, 76, -in âlimleri, 258, -in aydınları, 258, -in menfaatları, 61, -in muallimleri, 258, -ler, 218, 235, 237, - menfaatı, 171, - mukadderatı, 355, - saadeti, 132.

Memur, 21, 30, 54,53, 163, 166, 171, 172, 200, 221, 250, 347, 350, 358, -lar, 66, 100, 165, 280, - sınıfları, 165.

Memuriyet, 342.

Menfaatperestler, 141.

Menteşe, 295.

Mersin, 160, 171, 202, 222, 224, - halkı, 222, -liler, 222.

Mersin Millet Bahçesi, 222.

Mescit, 175.

Mesleki, - dersler, 165, - ilerleme, 169.

Meşruti saltanat, 72, 78, 141, 191.

Meşrutiyet, 52, 72.

Mevlânâ, 193.

Mevlit, 115, 117.

Mezhep, 103.

Mısır, 58, 59, 175, 213, -lı, 23, -lılar, 218, 237, - toprağı, 211.

Milis, 56, - subayları, 100.

Millet, 19, 20, 22-25, 28, 29, 31, 36-41, 43-47, 50, 51, 53, 54, 56, 58, 60-62, 64-69, 71-78, 80-83, 86-92, 94-102, 106, 109-113, 115, 117-120, 123, 130, 134, 135, 139-148, 151, 154, 156, 161, 162, 176, 177, 180-184, 186, 191, 194, 195, 201-204, 206-208, 210, 212-215, 217-219, 221, 222, 224, 226-229, 231-234, 236-241, 243, 245-248, 250, 253-255, 257-259, 262-273, 275, 277-279, 281, 282, 284, 285, 287, 290, 291, 294-297, 299-301, 303-307, 309-318, 321, 325-328, 334, 336, 342-344, 347-350, 353-356, 358-360, 362, 367, 369, 375-378, 380, 384-387, 389, 394, 395, - bağımsızlığı, 280, - efradı, 280, - emelleri, 149, - fertleri, 101, 239, - hâkimiyeti, 64, 78, 269, 307, - hayatı, 43, 142, -in arzusu, 139, -in bağımsızlığı, 281, -in emelleri, 139, 236, -in hâkimiyeti, 73, 74, 214, -in korunması, 213, -in kurtuluşu, 203, -in menfaati, 158, 236, -in refahı, 213, -in saadeti, 132, - iradesi, 142, - kürsüsü, 179, - meclisi, 31, 54, 56, 151, 236, - mefkûresi, 240, - mukadderatı, 355, 374, 375, - siyaseti, 57, - vicdanı, 237.

Milletler Cemiyeti bkz. Cemiyeti Akvâm.

Milletvekilleri, 72.

Milli, 318, 389, - akideler, 240, 301, - ananeler, 237, 248, - arzu, 43, - aşk, 374, - bağımsızlık, 277, 304, 375, - bayram, 304, 307, 312, - benlik, 240, 257, - çoğunluk, 56, - dava, 161, 206, - devir, 144, - devre, 143, - düsturlar, 269, - eğitim, 55, - emeller, 78, 83, 117, 213, 375, - faaliyet, 220, - feyiz, 328, - galibiyet, 371, - gaye, 40, 42, 53, 103, 138, 161, 300, - hâkimiyet, 40, 51, 52, 73-76, 78-80, 101, 109, 110, 113, 143, 144, 146, 163, 175, 181-184, 215, 234, 253, 257, 260, 269, 270, 278, 279, 281, 287, 292, 296, 304, 315, 375, 377, - haklar, 244, - hamiyet, 173, - harekât, 45, 302, - hayat, 139, 148, - hazine, 172, - heyet, 65, - hissiyat, 190, - hizmet, 221, 291, - hükümet, 163, 165, 283, 304, - hürriyet, 149, 183, - hususiyetler, 247, - idare, 161, 164, 171, 182, 258, 265, - ihtiyaçlar, 279, - irade, 117, 214, - irfan, 389, - kabiliyet,

374, - kahraman, 20, - kitle, 375, - kültür, 22, 55, 175, - maksatlar, 156, - mazıler, 237, - meclis, 21, 23, 56, - mefkûre, 260, - menfaatlar, 38, 262, 263, - mesai, 207, 308, 370, 374, - mevcudiyet, 214, 240, - mücadele, 172, 220, 244, 245, 328, 371, 374, 375, 387, - mücahede, 164, 231, 287, 301, 317, - müdafaa, 221, - müessese, 120, - muhit, 181, - mukadderat, 278, - muvaffakiyet, 313, - ordu, 327, - ordu teşkilatı, 179, - prensipler, 171, - refah, 139, 192, - saadet, 139, 300, - saltanat, 52, - seciye, 93, 94, - servet, 139, 227, - sınır, 42, 45, 85, 160, 164, - siyaset, 58, 59, - şiar, 172, - tarih, 69, 139, 142, 144, 148, 371, - tavırlar, 246, - teşekkül, 220, - teyakkuz, 360, - ticaret, 227, 235, - uyanış, 360, - varlık, 180, - vazife, 72, 93, 120, 162, 278, - yükseliş, 375, - zafer, 161.
Milliyet, 93, 94, 112, 247, 318, - fikirleri, 240, - prensibi, 240, - teorisi, 240.
Milliyetçi, 189, - faaliyetler, 23, - hareket, 21.
Milliyetperverler, 22, 93.
Misakı Milli, 32, 53, 65, 85, 86, 88, 101, 143, 148, 158-160, 178, 181, 182, 184.
M.M. Grubu bkz. Müdafaai Milliye Grubu.
Mondros Mütarekesi, 142, 290.
Montesquieu (Monteskiyö), 73.
Moskova Antlaşması, 387, - hükümleri, 177.
Moskova, 126, 262, 381.
Moytapzade Rifat Bey, 340.
Muallim, 55, 92, 130, 173, 251, 258, 264, 265, 279, 314, 342, 343, 358, 359, -ler, 175, 277, -ler derneği, 208, 209, -ler heyeti, 174.
Muallime, 55, 264, 265.
Muaveneti İçtimaiye İşleri (Sosyal Yardım İşleri), 167, 314.
Muaveneti İçtimaiye Vekâleti (Sosyal Yardım Bakanlığı), 106.
Muaviye, 241.
Mudanya, 171, - Mukavelenamesi, 344.
Muhabir, 19, 129, 149, 150, 151, 188, 189, 224, 284, 290, 320, 321, -ler, 247.
Muhabire, 247, 248.
Muhacirin Cemiyeti, 106.
Muhalefet, 238, 240, 292.
Muhalif, 54, 62, 80, 85, 98, 99, 203, 246, 300, 315, - harekât, 308.
Muhamat (Avukatlık) Kanunu, 168.
Muhammed Ali, 145.
Muharebe, 24, 100, 144, 157, 158, 178, 179, 264, 371, - cephesi, 161, - meydanları, 203, 222.
Muharrem Kararnamesi, 336, 345, 351, 353.
Muhlis Bey (Konya Belediye Reisi), 244.
Muhtar (Ahmet) Bey (Moskova Sefiri Kebiri, İstanbul Mebusu), 126, 381.
Muhtariyet, 42, 279.
Mukaddes topraklar, 203.
Muradhanzade Bahri Bey, 300.
Muradhanzade Ziya Bey (Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi), 299, 300, 306, 309.
Murat Bey (Ankara Valisi), 358.
Musa Kâzım Bey (Erkânıharp Miralayı), 357.
Musa Kâzım Efendi (İkinci Reis Vekili, Konya Mebusu), 200.
Musevi, 56, 103, -ler, 56, 108, - vatandaşlar, 103.
Mustafa Asım Bey (Darülmuallimini Âliye mezunlarından), 251.
Mustafa III., 60.
Musul, 37, 45, 85, 321, - meselesi, 48, 157-160, 195, 197, 336, - sınırı, 26, - teklifi, 197, - vilayeti meselesi, 157.
Muş, 181.
Mutlakiyet, 72.
Muzaffer, 24, 83, 265, -ane, 145, - ordu, 50, 176, - ordular, 83, 146.
Muzafferiyet, 51, 143.
Mübadele, 86, 103.
Mücahede, 201, 231, 287.

Müdafaai Hukuk, 38, 56, 63, 224, 306, 309, 328, 352, 355-357, 364, 365, 367, 370, 383, - adayları, 332, - bayrağı, 221, - Cemiyeti, 164, 281, 283, 287, 288, 294, 295, 298-300, 308, 360, 361, - Grubu, 54, 133, 299, 352, - Heyeti, 317, 332, 350, 380, - Heyeti Merkeziyesi, 357, - Teşkilatı, 282, 306, 365, 396.
Müdafaai Milliye (M.M.) Grubu, 220, 221.
Müderris, 250, -ler, 279.
Müfettiş, 163, -ler, 164.
Müfettişlik Teşkili Kanunu, 279.
Müfit Bey (Niğde Belediye Reisi), 367.
Müftü, 96, 149, 232, 298.
Mühendis, 96, 172, 381.
Mülakat, 19, 24, 41, 43, 124, 221, 320, 384.
Mülki, - amirler, 64, - erkân, 111, - rical, 138, - taksimat, 165, - yöneticiler, 63.
Mülkiye, - memurları, 163, 350, - teşkilatı, 174.
Mülteci, 167, -ler, 168.
Mülteka, 252.
Mürteci, 75, 120, -ane, 286.
Müslim, 69, 241.
Müslime, 69, 241.
Müslüman, 22, 23, 76, 85, 96, 118, 218, 224, 374, - cemaati, 201, - cemiyeti, 323, - halk, 225, -lar, 58-60, 342, 354, 378, -lık, 250, - unsurlar, 201.
Müstemleke, 21.
Mütareke, 61, 142, 173, 176, 262, 290, -name, 62.
Mütekaidini Askeriyei Ticaret Şirketi, 330.
Mütekaidini Zabitan Teavün Cemiyeti (Emekli Subaylar Yardımlaşma Cemiyeti), 366.
Müteşebbis, 309.
Müttefik, 19, 177, 189, - devletler, 190, 194, -ler, 48, 158, 177, 190, 351.
Müzakere, 26, 28, 31, 33, 36, 41, 45, 48, 54, 64, 83, 112, 124, 145, 157, 158, 163, 171, 177, 188, 190, 194, 195, 197, 198, 271, 335, 336, 339, 341, 344, 347, 392, -ler, 85, 86, 146, 156, 337.
Müze, 174.

Naci Paşa, 114.
Nafıa işleri, 170.
Nahiyeler Kanunu, 163, 279.
Nakliye, 90.
Namdar Bey (Afyonkarahisar Türk Ocağı Reisi), 258.
Namus, 66, 78, 83, 87, 101, 102, 120, 143, 177, 181, 183, 214, 221, 233, 239, 254, 257, 292, 320, -lu, 280.
Napolyon, 262.
Natal İslam Gençlerine Yardım Cemiyeti, 323.
Nazilli, 331.
Nebatat ilmi (Botanik), 174.
Nebil Efendi (Karahisarısahip Mebusu), 158.
Neferler, 94.
Nemlizade Salahaddin Bey, 300.
Neuilly Antlaşması, 29, 31.
Nevahi Kanunu, 76.
Nevizade Mehmet Efendi, 391.
New York, 201, 320.
New York Himayei Etfal Kongresi, 201.
Niğde, 166, - İş Ocağı, 322, 348, 367.
Nihat Reşat Bey, 323.
Nil Deltası, 211.
Nizamname, 169, 173, 198, 208, 209, 306, 366.
Nurettin Paşa (Sakallı), 221, 266, 267, 363.
Nuri Bey (Kastamonu Müdafaai Hukuk Reisi), 361.
Nuriye Hanım (Edebiyat muallimesi), 56.
Nusaybin, 171.
Nüfus, 91, 146, 211, - kayıtları, 164.

Okul, 28, 115, 173, 174, 371.
Ordu, 24, 31, 33, 37, 44, 51, 54, 56, 61-64, 66, 67, 82, 83, 88, 91, 100, 109, 110, 121, 138, 142, 143, 154, 156, 158, 159, 161, 162, 170, 177-180, 227, 241, 245.

253, 261, 262, 264-266, 274, 280, 293, 297, 307, 327, 328, 337, 344, 380, - kumandanı, 221, -lar, 112, 135, 144-146, 215, 254, - mensupları, 21, - nakliyatı, 179, - teşkilatı, 179.
Orman, 169, 211, 245, - Kanunu, 170, -lar, 91, 170, 280.
Ortaçağ kahramanı, 221.
Ortadoğu petrolleri, 321.
Ortodoks, 125, - kilisesi, 30.
Osman Ağa (Topal Osman), 272, 299.
Osman Gazi, 57, 94.
Osman Nuri Paşa, 187.
Osmaniye, 231.
Osmanlı, 78, 139, - devleti, 44, 58, 60, 61, 77, 81, 84, 91, 110, 111, 118-120, 140-143, 146, 181, 263, - fatihleri, 141, - hakanları, 140, 141, - hâkimiyeti, 29, - halkı, 142, - hükümdarları, 58, 242, 263, - hükümeti, 78, 213, 217, 229, - İmparatorluğu, 54, 58, 77, 82, 91, 143, 190, 224, 240, 336, - istilacıları, 141, - milleti, 94, - padişahı, 67, 130, 218, - saltanatı, 141, - tarihi, 57, 139, 142, 242, 253, 262, - Türkleri, 57, - ülkesi, 142, - valisi, 58, - yargısı, 168, 357.
Osmanlı Bankası, 106, 323, 394, - Ankara Şubesi, 394, - Londra Şubesi, 324.
Otomobil, 33, 70, 179, 212, 272, -ler, 90, 147, 235, 320, 358.
Ottoman-American Development Company, 321.
Owen, Robert L. (ABD Senatörü), 19.
Oy, 53, 198, 281, 355, 360, 382, 385, -lar, 282, 284, 287, 288, 302.
Oybirliği, 72, 138, 181, 271, 278, 279.

Öğrenci, 297, -ler, 277.
Öğretim, 162, 165, 169, 174, 277, 314, - dairesi, 253, -de birlik, 175, -in birliği, 279, - kudreti, 173, - kürsüleri, 173, - vasıtaları, 371.
Öğretmen, 174, 264, - okulu, 115, 163, 174.
Ömer Aziz (Türk-Ermeni Teâli Cemiyeti İdare Heyeti Reisi), 316.

Padişah, 51, 54, 55, 61-64, 66, 67, 72, 75, 76, 82, 118, 130, 140, 218, 253, - emri, 143, - hükümeti, 55, -lar, 79, 140, 142, -lık, 213.
Para, 53, 61, 82, 86, 90, 91, 101, 120, 141, 143, 167, 199, 213, 227, 228, 279, 336, 337, 367, 394, 395, -lar, 89, -sız, 173, 175, 314.
Paris, 45, 57, 323.
Parlamenter, 72.
Parlamento, 191.
Patrik, 30, 140.
Payitaht, 246.
Petrol, 85, -ler, 321.
Peygamber, 59, 76, 109, 110, 117, 118, 237, 241.
Piskopos, 30.
Piyade, 266.
Poincaré (Fransa Başvekili), 36.
Polathane, 317.
Polis, 163, 358.
Politik, 31.
Politika, 47, 221, -cı, 221.
Pomak, 29.
Pontus, - cereyanları, 301, -çuluk, 162, - şakileri, 178.
Posta, 164, 165, 177.
Prensip, 55, 171, 240, -ler, 213.
Price, Ward (*Daily Mail* Gazetesi Muhabiri), 189.
Profesör, 389.
Program, 43, 71, 92, 93, 97, 102, 147, 162, 165, 167, 215.
Prokupyos Efendi (Türk Ortodoksları Serpiskoposu), 125.
Propaganda, 21, 52, 53, 266, 286, 299, 300, 356, 360.
Protestolar, 54.

Rahmetullah Efendi (İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi, Müftü), 298.
Rahmi Bey, İzmirli (Edirne Eski Maarif Müdürü), 56.
Ramazan, - ayı, 293, 312, - bayramı, 327.
Ramazan Ağa, 209, 213.
Ramazanzade Kemal Bey, 209, 210.
Rasih (Kaplan) Efendi, 291, 292.
Rasim Bey (İdare Memuru, Sivas Mebusu), 200.
Rasim Bey (Niğde Müdafaai Hukuk Reisi), 367.
Rauf (Hüseyin, Orbay) Bey (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti İcra Vekilleri Heyeti Reisi), 26, 35, 48, 49, 124, 126, 132, 195, 196, 272, 314, 320, 335, 351, 353, 358, 380, 393.
Recep (Peker) Bey (Büyük Millet Meclisi Başkâtibi), 134.
Reddi İlhak Cemiyeti, 63, 64, 66.
Refet (Bele) Paşa (Ordu Kumandanı), 380.
Refik (Koraltan) Bey (Kâtip, Konya Mebusu), 182, 183, 200.
Refik (Saydam) Bey (Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili, Doktor), 381.
Refik Bey (Hukuk Mektebi Müdürü), 251.
Rençber, 329.
Reşat Bey (Müdafaai Hukuk Grubu Heyeti İdare Reisi, Saruhan Mebusu), 133, 134.
Reşit Bey (Doktor), 222.
Réunion (Ramyon) Adası İslam Cemaati, 378.
Réunion Müslüman Cemiyeti, 323.
Rıhtım, 171.
Rıza Nur Bey (Sinop Mebusu), 48, 126, 150.
Rifat (Ahmet Çalıka) Bey (Adliye Vekili), 105.
Rize, 313.
Roma, 58, 76, 354, 369, -lılar, 218, - İmparatorluğu, 139.
Roman, 71.
Romanya, 61, 88, 142.
Romenler, 141.
Rousseau, Jacques Jean, 73.
Rönesans, 21.
Ruhbanlık, 95, 241.
Rum, - cemaati, 379, -lar, 141, 162.
Rumeli, 171.
Rus, 20, 23, 177, 212, 386, 387, - amelesi, 387, - köylüsü, 387, -lar, 54, 126, 212, - sefiri, 138.
Rusya, 23, 42, 54, 87, 116, 190, - devleti, 387, - halkı, 387.
Rusya Sosyalist Federatif Şûralar Cumhuriyeti, 116, 177, 386
Rusya Şûralar Hükümeti, 177.

Saadet Hanım, 187.
Saban, 140, 141, 144, 210.
Sabri Bey (Kongre İcra Heyeti Reisi Posta ve Telgraf Umum Müdürü), 138.
Sacidzade Mahmut Bey, 115.
Sadayı Hak, 39, 55.
Sadık Bey (İstinaf Savcısı), 357.
Safranbolu Belediyesi, 360, 361.
Safranbolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 360.
Sağlık, 276.
Said Sami Efendi, 250.
Saint Lui Cemaati İslamiyesi, 324.
Sakallı Nurettin Paşa bkz. Nurettin Paşa.
Sakarya, 142, 371, - Meydan Muharebesi, 144.
Sakız, 273.
Salahaddin (Köseoğlu) Bey (Mersin Mebusu), 160.
Salih (Bozok) (Seryaver), 35.
Salih Refet Bey (Maarif Vekâleti Müsteşarı), 332.
Saltanat, 51, 55, 60, 62, 63, 72, 74, 77, 139, 141, 182, 242, 253, 279, 375, -ın kaldırılması, 181, -lar, 130.
San Remo, 45.
Sanat, 53, 92, 129, 130, 145, 147, 204, 212, 217-219, 227, 247, 342, - âlemi, 147, - eseri, 343, 374, - hayatı, 173, - memleketi, 129, - merkezleri, 89, - ocakları, 218, - sahası, 212, - sahipleri, 119.

Sanatkâr, 53, 68, 89, 90, 92, 93, 130, 187, 217-219, 227, 342, 389, -lar, 99, 147.
Sanatlar Mektebi, 129, 130.
Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur, 217.
Sanayi, 91, 119, 169, 170, 234, - erbabı, 138, 279, - eserleri, 147, - Mektebi, 163, - muallimi, 314, - müesseseleri, 24.
Sanayii Nefise Mektebi, 342.
Saray, 54, 242, -lar, 71, 141, 213, 258, 301, 392.
Sarıkamış, 170.
Saruhan, 133, 134, 390.
Savaş, 21-23, 33, 45.
Savcı (Müddeiumumi), 357.
Sayım, 164.
Seçim, 40, 52, 54, 102, 138, 181, 221, 278, 281-283, 285, 287, 289, 295, 300, 301, 308, 332, 350, 352, 356, 365, 375, 382, 390, 396, - hakkı, 163, - kanunu, 271, -ler, 53, 55, 56, 101, 200, 215, 271, 284, 286, 291, 352, 355, 368, 377, 380, 383, 385, 388, 391, -lerin yenilenmesi, 269, 270.
Seçmen, 283, 362, 368, 377, 383, 385, -ler, 355, 356.
Sefaret, 43, 177.
Sefir, 126, 128, 137, 138, 153, 358, 381, 386.
Selanik, 41, 273.
Selçukî, - devleti, 57, 60, 63, - imparatorluğu, 77, - saltanatı, 63, 139.
Senato, 19.
Sergi, 138, 174.
Sermaye, 98, 120, 169, 171, 246, 279.
Serpiskopos, 125.
Seyahat, 127, 134, 137, 206, 225, 256, 264, 286, 302.
Seyhan, 211.
Sıffîn, 241.
Sıhhat, 162, 218, 276.
Sıhhi program, 167.
Sıhhiye, 166, 167, 232, 381, - istihbaratı, 179, - memurları, 166, - merkezleri, 167, - subayları, 179, - vazifeleri, 179.
Sınai, - gelişme, 320, - ürünler, 279.
Sınıf, 40, 95, 98-100, 119, 120, 129, 139, 162, 178, 206, 227, 235, 238, 240, 241, 254, 352, -lar, 101, 147.
Sınır, 23, 26, 29, 30, 32, 33, 42, 56, 59, 85, 160, 164, 174, 178, 183, 384, -lar, 151, 166, 215, - meselesi, 85, 157, 158.
Sırbistan, 30.
Sırp, 42, -lar, 94, 141.
Sırrı (Hüseyin, Bellioğlu) Bey (İzmit Mebusu), 158, 159.
Sırrı Bey (*Sâdayı Hak* Gazetesi Yazarı), 55.
Silah, 51, 54, 66, 144, 178, 182, 187, 222, 227, 233, 293, 299, 337, 359, - arkadaşı, 180, 286, 327, -lı kuvvetler, 31, -sızlanma, 24.
Silifkeliler, 218.
Silvan, 364.
Sina çölleri, 142.
Sind, 369.
Sinema muallimi, 314.
Sinop, 48, 150, 167, 195, 196, 364.
Sinot (Ruhani Meclisi), 30.
Sivas, 64, 164, 166, 200, 268.
Sivas Kongresi, 64, 148, 221, 268.
Sivil, 28, - esirler, 177.
Sivrihisâriyân biraderler, 346, 393.
Siyaset, 41, 42, 56, 57-59, 139, 140, 171, 176, 177, 242, 262, 263, 390, - yolu, 88, dahili -, 39, 41, harici -, 39, 41.
Siyasi, 50, 99, 384, - ahval, 118, - bağımsızlık, 19, 29, - emeller, 22, - faaliyet, 328, - fırka, 97, 98, 99, 101, 102, 119, 120, - fikirler, 387, - gayeler, 321, - hak, 28, - hayat, 55, - hizmetler, 33, - hürriyet, 22, - hususlar, 118, - hüviyet, 221, - ilerleme, 21, - ilimler, 102, - manzara, 281, - menfaat, 28, - mesele, 32, 195, - mevcudiyet, 141, - münasebetler, 177, - muzafferiyet, 144, - netice, 161, - rical, 88, - rüşt, 365, - sebepler, 139, 184, - şekil, 147, - terbiye, 101, 102, 120, - teşekkül, 97, 101, 220, 221, - vaziyet, 87, 157, 347, - yön, 221.
Siyasiyat, 285.

Sloganlar, 225.
Sofya, 27, 31, 34, 41, 376.
Soma, 113, 171.
Sosyal yardım, 167.
Sosyetei borbonne vukradi, 378.
Sömürge, 40, 142, 227, 323, 378.
Strateji, 156.
Subay, 56, 100, 109, 114, 162, 266, 280, -lar, 53, 64, 121, 173, 178, 179, 265, 274, 366, - muharebesi, 371.
Suikast, 37, 47, 82, 144.
Sulh Konferansı bkz. Lozan Konferansı.
Sultan, 72, 76, 130, 213, -lar, 375.
Sultani Mektebi (lise), 174, 253, 264.
Suriç (Rus Sosyalist Federatif Şûralar Cumhuriyeti Sefiri), 386.
Suriye, 58, 59, 81, 91, 96, 164, 203, 213, 224, - sınırı, 384.
Suriyeli Müslümanlar, 224.
Süleyman Necmi Bey (Kastamonu Valisi), 154.
Süleyman Sabri Bey (Miralay), 334.
Süleyman Sırrı Bey (Nafıa Müdürü Umumisi, Mühendis), 381.
Süt Yuvası bkz. Darülırda.
Süveyş Kanalı, 90, 91.
Swarajya, 136.

Şahsi hürriyet, 183.
Şair, 84, 215, 240.
Şakir Bey (Afyonkarahisar Maarif Müdürü), 296.
Şark meselesi, 84.
Şark, 39, 41.
Şatarzade Sa'vet Bey, 300.
Şatarzade Yusuf Ziya Bey, 300.
Şehir, 29, 115, 129, 144, 165, 166, 206, 246, 256, 284, 301, 318, 358, 374, 375, - hastalıkları, 167, -ler, 56, 70, 71, 168.
Şehit, 117, 168, 201, 293, - çocukları, 173, 201.
Şemseddin Bey (Akhisar Türk Ocağı Reisi, Doktor), 111.
Şeref, 66, 143, 181, 183, 195, 203, 213, 214, 217, 221, 239, 254, 255, 257, 259, 272, 298, 308, 320, 327, 355, 375, -li, 215, - mevkii, 183.
Şer'i, 71, - esaslar, 76, - hükümler, 78, 120.
Şeriat, 218, 242, 246-248, - hükümleri, 95.
Şerife Hanım (Konya Hilali Ahmer Kadınlar Şubesi Reisesi), 244.
Şer'i Muhakeme Usulü, 169.
Şer'iye işleri, 174.
Şevket Bey (Miralay), 267.
Şevki Bey (*Ahenk* Gazetesi Başyazarı), 56.
Şeyh Mahmud Davudî, 323.
Şiir, 129.
Şile, 266.
Şimendifer, 92, 142, 170, 177, 258, 264, -ler, 90, 147, 235.
Şirket, 170, 321, 330, 335, 358, -ler, 336, 344.
Şumnu, 28.
Şûra, 76, 77, 116, 164, 177, 386, -lar kanunu, 279.
Şûrayı Devlet, 164.
Şûrayı İfta (Fetva Şûrası), 175.
Şükrü Bey (İdare Memuru, İstanbul Mebusu), 200.
Şükrü Bey (Mardin Mutasarrıfı), 332.

Taarruz, 57, 61, 66, 73, 178, 261, -lar, 90.
Tabip, 166, 391.
Tacidar, 140, 141.
Tahir Efendi (Medresetü'l-hattatin Tezhip Muallimi), 342, 343.
Tahriri Müsakkafat Kanunu, 173.
Tahriri Umumi Nizamnameleri, 173.
Tal'at (Onay) Bey (Bolu Maarif Müdürü), 364.
Talât Paşa, 290.
Talebe, 96, 129, 130, 250-253, 330, 354, 371, - heyeti, 358.
Tan (Temps) bkz. *Le Temps*.
Tanrı, 29, 185.
Tanzimat devri, 145.
Tarih, 19, 20, 23, 50, 61, 69, 71, 72, 84, 94, 112, 139, 141, 142-146, 148, 176, 178, 182, 184, 190, 203, 207, 209, 217, 218, 224, 233, 234, 236, 237, 239, 242, 248, 251, 253, 259, 262, 287, 290, 301, 371.

Tarihçi, 380.
Tarihi, - devirler, 371, - geçmiş, 28, - karar, 180, - vakalar, 262, - vazife, 215.
Tarsus, 202, 208, 209, 226, 227, 229, 230.
Tarsus Gençler Yurdu, 229.
Tarsus Türk Ocağı, 230.
Tayyare, 67, 242.
Tecavüz, 53, 59, 95, 115, 120, 126, 242, 277, 301, 344, 345, 384, 386.
Teceddüt Fırkası, 290.
Tecili Takibat Kanunu, 169.
Tekfurdağ Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 370.
Tekirdağ (Tekfurdağı), 370.
Telefon tesisatı, 165.
Telgraf, 20, 28, 33, 38, 49, 131, 136, 138, 164, 177, 197, 199, 221, 231, 291, 299, 307, 311, 313, 327, 328, 330, 333, 335, 340, 352, 355, 357, 361, 362, 365, 368, 377, 379, 383, 389, 390, 396, -çılık fenni, 165, -hane, 165, - hattı, 164, - işleri, 165, -name, 27, 32, 36, 48, 124, 289, 294, 298, 300, 306, 309-313, 315, 316, 318, 335-337, 339, 347, 379, 380, 384, 385, 392, 393.
Telgraf Mektebi Âlisi, 165.
Telif ve Tercüme heyeti, 173.
Telkihhane (Aşıevi), 166.
Telsiz, - istasyonu, 165, - telefon konuşmaları, 165.
Temettü Vergisi Kanunu, 173.
Temyiz Mahkemesi, 168, 357.
Tesettür, 71, 247.
Teşkilat, 51, 52, 57, 58, 63, 64, 99, 100, 140, 141, 162, 168, 173, 179, 201, 219, 221, 266, 275, 278, 279, 281, 282, 291, 292, 306, 332, 352, 355, 365, 388, 396.
Teşkilatı Esasiye Kanunu, 40, 56, 72, 74, 76-79, 101, 102, 117, 143, 148, 181, 184, 234, 242, 269, 270.
Tetkikat ve Telifatı İslamiye Heyeti, 175.
Tevhidi Efkâr, 221, 292.
The New York Herald, 19, 20.
Tımarhane bkz. Bimarhane.
Ticaret, 22, 30, 90, 92, 93, 119, 145-147, 169, 171, 204, 222, 234, 235, 279, 330, 330, - âlemi, 147, - antlaşması, 140, - erbabı, 120, - hayatı, 173, - kanunları, 169, - Kulübü, 300, - mektebi, 170, - Odası, 382, - sahası, 212, - şirketleri, 170.
Ticari, - emeller, 22, - gelişme, 320, - ilişkiler, 30, 32, - muamele, 164, - münasebetler, 22, 32, 177.
Tiflis, 177.
Timurlenk, 251.
Tokat, 162.
Top, 66, 91, 143, 301.
Topal Osman bkz. Osman Ağa.
Toplum, 23, 58, 60, 62, 68, 75, 76, 89, 92, 94, 95, 100, 175, 183, 206, 237, 246, 247, -lar, 98.
Toplumsal, 81, - ahval, 118, - bünye, 237, - eşitlik, 23, - faaliyet, 328, - fikirler, 387, - hayat, 69, 70, 95, 119, 175, 245-247, - hususlar, 118, - mevki, 308, - münasebetler, 279, - sebepler, 139, 184, - terbiye, 269.
Toprak, 51, 140, 144, 211, 227, 233, 262, - bütünlüğü, 19, -lar, 210, 225, - verimliliği, 146, 211.
Torkom (Ermeni General), 273.
Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 308.
Trabzon, 48, 150, 170, 197, 198, 272, 299, 300, 302, 306, 308, 309, - ahalisi, 301, -lular, 301, 302, 306, - teşkilatı, 306.
Trakya, 30, 31, 63, 142, - göçmenleri, 30.
Tren, 114, 137, 196, 202, 231, 232, 272.
Tuna, 30.
Tunalı Hilmi Bey (Bolu Mebusu), 176, 179, 183.
Turanî, 58, 59, 218.
Turgutlu, 171.
Turı Sina, 61.
Tutuklanma, 268.
Tüccar (Tacir), 98, 99, 138, 227, 233, 241, 255, 300, -lar, 119, 120, 147, 235, 243.
Tüfek, 91, 143.
Tünel, 171.

Türk, 19, 29-31, 33, 34, 58, 84, 85, 119, 171, 186, 188, 218, 224, 237, 242, 260, 316, 326, 330, 374, - ananeleri, 247, - anayasası, 191, - askeri, 108, - aydınları, 21, - cemaati, 201, - çiftçisi, 209, 210, - çocuğu, 55, - davası, 31, 136, - devlet adamları, 190, - devleti, 60, - devletleri, 243, - erkekleri, 246, - evladı, 21, - gençliği, 229, 230, - hâkimiyeti, 23, - halkı, 20, 24, - harsı, 243, - hayatı, 247, - heyeti, 48, 150, - hükümeti, 30, 321, - imparatorluğu, 23, - kadını, 71, 113, 244-246, - kadınlığı, 56, -ler, 23, 28-30, 42, 57, 59, 81, 94, 136, 149, 189, 190, 218, 225, 229, 237, 238, 251, - lirası, 323, -lük, 111, 230, 318, -lük kültürü, 230, -lük nuru, 205, - memleketi, 203, - milleti, 20-22, 37, 54, 84, 111, 112, 142, 143, 176, 248, 320, 378, - milliyetçiliği, 189, - milliyetperverleri, 19, - nüfusu, 225, - ordusu, 138, 266, 297, - Ortodoksları, 125, - rejimi, 190, -Rus ilişkileri, 23, - sanatkârı, 187, - sistemi, 191, - şairi, 240, - taarruzu, 57, - tarihi, 69, 139, - toplumsal hayatı, 69, - unsuru, 57, - uygarlığı, 22, - vatandaşı, 28, - vatanı, 243, 378, - vicdanı, 287.
Türk-Bulgar, - Anlaşması, 29, - uzlaşması, 28.
Türkçe, 32, 97, 118, 171, 251.
Türk İzciler Ocağı, 186.
Türk Ocağı, 85, 111, 112, 149, 202, 205, 206, 209, 217, 225, 230, 236, 240, 243, 258-260, 318.
Türk-Ermeni Muavenet Cemiyeti, 326.
Türk-Ermeni Teâli Cemiyeti, 316.
Türkiye (Türkiya), 19-23, 25, 27-33, 36-39, 45, 47, 48, 51, 55, 56, 77, 78, 82, 84, 87, 88, 103, 106, 110, 116, 119, 120, 123, 130, 135, 138, 139, 145, 148, 149, 151, 154, 157, 161, 162, 176, 177, 182, 184, 186, 190, 191, 201, 213, 215, 222, 224, 228, 231, 234, 244, 246, 266-268, 271-273, 275, 277-279, 287, 291, 295-297, 303, 305, 307, 310, 312, 314, 316, 318, 320, 321, 325-327, 334, 336, 337, 342-344, 347-350, 353-356, 358, 367, 369, 375, 376, 378, 380, 384, 386, 387, 389, 394, 395, - devleti, 42, 44, 45, 71, 72, 77, 82, 84, 91, 103, 118, 119, 130, 143, 146, 181, 213, 229, 263, 269, 387, - halkı, 39, 93, 143, 269, 279, 301, 386, 387, - hükümeti, 145, - sınırları, 30, - tarihi, 23, - ticareti, 235.
Türkiye (Türkiya) Büyük Millet Meclisi, 25, 38, 39, 47, 51, 71, 72, 77, 78, 82, 106, 109, 119, 118, 120, 123, 130, 134, 135, 143, 145, 154, 156, 161, 177, 180, 182, 184, 186, 191, 194, 199, 200, 201, 215, 221, 231, 234, 266-269, 271, 273, 275, 277-279, 282, 284, 287, 291, 294-297, 299, 303, 305, 307, 310, 312, 316, 318, 320, 321, 325-327, 334, 336, 342-344, 347-350, 353-356, 358, 367, 369, 374, 376, 378, 384, 394, 395, - Hükümeti, 45, 77, 110, 143, 213, 272, 314, 316, 380, 386, 387, - orduları, 162.
Türkiye Himayei Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu), 201.
Türkiye İktisat Kongresi bkz. İzmir İktisat Kongresi.
Türk Teâvün Cemiyeti, 201.

Ulaşım hatları, 90.
Ulema, 242, 255, - sınıfı, 254.
Umumi propaganda, 360.
Urfa, 178, 182.
Urla, 167.
Uşak, 149.
Uşakîzade Adviye Hanım, 35.
Uşakîzade Muammer Bey, 32, 35, 44.
Uşakîzade Ömer Bey, 35.
Uşakîzade Rukiyye Hanım, 35.
Uşakîzade Vecihe Hanım, 35.

Ülke, 20, 23, 30, 32, 218.
Ültimatom, 152.
Üniversite, 297, 389.
Üsera (Esirler) Şubesi, 179.

Üye, 19, 21, 27, 28, 38, 113, 120, 180, 181, 217, 270, 271, 315, -ler, 232, 234, 236, 240, 243, 260, 269, 278, 281, 282, 290, 318, 374.

Vahdettin, 54, 242.
Vakıf, 310, - yapılar, 173.
Van, 132, 200.
Vapur, 28, 34, 124, 201, 212, 220, -lar, 90, 93, 147, 320.
Vasıf Bey (Maarif Müdürü), 54, 364.
Vatan, 284.
Vatan, 20, 28, 44, 52, 62, 66, 100, 106, 107, 115, 144, 151, 161, 169, 175, 178, 182, 184, 186, 187, 201-204, 206, 208-210, 212, 226, 227, 233, 242, 243, 246, 254, 261, 264, 269, 281, 282, 284, 287, 288, 293, 295, 300-302, 304, 307, 309, 310, 317, 355, 356, 365, 374, 375, 378, 396, - aşkı, 371, - evladı, 165, 262, - haini, 184, -ın kurtuluşu, 168, 281, - müdafaası, 281, 307, - sevgisi, 41, - sınırı, 174, - toprağı, 51, 142, - yavruları, 135, 201.
Vatandaş, 20, 22, 28, 29, 52, -lar, 51, 93, 98-100, 284, 299, 301, 313, 356.
Vatani, - aşk, 374, - gaye, 138, - hizmet, 221, 291, - menfaat, 164, 379, - teşekkül, 220, - vazife, 106, 380.
Vatanperver, 22, 66, 296, 300, 308, 313, 329, 383, 396, -lik, 269, 293, 302, 368, 375.
Vatanperverane, 66, 261, 385, - faaliyet, 365.
Velit Ebüzziya, 220, 221.
Venedik, 140.
Vergi, 54, 85, 142, 169, 172, 173,
Vilayat Kanunu, 76.
Vilayet, 45, 157, 165, 167, 168, 171, 174, 186, 191, 211, 292, 301, 309, 350, 358, 369, - merkezleri, 173, - şûraları, 164.
Viyana, 58, 213.

Washington, George, 20.
Wilson, Woodrow, 23, 74.
World News (Vörld Nivz), 320.

Yabancı, 23, 28, 142, 240, - ajanlar, 21, - boyunduruk, 224, - eller, 225, - gemiler, 302, - hükümetler, 190, - istilası, 218, -lar, 71, 92, 140, 146, 147, 190, 219, 227, 246, 248, 281, 287, 288, 351, - memleketler, 169, 235, - muhabire, 248, - muhabirler, 188, 247, - müstebitler, 20, - propaganda, 21, - sefir heyetleri, 358, - sermaye, 145, 171, 191, - şirketler, 358, - tahakkümü, 20, - teşebbüs, 170, - topraklar, 262.
Yahşihan, 170.
Yahya Galib (Kargı) Bey (Kırşehir Mebusu), 178, 180, 182, 183.
Yakındoğu, 19, 20.
Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey (Gazeteci-Yazar), 220, 221, 291, 390.
Yanev, P. (Bulgaristan Adliye Bakanı, Dinişleri ve Dışişleri Bakanlığı'nda yardımcı), 27, 34.
Yargı, 168, 357, - hakkı, 142..
Yavuz Sultan Selim, 58, 139, 262.
Yelken gemisi, 212.
Yemen, 91, 213, 303.
Yeni Adana, 202.
Yeni Mektep Mecmuası, 135.
Yeni Turan, 39.
Yeni Türk Anayasası, 189.
Yenice, 113, 170, 171, 202.
Yenigün, 395.
Yetim, 106, 168, 201, -ler, 280.
Yetimhane bkz. Darüleytam.
Yıldırım Orduları, 62, 203.
Yoldaş, 276.
Yolsuzluk, 123.
Yozgat, 33.
Yugoslavya, 42, 88.
Yunan, 214, 261, 301, - bölüğü, 325, - hareketi, 347, -lılar, 32, 63, 86, 178, 337, 344, 345, - orduları, 24, - ordusu, 37, 66, 67, 82, 161, 178, 179, 337, 344, - patriği, 30, - tasallutu, 168, - tamirat meselesi, 335-337, 345, - tayyareleri, 242.

Yunanistan, 42, 76, 177.
Yunus Ağazade Mehmet Sabri Bey, 300.
Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey, 25.
Yurt, 140, 167, 176, - sevgisi, 174.
Yurtsever, 33.
Yusuf (Başkaya) Bey (Denizli Mebusu), 364.
Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey (Hariciye Vekili), 364.
Yüksek Öğretmen Okulu, 251.

Zabit mektebi, 162.
Zafer, 44, 114, 129, 136, 145, 149, 156, 161, 178, 179, 202, 204, 222, 233, 245, 255, 264, 265, 297, 299, 315, 320, 327, 354, 371, - hedefi, 179, -ler, 61, 83, 144, 207, 210, 212, 236, 237, 259, 284, 328, - takı, 109, 224.
Zalim, 52, 77, -ler, 84.
Zamir (Damar, Arıkoğlu) Bey (Adana Mebusu), 350.
Zanaatkâr, 138.
Zatı şahane bkz. Padişah.
Zihni Bey (Ziraat Müdürü Umumisi), 358.
Zindan, 144.
Ziraat, 91, 92, 358, 145, 146, 204, 212, 234, 245, 279, - âlemi, 147, - dostu, 358, - erbabı, 169, - mektepleri, 169, 358, - memleketi, 91, 147, - muallimi, 314, - silahı, 359.
Ziraat Bankası, 167, 169, 279, 367
Ziraat Mıntıka Mektebi (Ankara), 358.
Zirai aletler, 163, 170.
Ziya Bey (Konya Türk Ocağı Reisi), 236.
Ziya Hurşit Bey (Kâtip, Lâzistan Mebusu) 197, 200, 272.
Ziyaeddin Bey, 221.
Zonguldak, 169.
Zulüm, 20, 106, 109-111, 149, 178, 180, 256, 261.
Zühtü Bey (Safranbolu Belediye Reisi), 360.

KİTAP